

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KADINLARIN MAHKÛM EŞİ OLMA DENEYİMİ

DOKTORA TEZİ

Dilek ALMAS

Prof. Dr. Halime ÜNAL REŞİTOĞLU

ANKARA, 2025

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KADINLARIN MAHKÛM EŞİ OLMA DENEYİMİ

DOKTORA TEZİ

Dilek ALMAS

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Halime ÜNAL REŞİTOĞLU

ANKARA, 2025

ONAY SAYFASI

Dilek ALMAS tarafından hazırlanan "Kadınların Mahkûm Eşi Olma Deneyimi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kabul	Ret	Kurumu	İmza
Prof. Dr. Halime Ünal REŞİTOĞLU	[redacted]		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi Yelda ÖZEN	[redacted]		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU	[redacted]		Hacettepe Üniversitesi	
Prof. Dr. Fatma Umut BEŞPINAR	[redacted]		Orta Doğu Teknik Üniversitesi	
Prof. Dr. Zafer ÇELİK	[redacted]		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 21.02.2025

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Muhammet Enes KALA
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü V.

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 21.02.2025

Adı SOYADI

Dilek ALMAS

TEŞEKKÜR

Kadınların mahkûm eşi olma deneyimlerini, derinlemesine anlamak ve hikayelerine yakından kulak vermek gerektiğine inanarak çalışmaya başladım. Yani "kadının seçimi" demeden önce, kadını dinlemek istedim. Gerçekten kadının seçimi denebilir miydi? Kadınlar neyi, nasıl seçmişlerdi? Mahkûm eşi olma deneyimleri nasıldı? Yıllarca cezaevinde kalacak bir adamı neden bekliyorlardı? Nasıl bekliyorlardı? Kadınlara doğrudan seçimleri olup olmadığını sormadım ama kadınların anlatımlarından, anlamak isteyene çok derinlikli ve kapsamlı açıklamalar vardı. Bu noktada bana yardımcı olan görüşmecilerime, kişisel bilgilerinin gizliliği ve etik kurallar nedeniyle ismen teşekkür edemesem de paylaşımlarıyla bu çalışmaya kattıkları değer için minnettarım. Hapsedilme sürecinin tüm zorluğu içinde değerli vakitlerini bana ayırmaları sayesinde mahkûm eşleri hakkında çok şey öğrendim. Bu çalışmada sunulan analiz, kadınların samimiyetle paylaştığı görüş ve deneyimlerine dayanarak değer kazandı. Ayrıca nitel çalışmaya merakımı arttıran ve ilgi duyduğum bu alanda çalışabilmemi sağlayan tüm hocalarıma teşekkür etmek istiyorum. Onların sayesinde uzun bir süreci keyifle geçirmeyi ve "kadının seçimi" diyerek geçmemeyi öğrendim.

Hayat lineer ilerlemez; benim de tez sürecim inişli çıkışlıydı. Bu süreçte, her an yanımda olduğunu hissettiren danışmanıma minnettarım. Yoğun veriler arasında boğulduğum dönemlerde bana yön göstererek sıkışmışlık hissini çabuk aşmamı sağladı. Katılımcılarla yoğun etkileşim sürecinde düşünsel ve duygusal dengeyi sağlamakta zorlandığım anlarda verdiği destek çok kıymetliydi. Bitmek bilmez enerjisi, vakit ayırma ve emek verme noktasındaki cömertliğiyle attığım her dosyayı detaylı bir şekilde okuyarak çalışmamın daha nitelikli hale gelmesini sağladı. Tezime yaptığı katkılar kadar, eleştirel bakış açımı güçlendirdiği için de Halime ÜNAL REŞİTOĞLU'na teşekkür ederim. Rehberliği paha biçilemezdi. Detaylara verdiği önem ve titiz çalışma düsturu tezimin pek çok noktasını güçlendirse de geriye kalan tüm kusurlar şahsıma aittir.

Bu süreçte tez izleme komitesinde yönlendirmeler, eleştiriler ve yapıcı geri bildirimlerle çalışmama katkı sunan, merak duyduğunu hissettiren ve benimle heyecanlanan Dr. Öğr. Üyesi Yelda ÖZEN ve Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU'na minnettarım. Yaptığımız her TİK onların sayesinde oldukça verimli geçti. Tez sürecimde danışmanım ve değerli jüri üyelerim açısından hep şanslı olduğumu hissettim. Ayrıca tez savunma sınavıma zaman ayırıp katılarak çalışmama katkı sağlayan Prof. Dr. Fatma Umut BEŞPINAR ve Prof. Dr. Zafer ÇELİK hocalarıma çok teşekkür ederim.

Tezimin literatür taraması, kavramsal çerçevesinin yazımı ve yöntemini Milli Kütüphane'de yazdım. Bulgular kısmını ve tüm düzenlemelerini neredeyse bir sene boyunca her gün gittiğim Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi'nde yazdım. Buralarda bana yardımcı olan herkese ve sağlanan tüm şartlar için katkıda bulunanlara teşekkür ederim. Lisans, yüksek lisans ve doktora süreci boyunca her daim yanımda olan, beni cesaretlendiren, destek olan ve dostluğa dair çok şey öğrendiğim Melike CÖMERT'e; doktora ders dönemi ve tez aşamasında bütün zihin karmaşamı dinleyen ve samimiyetini hep hissettiğim ev arkadaşım Zeynep UNCUOĞLU'na ve Esra GÖZE'ye; iyi niyeti, akıl yürütme kabiliyeti ve yazma sürecimde beni pek çok kez dinleme nezaketi gösteren Av. Seher GÜÇLÜ'ye ve ismini sayamadığım sürece eşlik eden tüm arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Bu süreçte maddi ve manevi desteğini esirgemeyen ablam Fatma GÖNAN'a ve abim İsmail ALMAS' a teşekkür ederim. Maddi kaygı yaşamamın önüne geçerek kütüphanede huzurla çalışabilmemi sağladılar. Onlar olmasaydı belki bu sonu göremeyebilirdim. Yine desteklerini hissettiğim Ali ALMAS, Ayşe HARMANKAYA, Tuba ALMAS, Recep ALMAS ve Leyla ALMAS'a sonsuz teşekkürler. Akademik hayata çok uzak olsa da akademiye dair süreci öğrenmeye çalışan annem Sıdıka ALMAS'a ve üzerimde çok emeği olduğunu her an hissettiğim rahmetli babam Seydi ALMAS'a minnettarım.

Şubat, 2025

ÖZET

Kadınların Mahkûm Eşi Olma Deneyimi

Simbiyotik ilişkinin kadın öznelliğine etkisi, özellikle mahkûm eşi olma noktasında belirginleşir. Erkek ve kadın farklı mekanlarda yaşamaya devam etse de aralarındaki simbiyotik bağ, kadının hayatını yeniden inşa etmesini gerektirir. Ceza adalet sistemi, suç işleyen bireyi davranışından sorumlu tutarken aynı zamanda kadını da hapsedilme sürecinin sorumluluğunu üstlenmek zorunda bırakır. Bu sorumluluk hem özel hem de sosyal yaşamlarını yeniden düzenlemelerini gerektiren simbiyotik ilişkilerden kaynağını alan sorumluluktur. Hapsedilme kadınların, cezaevi ziyaretleri esnasında ve sosyal hayatta davranışlarını, ilişkilerini, fiziksel görünümlerini, gündemlerini ve cinsel yaşamlarını düzenleyerek özel ve sosyal hayatlarını dönüştürmektedir. Bu açıdan araştırmanın amacı, hapsedilmenin yaygın bir deneyim haline geldiği Türkiye'de mahkûm eşi olma durumunun, bilinçli ve aktif bir özne olan kadın tarafından maddi, manevi ve sosyal açıdan nasıl deneyimlediğini anlamaktır. Pek çok çalışmada araştırma grubu olarak azınlık olduğu düşünülen gruplar ele alınır. Araştırmacı, azınlık olarak bilinen grubun dinamiklerini ele alarak egemen grup tarafından takdir edilmesini ister. Bu çalışmada araştırmacı olarak amacım sahneye takdir edilesi bir grup çıkarmak değil, kendi öznelliğiyle yani aktör olarak var olan kadınların mahkûm eşi olma deneyimlerini görünür kılmaktır. Deneyimin çok boyutlu yapısı ve simbiyotik zararın heterojen niteliği, dijital etnografinin yanında kesişimsel bakış açısını kullanmayı gerektirmiştir. Özellikle dijital alan ve fiziksel alanın mahkûm eşi olma durumunda iç içe geçmesi ve kadınların dijital alanda/dijital aktivizmle daha fazla varlık göstermesi, dijital etnografik yaklaşımı işlevsel kılmıştır. Araştırma kapsamında, 20 kadınla yaklaşık iki yıl boyunca tekrarlayan görüşmeler yapılmıştır. Bulgular, resmi evli, dini nikahlı veya nişanlı olan kadınların, sevdikleriyle beraber olma çabası içinde, yaşamlarını cezaeviyle iç içe geçirmekte olduğunu ve gündelik hayatlarını, cezaevine uygun olarak yeniden düzenlediklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca kadınlar, başlangıçta karşılaştıkları ekonomik ve duygusal zorlukları aşmak için yeni stratejiler geliştirmekte, iş hayatına girmekte ve bu süreçte bağımsızlıkları artabilmektedir. Bağımsızlık düzeyi artsa da aile kavramına verilen önem, kadınların simbiyotik zararlara karşı direnç göstererek mahkûma karşı bağlılığını ve dayanıklılığını sürdürmesini sağlamaktadır.

Anahtar Kelimler: Cezaevi, Hapsedilme, Kadın, Mahkûm, Dijital etnografi

ABSTRACT

Women's Experience of a Being a Prisoner's Wife

The impact of a symbiotic relationship on female subjectivity becomes particularly evident in the context of being the spouse of a prisoner. Although men and women continue to live in different spaces, the symbiotic bond between them requires the woman to reconstruct her life. While the criminal justice system holds the offender accountable for their actions, it also forces the woman to bear the responsibility of the incarceration process. This responsibility stems from symbiotic relationships that require them to reorganize both their private and social lives. Incarceration transforms women's private and social lives by shaping their behaviors, relationships, physical appearances, agendas, and sexual lives during prison visits and in social life. From this perspective, the aim of this study is to understand how the experience of being the spouse of a prisoner in Turkey—where incarceration has become a widespread phenomenon—is lived and perceived by women who are conscious and active subjects, both materially, emotionally, and socially. Many studies focus on groups considered to be minorities as research subjects. Researchers often aim to highlight the dynamics of these minority groups to gain recognition from the dominant group. However, my purpose as a researcher in this study is not to bring forward an admirable group but to make visible the experiences of women who, as active agents, navigate the reality of being the spouse of a prisoner. The multidimensional nature of this experience and the heterogeneous character of symbiotic harm have necessitated the use of an intersectional perspective alongside digital ethnography. In particular, the interweaving of digital and physical spaces in the experience of being the spouse of a prisoner, as well as the increased presence of women in digital spaces through digital activism, has made the digital ethnographic approach functional. As part of the research, repeated interviews were conducted over approximately two years with 20 women. The findings reveal that women—whether legally married, religiously married, or engaged—integrate their lives with the prison system in their efforts to remain connected with their loved ones, restructuring their daily routines accordingly. Additionally, women develop new strategies to overcome the economic and emotional challenges they initially face, enter the workforce, and in this process, their independence may increase. However, despite gaining a greater degree of independence, the importance given to the concept of family enables women to resist symbiotic harm and maintain their loyalty and resilience toward their incarcerated partners.

Keywords: Prison, Imprisonment, Women, Prisoner, Digital Ethnography

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI i

BEYAN ii

TEŞEKKÜR iii

ÖZET v

ABSTRACT vi

KISALTMALAR DİZİNİ x

ŞEKİLLER DİZİNİ xi

TABLOLAR DİZİNİ xii

RESİMLER DİZİNİ xiii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 9

Hapsedilme ve Kadın Deneyimi 9

1.1. Erkeğin Hapsedilmesi 9

1.2. Maruz Kalınan Zararların Kavramsallaştırılması 13

1.3. Ortak Yaşamla Gelen Zararlar: Simbiyotik Zarar 16

1.4. Cezaevi Rejimleri, Ziyaretler ve İletişim 22

1.5. Sosyal Dışlanma ve Damga Bağlamında Mahkûm Eşi Olma 26

1.6. Simbiyotik Zararlar Sonrası Ortaya Çıkan Dayanıklılık Üzerine 31

İKİNCİ BÖLÜM 35

METODOLOJİ VE YÖNTEM 35

2.1. Araştırma Sorusu ve Kavramsallaştırılması 35

2.2. Metodolojiye Dair 38

2.3. Dışarıdan Önce İçeridekine ya da Her İkisine de Ön Bakış 45

2.4. Veri Toplama ve Saha Süreci 48

2.5 Verilerin Çözümlenmesi *67*

2.6. Geçerlilik ve Güvenirlilik *71*

2.7. Saha Sürecinin Avantajları ve Dezavantajları *73*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **77**

3.Bulgular **77**

3.1. Finansal Dezavantajlar ve Ekonomik Maliyetler *78*

3.1.1. Desteksiz ayakta kalmaya çalışmak 87

3.1.2. Mahkûma Harçlık Göndermek: Cezaevindeki Ekonomik Sınıflar ve Yabancılaşma 94

3.1.3. Ziyaret maliyeti 105

3.2. Cezaevi Sistemiyle Karşılaşmalar *108*

3.2.1. Yasal süreçle Tanışma 109

3.2.2. Cezaevi rejimi, Ziyaretler ve İletişim 118

3.2.2. Cezaevi rejimi, Ziyaretler ve İletişim 118

3.2.2.1. Ziyaretler 118

3.2.2.2. Telefon Görüşü 131

3.2.3. Cezaevi ödül sistemi 136

3.3.3.1. Eş görüşü: Geneleve gidiyormuş hissi 141

3.2.4. Mahkûmun Sesi/ Sessiz Çığlığı: Dilekçe 149

3.2.5. Adli Mahkûm Eşinin Af Arayışı 157

3.2.6. Yasalara güven, Adalete inanç 164

3.3. Sosyal Dışlanma ve Damga Bağlamında Mahkûm Eşi Olma Deneyimi **169**

3.3.1. Cezaevi Uydusunda Bir Hayat: Sosyal izolasyon *172*

3.3.2. Simbiyotik Damga *176*

3.4. Kimin suçu? Kimin cezası? **190**

3.4.1. "Sudan çıkmış balığa döndüm" *212*

3.4.2. Cezaevinde evlenme ve boşanma: Ben böyle hayal etmemiştim! *217*

3.4.3. "Cezaevinin derdi ayrıdır ama kaynana, elti, görümce şiddetine maruz kalmak daha kötüdür!" *227*

3.4.4. Kadın Gözüyle Mahkûm *233*

3.4.5. Belirsiz Kayıpla Gelen Yas *250*

3.4.5.1. Kayıp duygusunu azaltma stratejisi: Yanımda gibi hissedeyim! 255

3.4.5.2. Zorunlu yas: 'Sanki bizim kocamız içeride' 259

3.4.6. Mahkûm eşinin Bağlılığı/ Dayanıklılığı Üzerine *264*

3.4.7. Tek ebeveyn olma: "Tüm yük benim omuzlarıma kaldı!" *280*

3.4.7.1. Çocuklardan Saklanması ve Çocukların Saklaması: 'Anne burası Amerika mı?' 293

4.Tartışma ve Sonuç **299**

5.Kaynakça **311**

6. EKLER **326**

EK 1: Görüşme Soruları *326*

EK- 2: Etik Kurul Onay Formu *328*

KISALTMALAR DİZİNİ

AMATEM: Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi

HTÖHY: Hükümlü ve Tutukluların Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmelik

CGTİHK: Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Kanun

SED: Sosyal ve Ekonomik Destek

SEDHY: Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkındaki Yönetmelik

SYDV: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı

ATS: Amphetamine Type Stimulants

HTCİKPİY: Hükümlü ve Tutuklular ile Ceza İnfaz Kurumları Personelinin İaşe Yönetmeliği

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Hapsedilmenin Etkilerinin Kavramsallaştırılması

Şekil 2. Simbiyotik Zararların Temel Unsurları

Şekil 3. Mahkûm Yakınına Yansıyan Simbiyotik Zarar

Şekil 4. Mahkûm Eşine Yansıyacak Muhtemel Sorun Alanları

Şekil 5: Dayanıklılığı Etkileyen Faktörler

Şekil 6. Kadının Mahkûm Eşi Olma Deneyimini Etkileyen Unsurlar

Şekil 7. Kadının Mahkûm Eşi Olma Deneyiminin Oluşumu

Şekil 8. Katılımcı Referansı

Şekil 9. Kod Matris Tarayıcısında Kümelere Göre Kodların Dağılımı

Şekil 10. Kadının Mahkûm Eşi Olma Deneyimine Dair Verilere Bağlı Olarak Oluşan Kelime Bulutu

Şekil 11. Üst Düzey Kod İstatistiğine Göre Temaların Dağılımı

Şekil 12. Çalışmadaki Tüm Kodlara İlişkin Dağılımın Yoğunluğunu Gösteren Kod Bulutu

Şekil 13. Kimin suçu? Kimin cezası? teması ve alt kategorileri

Şekil 14. Kadının Eşine Bağlılık Nedenleri Kod-Alt-Kod Bölümler Modeli

Şekil 15. Tek- Vaka Modeli

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcıların Genel Özellikleri

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1: Mahkûm Eşi Olma Deneyimi Kod Diyagramı

Resim 2: Sosyal medya platformunda Aziz'e gönderilen mesajlar

Resim 3: Sosyal Medya Platformunda Aziz'e Gelen Teşekkür Mesajları

Resim 3: Ankara Ulus Mitingi (Yeni ötekiye atıfla duruş sergileyen mahkûm eşleri)

Resim 4: Mahkûm eşlerinin af çalışmalarında sık kullandığı açıklama ve hashtag

GİRİŞ

Kadınlar, çeşitli toplumsal, kültürel ve bireysel koşullar altında birbirinden farklı deneyimlere sahiptir. Kişisel ilişkiler, eğitim, aile içindeki konum veya benimsenen normlara kadar geniş bir yelpazedeki deneyimler, kadınların mücadele biçimlerini, dayanıklılıklarını ve kimlik inşalarını özgün kılar. Bir başka deyişle her kadın farklı yaşam standartları, kişisel tercihler ve beklentiler içinde şekillenen, aynı zamanda toplumsal dinamikleri de kapsayan bir hikâye taşır. Bunlardan biri de mahkûm eşi olma deneyimidir. Kadınların ekonomik durumları, eğitim düzeyleri, kültürel değerleri, toplumsal konumları, eşleriyle olan ilişkileri, aile ilişkileri, çocuklarının olup olmaması ve sosyal çevresiyle olan ilişkisi mahkûm eşi olma deneyimini ve başa çıkma stratejilerini etkiler. Örneğin güçlü bir destek ağına sahip olan kadınlar hapsedilme sürecindeki zorluklarla daha kolay başa çıkabilirken, ekonomik ve sosyal kaynaklardan yoksun olan bir kadın, daha büyük kırılganlıklar yaşayabilir. Özellikle erkeğin elde ettiği gelirin, temel geçim kaynağı olduğu durumlarda kadınların yoksulluk deneyimi derinleşebilir (Besemer ve Dennison, 2018; Morgan vd. 2021). Bu durum, kesişimsel kimliklerin bir ürünü olmakla ilişkilidir. Hapsedilme öncesi maddi durum, hapsedilme öncesi mevcut yaşam pratikleri, erkeğin işlediği suç türü ve nedeni, nesiller arası hapsedilmenin olup olmaması yani suça yakınlık kadının mahkûm eşi olma deneyimini şekillendirmektedir (Dobbie vd., 2018; Besemer ve Farrington, 2012; Bijleveld ve Wijkman, 2009; Junger vd., 2013). Mahkûm eşi olma deneyimini kadınlar bu kesişimsel kimliklerin bir toplamı olarak yaşarlar. Çünkü deneyim, belli bir zaman içinde kişinin hayatı boyunca sahip olduğu bilgilerin, durum ve olayların tümüne karşılık gelir. Bu durum, kimi zaman onları daha kırılgan hale getirirken kimi zaman da dayanıklılıklarını arttıran bir güç kaynağı oluşturur.

Mahkûm eşi olma durumu, eşin hapsedilmesiyle başlayan bir deneyim sürecidir. Mahkûm eşi olmanın kadın deneyiminin nasıl şekillenmekte olduğu sorusu araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Kadınlar açısından mahkûm eşi olmanın her özne bağlamında nasıl karşılık bulduğuna, hapsedilme sonrası geride kalan kadının maddi, manevi ve sosyal açılardan nasıl etkilendiğine ve mahkûm eşi olmanın kadın üzerinde nasıl bir yansıması bulunduğuna bakarak kadın deneyimini görünür kılmak hedeflenmektedir. Böylelikle aslında mahkûm olma sadece hapsedilen bireye verilen bir ceza olmadığından, başta yakın çevresi olmak üzere simbiyotik zararlara yol açmaktadır.

Kadının mahkûm eşi olma deneyimi aile ilişkisine, eşiyle olan ilişkisine, yaşına, çalışıp çalışmama durumlarına, gelir düzeyine, çocuk sahibi olup olmamaya, öğrenim düzeylerine, eşin işlediği suç türüne, eşin aldığı ceza süresine, eşin cezaevinde bulunma süresine, eşiyle görüşme sıklığına ve sosyal hayattaki var oluş düzeyine göre deneyimler farklılık gösterir. Bu noktada kadının mahkûm eşi olma deneyiminin ele alındığı çalışmada kadınların birbirinden farklı deneyimlerinin ne ölçüde benzer veya farklı söylemler üzerinden oluştuğunu anlama amacı deneyimi sınırlandırmanın önüne geçmektedir.

Çalışmada kadınların cezaevindeki eşleriyle, aileleriyle ve sosyal çevreleriyle kurdukları ilişkiler, kendi kişisel bağlamlarında ele alınmaya çalışılacaktır. Çünkü kadınların mahkûm eşi olma deneyimleri, büyük ölçüde öznel kimlikleri ve sosyal çevrelerine bağlıdır. Her kadının deneyimi benimsedikleri sınıfsal ve sosyal kimlik aidiyetlerine bağlı olarak farklı uğrak noktalarında kırılganlaşmakta ve güçlenmektedir. Bu nedenle araştırma mahkûm eşi olma deneyimini, kesişimsel perspektiften ele alacaktır. Mahkûm eşi olma kadınların, eşlerinin hapsedilme sürecini nasıl deneyimlediğini anlamak, makro düzeydeki ceza politikalarının daha geniş bağlamını hesaba katmayı da gerektirir. Fakat ceza politikalarının makro yapısının ötesinde özneyi kendi bağlamında değerlendirerek mahkûm eşi olma deneyimini ele alan bu çalışmada, kişisel yaşam ve toplumsal ilişkiler düzeyinde nasıl ve hangi seviyede kırılganlıklarla ya da güç bağlantılarıyla deneyimlerini oluşturdukları merak konusudur. Bu çalışmanın önemi de mahkûm eşi olma deneyimine ilişkin yaşantıların, içsel düşüncelerin, iyi olma durumları ya da iyi olmama durumlarını sorguladığımız (sorgulamaktan kasıt anlamaya çalışmak) bir çalışma olmasıdır.

Literatüre bakıldığında Türkiye'de var olan az sayıda çalışmanın mahkûm, eski mahkûm kadın veya erkekle yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalarda Osmanlı'dan Türkiye'ye cezaevlerinin dönüşümü (Eren,2014; Şen, 2007; Yıldız, 2012) mahkûmların cezaevi deneyimi, mahkûmların özellikleri, cezaevi içindeki direnişleri (Karabey, 2002; Yılmaz, 2012; Yıldız, 2012; Sönmez, 2021; İçli vd., 2011), ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası alan mahkûmun statüsünün, mahkûmlar için nasıl yaşam koşulları oluşturduğu (Yusufoğlu,2020), cezaevinde anne olma ve 0-6 yaş arası çocuğuyla hapishanede olan anneler (Demirbaşoğlu,2019; Merçil,2020), kadının suç serüveninin ele alındığı açık ceza evindeki ilişkileri ile bu kadınların stresle baş etme yolları (Saruç, 2018; Yöndem, 1998) ve yaşlı mahkûmlar (Özdemir Ocaklı, 2019) üzerinedir. Bu çalışmaların yanı sıra çocuk

suçluluğunun ele alındığı suça sürüklenen çocuklar ve sosyal sermayenin çocuk ve genç suçluluğuna etkisi (İçli, 2009; Altun,2011; Özada, 2011; Solak, 2021; Seyhan ve İncir, 2009; Yavuzer, 2013; Baykara Acar,2011) ebeveynin hapishanede olması ve bekleyen çocuk olma (Akdaş Mitrani ve Giray Sözen, 2017) gibi çalışmalar da bulunmaktadır. Çocuk ve suçun ele alındığı bu çalışmalar da tam anlamıyla annenin deneyimine odaklanılmasa da aile içindeki hapsedilme deneyiminde kadının bakış açısına yer verilmesi çalışmamızla ortak bir noktada buluşmaktadır. Ancak çalışmaların merkezinde çocukların tutulması önemli bir farklılık oluşturmaktadır.

Cezaevi deneyimi ve mahkûm yakını (Doğan,2021; Merçil, 2018) olmanın ele alındığı bu çalışmalarda kadın deneyimine yer verilmesi açısından mühimdir. Her iki çalışmada hapsedilmenin uzantıları olan yani sadece bireyi etkilemeyen, mahkûmun çevresine de sirayet eden hapsedilme sürecine değinen çalışmalar olması bakımından çalışmamla ortak bir noktada buluşmaktadır. Ancak Doğan'ın (2021) sosyal hizmet bakış açısıyla ele aldığı çalışmasında mahkûm ailelerin mahkûmiyet olgusu sonrasında yaşadığı değişimleri, sorunları, gereksinimleri ve baş etme stratejilerini kısaca mahkûmiyet sonrası yaşam deneyimlerini ortaya koymuştur. Çalışmanın odak noktası ailenin geneli, amacı sosyal politika ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktır (Doğan,2021). Merçil'in (2018) alan araştırmasına dayanan makalesinde, içeri ve dışarı arasında mahkûm yakınlarının gidip gelmesine odaklanmıştır. Hapsedilme sonucunda aile bireylerinin hayatlarının ve kişiliklerinin nasıl etkilendiğini, karşılaştıkları maddi, manevi ve sosyal sorunları çözmek ve bu sorunlarla baş etmek için geliştirdikleri yöntemleri ele almıştır. Mahkûm yakınına ve bu kişilerin nasıl etkilendiklerine yaptığı vurguyla önemli bir çalışmadır.

Ülkemizde genellikle hapishane ve ceza alanları sosyal politika çalışmacıları tarafından ele alınmıştır. Sosyal hizmet alanında yapılan çalışmalardan eşleri cezaevinde olan roman kadınların SED yardımı alması (Güç Çınar ve Kara, 2021) ve eşi cezaevinde bulunan kadınların psikososyal ve ekonomik durumlarının ele alınması (Akgün ve Tezel, 2017) üzerine çalışmalarda bulunmaktadır. Kadınların SED yardımı alması ve psikososyal ve ekonomik durumlarına odaklanan bu iki çalışmanın bulgularına göre kamu kaynaklarınca sunulan yardımların belli bir etnik grup içerisinde olduğundan farklı olarak algılanmasının (mahkûm parası / cezaevi parası) kişilerin algı, beklenti ve potansiyellerini etkilemektedir.

Özellikle cezaevine düşmenin sosyal yardım gibi bir getirisinin olduğu düşüncesi güven ve bağımlılık oluşturucu bir nitelik ortaya çıkardığının altının çizilmesi kadına dair bir başka boyutun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Genel olarak diğer çalışmalarda mahkûm eşinin ve ailesinin ele alınmış olması çalışmaya katkı sunsa da kadınların mahkûm eşi olma kimliğinin baskın hale gelmesiyle birlikte hem özel hem de kamusal alanı nasıl deneyimlediklerinin ele alınacak olması yapılacak çalışmanın dokunacağı noktaya ve özgünlüğüne işaret etmektedir. Özellikle kadınların sadece mahkûm eşi olarak değil, birey olarak yaşadıkları sosyal, duygusal ve ekonomik dönüşümleri incelemek, bu çalışmayı mevcut literatürden ayırmaktadır. Ayrıca kadınların gündelik yaşam pratikleri 'mahkûm eşi' kimliği altında yeniden şekillenerek karşılaştıkları güçlükler, dayanışma mekanizmaları, mahkûm eşi olma durumuna dayanıklılık stratejileri ve toplumsal önyargılara karşı geliştirdikleri dirençlilik araştırmanın odağını oluşturarak özgün bir perspektif sunmaktadır.

Eşleri cezaevinde olan kadınlara odaklanan sosyal hizmet alanında yapılmış çalışmalar; eşi cezaevinde olan kadınların yaşadığı sorunlar bağlamında sosyal hizmet algısını (Payza, 2019), eşleri cezaevinde olan kadınlar ve sosyal hizmet (Kolay Çepni ve Özbesler, 2020) toplumsal cinsiyetin gölgesinde mahkûm eşi olmaya (Bekiroğlu vd., 2022) odaklanarak kadınları merkeze aldıkları için önemli bir katkı sağlamışlardır. Payza (2019), eşleri cezaevine giren kadınların yaşadıkları dezavantajların sosyal hizmet algılama biçimlerine etkisini ortaya koyma çalışmıştır. Kolay Çepni ve Özbesler (2020), eşleri cezaevinde olan kadınların hapsedilme öncesi hayatları, evlilik süreçleri, erkeklerin suça karışma düzeyleri ve hapsedilmeyle beraber değişen hayatlarında ne tür sosyal hizmete ihtiyaç duydukları araştırmıştır. Bekiroğlu vd., (2022) ise mahkûm eşi olmanın sonuçları, toplumsal cinsiyetle ilişkili olarak incelemiştir. Türkiye'de kadınların rolleri onları biyolojik, duygusal ve sosyal açıdan zayıflatıp erkeklere bağımlı kılacak şekilde kurgulanmaktadır. Bu araştırmaya katılan kadınların da bu duruma örnek olacak şekilde evlenmeden önce eğitim alma, iş hayatına katılma ve evleneceği erkeğe seçme konusunda anne ve babalarının baskısı altında olduğu belirtilmiştir. Nihayetinde çalışmamla birebir ilişkili olan bu dört çalışma sosyal hizmet odaklı olsa da kadının mahkûm eşi olma deneyimine dair önemli ipuçları içermektedir. Fakat sosyal hizmet alanında yapılan bu çalışmalar kadınları aktif olmaktan daha çok pasif olarak ele almaktadır. Bu çalışmalar kadınların özne olarak seslerinin arka plana itildiği, sosyal hizmet ve politikaların işlevselliğinin ve geliştirilmesi gereken politikaların tartışıldığı çalışmalardır. Bu çalışmada

ise kadınların sadece mağdur kişiler olarak değil, kendi öznellikleri ve direniş pratikleriyle bu sürecin aktif birer öznesi olarak ele alınmıştır. Çalışmamın özgünlüğü, kadınların aktif özneler olarak mahkûm eşi olmayı nasıl deneyimlediklerini, bu süreçte karşılaştıkları zorluklarla nasıl başa çıktıklarını, süreci nasıl anlamlandırdıklarını ve hayatlarını nasıl yeniden inşa ettiklerinin görünür kılmasında yatmaktadır. mahkumla ilişkilerini sürdürme neden ele alınmasında yatmaktadır.

Türkiye'de sivil toplum alanı, doğrudan mahkumlar ve bu mahkumların yaşadığı hak ihlalleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Sivil toplum alanında varlık gösteren Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği mahkûm hakları ve özgürlüklerinin korunması ve hapishane şartlarının iyileştirilmesi yönünde ortaya koyduğu kitaplar, raporlar, projeler, faaliyet bültenleri, e-bültenler, basın duyuruları ve sundukları istatistiki bilgilerle Türkiye hapishaneleri ve mahkûmları hakkında bilgi vermektedir[1]. Yine İnsan Hakları Derneği Merkezi Hapishane Komisyonunun hazırlamış olduğu 'Garip Kaldı Gurbet Elde Türkiye Hapishanelerindeki Yabancı[2] Mahkûmlar' isimli rapor İHD'nin avukat ve mahkûm yakınları ağından gelen bilgilere, derneğe yapılan başvurulara ve basındaki haberlere dayanılarak hazırlanmıştır (İnsan Hakları Derneği Raporu, 2021). İHD için KONDA Araştırma ve Danışmanlık A.Ş'nin hazırladığı raporda Türkiye toplumunun hapishane şartları, ceza infaz sistemiyle temas, toplumun adalet sistemine bakışı, hapishanelerde ayrımcılık ve kötü muameleye dair görüşler ele alınmıştır (Hapishaneler ve Mahkûmlar Algı Araştırması, 2021).

Literatüre bakıldığında ülkemizde mahkumlara odaklanan çeşitli tartışmalar (Karabey, 2002; Yılmaz, 2012; Yıldız, 2012; Sönmez, 2021; İçli vd., 2011; Solak, 2021) varken mahkum yakınlarını konu alan çalışmaların temelde hapsedilmenin aile ve çocuğun yaşamına etkisine (Doğan, 2021; Melander, 2020; Morgan vd. 2021) ilişkin konularla sınırlı kaldığı ve Türkiye'de ele alınan az sayıdaki çalışmanın da kadınların mahkum eşi olma deneyiminin dolaylı olarak konu edinildiği (Akgün ve Tezel, 2017; Çınar ve Kara, 2021) doğrudan ele alınan az sayıda çalışma (Bekiroğlu vd., 2022) bulunmakla birlikte uluslararası literatürde Türkiye'ye kıyasla kadının mahkum eşi olma deneyiminin ele alındığı erken

[1] CİSST (Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği), https://cisst.org.tr/

[2] Türkiye' de yerleşik ama vatandaş olmayan kişiler.

dönem çalışmalar olduğu (Arditti, 2003; Braman, 2004; Comfort, 2007; Coundry, 2006; Foster, 2017) görülmüştür. Türkiye'de mahkûm eşleri ve ailelerine odaklanan çalışmalar sınırlı olduğundan, kadının mahkûm eşi olma deneyiminin ele alındığı çalışma daha çok temellerini, diğer ülkelerde yapılan çalışmalar üzerine inşa edecektir.

Farklı ülkelerde hapsedilmenin sonucunda geride kalan kadın deneyimine dayanan, aile yaşamında yaşanan zorluklara, toplumsal dışlanma deneyimlerine, maddi ve hatta sosyo-duygusal zorlukların ele alındığı erken çalışmalar bulunmaktadır (Arditti, 2003; Braman, 2004; Lowenstein, 1986; Pettit ve Western, 2004; Uggen vd., 2006; Brink, 2003; Breen, 2008; Murray ve Farrington, 2005; Hagan ve Foster, 2012; Besemer ve Dennison, 2018; Morgan vd. 2021). Bununla birlikte aile üyelerinin hapsedilmesinin sosyal etkileri (Comfort, 2007; Coundry, 2007; Melander, 2020), ebeveyn hapsedilmesinin aile sürekliliği ve annelik üzerindeki etkileri (Mowen ve Visher, 2016; Luther, 2011), babanın hapsedilmesiyle çocuğun toplumsal yaşamda yaşadığı zorluklar (Geller vd., 2012; Sykes ve Pettit, 2014), ebeveyn hapsi sonrası ailenin suçla olan ilişkisinin artması yani suçluluğun nesiller arası aktarılması (Dallaire,2007; Murray ve Farrington, 2008; Dobbie vd., 2018), mahkûmların ailelerine ve çocuklarına karşı yükümlülükleri (Bülow, 2014) ve hapisle gelen sosyal dışlanma (Besemer ve Dennison, 2018; Saunders, 2018) konuları üzerinde çalışılmıştır. Bu çalışmaların ortak noktaları mahkûm olan ebeveyn, çocuk ve hapsedilmenin aile yaşantısına olan etkisinin ele alınmasıdır. Bu çalışmalardan farklı olarak pandemi döneminde Covid-19 salgını ile çocukları hapishanede olan annelerin, mahkûm çocuklarıyla temaslarını ele alan bir çalışma da bulunmaktadır (Lockwood, 2021; Minson ve Flynn, 2021).

Daha önce hapsedilmiş bireylerin cezaevinden çıktıktan sonra karşı karşıya kaldıkları istihdam, sosyal hizmetler ve barınmanın önündeki engeller de dahil olmak üzere sayısız yeniden bütünleşme zorluklarını (Harding, vd., 2014; Solomon, vd., 2004; Visher ve Travis, 2011), hapsetmenin yalnızca mahkumlar ve eski mahkumlar için değil, aynı zamanda aileleri ve toplulukları için de maddi ve sosyo-duygusal zorluklar yarattığına (Geller ve Franklin, 2014) değinilmiştir. Ayrıca mahkûm için yaşanacak uygun bir yerin olmamasının mekânsal damgalanmaya katkıda bulunabileceğini öne sürülerek sosyal olarak dezavantajlı yerlerde ikamet eden veya buralardan taşınanların damgalanabileceğine (Keene ve Padilla, 2014; Wacquant, 2008) mahkûm eşlerinin yaşadığı psikolojik sorunlara (Grimshaw ve King, 2002)

dikkat çekilmiştir. Kültürel bir ürün olarak da var olan cezanın etkileri zaman ve mekâna göre değişiklik gösterebileceği göz önünde bulundurulduğunda, yaşanan dezavantajlar benzer olsa da mahkûm eşi olma deneyimi, çalışmanın yapılacağı zaman ve mekâna özgü olarak farklılaşacaktır.

Sonuç olarak uluslararası literatür giderek artan bir şekilde yapılan etnografik çalışmalarla hapsedilmenin etkilerinin, parmaklıklar ardındaki bireylerin çok ötesine geçtiğini anlamaya ve kavramsallaştırmaya odaklanmaktadır (Arditti, 2012; Braman, 2004; Comfort, 2007; Foster, 2017; Condry ve Minson, 2020; Minson ve Flynn, 2021). Kadının mahkûm eşi olma deneyimi hakkında nasıl konuştuğumuz ve bu deneyimi nasıl tanımladığımız önemli olduğundan zararlara ilişkin kavramsallaştırmanın nasıl yapılacağı konusunda netliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle teorik bir şemadan ziyade kavram setleri entegre edilerek deneyime odaklanılacaktır.

Yine literatürde hapsedilmenin mahkûm aileleri üzerindeki etkilerini kavramsallaştırmanın farklı yolları aranmıştır. Mahkûm eşlerinin birliktelik yaşadığı erkeklerle temel düzeyde ilişkilerini sürdürmek istemelerinden dolayı çeşitli bedeller ödemeleri gerektiğini ele alan çalışmalar (Braman, 2004; Comfort, 2007; Condry ve Minson, 2020; Fishman, 1990; Foster ve Hagan,2015; Minson ve Flynn, 2021) hapsedilmenin etkisi hakkında bilgi verir. Mahkumiyetin ailenin diğer üyelerine olan etkisinin hapishanenin gölgesi (Codd, 2008), ikincil hapsedilme (Comfort,2008), istenmeyen sonuçlar, tali zararlar (Arditti, 2012), yayılan etki (Breen, 2008), suçun gizli ve unutulmuş kurbanları (Bakker, Morris ve Janus, 1978; Coundry, 2006) gibi paradigmalar üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Görünmeyen etki mi? Yarı mahkûm mu? İkincil hapsedilme mi? Simbiyotik zararlar mı? Tali zararlar mı? İstenmeyen sonuçlar mı? Yoksa kadınlar suçun gizli ve unutulmuş kurbanları mı? gibi sorularla karmaşık olan hapsedilme hakkında kapsayıcı bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Hapsedilme karmaşık bir fenomendir. Mahkûmluğa ilişkin çeşitli, karmaşık ve akışkan ilişkiler bulunmaktadır. Bu nedenle hapsedilme; ayrılıkların yaşandığı, hapsetmenin acısının bireylerin yaşamlarına yayıldığı, çok farklı toplumsal boyutları olan ve etkileşimli toplumsal süreçleri kapsayan kesişimsel bir alan olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle mahkûm eşlerinin deneyimlerine ilişkin ne tek tip bir gerçeklikten ne de tek tip bir deneyimden söz edemeyiz. Aksine kadınların cezaevi öncesi aile yaşantısı, kadının suçla olan geçmişi,

kadının eğitim durumu, kadının yaşı, eşin işlediği suç türü, eşin mahkûm olma süresi, kadının içinde bulunduğu kültür grubu, kadının yaşadığı yer (içinde bulunduğu çevre) ve hapsedilme sonrası deneyim kadın deneyiminin çeşitlenmesini sağlamaktadır. Üstelik bu deneyimlerin hepsi hesaba alındığında genel ilkelere varmakta zordur. Kadının konumunun, hesaba katılması zorunludur. Yapılan bu hesaplaşma, ortaya bir kaos durumu değil, gerçekle ilişki kurmanın yolu olacaktır. Bu yolda kesişimsellikten yararlanılarak erkeğin hapsedilmesi sonrasında kadının mahkûm eşi olma deneyimine odaklanılacaktır.

Hapsedilmeye ilişkin bu alanın sayılı değişkenlerle çözümlenmeye çalışılması hapsedilme ve aile hayatına etkilerine ilişkin bütüncül bir bakışı imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle çalışmada kadının konumu göz önüne alındığında kesişimsel kimliklerin bir ürünü olarak ortaya çıkan deneyimler, simbiyotik zarar (ortak yaşamla gelen zararlar) kavramıyla ele alınmıştır. Kadınlar açısından mahkûm eşi olmanın ne demek olduğunun ele alındığı bu çalışma ilgili simbiyotik zarar kavramını kullanarak hapsedilme sonrası geride kalan kadın yaşamı üzerinde maddi, manevi sosyal açılardan mahkûm eşi olmanın nasıl bir yansıması bulunduğunun ve çalışmanın odağında kadının mahkûm eşi olma deneyiminin ele alındığı bir noktadaki boşlukta konumlanmaktadır. Böylelikle aslında mahkûm olmanın sadece hapsedilen bireye verilen bir ceza olmadığı, başta yakın çevresi olmak üzere çok boyutlu etkisi olduğundan kadınların deneyimi, ikincil hasar olmaktan çıkarılıp görünür kılmak hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşmak için 20 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. 20 kadınla yapılan görüşmeler neticesinde bulgular, kadınların mahkûm eşi olma deneyiminin çok çeşitli olduğunu göstermiştir. Kadının mahkûm eşi olma deneyimine ilişkin bu nitel çalışmanın bulguları pek çok açıdan farklı ülkelerde yapılan çalışmalarla tutarlıdır. Çalışmamın odağında maddi zorluklar, mahkumla ilişkiyi sürdürmenin zorlukları, rol geçişleri, özerklik kaybı, sosyal dışlanma, damga, izolasyon ve kadınların tüm bunlarla başa çıkma stratejileri yer almaktadır. Çünkü cezaevinde bir eşe sahip olma deneyimi, kadınların sadece değişen şartlara uyum sağlamasını değil, kendi öznelliklerini yeniden tanımlamalarını, ilişkilerini, günlük pratiklerini ve toplumsal rollerini yeniden düzenlemelerini gerektirir. Rol ve sorumluluklarında, ilişkilerinde ve sosyal hayatındaki değişikliklerde yeniden adapte olmaları gereken bir sosyalleşme sürecini içerir. Yeniden sosyalleşme süreci de diyebileceğimiz bu süreçte daha az karşılaşılmakla beraber bazı kadınlar özgürleşir, hayatlarındaki kaos azalır ve kendi çıkarları ön planda tutulur. Ancak çoğunlukla kadınlar sevdiklerinin onaylanmayan yasını tutar.

BİRİNCİ BÖLÜM

Hapsedilme ve Kadın Deneyimi

1.1. Erkeğin Hapsedilmesi

Cezalandırma insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahipken modern anlamda cezaevlerinin oluşumu Avrupa'da son dört yüzyıldır ayrı bir kurum olarak vardır. 19. yüzyıldan bugüne kadar da hapsetme, modern devletlerin temel yaptırımlarındandır (Ayre, Gampell ve Scharff-Smith, 2011). Yasalar, cezaevlerindeki mimari ve pratikteki dönüşümlerden sonra (Eren, 2014) modern cezaevlerine geçiş, toplumsal sorunlarda şiddet eylemi, suç ve ceza ilişkisini yeniden tanımlamış ve dizginlenmiş "Court Society" çözüm arayışının arandığı yeni yerler olmuştur. Sorunların bu şekilde nazik, son derece yumuşak ve nispeten saygılı bir şekilde düzeltiliş biçimi, bir toplumsal denetim aracı olarak (bilhassa toplumsal hiyerarşide üstte yer alanlar tarafından yapılırsa), son derece zorlayıcı; herhangi bir fiziksel şiddet tehdidinden daha etkili (Elias, 2013, s. 171) olabilmektedir. Fakat hapis cezası, yalnızca bir ceza olarak kullanılıp ıslah etme işlevine sahip değildir.

Yasal cezanın ahlaki olarak gerekçelendirilmesine ilişkin yerleşik teoriler genellikle devlet ile suçlu arasındaki ilişkiye odaklanır. Ceza adalet sisteminin, sahip olması gerektiğine inanılan amaç[3] veya hedefler ne olursa olsun (caydırıcılık, misilleme, rehabilitasyon veya ıslah etme) öncelikli hedef, bireysel olarak yasayı çiğneyen kişilerdir (Bülow, 2013, s. 775). Örneğin caydırma aracı olarak kullanılan hukuk kuralları, suç davranışının azalmasına odaklanarak bireylerin, hukuk kurallarına ilişkin bilgiye sahip, suç işlemekten kaçınmak için yasalara itaat eden, rasyonel ve kendi çıkarlarını düşünen bireyler olarak ele alır (Cotterrell, 2020; Rehbinder; 2019). Suçlu bireyler bağımsız aktörler, ceza da bireyi baskı altında alan tedbirler olarak düşünülür. Modern ceza bilimi, zaman içinde cezanın etkisini arttırsa da cezalandırmaya ilişkin algılarımızı daraltarak cezanın, mahkûm

[3] 5275 sayılı Ceza ve Güvelik Tedbirlerinin İnfazı Kanun'un 3. Maddesinin infazda temel amaç başlığı altında; 'Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı ile ulaşılmak istenilen amaç, öncelikle genel ve özel önlemeyi sağlamak, bu maksatla hükümlünün yeniden suç işlemesini engelleyici etkenleri güçlendirmek, toplumu suça karşı korumak, hükümlünün yeniden suç işlemesini engelleyici etkenleri güçlendirmek, toplumu suça karşı korumak, hükümlünün; yeniden sosyalleşmesini teşvik etmek, üretken ve kanunlara, nizamlara ve toplumsal kurallara saygılı, sorumluluk taşıyan bir yaşam biçimine uyumunu kolaylaştırmaktır' ibaresine yer verilmiştir.

dışındaki gruplar üzerindeki etkisini örtbas etme eğilimindedir (Garland, 1990). Bağımsız aktörler olarak görülen kişiler, mahkemede sanık konumunda yalnız durabilir ve cezaevinde cezasını yalnız çekebilir fakat pek çok mahkûmu dışarıda bekleyen bir kadın vardır. Mahkûmun aileden ayrılması ve aile ilişkilerinin zarar görmesi hapsedilmenin doğasında mı vardır? Cezaevinin doğası mahkûm ve mahkûm ailesini parçalamak üzerine mi kuruludur? Mahkûm yakınlarını öteki olarak tanımlamak, dışlamak ve damgalamak bu doğanın bir parçası mıdır? Hapsedilmenin kadına verdiği zarar ne kadar görünürdür? Cezaevleri "aile dostu" olabilir mi? Aileleri parçalanması, insanları sevdiklerinden ayırmak, bir aradayken sürekli gözetlemek ve baskı altında tutmak cezaevlerinde öne çıkar. Bireyci, dışlayıcı ve yalıtıcı doğasıyla aslında suç işleme önündeki en önemli engelleyicilerden olan aile kurumu görmezden gelinir. Bu nedenle "aile dostu" bir cezaevi, hapsedilmenin doğasını ve anlamını baltalamaktır (Codd, 2008, s. 169).

Cezaevine girdikten sonra erkek için cezaevine ilişkin sorunlar, sosyal hayatla ilgili sorunlarının önüne geçer, kadınlarsa erkekle bölüştüğü rolleri de üzerine alarak maddi, manevi ve sosyal sorunların hepsiyle baş etmek zorunda kalır. Murray'a (2005) göre, mahkumların aileleri ve çocukları üzerindeki bu etkiler akademik araştırmalarda, cezaevi istatistiklerinde, kamu politikasında ve medyada neredeyse tamamen ihmal edilen bir konudur. Hatta eşi hapsedilen kadınlar, "mahkûmun çocuğunun annesi olma" rollerinin dışında araştırmalarda ilgi çekememiştir (Comfort, 2007, s. 281). Oysa asıl ceza, dışarıda olmak ve günlük pratiklerle uğraşmaktır (Fishman, 1990, s. 13). Erkekler cezaevine girdiğinde, cezaları hapsedilmeyle birlikte başlar ve yaşamları cezaevi duvarlarıyla sınırlandırılır. Ancak kadınlar için erkeğin cezalandırılması, fiziksel olarak dışarıda olsalar da hapsedilmenin getirdiği yeni sorumluluklarla birlikte içerisi ve dışarısı arasında dinamik bir gidiş gelişe yol açar. Erkeğin hapsedilmesiyle ceza adalet sistemiyle tanışan kadınlar sistemin sadece mahkûmu değil, zaman zaman kendisini de cezalandıran bir yapıya sahip olduğunu deneyimler. Kadınlar cezaeviyle ilişkili prosedürleri (açık veya kapalı görüş, telefon görüşü, mahkûma para gönderme, kıyafet gönderme vs.) yerine getirmek zorundadır. Bunlarla birlikte tek ebeveyn olma, sosyal izolasyon, sosyal dışlanma, damgalanma, artan ailevi sorumluluklar ve ekonomik sıkıntılılarla baş etmek durumunda kalır.

Ekonomik maliyet, hapsedilmenin etkilerinin en erken görünen ya da en belirgin yansıması, yaşanan ekonomik dezavantajlardır. Yoksulluk, hapsedilme ve aile biçiminin

çeşitliliği arasında karmaşık bağlantılar olmasına rağmen, araştırmalar genellikle hapis cezasının geride kalanlar üzerinde olumsuz ekonomik etkisi olduğu (Braman, 2004; Comfort, 2007; Hagan ve Dinovitzer, 1999) konusunda fikir birliği vardır. Öncelikle maddi sorunlar ortaya çıkmaya başlar. Avukat ücretleri, mahpusu ziyaret etmek için harcanan yol masrafları, mahpusun cezaevinde hayatını sürdürebilmesi için gönderilmesi gereken para (telefon kartı, pul, sigara, su, kantin, SGK girmeyen özel ilaçlar, çamaşır yıkama, elektrik) gibi maddi yükler hükümlünün en yakının omuzlarına yüklenir (Merçil, 2018, s. 375). Hapis cezası yetişkin erkeklerin kazancını azaltır, sağlıklarını tehlikeye atar, aile kaynaklarını azaltır ve ailelerin dağılmasına neden olur. Aynı zamanda yoksul çocukların dezavantajlı durumlarını arttırarak hapis cezasının eşitsizlik üzerindeki etkilerinin nesiller arası aktarılmasına sağlar (Wildeman ve Western, 2010). Özellikle de birçok kadın için hapsedilmek bilhassa babanın hapsedilmiş olması ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi tek ebeveyn olarak kalma ve mali zorluklar besler (Besemer ve Dannison, 2017; Morgan vd. 2021).

Hapsedilme kadınlarda eşini kaybetme hissi, yalnızlık hissi, yas duygusu, stres, mahkûma bir şey olur mu korkusu, yaşam kaygısı, çocuklara yeni durumu açıklama stresi vb. duygusal zorluklara yol açabilmektedir. Hapsedilmenin duygusal yaraları, genellikle fiziksel cezanın somutlaşmış yaralarından ve hatta cezaevinin vücuttaki fiziksel etkisinden daha az görünür (Moran, 2012) olduğundan hapsedilmenin psikolojik ya da örtük etkileri genellikle daha az fark edilmektedir. Arditti'nin (2003) kullandığı haklarından mahrum bırakılmış yas terimi, insanların açıkça kabul edilmeyen ya da edilemeyen, herkesin yas duygusunu ortak olarak hissetmediği ve sosyal olarak desteklemediği bir kayıptır. Yaşanan olumsuz etkileşimler veya hapsedilmeyle yaşanan kaybın gizlenmeye çalışılması kadınlar için halihazırda yaşanan acıyı daha da arttırır. Kadınlar, yaşadıkları dezavantajlı durumlarla yas tutmayı unutabilmekte veya aile üyelerinin yeni sorunlarını sırtlanması yas tutmalarının önüne geçebilmektedir. Örneğin, hapsedilmeyle beraber aile içinde rollerin değişmesi ve kadınların sorumlulukların artması bu kaybın üzüntüsünü yaşamayı engelleyebilir.

Bir çalışmaya (Fishman, 1990) göre mahkûma kıyasla dışarıda bekleyen kadınlar, depresyon açısından daha yüksek risk altındadır. Eşlerin de ceza adalet sistemine müdahil olmasıyla ilgili olarak sosyal dışlanma, damgalama ve izolasyon depresyonu yoğunlaştırmaktadır. Çünkü bir aile üyesinin ölümü gibi ayrılıklardan farklı olarak eşin

hapsedilmiş olması, çok fazla sempati ve destekle karşılanmaz. Bu durum, eşlerin ayrılığının getirdiği zorluklar ve yükler karşısında kadının bir başına kalmasına neden olur (Arditti vd., 2003). Farklı zararlara yol açan önemli bir olay olarak uzun bir hapis cezasının kadınlara yüklediği duygusal ağırlığı göz ardı etmek mümkün olmasa da daha önce suç işlemek, (kadının suçla olan ilişkisi) karşılaşılan güçlüklerin göğüslenmesinde önemli bir rol oynayabilir (McCarthy ve Adams, 2021).

Mahkûm eşi olmak, sosyal hayatta fırsatlara erişim ve haklardan yararlanma noktasında da belirleyici olabilmektedir. Sadece mahkûm olan birey değil en yakınları olan kadınlarda hapsedilmeyle tanımlanabilmekte ve bu durumdan etkilenebilmektedir. Mahkumların geldiği aileler genellikle toplumdaki en savunmasız ve dezavantajlı kişiler arasındadır ve bir aile üyesinin hapsedilmesi sıklıkla dezavantajlarını daha da sağlamlaştırmaya hizmet eder (Breen, 2008).Mahkûm eşi, kocasının hapsedilmesinden ötürü ahlaki bir utanç hisseder. Damga, sosyal normu çiğneyenlerin yanı sıra onların yakınlarına da yapıştığından ilişkilerde aktif olarak dolaşır ve mahkûmun eşini de lekeler. Dolayısıyla suçlu damgası erkek kadar, kadına da işaret eder. Mahkûm eşleri cezaevi ortamının dışında yaşar ve çalışırlar fakat aile, akraba, iş ve sosyal çevrenin yargılarına maruz kalırlar. Bu nedenle kadınların, sevdikleri erkeğin hapsedilmesinden dolayı utanma ve aşağılanma yaşamakta olduğunu belirten çalışmalar (Braman, 2004), kadınların utanç duymalarının duygusal zorluklarla birlikte sosyal hayattan geri çekilmeye neden olduğunu ele almıştır.

Hapsetme öncesi ilişkiler, suç türleri, sosyal destek sistemleri ve diğer pek çok sosyo-demografik faktörlerle bağlantılı olarak farklılık göstermesi (Murray, 2005) hapis sürecine geliştirilen tavır ve tutumda etkili olmaktadır. Diğer yandan aile üyelerinin suç deneyiminin olup olmaması veya yakınlığı bireylerin yaşayacağı etkinin boyutunda önemli bir unsur olduğu için hapsedilmeden önce aile içi şiddet veya şiddet suçlarına karışmamış bireyler üzerinde hapsedilmek, daha fazla yıpratıcı etkiye sahip olabilmektedir (Wildeman ve Western, 2010). Literatürde de hapsedilme, güçlü bir eğilimle ailelerin hayatlarında oldukça olumsuz olarak deneyimlenen bir olaydır (Doğan, 2021; Merçil, 2018; Dallaire). Hapsedilmenin etkilerinden bahsederken de mağduriyet odaklı ve kadınları pasifleştirici bir dil kullanmak hakimdir. Ancak bu etkiler birçok ailenin deneyimini temsil etse de karmaşık nedenlerle tüm ailelerin deneyimini temsil edemeyeceği de (Foster, 2017) unutulmamalıdır. Örneğin, eşinden şiddet gören kadınların bazıları, mahkûm eşlerinin hapishaneden çıkmasını

istemediği durumlarda görülmektedir (Akgün ve Tezel, 2017). ABD'de yürütülen bir araştırmaya (Arditti vd., 2003) göre, hapsedilme mahkûmu uyuşturucu ve alkol bağımlılığından koruyabilir ve cezaevi mahkûm için güvenli bir sığınak olarak ona yardım edebilir.

1.2.Maruz Kalınan Zararların Kavramsallaştırılması

Mahkumlar bağımsız, yalnız bireyler değillerdir. Mahkumlar, ihlal ettikleri kural nedeniyle cezanın birincil etkilerini yaşarken, ailenin geride kalan üyeleriyse dışarıda cezaevi gölgesinde yaşamlarını sürdürmeye çalışır. Mahkûm yakınlarının maruz kaldığı acı, baskı, yoksun bırakılma, sosyal dışlanma ve damgalanma cezanın ortak özellikleridir. Fakat bu durumların yaşanması meşru bir ceza yaşandığının göstergesi olamaz. Hapsedilmenin mahkûm yakınına olan etkisi, bir dizi dezavantajı ortaya çıkardığından bu etkiyi tanımlamak zordur.

İnsanların yaşamları hakkında nasıl konuştuğumuz ve onları nasıl tanımladığımız deneyimlere etki etmesi bakımından önemlidir. Cezanın mahkûm yakınları üzerindeki etkilerini kavramsallaştırmanın farklı yolları denenmiştir. Yine bu doğrultuda yapılan kriminolojik çalışmalar hapsedilmenin mahkûm kadar mahkûmun aileleri ve çocuklarını da etkilediğini hatta zarar verdiğini göstermiştir (Arditti, 2012; Braman, 2004; Codd, 2008; Comfort, 2007). Hapsedilmenin ailenin diğer üyelerine olan etkisi; hapishanenin gölgesi (Codd, 2008), ikincil hapsedilme (Comfort, 2008), istenmeyen sonuçlar, tali zararlar (Arditti, 2012; Bülow, 2013), yayılan etki (Breen, 2008), suçun gizli ve unutulmuş kurbanları (Bakker, Morris ve Janus, 1978; Coundry, 2006) ve simbiyotik zarar (Condry ve Minson, 2020) gibi paradigmalar üzerinden anlatılmaya çalışmıştır.

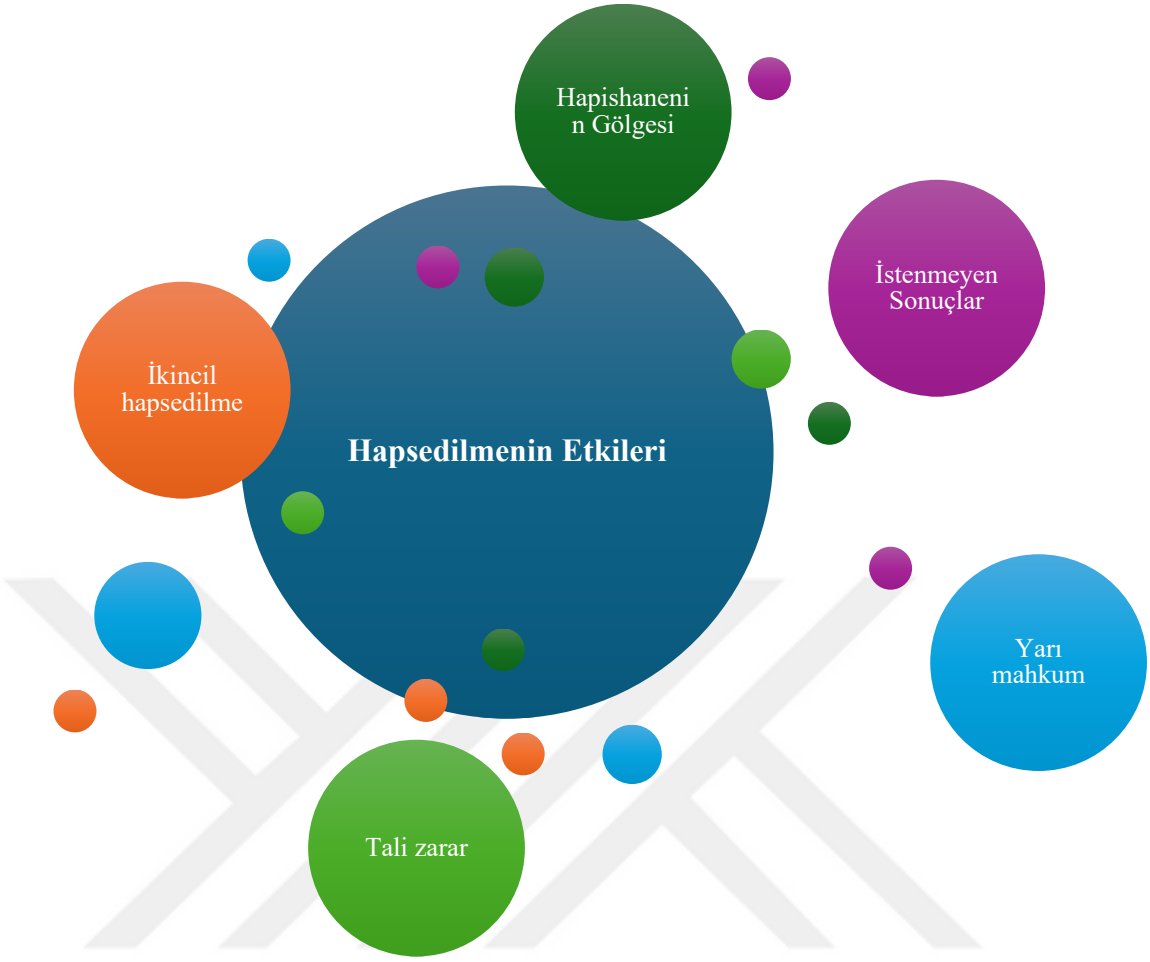

Şekil 1. Hapsedilmenin Etkilerinin Kavramsallaştırılması

Codd (2008) hapishanenin gölgesini, gölgenin birçok yönü ve anlamına değinerek açıklar. Ona göre gölgenin var olabilmesi için bir ışık kaynağının ve bir engelin olması gerekir. Gölge günün saatine ve iklime göre değişse de genellikle soğuktur. Yine gölge zamana ve mekâna göre kendisini oluşturan nesneden daha büyük olabilir. Bunun yanı sıra gölgeyi tam anlamıyla tespit etmek kimi zaman imkansızdır. Işığın az ya da çok olması çeşitli etkiler gösterir. Örneğin bazı bitkilerde gölge geliştiriciyken bazıları için güneş ışığının yokluğu ya da yetersiz güneş ışığı olumsuz etkiye sahip olabilir. Ceza adaleti açısından baktığımızda, cezaevinde yaşamayan mahkûm yakınlarının yaşamları üzerinde etkisi olan ceza adalet sistemi, cezaevi politikaları ve ceza kurumları mevcuttur. Elbette hapsedilmenin etkileri de ceza adalet sistemi ve cezaevi rejimlerine göre değişiklik gösterir. Mahkûm yakınları açısından hapsedilmenin etkisi gerçekte mahkumlardan daha fazla insanı etkileyebilir, bu etkiler çeşitli ve geniş çaptadır. Aynı zamanda hapsedilmenin tüm etkilerini, etkilenen kişileri ve etkinin şiddetini belirmek de güçtür (Codd, 2008, s. 5-6).

Birçok kadın, mahkumla ilişkisini sürdürmeye devam eder. Demir parmaklıklar ardında olsalar da cezaevinde olan bir aile üyesi, halen o ailenin üyesidir. Bu nedenle eşle olan ilişki hafife alınmamalıdır. Hapsedilmiş olma tüm ilişkilere meydan okuyarak her an görünür kalır. Literatürde hapsedilmenin mahkûm yakınına olan etkisi, bir yan ürün olarak görülmesiyle birlikte cezanın temel hedeflerinden biri ya da açıkça belirtilmemiş amaçlarından olduğu da tartışılmaktadır (Codd, 2008). Cezaevi aygıtının dışarıda olanlar üzerindeki etkisi, ikincil hapsedilme olarak da ele alınmaktadır. Derin muğlaklıklar barındıran bu durumu Comfort, 'her iki şekilde olmak' ile açıklamıştır. Yani mahkûm yakınının aynı anda hem tutsak hem de özgür olmasıdır (Comfort, 2007). Yine Comfort'a göre cezaevi ziyaretleri, ziyaretçinin yarı mahkûm statüsü kazandığı bir statü olarak tanımlar. Ziyaretçiler cezaevine giriş yaptıktan sonra mahkumlarla aynı incelemeye, cezaevi rejiminin belirlediği kurallara sorgusuz itaat etmeye zorlanır ve her an ikincil durumları hatırlatılır (Comfort, 2007, s. 277).

Mahkûm yakınları üzerindeki sonuçlar genellikle ikincil sonuçlar terimi altında toplansa da bu terim hapsedilmenin etkilerini yansıtma yeterliliğine sahip değildir. Bu etkilerin anlatıldığı diğer kavram, ikincil cezadır. İkincil ceza ya da ikincil hapsedilmeden kasıt yaşananın hukuki anlamda bir ceza değil, hapsedilmenin zararlarının ya da failin cezasının bir parçası olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Yine de mahkûm yakınının zararlarını ceza olarak açıklamak doğru bir ifade değildir. Ceza, yasanın topluma zarar verdiğini kabul ettiği eylemlere karşı öngördüğü yaptırımdır. Bu zararlar veya etkiler hukuki anlamda bir 'ceza' değil, bir cezalandırma deneyimidir. Mahkûm yakınlarının maruz kaldığı acı, zorlama, baskı, detaylı aramalar, kaba müdahaleler, yoksun bırakma, sosyal dışlama ve damgalanma cezanın ortak özellikleri olsa da ceza olarak meşrulaştırılamazlar. Mahkûm yakınlarının bu hisleri ve deneyimleri mahkûma verilen cezadan ayırt edilmelidir (Condry ve Minson, 2020).

Bülow'a (2013) göre ise psikolojik refahın azalması, finansal sorunlar, ekonomik fırsatların kaybı, sosyal hayattan yoksunluk, özel hayata müdahale ve kontrol olmak üzere çeşitli tali zararlar söz konusudur. Hapsedilme mahkûm yakınlarına verdiği zararlarla hayatlarına etki eder. Bu nedenle mahkûma verilen cezanın etkisi yani "tali zararlar" ve "tali sonuçların" ahlaki olarak haklı olup olmadığı sorgulanmalıdır. Yan sonuçlar terimi ise cezanın suçlu üzerindeki ikincil etkilerini tanımlamak için kullanılır. Yaşanan maddi ve

manevi zorluklar, cezanın birincil değil, paralel, ardışık ya da cezayı takip eden yan sonuçlarıdır. Fakat mahkûm yakınlarına verilen zararlar, mahkûm deneyimine paralel olarak ilerlemez. Bu zararlar hapsedilme süreciyle iç içe geçen mahkûmun cezasının nedensel bir sonucudur (Condry ve Minson, 2020).

Etkiler ve sonuçlar olarak mahkûm yakınının çevresine yayılan zararları tanımlamak deneyimi her yönüyle açıklamaz. Ortak yaşamla gelen zararlar yani simbiyotik zarar kavramı ise mahkûm yakınlarının, karşılıklı bağımlılığı yoluyla her iki yöne de akan olumsuz etkileri tanımlamak için kullanılmıştır. Kavram, cezanın daha geniş etkilerinin anlaşılmasında işlevseldir. Simbiyotik, bireylerin birbirlerine bağımlı olduğu, yararların / zararların kişilere yansıdığı, ilişkilerin birbirine bağlı ve karşılıklı özelliklerine dikkat çeker. Yani kişilerarası ilişkilerden süzülen akışkanlık ve karmaşıklıkla karakterize edilen zararlara işaret eder. (Condry ve Minson, 2020). İkincil sonuçlar, ikincil hapsedilme, yarı mahkûmiyet hapsedilmenin dışarıya etkisini ele alırken simbiyotik zararlar kavramı, mahkumla paylaşılan ortak yaşamın etkisine vurgu yapar.

1.3.Ortak Yaşamla Gelen Zararlar: Simbiyotik Zarar

Farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda (Arditti, 2012; Braman, 2004; Codd, 2008; Condry ve Minson, 2020) suçlunun ötesine yayılan zararlara ilişkin tartışmalar yerleşik olmasına karşın, Türkiye'de cezaevinin suçlunun ötesine geçirdiği zararlara ilişkin araştırmalar yetersizdir. Mahkûm aileleri ve çocukları üzerindeki etki, araştırmaların yanı sıra cezaevi istatistiklerinde, kamu politikalarında ve medya gündeminde de ihmal edilen bir alandır (Murray, 2005). Örneğin cezaevi istatistikleri göre ülkemizde yüz bin kişi başına düşen ceza infaz kurumundaki kişi sayısı 2010 yılında 120, 2015 yılında 177 ve 2020 yılında 267 olmak üzere yıllar içerisinde istikrarlı bir artış göstermiştir (TÜİK, 2020). Türkiye' de istikrarlı bir şekilde artan hapsedilme oranları, cezaevlerinin sosyal eşitsizlik sistemini yeniden üreten yerler haline gelmesine neden olmasının yanı sıra, bu rakamların anne, baba, ebeveyn, eş, kardeş, çocuk vb. bir dizi akrabalık ilişkisini içerdiği unutulmamalıdır. Ceza evinin etkilerini hapishanenin gölgesi olarak açıklayan Codd'a göre bir nesne ne kadar büyük olursa gölge de o kadar büyük olur. Yani hapishanede ne kadar çok insan varsa aile ve toplum yaşamı da o kadar çok etkilenir (Codd, 2008, s. 5). Bu ilişkiler içinden mahkûm eşi olmanın nasıl deneyimlendiğine odaklanacağım.

Hapsedilme, yeniden üretilmesine, marjinalleştirmeye, eşitsizlik ve ayrımcılık kalıplarının sürmesine yardımcı olur. Toplumda bireylerin yeri hakkında yargılarımıza bilgi üretir. Ayrıca ekonomik olarak dezavantajlı olan kadınlar üzerinde orantısız bir etki yaratabilmektedir. Yapılan araştırmalar (Codd, 2008; Comfort, 2007) mahkûm yakınlarının daha düşük sosyo-ekonomik statüye sahip olduklarını göstermektedir. Hapsedilme ek ekonomik maliyetler ortaya çıkardığı gibi gelir kaybı da ortaya çıkarır. Murray'a (2005) göre gelir kaybı ABD, Birleşik Krallık, İrlanda ve Avustralya'da mahkûm eşlerinin yaşadığı zorlukların en başında gelmektedir. Ayrıca, cezaevi ziyaretleri, mahkûma para gönderme, avukat ücretleri, posta ve telefon görüşmeleri gibi ek harcamalar zaten hassas olan durumun zorluğunu daha da şiddetlendirir (Comfort, 2007; Murray, 2005).

Kadınların yaşamları, hayatlarındaki erkeklerle girift bir şekilde bağlı olduğundan ve birbirlerini karşılıklı olarak etkilediğinden kadınların bir dizi simbiyotik zararla karşı karşıya kaldığını söyleyebiliriz. Örneğin ebeveynlerin aile hayatının temel göstergelerinden biri olan evdeki fiziksel varlığı söz konusu olduğunda Türkiye'de genellikle anne ön plana çıkmaktadır. Çocukların günlük bakımından sorumlu olan kadınlar, babanın hapsedilmesiyle onun sorumluluklarını da üstlenmek zorunda kalır. Dolayısıyla mahkumların eşleri, hapis cezasının etkilerini şiddetli şekilde deneyimlerler. Fakat kadınların mahkûm eşi olma deneyimleri, mahkumların çocuklarının anneleri olma rollerinin ötesinde araştırmalarda daha fazla ilgi çekememektedir (Comfort, 2007, s. 281). Oysaki mahkumlara destek olan kişiler genellikle kadınlardır (Christian, 2005; Codd, 2008; Comfort, 2007). Bu kadınlar toplumsal hayatta, toplumsal cinsiyet baskılarıyla mücadelelerine ek olarak hapsedilmeyle birlikte yasal süreci yürütme, ziyaret etme, ekonomik yükü sırtlanma, mahkûma maddi destek olma ve sosyal zararları en aza indirmeleri gerekir. Mahkûm eşlerinin maruz kaldığı bu sıkıntılara ek olarak mahkûmun psikolojik durumu ve çocuğun sorunlarıyla da çoğunlukla kadınlar baş etmek zorundadır (Minson ve Flynn, 2021). Önceden var olan dezavantaj ve marjinalleştirme kalıplarına ek olarak hapsedilmeyle gelen yeni zararlar her kadın için farklı kesişim noktalarını öne çıkarır.

Ortak yaşamla ortaya çıkan zararlar, karşılıklı olarak her iki tarafı da etkilediğinden ilişkisel, karşılıklı, doğrusal olmayan, heterojen ve temsil(iyet) gücü olan aktöre (Condry ve Minson, 2020) yaptığı vurguyla çalışma için daha kapsayıcı bir açıklamayı ve tartışmayı mümkün kılmaktadır. Esasında simbiyotik zararlar cezanın amaçlarından olmamasına

rağmen, hapsedilme mahkûm yakınını da etkiler. Simbiyotik zararlar kavramsallaştırması yaygın hapsedilmenin yol açtığı etkilerin anlık görüntüsünden öte resmin bütününü göstermeye çalışır. Mahkûm, mahkûm yakını ve ceza arasında simbiyotik bir ilişki vardır. Dolayısıyla simbiyotik zararların kapsamı çok geniştir.

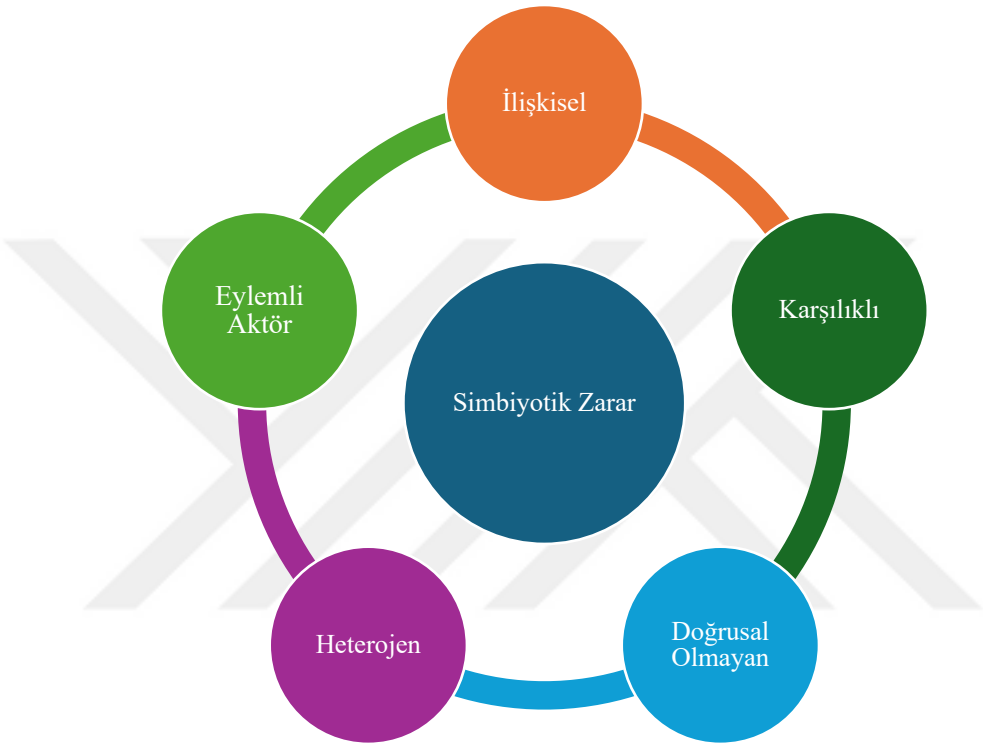

Şekil 2. Simbiyotik Zararların Temel Unsurları

İlişkisel bir bakış açısı, mahkûm yakınının cezaeviyle olan etkileşiminden dolayı yaşamları ve ilişkilerinin etkilendiğine işaret eder. Kişisel hayatın ilişkiselliği ve yakın çevreyle olan bağlantısı ceza, cezaevi ve cezaeviyle karşılaşılan tüm aktörlerin etkili olabileceği bir yaşama işaret eder (Condry ve Minson, 2020). Bir kişinin hapsedilmeden ne ölçüde etkileneceği, mahkûm ve mahkûm eşine özgü sayısız faktörlerle alakalıdır. Yine etki suçun niteliğine, cezaevi öncesi yaşam şartlarına, altta yatan diğer zorluklara, aradaki ilişkinin ve suç eyleminin niteliğine göre değişkenlik gösterebilir. Örneğin mahkûm ve mahkûm eşi arasındaki ilişki, cezaevi ziyaretlerinin etkisini dışarıya taşırarak kadınların hayatlarının bir parçası haline gelmesini sağlar.

Simbiyotik zararın *karşılıklı* niteliği, mahkumlar ve ailelerinin birbirlerine olanlardan etkilenmesidir. Mahkûmun başına gelenler, mahkûm yakınını, mahkûm yakınının başına gelenler ise mahkûmu etkiler ve bu devam eden bir süreçtir. Örneğin mahkûmun cezaevinde yaşadıkları dışarıda bekleyen kadının etkilenmesine ve simbiyotik zararların artmasına neden olabilir. Tam tersi şekilde mahkûm eşinin açık ya da kapalı görüşe gel(e)memesi de mahkûmu etkileyebilir. Bu karşılıklı zararlar kişisel niteliklere göre farklı noktalarda kırılganlıklar ortaya çıkarırken yine farklı noktalarda güç öne çıkabilir (Condry ve Minson, 2020). Bu nedenle kimi zaman asıl ceza, dışarıda olmak ve günlük pratiklerle uğraşmak (Fishman, 1990, s. 13) olabilmektedir.

Mahkumların aileleriyle temel düzeyde ilişkilerini sürdürmek istemeleri, mahkûm ailelerinin sosyal açıdan da bedel ödemeleri gerektiğini ele alan çalışmalar (Christian, Mellow ve Thomas, 2006; Braman, 2004; Breen, 2008; Comfort, 2007) hapsedilmenin etkisi hakkında bilgi verir. Mevcut araştırmalar (Arditti, 2012; Comfort, 2008), hapsedilmenin ebeveynler, eşler ve çocukları başta olmak üzere genel olarak çevresini olumsuz etkilediğini göstermiştir. Ölüm gibi ayrılıklardan farklı olarak hapsedilme, toplum tarafından sempatiyle karşılanmaz ve destek görmez. Bu nedenle kadın ayrılığın getirdiği zorluklar ve yükler karşısında yalnız kalır. Özellikle kadın eşinin durumundan dolayı utanç duyuyor ve saklama ihtiyacı hissediyorsa psikolojik sıkıntıları hayatında daha görünür hale gelir (Comfort, 2007).

Bu kişilerin hakları, açıkça tanımlanmamış ya da sosyal olarak önemli görülmemiş olduğu için haklarından mahrumlardır. Çünkü hapsedilme, sevilen kişinin sosyal ölümüne karşılık gelir. Sosyal hayatına devam etmek zorunda olan aile üyeleri derin bir kayıp duygusu yaşayabilir. Ölümle tamamen biten yaşama karşılık hapsedilmeyle sadece sosyal hayattan soyutlanan hala biyolojik olarak var olan kişinin kaybı belirsiz bir kayıptır (Arditti, 2012). Belirsiz kayıp mahkûm eşinin çocuklarından ya da yakın çevresinden izole bir şekilde yas tutmasına neden olabilir (Arditti, 2003). Mahkûm olan erkeğin arkasında kalan kadın ve çocuğun aile travmasına değinen çalışmalar (Foster, 2017; Pynoos, 1993) tek ebeveyn olmanın zorluğu, maddi zorluklar, sosyal dışlanma ve damga üzerinde dursa da travmanın nedeninin hapsedilmeden mi yoksa hapsedilmenin oluşturduğu yeni koşullardan mı olduğu konusunda az sayıda çalışma bulunmaktadır.

Simbiyotik zararlar, ilişkilerin ve yaşanan gerçekliğin *doğrusal olmayan* yapısını da ortaya koyar. Mahkumların ve mahkûm yakınlarının maruz kaldığı zararlar lineer bir şekilde ilerlemez. Karmaşık şekillerde, etkileşimler, ilişkiler içindedir ve farklı insanlar farklı şekilde deneyimler. İlişkiler zaman içinde iç içe geçmiş gelgitlerle, iki yönlü, ortak aktif bir yapıya sahiptir. Kimi ilişkiler zaman içinde biterken kimi ilişkilerse hapsedilme sürecinde daha da güçlenir. Yine sık ziyaretler ve iletişim yerini daha az temasa bırakabilir. İlişkinin doğrusal olmayan değişimi mahkûm ve mahkûm yakını ilişkisini kimi zaman doyurucu kimi zaman yorucu hale getirebilir. Bu değişim hapsedilme sürecinin farklı aşamalarına göre değişiklik gösterir. Hapsedilme sonrasında mahkûmun serbest bırakılması dahi simbiyotik zararları sonlandırmayabilir (Condry ve Minson, 2020).

Hapsedilmenin mahkûm yakınına olan etkisini anlatırken kullanılan kavramların çoğunluğu cezaevi şartlarından etkilenen pasif kimseler olarak ele alır. Yayılan etki, tali zararlar, suçun unutulmuş ve gizli kurbanları gibi kavramsallaştırmalar cezalandırma sürecinde mahkûm yakınının bilinçli bir özne olduğunu ve kendisini inşa ettiğini ihmal eder. Simbiyotik zarar kavramının *aktöre* olan vurgusu, aktif olarak inşa edilmesine ilişkindir. Mahkûm yakınları sadece mahkûmun yanında olmak için harekete geçmekle kalmaz, aynı zamanda cezaevi aracılığıyla ilişkilerini aktif olarak inşa ederler. Bu nedenle mahkûm yakınları yasal süreçte var olan, kararlar alan, vasi olan, sorunlara çözüm üreten ve bilinçli tercihlerde bulunan aktörlerdir (Condry ve Minson, 2020). Hapsedilmeyle birlikte ortaya çıkan ya da artan yoksunlukları hafifletme romantik bağlılığı sürdürme görevi bir aktör olan kadına aittir. Bunun içinde öncelikle yasal süreci öğrenme, vasi olma, dilekçe yazma, ziyaretlere katılma, görüntülü görüşme sistemine dahil olma, mahkûmun maddi/ manevi ihtiyaçlarını giderme ve hapsedilme sonrası işgücü pazarına dahil olma sürecine yardımcı olma görevleri bulunur.

Hapsedilmenin etkilerini simbiyotik olarak nitelendirmek akışkan, inşa edilen, ilişkilere bağlı olarak değişkenlik gösteren yapısını görmeyi sağlar. Örneğin mahkûm yakını olma deneyimine bütüncül olarak bakılmaya çalışılsa da net olarak tanımlanacak yekpare bir bütünden bahsetmek mümkün değildir. Bu durum simbiyotik zararların *heterojen* niteliğine işaret eder. Ayrıca her mahkûm yakını hapsedilen kişiyle olan ilişkinin niteliğine göre deneyimleri önemli ölçüde farklılaşabilmektedir (Condry ve Minson, 2020). Örneğin birçok çalışma (Akgün ve Tezel, 2017; Nesmith ve Ruhland, 2008) mahkûmun eşi ve çocukları için

ne kadar önemli olduğunun altını çizse de bu her zaman geçerli değildir. Mahkûm edilen erkeğin hapsedilme öncesinde kadına şiddet uyguladığı, aile içinde tacize maruz bıraktığı, psikolojik şiddet uyguladığı kadınlar için hapsedilme olumlu işlevlere sahiptir. Mahkûm eşi olma deneyiminin bu nedenle heterojen olduğunu söyleyebiliriz.

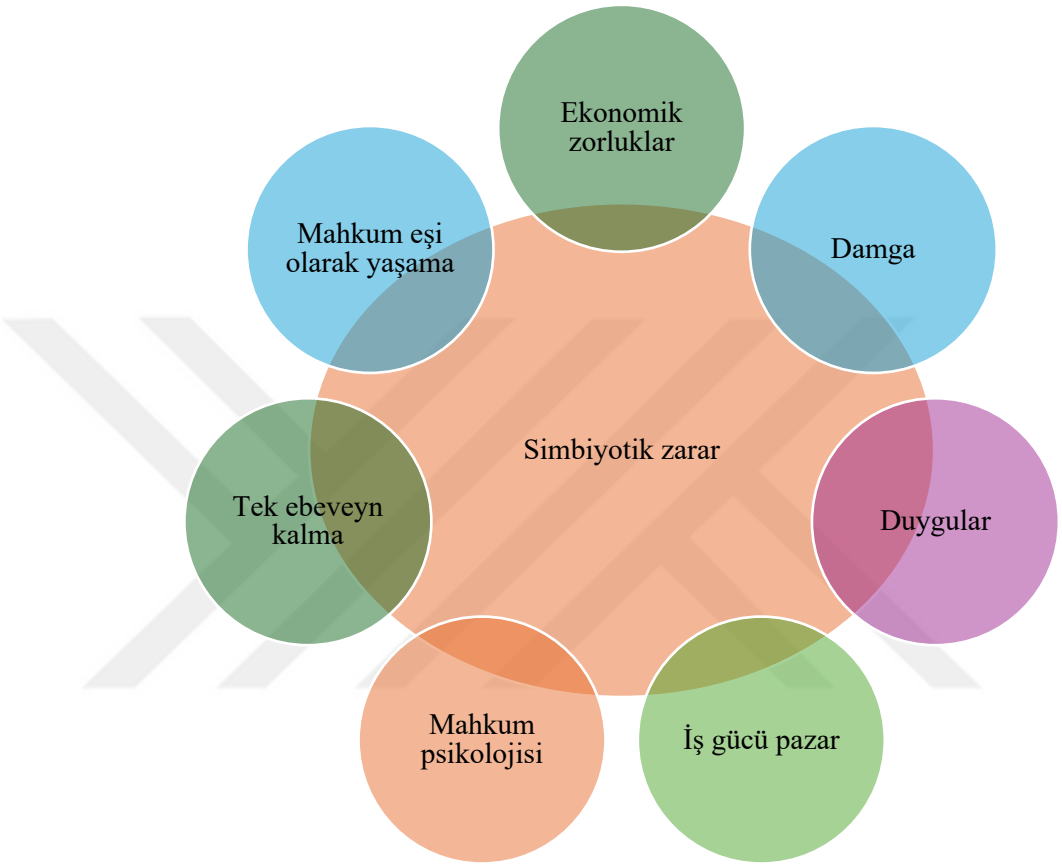

Şekil 3. Mahkûm Yakınına Yansıyan Simbiyotik Zarar

Literatürde mahkûm yakınına yansıyan etkilere dair kavramsallaştırmalar, tüm bu faktörlerin etkisini ele almaya çalışır. Fakat bu kavramlar yetersiz, muğlak, ötekileştirici ve marjinalleştirici olabilmektedir. Kadınlar açısından cezanın ikincil ceza etkisi ya da yan etkileri olduğu gibi cezanın mahkûm eşlerini yarı mahkûm pozisyonuna taşıdığı yaklaşımların sorgulamaları önemlidir. ABD'de yapılan bir araştırmada (Arditti vd., 2003) hapsedilmenin mahkûmu uyuşturucu ve alkol bağımlılığından koruyabileceği için güvenli bir sığınak olduğu mahkûm yakınları tarafından belirtilmiştir. Mahkûma verilen cezanın bağımlılıkları ortadan kaldırıp iletişimi ve ilişkileri geliştirdiğine inanılması modern ceza disiplinin suç davranışı için uygun bir disiplin yöntemi olarak görülmesine neden olur. Bu

çalışma ise mahkûm eşini "simbiyotik etki" kavramı ile ele alarak mahkûmla kurulan yakın ilişki yoluyla her iki tarafa yansıyan geniş etkileri ve bu doğrultudaki deneyimleri anlamaya çalışmaktadır. Simbiyotik etki, iki tarafın birbiriyle yakın ilişkisi üzerinden karşılıklı bir bağın oluşmasını ifade ederken, genellikle bu bağın olumsuz etkileri daha fazla olduğundan, simbiyotik zarar söz konusudur. Bu bağlamda mahkumla kurulan simbiyotik ilişkinin kadınlar üzerindeki etkilerini anlamak, olumlu ve olumsuz etkilerin (simbiyotik zararların) kadınların bireysel, toplumsal ve duygusal yaşamlarına nasıl tezahür ettiğini incelenecektir. Bu nedenle mahkûm eşleri ortak yaşamla gelen ne gibi etkilerle karşı karşıya? Simbiyotik etkiler nasıl yaşanıyor? Mahkûm eşleri hayatlarına etki eden cezaevi sistemiyle karşılaşmaları nasıl anlamlandırıyor? Kısaca ne yaşanıyor? nasıl yaşanıyor? ve kadınlar bu yaşananları nasıl deneyimliyor? gibi sorulara verilecek cevaplar önemlidir. Kadınların eşleri hapsedildiğinde maruz kaldıkları zararlar kadının kesişimsel kimliklerinin bir ürünü olarak farklı uğrak noktalarında kırılganlaşmakta ya da güçlenmektedir. Dolayısıyla olumlu veya olumsuz etkinin karşılıklı ve ilişkisel yönünü ortaya çıkaran simbiyotik etki, kadınların hapsedilme sürecindeki deneyimini daha görünür kılar.

1.4.Cezaevi Rejimleri[4], Ziyaretler ve İletişim

Ceza adalet sistemi politikalarının suçu işleyen bireye odaklandığı gibi ceza adalet istatistikleri de sadece mahkumlara ilişkin istatistiki bilgilere yer verir. Fakat uluslararası literatürde ele alınan çok sayıda nitel araştırma (Arditti, 2003; Braman, 2004; Comfort, 2007) hapsedilme gibi bireysel bir olayın cezaevi rejimleri, ziyaretler ve iletişim noktasında mahkûm yakınları üzerinde ciddi sonuçları olabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde hapsedilme patlamasının yaşandığı toplumumuzda, literatürde ele alınan çalışmalar cezaevi koşullarının önemine ve etkisine (Comfort, 2007; Fishman, 1990; Hutton, 2018) odaklanırken Türkiye'de cezaevi rejimleri, ziyaretler ve iletişim ağlarının mahkûm ailelerini nasıl etkilediğini ele alan (Merçil, 2018) az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle hapsedilmenin mahkûm yakınları üzerindeki etkilerini ele alırken, mahkûm ailelerinin deneyimlerini ve ceza adalet sürecindeki koşullarının da hesaba katıldığı bütüncül bir yaklaşım önemlidir.

[4] Cezaevi rejiminden kasıt, yönetim biçimidir. Kadınların cezaeviyle temasları yönetim biçimine bağlı olarak değişkenlik gösterdiğinden bu konu "cezaevi rejimi" olarak ele alınacaktır.

Cezaevlerinin rejimleri, ziyaretler[5] ve iletişim aygıtlarının kullanılma biçimlerini oluşturan uygulamalar aileler için çok önemlidir. İletişimi sürdürmeye çalışan aileler için ceza adalet sistemi veya cezaevi kuralları, ailenin iletişim kurabilmesi, aile olarak var olması, yemeklerden cinsel ilişkiye kadar her şeyi gerçekleştirebilmesini sağladığı için "ev içi uydu" haline gelir (Comfort, 2007, s. 99). Aile hayatının cezaevinin bir uydusu haline gelmesi, aile üyelerinin kuracakları ilişkinin niteliğinin cezaevine bağlı olması demektir. Özellikle şehir merkezinden uzakta bulunan cezaevlerine konulan mahkumların ailelerinin bu cezaevlerine erişimi, katı ziyaret kurallarına tabi tutulmaları, görüntülü veya sesli görüşme aile üyelerinin ilişkilerini ciddi şekilde etkilemektedir.

> 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfaz Kanunu'nun dördüncü bölümü olan dışarıyla ilişkiler kısmında bulunan ziyaret ve görüşlerde uyulacak esaslar başlığının 86. maddesi birinci fıkrasına göre kapalı ve açık ceza infaz kurumlarına ziyaret veya görüşe gelen resmi heyet ve özel kişiler, kurum güvenliğini tehlikeye sokacak davranışlarda bulunamaz, kurum güvenliği için alınan ve uygulanan yasal ve idari tedbirlerin değiştirilmesini isteyemez. İkinci fıkraya göre kurumun düzen ve güvenliğini, hükümlülerin sağlığını bozabilecek nitelikteki eşya ve maddeler ile her türlü iletişim araçları ve taşıma izin belgesi olsa da silahlar kuruma sokulamaz. Ziyaret ve görüşlerde hükümlülere para, kıymetli evrak ve eşya verilemez. Üçüncü fıkraya göre kurum görevlileri ve dış güvenlik görevlileri dahil olmak üzere, sıfat ve görevi ne olursa olsun, ceza infaz kurumlarına girenler duyarlı kapıdan geçmek zorundadır. Bu kişilerin üstleri metal detektörle aranır; eşyaları x-ray cihazından veya benzeri güvenlik sistemlerinden geçirilir, ayrıca şüphe halinde elle aranır. Bu cihazların bulunmadığı yerlerde arama ve kontrol elle yapılır. Ancak milletvekilleri, mülkî amirler, hâkim, Cumhuriyet savcıları ve bu sınıftan sayılanlar, avukatlar, noterler, ceza infaz kurumları ve tutukevleri kontrolörleri, izleme kurulu başkan ve üyeleri, uluslararası sözleşmelerle yetkileri tanınmış kişi ve kuruluşların temsilcileri, ceza infaz kurumu ve tutukevi koruma birlik komutanı ile kurum müdürünün üstleri ağır cezayı gerektiren suçüstü hâlleri dışında elle aranamaz. Duyarlı kapı cihazının ikazının sürmesi halinde bu kişiler ancak, elle aramayı kabul ettikleri takdirde kuruma girebilirler. Ziyaret yerleri de

[5] Hükümlü belgelendirmesi koşuluyla eşi, üçüncü dereceye kadar kan ve kayın hısımları ile vasisi veya kayyımı tarafından haftada bir kez veya kayyımı tarafından haftada bir kez ve ayrıca kuruma kabullerinde, zorunlu haller dışında bir daha değiştirilmemek üzere, ad ve adreslerini bildirdiği en fazla üç kişi tarafından, yarım saatten az ve bir buçuk saatten fazla olmamak üzere çalışma saatleri içinde ziyaret edilebilir

İkinci fıkraya göre birinci fıkrada belirtilenler dışındaki kimselerin ziyaretine Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yazılı olarak izin verilebilir.

Üçüncü fıkrada ise görüşlerin, koşul ve süreleri Adalet Bakanlığınca hazırlanan yönetmelikle kapalı ve açık olmak üzere iki biçimde yaptırılacağı belirtilmiştir.

ziyaret öncesi ve bitiminde aranır… Aynı maddenin yedinci fıkrasına göre aramalarda insan onuruna saygı esastır.

Ziyaret, aile bağlarını canlı tutmanın bir aracıdır. Diğer bir deyişle yüz yüze ziyaretler, mahkûm ve ailesi için en fazla etkiye sahip olan en yakın iletişim şeklidir (Arditti, 2003). Korunan bu alan içindeki düzenin bozulmasına ilişkin endişeler, cezaevi içine yasak eşya sokmak (silah, uyuşturucu, uyarıcı madde veya haberleşme aracı sokma) infaz memurları da dahil olmak üzere dışarıdan bir yabancının dahil olmasıyla olacaktır. Bu nedenle ziyaretlerde güvenlik hükümlerinin uygulanması, ceza infaz kurumlarının işleyişinin kabul edilen ve aslında beklenen bir sonucudur. Fakat kadının psikolojisi, sosyal hayatı, sorumlulukları, rutinleri hatta kimi zaman dış görünüşü (görüş gününe özel giyim, sosyal hayatta dikkat çekmeyen giysiler vb.) bile bu ziyaretlerden etkilenebilir. Dışarıdan gelenlerin ilk düzenlemesi infaz ve koruma memurlarıyla göz göze gelindiği anda başlar. 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfaz Kanunu'nun da belirtildiği üzere ziyaretçilerin ziyaret süresince özgürlüğünden, sosyal hayatından, ilişkilerinden, kişisel eşyalarından yoksun bırakılması, cezaevinin izin verdiği renklerle ziyarete katılması, metal aksesuarı olmayan kıyafet gerekliliği, saç tokası olarak sadece lastik alınması ve balensiz sutyen giyme zorunluluğu ziyaretlerde ziyaretçi kadınların bedenlerini kişiliksizleştirilerek idare edilebilir birimler olarak görür. Ziyaretçilerin makbul hale gelebilmeleri, cezaevi kurallarına uyum sağlamaları, tehdit edici olmamaları ve itaat etmeleri istenir.

Kadının ikamet ettiği yere cezaevinin ne kadar uzaklıkta olduğu, ziyaretlerin kapalı ya da açık yapılması, cezanın uzunluğuna bağlı olarak açık ya da kapalı cezaevlerinin rejimlerinin neler olduğu önemlidir. Yapılan nitel çalışmalarda (Arditti, 2003; Christian, 2005; Fishman,1990; Comfort, 2007) vurgulandığı gibi cezaevinden uzak yaşamak, ziyaret öncesinde uzun süre beklemek, ziyaretin gerçekleşmesini beklerken çocukların sıkılması, ziyaret esnasında çocuklara bakmanın zor olması, ziyaret koşullarının kötü olması, mahremiyet eksikliği ve temassız ziyaretler (özellikle kapalı görüşlerde) görüşlerin niteliğini etkilemekte ve sıklığını azaltabilmektedir. Mahkûm ve eş arasında herhangi bir fiziksel teması yasaklayan temassız ziyaretler, görüş sıklığını azaltan en belirgin sebeplerdendir (Arditti, 2003). Ziyaret sıklığı göstergelerinin ötesinde, mahkûm ve yakınları için ziyaretlerin niteliği ve doğası hakkında çok az şey bilinmektedir. Mahkûm eşi olma kadınların çoğunluğu için ziyaretler, beklenti, neşe, stres ve üzüntü kaynağı (Fishman, 1990)

olduğundan mahkumla kurulan böylesi bir temas ekonomik, duygusal ve sosyal maliyetleri de ortaya çıkarır.

Kötü ziyaret koşulları, psikolojik güvenliğin bulunmadığını gösterir ve çocuklar, aile üyeleri ve ebeveynler arasında kalıcı bir bağın oluşmasını desteklemez. Çoğu kişi için ziyaretlere devam etmek zaman, para ve enerji gibi büyük kaynak harcamalarını gerektirir ve bunun çok az getirisi vardır (Arditti, 2012; Christian, 2005). Mahkûmu ziyaret etmek yol parası, ziyarete uygun kıyafet ve mahkûmun ihtiyaçlarının da ziyarete gelirken temin edilmesi bu sürecin maliyetini arttırır.

Ziyaretler, kadının hayatını öncesi ve sonrasıyla etkiler. Mahkûm yakınının gündelik hayatına yansıyan bu etkiler ziyaret öncesi mahkûmu görme heyecanı yaşatırken sonrasında ayrılığın acısını yeniden anımsamasını sağlar. Bu nedenle yapılan çalışmalarda (Merçil, 2018) ziyarete gidişler heyecan ve mutluluk, ziyaret çıkışları ise genellikle acı kavramıyla anlatılmıştır. Ayrıca kadınlar ziyaretlerin, duygu durumuna etkisiyle baş etme, kadın olarak var olmaya çalışma, mahkûm psikolojisiyle baş etme, yakın çevreyle yaşanan sorunlarla başa çıkma gibi problemlerle karşı karşıyadır. Dolayısıyla ziyaretler sayesinde kadının hapishaneyle olan temasının artması, kadının içinde bulunduğu tuhaf konumu pekiştirir. Bedenlerin ve duyguların hapsedilmeyle düzenlenmesi, anlamlı ilişkilerin kurulması engeller. Mahkûm yakınları ziyaretlerde genellikle mahremiyet sorunuyla, sıkıcı ve uzun beklemelerle, infaz ve koruma memurları tarafından aşağılanma ve kaba muameleye, kalabalık ve kirli yerlerde ziyarete katlanmak zorunda kalırlar (Arditti, 2003; Braman, 2004; Comfort, 2007). Bu zorluklar ve mahkûmun tavrı ziyaret deneyimini şekillendirdiği gibi kaybın belirsizliğini de yeniden anımsatır. Bu nedenle kadınlar, içerisi ve dışarısı arasında gidip gelirler. Tahliyenin yakın olması ziyaretlerin travmatik sancısını azaltsa da cezanın uzun olduğu ya da ceza süresinin henüz netleşmediği durumlarda ziyaretler travmayı tetiklemeye devam eder. Özellikle ziyaretlerin dış baskılara açık gerçekleşmesi içerisi-dışarısı arasında gidip gelen hayatların başa çıkma ve yas tutma sürecini zorlaştırır ve travmanın yeniden yaşanmasına neden olur.

Birey ne çevresinden büsbütün yalıtılmıştır ne de sadece çevresiyle vardır. Yapılan araştırmalar, hapsedilmenin mahkûmun çevresini de etkilediğini ve zarar verdiğini göstermiştir. Bu nedenle mahkûm yakınlarının da cezaevi gerçeğiyle karşılaşması (Arditti, 2012; Braman, 2004; Comfort, 2007) söz konusudur. Cezaevine yakınlarını ziyaret etmeye

giden ailelerin algılanma ve muamele görme biçimleri, "yasal olarak onaylanmış bir damga" olarak da tanımlanır (Hutton, 2018). Suçlu yakınıyla benzer aramalardan geçen mahkûm yakınlarının da güvenilmez görülmesi söz konusu olabilmektedir. Comfort (2008) ziyaretler esnasında mahkûm yakınlarının mahkumla paralel aramalara ve düzenlemelere kısacası cezaevinin zayıflatılmış uygulamalarına tabi tutulmalarını ikincil hapsedilmeyle açıklar. İkincil hapsedilme, mahkûm ve cezaevi sistemiyle olan etkileşimin bir sonucu olarak içerisi ve dışarısı arasında mekik dokuyan mahkûm yakınının hayatındaki dönüşümü içerir. Cezaevi sisteminin kadın üzerindeki etkinin kapsamını genişletip ve yoğunluğunu arttırdığından ortak yaşamla gelen zararların görünür hale geldiğini söyleyebiliriz. Mahkumlar gibi aranan kadınlar için ziyaret koşulları onların konumlarını pekiştirerek ne özgür ne de mahkûm olmasına izin verir. Hapsedilmenin karşılıklı zararları devreye girer.

1.5.Sosyal Dışlanma ve Damga Bağlamında Mahkûm Eşi Olma

Hapsedilme deneyimi, sadece hapsedilen mahkûmla değil mahkûmun, çevresini de içine alan daha geniş bağlamda konumlandırılması gereken bir deneyimdir. Hapsedilmenin etkileri, hapishaneyi aşarak mahkûmun ailesine, eşine, çocuklarına ve arkadaşlarına kadar etki eder (Arditti, 2012; Braman, 2004; Comfort, 2007). Hapsedilme, aile içi ilişkileri etkilediği gibi fırsatlara erişim ve haklardan yararlanma noktasında da belirleyici olabilmektedir. Yani erkeğin mahkûm olması sadece mahkûm olan bireyin değil, ailesinin de hayatında radikal değişiklikler yaratmaktadır. Örneğin sadece hapsedilmiş olan birey değil en yakınları olan kadınlar da hapsedilmeyle mahkumla tanımlanabilmekte ve bu durumdan etkilenebilmektedir. Bu nedenle mahkûm yakınları, kendilerinin de başkalarına zarar verebilecek kötü insanlar olarak tanımlanmasından korkarlar (Saunders, 2018). Mahkumların ailelerine yönelik bu tür istenmeyen cezalandırma, onların olumsuz simbiyotik etkilerle yani simbiyotik zararla karşı karşıya kalmasına neden olur. Bir mahkûma kişisel bağlılığın, suçlunun damgasıyla kirlettir, onu potansiyel olarak tehdit eder ve suçlanmayı hak eden biri olarak tanımlanmasını (Comfort, 2007, s. 63) kolaylaştırır. Bu nedenle aile üyeleri özellikle de kadınlar, hapsedilen eşlerin maruz kaldığı aşağılanma ve yoksunluklara tabi tutulabilir. Hapsedilmiş olanın yani itibarsızlaşanın, damgayı ailesiyle hatta yakın çevresiyle birlikte sırtlanması aslında itibarsızlaşmaya müsait bir çevre oluşturması demektir. Çünkü mahkûm biri, yanında görülen herkesi yasal olarak lekeyebilir (Goffman,

2019, s. 84). Damgalanma ya da "itibarsızlaştırılma korkusu" mahpus edilenin çevresindeki kişilerin tavır ve tutumlarına nihayetinde yaşam sürecine yansıyabilmektedir.

Goffman'ın belirttiği gibi, kişiye zarar veren bilgilerin yönetimi (bu bilgilerden biri de eşin mahkûm olması) kişinin kişisel ve sosyal kimliği açısından kritik öneme sahip olabilir. Bu nedenle henüz damgalanmamış kişi, itibarsızlaştıracak bilgilerin ifşa edilmesini önlemek için bir dizi strateji geliştirir (Goffman, 2019). Damgalanmış olduğu varsayılan kişiyi temsil ettiği için birey, önyargılı olan kişilerin beklentilere uygun bir şekilde kime? nerede? ne zaman? ne söyleneceğini ya da ne söylemeyeceğini? belirler. İtibarsızlaştıracak gerçeklerin saklanması ya da yanlış bilgiler verilmesi belirsizliği, kaygıyı ve kaybın acısını büyütebilmektedir. Böylesi bir durumda mahkûm eşi olma nedeniyle kadının kendisini sosyal hayattan soyutlaması da muhtemeldir.

Mahkumların geldiği aileler genellikle toplumdaki en savunmasız ve dezavantajlı kişiler arasındadır ve bir aile üyesinin hapsedilmesi sıklıkla dezavantajlarını daha da sağlamlaştırmaya hizmet eder (Breen, 2008). Becker da ele aldığı "Hariciler" çalışmasında, toplumsal kuralların belli doğru ve yanlışların sınırını çizdiğini belirterek haricilere dair ikili bir tanım geliştirmiştir. Becker'a göre dayatılan herhangi bir kuralın ihlalcisi varsayılan kişi; özel bir kişilik türüne sahip görülebilir ya da toplumsal grubun biat ettiği kurallar çerçevesinde yaşamak konusunda güvenilemeyecek biri olarak değerlendirilebilir. Kuralı ihlal eden kişi harici olarak adlandırılır. Diğer taraftan ise harici olarak etiketlenen ya da algılanan kişi kendisine dayatılan kuralı kabul etmeyebilir ve kendisini bu ret eylemi nedeniyle yargılayanları yetkin bulmayarak onları harici olarak görebilir. Dolayısıyla kavramın ikinci tanımı olarak kuralı ihlal eden kişi bu sefer de kendisini yargılayanların yani onların ait olduğu grubun harici olduğunu düşünmesi gösterilebilir. Özünde tüm sapkın grupların harici olarak damgalanışı vardır. Sapkınlık da haricilik de kural koyanlar ile kurala riayet etmeyenler arasındaki etkileşimin neticesi olarak karşımıza çıkar (Becker, 2013, s. 21-30).

Goffman ise damgalamayı var olan herhangi bir nitelik veya "istenmeyen farklılık" nedeniyle "tam sosyal kabulden mahrum bırakılan bireyin durumu" olarak tanımlar. Damga gözden düşmenin bedensel belirtisinden ziyade gözden düşmenin bizatihi kendisi için kullanılır. Damga kategorilerinden biri olan zayıf irade, baskıya müstahak ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar ve ahlaksızlıklar olarak algılanan bireysel karakter

bozuklukları gelir; hapis yatmak bu duruma örnektir (Goffman, 2019, s. 29-31). Damgalayıcı olan özelliğin kendisi değil, onu bu şekilde tanımlayan ve çevreleyen sosyal ilişkiler olduğunu savunur. Dolayısıyla damgalama, doğası gereği toplumsal olarak bağımlı, ilişkisel ve bağlamsaldır. Toplumun neyi farklı ya da sapkın olarak oluşturduğuna dayanır (Deakin, Fox ve Matos, 2020). Goffman'ın damgalama kavramsallaştırması, damgalanmış olan bireyin damgalayıcı niteliklerin farkında ve bunlardan rahatsız olmasını da içerir. Bir performans tarafından dramatize edilen gerçekliğin kırılganlığını ve bu gerçekliğin tutarlı bir şekilde ifade edilmesi talebini göz önünde bulundurduğumuzda, çoğu zaman öyle olgular vardır ki performans sırasında dikkat onlara çekilirse performansın yarattığı izlenimi lekeleyebilir, aksatabilir veya işe yaramaz kılabilirler. Bu olguların yıkıcı bilgi sağladığı düşünülebilir (Goffman, 2016, s. 137). Damga da bu yıkıcı bilgilerdendir. Goffman, damgayı "son derece itibarsızlaştırılmış bir sıfata atıfta bulunmak" için kullanmıştır (Goffman, 2019, s. 29).

Sosyal bilimlerde teorilerin değişen şartlara göre yeniden yorumlanmalarının en önemli sebeplerinden biri bilgisine ulaşılamayan gerçekliğin tarihsel süreçte kendisini yeniden üretmesidir. Goffman'ın ele aldığı damga teorisi de süreç içinde yeni yaklaşımlarla kendini yenilemeye devam etmektedir. Daha yakın dönem içinde damga üzerine yapılan sosyolojik tartışmalar damgalamayı, eşitsizlik unsurlarının kaçınılmaz olarak farklı sosyal, politik ve ekonomik güç biçimleriyle ilişkili olduğunu açıklama noktasında bir başlangıç noktası olarak görür (Link ve Phelan, 2001; Parker ve Aggleton, 2003; Tyler ve Slater, 2018). Goffman amaca uygun/ siyasal olmayan bir damga düşüncesini ortaya koyarken Imogen Tyler bu apolitikliğin gözden geçirilmesini önerir (Tyler, 2018). Dolayısıyla sapkın kategorileri tanımlayan damgalar toplumdaki güç ilişkilerini yansıtır. Damgalanma altında yatan güdüler ve çıkarlar nedeniyle sıklıkla tercih edilen güç mekanizmasıdır. Bu sayede eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin yeniden üretilmesi ve yerleştirilmesini meşrulaştıran bir yönetim biçimi ortaya çıkmış olur.

Damgalamaya ilişkin belirlenmiş kriterler ve dağılımına dair normatif olarak paylaşılan bir düzen anlayışı (Kusow, 2011) bulunmaktadır. Mevcut hayat göz önüne alındığında mahkumlar hapishanede yakınlarıysa dışarıda uyum sağlama veya direnme stratejilerinin bir gereği olarak hapsedilmeyi normalde olabileceğinden daha az acı verici hale getirmeye çalışırlar (Ricciardelli ve McKendy, 2021). Örneğin babanın hapsedilmesiyle

birlikte veya hapishaneyle olan bağ söz konusu olduğunda kadının önce bu durumu tanımlaması daha sonra babanın hapsedilmiş olmasına ilişkin nerde, ne zaman ve nasıl konuşacaklarına dair çocukları, onları hazırlaması, annenin mücadelesini kolaylaştıracaktır. Elbette burada suç ve sınıf türü, yapılacak açıklama ve takınılacak tavır için önemli bir değişkendir (Lowenstein, 1986, s. 83).

Hapishane sonrasındaysa hapsedilme geçmişi nedeniyle damgalanmış kimliğinden sıyrılmaya ve kendilerini düzgün ve ekonomik olarak kendi kendine yeterli vatandaşlar olarak temsil etmeye çalışmaktadırlar. Ancak hapsedilmiş bireyler ve aileleri hem ekonomik kısıtlamalarla hem de hapsedilme damgasıyla karşılaştıklarından barınacak yer bulma, ekonomik bağımsızlık sağlama ve sosyal ilişkiler kurma konusunda ciddi güçlüklerle karşılaşırlar. Mahkumların ve ailelerinin hapishane deneyimi, onların damgalanmış geçmişlerini gizlemelerini veya ötesine geçmelerini ciddi bir şekilde engelleyebilir (Keene, Smoyer ve Blankenship, 2018). Kitlesel hapsedilmenin doğrudan sonuçları olan maddi imkansızlıklar, düşük ücretler, evsizlik ve işsizlik ele alınırken dolaylı olarak ortaya çıkan sosyal ve psikolojik faktörlerden biri olan sosyal dışlanma ve damgalanma, çok az ilgi görmüştür.

Sosyal dışlanma genellikle babanın hapsedilmesinin bir sonucu olarak tanımlansa da çok az çalışma (Murray ve Farrington, 2008; Nesmith ve Ruhland, 2008) mahkûm ailelerinin sosyal dışlanma ve damgalanmalarının boyutlarını ele almıştır. Mahkûm eşleri arasındaki sosyal dışlanma, genel nüfus içindeki yetişkinlere göre çok daha fazladır (Besemer ve Dennison, 2018). Sosyal dışlanma, bir kişinin toplumla sosyal bütünleşmesini belirleyen ekonomik, sosyal, politik veya kültürel sistemden tamamen ya da kısmen dışlanma süreci olarak gösterilebilir. Bazı araştırmalar (Hagan ve Dinovitzer, 1999; Murray ve Farrington, 2008) baba hapsedilmesinin annelerde yüksek düzeyde yaşam memnuniyetsizliği yarattığını ve depresyon riskini güçlendirdiğini göstermektedir. Yaşanan ani gelir kaybından kaynaklanan stres ve hapsedilmeyle ilişkili maddi zorluklar depresyon riskini arttırabilir. Ayrıca iki ebeveynli bir haneden tek ebeveynli bir haneye geçiş yiyecek, içecek, giyecek, varsa çocukların eğitim ücretleri, cezaevine ulaşım, avukat ücretleri, mahkûmun iletişim ücreti, mahkûmun kantin ücreti ve meydancı parası gibi tüm maddi yük ve hapsedilmenin duygusal yüküyle kadın baş başa kalır. Tüm bunları üç ana bileşende toplayacak olursak;

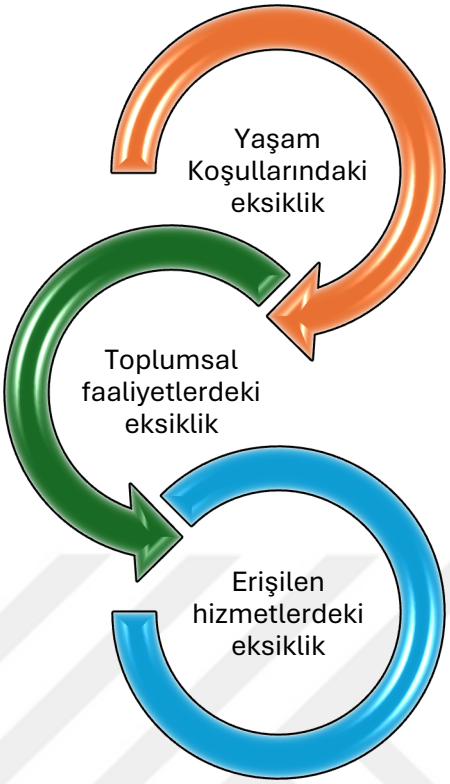

Şekil 4. Mahkûm Eşinin Yaşayacağı Muhtemel Sorun Alanları

Yaşam koşulları ve hizmete erişimdeki eksiklik neden olan yoksulluk sosyal dışlanmaya işaret eder. Babanın görev nedeniyle evinden uzak olması, ölmesi, şehit ya da gazi olması vb. durumlarda resmi desteklerle kadın ve çocuğun yaşamı güvence altına alınmaktadır. Fakat babanın hapsedilmesi durumunda kadın, tek ebeveyn olmak zorunda kaldığı koşullarda resmi olarak belirlenmiş bir yardım ve güvenceyle desteklenmemektedir. Onaylanmayan ayrılık ya da kayıp biçimlerinden olan hapsedilme, mahkumların eşlerini de sosyal hayattan dışlamakta ve damgalamaktadır. Mahkumların aileleri özellikle eşlerinin de suçtan haberdar olabileceğine ve suça katkıda bulunabileceğine dair inanç, suçu ve suçun etkilerinin mahkumla karşılıklı olarak paylaşılmasına neden olur (Arditti, 2012). Bir mahkûma kişisel olarak yakın olmak daha özelde mahkûm eşi olmak, kadını suçlunun damgasıyla kirletir. Kadının potansiyel tehdit unsuru ve suçlamayı hak eden biri olarak görülmesine neden olabilir. Bu nedenle mahkûm eşleri, hapsedilen erkeğin maruz kaldığına benzer aşağılama ve yoksunluklara tabi tutularak mahkûm ve mahkûm eşi arasındaki sınırın bulanıklaşmasına (Comfort, 2007) neden olabilir. Bu zararların karşılıklı ve ilişkisel olarak

hem mahkûmu hem de mahkûm eşini etkilemesi sosyal ve ilişkisel yönüne de işaret etmektedir.

1.6. Simbiyotik Zararlar Sonrası Ortaya Çıkan Dayanıklılık Üzerine

Hapsedilme süreci, kadınların stres ve belirsizlikle karşı karşıya kalmasına neden olur. Bu süreç yalnızca duygusal bir yük değil, aynı zamanda ekonomik güçlükler, sosyal dışlanma ve damgalanma, yaşamın yeniden inşası gibi çeşitli sorunları da beraberinde getirir. Kadınlar, eşlerinin yokluğunda kendileri, çocukları ve mahkûm için önemli bir destek mekanizmasıdır. Bu sorumluluklarının yanı sıra toplumsal beklentiler ve sosyal destek eksikliği, süreci karmaşık hale getirip kadınların dayanıklılıklarını sınar. Mahkumların, eşlerinin, çocuklarının ve diğer aile üyelerinin dayanıklılığını ele alan çok az araştırma mevcuttur (Arditti, 2012; Chui, 2009). Dayanıklılık, hapsedilmeyle gelen yeni yaşam biçimine adapte olmada önemlidir. Karşılaşılan olumsuzluklara karşı kırılganlığı azaltan ve stres altında olsalar da uyum sağlama kabiliyeti için önemlidir. Dayanıklılığın altında hangi niteliklerin ve süreçlerin etkili olduğu kadının ve erkeğin hapsedilmeden önceki yaşam süreçlerinin, yani kimin hangi rolü nasıl üstlendiğinin (aile içinde varoluş biçiminin) etkisi büyüktür. Birçok mahkûm eşinin bu süreci dezavantajlı bir şekilde deneyimlediği göz önünde bulundurulduğunda aile dayanıklılığının önemi ve geliştirilmesi gerekliliği öne çıkmaktadır. Örneğin yapılan araştırmalar (Murray ve Farrington, 2005; Sykes ve Pettit, 2014) ebeveyn hapsedilmesinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koyarken Nesmith ve Ruhland (2008) tarafından olumsuz koşullara rağmen dayanıklılığın okul başarısına etkisine değinen araştırmaya göre kadınlar ve çocuklar için hapsedilme çok fazla sıkıntıya yol açsa da çocukların çoğunun okulda "iyi" ya da "akranlarının ötesine geçtiğini" ortaya koymuştur. Bu çocuk grubu için dayanıklılık sosyal destek ve akraba desteğinin bir sonucunun yansıması olarak sunulmuştur. Benzer şekilde eşlerini uzun cezalar ve zorlu şartlara rağmen beklemeye devam eden kadınlar, farklı motivasyonlarla da olsa simbiyotik zararlara dayanıklılık gösterirler. Kadınların mahkûm olan eşleriyle ilişkilerini sürdürmeye devam etmesi, bu koşullarda nasıl istikrarlı bir şekilde ilişkide kalabildiklerini düşündürmüştür. Kadınlar, eşlerinin yanında olmaya devam etmeyi, hangi motivasyonla temellendirir? Ekonomik, sosyal ve duygusal zorluklara rağmen kadınlar ilişkilerini devam ettirebilmek için hangi stratejileri kullanır? Aile içindeki roller, ilişkinin zorlu koşullarda istikrarlı kalmasını nasıl sağlar? Sosyal çevrenin baskısına rağmen kadınlar neden bir

mahkumla ilişkili olmaya devam eder? Bu gibi sorular ilişkilerin zorlu süreçlerde nasıl devam ettirilebileceğine ve kadınların bu süreçteki dayanıklılık motivasyonlarına odaklanmayı ve bağlılıklarını sürdürmenin altında yatan motivasyonları anlamayı hedefler. Dikkatle incelendiğinde mahkûm eşleri dayanıklılığını, çeşitli faktörlere atfedilen anlama borçludur. Bu faktörler sevgi bağı, aidiyet duygusunun eşle anlam bulmasıyla oluşan bağlılık, inançsal bağlılık ve ebeveyn rollerine bağlı olarak değişkenlik gösterir.

Şekil 5: Dayanıklılığı Etkileyen Faktörler

Kadınlar ve eşleri arasındaki duygusal bağın gücü, güven ve karşılıklı destek gibi faktörler, zorlu koşullarda dahi ilişkilerini sürdürmelerine katkı sağlar. Dışarıdan daha fazla olumsuz sonuçları görünen hapsedilme, çiftlerin birbirine yeniden ilgili olmaya başlamasını sağlayarak romantizmi arttırabilir. Hapsedilme sürecinde eşler, ilişkilerindeki romantik bağlılığı, özlemi vurgulayan ve arttıran bir alışveriş içindedirler. Bu nedenle Fishman'a (1990) göre bu süreç yeniden flört dönemine dönüşebilmektedir. Özellikle kadınların eşiyle kurduğu ilişkiyle aidiyet duygusunu benimsemeleri bağlılığı daha da arttırır. Kadınların eşleriyle ilgili travmatik bir geçmişi olsa dahi hapsedilme sürecinde sevgiye ve aidiyete yapılan vurgu, eşleriyle daha iyi bir iletişim kurmalarını sağlar. Sevgi hem mevcut duruma

sabır göstermelerini hem de geleceğe dair umut taşımalarına yardım eder. Yani erkek, hapsedilmeden önce kadınla güçlü bir ilişki içindeyse ilişkiyi devam ettirebilmek için ayrılığa uyum sağlamak zorunda kalır. Bu noktada ziyaretler, bağları canlı tutmanın önemli bir aracıdır. Ancak kadınların cezaeviyle temasları ekonomik, duygusal ve sosyal maliyetlerin ortaya çıkmasına neden olur. Sevgi bağı aracılığıyla dayanıklılığın yüksek olduğu durumlarda, bu maliyetler ve erkekten artakalan roller çabucak sırtlanır. Yani mahkûm eşleri, karşılaştığı ek maliyetler (sorumluluklar, ekonomik ve sosyal zorluklar) ve mahkûmdan artakalan rollere (tek ebeveyn olma ve ailedeki işlerin yürütülmesi vb.) rağmen "sevgi" faktörü ekstra güç ve motivasyon sağlayabilmektedir.

İnanç, manevi değerler veya kişisel anlam sistemleri de karşılaşılan çeşitli zorluklar ve hapsedilmenin yüküne karşı direnç göstermeyi sağlar. Hayata bakış açısı ya da hayatın bir anlamı olduğunda dair inanç zorluklara katlanma veya başa çıkmada önemli bir işleve sahiptir. Örneğin Comfort, eğer bir şekilde bir yolunu bulacaklarına dair inançları ve umutları olmasaydı bu kadınlar yine de mahkûm yolu bekler miydi? Sorusundan yola çıkarak inanç sisteminin sosyal bağlamda önemli bir dayanma noktası olduğunu söylemiştir. Çalışmasında bazı kadınların dine veya maneviyata tekrar tekrar atıfta bulunduklarını belirtmiştir. Bu katılımcılardan biri "… Pratik, bilimsel matematiksel anlamda mantıklı gelmiyor. Ama evrende pek çok şey ya mantıklı değil ya da açıklanamaz, işte bunlardan biri de bu… Ben dindar değilim ve hiçbir dine bağlı değilim. Yahudi olmama rağmen buna inanmıyorum bile ama kendimi 'spiritüel' hissediyorum. Buna bakıp tamam diyorum. Bu kader, bu yazgı, olması gerekiyordu diye düşünüyorum. İşte öyle planlanmış" (Comfort, 2007:145) sözleriyle inanca atıf yapmıştır. Mantıksal veya bilimsel açıklamaların yetersiz kaldığı durumlarda dahi dirençlilik gösterebilmek, daha geniş bir bağlamdaki anlamlandırmalarla mümkün olmaktadır. Tam da bu noktada inanç, dini olanın ötesinde duygusal bir sığınak görevi görmektedir. Bu sığınak, rasyonel açıklamalarla yetinmeyip yaşamın karmaşıklığı, belirsizliği ve çaresizlik halinde zengin bir anlam dünyası sunar. Bir başka deyişle hapsedilme gibi zorlu yaşam şartlarında kader, yazgı veya imtihan gibi kavramlara sığınmak, kontrol edilemeyen durumlarla başa çıkmada tampon işlevdedir. Türkiye'de mahkûm eşleriyle yapılan bir çalışmada ise (Bekiroğlu vd., 2022) kadınların kadere inandığı, sık sık dua edip Allah'a şükrettiği ve kötü günlerin bir an önce biteceğine dair umutlu oldukları aktarılmıştır. "İmtihan" veya "sınav" olarak görme gibi bir yaklaşım, gelecekte daha iyi bir yaşam beklentisi oluşturarak kadınların mücadele gücünü

arttırabilmektedir. Zorluklar karşısında inanç sağlayan ve umut ışığı işlevi gören bu kavramlar acı ve belirsizlik içinde bile kadınların yaşamlarına değer ve düzen kazandırır. Böylece inanç, kadınların hapsedilme sürecinde acılarını hafifletebilir, geleceğe dair umutlarını arttırabilir ve kendilerini yeniden inşa edebilmelerini sağlar.

Bir diğer direnç faktörü de ebeveyn rolü ve çocuklardır. Yapılan çalışmalara da (Braman, 2004;Comfort, 2007) bakıldığında kadınlar, çocuklarının ihtiyaçlarına odaklanarak güçlü bir ebeveyn rolü üstlenirler. Çocuklarının fiziksel, duygusal ve eğitimsel ihtiyaçlarını karşılamak, kadınlara bağlılık hissi kazandırır ve simbiyotik zararlara karşı bir amaç verir. Çocuklar için tüm olumsuzluklar karşısında güçlü bir figür olma isteği ve çocuğun yaşam istikrarının önemli görülmesi (Christian vd., 2006) dayanıklılığı arttırdığı gibi, çocuklarla kurulan olumlu ilişki duygusal ihtiyaçların da bastırılmasını kolaylaştırır. Yanı sıra çocukların öncelikli olması, çocuğun babasıyla ilişki kurması ve mevcut ilişkinin çocuğun psikolojisi düşünülerek devam ettirilmesi dirençlilik nedenlerindendir. Benzer şekilde Bekiroğlu'nun çalışmasına (2022) göre de kadınlar, çocuklarının etkileneceğini ve babalarının korumasına ihtiyaç duyacaklarını düşündükleri için eşlerinden boşanmayı düşünmemekte bağlılıklarını devam ettirmektedirler. Dirençlilik faktörlerinden olan ebeveynlik rolü, kadınların toplumsal onay mekanizmalarından destek almalarını da sağlar. Çocuklarını ön planda tutan "fedakâr anne" ve "sadık eş" olmaya devam etmek, kadınların toplumsal normlarla uyumlu bir kimlik inşasına katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak kadınlar, itibarsız gerçekleri (Arditti, 2012) ve simbiyotik zararları göz ardı ederek eşlerine olan bağlılığı sürdürme ve olumsuz şartlara dayanıklılık göstermek için meşrulaştırıcılardan veya direnç faktörlerinden yararlanabilmektedirler. Tüm zorluğa rağmen birçok kadın, güçlü başa çıkma stratejileri geliştirerek ilişkilerine olan bağlılığını sürdürmeye devam etmektedir. Belirsizlik ve çaresizliğin hat safhada olduğu hapsedilme sürecinde kadınların direnç nedenleri ve dayanıklılık motivasyonları, deneyimin özüne işaret eden önemli noktalardandır.

İKİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİ VE YÖNTEM

2.1. Araştırma Sorusu ve Kavramsallaştırılması

Dünya çapında hapsedilen insan sayısı arttığı için giderek daha fazla aile üyesi yakınının hapsedilmesinden etkilenerek çeşitli zorluklarla baş başa kalmaktadır. Ceza adalet sistemi, adalet istatistikleri ve yapılan çalışmalara bakıldığında sadece suç işleyen bireyin odağa alındığını görürüz. Görünür ve somut olan suçun karşılığında verilmesi gereken ceza vardır. Fakat hapsedilmenin etkileri mahkûmun simbiyotik ilişki kurduğu kişilere de yansır ve bu etki önemlidir. Hapsedilme sürecinde mahkûmla ilişki içindeki her birey, çok da görünür olmasa da olumlu veya olumsuz mutlaka etkilenir. Mahkûm aileleri üzerindeki gözlemlenebilir etkilere az da olsa dikkat çekilmiş olsa da mahkûm eşi olma deneyimi derinlemesine ele alınmamıştır.

Bu çalışmanın amacı hapsedilmenin yaygın bir deneyim haline geldiği ülkemizde mahkûm eşi olma durumunun, kadın tarafından maddi, manevi ve sosyal açıdan nasıl deneyimlediğini anlamaktır. Kadının mahkûm eşi olma deneyimini öğrenmeye ne gerek vardı? Böyle bir soruya neden şimdi cevap bulmaya çalışıldı? Bu kesin cevaplar verilmesi mümkün bir soru mudur? Bu soruya kim cevap verebilir? Eğer cevaplanması mümkünse bu soruya verilecek cevaplar ne gibi faydalar sağlayacak? Deneyime dair eksik bilgiyi tamamlamaya çalışmak, deneyim alanlarını tanzim ederek daha anlaşılır hale getirmek ve mahkûm eşlerinin deneyimine dair toplu bir bilgi sunmayı amaçladım. Elbette sunulan bilgi tüm deneyimleri kapsayıcı bir bilgi değildir. Yine de eksik olan bilgiyi tamamlama, bu bilgiye katkı sunma amacı taşıyor.

Çalışmada yalnızca adli mahkûm eşleriyle iletişime geçtim. Böyle bir sınırlamaya gitme nedenim siyasi ve ideolojik faktörlerin "mahkûm eşi olma deneyiminin" önüne geçmesini engellemektir. Siyasi mahkûm eşleri, hapsedilme sürecini yalnızca bireysel ve ailevi bir mesela olarak değil, politik bir mücadele ve kimlik meselesi olarak da deneyimler. Bu durum onların yaşadığı deneyimi farklılaştıracaktır. Adli mahkûm eşleri ise bireysel suçlar ve yargı süreçleri üzerinden şekillenen bir deneyime sahip oldukları için mahkûm eşi olma kimliğinin nasıl inşa edildiğini ve bunun sosyal ilişkiler üzerindeki etkilerini analiz

etmeyi daha mümkün kılmaktadır. Böylece çalışmanın odak noktası mahkûm eşleri olarak belirginleştirilerek, bireysel ve toplumsal dinamiklerin mahkûm eşleri üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde incelenebilecektir. Bu doğrultuda, kadınların mahkûm eşi olma deneyimlerinin anlaşılması için şu alt araştırma soruları belirlenmiştir: Kadınlar hapsedilme sürecini nasıl deneyimlemektedir? Kadınlar ceza adalet sistemini nasıl deneyimlemektedir? Kadınlar mahkûm eşi olma sürecinde nelerle karşılaşmaktadır? Kadınlar, eşlerinin mahkumiyeti sürecinde hangi zorluklarla karşılaşmaktadır? Hapsedilme kadınların eşleriyle olan ilişkilerini, aile içi dinamiklerini ve çocuklarıyla olan bağlarını nasıl etkilemektedir? Kadınların eşlerinin hapsedilme sürecini nasıl anlamlandırmaktadır? Cezaevi ziyaretleri ve görüşme koşulları, kadınların deneyimlerini nasıl şekillendirmektedir? Kadınların mahkûm eşi olma deneyimine yönelik başa çıkma stratejileri nelerdir? Sosyal dışlanma ve damgalanma, kadınların mahkûm eşi olma deneyimine nasıl yansımaktadır? gibi sorularladır. Böylece kadınların mahkûm eşi olmaya dair deneyimlerinin derinlemesine anlaşılmasını sağlayacaktır.

Nitel araştırma, kadınların mahkûm eşi olmayı nasıl deneyimlediklerini anlamak için bireysel hikayelere, yaşam sürecine ve toplumsal dinamiklere odaklanarak deneyimin karmaşık ve çok boyutlu yapısını ele alma imkânı sunduğu için avantajlıdır. Zira nitel araştırmanın bütün gayesi, insanların hayatlarını nasıl anlamlandıklarıyla ilgili bir anlayış geliştirmek, anlamlandırma sürecinin ana hatlarını çizmek ve insanların deneyim yaşadığı şeyleri nasıl yorumladığını tarif etmektir. Burada anahtar kavram "katılımcının penceresinden bakabilmek" tir (Merriam, 2018, s.14). Bu amaç doğrultusunda kadının mahkûm eşi olmayı, kendi penceresinden nasıl yorumladığı, anladığı ve hissettiği burada önem taşımaktadır. Bu nedenle öznel yaşantılar, bilinçli deneyimler, kadının bakış açısı, duygu, düşünce ve nihayetinde deneyimlerine odaklanılacaktır.

Mahkûm eşlerinin deneyimlerini anlayabilmek için onların dünyalarına yakın olmak, hapsedilme sürecini ve mahkûm eşi olma örüntüsünü kendi bağlamında değerlendirmek gerekir. Kadınlara göre mahkûm eşi olmak ne demek? Kadınlar bu deneyimi nasıl anlamlandırıyor? Sorularını cevaplarını alabilmek ancak nitel çalışmayla mümkündür. Nitel araştırma sosyal hayatta mahkûm eşlerinin deneyimine derinlemesine bakabilmeye, süreçte bilginin artmasına, temaların ortaya çıkmasına ve keşfetmeye imkân tanır. Ayrıca nitel araştırmada doğru ve yanlış bilginin olmadığı göz önünde bulundurulduğunda bağlamsal,

tarihsel yani zaman ve mekâna özel gerçeklikler bulunduğunu söyleyebiliriz. Özellikle de kadınların deneyimlerini, duygularını, düşüncelerini ve içinde bulundukları bağlamları derinlemesine ele alma şansı vermesi, nitel araştırmanın deseninin uygun bir araştırma deseni olduğunu göstermektedir. Kadınların mahkûm eşi olma deneyimlerinin şekillendiği fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik çevreye yani bağlam geri plana bırakıldığında deneyim anlamlandırılamaz.

Deneyim, tek boyutlu ve statik bir olgu değildir. Kadınların içinde bulunduğu bağlama, zamana ve mekâna göre şekillenen çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Mahkûm eşleri için bu deneyim, yalnızca cezaeviyle kurulan ilişkiden ibaret değildir. Aynı zamanda duygusal, toplumsal, ekonomik ve kültürel süreçlerin bir arada işlediği karmaşık bir gerçekliktir. Nitel araştırma deseninin sağladığı esneklik, deneyimin çok katmanlı yapısını anlamak ve analiz etmek açısından avantajlıdır. Zamanla değişen duygusal süreçler, ekonomik durumlar ve sosyal ilişkiler nitel araştırmada esnek bir şekilde ele alınabilir. Kadınların mahkûm eşi olma deneyimini anlayabilmek için tek bir yöntem yeterli olmayacaktır. Görüşmeler, e-görüşmeler, gözlemler, dijital ortamlardan sağlanan veriler yani esnek veri toplama süreci, deneyimin derinliği ve çok katmanlılığını elde etmeyi kolaylaştırır. Zaten tek bir görüşmede deneyimin yüzeyde görünen yanları kadar derinlerde yatan duygusal, toplumsal ve kültürel boyutları anlamak için de esneklik gerekir. Katılımcı olan kadınlar açısından da hikayelerini özgürce, rahat hissederek ifade etme olanağı sağlar. Yapılandırılmamış soruların olduğu nitel desende, kadınların standart soru setleriyle bağlı kalmadan deneyimine dair önem verdiği konuların ortaya çıkmasını sağlayabilir. Sonuç olarak nitel araştırma deseninin sunduğu esneklik, kadınların mahkûm eşi olmaya dair çok katmanlı ve dinamik deneyimlerini anlamada hayati bir öneme sahiptir. Bu yöntem, standartlaştırılmış yaklaşımların ötesine geçerek kadınların yaşamlarının bağlamına, zamanla değişen koşullarına ve bireysel farklılıklarına uygun bir analiz yapılmasına olanak tanımaktadır.

Nitel araştırma deseniyle kadınların çeşitli deneyimleri yansıtma, simbiyotik ilişkinin boyutlarını görebilme, kesişen perspektiflere bakma, toplumsal ve kültürel dinamiklere duyarlılık hedefi mahkûm eşi tanımının da esnek tutulmasına neden olmuştur. “Mahkûm eşi” hapis cezası çekmekte olan bir kişiyle resmi bir birlikteliği çağrıştırsa da cezaeviyle bağlantılı zararlara, yargılama sürecine ve toplumsal zararlara maruz kalan mahkumla uzun

bir süre birliktelik içinde olan (nişanlı ve dinli nikahlı olan) yani mahkumla ortak yaşamı bulunan kadınlar araştırma kapsamında olmuştur. Mahkûm eşi kavramının esnek bir şekilde ele alınması, kadınların farklı ilişki türleri ve bağlamlardaki deneyimlerini anlamak açısından son derece önemlidir.

2.2. Metodolojiye Dair

Dijital platformların sağladığı büyük veri, sosyal ağ analizleri, çevrimiçi etkileşimler ve sanal toplulukların incelenmesi, toplumsalı anlamada kritik bir öneme sahiptir. Günümüzde dijital ve fiziksel alan birbirine geçtiğinden araştırma alanları da dijitale kaymıştır. Bu nedenle dijital etnografi (Murthy, 2008), netnografi (Kozinets, 2010), sanal etnografi (Hine, 2000), siber etnografi (Dominguez vd., 2007), söylem merkezli çevrimiçi etnografi (Androutsopoulos, 2008), ağ etnografisi (Howard, 2002), çevrimiçi etnografi (Garcia vd., 2009), webnografi (Puri, 2007) ve webetnografi (Prior ve Miller, 2012) gibi isimlerle etnografi çalışmaları dijital alana taşınmıştır. Geleneksel yöntemlerin ötesinde, dijital araçlar, yöntemler ve yaklaşımların benimsenmesi, dijital alandaki insan topluluğunu anlamak için gereklidir. Mahkûm eşlerinin ağırlıkla dijital platformlarda bulunması veya bir araya gelmesi de dijital etnografik araştırma deseninin kullanılmasını sağlamıştır. Dijital etnografi, zorunlu olarak dijital dünyada sosyalleşen, sorularına cevap arayan, yaşadığı belirsizliği azaltmaya çalışan ve dijital aktivizm boyutuyla da sosyal medyada aktif olan kadınların davranış pratiklerini rahatlıkla gözlemlenmesini kolaylaştırmıştır.

Kadınlar mahkûm eşi olmayı nasıl deneyimlemektedir? Sorusuna cevap aramak için öncelikle kadınların kamusal alanı haline gelen mahkûm yakınları platformlarını tespit edip bu merkezden yola çıkarak kadınların diğer deneyimlerini de gözlemlemeye başladım. Dijital alan ve fiziksel alanın mahkûm eşi olma halinde daha çok iç içe geçmesi ve hapsedilme sürecinde kadınların daha fazla dijital alanda / dijital aktivizmle var olması dijital etnografik çalışmayı işlevsel kılmıştır. Sosyal medya kadınların kişisel yaşamlarıyla kamusal tartışmaların birbirine karıştığı bir ortamdır. Bu durum, sosyal medya platformlarının tamamen kamusal bir alan mı yoksa kişisel etkileşimler ve sosyal bağları sürdürmek için kullanılan araçlar mı oldukları konusunda tartışma bulunmaktadır. Fakat bu çalışmada sosyal medya platformları, birçok insanın erişimine açık olduğu, bireylerin kendi fikirlerini özgürce paylaşabileceği, başkalarının bu fikirlere yanıt verebileceği, dijital

aktivizmle farkındalık yaratmaya çalıştıkları bir ortam olması bakımından kamusal alan özelliği taşımaktadır.

Araştırma sürecinde 2024 Aralık ayı itibariyle 72 bin üyesi bulunan "Mahkûm Yakınları ve Af Haberleri" platformunu ve 15 bin üyesi bulunan "2024 İnfaz Yasası Yeni Bir Hayat" platformları başta olmak üzere mahkûm eşlerinin bulunduğu sosyal medya platformlarını 2021 Aralık- 2024 Aralık arasında sürekli olarak gözlemledim. Çevrim içi gözlem tekniğiyle kadınların mahkûm eşi olmaları hakkındaki bilgiye ve kadınların sosyal medya platformundaki toplumsal etkileşiminin nasıl gerçekleştiğine odaklandım. Ayrıca katılımcı gözlemle kadınlarla etkileşim içinde kalarak kadınların deneyimlerini ve bakış açılarını analiz etmeye çalıştım. Çalışmam hakkında bilgi vererek kadınlarla kurduğum etkileşim, çevrimiçi oluşturulan dil, anlam, kültür ve hapsedilme sürecindeki pratiklerine dahil olmamı sağladı. Bununla birlikte seçim dönemi paylaşımları, af isteğine dair söylemler, dilekçe yazdırma işlemler, çevrimiçi gerçekleşen sohbetler, etkileşim ağlarındaki bilgileri kaydetme ve süreç içindeki değişimi gözlemleme fırsatına sahip oldum. Sahadan uzun bir süreç içinde elde ettiğim veriler, değişimi göstermesi açısından önemli oldu. Örneğin af sürecinde ve sonrasında değişen af söylemi ve "öteki" bulunmaktaydı.

Katılımcı konusunda öncelikle kadınlara ulaşabilmek için sosyal medya platformu yöneticileri yani kilit isimler üzerinden ve gözlemlerim neticesinde (kadınların hapsedilmeye ilişkin sorularına hızlı ve net cevaplar verdiğini gördüğüm) kartopu tekniğiyle katılımcılara ulaştım. Zamanla ziyaretler sonrası kadınlar yaşadıkları duyguyu, ziyarette eşleriyle olan tartışmaları ve benim merak edip gözlemlemesini istediğim şeyleri ansızın yazabilecekleri biri olmuştum. Kadınlarla tekrar tekrar görüşme nedenlerinden ilki, deneyimin çok katmanlı, karmaşık ve derin bir yapıya sahip olmasıdır. İkincisi, tekrar eden görüşmeler kadınların kendisini daha rahat hissetmesine imkân sağladığı gibi deneyimi her yönüyle ifade edebilme olanağı sağlar. Üçüncüsü, bazı deneyimler zaman içinde farklılaşmakta ve anlam kazanmaktadır. Kadınların zaman içerisindeki değişimlerini ve deneyimin dinamikliğini anlamak veya görebilmek için de tekrar eden görüşmelerin yapılması önemlidir. Tüm bunlara dikkat edilerek hapsedilme sürecindeki kadınların mahkûm eşi olma deneyimi daha iyi bir şekilde detaylandırmaya çalıştım. Yüz yüze yaptığım birkaç görüşme neticesinde kadınların içinde bulunduğu şartlar (örneğin aile büyükleri veya çocukları yanında konuşmaya çekinmeleri), yaşadıkları dezavantajlar ve

kendilerini sosyal alandan izole etmeleri nedeniyle dijital ortamda görüşmeler yapmaya karar verdim. Kadınlarla sonraki görüşmelerim e-görüşme (e- interviews) aracılığıyla yaptım. Elbette bu görüşmelerden sonra da görüşmeye devam ettim. Bu yöntem kadınların kendilerini daha rahat hissetmelerini sağlaması, uzak mesafelere rağmen erişim kolaylığı sunması ve zaman esnekliği (çocuk bakımı ve ev işi yaparken konuşabilmek) bakımından avantaj sağlamıştı.

Sosyal medya grubunda yapılan konuşmalar, sorular, merak edilenler, ziyaret günleri cezaevi kapısından atılan fotoğraflar, geceleri uyuyamayan kadınların paylaşımları, dijital aktivist olan kadınların af paylaşımları, Ankara Ulus Meydanı'nda yapılan iki eylem ve pek çok sohbet odasında konuşmalara katıldım. Kadınlar zaman zaman arayarak "meğer eşim şu suçtan girmiş yeni anladım", "ben boşanmaya karar verdim", "eşim çıktı her şey için teşekkür ederim evimize de bekleriz", "eşim çıkar çıkmaz sana yazacağım" ve "eşimin dosyası başka suçlarıyla birleşti mükerrer oldu ve cezası uzadı" şeklinde geri bildirimleriyle ilerleyen bir süreç oldu. Yine bu süreç içerisinde cezaevinde nikah yapan, boşanan, vasi olan, taşınarak eşini başka şehre aldıran kadınlar olduğu için kadınların merak ettikleri bana sordukları konularda arayıp hemen deneyimi öğreneceğim ve bilgi aktaracağım bir ağ da oluşmuş oldu. Bu ağ içerisinde maddi destek kaynağı da oluşturduğum kadınlar oldu. Bu ağ sürekli olmamakla birlikte kadınlara sadece aracı olduğumu hatırlattım (Bu hatırlatmayı yaparken yardımların sürekli olma beklentisinin önüne geçmeye çalıştım) Destek ağım ilerleyen süreçlerde görüşme yapmadığım mahkûm eşlerine doğru hızla genişledi. Dolayısıyla kadınlardan gelen mesajlar ve konuşmalar uzun bir süre devam ettiği için veriyi alıp çıktığım bir saha yoktu. Bu saha içinde her an vardım bir süre sonra "bu arkadaş bizden" diyerek yönlendirilen kişi olmam daha rahat hareket edebilmemi sağladı. Araştırma sürecinde tek bir kadının deneyiminin bile dinamik olması, daha fazla katılımcıya ulaşılarak geniş bir deneyim yelpazesi oluşturmuştur. Tek bir katılımcının deneyiminden elde edilen veriler kıymetlidir, fakat bu veriler kadınların mahkûm eşi olmayı nasıl deneyimlediklerini görebilmek için yeterli değildir. Bu yüzden birden fazla katılımcıya ulaşmak çeşitliliği sağlama, ortak temalar ve farklılıkları görebilme, bireysel ve kolektif dinamiklerin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Deneyimin bu yapısı dijital etnografinin yanında kesişimsel bakış açısını beraber kullanmayı gerektirmiştir.

Kadınların mahkûm eşi olma deneyimleri, öznel kimlikleri ve sosyal çevrelerine bağlıdır. Her kadının deneyimi benimsedikleri sınıfsal ve sosyal kimlik aidiyetlerine bağlı olarak farklı uğrak noktalarında kırılganlaşmakta ve güçlenmektedir. Çünkü insanlar tabiatı gereği "kesişimsel kimliklerin" bir ürünüdür. Kadınların mahkûm eşi olma deneyimini bütüncül ve ilişkisel olarak anlayabilmek için de kesişen faktörlerin oluşturduğu kimliğe odaklanmak gerekmektedir. Kişisel yaşam ve toplumsal ilişkiler düzeyinde kadınların mahkûm eşi olma deneyimlerinde, nasıl ve hangi seviyede kırılganlıklarla ya da güç bağlantılarıyla deneyimlerini oluşturdukları merak konusudur. Dolayısıyla çalışmayı bu noktaya taşıyan merak konusu, metodolojiyi belirlediği gibi metodolojim de kesişimsel bir bakış açısını zorunlu kılmaktadır.

Hapsedilmenin dinamik bir süreç olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu süreç içerisinde kadın deneyimine etki eden tüm faktörleri açıklamak için kesişimselliği bir araç olarak kullanacağım.

Şekil 6: Kadının mahkûm eşi olma deneyimini etkileyen unsurlar

Yukarıdaki şekilde kadının mahkûm eşi olma deneyimine etki eden bazı faktörlere yer verilmiştir. Kesişimsel bağlamda düşünüldüğünde bu faktörlerin kadının hayatındaki

yeri, kadının konumunu da belirlemektedir. Kesişim kümesi içinde yer alan kadın deneyimine güzellemeler yazmadan kadının mahkûm eşi olma deneyimine dair hakikati ortaya koyabilmek önemlidir. Bu hakikatin ortaya çıkabilmesi için aşkınlık ve tarafsızlık yerine konunun içinde bulunma ve onu aşmamak içkin olmak gerekir.

Gözden kaçmaması gereken diğer noktada kesişimsellik yaklaşımında bireyin eylemlerine yön veren baskı mekanizmaların birleşimi kadar bu eylemi imtiyazlı hale getiren kesişim de önemlidir. Bu kesişime dikkat çeken Freire ise *varoluşsal ikilik* ile ezilen için olmanın hem ezeninin altında olmak hem de ezeni gibi olmak (Freire, 2006) anlamlarına dikkat çeker. Örneğin, madun özne olan mahkûm eşi deneyiminin sosyal ve ekonomik düzeylerine göre heterojenleştiği söylenebilir. Aynı sınıf içinde bulunan mahkûm eşi kimi zaman hâkim olurken kimi zaman da hâkim olunanlar arasında yer alabilir. Ancak madunları ve ezilenleri tartışan Spivak, madunların konuşamayacaklarını belirtir (Spivak, 1988). Benzer şekilde Foucault (2000) ise madunların bir dili bile olamayacağını ifade eder. Aslında burada Spivak'ın da Foucault'nun da buluştuğu nokta madunların konumundan dolayı seslerinin çarpıtılmış olmalarıyla bağlantılıdır

Nihayetinde mahkûm eşlerinin hayat tarzları bağlamında düşünüldüğünde, bu yaşayış biçimlerinin de bir mücadele alanı oluşturduğunu söyleyebiliriz. Çünkü toplumsal hayatta insan, kendini diğer insanlardan ayırt etme çabası taşır.

> *Ekonomik veya kültürel malların edinimi için verilen mücadeleler eşzamanlı olarak, sınıflandırılmış ve sınıflandırıcı mallar ve pratikler biçimindeki ayırıcı göstergeleri edinmek için yapılan sembolik mücadelelerdir… Bunun sonucunda yaşam tarzları uzmanının, yani birbirinden farklı konumları dolduran bireylerin farkında olarak veya farkında olmaksızın birbirlerini ayırt ettikleri şeylerin evreninin kendisi, 'sınıf' amblemlerinin -lüks mallar, meşru kültürel mallar- ya da bunları edinmenin meşru tavrının tekeli üzerindeki mücadelelerde en tam halini alan meşru yaşam tarzlarının empoze edilmesi hakkındaki sembolik mücadelelerin verili bir andaki bilançosundan ibarettir* (Bourdieu, 2000, s. 249).

Her alanın içerisinde kadınların, hedefleri için mücadele ettikleri bir alan vardır. Sonradan oluşturulmuş/inşa edilmiş konumların olduğu toplumsal alanda kadınların cezaevi öncesi aile yaşantısı, kadının suçla olan geçmişi, kadının eğitim durumu, kadının yaşı, eşin

işlediği suç türü, eşin mahkûm olma süresi, kadının içinde bulunduğu kültür grubu, kadının yaşadığı yer (İçinde bulunduğu çevre) ve hapsedilme sonrası deneyim bağlamında mücadeleler yaşanmaktadır. Dolayısıyla bu kesişim içinde kadının ne yapıp ne yapmayacağını o alan içindeki ilişkiler belirlemektedir.

Şekil 7: Kadının Mahkûm Eşi Olma Deneyiminin Oluşumu

Kadının günlük hayattaki deneyimi ise mücadele alanı içindeki ilişkilerle belirlendikten sonra yukarıdaki şekilde belirtilen unsurlar mahkûm eşi olma deneyimi şekillendirmektedir. Deneyimde başlıca faktörler kadının duyguları, kadının yalnızlık deneyimi, mahkûm eşi olma kadın stratejileri, damga deneyimi, kadının cinsel hayatı, kadının maddi-manevi ihtiyaçları ve kadının eşine bakışıdır. Yani kadınlığın ilişkisel bir kategori olarak ele alınması ve böyle anlaşılıp incelenmesini gerekmektedir. (Yuval-Davis, 2010).

Kadının mahkûm eşi olma deneyiminin çok boyutluluğu aslında kadınların hem ne kadar silindiklerini hem de kendilerine özgü yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin Love (2021) kadınların sınıf konumlarının, onların hikayelerini dile getireceği çeşitli

söylemsel kaynaklara erişimi sağlamakta olduğunu ve en önemlisi de deneyimlerini şekillendirdiğini belirtir.

Kadının mahkûm eşi olma deneyimine ilişkin pek çok faktörün kesişimsel olarak değerlendirilmesi, elde edilen deneyimin kadının mücadelesinin mi ya da boyun eğdirilişinin mi hikayesi olduğuna dair olduğu sorgulanabilir. Kesişimsel yaklaşım olmaksızın kadının mahkûm eşi olma deneyimine dair elde edeceğim bilgi, elde ettiğim haliyle mücadelenin ya da boyun eğdirilmişliğin bilgisini geçemeyebilirdi. Ancak ortaya çıkarmak istediğim ne mücadelenin ne de ezilmişliğin hikayesi. Hatttatoğlu'na göre mesele daha çok bastırılmış bilginin, öncelikle tanınması, varlığına yer açılmasının ardından özgürleştirilmesidir. Bu da sömürü ve eşitsizlik bağlamında tartışmayı gerektirmektedir (Hattatoğlu, 2009, s. 133).

Literatüre de bakarak mahkûm eşi olma deneyiminin farkında olabilmek ve kadınlığın düşünme önceliklerimizin sınırlarını nasıl oluşturduğunu anlamaya çalışmaktan geçmektedir. Kendine özgü olan yerele dair bu deneyimlerin, bir şekilde evrensel olan alanda da güçlenerek yer edinme çabası taşımaktadır. Bu çabalar ve yerel deneyimler, evrensel deneyimlere dair dinamikleri, deneyim ve tecrübeleri de içinde taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmayla kadının mahkûm eşi olma deneyimine ilişkin apaçık, sınırları çizilmiş ve ortaya çıkarılmış bir çerçevenin olamayacağı savından hareket edilecektir. Kadının mahkûm eşi olma deneyimine ilişkin anlam ve içeriklerin kadının konumuna bağlı olarak ne kadar kaygan olabileceği açıktır.

Kadının konumundan bahsederken aslında kesişimsel yaklaşımla kadının sadece kesişimlerin yansıması olmadığı kendi konumu, hayatı ve duygularının da hesaba katılacağı anlamını taşımaktadır. Evet kesişimsellik hikâyenin bütününü görmede işlevsel bir araç ama bu araç kadının kendi benliğini ele almadan eksik kalabilir. Tam tersi bir şekilde sadece kadının benliğinin önemsendiği bir çalışma olsaydı da kesişimsel yaklaşımın sunduğu imkanlardan kopuk, eksik bir açıklama olacaktı.

> Öteki kaçınılmaz olarak çoğuldur; fakat sıfatlarla, farklı koşullarda ve farklı ilişkiselliklerde inşa edilendir. Ancak burada analizi sadece ötekiye ve onun ayırt edici olduğu varsayılan birtakım hususiyetlerine sabitlemek, "verili" olduğu düşünülenin çıkmaz sokağında sosyal bilimi "fıtrat" a teslim etmektir. Etnik grup veya azınlık grupları gibi ifadelerle yapılan talihsiz hata belki de budur. Talihsizdir

> zira sabitler, dondurur, "verili" olana gönderme yapar. Bu egemene karşı yürütüldüğü iddia edilen bir "itibar" yani var olma mücadelesinde, örtük de olsa yine egemenin diliyle konuşmaktır; kuzu postuna bürünmüş fıtratı arka kapıdan sokmaktır bir anlamda (Ünsaldı, 2021:7).

Dolayısıyla tek bir sesten ibaretmiş gibi düşündüğümüz mahkûm eşlerinin deneyimini, bütün karmaşıklığıyla bireysel mücadelelerin seslerini aynı anda duyabilmek için kadının benliğini göz ardı etmeden kesişimsel bir perspektif kullanmaya çalıştım. Bunu yapabilmek için de mahkûm eşlerinden veriyi toplayıp çıktığım görüşmelerden ziyade hikayelerine, hayallerine, kızgınlıklarına, sevinçlerine şahit olduğum uzun süre vakit geçirmeye ve iletişim de kalmaya gayret gösterdim. Elbette burada da denge önemliydi. Mahkûm eşi olma deneyimini hem küçültmemek hem de yüceltmemek adına pek çok etnografik çalışma okumaya ve iletişimde olduğum kadınlarla dengeli bir ilişki kurmaya özen gösterdim. Düşünsel ve duygusal gelgitler arasında denge kurmak etkileşimin fazla olduğu bir ortamda zorlasa da elimden geldiğince kurabildiğimi düşünüyorum. Sonuç olarak tezimin hem her yerinde vardım hem de hiçbir yerinde yoktum.

2.3. Dışarıdan Önce İçeridekine ya da Her İkisine de Ön Bakış

Çalışmada kadınların birbirleriyle paylaşmaktan bile çekindikleri deneyimlere ulaşmanın yolu aranmaktadır. Bu yol aslında kadının mahkûm eşi olma deneyiminin, neden araştırma konusu haline getirdiğime ilişkin akademik ve kişisel motivasyonlarımın birleştiği bir yoldur. Daha önce kadının mahkûm eşi olma deneyiminin sosyolojik olarak sorunsallaştırılmaması bu çalışmanın ele alınmasındaki akademik motivasyondur. Fakat bu motivasyonun tersine, hâkim çalışma alanları dışında kalan kesimler hakkında bilgi üretme sürecinin handikapları da oldukça fazladır. Karşılaşılabilecek sorunları aşabilmenin tek yolu bu sorunların farkında olmak ya da farkındalıklı bir araştırma sürecidir.

Kadının mahkûm eşi olma deneyiminin, araştırma konum olmasını sağlayan kişisel motivasyonu açıklayabilmek için kendi konumumu netleştirmem gerekmekte. İnsana dair gerçekçi bir iyimserlik taşıyan, insan olmak bakımından eşit olduğumuzun kabulü içinde ve dışarıdakine olan olağanüstü merakla sıklıkla sınırları ihlal eden biri olarak kendi konumumu ifade edebilirim. Bu konum, hegemonik söylemlerin pek çoğuna eleştirel bakarak her daim içerisi ve dışarısı arasında gidip gelebilme isteği duymama imkân sağladı. Yine de çalışmaya

karar verdiğim mahkûm eşleri, daha önce görüşmediğim bir grup olarak "onların içine nasıl gireceğim" stresini yaşamama ve saha çalışması öncesinde kendimi sorgulamama neden oldu.

Yapacağım görüşmeleri erteleyerek çalışmamı içselleştirmeye, yöntemi üzerine düşünmeye ve önyargılarımı incelemeye çalıştım. Literatürün dışında kendi bütünlüğü içindeki kadını, kadınların mahkûm eşi olma deneyiminin çeşitliliğini, çok merkezliliği ve en önemlisi özeleştirel bir bakış içinde olmaya hazır olduğumda katılımcılarla görüşmelere geçtim. Saha araştırması yapmak özellikle de cezanın gölgesinde kalmış olan mahkûm eşlerinin dışarıdan bir araştırmacıya güvenmesi için hiçbir sebep yokken sahada bu kadınlarla ilişki kurabilmek düşündüğümden zordu. Mahkûm eşlerinin kolektif kimliklerine erişmek için görünenin ötesinde en sessiz seslere odaklanmam gerekiyordu. Kadınlar hem korkuyor hem de dertlerini anlatmak paylaşmak istiyordu. Korkuyu aşıp ilişkiye kurabilme süreci zorlayıcı olduğu kadar bana yeni stratejiler de öğretti. Bu ilişkiyi kurabilmede dilin önemini yadsıyamam. Kadınların mahkûm eşi olma deneyiminden bahsedebilmek için baskın olan dilin dışında (fakat karşısında olma zorunluluğu da hissetmeden) farklı bir dil kullanmam gerektirdiğinin de farkındaydım.

Ön yargılarımın ötesinde kendimi hazırladığım yaklaşıma dayalı sorularla ama merkeze özgün deneyimleri olan kadını koyarak görüşmelerimi yürütmeye çalıştım. Böylece görüşmeler de katılımcılar tarafından şekillenmiş oldu. Görüşmecilerden bazıları deneyimini gönüllü olarak anlatma isteği içindeyken bazı katılımcılar kısa cevaplar verip benim sorularımı duymak istedi. Bu anlarda genel ifade ve sorulardan oluşan mülakat şablonundan yardım alarak görüşmecinin genel ifadelerden kendi öznelliğini geçiş yapması için ona yardımcı oldum. Eşi hapishanede olan kadınlar için önemli olan deneyim ve duyguları kendilerinin belirlemesi çalışma için daha önemliydi.

Kendi konumumu yeterince problematize ettikten sonra bile iç sesim bana katılımcı hakkında 'düşündüğünü' söylüyordu. Böyle hissediyor olmak o an ön yargılarımla yeni sorular sormama neden oldu. Ön yargılarımın neticesine varmak isteyen sorular… Çünkü saha çalışması yaparken her an objektif olmak sermayelerimizi eşitleyerek tepkisiz görüşmek ya da eşit zeminde durmaya devam etmek mümkün olmuyordu. Öznelliğim yanı başımdaydı. Duygularım, deneyimlerim, hayata bakış açım ve sezgilerim o anki eylemimde belirleyiciydi. Örneğin kendisine inanılmadığını söyleyen kadına ona inanmayanlar

penceresinden de bakıp aklıma takılan soruları, konuşma arasında onunla eşit sermayeyi paylaştığımızı düşündüğü zamanlarda sordum. Sonrasında cevaba takılı kalmadan neyin nasıl yaşandığı ve anlamlandırıldığını öğrenebilmek için zaman ve çaba harcama amacımı sürdürdüm, sürdürüyorum.

Araştırmacı olarak benim konumlanışımın yanı sıra mahkûm eşinin kendini nerede ve nasıl konumlandırdığı da önemliydi. Kadınlar mahkûm eşi olmaya ilişkin deneyimlerini nasıl anlamlandırırlar? Geçmiş yaşantıları nasıl bugünün bir parçası haline gelir? Kadınlar geçmiş deneyimlerini bugünkü hayatlarında nasıl ve nerede konumlandırır? Tüm bu sorulara yanıt vermeden önce mahkûm eşlerinin pür yekpare olmadığı ya da olamayacağı bilinmelidir. Kadınların kendi içlerinde farklı çıkarları bulunabilmekle birlikte bu çıkarlar neticesinde stratejileri de çeşitlenmektedir. Homojen bir karşılığı bulunmayan *'mahkûm eşini'* ele almak istiyorsak ona karşıtlıklar içerisinden bakmak mümkün değildir.

Eşi mahkûm olan kadınların ayrıcalıkları kayıplarıdır. Ancak bu farktan yola çıkarak ikili karşıtlıklar oluşturmadan, süreklilikler ve kopuşlarla, sabitlikler oluşturmadan farklı konumlanışlarla ele almayı nihayetinde kadınların deneyim dinamikleriyle konuşmak gerekmekte. Aksi takdirde doğallaştırma sorunuyla karşılaşılabilir... "Doğallaştırma" aslında "farkı" sabitlemek ve anlamın kaçınılmaz kaymalarını önlemek ve söylemsel ya da ideolojik kapatmayı 'sonsuza kadar güvence altına almak' için tasarlanmış bir temsil stratejisidir (Ertuğrul, 2009, s. 156). Dolayısıyla mahkûm eşlerinin deneyimlerine ilişkin ne tek tip bir gerçeklikten ne de tek tip bir deneyimden söz edemeyiz. Aksine kadınların cezaevi öncesi aile yaşantısı, kadının suçla olan geçmişi, kadının eğitim durumu, kadının yaşı, eşin işlediği suç türü, eşin mahkûm olma süresi, kadının içinde bulunduğu kültür grubu, kadının yaşadığı yer (içinde bulunduğu çevre) ve hapsedilme sonrası deneyim kadın deneyiminin çeşitlenmesini sağlamaktadır. Üstelik bu deneyimlerin hepsi hesaba alındığında genel ilkelere varmakta zor görünüyor. Bu nedenle kadının konumunun hesaba katılması zorunludur. Yapılan bu hesaplaşma, ortaya bir kaos durumu değil, gerçekle ilişki kurmanın yolu olacaktır. Bu yolda kesişimsellikten yararlanılarak erkeğin hapsedilmesi sonrasında kadınların mahkûm eşi olma deneyimine odaklanılacaktır.

2.4. Veri Toplama ve Saha Süreci

Bu çalışma için yayınlar ve raporlarla ön planda olan derneklerle iletişime geçmeye çalıştım. Bu derneklerden biri olan Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği mahpus hakları ve özgürlüklerinin korunması ve hapishane şartlarının iyileştirilmesi yönünde ortaya koyduğu kitaplar, raporlar, projeler, faaliyet bültenleri, e-bültenler, basın duyuruları ve sundukları istatistiki bilgilerle Türkiye hapishaneleri ve mahpusları hakkında bilgi sunmaktadır. Sivil toplum alanında güçlü olduğunu hissettiğim bu derneğe e-posta yoluyla ulaştım. 22 gün boyunca cevap alamadığım için telefonla arayarak çalışmamdan bahsedip yardımcı olmalarını istedim. Telefondaki ses biz böyle şeylerle ilgilenmiyoruz tavrıyla e-posta atmamı söyledi. E-posta attığımı ama geri bildirim alamadığımı belirttim. Tamam ben şimdi söylerim mailinize bakılır diyerek aceleci bir şekilde telefonu kapattı. Yaklaşık iki saat sonra 'Maalesef mahpus yakınlarıyla ilgili çalışmalarda bulunmadığımız için yardımcı olmamız mümkün değil. Halihazırda irtibatta olduğumuz mahpus yakınlarının verilerini de KVKK nedeniyle paylaşamıyoruz. Kurum olarak da İnsan Hakları Derneğine ulaşabilirsiniz' diyen bir e-posta aldım. Sonrasında İnsan Hakları Derneği web sitesi üzerinden genel bilgi edindim. Artık bekleyerek vakit kaybetmeme adına İnsan Hakları Derneği'ni aradım. Bu sefer yardımcı olmak isteyen bir ses tonu duymak bile iyi gelmişti. Çalışmam hakkında bilgi verdim. Verdiğim bilgileri e-posta aracılığıyla iletmem halinde hızlı bir şekilde komisyona bizzat ileteceğini söyledi. Fakat oradan da anlamlı bir ses çıkmadı.

Avukatlardan da beklediğim desteği görememiştim. Kimi avukatlar ceza avukatı olmadığını tanıdık müvekkilleri olmadığını kimi avukatlarda adliyeye giderek infaz savcılığından mahkûm aileleri hakkında bilgi alabileceğimi belirttiler. Yine de avukat olan bir arkadaşım Antalya'da olan bir mahkûm eşiyle online bir görüşme yapabilmemi sağlamıştı. Çevremde idareci olarak çalışan ve bana destek verebileceğini düşündüğüm kişilerden de umduğum yardımı görememiştim. Nedeni ise mahkûm eşlerine pek iyi bak(ıl)madığı için "Seni onlarla görüştürtmem" gibi sözde korumacı bir tavır takınılmasıydı. Bir başka kişi de "Dilek bu kadınları ne yapacak başımıza iş açılmasın" demişti.

Kadınlara doğrudan temas edebildiğimde, konuşabileceğimin farkındaydım. Asla katılımcı bulamayacağım diye düşünmedim. Aksine asıl sorunun kadına ulaşmak için uğradığım yanlış yollar olduğunun farkındaydım. Aldığım olumsuz cevaplar sonrasında

Instagram'da mahkûm yakınlarına yönelik gruplar olup olmadığını araştırdım. Büyük bir grup ya da iletişim ağı yoktu. Daha sonra kendime Facebook hesabı açtım. Gördüm ki mahkûm yakınlarının asıl iletişim aracı Facebook'muş. Örneğin; Mahkûm ve mahkûm yakınları platformunun 36 bin üyesi, 2022 İnfaz yasası mahkûm yakınları[6] isimli grubun 3.900 üyesi, Mahkûm yakınları ve af haberleri[7] grubunun 69 bin üyesi, Mahkûm yakınları Af ve ceza indirimi haberleri grubunun[8] 46 bin üyesi vardı. Ayrıca bu gruplar kendi içlerinde il il farklı gruplara ayrılıyordu. Tek tek bütün gruplara katıldım. Grup içi konuşmalar hangi suçun kaç yıl yatarı olduğu, disiplin cezalarının işleyişi, hapishanede olan yakınına nasıl ulaşılabileceği, maddi yardımın nasıl yapılabileceği yönündeydi. Erkekler genelde af istemine dair paylaşımda bulunup yukarıdaki sorulara çok net cevaplar veriyordu. Bazen şaşırıp acaba avukat mı diye cevap verenlerin profilini incelediğimde deneyimli bir mahkûm ya da mahkûm yakını olduğunu paylaşımlarından anlıyordum.

Sosyal medya gruplarında bulunan kadınları ise anlayabilmek çok güçtü. Örneğin, isim görünmeden grup üyesi adıyla "Arkadaşlar eşim için bugün bu yazı geldi yardımcı olur musunuz" yazılmıştı. İsmini gizlemesi kadın olabileceğini düşündürttü. Bana yazar mısınız? dedim. Yarım saat sonra bir erkek profilinden mesaj geldi. Bu soruyu soran kişiyle görüşmek istediğimi söyledim. O benim, bu eşimin profili dedi. Şaşırmıştım ve o zaman anladım ki bu erkek profilleri de kadınlar için bir stratejiydi. Çalışmamdan bahseden mesajı gönderir göndermez bana derdini genel olarak anlatan mesajlar yazmaya başladı.

> Çok zorluklar yaşıyorum mesela bir yaşında bir oğlum var. Babası yok ben babamın evinde kalıyorum. Benim babamı, çocuğum babası zannediyor. Maddi yönden zaten epey zor. Canın bir şey istiyor kimseye getir diyemiyorsun. Hastaneye vs. her yere kendin gidiyorsun. Aileme çocuğuma şunu al bunu al diyemiyorum. Evimi alalı dört ay oldu onun bile hayrını göremedim. Anlatsam roman olur. Kendi para istiyor mesela neyden vereceksin. Tabi bir de kendi ailesi var onu da çekiyorum.

[6] 31 Ocak 2025 tarihinde grubun üye sayısı 16 bin kişiye ulaşmıştır.

[7] 31 Ocak 2025 tarihinde grubun üye sayısı 72 bin kişiye ulaşmıştır.

[8] 31 Ocak 2025 tarihinde grubun üye sayısı 53 bin kişiye ulaşmıştır.

Bu iç döküşten sonra benim de amacımın bu deneyimini öğrenmek olduğunu benimle görüşüp görüşemeyeceğini sordum. Aldığım cevap "Valla onu kendisine sormam lazım" oldu. Ama ben sizinle görüşmek istiyorum eşinizle değil dedim. "İçerde de olsa onun sözü geçiyor" şeklinde manidar bir cevap aldım. Daha sonra iki kadın olarak sohbet etmenin bir sakıncası olmayacağını samimi bir dille anlatarak aslında ikna olmaya ve anlatmaya hazır olan kadınla online görüşme için randevulaştık. Mesajlaşırken her şeyi anlatmaya hevesli olan (hem de eşinden icazet almanın lafını etmeden) mahkûm eşi online görüşmeden kaçmıştı. Mesaj yazarken ondan farklı birinin gözüne bakmadığından rahatça konuşan kadın, kendinden farklı belki de iktidar konumunda duran bir kadınla konuşmaktan çekinmişti.

Yazdığım diğer erkek isimli hesapta da bir kadın beni karşılamıştı. İlk kişiye benzer olarak daha neden rahatsız ettiğimi söyler söylemez cevaplar verilmeye, dertler anlatılmaya başlanıyordu.

> Tabi anlatırım. İnsanın yarım kalması bir başına her şeye çaba sarf edip ayakta kalmaya çalışması çok zor. Çocuklarına hem anne hem baba olabilmek zor. Başka çocuklar baba diye seslendiği zaman içinde kopan kıyametler… Herkes eşiyle gezip dolaşıp bir şeyler paylaştığında, ben uzaktan onlara bakıp sadece içimden acaba bizde bir gün böyle olur muyuz diye iç çekiyorum.

Hemen derdini anlatan bu kadına da aslında yüz yüze görüşmek istediğimi söyleyerek randevu talep ettim. Randevu için konuşurken aklımda dönen başka bir şey vardı. Fark etmiştim ki görüşme yapabilmek için iletişimde bulunduğum hiçbir aracı bu kadar içten samimi ve hızlı cevap vermiyordu. Ama ben yavaşlamıştım. Bu yavaşlama bi anda yoğun hikayeler karşısında afallamamdan ve telefonuma gelen duygu yoğunluklu mesajlardan kaynaklaydı. Kadınlar yalnız kaldıkları bu süreçte kendilerini dinleyecek bir 'yabancı' buldukları için tüm yaşamlarını hatta özel hayatlarını ayrıntısıyla anlatmaya başlamışlardı. Sosyal medyada o kadar çok kadın vardı ki herkes ana sayfada bir başka soru sormaktaydı. Bu sorulardan bazıları resmi nikahım yok kocamı nasıl görebilirim?, cezaevinde nasıl resmi nikah yaptırabiliriz?, mahkûma nasıl para gönderebilirim?, ziyarete ne zaman gideceğimi nasıl öğrenebilirim?, Eşim şu suçtan alındı kaç yıl yatarı olur? Bu sosyal medya platformu ilk kez cezaeviyle tanışan kadınların kolay yol ve yöntem aradığı bir alandı. Bazı kadınlarsa e-devlete yansıyan ya da eve gelen belgelerin görsellerini paylaşarak ne anlatılmak istendiğini sorguluyordu. Bu platformda bulunan bazı kadınlar ise yine kendi gibi olan

insanlara el emeği ürünlerini satarak geçimini sağlıyordu. Bir anda böyle bir toplulukla karşılaşınca 'veri bombardımanına' uğradığımı ve yavaşladığımı hissettim.

Normalde her gün sosyal medya platformuna girip sorulan sorulara, verilen cevaplara bakıp kadınlara ve dertlerine aşina olmaya çalışıyordum. Oradan seçtiğim kadınlara çalışmamı anlatıp yardımcı olup olamayacağını sordum. Çok fazla kişi direkt reddetti ya da tamam diyerek genel maddi sorunlarını yazdılar. Ne zamanki eşinin işlediği suç türünü sorduğumda işte o zaman hemen konuşmayı kesmeye, güvenmediklerini söylemeye başladılar. Güvenmedikleri için eşinden izin almak isteyenler fazlaydı.

Yazdığım kadınlardan biri konuşmayı kabul etti. Kadınların mahkûm eşi olma deneyimlerine ilişkin yöneltmek üzere hazırladığım yarı-yapılandırılmış görüşme soruları görüşme esnasında önümde görüşmeye başladım. Bu görüşme formunda mahkûm erkekle ilgili sorular, kadınla ilgili sorular, aile yaşamları / niteliği hakkında sorular ve cezaevi sürecindeki deneyimi anlamaya çalıştığım sorular bulunmaktaydı. Bu sorular aşağıdaki şekildeydi.

1. Hapsedilme öncesi geçmişe dönük aile hayatınızı nasıl anlatırsınız?
2. Cezaevi öncesi evliliğinizin / ilişkinizin niteliği hakkında ne söylersiniz?
3. Hapsedilmeden önce eşinizin suça karışma / suçla ilişkisi var mıydı?
4. Eşinizin işlediği suç sizin hayatınıza yansıdı mı? Yansıyorsa nasıl?
5. Yasal süreci nasıl deneyimlediniz? (Vasi olma, dilekçeler, mahkeme işleri vb.)
6. Varsa çocuklarınız bu süreçten nasıl etkilendi?
7. Şu anki günlük yaşam pratikleriniz nasıl anlatır mısınız?
8. Hapsedilme sonrası ev içi roller ebeveyn rollerinde nasıl bir değişim yaşandı?
9. Ziyaretler, sesli / görüntülü görüşmeler ve eş görüşleri nasıl gerçekleşiyor? Bu görüşmeler sizin hayatınızı etkiliyor mu?
10. Deneyimleriniz adalet algınızı ne yönde etkiledi?
11. Sosyal çevreniz hapsedilme sürecinde değişti mi?
12. Sosyal dışlanma ve damgalanma yaşadığınızı düşünüyor musunuz?
13. Geleceğe yönelik planlarınız neler?

Fakat yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere katılımcıya çalışmamdan bahsettiğim anda onlar yaşadıklarını anlatmaya başlıyordu. Benim soru sormam bile beklenmiyordu. Nasılsınız dediğimde "İyi miyim kötü müyüm bilmiyorum. Eşim cezaevinde ya daha ne olsun. Yeni girmedi ama alışmak zor. Hayat şartları zor. Eşimin oraya girmesiyle bu iş bitmiyor işte. Erkek içerde biz dışarda hapis hayatı yaşıyoruz. Hatta bizimki daha kötüsü" diyerek asıl cezanın kendisine verildiğini hissettiğiyle başlıyordu. Elbette bu cümlenin devamı şu anki yaşadıklarını anlatmasıyla devam ediyordu. Yani ben daha görüşme sorularıma başlamadan kadın hayatını anlatmaya başlıyordu.

Konuşmamızın ilerleyen aşamalarında kadını daha fazla tanıdıkça neden benimle konuşmak istediğini daha iyi anladım. Kadın yapayalnızdı. Maddi ve manevi yapyalnızdı. Çevresinde tonla işe ve kendince kıskanılan bir insandı. Ama dertlerini anlatacak ondan uzakta yaşayan kız kardeşleri dışında kimsesi yoktu. Diğer bir konuşma nedeni de onun Ankara'da olduğumu bilmesiydi. Konuşmanın oldukça ilerlediği saatlerde "bak artık her şeyimi biliyorsun sen Ankara'dasın sen bari çocuklarım için bana yardım et kocamın davasını çözelim" dedi. Çok şaşırmıştım bu isteğe acaba bunun için mi anlattı hikayesini diye düşünmedim değil. Sadece öğrenci olduğumu bu konularda yardımcı olacak bilgiye sahip olmadığımı söyledim. Hemen tamam olsun dedi. Bir anda eğile büküle sorulan sorunun cevabı karşısında kadın yeniden dik duran bir cevap verdi. Şaşırmıştım. Ama belki de haklıydı. Belki de anlattığı gibi küçüklüğünden beri yaşadıkları onun baş etme stratejisini güçlendirmiş olabilirdi.

Yaptığım bu ilk görüşmede dikkatimi çeken en önemli şeylerden biri de kadının damgalanmanın varlığına ilişkin hiçbir şey görmediğini ya da hissetmediğini söylemesi oldu. Ekonomik dezavantajların yanı sıra kadın, cezaevi süreciyle birlikte pek çok konuda sıkıntı yaşıyordu. Ama sosyal dışlanma ve damgalanma bu sıkıntılardan biri değildi. 'Mahkûm eşi' olmak bir dışlanmaya neden olmuyordu. Çünkü kadının hikayesi ve içinde bulunduğu çevre suçla ilişki düzeyi yüksek olması onu, sosyal dışlanma ve damgalamayla baş başa bırakmıyordu. Zaten suçla ilişkili alt gelir grubu içinde yaşayan katılımcı için bu bir dezavantaj değildi. Üstelik kendisinden "Kıskanılan bir insanım" diye bahsetmişti. İlk başta damga üzerine kurmayı planladığım çalışmam burada herhangi bir teoriden bağımsız kavramsal çerçeveler üzerinden ilerlemem gerektiğini göstermişti. Elbette bu plansız çıkılan bir yol değildi. Sadece yolun sürprizlerine açık oldum. Sonrasında Ankara Yıldırım Beyazıt

Üniversitesi (AYBÜ) Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 06.10.2022 tarihli ve 15 numaralı kararı ile etik kurul izni aldıktan sonra saha sürecine başladım.

İlk görüşmelerimden elde ettiğim kazanımlardan biri de kadının ziyaret çıkışlarında rahatsızlanması ve ısrarla oradaki ortamın, çok başka bir yer olduğunu çok etkilendiğini anlatması oldu. Ziyaretlerin etkisi, aramalar, infaz koruma memurlarıyla karşılaşmalar, diğer mahkûm eşleriyle kurulan ilişki vs. aslında benim detayına inmeyi ilk aşamada düşünmemiştim. Kadının mahkûm eşi olma deneyimine odaklandığım için kadının hikayesine odaklanmıştım. Fakat kadının mahkûm eşi olma deneyiminin önemli bir parçası da cezaeviyle olan karşılaşmalar olduğunu fark ettim. Sonraki görüşmelerimde kadınlardan ilk ziyaret günlerini ve son ziyaret günlerini detaylı olarak anlatmalarını istedim. Yine bu görüşme neticesinde kadının sesi, bakışı, anlatma isteği ve konuşmayı sevdiği konulardan hareketle kendi sorularıma cevap aramamın daha verimli olacağını anladım. Kadın hikayesini ararken eksik kalan sorularımın cevaplarını araya sıkıştırmak gündelik hayat problemlerinden sıyrılıp hem nitelikli veriye ulaşma hem de kadının başka konularla ilişki kurarak cevaplar vermesini sağlayacaktı.

Bu ilk görüşme beni etkilemişti. Kadın, o köyde eşinin ailesiyle yaşadığı için mutsuzdu. Nefret ettiği insanların işlerini yaparak eşinden sonra ona kalan anneliğini de orada kaybettiğini düşünüyordu. İnsanın tüm sıfatlarını kaybetmesi bana çok ağır gelmişti. Kadın, eş veya anne artık hiçbir sıfatı olmadığını düşünüyordu. Özellikle kadının en son orada neden beklediğini sorgulaması ve eşini sevdiğinden mi yoksa çaresizlikten mi beklediğini bilmediğini söylemesi aklımdan çıkmıyordu. İnsan neden beklerdi? İnsan neyi beklerdi? Sonrasında çalışmama eklediğim sorulardan biri oldu.

Kafamın içinde dönen bu sorulara cevap verememek ya da tam olarak kadını zihnimde bir yere oturtamamak (zihnimde pratikte hiç karşılaşmadığım yani karşılığı olmayan bir deneyimle ilk kez karşılaşmak) yüz yüze konuşmam gerekiyor diye düşündürdü. 69 bin üyesi bulunan mahkûm yakınları ve af haberleri grubunun yöneticisine mesaj attım. Zaten artık bana aşinalardı. Hemen kendi iletişim numarasını atmıştı. Bu grubun yöneticisi, yazdığı dilekçeleri ve beraat almasını sağladığı kişileri paylaşıyordu. Yazdığı örnek dilekçelerle doluydu sayfa. Bu nedenle çok fazla takipçisi ve çok fazla soru soran kadın vardı. Dilekçelerden dolayı avukat olduğunu düşündüğüm kişiye çalışmamdan bahsedip yönlendirebileceği kimse olup olmadığını sordum. Bana bir numara atacağını ve o kadınla

konuşabileceğimi söyledi. Ben de "önden siz bir arayıp sorun daha iyi olur" dedim. Arayıp konuştuktan sonra siz arayabilirsiniz dedi. Kadını aradım. Eşi uyuşturucu satıcılığından hapsedilen 2 çocuklu genç bir kadındı. "Ben normalde çok korkarım başımdan çıplak arama olayı geçti. Fetö savunucularından olan gazeteciler durumumu kullanmaya çalıştı. Aziz beye ilk olarak öyle biri değil dimi" diye sorduğunu söyledi. Aziz'in "Yok bu kardeş öğrenci ama bizdendir" dedikten sonra görüşmeyi kabul ettiğini belirtti. Aziz ile nasıl tanıştıklarını sorduğumdaysa kendisinin de dilekçe yazdırmak için ona yazdığını bu şekilde tanıştıklarını ve Aziz'in de eski bir mahkûm olduğunu söyledi. Benim, çok iyi dilekçe yazdığı için avukat sandığım kişinin, eski bir mahkûm olduğunu bu şekilde öğrenmiş oldum. Sonrasında grup yöneticisi araştırmama katılımcı bulmam noktasında daha fazla yardım aldım.

Şekil 8: Katılımcı referansı

Çalışmamda yukarıdaki referans tablosunda görüldüğü üzere 3 kişi aracılığıyla görüşmelerimin devamlılığını sağladım. Bunlar sosyal medya platformu yöneticisi olan Aziz, Sosyal medyadan tanıştığım İpek (İpek 14 yıldır nişanlısı için her hafta ziyarete giden ve çok fazla mahkûm eşiyle dayanışma içinde olan bir kadın) yardımcı oldu. Son olarak Avukat olan Cansu ve korunmaya muhtaç çocuklarla ilgilenen Beste'nin yardımıyla eşi mahkûm olan kadınlara ulaştım.

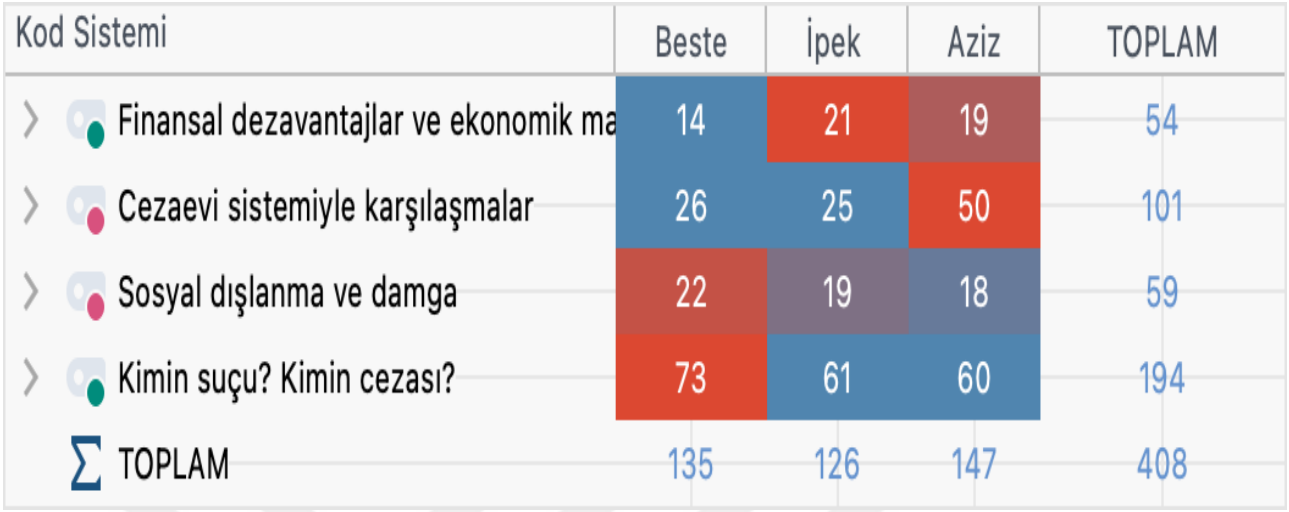

Kod Sistemi	Beste	İpek	Aziz	TOPLAM
Finansal dezavantajlar ve ekonomik ma	14	21	19	54
Cezaevi sistemiyle karşılaşmalar	26	25	50	101
Sosyal dışlanma ve damga	22	19	18	59
Kimin suçu? Kimin cezası?	73	61	60	194
TOPLAM	135	126	147	408

Şekil 9: Kod matris tarayıcısında kümelere göre kodların dağılımı

Aziz bey aracılığıyla görüştüğüm diğer 4 kadının da temel özelliği eşlerine çok bağlı olmaları ve beklenmedik bir hapsedilme süreci içine girmeleriydi. Bu süreçte ne yapacağını bilemeyen ya da avukatlardan bekledikleri yanıtları bulamayan kadınlar, eşleri için dilekçe yazmaları konusunda Aziz beye ulaşıyordu. Örneğin Şeyma, mükerrer suçlu olan eşinin dosyasındaki hatalara rağmen mükerrer olarak hapsedildiğini, Beyza eşinin hiç beklemedikleri anda telefonunun dolandırıcılar tarafından kullanılması nedeniyle cezaevine girdiğini, Rukiye nişanlısının düğünlerine 10 gün kala eski bir dosyadan ve yeni çıkılan yasaya uygun olmayan bir şekilde cezaevine alındığını anlatmıştı. Yine benzer şekilde Aziz'e ulaşan Gamze de mükerrer suçlu olan eşinin, eski dosyalarda çok büyük bir hata olmasına rağmen mükerrer olma suçlamasıyla eşinin, haksız yere iki senedir cezaevinde olduğunu belirtti. Aziz aracılığıyla ulaştığım kadınların ortak noktası adil bir yargılanma olduğunu düşünmeyen bunun için mücadele eden kadınlardan oluşması oldu.

Yukarıdaki şekilde referans kaynağına (katılımcıların 3 referans kaynağı Beste, İpek ve Aziz aracılığıyla ulaşılmıştır) göre kodların kaç defa kodlandığını görselleştirilmiştir. Hangi kodlar hangi referans kaynakta ne sıklıkla geçiyor? Referans kaynağına göre bakıldığında anlamlı bir fark bulunmakta mıdır? Şekil bu sorulara yanıt vermektedir. Örneğin Beste aracılığıyla konuştuğum katılımcılar, kurumda büyüyen kadınlar olduğu için

eşlerine atfettiklerin anlamın yüksek olmasından dolayı kadın gözüyle mahkûm koduna ve yalnız büyüyen bir çocuk oldukları için de tek ebeveyn olma ve sosyal dışlanma ve damga kodlarında yani sosyal dışlanma/damga teması ve kimin suçu? kimin cezası? temalarında öne çıkmışlardır. İpek sayesinde ulaştığım katılımcılar zaten İpek'in maddi manevi destek olduğu kadınların ağırlıkta olmasından dolayı ekonomik dezavantaj kodu öne çıkmıştır. 3 referans kaynağına kıyasla bakıldığında Aziz aracılığıyla ulaştığım katılımcılarda dilekçeler konusunda baskın açıklamaları bulunmaktadır. Kadınlar Aziz'den önce yazılan dilekçeleri sessiz bir çığlığa benzetmektedir. Fakat eski bir mahkûm olan Aziz'in ücret karşılığı yazdığı dilekçelerle ciddi sonuçlar elde etmeleri, bu katılımcıların bu kodda öne çıkmalarına neden olarak daha çok cezaevi sistemiyle karşılaşmalar temasına katkı sunmuşlardır.

Aziz aracılığıyla görüştüğüm kadınlardan biri olan Esmayla iletişim sağladım. Esmayla yaptığım görüşme yüz yüze gerçekleşti. Yaptığımız kısa telefon görüşmesi sonrasında "İstediğiniz zaman görüşebiliriz" yanıtını aldım. Sözleştiğimiz gün aradığımda kadın telefonu meşgule verince bir an korktum, hemen belgelerimi gönderdim çalışmaya dair korkulacak bir şeyin olmadığını söyledim. Tamam, bu konuma gelebilirsiniz diye konum gönderdi. Kadın ikinci bir acaba yaşamadan hemen giyinip evden çıktım. Evden çıkar çıkmazda sadece çocuklara çikolata aldım. Gittiğimde kapıyı bana 32 yaşındaki katılımcı, kucağında 1.5 yaşındaki kızı ve 53 yaşındaki annesi açtı. Annesi inanılmaz tedirgin ve beni kafasında çözmeye çalışan gözlerle bakıyordu. Beni içeri davet ettiler. Daha salona geçmeden bak anne sana demedim mi öğrenci işte korkulacak bir şey yok diye dedi. Demek ki daha o ilk görüş ya da benim üzerimde yaptıkları ilk izlenim, katılımcı için annesine dayanak gösterilecek bir malzemeydi. "Annesi nerden bileyim kızım sonuçta her şey olabilirdi" dedi. Olabilirdi ama olmadı yani sorgulama bitti mi?

Yaşlı kadın daha sakindi. Ama artık dışa apaçık vurmasa da korkusu ve acabaları yine de bize taşıyordu. Bir süre yanımızda oturdu. Ne tür sorular sorduğuma baktı. Sonra araya girip "Bizim bir akrabamız var kız hemşire o da doğumla ilgili bir dersim var diye gelmişti seninki de öyle mi kızım" dedi. Evet teyze dedim. Konuşma şekli bana farklı gelmişti. Ben de memleketten girerek onunla daha fazla özdeş alanlarda olduğumuzu gösterdim. Beni zihninde konumlandırdıkça daha da rahatladı. Önce katılımcının kızını alıp uyutmaya gitti. Daha rahat görüşmemiz için alan açtı. Sonra memlekete özel atıştırmalıklar ve çayla geldi. Yan odaya geçip uyuyacağını söyledi. Ama konuşma onunla ilgili olduğunda

Kürtçe (çünkü tanışma aşamasında benim Kürtçe bilmediğimi anlamıştı) olarak kızına bir şeyler söylediği anlar oldu. Ne olduğunu ne söylediğini sorduğumda katılımcım "Sanki kendisinin bilmediği şeyler, uyuma numarası yapıyor ama bizi dinliyor" dedi.

Annesinin tedirginliğinin aksine katılımcı oldukça açıktı. Konuya adım atmamla uzun uzun konuşabiliyorduk. Ben katılımcının kişisel deneyimini yansıtacak olan ziyaret sürecini, önceki yaşantısını, şimdiki yaşantısını merak ediyor bu yönde sorularla derinleştirmeye çalışıyordum. Fakat benim o an kendi içimde sorun olarak gördüğüm bir şey vardı. Kadın kısa bir süre önce yaşadığı travmanın etkisindeydi sorduğum her sorunun ucundan bu travmaya ilişkin anlatımlar çıkıyordu. O an bu durumu aşmaya çalışsam da aslında katılımcı bana cezaevinin onda yarattığı en büyük etkiyi ısrarla anlattığını fark ettim. Diğer sorularım ayrıntı kalıyordu. Ortada çocuklarıyla çıplak aramaya maruz kalan ve çocuğunun psikolojisi etkilenen bir anne vardı. Cezaevinin diğer etkileri artık hatırlanmıyordu. Ayrılırken kendisinin tüm sürece hâkim olduğunu eğer merak ettiğim bir şey olursa her zaman mesaj atabileceğimi söyledi.

Saha sürecinde 3 katılımcıya kendim ulaşarak görüşme yaptım. Canan, Sosyal Medya üzerinden ulaştığım ve eşi dolandırıcılıktan 47 yıl ceza almış ilk bebeğini eşinin cezaevine alındığı ilk günlerinde yani yasın şiddetli günlerinde kaybeden bir kadındı. Katılımcıya direk ben ulaştığım için oldukça tedirgindi. Bana dair çok fazla sorusu vardı. Bir kadına cezaevi deneyimini sormak neredeyse tüm hikayesini öğrenmekle eş değerdi. Kolay olmuyordu kadını açmak ve tedirginliği aşmak. Etik kurul belgelerim katılımcı formum içini rahatlatmıştı. Fakat Esma'nın benimle yakınlaşmasını sağlayan memleket bu katılımcıyı olumsuz etkilemişti. Şanlıurfa ile bağım olması, katılımcının hazzetmediği hayatında hep kötülükleri dokunan insanlar olan kayınvalidesi, görümcesi ve eltilerini hatırlatıyordu. Bir süre konuşmalarımız "Cezaevi derdi ayrıdır ama kaynana, elti, görümce şiddetine maruz kalmak daha kötüdür" minvalinde aile içindeki yaşama dairdi. Hatta kendine yapılan kötülük her konunun bu akrabalık ilişkisine bağlanmasına neden oluyordu. Konuşmamızın ilk günü sohbetten sonra "Teşekkür ederim muhabbetiniz güzeldi Urfalı olmana rağmen seni sevdim" diye değişen düşüncelerini dile getirdi. Bu katılımcı her daim sosyal medyada aktifti. 2021 yılının aralık ayında seçim öncesi af gündeminin yoğun olması onun geç saatlere kadar Twitter da yasaya dair haberleri takip etmesine neden oluyordu.

Sabah erkenden kalkıp yine af gündemine bakıyordu. Neredeyse her an sosyal medyadaydı gözü. Bu aktiflik aralıklarla konuşmaya devam etmemi sağladı.

Çalışmamda katılımcı bulmama yardımcı olan kişilerden biri de İpek oldu. İpek'e sosyal medya üzerinden bizzat ulaştım. 35 yaşında lise mezunu nişanlısı uyuşturucudan içeri giren bir kadındı. Sosyal medyada bir başka kadının, yeni mahkûm olan eşiyle nasıl iletişim kurulacağına dair sorusuna hızlı ve net bir şekilde cevap verdiğini görünce özelden mesaj attım. Tezimden bahsedip yardımcı olup olamayacağını sordum. Mesajımı görür görmez telefon numarasını attı ve yaklaşık 1.5 saat telefonda konuştuk. Katılımcı 14 yıl nişanlısını bekleyen ve hala 14 yıl daha beklemeyi göze almış olan bir kadındı. Bu kadın, benim için dönüm noktalarından biri oldu. Bu kadının hikayesi 'mahkûm eşi' olan kadınların içeriğini sadece resmi evliliği olan kadınlardan daha da esnetmeme neden oldu. Artık nişanlı, dini nikahlı ve yeni boşanmış ama hala cezaevi deneyimi süren kadınları mahkûm eşleri araştırmamın kapsamına girdi.

Bu katılımcı her soruya içtenlikle gayet net cevaplar veriyordu. 21 yaşında ziyaret etmeye başladığı cezaevine dair 14 yıllık bir deneyime sahipti. Bütün hayatı artık cezaevine göre şekillenen bir kadındı. Cezaevi kadının hayatıyla iç içe geçmişti. Kendi iddiasına göre ne cezaevinde ne de adliyede kimse onu mahkûm yakını olduğunu anlayamazdı. İnfaz koruma memurları yoğunluk olduğu zamanlar ziyarete gelen yeni mahkûm eşlerini bilgilendirilmesi için yardım istenen biri haline gelmesini sağlamış. Kendini artık cezaevi hayatıyla konumlandırıyordu. Bu konumlanış bana karşı tedirginlik hissetmemesini sağlıyordu. Onun normalinin bu hayat olması, çalıştığı şirketin yöneticilerinin bile nişanlısına selam gönderdiğini izin günlerini ziyaret saatlerine uygun şekilde ayarladığını söyledi.

Sonraki görüşmelerim için katılımcı bulmama yardımcı olarak yine sosyal medyada tanıştığı ve zor zamanlarda birbirlerine maddi ve manevi olarak destek olduklarını söylediği Gizemle tanıştırdı. Sosyal medyada tanışan farklı şehirlerde yaşayan bu kadınlar mahkûma gönderecek para bulamadığında birbirine yardımcı oluyormuş. Kadınların aralarındaki ilişki, kocalarını da farklı cezaevlerinden birbirileriyle mektup arkadaşı yapmış. Bu ilişki benim de samimi bir görüşme yapmamı sağladı. Her soruya içten cevaplar aldım. Saliha, Gizem'in eşinin koğuştan arkadaşının eşiydi. Yine birbirine destek olan kadınların, arasındaki ilişkiden yararlanmıştım. Fakat bu katılımcı kimi sorulara içtenlikle cevap verse de kimi

zaman bir başkasına hikayesini anlatma konusunda kararsızlık yaşadığını hissettiriyordu. Ve soruların çoğunu kaderle ilişkilendiriyordu. Her soruya kısa cevaplar verip bir an önce uzaklaşmak ister gibiydi. Bir saatlik bir görüşme sonrasında "Daha fazla konuşamayacağım bu kadar yeterli mi?" dedi. Yine de Saliha ve Gizem beni suça ilişkin yeni bir tabirle tanıştırmıştı. Daha önceki suç türleri farklıydı ve tek bir suç nedeniyle erkekler cezaevindeydi. Bu iki kadının eşleriyse mükerrirdi. Kadınlar "eşim 4/4[9] den içeride" diye açıklamaktaydı. Bu görüşmelerden önce böyle bir tabiri hiç duymamıştım.

Erva ve Yasemin, İpek sayesinde ulaştığım İpek'in cezaevindeki nişanlısının koğuş arkadaşlarının eşleriydi. Erva, son derece sıcakkanlı davranan ve uzun uzun tüm cezaevi deneyimini anlatan bir katılımcıydı. Bu katılımcı ilk 6 katılımcıdan farklı olarak maddi durumu daha iyi olan ve eşini kutsallaştırmayan bir kadındı. Eşine karşı artık bağlılık hissetmediğini hatta çocuklarına zararı olmayacağını bilse hemen boşanacağını belirtti. Bu kadınla da konuşurken yüz yüze yaptığım görüşmede Esma'nın "oh be yabancı birine anlatmak çok iyi geldi" tepkisine benzer bir tepkiyi Erva da online görüşmede hissetmişti. Esma annesi yanında olduğundan dolayı mahrem duygularını anlatacağında annesinin uyanık olup olmadığını gözlerken, online görüşmelerde kadınlar kendi müsait oldukları vakitlerde arayarak içlerini daha rahat döküyordu. Erva'nın böyle hissetmesi hoşuma gitmişti. Gayet rahat içten tüm deneyimini anlatıyordu. Unuttuğum gözden kaçırdığım konuları bak bunu da kadınlara sorabilirsin diye yardımcı oluyordu. Benim sorularım bittikten sonra (yaklaşık iki saat sonra) "Bu kadar mıydı?" dedi. Yine aktarmak istedikleri olduğunda ya da benim sorularım olursa yine konuşabileceğimizi belirttim ve yeni katılımcı için tanıdığı mahkûm eşi olup olmadığını sordum. Erva "Seni ben kuzenim diye bahsedip başka birine yönlendireceğim, ben sana yardımcı olurum. Ayrıca hakkını helal et çok konuştum. Çok güzel oldu benim için böyle anlatmak" diyerek güldü. Sonraki konuşmamızda ise telefonu çok iyi tanıdığı biriyle yeniden karşılaşmış mutlu olmuş, samimi bir ses tonuyla açtı. İlk cümlesi "Dilek bizle konuşa konuşa hepimizi boşatacaksın" oldu. Boşanma davası açmıştı. Ortak velayet konusunda anlaşmış ve anlaşmalı bir boşanma davası

[9] Sanığın TCK 58 maddesinde belirtilen süreler içerisinde (3 veya 5 yıl) ikinci bir suç işlemesi tekerrür olarak adlandırılmaktadır. Suçta tekerrür halinde sanık diğer hükümlülere nazaran denetimli serbestlik uygulamasından daha geç, 2. kez tekerrür halinde ise denetimli serbestlik uygulamasından hiç faydalanamamaktadır. En kısa tanımı ile 4/4 ceza, 2. Kez mükerrirlere özgü infaz rejimini ifade etmektedir. Yani 2. Kez mükerrirlere özgü infaz rejiminde sanık hakkında verilen hapis cezasının tamamı ceza evinde infaz edilmektedir. ((https://www.ahmetalkan.av.tr/mukerrer-ne-demek/ Erişim tarihi: 05.01.2024.)

olacağından bahsetti. Öncesinde çocukları için korkan kadın, son af yasasından sonra da eşinin dışarı çıkamayacağını anlamıştı. Eşi dışarı çıktığında da çocukların reşit olacağını düşünerek eşinin aklında kötü kalıp çıkınca zarar vermemesi için ortak velayete ikna olmuş. Devam eden görüşmelerimiz esnasında beni Zehra'ya yönlendirdi. Zehra'nın hikayesini aylar öncesinden duymuştum. Twitter af etkinliklerinden tanışan iki kadındı. Konuşmayı çok istemiştim ama irtibat kuramamıştım. Duyduğum hikâye de diğer kadınlardan farklı olarak bu hikayedeki kadın, cezaevi sürecinde dış görünüş olarak da değişmişti.

Yasemin, görüşmenin ilk iki saatinde eşine olan özlemi, sevgisi, yaşadığı mağduriyet odaklı bir anlatım gerçekleştirdikten sonra anlatım tekrara düşmeye başladığı noktada teşekkür edip söylemek istediği başka bir şey olup olmadığını sordum. "Görüşme bu kadar mıydı? Aslında söyleyeceğim çok şey var da başını ağrıtmak istemiyorum" diyerek eşiyle aslında çok fazla sorun yaşadığını dışarıdayken şiddet gördüğünü ve aldatıldığını anlatmıştır. Kadınların aslında ilk görüşmede yüzeysel bir görüşme yapıp ayrılacaklarını düşünse de tanımadıklarını birine korkusuzca anlatmaya başladıklarında düşündüklerinden daha fazla duygularını ve deneyimlerini paylaştıklarını fark ettim. Katılımcıların pek çoğu yabancı birine böylesine anlatmak çok iyi geldi diyerek teşekkür etmekte yaşadığı olağan dışı olayları da anlatmak için yeniden ulaşmaktaydı.

Beste'nin desteğiyle sosyal hizmetlerde büyüyen ve eşi mahkûm olan kadınlardan 5 kişiyle görüşme yaptım. Bu kadınların ortak özelliği kurumda büyümeleri, lise mezunu olmaları ve kurumdan sonra memur olmuş kadınlar olmasıydı. Yurtta büyüyen kadınların inanmaya, merhamete ve sevgiye olan açlığı onları bu adamlara yönlendirmişti. Bu durumu Sena, şu şekilde açıklamakta "Bu şahısla tanıştım. Sen benim karımsın artık dedi. O kullandığı kelimeler sen artık benimsin demesi, beni böyle kimse sahiplenmemişti. Anne babam bile sahiplenmemişti." Benzer şekilde Burçin de "Bu benim kendi seçimim, kendi tercihimdi. Ben eşimle evlendiğimde eşimin uyuşturucu kullandığını biliyordum. Ben hep onu kurtarırım gözüyle bakıyordum. Ailesi baş edememiş başı boş bırakmış. Bu çocuk bu yolu seçmiş ben onu kurtarırım gözüyle bakıyordum ama olmadı. Denedim çabaladım olmadı. Tuttuğum eli de bırakmak istemedim. Kendim de yetim büyüdüğüm için. Bir pişmanlığım da yok eşimi ve çocuklarımı seviyorum." Katılımcılardan Başak, Sena, Gülşen, Banu ve Burçin'in temel vurguları çocukları oldu. Bu kadınlar kendileri de kurumda büyüdükleri için çocuklarının eğitimi için çok yoğun çaba gösteren ve çok çalışan kişilerdi.

Banu ile yaptığım görüşme o kadar çocuk odaklıydı ki kadının en büyük endişesi çocuğunun babası gibi olmasıydı. Bu endişeden kaçmak için çok çabalıyor. Çabalamış. Bütün anlatımları da cezaevinin çocuğuna olan etkisini nasıl minimuma indirmeye çalıştığına dair oldu. Sorulan her sorunun sonu çocuklarının maddi ve manevi daha iyi bir yerde olması için çok emek gösterdiğine çıkıyordu.

Katılımcılar	Yaş	Eğitim Düzeyi	Meslek	Medeni durum	Evlilik süresi	Çocuk sayısı	Suç türü	Çekilen ceza (sene)	Kalan ceza (sene)
1. Ayşe	28	Üniversite	Ev hanımı	Evli	6	2	Uyuşturucu	2	16
2. Esma	32	Lise	Ev hanımı	Evli	10	2	Uyuşturucu	3	15
3. Canan	30	İlkokul	İşçi	Evli	6	-	Dolandırıcılık Evrakta sahtecilik	5	40
4. İpek	35	Lise	İşçi	Nişanlı (14 yıl)	-	-	Uyuşturucu	14	14
5. Gizem	44	Lise	ARGE elemanı	Evli	20	1	Mükerrer[10]	3.5	11.5
6. Saliha	38	İlkokul	Ev hanımı	Evli	11	1	Mükerrer	4	11
7. Erva	37	Lise	Ev hanımı	Evli	8	2	Sahte fatura ve uyuşturucu	4	14
8. Belgin	52	Lise	Ev Hanımı	Dini nikahlı	10	-	Evrakta sahtecilik	2	2
9. Yasemin	30	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı	Evli	17	1	Mükerrer	16	12
10. Şeyma	35	Ortaokul	Çiftçi	Evli	15	2	Mükerrer suçlu	3.5	14
11. Beyza	29	Lise	Kalite Kontrol elemanı	Evli	10	1	Dolandırıcılık	2 (ay)	-
12. Rukiye	29	Üniversite	Zabıt Kâtibi	Nişanlı	-	-	Uyuşturucu	2 (ay)	belirsiz
13. Başak	33	Lise	Ev Hanımı	Evli	3	1	Mükerrer	1.5	22
14. Sena	36	Lise	Memur	Boşanmış	13	4	Uyuşturucu	1	18
15. Gamze	42	Lise	İşletme Sahibi	Evli	7	1	Mükerrer	3	2
16. Gülşen	19	Lise	Memur	Dini Nikahlı	-	1	Cinsel İstismar	1.5	belirsiz
17. Banu	32	Lise	Memur	Boşanmış	11	1	Uyuşturucu	4	10
18. Özlem	32	Ön Lisans	İşçi	Evli	13	2	Mükerrer	6 (ay)	4
19. Burçin	34	Lise	Memur	Dini nikahlı	11	4	Uyuşturucu	5	5 ay
20. Zehra	37	Lise	Turizm işletme	Evli	15	3	Cinayet	7	15

Tablo 1: Katılımcıların Genel Özellikleri

Yaptığım diğer görüşmelerden sonra yüz yüze görüşmeleri yaptığım dijital ortam görüşmeleriyle karşılaştırdığımda kadınların telefonla konuşurken daha rahat olduğunu fark ettim. Örneğin Esma'nın annesi biz görüşme yaparken diğer odadan Esma'nın söylediklerine müdahale etmişti. Ya da çocukları olan katılımcılar onların yanında duygularına hâkim olabilmek için her şeyi tüm açıklığıyla konuşmaya çekinmekteydi. Kendileri görüşmeye ikna olsa da bir yabancıyla bir araya gelip hikayesini açıkça gözlerine bakarak anlatmaya ikna etmek çok daha zordu. Dijital ortamda görüşme yapacağım zaman ise kadınlar genelde işten eve geldikleri, çocuklarını uyuttukları ve özel alanlarına geçtikleri anlarda beni arayarak görüşmek istiyorlardı. Ben müsait olup olmadıklarını sorduğum zaman "daha çocuklar uyumadı ya da çocukları bırakıp geliyorum" cevabını alıyordum. Çünkü görüştüğüm kadınlar içinden görüşme sürecinde ağlamayan çok az kişi vardı. Duygusallık bir yana babasının gerçekten nerede ve neden orada olduğuna dair gerçek bilgiye hâkim çocuk sayısı da çok azdı. Çocuklara genelde babalarının askerde olduğu, oradaki askerlere yemek yaptığı, yurt dışında olduğu vb. anlatılmaktaydı. Gerçekleri benimle paylaşırken bu nedenle özel alanlarında olmayı veya rahatça duygularını ifade edip ağlayacakları ortamlara geçtiklerinde görüşmemiz başlıyordu.

Yaptığım görüşmelerden biri hafta sonuna denk gelmişti. Katılımcı, kendisini odasına kapatarak kendisiyle ve eşiyle iç hesaplaşmaya dönüşen bir görüşme yapmıştı benimle. Çocuklar kapıya geldiğinde görüşmemiz bitmişti. Dört çocuğu olan kadın "Şu anda odamdayım onlar içeride bir iki ses geldi farkındaysanız direk girmeyin diyorum. Kapım genelde açık kalır kapı eğer kapalıysa demek ki ben hiç birinizin bu odaya girmesini istemiyorum demektir. Bir şey olursa çalarlar hayır deyince yine açmalarını istemiyorum anlarlar. Ya ağlıyorumdur ya da beni görmelerini istemiyorumdur. Hala böyle çaresiz hissettiğim anlar var" diyerek içinde bulunduğu ortamı anlatmıştı. O an bir kez daha anladım ki kadınların kendilerini hazır hissettiği ve dışarıdan müdahaleye kapalı olduğu zamanlardaki görüşmeler çok daha derinlikli oluyordu. Bu görüşmelerde sorularla yönlendiren kişi ben olabiliyordum. Aksi takdirde kadını uyaran ortam, konuşmasını sansürlemesine neden oluyordu. Telefonda uzun bir konuşma sonrası defalarca konuştuğu ya da yakın bildiği bir kişi tarafından gönderilen birine eş görüşünde neler olduğunu, nasıl bir ortam bulunduğunu kadınlar çok daha rahat anlatabilmekteydi. Yine sahanın beni yönlendirmesine izin vererek diğer görüşmeleri bu şekilde gerçekleştirdim. Tek kriterim kadınların rahatça konuşacakları vakitleri denk getirebilmekti.

Bu araştırmada, kadınların mahkûm eşi olma deneyimlerini derinlemesine anlayabilmek için dijital etnografiyi kullandım. İnternetin bireyler arası iletişimde giderek daha merkezi bir yer edinmesi, mahkûm eşlerinin deneyimlerini paylaşma, destek grupları oluşturma ve dayanışma ağları kurma biçimlerini de dönüştürmüştür. Facebook, Instagram ve Twitter gibi sosyal medya platformlarında yapılan paylaşımlar incelenerek, kadınların çevrimiçi kimlikleri ve dayanışma pratikleri üzerine detaylı bilgi edinmeye çalıştım. Bu doğrultuda veri toplarken Mülakatlar, görüntülü görüşmeler, Facebook, Twitter, WhatsApp vb. yararlandım. İlk görüşmelerden sonraki tekrarlayan görüşmeler dijital araçlarla devam etti. WhatsApp üzerinden yazışmalar, görüntülü görüşmeler ve sesli mesajlarla devam etti. Kadınlar, günlük yaşantılarında karşılaştıkları zorlukları, duygularını dayanışma pratiklerini anlık olarak dijital araçlarla aktardılar. Yanı sıra dijital alan gözlemleri, katılımcı paylaşımları ve yazılı materyaller (dilekçeler, mektuplar, sosyal medya paylaşımları vb.) de analize dahil edilerek geniş bir veri seti oluşturulmuştur. Böylece, mahkûm eşi olma deneyimine dair hem fiziksel hem de dijital ortamdaki anlatılar bir araya getirilerek daha kapsamlı bir analiz hedefledim. Yaptığım yüz yüze görüşmeler duyguların ve beden dilinin daha açık bir şekilde gözlemlenebilmesi, anlatıların bağlamsal olarak değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Dijital alan ise kadınların anonim ve özgür hissetmeleri sayesinde, paylaşım pratiklerinin çeşitlenmesine ve araştırma kapsamının genişlemesine olanak sağlamıştır.

Dijital etnografi yöntemini kullandığım bu araştırmada, mahkûm eşlerinin çok katmanlı ve dinamik deneyimlerini ulaşabilmek için kadınlarla tekrarlayan görüşmeler yaptım. Kadınlarla uzun vadeli bir etkileşim sürecinde kalmaya çalıştım. Zaten ilk görüşmeler genellikle kadınların temel bilgilerine ve hikayelerine dair genel izlenimin oluşmasını sağlıyordu. Tekrarlayan görüşmeler de kadınlar kendilerini daha rahat hissederek deneyimlerini daha samimi ve rahat bir şekilde paylaştığını hissettim. Bu fark edişle beraber ilk görüşmede kadınlara "Merak ettiklerim için yeniden arayabilir miyim?" şeklinde basit bir giriş yaparak yeniden görüşme yapabilmenin kapısını aralamaya çalıştım. Bu sorum sonrasında kadınların neredeyse hepsi kendisini anlatma fırsatı bulduğu için iletişim bilgilerimi kaydetti. Görüşmeler ilerledikçe kadınların daha fazla detay paylaşmaya istekli olduğunu gözlemledim. İlk yapılan görüşmede soğuk ve net cevap veren kadınların, sonraki görüşmelerde saha samimi ve derinlikli anlatımları oldu. Görüşmeler ilerledikçe kadınların daha fazla detayı paylaşmaya istekli hale geldiklerini, kendiliğinden bana yazdılar ve aramaya başladılar. Örneğin bazı kadınlar konuştuğumuz esnada zihinlerinde beliren

soruları ziyaret günleri eşiyle paylaştıktan sonra bana aralarında geçenleri anlatmaya başladı. Bazı kadınlar davaları, ziyaretleri, aile ilişkilerini, ceza adalet sisteminin aktörleriyle olan ilişkilerini korkmadan anlatmaya başladı. Bazı kadınlar da resmi işleri için sorular sormak, yardım istemek için yazdı ve sonrasında dinamik bir şekilde ilerleyen resmi süreçten haberdar etmeye başladılar. Her ne amaçla olursa olsun tekrarlayan bu görüşmeler sayesinde kadınların mahkûm eşi olma deneyimini yüzeysel bir şekilde değil, derinlemesine anlama fırsatı buldum. Ayrıca kadınların sürece aktif olarak katılması ve kendi belirledikleri zamanlarda benimle yeniden iletişim kurmaları, görüşmelerin yalnızca yarı yapılandırılmış görüşme sorularına bağlı kalmamasını, kadınların hikayelerini kendi seçtikleri yönde ifade etmelerini sağladı. Veri toplama sürecinde bir kişiyle birden fazla görüşme yapmam, kadınların kamusal alanı olan sosyal medya platformlarında onlarla yaklaşık iki sene geçirmem, veri toplama sürecinin dinamik ve sürekli bir yapıda olması benim çalışmamı standart nitel araştırmadan ayrıştıran noktalardır. Böylece kadınların mahkûm eşi olma deneyimlerinde bireysel hikayeleri, bağlamsal dinamikleri ve kesişen gerçeklikleri derinlemesine ve bütüncül bir şekilde analiz edebilme imkânı buldum.

Peki bu görüşmeler nasıl bitirildi? Yani doygunluğun sağlandığı ne zaman hissedildi? Neden 20 kişi? 20 kişide çalışma doygunluğa mı ulaştı? Genellikle nitel çalışmalarda doygunluğun sağlandığını söylerler fakat doygunluğun nasıl sağlandığına dair bilgi verilmez. Sadece daha fazla katılımcı eklenmesinin, analize hiçbir şey katmayacağı ifade edilir. Böylesi bir çalışmanın doygunluğa ulaşacağını ilerleyen görüşmelerde hissettim. Çünkü ulaştığım her kadının farklı bir hikayesi vardı. Mesela kurumda büyüyen kadınlar bazı benzerlikler barındırsa da kendi içlerinde bambaşka hikayelere sahiplerdi. Dezavantajlı durumda olan kadınların ortak sıkıntısı ekonomik problemlerken kesişen unsurlar kadının deneyimini farklılaştırmaktaydı. Yani her kadının geçmişi, evliliğinin niteliği, aile çevresi, eğitim durumu, maddi durumu vs. sayılamayacak kadar çok etkenle birlikte "benliği" kadına özgü bir deneyim alanını inşa ediyordu. Belki de bu yüzden görüştüğüm her kadından sonra "bu çok farklı bir hikâye" dedim. Yine de her görüşme sonrasında yeni bir deneyimle tanışıyordum. İnsan sayısınca hikâye olduğundan, standart olamazdı. Belki de insan deneyimine odaklanmak böyle bir şeydi. Bu noktadan sonra doygunluğa ulaşmaktan çok, mahkûm eşi olan kadın deneyimine dair elde ettiğim bilginin "ne kadar güçlü olduğu" önemliydi. Deneyime dair güçlü bir bilgiye ulaşmakta ancak tekrarlayan görüşmelerle mümkün oldu.

Çoğu çalışmada araştırma grubu olarak azınlık olduğu düşünülen gruplar ele alınır. Araştırmacı azınlık olarak bilinen grubun dinamiklerini ele alarak egemen grup tarafından takdir edilmesini ister. Bu çalışmada araştırmacı olarak amacım sahneye takdir edilesi bir grup çıkarmak değildir. Kendi öznelliğiyle var olan kadınların mahkûm eşi olma deneyimlerini görünür kılmaktır. Bunun için eşi cezaevinde olan 20 kadınla görüşme yaptım. Görüşmeler için konuştuğum katılımcılardaki en önemli kriter, kadının kendisini mahkûm eşi olarak görüp görmemesi oldu. Kadınların yaşları 18 ile 52 arasında değişmekte olup ortalama 33,9' dur. Bu araştırmanın katılımcıları yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlattığım üzere 3 kişi üzerinden kartopu örneklemi şeklinde ulaştım. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi katılımcılardan 13 kişi resmi evli, 2 kişi nişanlı, 3 kişi dini nikahlı ve 2 kişi de boşanmıştır. Ayrıca resmi olarak evli olan 13 kadından 2 kişi de boşanma aşamasındadır. 17 kadın kentte yaşarken, 3 kadın daha kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bu kadınlardan, 18 kişi kendi isteğiyle 2 kişi de görücü usulü evlenmiştir. 3 kadın evlenmeden önce eşinin suç geçmişi hakkında bilgisiz olduklarını belirtti. Kadınların eşlerinin çoğunun sosyo-ekonomik durumu işçi sınıfı ve alt sınıf olduğu söylenebilir. Yine erkeklerin içeride olma süresi 2 ay ile 14 sene arasında değişmektedir. Cezalara baktığımızda erkeklerin; sekizi uyuşturucudan, yedisi mükerrer suçlardan, bir kişi cinsel istismar, bir kişi cinayet, üç kişi de dolandırıcılık ve evrakta sahtecilik suçundan cezaevine girmiştir.

2.5 Verilerin Çözümlenmesi

Nitel bir araştırmada kod sıklıkla dil temelli ya da görsel bir veriyi betimlemek amacıyla sembolik olarak kullanılan özetleyici, çarpıcı, özü yansıtan ve/veya çağrışımsal nitelikteki bir sözcük ya da kısa bir ifade olarak tanımlanabilir (Saldana, 2019, s. 4). Analizin kemiklerini oluşturan kodlamalar, bir araya geldiğinde hareket edebilen bir iskeletle (Charmaz, 2006, s. 45) karşılaşırız. Yani kodlama basit bir ilişki kurmadan daha fazlasıdır. Bazen verilerin kodlanması kaçınılmaz bir gerekliliktir, ama bazen de elinizdeki çalışmada en son yapılacak şey kodlama yapmaktır. Her araştırmanın problem(ler)i, metodolojisi, kavramsal çerçevesi ve veri toplama süreçleri kendi bağlamına özgüdür. Hem bir yöntem olarak kodlamayı bir çırpıda yerin dibine sokup reddedenlere, hem de körü körüne bir hayranlıkla kodları ya da tabiri caizse 'kodlama fetişizmi'ni yere göğe sığdıramayanlara (Saldana, 2019, s. 2-3) karşı çalışmanın ihtiyacı ön planda tutulmalıdır. Elbette çalışmanın ihtiyacı çalışmanın bakış açısına göre değişkenlik gösterebilir. Ham verileri parçalarına ayırıp yeniden birleştirdiğim ve yorumladığım bu süreçte Mahkûm eşi olma deneyimine dair anlamı ortaya koymaya çalıştım. Tüm bu süreçte ne sadece sahadan gelen seslere ne de mahkûm eşi olma deneyimine dair literatüre bağlı kaldım.

Şekil 10: Kadının mahkûm eşi olma deneyimine dair verilere bağlı olarak oluşan kelime bulutu

Çalışmanın merkezinde aile çevresi, iş çevresi ve diğer toplumsal ilişkileri hapsedilmeyle ciddi bir şekilde şekillenen kadınların anlatımları yer almaktadır. Mahkûm eşi olma deneyimi bazı kadınlar için bir rahatlama getirse de pek çok kadın hapsedilmeden olumsuz olarak etkilenmektedir. Mahkûm eşi olmak nasıl bir şey? Kadınların mahkûm eşi olma deneyimi nasıldır? Kadınlar bu deneyimin nasıl anlamlandırıyor? Soruları katılımcılara özgü ve yoruma dayalı anlamların keşfedilmesini gerektirir. Katılımcı olan kadınların öznel deneyimlerinden yola çıkarak temalara ve kavramsal çerçevelere ulaşmaya çalıştım. Tümevarımsal olan bu analiz sürecinde gözlemlerim, kadınların deneyimleri ve verilere dayalı olarak ortaya çıkan anlamlar ön plandaydı. Tümevarımsal yaklaşım, nitel araştırmanın esnek ve keşif odaklı yapısını desteklemektedir. Bu yöntem verilere bağlı kalarak süreci gözden geçirmemi, çözümleme ve yorumlama yapmamı sağladı.

Kadınlarla yaptığım tekrarlayan görüşmeler neticesinde yaklaşık 350 sayfa veri topladım. Tekrarlayan görüşmeler yaparken katılımcıların tüm ses kayıtlarını ve attıkları mesajları transkript ederken ufak ufak kodlamalar yaptım. Transkript aşamasında yaptığım kodlamalar, verinin içeriğini daha iyi anlamamı ve analiz sürecinde zaman kazanmamı sağladı. Ayrıca yaptığım bu kodlamalar da özellikle tekrar eden temalar, vurgulanan duygular ve anlatıda belirgin olan deneyimin fark edilmesine yardımcı oldu. Bu ilk kodlama aşaması kadınların ifadelerini olduğu haliyle canlı *(in vivo)* bir şekilde kodladım.

İkinci aşamada nitelikli bağlantı kurmayı sağlayabilmek için Maxqda programını kullanmaya başladım. Maxqda verilerin kodlanması, kategorilendirilmesi, temalandırılması ve görselleştirilmesinde kolaylık sunmaktadır. Fakat bilinmelidir ki yapılan kodlamalar dışında bir şey veya görsel sunmamaktadır. Bu nedenle sayısız konuşma ve gözlemlerimi sosyolojik olarak anlamlandırmaya ve kadınların cezaevleriyle olan etkileşimlerinin, günlük rutinlerini ve sosyal yaşamlarını nasıl değiştirdiğini anlamaya çalıştım. Henüz görüşmeler sırasında zihnimde verilere atfettiğim anlamlarla oluşturmaya başladığım kategorileri bulunmaktaydı. Bu doğrultuda kodlamalar esnasında tema alt başlıklarını kategorileştirme ve sınıflandırmayı beraber düşünerek yaptım. Daha önceki çalışmalarda yani literatürde ortaya çıkmış olan belirgin temalar ve görüşmeler esnasında zihnimde oluşan kategorileri düşünerek verileri kodlamaya devam ettim.

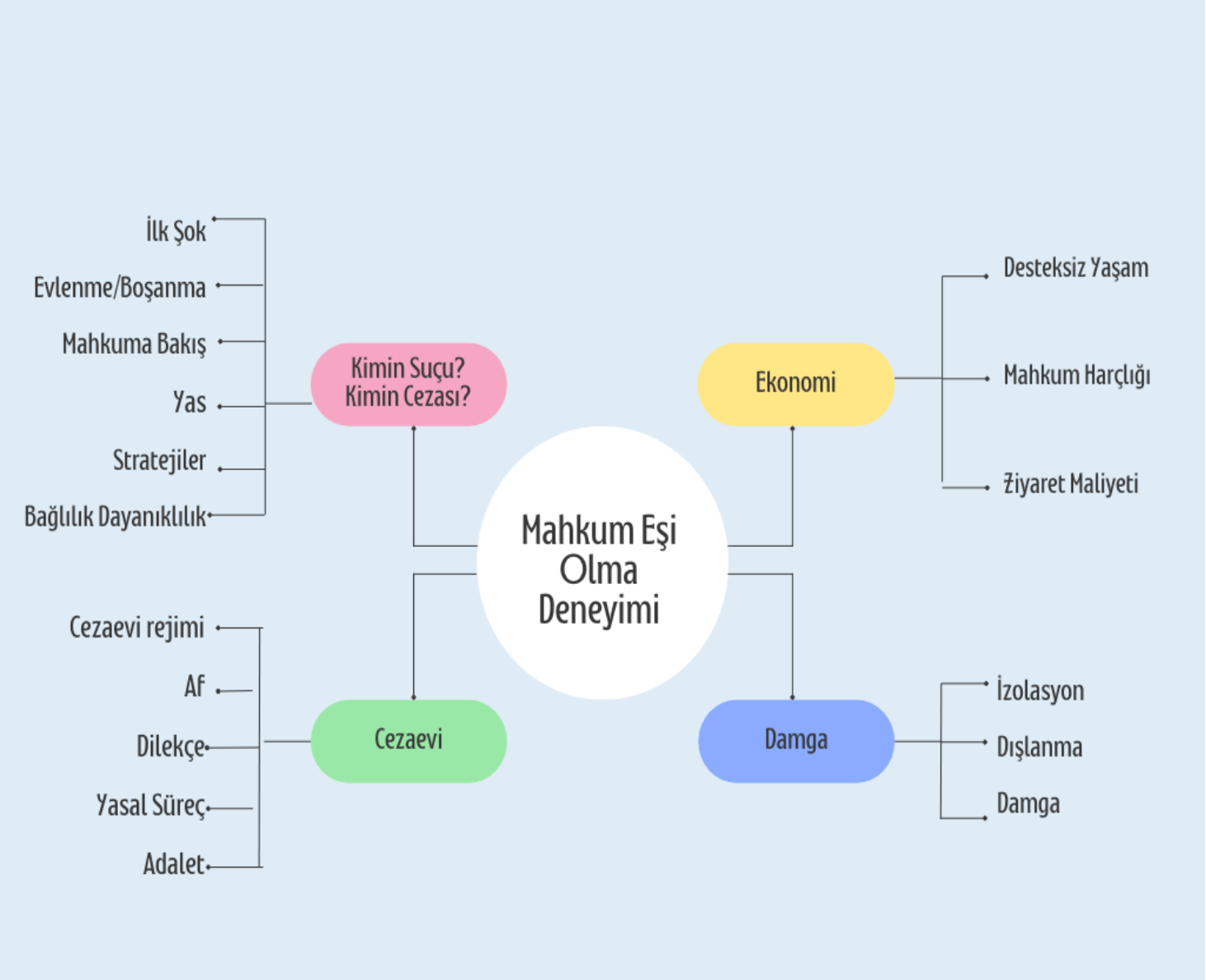

Resim 1: Mahkûm Eşi Olma Deneyimi Kod Diyagramı

Deneyime ilişkin gerçekliği yukarıdaki resimdeki gibi kodlayıp temalandırdım. Nitel araştırmanın esnekliğinin bir sonucu olarak ilk aşamada yaptığım kodlama ve sınıflandırma dinamikti yani süreç içerisinde yer değiştirebildi. Özellikle tekrarlayan görüşmelerde veya daha fazla veri toplandığında başlangıçta belirlenen kodlar ve temaların yeniden değerlendirilmesi de gerekti. İlk aşamada yaptığım kodlar genellikle yüzeysel ve keşif odaklıydı. Araştırma ilerledikçe veriler arasında daha güçlü bağlar kurmaya başladım. Ancak bu ilk kodlamada kadınlarla bu kadar çok konuşmak, veri fazlalığı ve deneyimi bağlamından koparmadan vermeye çalışma isteğiyle bir kodlama yapmıştım. Verinin sadece gerekli kısmını kodlamadığım için yazım aşamasında verileri ayıklamak ayrıca zaman aldı.

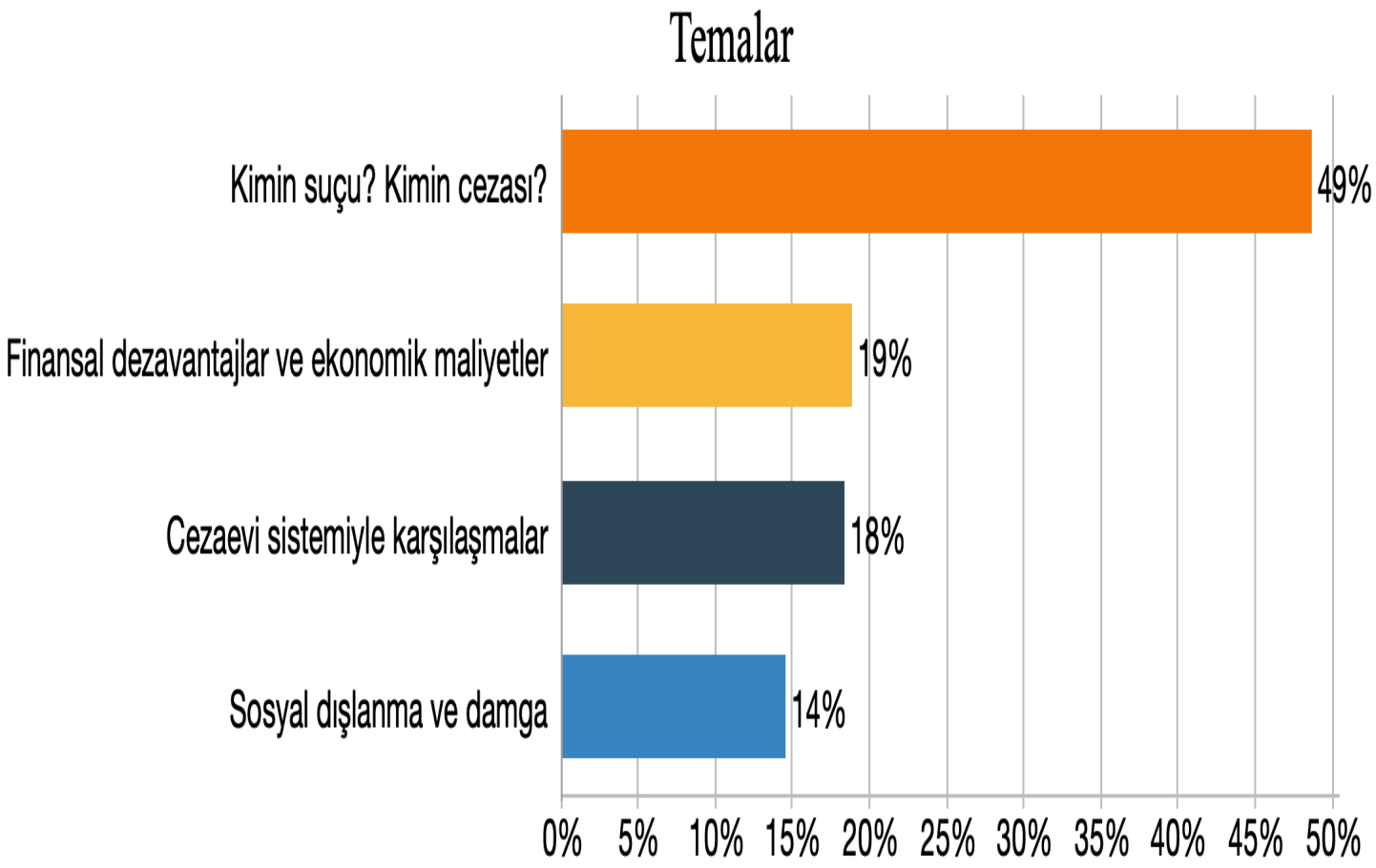

Şekil 11: Üst Düzey Kod İstatistiğine göre Temalar

Araştırma kapsamında yöneltilen sorulara verilen cevaplar detaylı bir şekilde incelenmiş, belirlenen kodlar ve kategorilere bağlı olarak kadının mahkûm eşi olma deneyimine dair toplam dört tema belirlenmiştir. İlk başta damga temelinde şekilleneceğini düşündüğüm çalışmada pek çok kadının damga temasına hiç değinmemesi nedeniyle temalardan biri olarak kaldı. İlk akla gelen ekonomik dezavantajlar teması ise neredeyse cezaevi sistemiyle karşılaşma deneyimleri kadar anlatımlarda vardı. Burada biraz da kesişimsel yaklaşımla deneyimi ortaya çıkarma isteğim kadın öznelliğinin hâkim olduğu 'Kimin suçu? Kimin cezası?' temasını öne çıkardı. Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere hapsedilme sürecinden bahsederken kadınların anlatımlarından; Kimin suçu? Kimin cezası? (% 49), finansal dezavantajlar ve ekonomik maliyetler (% 19), cezaevi sistemiyle karşılaşmalar (%18) ve son olarak sosyal dışlanma ve damga bağlamında mahkûm eşi olma deneyimi (% 14) temaları öne çıkmıştır.

2.6. Geçerlilik ve Güvenirlilik

Geçerlilik ve güvenirlilik söz konusu olduğunda temel ölçüt çalışmadan çalışmaya değişmekle birlikte (Merriam, 2018) dijital etnografinin kullanıldığı bu çalışmada kadınların mahkûm eşi olma deneyiminin detaylarına ulaşmaya çalıştım. Ancak dışarıya kapalı bir sisteme sahip olan cezaevleriyle temas halindeki mahkûm eşlerinin deneyimleri çoğunlukla belirsizdir. Sosyal dışlanma, damga, gönüllü sosyal çekilme veya başka bir sebeple toplumsal hayatta görünmeyen kadınların, mahkûm eşi olma deneyimlerini doğrudan gözlemlemekte mümkün değildir. Mahkûm eşi olma deneyiminin çok boyutluluğu, dağınık deneyimler ve kesişimsel kimlikler göz önünde bulundurulduğunda kusursuz güvenirlik ve geçerliğe ulaşmanın imkânsız olduğunu düşündürmektedir. Fakat bu ön kabul, geçerlilik ve güvenirliliği tamamen göz ardı etmek anlamına gelmez. Aksine, çalışmam da bu zorlukları kabul ederek sahadan gelen sesleri ve deneyimleri, en şeffaf, kapsamlı, tutarlı ve gerçeği yansıtacak düzeyde olmasını hedefledim. Bu hedef doğrultusunda geçerlilik ve güvenirliliği arttırmaya yönelik çeşitli stratejiler benimsedim. Öncelikli olarak araştırma sürecinde araştırma günlüğü tutarak yaşanan deneyimlere dair bilgi şeffaflığı sağlama ve yanlılık olasılığını düzenli olarak kaydetmeye özen gösterdim. Bu yöntem yalnızca öz değerlendirme yapmayı değil, araştırmacı olarak refleksivitemi güçlendirerek bulguların güvenirliliğini arttırdı. Günlükte, görüşmeler sırasında katılımcıların duygusal tepkileri ve not aldığım anekdotlar (ağlama krizleri, alaylı söylemleri, çekimser kalıp anlatmayı o an ertelediği noktalar) katılımcıların ifadelerindeki nüansların, örtük anlamların incelenmesini ve doğru yorumlanmasını kolaylaştırdı. Yine günlükte tuttuğum anekdotlar sayesinde kendi önyargılarımın veya varsayımlarımın katılımcıların anlatılarını gölgeleme ihtimalini fark ettiğim ve durumu önlemeye yönelik bir dil kullanma gayretine girdiğim görüşmelerim oldu. Ayrıca kadınların kendilerini en iyi ifade edeceği zaman ve mekânda (evinde veya çocukları uyuduktan sonra) konuşmaya özen gösterdim. Bu konuşma esnasında kadınların da kendilerini en iyi ifade edeceği dil üzerinden konuşmalarını sağlamaya çalıştım. Bunun için çalışmam ve kendim hakkında samimi bir dille ön bir konuşma yaparak görüşmelere başladım. Aynı zamanda çalışmamı içselleştirmeye, doğru metodu seçmeye ve ön yargılamaları sorgulamaya çalıştım.

Araştırma sürecinde etik değerlere bağlı kalma, çalışmanın bilimsel geçerliliği ve güvenirliliği açısından kritiktir (Merriam, 2018). Bu doğrultuda çalışma katılımcılarına

isimsiz kalacakları ve artık çalışmaya katılmak istemediklerini hissetmeleri durumunda herhangi bir noktada çalışmaya katılmaktan vazgeçebilecekleri konusunda güvence verdim. Açıklanan bilgilerin kullanımına ilişkin katılımcı olan kadınlara gizlilik güvencesi verildiğinden, katılımcıların kendi isimleri veya yer adlarından bahsettiklerinde takma isimler kullandım. Katılımcı gözlem yoluyla yaptığım tekrarlayan ve derinlemesine görüşmelerle bağlam zenginliğine ulaşmaya çalıştım. Bu süreçte, zaten aktörün heterojen olan mahkûm olma deneyimini ortaya koymak için katılımcıların deneyimlerini kendi bağlamlarında anlamlandırmaya özen gösterdim. Verilerin derinliğini sağlamak için farklı bakış açılarını bir araya getirdim. Yaptığım tekrarlayan görüşmeler, katılımcıların ifadelerini daha iyi anlayabilme imkânı sağladı ve veri toplama sürecinde ortaya çıkabilecek yanlış anlamaları veya eksiklikleri düzeltme fırsatı sundu.

Farklı veri toplama yöntemleriyle (bireysel görüşmelerim, gözlemlerim, çevrim içi platformlar gözlemlerim) veri üçgenlemesi yaparak elde ettiğim verilerin geçerliliğini ve güvenirliliğini arttırmaya çalıştım. Veri üçgenlemesi, çalışmada yanlış algılamayı ve elde edilen verilerin geçersizliği azaltmak için kullanılır (Stake, 1995). Amacım mahkûm eşlerinin sosyal medya platformlarında ifade ettikleri dilin ve açıklamaların, bireysel görüşmelerle tutarlı olup olmadığını göstermek değildi. Farklı noktalardan bakış açıları yani çoklu kaynaklardan elde ettiğim verilerle deneyime ilişkin verileri karşılaştırmak istedim. Böylelikle mahkûm eşi olma deneyimine ilişkin anlamı açıklamaya ve tekrar edilebilirliğine bakarak doğruluğu arttırmaya ve bulguların güvenirliğini arttırmaya çalıştım. Katılımcı kadınlarla uzun süre etkileşim içinde kalmam, deneyim üzerine yaklaşık iki sene boyunca görüşmeler yapmam, alınan katılımcı teyidi, veri üçgenlemesi ve uzman görüşü geçerlilik ve güvenirlilik açısından sağlam bir temele oturmasını sağladı. Katılımcı teyidi sayesinde, verilerin yanlış yorumlanmasının önüne geçerek paylaşımların doğru anlaşıldığının teyit ettirdim. Veri üçgenlemesiyle farklı kaynaklardan elde ettiğim verilerin birbiriyle uyumlu olup olmadığına bakarak karşılaştırma yapabildim. Uzman görüşü ise çalışmamın çatı kavramları etrafında ilerlemesini sağlayarak kullandığım yöntemlerin ve yorumların bilimsel niteliğini güçlendirdi. Farklı perspektiflerden gelen öneriler, verilerin analizine derinlik katarken, çalışmamın daha kapsayıcı bir yapıya ulaşmasını sağladı. Nihayetinde tüm bu çabalar ve kullanılan yöntemler araştırma sürecine olan güveni arttırarak elde edilen bulguların toplumsal ve bilimsel değerini güçlendirmiştir. Bu süreç yalnızca yöntemlerin ve

çalışmanın geçerlilik ve güvenirliliğini sağlamadı, sonuçların alan yazındaki bilgi birikimine olan katkısını daha görünür bir noktaya taşıdı.

2.7. Saha Sürecinin Avantajları ve Dezavantajları

> Dertli insan içi duman dolu bir odaya benzer. Onu dinlemek, o odaya bir pencere açmak gibidir.
>
> Hz. Mevlâna

Mahkûm eşleriyle yapılan görüşmelerden dikkat çeken konulardan biri "görülmeme sorunu" oldu. Kadınlara dokunduğum nokta görülmedikleri alanı içerdiğinden belki de bu yüzden yaptığım görüşmeler oldukça verimli hale geldi. Görülmeyenden konu açarak görülmelerini sağlamak istemek, tüm soruların içtenlikle cevaplanmasını sağladı. Mahkûm eşi olmayan dışardan birinin görmek istemesi, çaba göstermesi ve deneyimi anlatmak, bazı kadınlara zor gelse de bazı kadınlar anlatmayı hiç bırakmak istemedi. Öncelikle kadınlar "güvenmiyorum anlatamam" veya "kocamdan izin almam" gerekle başlıyor ama ikinci cümleleri kendi özel hayatını anlatmak oluyordu. Bunu fark ettikten sonra güven oluşturmaya değil, sohbeti sıradan sorularla onları tedirgin etmeden derinleştirmeye yöneldim. Sohbet yoğunlaştığında asla "güvenmiyorum" ya da "korkarım eşime sormam lazım" demiyorlardı. Çünkü o ana kadar çok şey anlatmış oluyorlardı. Fakat kadınları hayatlarındaki temel konuların dışına çıkarmak çok zordu. Ben başka bir pencereyi tıklatıyorum, onlar oldukları pencereden eğilip konuşmaya devam ediyorlar. Mesela bazı katılımcılar her konuyu eşlerinin ailesinden gördüklerine bağladı. Eltisiyle olan çatışmalar yüzünden yaşadıkları maddi yalnızlık, kayınvalidelerinin yaptıkları vb. her konunun ucu nasıl kayınvalideye dayanıyordu bazen anlayamıyordum. Bazı katılımcılar sohbet ilerledikçe daha şiveli konuşmaya başladığı için anlamakta zorlanmaya başladığım ve yavaşlatmaya çalıştığım da oldu.

Cezaevi deneyimi, evliliğin cezaevi öncesindeki niteliğiyle bağlantılıdır. Mahkumla sürdürülen ilişkinin ve ondan kalan yaşamın dışarıda nasıl devam edeceği üzerinde etkili olması benim bu ilişki hakkında da bilgi sahibi olmamı gerektiriyordu. Bu nedenle görüşmeye başlarken genel sorulardan konuşarak konuyu derinleştirme çabasında oldum. Fakat bazı kadınlar için dayanıklılık sebebinin inanç olması ve "imtihan" açıklamasının çok

sık yenilenmesi konuyu derinleştirebilmemi engelledi. Örneğin ziyaretler hakkında sorularıma "zor oluyor ama bu da bir imtihan" neden zor diye sorduğumda "imtihan olduğu için" şeklinde cevaplarla ziyaret deneyimi bile geçiştiriliyordu. Benzer şekilde çocuk sahibi olan kadınlarda kendi deneyimlerini yaşamlarını sorsam da çocuk merkezli bir anlatımın dışına çıkmamaya çalışıyorlardı. Ziyaretleri nasıl deneyimlediklerine dair sorularıma, kendi deneyimlerinden çok çocuklarının tepkileri ve ihtiyaçlarına odaklanan yanıtlar aldım. Bu tür cevaplar kadınların deneyimlerini paylaşırken toplumsal rollerin ve inançların baskın olduğu bir çerçeve olduğunu gösteriyordu. Tekrarlayan görüşmeler bu durumda bir kez daha önemini ortaya koydu. Zamanla yüzeysel anlatıların yerini derin ve açık bir anlatım alsa da zaman açısından ciddi bir dezavantaj söz konusuydu.

Dezavantajlardan bir diğeri de kadınların özellikle ilk dönemler yasal süreç hakkında çok fazla bilgisiz ve maddi açıdan sıkıntılı olduğu dönemde pek çok kişi katılımcı olduktan sonra sorunlarına çözüm bulan biri olmadığım için konuşmayı kesti. Ben bu tarz kadınlar için vakit kaybıydım. Diğer mahkûm eşleri veya eski mahkumlar kadınların cezaevine nasıl ulaşacağı? Kadınların sesli ve görüntülü görüşme için toplaması gereken evrakların neler olduğunu? Çocukları için hangi kurumdan yardım alabileceği? Kaymakamlığa sunması gereken belgelerin neler olduğunu çok daha iyi biliyordu. Ben ise sadece mahkûm eşi olma deneyimini merak ediyordum. Maddi manevi olumsuzlukların zirvesi olan hapsedilmenin ilk aylarını yaşayan kadınlar ilk görüşme sonrasında çalışmadan çıktılar.

Kadının anlatma isteğinin önüne geçmeden, kadının anlattığı konulardan deneyime ilişkin sorular sorarak ilerlemek görüşmelerin aşırı uzun olmasına neden oldu. Görüşmelerin uzunluğu deşifre için de büyük zaman harcanması demekti. Örneğin bir katılımcı ilk bir saat eşini güzellerken ben görüşmeyi bitirmeye niyetlenip "Anlatmak istediğiniz başka bir şey var mı?" diye sorduktan sonra aslında eşinin onun aldattığını söyleyerek yaşamının gerçeklerini anlatmaya başladı. Böylelikle görüşme biterken yeniden başlamış oldu. Bu noktadan sonra sadece kadının anlatısı içinden ufak sorularla deneyime dair veri derinleştirmesi yapabildim. Kadının bu şekilde davranmasının nedeni ses kaydı yapıldığını bilmesiydi. Görüşme esnasında bazı kadınlar "Ses kaydı alındığı için ben şu an bir şey anlatmadım aslında çok daha zor bir deneyim" olduğunu söyledi. Ses kaydı konusunda tereddüt etmemesi gerektiğini belirttiğim an görüşme daha da uzadı.

Katılımcılar kendine uyguladığı sansürü yavaş yavaş kaldırıyordu. Yine de pembe oda sorusuna "Bunu ses kaydında anlatmasam olur mu?" diyen katılımcılar da oldu. O anlarda ses kaydı kapatılıp devam edildi. Görüşülen 20 katılımcıdan yalnızca 2 kişi ses kaydı konusunda tedirgindi. Diğer kişiler özellikle eşlerini kader mahkûmu olarak gören kadınlar için ses kaydının hiçbir önemi yoktu. Kendilerinden ve masum olduklarından emin olarak sesini duyurmaya çalışıyorlardı. Tabi eşinin kader mahkûmu olduğunu söyleyen bir kadın dışında. Bu kadın, eşinin dolandırıcılık nedeniyle cezaevine alındığını aslında eşinin hiç haberi olmadan, eşinin telefonu üzerinden yapılan dolandırıcılığın buna sebep olduğunu belirtmişti. Düzenli bir aile birlikteliğinin ansızın bu şekilde bozulması kadının tedirginliğinin çok fazla olmasına neden olmuştu. Ama görüşme ilerledikçe o da mahkûm eşi olma deneyimini derinleştirdi. Görüşme sonunda bu kadına yönlendireceği biri olup olmadığını sorduğumda "Ben aslında kimseye güvenmiyorum. Cezaevinde de kimseyle görüşmem. Ama bir kişi var. O kadının eşi, benim eşim yemek yiyemiyorken yemek yedirmiş. Bir tek onunla konuşuyorum ona sorayım" dedi. Aradan iki gün geçti ve bu kadın bana ulaşıp aldığım ses kaydını ne yapacağımı sordu kadını tatmin edecek kısa ve öz bir açıklama yaptım. Bu açıklamama hiçbir şey söylemeden yeni bir mahkûm eşinin telefon numarasını gönderdi.

Yönlendirmiş olduğu kadın, maddi durumu çok kötü olan biri özel çocuk olan, iki çocuk sahibi bir kadındı. Bu kadında yönlendirenin hürmetine benimle yaklaşık bir saat konuştu. Ciddi anlamda maddi sıkıntılar yaşıyordu. Eşi, kardeşini öldüren taraftan birini bıçaklaması üzerine cezaevine girmişti. Anlatımına göre husumetli olunan taraf nedeniyle korkusu ve tedirginliği devam ediyordu. Benimle yer bilgisi paylaşmadan sadece deneyimine ilişkin konuştu. İlerleyen süreçte maddi destek ağından faydalanması için ona ulaştığımda, ilk konuştuğumdaki kadın yoktu artık çok daha fazla samimi ve bilgilerini saklayıp gizlemiyordu. İlk görüşmede çok güzel bir aile hayatı olduğunu söyleyen katılımcı, devam eden görüşmelerde eşinin tek bir suçunun olmadığını, kavgalarının olduğunu bu yüzden mükerrer olduğunu da anlattı. Kısacası kadınlarla yapılan ilk görüşmelerde kadınların benimle ilk defa konuşuyor olması ve özellikle de eşinin husumetlileri olması nedeniyle kendini diğer kadınlara göre çok fazla sansürlediğini fark ettim. Erkeğin işlediği suç türü kadının anlatımında belirleyiciydi. Bu kadınlar diğer kadınlara kıyasla daha fazla sansür uygulayarak dikkatli bir dille konuşmaya çalışıyorlardı. Güvensizlik kaynaklı bu dezavantaj tekrarlayan görüşmeler neticesinde aşılmıştır.

Ses kaydı yapılırken kayıt esnasında o an seslerin karışması veya ses kayıt uygulamasının saniyelik hata vermesi gibi problemli anlarda söylenenler net anlaşılamadığından katılımcıların bazı verilerine yer verilememiştir. Örneğin Gamze ile yapılan bir telefon görüşmesinde yaşadığı olayı anlattığı esnasında ses kaydına sesi hiç gelmemekte. Anlattığı olay eşinin ailesiyle yaşadığı husumetin kaynağı olduğundan emin olmadan yazmamak adına bu olaya ilişkin verilere çalışmada yer veremedim. Bir başka zorlukta kadınların cezaevi ziyaretleri, çocuklarına ayırdıkları vakit ve mahkumla iletişim kurdukları zamanlar dışındaki bir zaman diliminde görüşme ayarlamaktı. Bu zorluk beni direk yönlendiren kişilerde sorun olmazken diğer kişilerin kısa ve genel cevaplar vermesine neden oldu.

Bir kadın olarak çalışmayı yürütmem, görüşme esnasında kullandığım dil ve fiziksel görünümüm kadınların görüşmenin başlarında var olan tedirginliğini azalttığını fark ettim. Pek çok görüşmede dış görünüşümün etkili olduğu ve avantaj sağladığı kadınlar tarafından hissettirildi. Devam eden görüşmelerde kendini rahat hisseden katılımcılar bu durumu doğrudan ifade ederek "Bize böyle yaklaşan biri olduğun için bir kadın olarak kendi adıma sana teşekkür ederim" diyerek memnuniyetlerini dile getirdi. Katılımcılardan aldığım bu tür geri bildirimler katılımcılarla aramdaki ilişkiyi güçlendirmekle kalmadı, kadınların deneyimlerini daha açık bir şekilde ifade etme avantajı da sağladı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.Bulgular

Ceza adalet sistemi, suç işleyen bireyi topluma zarar veren eyleminden dolayı sorumlu tutarak onu cezalandırmayı hedefler. Ancak bu cezalandırma süreci, yalnızca suçu işleyen kişiyi değil onun yakın çevresini de etkileyen bir dizi sonuç doğurur. Bu bağlamda ceza yalnızca suçu işleyen kişiye mi aittir? Kadınlar hapsedilme sürecini nasıl deneyimler? Kadınlar neden bir mahkûmu beklemeyi göze alırlar? Eşlerine olan bağlılığını neden sürdürürler? Kadınlar dirençliliklerini nasıl anlamlandırırlar? Suç türü kadının deneyimini anlamlandırmasını etkiliyor mu? Ceza adalet sistemi hakkında ne düşünüyor? Hapsedilme sürecinde adalete olan inançlarında değişim var mı? Maddi sorunlarla kadınlar tek başına nasıl başa çıkıyor? Veya başa çıkabiliyor mu? Tek ebeveyn olan kadınlar bu süreci nasıl yönetiyor? Aile ilişkileri değişiyor mu? Mahkumla ilişkisini nasıl devam ettiriyor? Toplumsal roller kadını hapsedilme sürecinde nasıl etkiliyor? Mahkûm eşi olma durumu iş, aile veya sosyal çevreye nasıl yansıyor? gibi sorulara verilecek cevaplar önemlidir. Görüşmelerden elde edilen veriler, bu ve benzeri pek çok sorunun ortaya çıktığını göstermiştir. Katılımcılardan elde edilen kategorilerle veriler anlamlandırılmış, sonrasında kod sistemi kullanılarak temelde beş tema altında kodların anlamları hesaplanmıştır.

Şekil 12: Çalışmadaki tüm kodlara ilişkin dağılımın yoğunluğunu gösteren kod bulutu

Yukarıdaki şekil, kadının mahkûm eşi olma deneyimine dair ortaya çıkan kodların yoğunluğunu gösteren kod bulutudur. Örneğin bu şekle göre en fazla kodlama mahkumla iletişim, mahkûm eşi olma ve ekonomik dezavantajlar etrafında kümelenmiştir. Çalışmada yapılan saha araştırması neticesinde kadının mahkûm eşi olma deneyimine dair çeşitli sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu bölümde ortaya çıkan sonuçlar, dört tema ve bu temaların alt kategorileriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Temalar; finansal dezavantajlar ve ekonomik maliyetler, cezaevi sistemiyle karşılaşmalar, sosyal dışlanma ve damga ve kimin suçu? kimin cezası? olarak belirlenmiştir.

3.1.Finansal Dezavantajlar ve Ekonomik Maliyetler

Türkiye'de genel olarak benimsenen ataerkil anlayışa göre ev ve çocukların sorumluluğu kadınların üzerindeki en önemli iştir. Fakat kadınların eşlerinin hapsedilmesi, genelde ekonomik gelir kaynağın kaybı (Arditti vd. 2003; Braman, 2004; Comfort, 2007) olması nedeniyle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı kadınlar için maddi alan önemli bir sorun haline gelir. Özellikle erkeklerin ailenin birincil gelir kaynağı olduğu hanelerde ekonomik açıdan daha problemli olabilmektedir. Dolayısıyla eşlerin hapsedilmesi, kadınların temel sorumlulukları olan bakım işlerinin yanına ekonomik sorumlulukları da ekler. 20 katılımcıdan; evli olan 13 kadın, dini nikahlı olan 3 kadın ve hatta boşanmış olan 2 kadın için de hapsedilme öncesinde erkek evin geçimini sağlama noktasında merkezi roldedir. Bir başka deyişle nişanlı olan 2 kadın dışında kadınlar, hapsedilme durumunda ekonomik dezavantajla baş başa kalmıştır. Kadınların çoğunun daha önce iş hayatı olmamış, eğitim düzeyleri düşük ve bakmakla yükümlü olduğu çocukları bulunmaktadır. Kadınlar için bu durum, hapsedilmenin ilk günlerinde yoğun çaresizliğin, endişe ve kaygının hissedilmesine neden olmuştur. Örneğin Özlem, ihtiyaçlarını çok zor karşıladığını anlatırken eşinin hapsedildiği ilk dönemi "Tam kış dönemine denk geldi. Sen de bilirsin menemen turşu yapılır. Herkes kış hazırlığı dönemine geçti. Ben bir şey alsam diğerini alamadım. Onu alsam öbürünü alamadım. O kadar zorlandım ki anlatamam" sözleriyle anlatmıştır. Bu durum Özlem'in sorumluluk ve bağımsızlık duygusunu zedelemiştir. Özlem'in "Karşımdaki komşum bağ yapmış bahçesi var. Beni görmeyince, herhalde alıp yapamadı bir kova domates götüreyim yapsın kışın çocuklarla yerler diye o getirdi de yaptım. Yoksa alıp yapamazdım. Bir domatesi alacak param yoktu. Hala da yok" sözleri ani ekonomik sıkıntılar karşısında savunmasız kaldığını göstermektedir. Ayrıca komşusunun

ona domates getirip menemen yapabilmesi için yardım etmesini minnetle anlatması, mahkûm eşlerinin çevresinde oluşan dayanışmanın ne kadar değerli olduğuna işaret etmektedir. Bu tür yardımlar, Özlem'in hem ekonomik bir boşluğu doldurmasına hem de kendini toplum içinde yalnız hissetmemesine yardımcı olmaktadır. Özlem, hapsedilmenin ilk sürecinde çocuklarıyla yaşadığı ekonomik sıkıntıları şöyle anlatmıştır:

> Ben eşim cezaevine girdiğinden beri pazara bir kere gidebildim. Eşim cezaevine gireli 6 ay oldu düşün. Bir kez anca gittim. Pazara gittiğimde de çok çok almadım, doldurup gelmedim. Mesela mandalina çıkmış dediler. Çocuklar da gideceğimde 'anne mandalina al arkadaşlarımız beslenmeye mandalina getiriyorlar' dediler. 'Boş verin onların beslenmesine bakmayın. Ben size beslenme koymuyorum evde yediriyorum. Öğlende eve geliyorsunuz gerek yok beslenmeye' dedim. Geçen gün kardeşim almış getirmiş çocuklara. Çoğu şeyi alamadım ne yalan söyleyeyim alamadım. (Özlem, 32, Ön lisans, Ev hanımı)

Hapsedilmenin ilk döneminde Özlem'in yaşadığı ekonomik sıkıntılar hem temel ihtiyaçlarını karşılamada zorlanmasına hem de çocuklarının isteklerini yerine getirememesine neden olmuştur. Katılımcıların çoğu eşleri hapsedilmeden önce çalışmamaktadır. Yani kadınlar, evin geçimini sağlamak için kocalarına bağımlıdır. Ailenin geçimini sağlayan tek kişinin hapsedilmesi, kadınları ciddi ekonomik sıkıntıya sokmaktadır. Kadınlar ailelerini geçindirmek, çocukların yiyeceklerini, giyeceklerini, okul masraflarını ve mahkûmun tüm maddi ihtiyaçlarını karşılamanın bir yolunu bulmak zorunda kalır. Eşi cezaevine girdiğinde hamile olan Esma, kendisi gibi yalnız hamilelik sürecini geçiren diğer kadınlarla benzer olarak "Maddi olarak çok zordu. İlk bir yıl her gün ağladığım için stresten sütüm gelmedi. Çocuğum doğdu mama fiyatları bez fiyatları çok yüksekti" sözleriyle ilk süreçte ekonomik sıkıntıların kendisini çok zorladığından bahsetmiştir. Yenidoğan bebeğin ihtiyaçları, kendi ihtiyaçları, mahkûmun ihtiyaçları vb. pek çok maddi sıkıntı içinde tek başına kalmıştır. Benzer şekilde Erva da eşi cezaevine girdiği ilk iki sene çok sıkıntı yaşadığını "2 yaşından önce süt verilmez mama vermek lazım. Mama pahalıydı ben başladım süt almaya ona da su karıştırıyorum sen düşün. O zamanlar ben kendim 37 kiloya düşmüştüm" sözleriyle kendisinin ve yeni doğan bebeğinin temel ihtiyaçlarını karşılayamadığından bahsetmiştir. Toplumun destek mekanizmalarına erişme noktasında sıkıntı yaşayan bu kadınlar, hassas bir dönemde hapsedilmenin olumsuz etkileriyle karşı

karşıya kaldıkları için maddi dezavantajların etkisini daha ağır bir şekilde yaşamışlardır. Yaşadıkları yoksunluk ve yalnızlık annelik deneyimlerini zorlaştırmış ve sağlıklı bir çocuk yetiştirme sürecini daha güç hale getirmiştir.

Kadınlar kendilerinin, çocuklarının ve eşlerinin barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında maddi sıkıntı yaşarken aynı zamanda erkeklerin dışarıda yaptığı borçları da ödemek zorunda kalmaktadır. Çalışmadaki 3 katılımcı, eşi cezaevine girdikten sonra geride bıraktığı borçları ödemek zorunda kaldıklarını anlatmışlardır. Bu kadınlardan biri olan Zehra, "Eşim cinayetten içeride 4 yıl tutuksuz yargılandı. İçeriye gireceğinden emindi. Kavga ettiğimizde 'ben içeri girince çok özlersin' diyordu. Buna rağmen birikim yapmak yerine borç bıraktı bana. Evimiz de kiraydı" demiştir. Ekonomik yükümlülükler sadece kendilerinin ve çocuklarının geçimlerini sağlamakla sınırlı kalmamakta katılımcılar, eşlerinin borçlarını da üstlenmek zorunda kaldıklarından ekonomik sıkıntıları daha yoğun hissetmektedir.

> Eşim kendisine motor alırken borç yaptı. Ben o dönem fırında falan çalışıyordum. O zaman benim kazandığım parama karışmıyordu. Kendime bilezik yapmıştım. Aslında benden o bileziği istedi. Ben de vermeyeceğimi söyledim. Benim bunu biriktirme amacım ev almaktı. Peşinat olsun diye para biriktiriyorum dedim. Motora da ihtiyacımız yoktu. Meğer uyuşturucu teslimatını yapabilmek için bu motoru almış. Amaç bu, benim de kart bilgilerim her şey onda o kendi adına alamıyordu borcu olduğu için. Bana, ben motoru alıp iki katına satacağım dedi. Meğer teslimat işine güvenerek konuşuyormuş. O teslimatta yakalanıp cezaevine girdi. Bu şahıs benim kredi kartlarıma 80-90 bin borç bırakıp gitti. Ben de kendi biriktirdiğim bileziği sattım. Annemden de bir bilezik aldım. Gittim kartın borçlarını kapattım. Şimdi motor bende onu satıp arabaya çevireceğim inşallah. (Sena, 36, Lise, Boşanmış)

> 5 yıldır içeride. Biz boşanalı 6 ay oldu. Boşanmadan önce eşime ben maddi destekte bulunuyordum. Çalışıyordum her hafta ona para gönderiyordum. Ben kendime, eve, çocuğa bakıyordum ve bırakıp gitmiş olduğu borçlar vardı onları yatırdım. Ailesiyle yaşıyordum evin masraflarını karşılıyordum. Evin faturalarını ödüyordum. Benim maddi olarak da yanımda olmadılar affedersiniz ama köpek gibi çalışıyordum. Onların ihtiyaçlarını, çocuğumun ihtiyacını, cezaevinden kıyafet isterdi kıyafet alırdım gönderirdim. Bir de öyle normal şeylerde istemezdi. Marka şeyler isterdi.

> Onları alıp gönderirdim. Borçlarını yatırırdım kendime hiçbir yatırımım yoktu. Ruh gibi işe gidip geliyordum. (Banu, 32, Lise, Memur)

Sena ve Banu'nun deneyimi kadınların borçlarla gelen ekonomik zorluklara karşı verdikleri mücadeleyi gözler önüne sermektedir. Aileye bakmaktan sorumlu olan eşleri bu görevleri yerine getirmediği gibi bir de kadınlara ödenmesi çok zor borçlar bıraktıkları için kadınlar bu durumdan erkekleri sorumlu tutmaktadırlar. Bir taraftan "onun yüzünden bu haldeyiz" gibi ifadeler kullanarak eşlerine karşı öfke duymakta diğer taraftan ise borçları ödemek için yaptıkları fedakarlıkları vurgulamaktadırlar. Katılımcılar ekonomik yüklerin altında nasıl ezildiklerini ve duygusal olarak nasıl yıprandıklarını "ruh gibiydim" ifadesi ile dile getirmektedirler. Duygusal yalnızlığın hissedilmesini engelleyen borçlar, Sena'nın ve Banu'nun "ruh gibi" duyguları alınmış bir şekilde sadece maddi sıkıntıları ortadan kaldırmak için çalışmasına neden olmuştur. Bu nedenle hapsedilmenin ekonomik etkisi, yoksul ve dezavantajlı ailelere yüklenmiş *gizli bir vergi* (Braman, 2004: 156) gibidir. Bu vergi, yalnızca maddi yükle sınırlı değil, aynı zamanda kadının nitelikli yaşamı ve sosyal hayatını da etkileyen bir bedele karşılık gelir. Çünkü hapsedilme nedeniyle erkeğin kaybettiği iş gücü ve gelir, ailenin geçiminin sağlanabilmesi için kadının daha fazla çalışmak zorunda kalmasına, kendi geçiminden kesinti yapmasına veya çeşitli yardımlara başvurmasına gerektirir. Ayrıca hapsedilme öncesi var olan birikimler, hapsedilme sürecinde artan maliyetleri karşılamak için kullanıldığından sermaye biriktirmek ya da var olan sermayeyi korumak da bu süreçte zordur. Kadınların eşlerinin bıraktığı sorumlulukları devralmaları fedakârlık ve özverilerini arttırırken, toplumsal destek mekanizmalarının eksikliği onları daha da yalnızlaştırmakta, ruh gibi hissettirmektedir.

Mahkumlar o güne kadar çalışma hayatında olmayan eşlerinin çalışmaya başlamalarını istememektedir. Eşinin cezaevine girmesiyle kendi ailesinin yanına taşınmak zorunda kalan Zehra'nın çalışmasına eşi direnç göstermiştir. Zehra, "Çünkü çalışmak zorundayım. Maddi hiçbir gelir kaynağım yok kimse destek değil üç tane çocuğum var. Bu şekilde çalışmaya çalışıp çocukların karnını doyurmaya çalışırken cezaevindeki eşim de çalışmama karşıydı. Halbuki biliyordu ki kendi annesi ve babası destek olmuyordu" sözleriyle kendisine maddi ve manevi anlamda yardımcı olan hiç kimse olmadığını bildiği halde eşinin tepki gösterdiğini anlatmıştır. Zehra bu hayal kırıklığını şöyle anlatmıştır:

> Ben babamın yanında çalışmama rağmen benim çalışmama karşı çıkarak "çalışmayacaksın şöyle yapacaksın, böyle yapacaksın" diyordu. Ama bize geride bıraktığı bir birikim de yoktu. Gerçekten cebimde beş liram yoktu. Ben mecbur çalışmak zorundaydım. Ben, eşim ilk cezaevine girdiğinde babamın yanında işe başlamadan önce bir yıl örgü ördüm. Örgü örüp sattım ama gözlerim 4 numaradan 7 numaraya ilerledi. Sağlık sorunlarım arttı. Eşim evde oturup hiçbir yere çıkmadan örgü örerek çocuklara bakmamı istiyordu. Yani devlet eğitim desteği veriyordu ama üç çocuğa o zaman 400 TL gibi bir şey veriyordu. Benim ev kiram zaten 500 TL idi. Gerçekten o süreç beni çok yıprattı. Sonuç itibariyle de anlaşılmadım bunca yıl. Bak 7 yıl olacak ne kadar zorluk çektiğim görülmedi. 7 yıl boyunca ne kadar yıprandığım ve zarar gördüğüm karşı taraf tarafından anlaşılamadı. Psikolojik olarak da anlamak istemedi maddi olarak da anlamadı. Eşim bana "Olur ya geçer ya" dediği zaman benim de ona olan şeyim gitmeye başladı. Ben şu anda evime 8.000 TL kira ödüyorum. 3 tane çocuğu okutuyorum. Evimi geçindiriyorum. Hiç kimseden 5 lira destek almıyorum. Ve bu takdir edilmiyor. Bir süre sonra da ben boşanma davası açtım. Son bir ayki süreçte benim için çok zor geçiyor. Çünkü eşim "hiç sebep yokken sen beni neden bırakıyorsun" diye baskıya başladı. Çocuklarımı doldurmaya başladı. Ama kararlıyım boşanacağım. (Zehra, 37, Lise, İşletmeci)

Kendisini ve ailesini geçindirmek için mecburi bir hayatta kalma mücadelesi verirken mücadelesi, çabaları anlaşılmamış ve takdir edilmemiş "olur ya" veya "geçer ya" gibi ifadelerle geçiştirilmiştir. Bu geçiştirme Zehra'nın duygusal olarak yıpranmasına, eşine olan bağlılığının zayıflamasına ve destek göremediği bu ilişki içinde yalnızlığının artmasına neden olmuştur. Benzer süreçleri yaşayan bir grup katılımcı boşanmak için girişimde bulunmaya başlamışlardır. Mahkumla var olan simbiyotik ilişkinin hapsedilmeden sonra (genellikle kısıtlı olan) faydadan yüke dönüştüğü noktada, kadınlar rasyonel adımlar atmaya başlayabilmektedir. Çünkü hapsedilme sürecinde mahkumların yalnızca maddi olarak desteği yok olmaz aynı zamanda karşılıklı ilişkilerdeki ilgilerini de azaltarak diğer kişilerin kendilerine bakması gerektiğini de düşünürler. Kadınlar hâkim olmadıkları çalışma hayatında tutunmaya çalışma ve pek çok sorumluluğu aynı anda üstlenmelerine rağmen erkeklerin sömürücü ilişki biçiminde ısrar etmeleri nedeniyle zorlanmaktadır. Braman'a göre (2004) bu *doğası gereği sömürücü bir ilişki* biçimidir. Kadınların bazıları bu ilişki içinde mahkumla karşılıklı ilgi, şefkat ve güven dengesini kurabiliyorken bazıları da

başarısız olmaktadır. Başarısız durumların yaygınlığını ve nedenlerini belirlemek zordur ancak bu maddi sorunlardan daha yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır.

Katılımcıların ekonomik zorluklarla baş edebilmesi için sosyal yardımlara ulaşmaları elzemdir. Fakat bazı katılımcılar sosyal yardımlardan faydalanamaz. Örneğin Ayşe, kayınvalidesinin büyükbaş hayvanları olduğu için yardım alamadığını, dolayısıyla kendine ait bir bütçesinin olmadığını söylemiştir. Kayınvalide, kayınpeder ve çocuklarının temizlik ve yemek sorumluluklarını üstlenen Ayşe, hiçbir geliri olmadan yaşamaktadır. "Sadece kalıyorum yanlarında iyi kötü. Bir şeye ihtiyacım olsa, canım bir şey istese onlara söylemem. Çok sıkışırsam kız kardeşimden maddi yardım istiyorum. Kayınvalidem ya da kayınpederim al 20 TL harçlık yap demezler bana. Bırak para vermeyi kayınpederim benimle konuşmuyor bile" demiştir. Sosyal yardımlardan mahrum kalmak maddi bağımsızlığa giden yolda bir engel oluştururken, diğer aile üyelerine bağımlı yaşamak duygusal yükleri de beraberinde getirmektedir. Bu bağımlılık ilişkisinde kadınlar genellikle ev işlerini ve diğer aile üyelerinin bakım sorumluluklarını yerine getirseler de emekleri görünmezdir. Zorunluluktan doğan bu ilişkide kadınlar değersiz hissettirilir. Ayşe'nin ailenin reisi olan kayınpederinin onunla konuşmaması örneğinde olduğu gibi kadınlar duygusal olarak dışlanarak değersizlik hissi derinleştirilir.

Sosyal destek yardımı alan kadınlar, böyle bir yardımın olduğunu cezaevinden öğrendiklerini belirtmişlerdir. Genelde cezaevine gittiklerinde diğer mahkûm eşlerinden veya mahkûmun cezaevindeki koğuş arkadaşlarından edindiği bilgiler doğrultusunda kadınlar, ne tür sosyal destek alabileceğini öğrenmektedir. Bu durum mahkûm aileleri arasındaki dayanışma ağlarının ve bilgi paylaşımının önemine işaret etmektedir. Özlem de sosyal hizmet merkezinden destek alabileceğini mahkûm olan eşinden öğrenmiş ve yardım almaya başlamıştır. Özlem, "SED[11] yardımı ve aile destek parası[12] veriyor devlet aylık 1200

[11] SED: Sosyal ve ekonomik destek. SEDHY'nin 1. Maddesine göre yoksulluk içinde olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve hayatını sürdürmekte güçlük çeken çocuk ve gençlerin bakımı konusunda desteklenmesi amacıyla verilecek sosyal ve ekonomik destek hizmetine ilişkin esas ve usullerin düzenlenmesi hedeflenmiştir. https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=20570&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5 Erişim Tarihi: 08.08.2024

[12] 2022 yılında başlatılan Aile Destek Programıyla ihtiyaç sahibi aileler 12 aylık süre ile desteklenmesi amaçlanmış daha sonra bu süre Haziran 2024'e kadar uzatılmıştır. İhtiyaç sahipleri e-devlet sistemi veya

TL. Toplamda 4500 TL para geçiyor elime. Onu da faturalarıma, çocuklarıma ve onların servis parasına veriyorum. Ben şu an çocuklarıma bakıyorum ve eşime aylık 500-600 TL atıyorum" diyerek destek aldığını anlatmıştır. Özlem'in aldığı destek yetersiz olsa da kritik bir öneme sahiptir. Toplamda 4500 TL alan Özlem, temel ihtiyaçlarını giderip aynı zamanda mahkûma az da olsa destek olmaya çalışmayı sürdürerek eşine karşı duyduğu sorumluluğu ve bağlılığı göstermektedir. "Yetmiyor tabi ki ama en azından bir şeyleri karşılıyor" diyen Özlem'e benzer şekilde Bekiroğlu vd. (2022) çalışmasında da sosyal yardım alan kadınlar, bu yardımı alma süreçlerinde yaşadıkları zorluklardan ve aldıkları miktarın yetersiz olduğundan bahsetmişlerdir. Sosyal yardımdan gelen ücretin yetmemesi kadınları, ailenin geçimini sağlamak adına yeni işler yapmaya sevk etmektedir. Bu kadınlardan biri olan Yasemin başka işte çalışma nedenini şu şekilde açıklamıştır:

> Maddi destek alıyorum. Toplamda 3600 TL sosyal yardım alıyorum. Aldığım yardımı da aydan aya 2500 TL eşime yatırıyorum. 1200 bana kalıyor. Onunla elektriğimi suyumu faturalarımı ödüyorum. Bir şekilde karşılıyorum Allah'ın izniyle kimseye muhtaç olmadan. Evimin, çocuğumun ve kendi ihtiyaçlarım için de temizliğe gidiyorum. Bir şekilde geçinmeye çalışıyorum. Eşime temizliğe gittiğimi söylemiyorum. Temizliğe gideceğim gün mesela Salı günüyse pazartesiden beni yarın arama dakikan az ya Çarşamba ya da Perşembe ara diyorum. Ararsan akşam gündüz sıcak oluyor uyuyorum diyorum. Bir şekilde bir şeyler uyduruyorum. Çünkü istemiyor başkasının işini yapmamı, o eziyete girmemi istemiyor. Devletin yardımını yatırma ben burada idare ederim bir şekilde onunla siz geçinin diyor. Ama ben onu orada nasıl aç koyayım. Mahkûma da gönderince yardım parası yetmediği için eşimden gizli temizliğe gidiyorum. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Bruns'ın (2019) çalışmasına göre eşleri hapsedilen kadınların başka işlerde veya birden fazla işte çalışma olasılığı benzer koşullardaki kadınlara göre daha yüksek olabilmektedir. Zaten yaptığı ücretli iş veya bakım hizmetinin yanı sıra ikinci hatta üçüncü bir vardiyayla kadınlar ek işler yapmaktadırlar. Yasemin'in deneyimin işaret ettiği gibi kadınlar kendilerinin ve çocuklarının geçimlerini sağlamakta zorlanırken eşlerinin getirdiği ekonomik yükün altında kaldıklarından eşlerinden gizli çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

SYDV'ye başvuru yaparak kişi başına düşen aylık miktar ve çocuk sayısına göre desteklenmektedir. https://www.aile.gov.tr/sygm/sayfalar/aile-destek-programi/ Erişim Tarihi: 08.08.2024

Eşinin haberi olmadan çalışmak, erkekler hapishanede olsa da aile içi güç dinamiklerinin değişmediği anlamına gelmektedir. Ataerkil aile yapısının eş ve anne olan kadından beklediği gibi kadınlar fedakârlık yaparken aile içi güç dengesini bozmamaya özen gösterirler.

Bu tarz işler genellikle düşük ücretli, güvencesiz ve değer verilmeyen işlerdendir ve temizlik işi de genellikle 'kadın işi' olarak görülmektedir. Yasemin'in bu işe yönelmesini toplumun kadına biçtiği rol ve beklentilerle doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Aynı zamanda küçük yaştan itibaren hayatı mahkûm yolu bekleyerek geçen Yasemin'in ekonomik sıkıntılar ve geçim sıkıntısı nedeniyle başka seçeneği de bulunmamaktadır. Zaten temizlik işinden aldığı desteği, büyük oranda eşine gönderen Yasemin kendisinin, çocuğunun ve evin ihtiyaçlarını karşılamak için çalışması bir zorunluluk gereğidir. Mahkûmun herhangi bir maddi desteği olmamasına rağmen çalışmasına izin vermek istememesi erkeğin aile içindeki konumunu koruma isteğini yansıtmaktadır. Başak ise annelik rolüne vurgu yaparak öncelikle çocuğunun ihtiyacını karşıladığını ve elinde kalan miktarı az çok demeden mahkûma gönderdiğini anlatmıştır. Öncelik sıralamasın da çocuğun ön planda tutulmasında kadınların hayatında baskın olan annelik rolü etkili olmaktadır. Yine de sosyal yardımla geçinen Başak "4900 TL ile ev geçindiriyorum. En kötü ihtimal telefon parası yatırıyorum arada 100 TL kadar ama bu da sürekli değil" diyerek çocuğunun ihtiyacını her şeyin önünde tutarak, maddi zorluklara rağmen elinde kalan parayı az çok demeden mahkûma gönderdiğini söylemiştir. Burada Başak'ın tıpkı diğer kadınlarda olduğu gibi önce annelik kimliği, daha sonra eş olduğu öne çıkmaktadır. Kadınların kendi ihtiyaçları ise hiçbir katılımcı da gündem olmamıştır. Hatta Esma "Eşim cezaevine girdiğinden beri bir çorap bile almadım" diyerek kendisini tamamen geri planda tuttuğunu anlatmıştır. Annelik kimliğinin kadının hayatındaki merkezi rolü, kadınların bireysel ihtiyaçlarını bu kimlik doğrultusunda geri plana atmasına ve kendilerini tamamen bu rol üzerinden tanımlamalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla toplumsal olarak da şekillenen annelik rolü, yalnızca ev içindeki sorumluluklarda değil, ekonomik ve kişisel tercihlerde de baskın bir faktör olabilmektedir. Annelerin önce çocukları (annelik) sonra eşleri (eş olma) için yaptığı fedakarlıklar, kimliklerini, varlık nedenlerini, değerlerini şekillendirmekte ve güç dinamiklerine işaret etmektedir.

Kamu kaynaklarınca sunulan yardımların belli bir etnik grup içerisinde olduğundan farklı olarak mahkûm parası ya da cezaevi parası şeklinde kişilerin algı, beklenti ve potansiyellerini etkilediğine dair çalışmalar (Güç Çınar ve Kara, 2021; Akgün ve Tezel, 2017) bulunmaktadır. Bu çalışmalarda cezaevine düşmenin sosyal yardım gibi bir getirisinin olduğu düşüncesinin güven ve bağımlılık oluşturucu bir nitelik ortaya çıkardığı vurgulanmaktadır. Kadınların aldığı sosyal yardımları, "mahkûm parası" olarak nitelendirilmesi, cezaevine düşmenin böyle bir karşılığı olduğuna dair yanlış bir algı oluşturmuştur. Kadınların aldığı sosyal yardımlar eşine cezaevinde olmasına bağlı olarak değil, sosyal destek kapsamında verilmektedir. Kadınların aldıkları sosyal desteğe karşı toplumsal alandaki olumsuz algının varlığını hisseden Esma şunları söylemiştir:

> Mahkûm eşlerinin hayatı biraz da kadınların kişiliklerine kalmış bir şey eğer rahat bir kadınsan devletten yardımını alıp gayet güzel geçinirsin. 2500 TL yardım alırsın. Elektrik faturanın yarısı ödenir. Doğal gaz yardımı var toplam 850 TL yatırıyorlar. Kaç ay yetirirsen. Su faturası mesela bana indirimli geliyor aylık 10 TL onu da devlet ödüyor. Bu Mansur Yavaş sayesinde oldu. Bir de Cumhurbaşkanlığı şimdi aile destek paketi olarak ayda 1200 TL veriliyor. Bu paket seçim öncesi çıktı hazirana kadar verilecek. Bu yardımları alan bazı kadınlar zaten eşini istemiyor gelip ne yapacak sanki bana, yiyorlar içiyorlar yatıyorlar diyorlar. Ama biz öyle değildik çok mutluyduk eşimle. Ben hiç böyle düşünmedim bu yardımlar olmasaydı da eşim yanımda olsaydı diyorum. (Esma, 32, Lise, Evli)

Esma sosyal destekleri, kadınların kişiliklerine göre değerlendirmiştir. Esma'ya göre bu yardımlar "rahat bir kadınsan" ifadesiyle anlattığı üzere kadınların kişisel bakış açıları ve değer yargılarıyla iç içe geçmiştir. Erkeğin hapsedilmesiyle boşanan ailenin geçim sorumluluğunu sosyal yardımlar ile devletin üstlenmiş olması bazı kadınlar için erkeğin eksikliğinin hissedilmemesine neden olması katılımcılar için anlaşılması zor bir durumdur. Hapsedilmeden önce eşleriyle yaşadıkları duygusal ilişkinin yoğun olduğunu sürekli vurgulama ihtiyacı içinde olan bazı katılımcılar erkeğin rolünün sadece eve ekmek getirmek değil eşlerine duygusal destek olması gerektiğine olan inançlarıdır. Katılımcı diğer kadınlar ile karşılaştırma yaparak romantik aşk ve fedakâr kadın imgesini pekiştirip kendisinin toplumsal beklentilere uygun davrandığının altını çizer.

Kamu yardımı alan mahkûm eşlerine önyargılı bakışlarının olduğundan yakınan Esma gelirin değil, yaşadığı kaybın büyüklüğüne dikkat çekmiştir. Yaşadığı kaybın ağırlığı altında ezilirken sosyal çevresinden duyduğu önyargılı bakış ve söylemlerle de mücadele etmek zorunda kaldığını vurgulamıştır. Toplumda, mahkûm eşlerine yönelik yerleşik algılar kadınların yaşamlarını daha da zorlaştırmaktır. Oysaki bu kadınlar, eşlerinin suçları veya cezaevinde olmaları nedeniyle değil, devletin sunduğu yardımlara muhtaç oldukları için mecburi bir yararlanış söz konusudur. Ancak toplumda nezdinde bu yardımlar "cezaevi parası" veya "mahkûm parası" olarak nitelendirilerek bir lütuf olarak görülür ve kadınlar yargılanır. Toplumun derinlerine işlemiş bu düşünce sosyal önyargıların yansımasıdır. Toplum olarak mahkûm eşi olan kadınları yargılamadan önce, yaşadıkları maddi manevi zorlukları ve taşıdıkları yükleri anlamaya çalışmak önemlidir. Çünkü bu kadınlar, eşlerinin suçlarından dolayı değil, maddi yardım almak zorunda kaldıkları için almaktadırlar. Zor durumda olduğu için destek alan kadının toplum tarafından yargılanması ve dışlanması kadınların yaşadıkları güçlükleri arttıran bir faktördür. Kadınların hayatını yeniden inşa ettiği hapsedilme döneminde, mahkûm eşlerine yönelik önyargılı bakış açısının değiştirilmesi ve yaşanan zorlukların anlaşılması önemlidir.

3.1.1. Desteksiz ayakta kalmaya çalışmak

Hapsedilme, kadınların üzerinde mali etkiye sahiptir (Chui, 2009). Çalışmama katılan kadınlar ortak yaşamın tüm sorumluluğu altında yalnız hissetmeye başladıklarını belirtmişlerdir. Eşin, ani ayrılığı sonrasındaki yalnızlık hissi, çoğu zaman evlilikte gerginliklere neden olur. Bu nedenle katılımcılar, eşlerine karşı kızgınlık, öfke ve hayal kırıklığı gibi duygular taşımaktadır. Özellikle erkeklerin suçla olan ilişkisinden habersiz olan bazı katılımcılar, ani geçiş veya yaşadıkları yıkıma bağlı olarak karşılaştıkları zorluklardan bahsetmişlerdir. Örneğin Ayşe, "Kızgın ne kelime acayip derecede öfkeliyim, kızgınım. Beş parasız kaldım. Nefret ediyorum hatta ondan ama seviyorum ve çok özlüyorum. Çünkü çok ilgiliydi bana çok iyi bakıyordu. Bir anda böyle tepe taklak olduk. Beni hala seviyor ve sürekli ağlıyor çok pişman" olduğunu söyleyerek olumsuz anlamda değişen hayatından dolayı eşine karşı öfkesini ve geliri olmadan tek başına çocuklarla zorlandığını ifade etmiştir. Fakat Ayşe, eşinin neden olduğu yıkım ve maddi sıkıntılara rağmen duygusal bağını koparamamıştır. Eşini yine de çok sevdiğini fakat sevmediği bir aileye bağımlı bıraktığı için de ondan nefret ettiğini söyleyen Ayşe, "Maddi desteksiz ayakta kalmaya çalışıyorum ama

çok zor*”* demiştir. Ceza sürecini anlamlandırmada ve kabullenmede zorlanan Ayşe, kayınvalidesinin evinde “ev içi emeği” ile maddi ve manevi destekten yoksun yaşamaya devam etmektedir.

Kadınlara yaşadıkları en zor anları sorduğumda zaten desteksiz yaşamaya çalıştıkları süreçte pandeminin yaşanmasıyla daha da zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Pandemi döneminde sosyal dayanışmanın zayıflaması ve sosyal izolasyonun artması kadınları daha fazla zorlamıştır. Pandeminin en yoğun dönemlerinde insanların birbirine destek olmaktan çekinmeleri, özellikle desteksiz yaşam mücadelesi veren kadınlar için zorlukları arttırmıştır. Bu kadınlardan biri olan Yasemin şunları anlatmıştır:

> Oğlumla beraber korona geçirdik aynı evde kaldık. Bakkala oraya buraya gitme durumum yok evimde de yiyeceğim yok. Mahallenin muhtarını aradım durumumu anlattım. Beni tanıdığı için Allah razı olsun evime erzak kahvaltılık falan gönderdi. O zamanlar çok zorluk çektim. Hiçbir şey yapamıyorum evimde bir şey yok. Yemeğim olsa ekmeğim, suyum yoktu. O zamanlar çok zorluk çektim, pes etme durumuna geldim. Koronada herkes herkesten korkuyordu. Kimse kimseyi görmüyordu. Kimse kimsenin yanına gelemiyordu. Korona sonuçta onlarda gözlem altındaydı. Eltim de hamileydi. Çıkmaya korkuyordu. Kapının önüne bir şeyler koyuyordu ama yine korkuyorlardı yukarıya çıkamıyorlardı. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Pandemi döneminde imkanlara erişimin azalması özellikle bulaşının olduğu zamanlarda hastaları, sosyal çevrelerinin desteğine muhtaç bırakmıştır. Pandeminin yarattığı korku atmosferinde, hastalık nedeniyle sosyal çevresinden tamamen soyutlandığını hissettiği için Yasemin, “Korona olduğun zaman bitmiştin. Orada ölsem kalsam yanımda olacak kimse olmazdı” sözleriyle yalnızlık ve çaresizliğini anlatmaya çalışmıştır. Sadece maddi yetersizlikler değil sosyal izolasyon ile de duygusal olarak bu süreçte baş etmek zorunda kalmışlardır. Diğer mahkûm eşleri gibi aniden değişen hayatında desteksiz tek başına ayakta kalmaya çalışan bir diğer kadın da Zehra’dır. Zehra da pandemi döneminde maddi ve manevi desteksiz ayakta kalmanın zorluğundan şu şekilde bahsetmiştir:

> Pandemi döneminde bulunduğum evin kirasını ödeyemiyor olmak ağır gelmişti. Pandemi döneminde içinde bulunduğum sektör kapandı resmen. Evin kirasını

ödeyemeyince başka bir eve çıkmak zorunda kaldım bu seferde babaannemin evine çıktım. Onun evi de düzgün bir ev değildi. Çok eski evler olur ya tuvaleti dışarıda, mutfağa avlu içerisinden başka bir kapıdan girersin öyle bir evde yaşadım. Çocuklarla beraber tek bir odada yatıp kalkıyorduk. Çünkü tek bir odada soba vardı. O dönem zorlanmıştım. Çocuklar büyüyor istekleri var kimse hiçbir şeyi karşılamıyor. Kimseye bir şey söyleyemiyorsun. Mesela diyeceğim ki faturaya destek olabilir misin? Hemen "valla benim de yok nasıl yapsak nasıl etsek" diyorlardı. En yakınım bana bu cevabı verecekse ben kime gideceğim. Dışarıya da fırsat vermek istemiyorum. O ara çok içime kapandım. Çok kötü hissetmiştim psikolojim çok etkilenmişti. İlk o (eşinin) girdiğinde böyle bir depresyona girmiştim hiçbir şey yemiyordum. Çaydanlığa çay koyup çok fazla çaydanlık yakmışımdır unuttuğum için. (Zehra, 37, Lise, İşletmeci)

Çocuklarının ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılayamamak annelik kimliğini zedelemektedir. Çünkü annelik toplumsal olarak birincil bakım ve koruma rolünü üstlenme sorumluluğuyla özdeşleştirilmektedir. Bu nedenle çocuklarının ve evinin ihtiyaçlarını karşılayamamak Zehra'nın kendisini başarısız hissetmesine neden olmuştur. Özellikle pandemi döneminde yardım istediği hiç kimseden yardım görmemesi ve yaşadığı maddi zorluklar anne olarak yetersizliğini arttırmıştır. Ekonomik sıkıntılar içinde yardım talep ettiğinde en yakınlarından bile destek görememesi, Zehra' nın yalnızlığını derinleştirmiştir. Yasemin'in ve Zehra'nın anlatımları pandemi döneminin, dezavantajlı gruplar üzerindeki yıkıcı etkisini vurgularken, bu kadınların izolasyon ve çaresizlik karşısında dayanmak zorunda kaldığını da ortaya koymaktadır. Zehra'nın "Dışarıya da fırsat vermek istemiyorum" sözleri toplumsal önyargılarla başa çıkma, bağımsızlığını ve sınırlarını koruma isteğine karşılık gelmektedir. Ancak kadınların bu düşünceleri, onları sosyal destekten yoksun kalmasına ve yalnız hissetmelerine neden olabilmektedir. Aynı zamanda, kendi başlarına ayakta durmaya çalışarak içsel bir kontrol sağlamaya çabalarlar. Bakıldığında neredeyse bütün katılımcılar maddi ve manevi destek göremedikleri için toplumsal alandan izole olmayı tercih ettiklerini söylemişlerdir. Bu noktada maddi yetersizlik, duygusal izolasyonu tetikleyen en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkar. Maddi yetersizlikler, kadınların sosyal hayatta var olmalarını engelleyen görünmez bir duvar yarattığından, onları yalnızlığa iter. Örneğin Gizem, "Bütün arkadaşlarımla ilişkimi kestim. Hiçbir arkadaş eş dostla görüşmüyorum" demiştir. Benzer şekilde Şeyma da "Yakın

akrabalarım dışında kimseyle görüşmüyorum. Eskiden komşularla arkadaşlarla konuşurdum ama şimdi hayatımda kimseyi istemiyorum. Destek olmayan kişilere açıklama yapmak istemiyorum" demiştir. Burada temel nokta destek olmayan kişilerin önyargılı bakışlarını gidermek için açıklama yapmak zorunda kalmak istememektir. Yeterli anlayış ve destek göremediklerinden destek olmayan bu kişilerle bir paylaşımda bulunmak veya açıklama yapmak istemediklerinden, kadınlar kendilerini sosyal hayattan soyutlamaktadırlar. Çünkü zor zamanlarında yanlarında olmayan ve yargılayıcı bir tavır takınan arkadaş ya da komşularla ilişkileri sürdürmek bu kadınların maddi yüklerini azaltmadığı gibi duygusal yüklerini de arttırmaktadır. Özlem'in "Bir faturamı ödese bile sonrasında onu hatırlatacak insanlar var" sözleri bu gerilimi açıkça ortaya koymaktadır. Yardımın koşullu olacak olması ya da sürekli hatırlatılacak olması kadınların, yardım istemekten kaçınmasına ve sosyal bağlarını koparmasına neden olmaktadır. Kadınların neredeyse hepsi bu vurguyu yaparak eşi, çocuğu ve yakın ailesi dışında hiç kimseyle görüşmediğini anlatmıştır. Çevreleriyle olan ilişkilerini sonlandırma veya sınırlama yoluna giderek, yaşadıkları maddi zorlukları ve bu zorluklara karşı verdikleri tepkileri kendi iç dünyalarına çekilerek yönetmeye çalışmaktadırlar. Bu tür sosyal izolasyon, yaşadıkları zorlukların başkaları tarafından öğrenilmesi ve tartışılmasının da önüne geçmektedir.

Maddi sıkıntı içinde olan kadınlara çoğunlukla kendi aileleri destek olmaktadır. Fakat ailelerin ilk tepkileri sonrası destek süresine geçiş zaman almaktadır. Kadınlara destek olan aileler, hükmün kesinleştiği ilk süreçte tepkili, öfkeli ve sinirlidir. Sonrasında yaşananları yakından gözlemleyerek kadınlara destek olmayı seçmişlerdir. Örneğin Rukiye, "Ailem ilk başta tepki gösterdi, eşimin hapishaneye girmesine ve benim bu duruma düşmeme. Sonra acıdılar, mahkûmun neler çektiğini duyunca onlar da üzülüyor" demiştir. Ailelerinin destek olduğu kadınların hepsinin deneyimlerini anlatırken "aslında ben şanslı olan kesimdenim" diye söze başlaması bu tür desteğin yaygın olmadığını ve birçok mahkûm eşinin hem kendi ailesinden hem de eşinin ailesinin desteğinden yoksun olduğunu ortaya koymaktadır. Ailelerin yardımını alan kadınlar daha şanslı görülürken, diğer kadınlar daha kırılgan ve savunmasızdırlar. Hatta kendi ailesinin destek olmadığı bir kadına eşinin ailesi de yardım etmemekte, benzer bir dışlanma ve görmezden gelinmeyle karşılaşmaktadırlar.

20 yıllık kocasının yaptığı bir kazadan sonra hapsedilmesine, ailesinin ilk tepkisi sert olan Gizem, annesi ve babasının tavır yapıp ilk 5 ay kendisiyle görüşmediğinden

bahsetmiştir. Gizem'in "Benim babam 76 yaşında o yaşına kadar karakol kapısı görmemişti. Ben 40 yaşıma kadar asla ne karakol ne adliye ne mahkeme görmemiştim. Ailemde alışık olmadığı bir durumla karşılaştı. Ailemin ilk tepkisi topla eşyanı gidiyoruz oldu" sözleri ailenin yaşadığı şoku ve kabul etmelerinin ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Eşin hapsedilmesi Gizem'in ailesinin ceza-adalet sistemiyle ilk karşılaşması olduğundan öfke, utanç ve hayal kırıklığının bir arada deneyimlenmesi durumu kabullenmeyi zorlaştırmıştır. Herhangi bir hukuki sorun veya suçla ilişkisi olmayan aileler için bu tür durumlar itibar suikastı olarak da görülebilmektedir. Bu nedenle aile önce Gizem'e "topla eşyalarını" diyerek kızlarını korumaya ve mahkumla ilişkisini sonlandırmaya çalışmışlardır. Gizem'in ailesine "Ben bırakmayacağım koşturacağım bu adamın arkasından rabbim bana bir sınav verdi ben de arkasından gideceğim" sözlerinden sonra kararlığını gören ailesi "sen bilirsin" diyerek kızlarıyla olan ilişkilerine mesafe koyarak çözüm bulmuşlardır. Eşi cezaevine girmeden önce kayınvalidesinin bakımını üstlenen Gizem, bu süreçte eşinin ailesinden de hiçbir destek görmediğini belirtmiştir. Pandeminin ilk sürecinde bile ailesinin "nasılsın" demediğini anlatan Gizem, 5 ay boyunca ailesiyle hiç görüşmeden yaşadığı o süreçten şöyle bahsetmiştir:

> Onlar beni aramadı ben de onları aramadım. Ailem kiramı ödüyordu ama yeme içmeye yardımcı olmuyordu. Oğlumun hesabına kiramı gönderip ona haber ediyorlardı. Kirayı yatırdık ev sahibine verin diyorlardı. Onun dışında hiç yardım etmediler. Ramazan geldi oğlum gündüz manavda çalıştı aldığı paranın üzerine para koyup simit alıp sattı. O süreçte ben de boş dükkanları temizledim. Restoranlarda bulaşık yıkadım. Kollarım yara oldu. Tantunici de çalıştım ellerim kesildi. Çok zordu. Sonra ailem pes etmediğimi görünce 5 aydan sonra geldi destek olacağız dediler. Şimdi Allah razı olsun evimin kirasını yatıyorlar çocuğuma da destek oluyorlar. Bana da eşime de destek oluyorlar. Onlar da anladı sonuçta benim bırakmayacağımı. (Gizem, 44, Lise, Evli)

Kendi aileleri yeni durumu kabul edene kadar desteksiz ayakta kalmaya çalışan kadınlar, bu dönemden en zor dönem olarak bahsetmektedir. Düşük ücretli ve çalışma şartları zor olan işlerde çalışarak ekonomik zorluklarla mücadele ederken yakın çevrelerinin sosyal ve duygusal desteklerinden mahrum kalmak kadınların mücadelelerinin daha zorlu olmasına yol açmıştır. Gizem'in tüm bu işlerde gösterdiği mücadele ve çabası ailesinin

kendisini desteklemesini sağlasa da bu desteğin gelmesi beş ayı bulmuştur. Gizem bu zorlu süreç için "Şimdi ailem benden daha çok eşimi düşünüyor. Onların bu durumu kabul etmesi zaman aldı ama bu zaman içinde ben çok yıprandım" demiştir. Sonrasında ailesine, "O kazayı ben de yapabilirdim. Birinin ölümüne sebep olabilirdim" dediğini anlatarak eşinin kendi gözünde kader mahkûmu olduğunu vurgulamıştır. Eşi mükerrer suçlu olsa da "Kasten işlenen müştekili bir cezamız yok bizim. Hepsi kamu davası müştekili yani şikayetçisi olan bir cezamız yok" diyerek kendi gözüyle mahkûmun suçsuz olduğunu ve neden ısrarla eşini bırakmadığını anlatmıştır. Onun gözünde herkesin başına gelebilecek bir olay yüzünden ceza alan eş, mücadeleye değerdir. Erkeklerin ani hapsedilmesi, genellikle hazırlıksız bir şekilde iş gücü piyasasına dahil olmayı gerektirdiğinden Gizem de güvenceli bir işe ulaşma konusunda sıkıntı yaşamıştır. İşgücü pazarındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden dolayı Gizem'in ulaşabileceği işler genelde düşük statülü, vasıfsız, güvencesiz ve ücretli geçici işlerdir. Bu eşitsizlik kadınların yaşamlarını daha da kırılgan hale getirmektedir. Aynı zamanda bu işlerde çalışan kadınlar sosyal güvenlikten yoksun olduğu için uzun vadeli ekonomik istikrar sağlama konusunda da zorlanmaktadırlar. Gizem'in durumunda olduğu gibi kadınların karşılaştığı bu eşitsizlikler, iş gücü piyasasında kadınların dezavantajlı konumunu derinleştirmekte ve geçim mücadelesini arttırmaktadır.

Gizem'den daha şanslı olan Esma ise ailesinden "bu adamla evlenmeyecektin" sözlerini duyduğunu fakat ilk andan itibaren yardımcı olduklarını anlatmıştır. Yüz yüze yaptığımız görüşmeyi de annesinin evinde gerçekleştirdiğimizde Esma, kışın doğal gaz parası ödememek için annesinin evinde iki kızıyla birlikte yaşadığını söylemiştir. Kendisi gibi eşi cezaevinde olan fakat ailelerden destek göremeyen arkadaşları için "Ev temizliğine giderek yaşamını devam ettiriyor. Çocuğunu götürüyor o evde oturtuyor kendi temizlik yapıyor. Ne yapsın çaresiz? Evde boya işleri yapıyor. Şimdi benim ailem destek olmasa ben de yapmak zorunda kalacaktım ayakta kalabilmek için" diyerek desteksiz ayakta kalmanın zorluğunu ifade etmiştir. Destek verebilecekleri aileleri olmayan kurumsal bakımla büyüyen kadınlar ise bu süreçte kadın sığınma evine giderek zorluklarla baş etmeye çalışırlar. Gülşen, "Evet şu an zaten mecburiyetten kadın sığınma evine geçiyorum. Eğer durumum olsa kadın sığınma evine geçmezdim. Çünkü biliyorum oranın ortamı da çok kötü. Ev arkadaşımın annesi daha yeni çıktı oradan anlatıyor da çok kötüymüş" diyerek istemediği halde mecburiyetten kadın sığınma evine gitmek zorunda kaldığından bahsetmiştir. Kadınlar kendilerine göre kötünün içinden biraz daha iyi olan bir alternatifi seçerek yaşadıkları

çaresizlikle baş ederler. Desteksiz yaşamanın zorluğunu anlatan Erva çalışmam da mutlaka değinmem gereken nokta olarak şu sözlere yer vermiştir:

> Bak özellikle bunu da yazmanı istiyorum. Sosyal destek alıyordum 2000 TL. 2 çocuğum olsa da tek çocuğa veriyorlar iki çocuğa aynı anda vermiyorlar. Ama diğer çocukta benim. O çocukta yiyor içiyor. Şimdi bide şöyle yapıyorlar temmuz ayında kesiyorlar yeniden başvurmamız gerekiyor. Ben yeniden başvurmaya gidiyorum. Eve geliyorlar çocukların yattığı odaya bakalım. Sizin yattığınız odaya bakalım. Ya size ne benim yattığım odadan. Zaten vereceğin 2 bin lira para! yok kurula giriyor oraya giriyor buraya giriyor. Ben mahkûm eşleri içinde iyi olanıyım hiçbir destek almadan yaşayan kadının kessinler bakalım sosyal desteğini tekrar bağlanması bir aya yakın sürüyor. O bir ay ne yapacak? O kadar zor şartlarda olan insanlar var ki. Emin ol bu şartlar yüzünden çoğu mahkûm eşi istemediği durumlar içine girmek zorunda kalıyor. Aileler destek olmuyor, tek başınasın ve o çocuklara bakmak zorundasın. Merdiven silmekle çocuk bakılmıyor artık. Herkes şerefli namuslu yaşamak ister. Hiçbir kadının, canı istediği için kendi onurundan ödün verdiğini zannetmiyorum. Mahkûm eşleri o yola sürükleniyor. Mecbur kaldığı için ciğeri beş para etmez adamlara kendini satan kadınları da biliyorum, tanıyorum. (Erva, 37, Lise, Evli)

Erva anneannesinin evinde kira derdi olmasa da yardımlarla iki çocuğunu büyütmeye çalışan bir kadındır. Verilen sosyal yardım desteğinin miktarı düşük olmakla beraber desteğe ulaşabilmiş olma, bir şans olarak değerlendirilmektedir. Miktar düşük olsa bile verilen maddi destek bazı eksikliklerin giderilmesinde elzem olduğundan sosyal destek sistemindeki en ufak aksaklık, kadınların yaşadığı güçlüklerin boyutunu artırmaktadır. Bu noktada sosyal refah yardımları dezavantajlı grupların yaşam koşullarını iyileştirmek ve onları toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanan yoksunluklardan korumayı hedeflemektedir. Ancak bu yardımların uygulanma biçimi, bireylerin bu hizmetlerden etkin bir şekilde yararlanmasını zorlaştırabilmektedir. Sosyal yardımlara erişim sürecinde yaşanan bürokratik engeller, yardıma muhtaç bireylerin sosyal koruma mekanizmalarından yararlanma sürekliliğini olumsuz etkiler. Düşük bir miktar verilmesi ve dönemsel olarak yeniden başvuru yapma zorunluluğu sistemin süreklilik sağlama kapasitesini tartışmaya açmaktadır. Kadınların ihtiyaçlarının uzun vadeli ve sürdürülebilir bir şekilde karşılamaması hem zaman hem de

enerji kaybına yol açarak zaten kırılgan olan yaşam koşullarını daha da zorlaştırmaktadır. Yardımlara erişim sürecinde yaşanan bir diğer sorun, kadınlar arasında bilgiye erişim ve başvuru yapma kapasitelerinin farklılıklarıdır. Sosyal yardımlara ihtiyaç duyan kadınların büyük bir kısmı, sistemin işleyişine dair yeterli bilgi sahibi olamayabilir. Özellikle kırsal bölgelerde veya düşük eğitim seviyesine sahip bireyler, bu süreçte haklarından yararlanma konusunda dezavantajlı bir konuma düşebilir. Yeniden başvuru süreçleri, bu eşitsizlikleri daha da derinleştirerek yardımlara en çok ihtiyaç duyanların bu mekanizmalardan dışlanmasına neden olabilir. İstikrarsız gelir döngüsü özellikle bu konumda olan kadınlar için ciddi bir sorundur. Erva da desteğe sahip olmama ve yoksulluk nedeniyle kadınların istemedikleri veya onuru zedeleyen durumlara sürüklendiğini belirtmiştir. Günümüzde düşük ücretli ve güvencesiz işlerle hayatı idame ettirmek zorlaştığından geçinebilmek için bazı kadınlar toplum tarafından kabul görmeyen alternatif gelir kaynaklarına yönelmek zorunda kalabilmektedirler . Çünkü Esma'ya göre maddi istikrarsızlık, kadınları kendi ahlaki değerleriyle çatışan durumlara sürükleyebilmektedir. Bu sürükleniş kadınların bilinçli bir seçimi olmadığı için geçim sıkıntısı çeken kadınların ahlaki olarak yargılanmak yerine, yaşam koşullarının anlaşılması gerekmektedir. Çünkü yoksulluk, insanların toplum içindeki konumunu, ilişkilerini, güven duygusunu ve aidiyet hislerini etkileyen çok boyutlu yoksunluklar yaratabilmektedir. Bu yoksunluklar ekonomik anlamda yetersizliğe, sosyal dışlanmaya, ilişkilerin zayıflamasına ve bireyin toplumla kurduğu bağın zayıflamasına neden olduğundan sosyal bir sorundur. Bu sorun kadınların yalnızca gelir düzeyini değil, topluma katılımını, itibarını ve destek sistemlerine erişimini de etkiler. Desteksiz ayakta kalmaya çalışan mahkûm eşlerinin yoksunlukla daha fazla karşı karşıya kalabileceği unutulmadan, ortaya çıkan olumsuz durumlar yerine yoksulluğun çok yönlü bir sorun olduğu düşünülerek sorun alanlarına uygun çözümler geliştirilmeye çalışılmalıdır.

3.1.2. Mahkûma Harçlık Göndermek: Cezaevindeki Ekonomik Sınıflar ve Yabancılaşma

Hapsedilmenin ekonomik etkisi mahkûmun simbiyotik ilişki içinde olduğu diğer bireyleri de etkilendiğinden, hapsedilme sadece suçluları cezalandırmaz diyebiliriz. Mahkûmun en yakınlarının da yaşamlarını etkileyerek yoksullaşmalarına ya da var olan yoksulluğun derinleşmesine neden olur. Özellikle eşler arasındaki simbiyotik ilişkiden kaynaklı olarak hapsedilmenin olumsuz etkileri, mahkûm eşi olan kadınları finansal

maliyetler ve ekonomik kayıplarla karşı karşıya bırakır. Canan, "Koğuşun elektrik suyunu mahkûmdan alıyorlar. Sonra mahkûmun kantin parası da var. Onların verdiği yemek yetmiyor herhalde haftalık kantinden alışveriş yapıyorlar. Cezaevinin kantini günlük 20 bin kazanıyormuş. Biz göndermesek mahkûm aç kalır. Ama bunu mahkûmu olmayan anlayamaz ki" diyerek masraflarının çok fazla olduğunu vurgulamıştır. Kirada yaşayan bu kadınlar kendi faturalarını ve ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamakta, eşinin cezaevindeki elektriğini, suyunu, yemeğini, meydancı parasını, telefon parasını öder, kıyafetlerini alır ve üzerine harçlık gönderir. İçeride verilen yemeklerin mahkûma yetmemesi sorunu da dışarıdaki kadınları yakından ilgilendirdiğinden sevdikleri erkekleri, içeride maddi olarak yalnız bırakmak istememekte, kısıtlı imkanlarını daha da zorlamaktadırlar. Çalışan kadınlar erkeklerin ihtiyaçlarını tamamen karşılamaya özen gösterirken, dışarıda kendi hayatını idame ettirmekte zorlanan kadınlar, ellerinde kalan parayı az çok demeden eşlerine göndermeyi tercih etmektedir. Memur olan Burçin "Eşim oranın yemeklerini yiyemediği için eşime çok para yatırmak zorunda kalıyorum. Süt, cici bebe, ton balığı alıyormuş. Dış kantin[13] yaptığında salata ve makarna yapıp yiyormuş" diyerek eşinin bu ihtiyaçlarını da karşılamaya elinden geldiğince çalıştığını söylemiştir. Eşi cezaevine girdikten sonra çocuklarına yiyecek bulmakta dahi zorlanan Özlem ise "Eşime ne kadar göndereceğim belli olmuyor ki elime ne kadar kalırsa ona göre hareket ediyorum. Geçen günlerde 100 TL attım. Orada bu ne kadar işine yarar bilmiyorum ama sadece 100 TL vardı onu da gönderdim. Az diye düşünüp göndermemezlik yapmadım" diyerek her şeye rağmen eşinin yanında olmaya çalıştığını anlatmıştır. Özlem sınırlı geliriyle bir yandan zor durumda kalan eşine yardım etmeye çalışmakta, diğer yandan ise kaynakların yetersizliği nedeniyle ikilemde kalmaktadır. Katılımcılardan bazıları ise değişen şartlar ve mevcut sorumlulukların baskın gelmesi nedeniyle mahkûma hiç para gönderemediklerini söylemişlerdir.

> Telefon görüşmeleri için ben para gönderiyordum. Görüntülü konuşmaya geçtiklerinde. O şekilde ona ben birkaç kez harçlık gönderdim. Yetebildiğim ölçüde herkese yetmeye çalıştım ve eşime birkaç kez gönderdim. Ama gerçekten şu an eğitim masrafları çok yüksek. Büyük kızım liseye hazırlanıyor mesela oğlum orta okulda onların ihtiyaçları kaynak kitapları varken ben mahkûma bakamam. Birkaç

[13] Cezaevi rejimi tarafından belirlenen zamanlarda normal kantin ihtiyaçlarının dışında mahkumların dışarıdan getirilmesini istediği sebze, meyve ve diğer gıda maddelerini alabildiği alışveriştir.

kez gönderdim ama ben kendi kendime zor çeviriyorum zaten. (Zehra, 37, Lise, İşletmeci)

Zehra'nın yaşadığı ekonomik zorluklar ve değişen sorumluluklar, eşine para göndermesini güç hale getirmiştir. Hem çocuklarının eğitim masrafları hem de geçim zorlukları arasında, Zehra harcama yapacağı öncelikleri belirlendiğinde mahkûm bu listenin dışında kalmıştır. Yine de Zehra'nın "Yetebildiğim ölçüde herkese yetmeye çalıştım" ifadesi, aile içi kaynakları dengeli bir şekilde dağıtma çabası içinde olduğunu göstermektedir. Kadınlar ekonomik koşulların baskısı, ailenin ihtiyaçları ve mahkûma destek verme zorunluluğu arasında zor bir dengeyi kurmaya çalışmaktadırlar. Hapsedilme öncesi Zehra gibi çalışmayan kadınlar gündelik hayatını idame ettirme noktasında sıkıntı yaşarken, mahkûma maddi destek ol(a)mamaktadır. Yasemin ise "Yatırdığım aylık 2500 TL para ile idare etmesi gerekiyor. Bu para yetmese de yetirmek zorunda olduğunu biliyor. İdareli kullanmak zorunda" sözleriyle elinden gelenin fazlasını yapmaya çalıştığını söylemiştir. Mahkûm da eşinin dışarıdaki durumunu bildiği için kadından mümkün olduğunca az para istemektedir. Örneğin Yasemin'in eşi "Bana 1000 TL yatır yeter diyor. Ama o neye yetecek aylık sigara parasını ancak karşılar. Orta parası şu bu derken 250- 300 onlara gidiyor. Bunun kahvaltılığı var. Özel eşyaları var. Almak istese alamaz" diyerek eşinin kendisine daha az para göndermesini söylediğini anlatmıştır. Ancak Yasemin de bilmektedir ki içeride parası olmayan bir mahkûm ihtiyaçlarını karşılayamayacağı için diğer mahkumlara muhtaç yaşamak zorundadır. Bu nedenle "başkasına muhtaç olmasını istemiyorum, ben dışarıda idare ederim" diyen mahkûm eşleri dışarıdaki imkanlarını zorlayarak mahkûma destek olmaktadır.

Katılımcılar ortak bir dille verilen yemeklerin çok az olduğundan bahsetmişlerdir. Örneğin Esma, "Sabah yemek veriyorlar öğlen yemeği yok. Günde kişi başı 1 ekmek daha fazlası yok. Sabah kahvaltısı bir parça peynir iki tane zeytin başka yok. Kantin de yapamayanlar var. Kendi aralarında kantin yapamayanlara yardım ediyorlar. Öyle de olmazsa mecbur aç yatacaklar" diyerek verilen yemeklerin azlığından dolayı mahkumların daha fazla kantin alışverişi yaptığını, daha fazla kantin alışverişinin de daha fazla mahkûma para göndermek zorunda kalmak olduğundan bahsetmişlerdir. Yine bazı kadınlar cezaevi sayfasından yiyecek listesini takip edip düşük gramajlar ve verilen yemeklerden dolayı üzüldüklerini anlatmışlardır. Kadınların bu üzüntüsünün nedeni zaten yeterince maddi

destek olamadıkları eşlerine verilen yemeklerle doymayacaklarını bilmeleridir. Annelik sorumlulukları ve geçim ihtiyaçları mahkûma destek olmayı geri plana atarken, cezaevinde de eşinin başkasına muhtaç yaşaması kadınlar için önemli bir sorundur. Belgin ise çalışmadığı için eşine doğrudan maddi katkıda bulunamazken, bu rolü mahkûmun babası üstlenmiştir.

> Aylık 5.500 TL mahkûma babası gönderiyor. 550 TL de çamaşır parası gönderiyor. Bir de telefon parası 200 TL gönderiyor. Yaklaşık aylık 6 bin lira gönderiyorlar. Bu para çok değil çünkü orada fiyatlar dışarıya göre çok daha pahalı. Örnek veriyorum burada zeytin 100 liraysa orada 300 lira. Oranın yemekleri çok kötüymüş eşim oradan yemiyor. Yemek ortakları oluyormuş. Parası olanlar para veriyor hep beraber ortak kantin yapıyorlarmış. (Belgin, 52, Lise, Dini nikahlı)

Cezaevinde mahkûma destek sağlama isteği ve cezaevinin maddi koşullarının aileleri etkilediğini göstermektedir. Cezaevindeki yüksek fiyatlar sadece mahkûm eşlerini değil, mahkûma maddi destek olan aileleri de zorlamaktadır. Dolayısıyla cezaevi giderleri dışarıdaki ailelerin maddi istikrarsızlıklarına neden olmaktadır. Ayrıca Belgin'in eşinin "ortak kantin yapma" yöntemi mahkumlar arasında ekonomik farklılıkların yeniden üretildiğini ve kaynakları olan bireylerin kendilerine daha iyi koşullar sağlamaya çalıştığını göstermektedir. Cezaevinde parası olan mahkumların daha iyi beslenebilmesi, parası olmayanların ise yeterli gıdaya ulaşamaması, cezaevinde dahi sınıfsal farklılıkların varlığını ve eşitsizliğin sürdüğünü göstermektedir. Aslında sınıfsal ayrım cezaevinde de dışarıdaki kadar serttir. Çünkü bir mahkûma para gönderilmediğinde ihtiyaçlarının büyük bir çoğunluğunu karşılayamaz. Bu durumda karşımıza "meydancılar" çıkar. Meydancılar koğuşun genel temizliği, banyo ve tuvalet temizliği, getir götür işleri ve çamaşır yıkamak gibi işlerle ihtiyaçlarını karşılayan kişilerdir. Meydancı, kendisine para göndermeyen bir yakını olmadığı için diğer mahkumların bu işlerini yaparak cezaevinde gelir elde etmeye ve yaşamını idame ettirmeye çalışır. Meydancı yaptığı iş karşılığında nakit bir para almamakta örneğin kantinini yapmamakta, banyo malzemeleri almakta veya sigarasını karşılamaktadır. Yasemin de eşinin ihtiyaçlarına ek olarak "Meydancı parası da veriyorum" demiştir. Yani meydancı parası vererek eşinin geçimini zor da olsa sağlamasına, meydancı olmamasını sağlamıştır. Kadınların eşimi "başkasına muhtaç olmasını istemiyorum" sözleri daha anlamlı bir zemine oturmuştur. Dolayısıyla mahkumların eşleri veya aileleri tarafından edindikleri

para miktarı farklıdır. Bazı mahkumlar aileleri tarafından düzenli olarak yüksek miktarda destek alırken, bazıları ise ya sınırlı bir destek alır ya da hiç alamaz. Ekonomik olarak daha iyi durumda olan mahkumlar, çeşitli yiyecekler alabilme, rahat harcama yapabilme ve daha konforlu yaşama olanağına sahiptir. Bu durum mahkumlar arasında bir ekonomik hiyerarşi oluşmasına sebep olur. Bu sınıf yapısı, dış dünyadaki tabakalaşmayı cezaevi sınırları içinde yeniden üretir. Tutuklu ve hükümlülerde kendi aralarında sosyal ve ekonomik sınıflara bölünürler. Fakat bazen de bu ayrım kişilerin dışarıdan elde ettiği kaynaklardan değil, cezaevinde de ekonomik kaynaklara dönüştürülebilecek becerilerinden kaynaklanabilmektedir. Örneğin Erva, eşine hiç para göndermediğini ama eşinin ihtiyaçlarını karşıladığından şöyle bahsetmiştir:

> Her hafta annesi 500 lira verir elime oğluma yatır diye. Eşim bana derki sende kalsın ben aylarca eşime para göndermediğimi bilirim. Nasıl yaşıyor valla ben de bilmiyorum bir şekilde yoluna buluyor galiba. Sizde kalsın sizin olsun der hep ailesinin yatır dediği paralar için. Arada bir telefon parası gönder der. 200-300 gönder gerisi sende kalsın der. Yani benden öyle para falan istemez. Yani eşime para gönderilmiyor. Tıraş yapıyordur aynı zamanda kumar da oynar. Orada bunlardan kazanıyordur. Gerçek mesleği berberlik ama hiç yapmaz diğer yollardan daha kolay kazanır. Mesleğini neden yapmıyorsun dediğimde 'İt mi kırpacağım' der. İnsan sonuçta karşısındakiler diyorum. Ama eşim asla hiç kimsenin emrine girmez. Sanki saraylarda büyümüş. Ama geldiği yer belli gittiği yer belli kendisini böyle önemli zannetmesine hiç gerek yok. İçerde de yapmak istemiyor berberliği. (Erva, 37, Lise, Evli)

Erva'nın ifadesi, cezaevinde ekonomik hayatta kalma yollarının çeşitli olduğunu ve mahkumların paraya olan ihtiyaçlarını farklı yollarla karşılayabileceğini göstermektedir. Erva, eşinin ekonomik gelir kaynağının cezaevinde oynadığı kumar olduğunu düşünmektedir. Eşinin cezaevi içerisinde enformel bir kazanç kapısı bulma ihtimali bulunmaktadır. Mahkumların bu düzeni, kapalı bir sisteme sahip olan cezaevinin dış dünyadaki sınıfsal ve ekonomik farklılıklar barındırdığına işaret etmektedir. Sınıfsal farklılıkların, cezaevi ortamında dahi devam etmesi, buranın sınıfsal ayrımları yeniden üreten bir alan olmasından kaynaklanmaktadır. Cezaevinde genel olarak ekonomik sınıflar dışarıdan elde edilen gelirle belirlenir. Cezaevine maddi destek olan, yani belirleyici olanlar

da genellikle kadınlardır. Hapsedilme öncesinde de çalışan kadınlar, eşleri için daha fazla maddi destek olmaktadır. Bakanlıkta memur olan Burçin, "Bazen haftalık 1500 TL gönderiyorum bazen 2 bazen 3 bazen yani elime ne geçerse gönderiyorum" sözleriyle aslında diğer kadınlara göre mahkûma ciddi bir para gönderdiğini anlatmıştır. Özellikle formel yani güvenceli bir işte çalışan kadınların maddi zorluklarla baş etme ihtimalleri daha kuvvetli olmaktadır. Benzer şekilde hapsedilme öncesi hem eşi hem de kendisi çalışan bunun yanı sıra mahkûmun da birikmiş parasının olduğunu anlatan Gamze, şunları söylemiştir:

> Eşimin de bize teslim ettiği bir miktar parası vardı. Ama biz onu kullanmadık. O parayı kolay bir yöntem olarak görüp ona sarılıp tüketmek yerine elimizdeki imkanlarla ayakta kalmayı denedik. Dolayısıyla da eşimin parasına dokunmadan hem ona baktık hem de kendimiz ayakta kaldık. Cezaevinde ortalama haftalık 1.500 TL harcıyorlar. 6 bin lira civarında ama o para yetmiyor tabi ki. O para yetişmediği için diğer mahkûm arkadaşları adına ilave paralarla destek oluyorum. Ortalama aylık 10.000 TL civarında gönderiyorum. (Gamze, 42, Lise, Evli)

Mahkûma belirlenen tutarın üstünde para gönderen 4 kadın bulunmaktadır. Bu kadınlardan olan Gamze kendi iş yeri olan bir kadındır. Bu nedenle eşinden sonra maddi açıdan bir kayıp yaşamayan Gamze, eşinin teslim ettiği paraya dokunmadan eşinin maddi yükünü üstlenmiştir. Hatta Bakanlıkça belirlenen haftalık harcama limitinden fazla para göndermektedir. Bunu nasıl yaptıklarını sorduğumda, mahkûma hiç para yatırmayan ailelerin olduğunu ve mahkumlar (yani meydancılar) üzerinden para yatırarak eşini daha refah içinde yaşatmaya çalıştığını anlatmıştır. Örneğin para gönderecek kimsesi olmayan kişinin hesabına yatırılan parayla Gamze'nin eşi kantin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Devlet memuru olan Burçin de eşinin ailesinin apartmanında oturduğu için maddi ve manevi desteklenmekte, bu desteği mahkûma da yansıtmaktadır. İpek ise nişanlı olan bir mahkûm eşidir. Ailesiyle birlikte yaşayan İpek, çalışarak elde ettiği gelirle kendisine ve mahkumuna çok rahatlıkla baktığını anlatmıştır. Gizem ise bu 3 kadının aksine evi kirada olan, çocuk okutan bir kadındır. Gizem çoğunlukla kendi ihtiyaçlarından kısarak belirlenen miktarın üstüne zaman zaman çıkmak zorunda kalmıştır. Bu kadınların ortak söylemi "onun orada aç uyumasına ya da parasız kalmasına izin veremem" veya "Başkasına muhtaç olmasını da istemiyorum" olmuştur. Bu sözler hapsedilen eşe yönelik güçlü bir bağlılık, koruma duygusu ve üstlenilen sorumluluğun ifadesidir. Ayrıca cezaevinde diğer mahkumların yardımı veya

desteğine ihtiyaç duymak onur kırıcı bir durum olduğunda eşlerini önemseyen bu kadınlar, belirlenen miktardan daha fazla destek olmaya çalışmaktadır. Gamze'nin eşine gönderdiği haftalık 1500 TL, aylık yaklaşık 10.000 TL üzerindeki yükün ne kadar ağır olduğunu göstermektedir. Görüşmelerin yapıldığı dönemde asgari ücretin 11.400 TL olduğu düşünülürse aslında cezaevinin ne kadar maliyetli bir yer olduğu daha da kolay anlaşılacaktır.

Kocasının refahını önemseyen kadınlar için cezaevi içerisindeki fiyatların yüksek olması mahkûma bakmayı zorlaştırmaktadır. Mahkumların cezaevi kantininden yaptığı alışverişin, piyasaya göre farklı fiyatta olmasında, cezaevi içerisine alınacak ürünlerde aranan nitelikler, tedbirler, güvenlik önlemleri, ilave kontroller, malların cezaevine ulaşımı ve stoklanmasında yaşanan güçlükler etkili olabilmektedir. Tüm bunlar ürünün fiyatını değiştirirken, kadının ayırdığı bütçeden daha fazla kesinti yapmasına neden olur. Kadınlar çalışsa da "mahkûm para göndermek" hayatları üzerinde ciddi bir yüktür. Katılımcılar, cezaevinde her şeyin pahalı olması nedeniyle mahkûma daha fazla para göndermek zorunda kaldıklarını anlatmışlardır. Çünkü cezaevinde her şeyin maddi bir değeri vardır. Erkek tutuklu ve mahkumlar kantinde satılan çorap, iç çamaşırı, terlik, havlu, nevresim, battaniye vb. ihtiyaçları kantinden karşılamalıdır. Bu durum yalnızca mahkûmu değil, mahkûma parasını gönderen kişileri de maddi açıdan zorlar. Çalışmaya katılan kadınlar, yaşadıkları zorluğu cezaevindeki fiyatların dışarıya göre daha pahalı olmasından dolayı arttığını belirtmişlerdir. Çünkü sanılanın aksine cezaevi sistemi içinde hiçbir şey bedava değildir, mahkumlar dışarıdan (çoğunlukla kadınlardan aldığı maddi ve duygusal destekle) aldığı yardımlarla içeride geçinir. Bu nedenle bazı çalışmalarda (Comfort, 2007:86) erkeklerin dışarıdaki kadınlara olan bağlılıklarında ekonomik ihtiyaçların etkili olduğu belirtilmiştir. Fakat benim çalışmama katılan kadınlar, erkeklerin maddi destekten ötürü değil, duygusal destek açlığından kadınlarla bağlarını sürdürmeye devam ettiğini ifade etmişlerdir. Eşine olan sevgisinin eskisi gibi olmadığını eşinin ise boşanmak istemediğini söyleyen Erva, kendisinin eşine para göndermediğini cezaevinde bir şekilde geçindiğini ve eşi istese bile maddi destek olmayacağını "Ben kesinlikle eşime bakmam. Bana ne benim için girmedi ki oraya. Tamam bakayım ama kendi istekleri için arzuları için zevki için girmiş bir de beni ve çocuklarımı mağdur etmiş ben bide ona mı bakacağım (gülüşmeler). Aşk diyen kadınlar gibi değilim ben" sözleriyle ifade etmiştir. Mahkûmun annesinin "bu parayı oğluma gönder" dediği küçük miktardaki paraların bile bir kısmını çocukları için ayıran Erva'nın mahkumla

arasında paraya dayalı bir ilişki yoktur. Hatta bazı katılımcılar vefat eden ebeveynlerinin maaşını almak için kâğıt üstünde boşanmak istediğinde erkeklerin benzer bir söylemle "Ha olur boşanalım nikahı vereyim ondan sonra hiç arayıp sormazsın sen" dediklerini söylemişlerdir. Burada nikah erkekler için kadınları cezaevine bağlayan önemli bir unsurdur. Bunu söyleyen erkeklerin hiçbiri kadından ekonomik destek almamaktadır. Mahkumlar, kadınlardan aldıkları duygusal desteği güvence altına alarak nikahı bir bağlılık zinciri olarak kullanmaktadır. Eğer kadınların istediği gibi bir boşanma gerçekleşecek olursa mahkumlar, maddi gücü olan kadının bir süre sonra ilgisini ve desteğini devam ettirmeyeceğini düşünmektedir. Kadına hiçbir şey vaat etmeyen erkekler, dışarı çıktıklarında yeni bir borçla karşılarına gelecektir. Kadınların mahkûmun cezaevinden borçla çıkmasını söyleme nedenleri iaşe bedelidir. Cezaevinde günde üç öğün dağıtılan yemek dışında mahkûmun hiçbir ihtiyacı karşılanmamaktadır. Verilen bu 3 öğün yemeğin karşılığı ise "iaşe bedeli" olarak mahkûm dışarıya çıktığında tahsil edilir. Bu nedenle mahkûm olan erkek ve dışarıda bekleyen kadın arasında, maddiyata dayalı bir ilişki olduğu anlatılmamıştır.

> Şu an mahkûm içeride kaç gün yattıysa onun parasını bile hesaplayıp geri alacaklar. Eşim ilk girdiğinde cezaevinden çıktığında arkasından kağıtları geldi. Şu kadar yatmışlığı var diye 3500 TL iaşe borcu geldi. Ödeyemezsen yeniden cezaevine alıyorlar. Durumu olmayanlara bile ödemede yardımcı olmuyorlar. Eşim çıktığında arkasından geldi. İaşe bedeli, sabah ve akşam verilen yemek parası kaç paraysa kaldığı günle çarpılıp borç olarak arkasından gönderiliyor. Kahvaltılık da 2 zeytin 1 dilim salata domates 1 dilim ekmek onların verdiği de yetmiyor diyor eşim. Bu yüzden herkes kantinden alışveriş yapmak zorunda kalıyor. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Yasemin iaşe bedelinin zorunlu olarak ödenmesi gerektiğinden ve ödenememesi halinde yeniden cezaevine girildiğinden söz etmiştir. Fakat Ceza Evleriyle Mahkeme Binaları İnşası Karşılığı Olarak Alınacak Harçlar ve Mahkumlara Ödettirilecek Yiyecek Bedelleri Hakkında Kanuna göre ödeme gücü olmadığı anlaşılan kişilerden iaşe bedeli alınmamaktadır. Yani ödeme gücü olanlardan bu ücret tahsil edilmektedir. Fakat toplumda mahkumların bedava yiyip içtiğine dair mevcut önyargıların tersine kadınlar, hapsedilme sonrasında ödenmesi gereken iaşe bedelinden yakınmışlardır. HTCİKPİY'ne göre iaşe bedeli, kalori ve gramaj esasına göre tespit edilen sabah kahvaltısı, öğle ve akşam

yemeklerinin günlük tutarına karşılık gelir[14]. Türkiye'de iaşe bedeli 2024 yılı için 83 TL olmuştur. Yine mahkûma para gönderen kadınlar hemfikir olarak "çıkınca iaşe bedeli ödeyecek[15] içeride ödüyoruz çıkınca da ödemeye devam edeceğiz" demişlerdir. Erva da eşine para göndermese de mahkûmun sonrasını düşünmeden hareket etmesini eleştirerek iaşe bedelini hatırlatmıştır.

> Şu an ben anneannemin evinde yaşıyorum. Anneannem kesinlikle bu eve onun girmesini istemiyor. Kesinlikle benim evimde kalamaz dedi. Çünkü zamanında çok hata yaptım ailem de istemiyor. Ziyarete gittiğimde, ailemin onu şu an yaşadığım evde istemediğini söyledim. Eşim 'ben sizin evinize mi kaldım ben çıkınca parayı bulurum' dedi. Nasıl bulacak? Tabi ki yine yasa dışı işlerle. Sordum nasıl bulacaksın diye 'sen karışma orasını kurcalama' dedi. O zaman olan yine bana olacak. Bulurum paraymış nasıl bulacak ya sahte fatura işi ya birini gasp edecek ya da başkasının dükkânına çökecek başka nasıl bulacak ki. Çıkınca 'Aa buyurun beyefendi hoş geldiniz' demeyecek kimse. Bu da müessesemizin ikramı diye kimse çıkarıp para verecek değil. Aksine çıkınca iaşe bedeli ödeyecek. (Erva, 37, Lise, Evli)

---

[14] Hükümlü ve Tutuklular ile Ceza İnfaz Kurumları Personelinin İaşe Yönetmeliğinin ikinci bölümü olan iaşeyle ilgili esaslar,

Madde 5'e göre günlük iaşe miktarı, Sağlık Bakanlığı ile belirlenen günlük kalori ihtiyacı ve bütçe imkanları da değerlendirilerek saptanan tutardır.

Madde 6'ya göre iaşe miktarlarının öğünlere dağıtımı; yönetmeliğe göre iaşe edilenlerin günlük gıdası, Yönetmeliğin 5 inci maddesindeki iaşe miktarı, çeşit ve gramajı üzerinden üç öğün olarak verilir. Öğünlerin gramaj ve kalori miktarları 5 inci maddeye göre belirlenmiş esaslara bağlı kalınarak kurum müdürlüklerince tespit edilir.

https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=9568&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5 Erişim Tarihi: 25.09.2024

[15] 2548 sayılı Ceza Evleriyle Mahkeme Binaları İnşası Karşılığı Olarak Alınacak Harçlar ve Mahkumlara Ödettirilecek Yiyecek Bedelleri Hakkında Kanun'un 2'nci maddesine göre 'Her mahkûm cezaevinde bulunduğu müddetçe yiyecek bedelini ödemeye mecburdur. Bu yiyecek bedelleri cezaevleri idarelerince altı ayda bir bordro yapılarak tahakkuk ettirilir… Tahakkuk ettirilen yiyecek bedelleri mahkumlar tarafından ödenmezse, Cumhuriyet müddeiumumilikleri tarafından kendilerinin ikametgahı belediyeleri ve belediye teşkilatı olmayan yerlerde bağlı bulundukları kaymakam veya nahiye müdürlükleri marifetiyle borçlarını ödemeye muktedir olup olmadıkları tahkik olunur… İş yurtlarında çalıştırılanlar ile ödeme gücü olmadığı anlaşılanlardan yiyecek bedelleri alınmaz.

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2548.pdf Erişim Tarihi: 25.09.2024.

Mahkumlar toplumdaki sosyal dışlanma ve damgalanmaları, becerilerinin zayıflamış olması veya eksikliği, yeniden uyum zorluğu ve düşük sosyal sermaye gibi engellerle karşı karşıyadır. İş gücü piyasasında yeni cezaevinden çıkmış bir mahkûmun iş bulmasının zor olması, kadınlara olan bağımlılıklarının devam etmesine neden olur. Erkekler dışarıya çıktığında da kadınlar, cezaevinden kalan borçları ödemeye devam edeceklerinden erkekler de kadının ekonomik sınıfına bağlı olarak yaşamaya devam edecektir. Şu an cezaevinde dışarıdaki ekonomik hayattan uzak yaşayan mahkumlar, cezaevine dışarıdan gelen hazır parayla, yaşam standartlarını korumakta ve ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu dışarıdaki kadınlara göre maddiyatın yani paranın nasıl kazanıldığını unutup sadece tüketmektir. O paranın elde edilme süreci, verilen emeğin bir ürünü olarak paranın alınması mahkumların unutmaya yakın oldukları bir noktadır. Örneğin Yasemin'in eşi karısının ona gönderdiği paranın nasıl kazanıldığından tamamen habersizdir. Mahkûm içeride meydancı, yani başkasına muhtaç değildir. Yasemin ise eşini "başkasına muhtaç etmemek" amacıyla evlere temizliğe gitmekte yani düşük ücretli ve güvencesiz bir işte çalışmaktadır. Başkasının işlerini yapan Yasemin mi yoksa eşi mi suçlu birbirine girmiştir. Zahide de "erkekler içeride ekonomik ve psikolojik olarak rahat olmasa bile bizden daha rahatlar. Çıktıklarında daha çok depresyona girecekler" diyerek dışarıda geçinmek için çok yüksek miktarlara ihtiyaç duyulmaya başlandığını, ekonomik hayatın mahkûmun bıraktığı gibi olmadığını ve değiştiğini anlatmıştır. Hatta bu yüzden mahkumların içeride korudukları ekonomik sınıflarını dışarıya çıkınca koruyamayacağını düşünmektedir. Çünkü Zahide, "Cezaevinde idrak edemiyorlar anlamıyorlar paranın nasıl kazanıldığını unutmuş gibi davranıyorlar. Yani yorucu bir şey olduğunun farkında değiller, o para kazanılırken ne kadar yıprandığımızın da farkında değiller" sözleriyle mahkumların aslında yabancılaştıklarını ifade etmiştir. Mahkumlar cezaevinde geçirdikleri süre boyunca dışarıdaki iş hayatına ve paranın değerine dair algılarını kaybetmişlerdir. Nakit hareketi olmaksızın[16] harcama yapan mahkûm, emek

[16] HTEAKPKDY Madde 8'e göre 'Müdürü bulunan kurumlarda kalmakta olan hükümlü ve tutukluların yapacakları harcamalar, nakit hareketi olmaksızın tutulan kayıtlar üzerinden gerçekleştirilir. Hükümlü ve tutuklular, Bakanlıkça belirlenen haftalık limit dahilinde, nakit hareketi olmaksızın, elektronik para ödeme sistemi bulunan kurumlarda bu sistem aracılığıyla, diğer kurumlarda doğrudan emanet para hesabından kantin hesabına aktarılan para üzerinden harcama yaparlar. Hesabından ödeme yapılan hükümlü ve tutuklular için reddiyat makbuzu kesilir. Hükümlü ve tutuklular ihtiyaçlarını, iki nüsha olarak hazırlanan İhtiyaç İstem Formu ile idareye bildirir. İhtiyaç istem formları, kurumca hazırlanarak hükümlü ve tutuklulara yeterli miktarda dağıtılır. Doldurulan bu forma emanet para memurunca istemde bulunan hükümlü ve tutuklunun kişisel hesabında bulunan para mevcudu yazılır. Kantin memurunca ihtiyaç istem formundaki emtianın fiyatlandırılması yapılır. Hükümlü ve tutuklunun Bakanlıkça belirlenen haftalık limit dahilindeki parasının ihtiyacı karşılaması durumunda, istem sahibinin siparişi hazırlanarak kendisine iletilmek üzere

sürecine ve emeğin sonuçlarını idrak edemez hale gelir. Cezaevlerinde toplumsal ve ekonomik gerçeklerden uzak yaşam, mahkumların dış dünyadaki emek ve ekonomi döngüsünden kopmasına, yani emek süreçlerine yabancılaşmalarına neden olur. Cezaevinde paranın bir emek / bedel karşılığında kazanıldığını ve bu kazanım için yıpranmanın ne anlama geldiğini deneyimleyemedikleri için, kadınların bu süreçte ne kadar zorlandığını ve yıprandığını anlamakta zorlanmaktadırlar. Çünkü cezaevinde kaldıkları süre boyunca emek ve para arasındaki bağları kopmuş, ekonomik yabancılaşma yaşamışlardır. Bu yabancılaşma, tahliye olduktan sonra da etkisini sürdürebilir. Çünkü mahkumlar dışarıda para kazanmanın ne kadar zor olduğunu ve bir işi sürdürmenin gerektirdiği emeği yeniden öğrenmek zorundadırlar. Dolayısıyla bu yabancılaşmanın hem cezaevinde kalınan süre boyunca hem de tahliye sonrasında mahkumların sosyal ve ekonomik uyum süreçlerini etkileyebilir. Para kazanmanın zor olması, geçinebilmenin her geçen gün daha da zor hale geldiği toplumsal hayatın dışındaki mahkûm için içerisinin çok rahat olduğunu belirten kadınlara göre cezaevi, kendilerinin "kiralık evleridir". Kiralık olan bir başka evin tüm masraflarını karşılayabilmek için daha az harcaması ve daha fazla kazanmaları gerekmektedir. Bu kadınlar cezaevindeki yaşamın ücretsiz olduğunu ve her şeyin devlet tarafından karşılandığını düşünmez, dışarıdan gelen paralarla mahkumların ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olduğunu bilirler. Bu durum, cezaevini kadınlar açısından 'kiralık bir ev' gibi görmelerine yol açmıştır. Böylece cezaevi sistemi, mahkûmun aile üzerindeki bağımlılığını, dışarıdaki kadının da ekonomik stresini arttırır. Kadınlar bu süreçte hem kendi evlerinin hem de 'kiralık evim' dedikleri cezaevinin ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalır. Bu yük, kadınların kendi yaşam koşullarını zorlaştırırken, toplumun ekonomik dengesizliklerini ve yoksulluk sorununu kapalı bir sistem olan cezaevi kurumuna yansıtır. Betül, "yurt dışında cezaevine bir erkek girdiğinde ailesine maaşa bağlanıyor. Ailesine ev veriliyor. Mahkûm dışarı çıktığında da yattığı süre kadar para ödeniyor. Yasaları ihlal etse de topluma entegre olmasını kolaylaştırmaya çalışıyorlar. İş imkânı veriyorlar. İngiltere ve Almanya'da böyle. Ama burada suyu elektriği biz ödüyoruz" demiştir. Yurtdışındaki ve Türkiye'deki mahkûm eşlerini karşılaştıran katılımcı, mahkûmun

görevlilere verilir. İhtiyaç istem formu, görevliler ile emtiayı teslim alan hükümlü ve tutuklu tarafından imzalanır. Emanet para hesabında para bulunmaması ya da mevcut paradan daha fazla tutarda alışveriş yapılmak istenmesi veya Bakanlıkça belirlenen haftalık limitin aşılması durumunda. İhtiyaç istem formu işleme konulmayarak kendisine bilgi verilir. Emanet para hesabı ile kantin hesabı arasındaki mutabakatı sağlayacak belgeler, düzenli şekilde tutulur ve denetimlerde ibraz edilir. Müdürü bulunmayan kurumlarda ise, hükümlü ve tutukluların üzerinde Bakanlıkça belirlenen haftalık limit dahilindeki paranın bulunmasına kurum idaresince izin verilebilir.

tüm ihtiyaçlarının yakınları tarafından karşılanmasından dolayı mahkûm eşi olmanın maddi açıdan Türkiye'de daha zor olduğuna değinmiştir. Saliha ise "koğuşa ne alınırsa hepsi mahkûm ailesinin cebinden çıkıyor. Oturduğumuz yerden bir şey yapmasak da paramız gidiyor" ifadesiyle cezaevinin maddi yükünden bahsetmiştir. Bu durum, cezaevlerindeki mahkûm koşulları ile kadınların ekonomik durumları arasında doğrudan bağlantı olduğuna yapılan vurgudur. Cezaevindeki yaşam maliyetinin büyük bir kısmı genellikle kadınların omuzlarına yüklenmektedir. Sonuç olarak mahkumların ihtiyaçları yalnızca yiyecek ve temel yaşam ihtiyaçlarıyla sınırlı değildir. Cezaevi kantininden alından yiyecekler, hijyen ürünleri, giyim ve diğer ihtiyaçlar da mahkûma gönderilen harçlıkla alınır. Hatta sadece mahkûmun bireysel ihtiyaçlarını için değil, koğuş düzeni için gerekli olan (buzdolabı, vantilatör, televizyon, ocak vs.) eşyalar da mahkûmlara dışarıdan gelen paraların birleştirilmesiyle satın alınır. Bunların hepsi mahkûma destek veren kadınların üzerindeki ekonomik baskıyı arttırmaktadır. Desteksiz bir şekilde ayakta kalmaya çalışan, bunun için daha çok mücadele eden, emek veren kadınların, ellerinden geldiği kadar cezaevindeki mahkûma destek olmaya çalıştığına dair veriler, önceki araştırmalardan (Christian, 2005; Codd, 2007; Comfort, 2007) elde edilen verilerle örtüşmektedir. Cezaevindeki erkeğin bakım rolünü büyük oranda üstlenen kadınlar, ziyaretlerle de mahkûma destek olmaya çalışır fakat bu onlar için yeni bir mali yüktür.

3.1.3. Ziyaret maliyeti

Cezaevindeki insanların geride kalan yakınlarını ele alan ilk çalışma olan Morris (1965), cezaevinde kalan erkeklerin eşlerinin ziyaretler noktasında yaşadığı maddi zorlukların altını çizmiş, sonrasında Fishman (1990) yaptığı çalışmasıyla eşleri cezaevinde olan kadınların yaşadığı kaynak sorunlarından dolayı ziyaretlerin zorluğuna dikkat çekmiştir. Bu eski çalışmaları doğrulayan yeni araştırmalar, kadınların (Kolay Çepni ve Özbesler, 2020; Bekiroğlu vd., 2022) ziyaretler nedeniyle bir dizi maddi ve manevi güçlüklerle karşılaştıklarını aktarmışlardır. Fakat ziyaretler, bir mahkumla iletişimde kalmanın önemli bir yoludur. Simbiyotik ilişki cezaevi ortamına taşındıkça cezaevi "ev içi uydu" ya da alternatif bir özel alan (Comfort, 2007: 103) haline gelir. Erkeklerin hapsedilmesiyle birlikte simbiyotik ilişkiyi aktif tutma çabasında olan kadınlar için, bu ziyaretlerin maliyeti fazladır. Örneğin 2 aylık bebeği olan Gülşen, "Eşim 9 aydır cezaevinde ve ben onu hiç göremedim. Ben İstanbul'dayım eşim Şanlıurfa'da. Orası kamp gibi bir yer

aynı zaman geri gönderme merkezi olduğu için görüş yapılmıyor. Zaten benim maddi durumum da görüş olsa da oraya gitmeme elverişli değil" diyerek bu maliyeti karşılayamayacağı için eşini görmeye hiç gidemediğini anlatmıştır. Cezaevlerinin, kadınların kolayca ulaşabileceği yaşadıkları yerlere ve merkezlere yakın olmayışı, sembolik olarak mahkûmun soyutlanmasına neden olur. Yani cezaevlerinin uzak bölgelerde yer alması ziyaretlerin hem fiziksel hem de maddi olarak erişilebilirliğini zorlaştırmaktadır. Gülşen' in 2 aylık bebeğiyle İstanbul'dan Şanlıurfa'ya gitmek gibi yüksek maliyetli ve fiziksel olarak zorlayıcı bir yolu göze alamaması, onun eşiyle olan bağını zayıflatmaktadır. Eşiyle olan ilişkisini sürdürmek için çabalayan Burçin ise "Uzak değil iki dolmuşla gidiliyor. Ama ben çocuklarla gittiğim için çoğunlukla taksiyle gidiyorum. O da pahalı oluyor" çocukla ziyarete katılmanın da maliyetli olduğunu vurgulamıştır. Burçin hem annelik rolünü hem eş rolünü birleştirerek ziyaretlere katılmaya çalıştığında daha fazla maliyet ve zahmetle karşılaşmıştır. Burçin için ziyaretler simbiyotik ilişkiyi devam ettirmenin bir yoldur. Fakat dışarıdaki aile hayatını devam ettirmek ve geçimini sağlamak isterken ziyaretler ek bir sorumluluk haline gelir. Özellikle Burçin'in çocuklarıyla yaptığı ziyaretlerde hem duygusal hem de fiziksel olarak yaşadığı zorluk artmıştır. Ziyaretlerin sıklığını azaltmak istese hem mahkûm hem de dışarıdaki aile psikolojik olarak bir kopuş yaşayabilir. Böylesi bir kopuş yaşanmaması adına kadınlar maddi ve manevi yükü üstlenmeye çalışırlar. Dolayısıyla Gülşen ve Burçin'in ifadeleri, cezaevi ziyaretlerinin sadece duygusal bir bağ sürdürme aracı değil, ekonomik bir yük olduğunu da açıkça göstermektedir. Yine de kadınların pek çoğu eşlerini düzenli olarak ziyaret etmektedir. Bu önemli miktarda zaman, para ve enerji kaybına işaret eder. Mahkumla olan iletişimi sürdürebilmek için hayatın olağan akışına cezaevine olan ziyaretleri ekleyen kadınlar, maddi olarak ilave fedakârlık yapmaktadır. Bu fedakâr kadınlardan biri olan Yasemin ziyaretlere giderken bu maliyeti hiç düşünmediğini şu şekilde anlatmıştır.

> 2 arabayla gidiyorum. Saat sekizde çıkıyorum evden dokuzda filan orada oluyorum. Bir saatte gitmiş oluyorum. İki araç değiştirerek Ümraniye cezaevine gidiyorum. Giderken heyecanla gidiyorsun. Orada eşinden güzel şeyler duyacaksın biliyorsun, onun heyecanıyla gidiyorsun. Her hafta değişik bir şey duyuyorsun. Görüyorsun iyi olduğunu biliyorsun. O yetiyor sana. Maliyet aklından geçmiyor. Gidiş değil de dönüş sıkıntı. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Yasemin'in ifadeleri, cezaevine yapılan ziyaretlerin kendisi için duygusal bir bağlama sahip olduğunu, bu bağlamın ekonomik maliyeti gölgede bıraktığına işaret etmektedir. Mahkûmun sosyal hayatla olan bağı ziyarete gelen kadınla sağlanırken, kadın için de eşinden "güzel şeyler" duyarak moral depoladığı bir alana dönüşmektedir. Ziyaretlerde eşlerini iyi görmek ve iyi olduklarını bilmek, ziyareti önemli kılmaktadır. Yasemin de cezaevine yaptığı ziyaretleri önemseyen bir kadın olarak cezaevinin kendisi için duygusal bir buluşma alanı olduğundan bahsetmiştir. Duygusal anlamda işlevsel olan ziyaretler onun için maddi yükü gölgelemektedir. Başka bir deyişle kadınlar için ziyaretler, duygusal bir yatırım olarak görülebilmektedir. Yasemin'in "gidiş değil de dönüş sıkıntı" sözleri eşiyle yeniden ayrılmanın zorluğuna dairdir. Eşiyle kısa süreli de bir arada olmak, dokunmak, kokusunu hissetmek, gözlerine bakmak için heyecanla cezaevine giden Yasemin, tekrar ayrılmanın duygusal yükünün çok daha ağır olduğunu anlatır. Yaşanan tüm bu duygusal karmaşa içerisinde kadınlar bütçeleri kısıtlı da olsa eşiyle yeniden birleşme anını yaşayabilmek için maddi yükü göz ardı etmektedirler. Maliyeti ne olursa olsun mahkumların kadınlara bağlılık düzeyi, kadınların ziyaretlere verdiği önemle pozitif yönde ilişkilidir. Kadınların büyük çoğunluğu da mahkumla kuracağı teması düşünerek ziyaretlere düzenli olarak katılmaya çalışmaktadır. Fakat bazı mahkûm eşlerinin simbiyotik ilişkiyi sürdürme istekleri maddi ve ulaşım zorlukları nedeniyle imkânsızdır. Gizem de kapalı ve açık fark etmeksizin her görüşe katılan bir kadın olarak kadınların, ziyaret maliyeti nedeniyle zorlandıklarını ve uzun bir süre ziyarete gelmediklerini şu şekilde anlatmıştır:

> Ben şu ana kadar her görüşe gittim. Aylarca görüşe yakını gelmeyen mahkûm biliyorum. Niye? Ya görüşe gelecek parası yok ya çocuklarına ayırdığı parayı ziyarete giderek harcamak istemiyorlar. Kadın çalışmıyorsa, zor gelip gitmesi. Haftalık kendi boğazından çocuğunun rızkından kesip ancak 200 TL mahkûma gönderiyorlar. Nasıl gelsinler? (Gizem, 44, Lise, Evli)

Gizem hem ailesinin maddi desteğini alan hem de çalışan bir kadın olarak ziyaretlere gidebilme şansına sahip olan bir kadındır. Fakat pek çok mahkûm eşi için ziyaretler artı bir maddi yük olduğundan sınırlı kaynaklarını hangi ihtiyaçlara yönlendirecekleri konusunda zorlu bir seçim yapmaları gerekir. Gizem'in de "boğazından kesmek" ve "çocuğun rızkından kesmek" ifadeleriyle kadınların kendi yaşam standartlarını düşürerek ziyaretlere katılabileceğine işaret etmektedir. Saliha maddi sıkıntılar yaşadığı için her görüşe

gidemediğini söylemiştir. Zaten sosyal desteklerle çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan Saliha, yeni bir masrafı karşılamaya gücü yetmeyeceği için ayda bir kez açık görüşlere gittiğini söylemiştir. Benzer şekilde çoğu kadın mahkumların "kapalı görüşlere gelme" dediğini söylemiştir. Uzak mesafelerde olan cezaevlerinde, kapalı görüşlerde arada cam olması, telefonla konuşulması ve dokunamamak mahkumların eşlerini sadece açık görüş eşlerini çağırmasını ve masraf yapmalarını istememesine neden olmaktadır. Şeyma ise ilçede yaşadığı için kayınpederi götürmediği sürece eşini ziyaret etmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Kendisine 2 saat mesafedeki eşini görmek için araç olması gerektiğini söyleyen Şeyma, kayınpederi dışında bir seçeneğin masraflarını karşılayamayacağını belirtmiştir. "Cezaevi yaşadığım yere çok ters bir konumda. Çocuklarımla onca yolu tek başıma yapmam mümkün değil" diyerek ziyaret maliyeti üzerinde cezaevinin uzaklığı ve çocuklarının olmasına dikkat çekmiştir. Tam da bu noktada ziyaret maliyeti üzerine düşünürken ekonomik eşitsizlikleri de göz önünde bulundurulmamız gerekir. Bu ekonomik gücü düşük olan kadınların daha büyük yükler altında olduğunu ve bazı kadınların eşlerini ziyaret etmeyi hiç başaramadığını düşündüğümüzde daha belirgin hale gelir. Maddi sıkıntılar nedeniyle ziyarete gidemeyen kadınlar, eşiyle olan bağlarının zayıflaması gibi risklerle karşı karşıya bırakır. Ayrıca ziyaret maliyetleri, ekonomik eşitsizliğin yeniden üretilmesine, yoksunluğun artmasına ve yoksulluğun derinleşmesine neden olur. Maddi durumu iyi olan aileler, mahkûmu daha sık ziyaret edebiliyor ve mahkumla arasındaki bağı güçlü tutabiliyorken, düşük gelir düzeyinde olan aileler aynı imkana sahip olamamaktadır.

3.2.Cezaevi Sistemiyle Karşılaşmalar

Cezaevi sistemiyle ani tanışma, mahkûm yakınları için beklenmedik bir travmanın oluşmasına neden olur. Bir kişinin suçlanması, yargılanması, adliyeye girmek, mahkemeye katılmak ve hükmün kesinleştiği süreç, öncesinde böyle bir deneyimi olmayanlar için oldukça kafa karıştırıcıdır. Daha önce adalet sistemi hakkında bilgisi olsun ya da olmasın tüm mahkûm yakınları için de bu süreç yıpratıcıdır. Adalet sistemiyle olan bu temasta her mahkûm yakını tam olarak sürecin nasıl işleyeceğini bilmediği için belirsizlik ve korku yaşar. Cezaevi rejimi, haklar, prosedürler, ziyaretler ve mahkumla iletişimin nasıl ilerleyeceğine dair bilgi eksikliği, eşi mahkûm edilmiş kadınların kendisini daha çaresiz hissetmesine neden olmaktadır. Mahkumların bulunduğu her cezaevinin kendi internet

sayfasında cezaevi rejimine dair tüm düzenlemeler bulunmaktadır. Örneğin Sincan T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nun sayfasında[17], açık görüş programı, kapalı görüş programı, pandemide yapılamayan ziyaretlerin telafi günleri, özel günlerde yapılacak açık görüş hakkında bilgiler, kitap giriş günleri, emanet para yatırma işlemleri, emanet eşya giriş ve çıkışıyla ilgili bilgiler, eşya giriş ve çıkış günleri bulunmaktadır. Ayrıca ziyaretçi rehberi sekmesi altında kapalı ziyaret, açık ziyaret, telefon ziyaret programı, telafi görüşü, telafi telefon görüş programı, emanet eşya, eşya yönetmeliği, ziyaret yönetmeliği ve telefon görüşü yönetmeliği içeriğinde ziyaretçilerin bilmesi gereken tüm bilgilere ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Fakat kırsal kesimden olan veya bilgiye erişimi sınırlı olan ailelerin üyeleri için bu süreçte doğru bilgiye hızlı bir şekilde ulaşmak oldukça zordur. Bilgi eksikliği mahkûm yakınları için hem maddi hem de duygusal olarak daha fazla sıkıntı yaşanmasına ve sürecin daha zor geçmesine neden olur. Aynı zamanda bu kişiler cezaevinde olan mahkumlarının temel hakları ve ihtiyaçları konusunda da fikir sahibi değillerdir. Mahkumun ödüllendirilmesi, avukat ve noterle görüştürülme hakkı, ifade özgürlüğü, kültür ve sanat etkinliklerine katılma, kütüphaneden yararlanma, süreli ve süresiz yayınlardan yararlanma hakkı, hükümlünün barındırılması ve yatırılması, hükümlünün giydirilmesi, hükümlünün telefon ile haberleşme hakkı, hükümlünün radyo, televizyon yayınları ile internet olanaklarından yararlanma hakkı, hükümlüye dışarıdan gönderilen hediyeyi kabul etme hakkı, hükümlünün muayene ve tedavi hakkı ve hükümlünün beslenme gibi hakları bulunmaktadır. Bu hakların ihlali veya görmezden gelindiği durumlarda bilgi eksikliğinden dolayı mahkûma gereken desteği sağlamakta zorlanırlar. Sorunun fark edilmesi ve çözümüne yönelik adımlar atılması da gecikir. Hapsedilme sürecinde yasal süreçle tanışmanın kadınlar tarafından nasıl gerçekleştiğine bakmak, mahkûm eşi olma deneyiminde önemlidir.

3.2.1. Yasal süreçle Tanışma

Araştırmalar, mahkûm yakınlarının hapsedilme öncesinde, hapsedilme sürecinde ve hapsedilme sonrasındaki deneyim sürecinin etkisini anlayabilmek için ceza adalet sisteminin farklı aşamalarında nasıl yer aldıklarının kavranmasının önemine dikkat çekmiştir (Condry, 2007; Comfort, 2007). Bu aşamalardan ilki hapsedilmenin kesinleştiği ilk süreçte, yasal

[17] https://sincantcik.adalet.gov.tr/ Erişim Tarihi: 08.10. 2024.

sistemle tanışma aşamasıdır. Bakıldığında kadınların, eşlerinin hapsedilme sürecine daha özelde de yargılanma sürecine aktif katılımı söz konusudur. Hukuki sürecin içinde olma, vasi olma, avukatlarla irtibat kurma, gerekli bilgi ve belgelerin temini kadınların yakından ilgilendikleri konulardır. Bu nedenle hapsedilme sonrası mahkumla birlikte zorunlu olarak kadın da yasal süreçle tanışmak zorunda kalır. Bu zorunluluk, mahkumla yakın ilişki içindeki kişiler için içerisi ve dışarısı arasındaki ayrımı bulanıklaştırır (Comfort, 2007). Kadınlar yasal sürece ilişkin ne yaşamaktadır? Kadınlar yasal süreçle nasıl tanışmaktadır? Ve yasal süreçle karşılaşmayı kadınlar nasıl anlamlandırmaktadır? Sorularına cevap bulmak yasal sürece ilişkin deneyimin karşılık bulabilmesi için önemlidir. Yasal süreci nasıl öğrendikleri sorulduğunda genellikle "kendi çabamla yani eşimin dosyasından sonra", "sosyal medya sayesinde", "mahkûmun içeriden öğrendiği bilgiler sayesinde" ve "cezaevi idaresini arayarak" şeklinde cevaplar vermişlerdir. Genel eğilim kadınların yasal süreç hakkındaki bilgileri bireysel çaba ve deneyimlere dayalı öğrendiğini göstermektedir. Dolayısıyla katılımcıların bilgiye erişimlerinin düzensiz ve rastlantısal olduğu söylenebilir. Nasıl öğrendiği fark etmeksizin tüm kadınlar, mahkumların cezaevine girdiği ilk günü "en zor günüm" olarak anlatmaktadır. Örneğin Esma, "En zor günüm eşimin cezaevine alındığı ilk gündü. Ne yapacağımı hiç bilmiyorum. Eşime ulaşamıyorum haber alamıyorum" diyerek sürecin nasıl işleyeceğine dair hiçbir bilgisi olmadığı için kaygılandığını anlatmıştır. Kadınlar, ilk gün bir yandan eşinin fiziksel yokluğunu anlamlandırmaya çalışırken diğer yandan yasal sürece dair bilgi eksikliğinden dolayı belirsizlik ve çaresizlikle mücadele etmeye çalışır. Canan ise ilk gün yaşadığı belirsizlik ve çaresizliği "Ben hem dışarıdaki süreci hem de eşimle olan iletişimi nasıl devam ettireceğim diye kaygılanıyordum" sözleriyle anlatmıştır. Bireysel yaşam kaygısı ve mahkumla nasıl iletişim kuracağının bilgisizliği kaygıyı arttırmaktadır. Kadınlar adalet sistemiyle tanıştığı ilk gün gelecek endişesi, çocuklarının durumu, mahkûma destek olma ve iletişim kurma gibi çok yönlü kaygılarla baş başadır. Özlem ise ilk sürece dair deneyiminden şöyle bahsetmiştir:

> Benim cezaeviyle ilgili hiçbir bilgim yoktu. İlk kez böyle bir şey bizim başımıza geldi. Hani ne bileyim para yatıyormuşsun, götürüp para veremiyormuşsun. Kartla işlem yapılıyormuş. Sonra telefon hattını götürüyormuşsun seni araması için. Bunları

öğrenmek için ben adliyedeki ilamattaki[18] abiye sordum. Abi dedim böyle böyle benim süreç hakkında bilgim yok ne yapabilirim dedim. O da anlattı böyle böyle yapacaksın dedi anlattı. Duyum aldığım kişilere de sorarak yavaş yavaş anladım sürecin nasıl devam ettiğini ve o şekilde haber aldım. Eşim cezaevine girdikten 1 ay sonra onunla görüştüm. (Özlem, 32, Ön lisans, Ev hanımı)

Özlem adliyedeki görevlilerden ve çevresindekilerin bireysel rehberlik ve desteği ile süreç hakkında bilgi sahibi olmaya başlamıştır. Şeyma ise "Ben ev hanımıyım eşim cezaevine girmeden önce bilmezdim. Sonra iş başa düşünce zamanla öğrendim" sözleriyle Özlem gibi süreç içerisinde bireysel çabasıyla yani zamanla yasal süreç hakkındaki bilgileri öğrendiğini belirtmiştir. Adalet sistemi ve cezaevi rejimine dair bilginin bu denli eksik olması sınıfsal eşitsizlikler ve sosyal sermaye eksikliğine bağlanabilir. Ama böylesi bir açıklama sahadaki bilgiyi görmezden gelen bir açıklama olacaktır. Çünkü farklı sosyal sınıftan olan tüm katılımcılar yasal süreçle tanışmalarına dair benzer anlatımlarda bulunmuşlardır. Bu noktada sınıfsal eşitsizlikler ve sosyal sermaye eksikliğinden çok, adalet sistemine ve cezaevi rejimine karşı bakışın etkili olması öne çıkmaktadır. Bilginin eksikliği genel bir sorundur çünkü hiç kimse bir gün suçlu olacağını veya mahkûm yakını olacağını (suçla ilişkisi olmadığı sürece) tahmin etmez. Katılımcıların sosyal sermayeleri, eğitim ve ekonomik durumu fark etmeksizin "Bilemezdik böyle olacağını", "evlenirken mahkûm yolu bekleyeceğimi hiç düşünmedim", "başımıza geleceği aklımdan geçmezdi", "bir gün mahkûm eşi olacağımı düşünmezdim" ve "o kapıdan gireceğimi hayal etmezdim", "cezaevine ziyarete gitmek aklımdan geçmezdi" gibi söylemlerle kendilerine cezaevini hep uzak gördüklerini anlatmışlardır. Kadınların bireysel nitelikleri (sosyal sermaye, eğitim ve ekonomik durum), hapsedilme durumu gerçekleştikten sonra devreye girmektedir. Buna bağlı olarak bazı kadınlar eşlerinin cezaevine girdiğini duyduğunda avukatlarını arayarak süreç hakkında bilgi alırken, bazıları da bilgiye ulaşım kaynaklarına sahip olmadığından çaresizlik, endişe ve korkuyla beklemektedir. Bekleyen kadınlardan biri olan Özlem eşiyle iletişim kurabilmek için gerekli evraklar olduğunu aksi takdirde eşinin kendisini

[18] Ceza hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilen İnfaz hukuku; kesinleşmiş mahkeme kararlarının yerine getirilmesine ilişkin kurallar bütününü ifade eder. Uygulamada kesinleşmiş mahkûmiyet kararları ilam olarak adlandırılır. Buna dair işlem ve kayıtlara ise ilamat denir. https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/591/dosya/ilamat-ve-infaz-egitim-modulu16-12-202110-01-pm.pdf Erişim Tarihi: 02.05.2024

arayamayacağını çok sonradan öğrenmiştir. Özlem, "Öğrendiğimde de şoku atlatamamıştım nasıl yaparım, yapabilir miyim diye düşünürken zaman geçti" ifadesiyle telefon görüşmesi için gerekli evrakları toplayıp idareye vermek için dahi uzun zaman geçtiğini ve eşiyle ilk görüşmesini cezaevine girdikten 1 ay sonra yapabildiğini anlatmıştır. Aslında bu kadar geç iletişim kurabilmesinin en önemli nedeni Özlem'in cezaevi sistemine dair çekingen davranması olmuştur. Örneğin Gamze maddi gücü olan eğitimli bir kadın olmasına rağmen benzer bir bilgi eksikliğine sahip olsa da avukatlarla hemen iş birliği içine girmesi işlerini kolaylaştırmış ve eşiyle hemen iletişim kurabilmiştir. Gamze deneyimini anlatırken "Bu süreçte avukatlarla akraba olduk. Kuralları ve kaideleri öğrendik. Neyden nasıl yol alabiliriz onları öğrendik" demiştir. Ekonomik durumu iyi olan Gamze, avukatlarla iş birliği içinde olduğundan ilk aşamada belirsizlik ve çaresizlik yaşamamıştır. Fakat yine de Gamze de Özlem gibi cezaevi rejimi, ziyaretler ve mahkumla iletişim hakkındaki bilgiye, eşi hapsedildikten sonra hâkim olmuştur. Toplumumuzda cezaevi sistemi, ziyaretler, mahkumla kurulan iletişim ve hatta mahkumların yaşam sürecine dair bilginin hem cezaevlerinin kapalı yapısından ötürü sınırlı bilgi sunulması hem de "sıradan vatandaş" için doğrudan anlamlı bir bilgi olarak görülmemesi nedeniyle zihinlerde yeri yoktur. Bireyler cezaevine dair bilgiyi dolaylı olarak veya bir yakını hapsedildiğinde öğrenmektedir. Toplumun genelinde cezaevi sistemiyle ilgili farkındalık ve bilgi birikimi oldukça düşüktür. Bu nedenle ilk kez mahkûm yakını cezaevine ziyarete geldiğinde, diğer mahkûm yakınlarını izleyerek nerede ne yapacağını öğrenmeye çalışır. Daha sonra infaz koruma memurları bilgilendirme yapar. Toplu hapsedilmelerin olduğu ve cezaevi doluluk oranlarının fazla olması nedeniyle ziyaretçilerin yoğun olduğu zamanlarda, infaz koruma memurlarının bilgilendirme yapma konusunda zorluk yaşayabildiği anlatılmıştır. 14 yılı cezaevinde geçen ve infaz koruma memurları tarafından da tanınan İpek, bu konuda infaz koruma memurlarına yardım ettiğini şu şekilde anlatmıştır:

> Şu an ben koğuşun bilir kişisi durumundayım. Gittiğimde ziyaretçi yönlendirmeyi yoğun olduğunda ben yaparım. Açık görüşlerde hangi mahkûmun ne tarafa gideceğini ben yönlendiririm yaşlılar, çocuklu işi bilmeyen kadınlar ya da yeni olanlar kim varsa bana gelir zaten içeriden söylerler İpek ilgilen derler. Prosedürleri de bazen ben anlatıyorum. Mesela o an infaz koruma memurları ziyaret kayıtta oluyorlar başları kalabalık oluyor. Bana dönüp İpek öğret ne yapması gerektiğini diyorlar. Hemen başlıyorum anlatmaya. Böyleyken şöyle, şöyleyken böyle diye. Ne

yapmaları gerektiğini ve ne yapmamaları gerektiğini anlatıyorum. Telefon evraklarını, kılık kıyafet kurallarını vs. her şeyi anlatıyorum. (İpek, 35, Lise, Nişanlı)

İpek koğuşun bilir kişisi konumunda olduğunu ifade etmiştir. Koğuşa yeni gelen ziyaretçilerle süreci öğrenene kadar ilgilendiğini hatta yaşanan sorunlarda birbirlerini arayarak bilgi alışverişi yaptıklarını anlatmıştır. Çünkü bilgi alışverişi konusunda diğer mahkûm eşleri genellikle bilgiye en kolay ulaşılan ve net bilginin alındığı kaynaklar olmaktadır. Belki de tam da burada değinilmesi gereken nokta, yasal sürecin yani 'hukuk dilinin' eğitimsiz kişilere uzak olmasıdır. İpek'in "Yaşlılar, çocuklu işi bilmeyen kadınlar ya da yeni olanlar kim varsa bana gelir" sözleriyle tarif ettiği kişiler, yakınlarının bulunduğu cezaevinin internet sayfasından her şeyi öğrenebilecekken hem bu bilgiye erişimde sıkıntı yaşamaları hem de eğitim seviyelerinin hukukun teknik diline uzak olmaları nedeniyle İpek'ten bilgi almaktadırlar. "Ne yapmaları gerektiği" veya "ne yapmamaları gerektiği" konusunda doğrudan net bilgi alma ihtiyacı hissetmektedirler. Düzen ve kurallar hakkında bilgi edinilse de kadınlar birbiriyle dosyalarını konuşmakta ve yeni bilgiler öğrenmeye çalışmaktadır. Örneğin Rukiye adliyede aktif olarak çalışan bir kâtip olarak cezaevine ilk ziyaretinde "Baktım bir sürü kişi var. Sorma gereksinimi duydum sizinki neden girdi diye kendi kafamda bizim dosyayı düşünerek diğer kadınlara sordum. Gördüğüm kişiye soruyorum sizinki neyden girdi ne zaman girdi" sözleriyle örnek dosyalarla nişanlısının dosyası üzerine düşündüğünü anlatmıştır.

Sosyal sermaye üzerine yapılan çalışmalar sosyal ağların olumlu yönlerini ve bunların içinde yer alan karşılıklılık ilkesini ve kaynak paylaşımının önemini vurgulamıştır (Field, 2008). Hem riskin hem de kaynakların göz önünde bulundurulması, kadınların da tek başına başa çıkamayacağı zorluklarla daha iyi baş edebilmesini sağladığını göstermektedir. Çalışmadaki kadınların anlatımları da bu yönde olmuştur. Bu dönemde nasıl bir yol izleyeceğini bilmeyen kadınların neredeyse hepsi yasal süreçle tanışılan ilk aşamada bilgiye, öncelikle sosyal medya platformlarından ulaşmıştır. Bilgi alışverişin en kolay aracısı olan teknolojik aygıtlar ve sosyal medya platformları aracıyla temel bilgiler edinilmeye çalışılmıştır. Özellikle Facebook'da bulunan 'Mahkûm yakınları ve af haberleri'[19] ve '2024

[19] https://www.facebook.com/groups/298166033916873?locale=tr_TR

İnfaz Yasası Yeni Bir Hayat'[20] grubu kadınların önüne çıkan ilk bilgi edinme yerlerindendir. Bu platformda dosyalar atılarak mahkumların ne zaman çıkacağı, kapalı cezaevinden açık cezaevine ne zaman geçebileceği, yargı paketlerinden kendi mahkumlarının etkilenip etkilenmeyeceği, vasi olmak için yapılması gerekenler, cezaevinde resmi nikah için yapabilmek için yapılması gerekenler, birleşen dosyaların yatarının ne kadar olduğu gibi çeşitli sorular sorulmakta ve bilgi sahibi olan mahkûm yakınları ve eski mahkumlar yasal süreç hakkında bilgi vermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu "İlk zamanlar aklıma takılanı sosyal platformlarda mahkûm yakınlarına soruyordum" demiştir. Sosyal platform üzerinden kolayca bilgiye ulaştıklarını söylemişlerdir. Başak ise "Zaten bir şey olduğu zaman eşim söylüyor. Ama başka bir şey olduğu zaman sosyal platformdaki sayfayı açıp çözebiliyorum artık" diyerek ziyaret günleri ya da yeni bir durumda eşiyle iletişim halinde olduğundan bilgi aldığını söylemiştir. Yeni çıkan yargı paketinin, eşinin dosyasına bir etkisi olup olmayacağını veya yeni ortaya çıkan durumların nasıl ilerleyeceğine dair bilgiyi sosyal medya platformlarından öğrendiğini söylemiştir. Kadınlar sosyal medya platformlarında o kadar görünürdür ki artık konuşulan tüm adli süreç hakkında detaylı bilgiye sahiptirler. Başak sosyal medyada "Bir soru soruyorlar hemen cevaplıyorum. Sonra herkes aynı şekilde yorum atmaya başlayınca bak haklıymışım diyorum" diyerek hukuki sürece ilişkin bilgisini soruları ve cevaplarını takip ederek geliştirdiğini anlatmıştır. Eşi uzun süredir cezaevinde olan veya eşinin cezaeviyle sık ilişkisi olan kadınlar tüm sürece ve işleyişin nasıl olması gerektiğine hakimdir. Bu kadınlardan Şeyma, "Sonra ben mahkûm yakınlarına yol gösterir oldum. Yani Eşim gire çıka sosyal platformları da takip ederek her şeyi öğrendim. Yeterli eğitimim olmasa da bir dilekçe nasıl yazılır, para nasıl gönderilir artık biliyorum" sözleriyle zaman içinde hakimiyetinin arttığından bahsetmiştir. Eşi 3.5 senedir cezaevinde olan Şeyma, 35 yaşında ve orta okul mezunudur. İlk süreçte yaşadığı çaresizlik ve belirsizliğin yoğunluğu sürece hâkim olma isteğini ortaya çıkarmıştır. Yaşı ve eğitimi ne olursa olsun tüm kadınlar sosyal medya platformlarında, yasal süreç hakkında hep daha fazlasını öğrenebilmek ve sorusu olan mahkûm eşlerine yardımcı olmaya çalışmaktadırlar. Bu kadınlardan biri olan Gizem, cezaevi sistemine ve infaz sürecine dair bilgisinin arttığını şu şekilde açıklamıştır:

> Daha önce cezaevi hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Devam eden mahkememiz vardı ama cezaevine gireceğini hiç düşünmemiştim. Cezası ve devam eden bir

[20] https://www.facebook.com/groups/596649418551547?locale=tr_TR

> dosyası vardı. Benim eşim trafik kazası yaptı. Ben gece saat 12 de öğrendim. O an da eşimin ölüsüne gittim. Arabayı gördüğümde de o arabadan sağ çıkabileceğini hiç düşünmedim. Hastaneye gittiğimde de hep öldü diye düşünüyordum. Ertesi gün tutuklandı. Sonra görüşmelerimiz hangi gün ve saatlerde olacak söylediler. Facebook da af mahkûm sayfaları var Twitter da odalar var tüm her yerdeki bilenlere aklımdakileri sordum. Ben de Ersan Şen'in kitabını hem eşime hem de kendime aldım. Avukatlara da sorarak 4 yılda bu yasal süreci kendi çabamla öğrendim. Şu an Türk Ceza Kanunun her maddesini ezbere ne olduğunu biliyorum. Artık infaz hesaplamayı biliyorum. (Gizem, 44, Lise, Evli)

Gizem de diğer kadınlar gibi eşinin dosyaları olmasına rağmen bir gün cezaevine gireceğini hiç düşünmemiştir. Kendi çabalarıyla TCK'nu öğrenmiş, infaz sisteminin ve hukukun teknik dilini pratikte kullanarak yaşadığı belirsizliği azaltmaya ve güçlenmeye çalışmıştır. Çünkü kadınlar karşılaştıkları sistemin yapısını öğrenerek uyum sağlamak ve kendilerini korumak için sistemin dilini öğrenmeye mecbur hissetmektedir. Nitekim bilgi Foucault (2007, s. 23) için de bizi ve dünyamızı söylemler yoluyla kuşatan bir iktidar aracına karşılık gelmektedir. Mahkumlar ve mahkûm eşleri de benzer bir refleksten hareketle iktidarın diliyle yakından ilgilenmeye başlamaktadır. Çünkü bilgi ve iktidar birbirini beslemektedir. Gizem, eşinin hapsedilmesiyle birlikte bu iktidar düzeninin bir parçası haline geldiğini fark ederek "İçine düştük sistemin, kuralları bilmemiz gerekiyordu" sözlerini sarfetmiştir. Yasal sürecin işleyişine dair bilgi edinme, hayatta kalmak ve dezavantajları azaltmak için zorunludur. Ayrıca Gizem'in kendisini daha güçlü hissetmesine ve adalet arayışında daha aktif bir rol oynayabilmesine yardım etmektedir. Öğrendikleri hukuki bilgilerle pasif bir mağdur olmaktan çıkmış, aktif bir çözüm arayıcı haline gelmiştir. Çalışmaya katılan kadınların neredeyse hepsi, yasal süreç hakkındaki bilgiyi eşlerinin hapsedilmesinden sonra öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Erva, "Avukattan iyi biliyor mahkumlar yasayı. İçeride yasa öğrenmek için kitap okuyorlar. Benim bir arkadaşım var yine mahkûm grupları içinde kendi yazdığı dilekçelerle kendini tahliye ettirdi. Kadınlarda eşleri için zamanla yasal süreci okuya okuya öğreniyor" demiştir. Hapsedilmenin ilk sürecinde mahkûm ve mahkûm eşleri, hukuk sistemine ve diline uzakken hapsedilme sonrasında, mahkûm ve mahkûm eşleri yaşadıkları çaresizlik ve belirsizliği aşma adına yasal sürece dair bilgilerini arttırmışlardır. Kadınların bu değişimini, kendilerini güçsüz hissettikleri bir otorite düzenine uyum sağlama ve bu şekilde mevcut hukuki düzen

karşısında daha dirençli hale gelme çabası olarak ifade edebiliriz. Kadınlar hukuki dile artık o kadar hakimdir ki infazın nasıl hesaplandığı, nelerin dikkate alınacağını ve suçun yatarının ne kadar olacağını öğrenmişlerdir. Örneğin eşi hapsedilmeden önce hiçbir bilgisi olmamasına rağmen sonrasında yasal bilgi ve okuryazarlığı artan Burçin, eşi için yaptığı infaz hesabını "15 yıl aldı ama 15 yılın 15'ini de yatmıyor sonra açığa çıkıyor. Bir de iyi hal üzerine eklenince değişiyor. Eşim Nisan ayında açığa çıkacak orada bir ay açıkta yatacak, izine gelecek. 3 ayda bir izne gelerek 2 sene açıkta yatacak" şeklinde anlatmıştır. Burçin ceza hukuku, infaz düzenlemeleri ve denetimli serbestlik gibi süreçlere dair bilgi edinmiştir. Ayrıca bu ifade, mahkûm eşlerinin zaman algısının artık bu hesaplamalara göre şekil aldığını göstermektedir. Burçin'in ilk hedefi Nisan ayında eşinin açığa çıktığını görmek, sonrasında her 3 ayda bir izin günlerini beklemek ve böylece 2 senenin tamamlanmasıdır. Eşinin açık cezaevinde 2 sene kaldıktan sonra hesaplarına göre denetimli serbestlikle çıkacağını düşünmek, Burçin için motivasyon kaynağıdır. Zaman algısını infaz süresine göre yapılandırmak, Burçin'in belirsizlik haliyle başa çıkmasını ve bekleyişin oluşturduğu stresi yönetmesini kolaylaştırır. Bu hesaplamalar, kriz durumunda belirsizlikle başa çıkmak için bilgiye sarıldığına işaret eder. Sürecin bu denli detaylandırılması, belirsiz ve çaresiz başlangıçtan sonra bir kontrol hissi kazandırmaktadır.

Bazı eski mahkumlar ve mahkûm eşleri dilekçe yazarak kendi haklarını kendileri aramaya başlamıştır. Bu durum geleneksel aile yapısındaki rollerinden uzaklaşan kadınların özel alandan çıkıp kamusal alanda hukuki sürece dahil olduğunu göstermektedir. Yasaları öğrenmek, dilekçeler yazmak ve yasal süreci yönetmek kadınları birer hukuki aktör yapmıştır. Katılımcılar da yasal süreçle ilişkilerinin ve öğrenme sürecinin başlamasını "başına gelmeyen anlamaz" diyerek açıklamaya çalışmışlardır. Hapsedilme deneyimi veya mahkûm yakını olan biri kendilerini anlayabilecektir. Empati eksikliği ve kişisel deneyime yaptıkları vurguyla daha fazla bilgi edinmeye ve yasal haklarını savunmaya ihtiyaçları olduğu için böyle bir yönelimin olduğuna işaret etmişlerdir. Bu tıpkı kendisine hiç lazım olmayacak alet çantası hakkında bilgi sahibi olmak istememek gibi bir durumdur. Tamir edilecek bir yer olduğunda aslında içindeki aletlerin nerede kullanılacağı, ne işe yaradığını, diğer aletlerden farkını ve bu aletin seçilmesindeki avantajları anlamaya başlarız. Ceza kanunları da böyledir. Ne zaman ki hukuk sistemine dahil olunur, o zaman hangi yasalarla muhatap olduğumuza ve o yasayı ihlal etmenin cezası hakkında bilgi sahibi olmaya başlarız. Gamze'nin "Süreç içinde bilgimi arttırarak hangi yasadan nasıl yol alırız nerede boşluk var

neyi kullanabiliriz öğrendim" veya Başak'ın "Bu işin okulunu okumasak da öğrendik her şeyi, alaylıyız. Mesela biri bir şey soruyor. Ben hemen yok o öyle olmaz ya böyle olur diyorum" sözleri de bu duruma örnek teşkil etmektedir. Katılımcıların ortak fikri haline gelen bu yorum sonrası "avukat gibi oldum" sözleriyle hukuki bilgilerinin oldukça arttığını söylemişlerdir. 14 yıldır cezaevi sistemiyle yakından ilişki içinde olan İpek, koğuşun tüm sorunları ve sorularıyla ilgilendiği gibi yazılması gereken dilekçeler konusunda da okuma yazması olmayan mahkûm eşlerine dilekçe yazmaktadır. Cezaevinde ziyarete gittiğinde söylemese, hiç kimsenin mahkûm eşi olduğunu anlamayacağı kadar hukuk bilgisine sahip olduğunu söyleyen İpek, şunları anlatmıştır:

> Zaten cübbeyi giyip adliye de dolansam kendimi avukat savcı diye yuttururum. O derece yani. Yasal sürece dair bilgim çok arttı. Dilekçe bile yazıyorum artık. Ondan sonra infaz hesaplıyorum. Kime kaç yıl dersem o kadar alıyor. Artık hangi suçun yatarı nedir? Hangi suçun infazı nedir? Hangi suç kaçta kaç yatar? Hangi suça ne kadar indirim sağlanır? Ben tüm bu bilgiyi cezaevi ortamını, hukuki işleyişi, yasal süreci nişanlım sayesinde öğrendim tanıdım. (İpek, 35, Lise, Nişanlı)

Diğer kadınlar gibi İpek de pasif statüsünü kabul etmek yerine, bilgi edinme ve dilekçe yazma gibi becerilerle hapsedilme sürecinde aktif olmaya çalışmaktadır. Kendisini "savcı" veya "avukat" ile eşdeğer bilgiye sahip biri olarak tanımlamak hem damgalanmayı aşma hem de kendi değerini yeniden inşa etme çabasını yansıtmaktadır. Ceza adalet sistemi gibi güçlü bir kurum karşısında, bilgi edinerek ve bu bilgiyi uygulayarak katılımcılar bir tür güç kazanmışlardır. 14 yıldır cezaevi rejimiyle iç içe yaşayan İpek'in, okuma yazması olmayan Yasemin için yazdığı dilekçeler (eşinin koğuş arkadaşlarıyla arasındaki husumetten dolayı cezaevinin değiştirilmesine yönelik) sonuç bulmuş ve cezaevi değiştirilmiştir. Yasemin'in eşinin kız çocuk sahibi olmak istemesi üzerine eş görüş hakkı verilmesine ilişkin dilekçeler üzerine çalıştıklarını söylemişlerdir. Daha öncesinde ceza adalet sisteminin karmaşık ve otoriter yapısı, mahkumlar üzerinde etkiliyken kadınların sisteme dair tüm bilgileri öğrenmeleri, güç dinamiklerini lehine çevirme adımlarıdır. Dilekçe yazmak gibi adımlarla mahkûm eşleri zamanla hukuki aktörlere dönüşmektedir. Adalet sisteminde pasif birer nesne olmaktan çıkan mahkûm eşleri, haklarını talep eden, karar alma süreçlerine etki eden ve hukuki düzenlemeleri şekillendiren aktif bireyler haline gelmişlerdir. Böylece hukuk

sistemi içinde bir aktör olarak kendisini yeniden inşa etmeye çalışan kadınlar, kendilerini konumlandırmakta ve meşruiyetlerini sağlamaya çabalamaktadır.

3.2.2. Cezaevi rejimi, Ziyaretler ve İletişim

Eşiyle hapsedilmeden önce ilişkisinin iyi olduğunu düşünen kadınlar, bağlarını korumaya ve eşlerini desteklemeye çalışırlar. Eşlerine desteklerini gösterebilmek, ilişkilerindeki alışverişi devam ettirebilmek yani eşleriyle iletişimde kalma çabasındadırlar. Cezaevi rejiminin izin verdiği iletişim yöntemlerini kullanarak zaman geçirmek, (telefon görüşü, görüntülü görüş, açık ve kapalı görüş) kadınlar için önemlidir. Bu istek kadınların aynı zamanda cezaevi rejimiyle birebir temas halinde olması ve hayatını bu doğrultuda yeniden planlaması demektir. Yani yasaların öngörmediği veya amaçlamadığı suçlu dışındaki kişi olan mahkûm eşleri cezaevi sistemiyle, cezaevinin belirlediği zamanlarda etkileşime geçer. Eşin hapsedilmesi nedeniyle kaygının, üzüntünün ve sosyal izolasyonun beraberinde geldiği (Arditti, 2003) bu dönemde mahkumla iletişimde olmak, kadınlar için oldukça önemlidir.

3.2.2. Cezaevi rejimi, Ziyaretler ve İletişim

Eşin hapsedilmesi nedeniyle kaygının, üzüntünün ve sosyal izolasyonun beraberinde geldiği (Arditti, 2003) bu dönemde mahkumla iletişimde olmak, kadınlar için oldukça önemlidir. Eşiyle ilişkisini sürdürmeye devam etmek isteyen kadınlar bağlarını koruma, eşine desteğini gösterebilme ve ilişkilerindeki alışverişi devam ettirebilme çabasındadır. Bu nedenle cezaevi rejiminin izin verdiği iletişim yöntemlerini kullanarak zaman geçirmek, (telefon görüşü, görüntülü görüş, açık ve kapalı görüş) kadınlar için önemlidir. Bu istek kadınların aynı zamanda cezaevi rejimiyle birebir temas halinde olması ve hayatını bu doğrultuda yeniden planlaması demektir. Yani yasaların öngörmediği veya amaçlamadığı suçlu dışındaki kişi olan mahkûm eşleri cezaevi sistemiyle, cezaevinin belirlediği zamanlarda etkileşime geçer.

3.2.2.1. Ziyaretler

Cezaevi ziyaretleri yalnızca fiziksel bir buluşma değil, mahkûm ve mahkûm eşi arasındaki duygusal bağı yeniden inşa etmenin bir yoludur. Eşleri cezaevine giren kadınlar ilk görüş öncesi benzer şekilde farklı bir heyecan yaşadıklarını anlatmışlardır. Örneğin

Rukiye, ilk görüşe giderken eşini görüp görmeyeceği konusunda kaygılandığını çünkü "Ben artık birden benden gittiği için bir daha onu hiç göremeyeceğim düşüncesine kapılmıştım. Yani bir daha hiç göremeyeceğim tamam benden gitti sonuçta cezaevi ne zaman çıkacağı da belli değil" diye düşündüğünü anlatmıştır. Tıpkı bir ölünün evden çıkması gibi erkeğin sosyal ölümü, kadınların eşlerini bir daha göremeyeceği düşüncesine yol açmaktadır. Görüşe giderken de aynı düşünceden hareketle tedirgindirler. Benzer şekilde Zehra da ilk görüşü anlatırken o günkü yoğun duygularından, "3 koridor öncesinden onu beklemeye başlamıştım. Yani göreyim diye. Koridor koridor ayırıyorlar o zaman onun çıkacağı ilk koridora kadar yürümüştüm. Çıkar çıkmaz göreyim vakit kaybetmeyeyim, bir dakika bile kaybetmek istemedim o yürüyüş mesafesinde. Yan yana geldik ve çok ağladım konuşamamıştım" sözleriyle bahsetmiştir. Zehra için de ilk günler ve ilk ziyaretler oldukça yıpratıcı geçmiştir. Zehra'nın ziyarete yüklediği yoğun duygusal anlam "bir dakika bile kaybetmemek" için çabalamasını gerektirmiştir. Kaybettiğini düşündüğü eşini bir dakika fazla görebilmek için çabalamış fakat gördükten sonra ağlamaktan konuşamamıştır. Ziyaretler sonrasında ise ayrılışın yeniden gerçekleşmesi, mahkumla kurulan iletişimi unutturacak nitelikte gerçekleşmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu ilk ziyaret sonrasında "Ayrılırken çok kötü olmuştum" sözlerini sarf etmişlerdir. Ziyaretlerde (özellikle açık görüşlerde) cezaevi sınırı bulanıklaşarak mahkûma temas edilebilirken, ziyaretin bitiş anı cezaevi sınırı yeniden belirir. Bu nedenle sadece ilk görüşmede değil, aslında tüm ziyaretler de benzer bir üzüntü yaşamaya devam etmektedirler. Yasemin 17 senedir cezaevine ziyarete giden bir kadın olarak cezaevi ortamına alıştığını söylese de görüşlere büyük bir heyecanla gittiğini fakat her görüş sonrası aynı üzüntüyü yaşadığını şu şekilde anlatmıştır:

> Ben 17 senedir bu cezaevi ortamını yaşadığım için alıştım artık. İlk defa 13 yaşında ziyarete gittim. Git gel her şeyine alıştım. Salı günleri benim ziyaret günüm. Bu hafta açık görüşümüz var mesela Cuma gününden heyecan başlıyor. Hazırlıklar başlar ne giyeyim eşime nasıl daha güzel görünürüm diye heyecanla hazırlıklar başlar. Görüş gününe kadar hazırlıklar devam eder. Pazartesi heyecan daha fazla olur o gece hiç yatmam. Sabaha kadar çay içe içe uykum kaçıyor, bekliyorum. Sonra eşimin yanına gidiyorum. Onun yanına giderken kalbim heyecanla güm güm atar. Onu görüp sarılıp kokusunu içime çektiğim zaman bütün hayat durur. Sanki dünya yıkılmış bir tek ikimiz varmışız gibi. Bu heyecan hiçbir şeye benzemez. Görüş dakikamız bitmesin,

ziyaret bitmesin, yanımda kalsın diye düşünürüm içimden. Elini tutarsın, dokunursun, sarılırsın öpersin. Ama ziyaret bittiğinde dünya yeniden başlamış, çilem yeniden devam ediyor gibi hissediyorum. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Cezaevleri yalnızca mahkumların değil, onların eşlerinin dışarıdaki hayatlarını da şekillendiren merkezi bir role sahiptir. 12 yaşında kaçarak "evlenen" ve çocuk gelin olan Yasemin, cezaevinin hep hayatının merkezinde olduğuna işaret etmiştir. Yasemin, hayatının cezaevi ziyaretleriyle şekillendiğinden ve bu süreçte duygusal zorluklarla da başa çıkmaya çalıştığından bahsetmiştir. "Eşime nasıl daha güzel görünürüm" ve "Kokusunu içime çektiğimde bütün hayat durur*"* gibi ifadeleri cezaevi ortamına rağmen ziyaretlerdeki duygusal yoğunluğuna işaret eder. Eşi sosyal hayattan izole edilmiş olsa da aralarındaki ilişki daha idealize edilmiş ve anlam yüklü hale gelmiştir. Yasemin'in atfettiği bu anlam ziyaret öncesi yaşadığı yoğun heyecanın kaynağıdır. Ziyaret hazırlıkları ve görüş öncesi heyecan, Yasemin'in hayatında sürekliliği olan ritüel haline gelmiştir. Bu ritüel, Yasemin'in cezaevi sürecine anlam katmasına ve bu süreci daha katlanabilir kılmasına yardımcı olmaktadır. Yasemin ve diğer mahkûm eşleri tarafından "Ayda bir kere olan açık görüş çok değerli" ifadesi vurgulanmıştır. Açık görüşe atfedilen bu anlam, görüşü oldukça değerli yaptığından ne giyeceklerini, nasıl gideceklerini veya ne konuşacaklarını düşünerek bu ziyareti beklemektedirler. Fakat her görüş sonrasında bir tür duygusal çöküş yaşarlar. Umut, heyecan, geçici doyum ve sonrasında gelen yalnızlık arasında bitmeyen bir döngüsellik vardır. Ziyaretlere bağlı olarak yaşanan bu döngü, ceza adalet sisteminin mahkûm eşini duygusal olarak nasıl etkilediğini ortaya koyar. Sistem, ziyaretlerle mahkûm ve eşi arasındaki ilişkiyi belirli bir zaman ve mekanla sınırlandırarak, kadınların duygusal dengesini "heyecan" ve "hayal kırıklığı" arasında tutar.

Kadınlar bu ziyaretler için uzak mesafeler katetmek zorundadır. Fakat 1 saat olan görüş hakları görüşme yapılan kadınların hepsinin ifadesine göre 45 dk ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle kadınların ziyaretlere dair ortak şikâyeti, 1 saat olan ziyaret hakkının tam olarak verilmemesidir. Cezaevi ve evinin ters konumlarda olması nedeniyle ziyaretlere tek başıma gitmem mümkün değil diyen Şeyma, "Biz ilçede yaşıyoruz. İlçeden cezaevi 2 saat uzaklıkta. Kayınpederim arabasıyla ayda bir görüşe götürüyor. 2 saat yol gidiyoruz, 45 dakika görebilmek için aslında 1 saat olması gerekiyor. Ama asla o kadar süre vermiyorlar" sözleriyle cezaevine erişimde mekânsal bir eşitsizlik yaşadığını söylemiştir. Cezaevlerinin

genellikle şehir merkezlerine uzak bölgelerde konumlanması, kırsal kesimlerde yaşan mahkûm eşlerinin bu süreci daha zor deneyimlemesine neden olur. Şeyma gibi Belgin de "Normalde ziyaret süresi 1 saat diyorlar ama ben hiç denk gelmedim. Hep 45 dakika oldu. Orada beklediğin anı bile hesaplıyorlar. Bak şimdi ben dünyanın yoluna gideceğim. 11 saat yol gideceğim, 45 dakika görebilmek için. Zaten kışın yollara çıkamıyorsun" ifadeleriyle aslında resmi süre taahhüttü olan 60 dakikalık görüş haklarının cezaevi rejiminin inisiyatifine bağlı olarak 45 dakika olduğundan yakınmıştır. Ziyarete çocuğuyla giden Başak ise yolun oldukça meşakkatli olduğunu, "Benim bir ziyarete gidip gelmem için yol 4 saatimi alıyor. Çocuğum da küçük olduğu için inmek binmek zor oluyor. Çocuk acıkıyor, altını değiştirmek gerekiyor" sözleriyle anlatmıştır. Çocukla seyahat etmek, yolculuğu hem duygusal hem de fiziksel olarak zorlaştırır. Kadınların hem çocuğun ihtiyaçlarını giderme hem de mahkûmu görme isteği bu zorluklara katlanmasını gerektirir. Fakat yolculuk ve ziyaret süresi arasındaki orantısızlık ve tüm çabaya rağmen zamanlarını yönetememe, kadınların zamanlarına yabancılaşmasına ve hayal kırıklığı yaşamalarına neden olur. Bu ziyaretler maddi durumu iyi olan kadınlar için de yorucudur. Örneğin ziyaretlere özel şoförüyle giden Gamze deneyiminden şöyle bahsetmiştir:

> Yaşadığımız ile 4-5 saat uzaklıkta bir şehre gönderildi. Kendimize ait aracımız var. Ama ben yorgun ve uykusuz olduğum için araç kullanmaya cesaret edemiyorum. Yanımızda çalışan bir şoförümüz var o beni ve çocuğumu götürüp getiriyor. Ziyarette zorun yaşamamak için erkenden yola çıkıyoruz. Yolda bir iki saat uyumaya gayret ederek gidip geliyorum. Yoksa uykusuz çıkıyoruz gelince de tekrardan işe devam ediyoruz birkaç saat uykuyla. Yorucu oluyor yaşadığımız yere yakın olması için dilekçe verdik olmadı. Sabah 6 gibi yola çıkıyoruz. Akşam üstü 4 gibi geri dönmüş oluyoruz. O kadar yol sadece 45 dakikalık görüşme için. Bir saat bile değil 45 dakika da bizi çıkartıyorlar. Ziyaret bir saat diye geçiyor ama hiçbir saat olmadı. (Gamze, 42, Lise, Evli)

Yaklaşık 10 saat yolculuk sonrasında 45 dakikalık görüş, Gamze'nin de diğer kadınlar gibi yaşadığı zaman/emek eşitsizliğini gözler önüne sermektedir. Misafirperver olmayan alandaki bu ziyaretler, kadınların konumuna, yaşına, eğitim durumuna, nereden geldiğine veya kim olduklarına bakmaksızın benzer zorluğu yaşatmaktadır. Gamze, eşinin yaşadığı yere daha yakın bir cezaevine nakli için dilekçe vermiş fakat talebi reddedilmiştir.

Verdikleri dilekçeye gelen ret cevabı Gamze'nin sistem karşısında güçsüzlük ve çaresizlik hissini arttırmıştır. Taleplerin dikkate alınmaması, cezaevi yönetiminin mahkumların aile ilişkilerini ikinci plana attığını göstermektedir. Yine de Gamze tüm bu zorluklara rağmen aile bağlarını sürdürmek için çaba sarf etmektedir. Yapılan bazı çalışmalar (Comfort, 2007) ziyaretçilerin sevdiklerini görebilmek için çok erkenden cezaevine geldiklerini ve görüş saatine kadar beklediklerini anlatmıştır. Benzer şekilde çalışmamın katılımcıları cezaevlerine giderken eşlerini görme heyecanı, sorun çıkarsa korkusu ve görüşe yetişme stresi yaşadıklarını aktarmışlardır. Gamze de geç kalma korkusu veya uzun aramaların sonuna kalıp 45 dakika olan görüş süresinin daha da azalmaması için erkenden cezaevinde olmaya çalıştığını anlatmıştır. Daha öncesinde görüş saatini kaçıran Gizem ise şunları anlatmıştır:

> Ben bir sefer görüşü kaçırdım. O zaman yeni işe başlamıştım ve çok yorgundum. Sabahın 5 ine kadar oturdum giyindim sabah 6.30 da evden çıkmam, otobüse binmem gerekiyordu. İlk görüşe girecektim o da sabah saat 9 da başlıyordu. Ve ben giyindikten sonra iki dakika gözlerimi kapatayım dedim gözümü açtığımda saat 9 olmuştu. O an geç kaldım kaçırdım diye saçımı başımı yolmaya başladım. Hemen taksiyi aradım taksiyle giderken cezaevini aradım n'olur bekletin 2 dakika da olsa görmek istiyorum diye. Onlarda abla yetişirsen söz veriyoruz seni sokacağız 2 dakika da olsa göreceksin dediler. Nitekim çocuklar yardımcı oldular. Kimliğimi verdim üzerimi aradılar. Ayakkabılarımı giymeden koşarak görüş yerine gittim. Gerçekten de sadece 2 dakika izin verdiler. 2 dakika konuşabildim zaten nefes nefeseydim. Sabah sabah o şokla uyanıp gidince eşim napiyosun iyi misin yüzüne ne oldu niye böyle soluk soluğasın dediğinde geç kaldım sana yetişemeyeceğim sandım dedim telefon kapandı. O görüş ben de yara oldu. Çok kötü hissetmiştim. Bir daha bu durumu yaşamamak için kesinlikle kimseye o gün randevu vermiyorum erkenden uyanıyorum. Çalıştığım yerdeki amirlerim hepsi pazartesi gününü eşime ayırdığımı biliyorlar. Pazartesi günü dünya yansa umurumda değil. Erkenden çıkıp saatler öncesinden cezaevine gidiyorum. Cezaevinin kafeteryasında oturup çayımı içerek görüşü bekliyorum. (Gizem, 44, Lise, Evli)

Kadınlar, pek çok anlam atfettikleri ziyaretleri hayatlarının merkezine yerleştirmiştir. Bu nedenle cezaevi ziyaretleri Gizem ve diğer katılımcıların hayatında belirleyici rol

oynamaktadır. Ziyaret günleri çalıştıkları ortamda bilinmekte ve ziyaret saati hayatlarındaki tüm sorumlulukların önüne geçmektedir. Diğer katılımcılarda Gizem gibi ziyaret günlerinde kimseyle görüşmediklerini, ziyarete duygusal ve fiziksel olarak hazırlandıklarını ifade etmişlerdir. Kadınlar için ziyaret, mahkumla temas kurabildikleri tek fiziksel bağdır. Fakat cezaevi sistemi, kadınların duygusal ihtiyaçlarını, fedakarlıklarını görmezden gelen, katı kurallara bağlı ve insani ihtiyaçların öncelikli olmadığı mekanik bir doğaya sahiptir. Cezaevlerinin bu yapısı ziyaretlerin mahkûm eşleri üzerinde yoğun stres oluşturmasına neden olmaktadır. Örneğin Gizem, geç kaldığı ve eşini zamanında göremediği için "O görüş bende yara oldu" ifadesiyle kendisinde kalıcı olumsuz bir duygu bıraktığından bahsetmiştir. Bu nedenle Gizem gibi katılımcılar açık veya kapalı görüş fark etmeksizin çok erken gidip orada beklemeyi tercih ederler. Zaten kısıtlı olan görüş saatinin bir dakikasını bile kaçırmamak adına kadınların harcadıkları yoğun çaba göze çarpmaktadır. Benzer şekilde Beyza "Saat 4 de görüşüm 1 de cezaevinin kapısında oluyorum. Ya kaçırırsam ya aramadan geçip görüşe giremezsem korkusuyla çok erken saatlerde orda oluyorum" demiştir. Beyza'nın da bahsettiği üzere aramalar da ayrı bir stres yaratır. Çünkü kadınlar suç işleyen kişiler olmamasına rağmen eşlerini ziyaret edebilmek için mahkumlara benzer aramalardan geçmek zorunda kalır. Ziyaretçi olan kadınlar korunan güvenlikli bir alana girmeleri nedeniyle detaylı aramalara maruz kalırlar. Resmi işleyişte, belgelerde, davranışta veya görünümde yaşanacak en ufak bir sıkıntı ziyarete alınmamaya, en iyi ihtimalle de ziyarete geç girmeye neden olabilir. Yapılan çalışmalara göre (Braman, 2004; Comfort, 2007) ziyaretçilerin, ziyaret günlerinde yaşadıkları en yaygın sorun kıyafet kuralı ihlalleridir. Yapılan eski tarihli çalışmalar kıyaslandığında günümüzde her ceza infaz kurumunun internet sayfasında görüş saatleri ve cezaevi düzenlemeleri açıkça belirtilmesi ve mahkûm eşleri arasındaki iletişim bu sorunun yaygınlığını azaltmıştır. Fakat ani hapsedilmelerde benzer sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin Belgin, "İlk ben kapalı görüşe gittim. Yakalandığının ertesi günü kapalı görüş vardı. Demir kapılar açılıyor, Telli iç çamaşırları giyilmiyormuş yasakmış. Toka yasakmış. Çorapların içini ayakkabını her yerini arıyorlar. Hiçbirini bilmiyordum" ifadesiyle eşinin aniden yakalanması, onu bir anda cezaeviyle tanıştırmış ve kuralları öğrenmeye vakti olmamıştır. Sonrasında ise ziyarete girişlerde kocasını görmeyi önceledığini ve diğer hiçbir şeyi (katı kurallar ve detaylı aramalar) gözünün görmediğinden bahsetmiştir. Diğer katılımcılarda cezaevi ortamını ilk kez ziyaret ediyor olsalar da "Ortam hiç umurumda olmadı", "Yeter ki eşimi sağ salim göreyim

derdindeydim", "İnfaz koruma memurları ne derse hemen yapmaya çalışıyorum" veya "Bir aksilik çıkmasın da eşimi bir an önce görebileyim" ifadeleriyle önemli olanın ortam veya aramalar değil, belirlenen sürenin her dakikasını kullanarak eşini görebilmek olduğunu anlatmışlardır. Kadınlar görüşlere vaktinden önce gelse de "ya sorun çıkar da eşimi göremezsem" kaygısını taşımaya devam ederler. Bu nedenle Beyza, "Girerken bile ya cihaz gözümü okumazsa ya göremezsem diye korktuğum oldu" sözleriyle bitmeyen kaygılarından bahsetmiştir. Yani kadınlar için ortamın nasıl olduğu veya nasıl arandıkları çok da önemli olmamaktadır. Fakat daha sonraki anlatımlarında ziyaret öncesi aramaların, oldukça detaylı yapıldığından bahsetmişlerdir.

Eşler için önemli olan bu ziyaretlerde erkek de kadın da karşı taraf için özenli giyinme çabası içindedir. Kadınlar hem cezaevi ortamına uygun olacak cihazlardan kolay geçecek şekilde giyinmeli (örneğin balensiz sütyen takmalı) hem de başka erkekler tarafından dikkat çekmeyecek kıyafetler olmasına özen göstermelidir. Katılımcılar da cihazdan geçerken sorun yaşamayacağı "cezaevi kıyafetleri" bulunduğunu belirtmiştir. Onaylanabilir bir benlik algısı oluşturmak için izin verilen görünüm ve davranış sergilemek gerekmektedir. Ziyaretçi olan kadınların bu denli denetim altında tutulması *courtesy stigmaya* yani ilişkili damgaya, simbiyotik ilişkiyle gelen damgalamaya işaret eder. Ziyaret mekânı, mahkumlar gibi kadınlar için de zayıf meşruiyet alanıdır. Bu alanda kadınların otoriteye olan saygıları ölçülür. Bu nedenle Comfort (2007), mahkûmu ziyaret etmek için cezaevine giren kişilerin, özel bir *'yarı tutuklu'* kategorisi oluşturduğunu anlatır. Banu, "Affedersin iç çamaşırıma kadar aranıyordum. Bu kadar detaylı aranmak, kendimi de suçlu gibi hissetmeme neden oluyor. Acaba ben de mi bir şey yaptım psikolojisine giriyorum" sözleriyle kendisini de suçlu gibi yani "yarı mahkûm" olarak hissettiğini söylemiştir. Ziyaretlere girişte detaylı aramalar yapılması kadınların anlatımlarının başında gelmektedir. 5275 sayılı CGTHİK'ya[21] göre insan onuruna saygının esas alınacağı ifade edilmiştir. Ancak

[21] 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Kanunu'nun 86. maddesinin ziyaret ve görüşlerde uyulacak esaslar başlığının üçüncü fıkrasında; 'Kurum görevlileri ve dış güvenlik görevlileri dahil olmak üzere, sıfat ve görevi ne olursa olsun, ceza infaz kurumlarına girenler duyarlı kapıdan geçmek zorundadır. Bu kişilerin üstleri metal dedektörle aranır; eşyaları x-ray cihazından veya benzeri güvenlik sistemlerinden geçirilir, ayrıca şüphe halinde elle aranır. Bu cihazların bulunmadığı yerlerde arama ve kontrol elle yapılır. Ancak milletvekilleri, mülki amirler, hâkim, Cumhuriyet savcıları ve bu sınıftan sayılanlar, avukatlar, noterler, ceza infaz kurumları ve tutukevleri kontrolörleri, izleme kurulu başkan ve üyeleri, uluslararası sözleşmelerde yetkileri tanınmış kişi ve kuruluşların temsilcileri, ceza infaz kurumu ve tutukevi koruma birlik komutanı ile kurum müdürünün üstleri ağır cezayı gerektiren suçüstü halleri dışında elle aranmaz. Duyarlı kapı cihazının

kadınların detaylı aramalar karşısında kendilerini de suçlu gibi hissettiklerini fakat eşlerini göreceklerini bildiklerinden bu hislerini bastırdıklarını belirtmişlerdir. Ziyaret alanına girdiklerinde de kadınlar oradaki mahkûm ve mahkûm yakınlarını gördüklerinde "benim burada ne işim var?" sorusunu sorduklarını söylemişlerdir. Kadınların içlerinde bulundukları mekân ve insanlarla kendilerini özdeşleştiremedikleri dikkat çekmektedir. Banu bu durumu, "Görüşte her kesim insan var. Katili, hırsızı, psikopat olanı, başka türlüsü var. Ama her gelen aile ağlıyor, her aile mağdur ve üzülüyor. Anneler, babalar, eşler, çocuklar…" sözleriyle anlatmıştır. Kendilerini ilk başta o insanlarla aynı ortamda gördüğü için sorgulayan kadınlar, sonrasında Banu gibi farklı sosyal kesimlerden gelen diğer mahkûm yakınlarıyla ortak bir duygusal zeminde buluşmaktadır. Mahkumlar katil, hırsız veya psikopat olsa da hepsinin birer aileye sahip olması ve bu ailelerinde kendisi gibi mağduriyet yaşadığı gerçeğiyle yüzleşirler. Bu mağduriyet Banu' nun "öteki" olarak gördüğü mahkûm yakınlarıyla aralarındaki ayrımları aşmasına, ortak bir mağduriyeti ve acıyı paylaşmasına yol açmıştır. Cezaevinde ortak paylaşımı hisseden mahkûm yakınları arasında sınırlar ve sosyal statüler geçici olarak görünmez hale gelir. Fakat aramalar söz konusu olduğunda katılımcıların anlatımına göre her zaman aynı şekilde veya her mahkûm eşine aynı özenle arama yapılmaması sınırları ve statüleri görünür kılan bir noktadır. Gizem, "Şimdi eskisi kadar detaylı aramıyorlar beni artık gardiyanlarla arkadaş olduk sayılır. Eşim de işçi koğuşunda olduğu için daha güvenilir buluyorlar bizi" sözleriyle eşinin işçi koğuşunda olması veya iyi halli bir mahkûm olmasının kendisinin eskiye göre daha üstün körü aranmasını sağlamıştır. Gizem'in bu ifadesi cezaevlerindeki denetim ve kontrol mekanizmasının yalnızca prosedürlerle değil, kişiler arası ilişkiler ve algılara bağlı olarak şekillendiğini göstermektedir. Yine Gizem'in açık veya kapalı fark etmeksizin her ziyarete gitmesi, infaz koruma memurları tarafından "tanınırlığını" ve "güvenirliliğini" arttırmıştır. Esma ise 3 senedir cezaevine düzenli olarak ziyarete gitse de son ziyaretinde infaz koruma memurlarıyla arasındaki konuşma sonrasında çıplak arandığından şu şekilde bahsetmiştir:

> Zaten Sincan cezaevine gidişte yol çok uzun olduğu için 2 çocukla yol daha da zor geliyor. Onca yoldan sonra 4 tane X-ray den geçiyoruz. Ayakkabılarımıza kadar çıkartıyoruz. Her tarafımıza dokunuyorlar özelin falan kalmıyor. Özel bölgelerimizi elliyorlar göğüslerimizi sıkıştırıyorlar. Ben normalde eşimin yanında bile çıplak

ikazının sürmesi halinde bu kişiler ancak, elle aranmayı kabul ettikleri takdirde kuruma girebilirler. Ziyaret yerleri de ziyaret öncesi ve bitiminde aranır' ibaresine yer verilmiştir.

olduğumu yani onun yanında üzerimi değiştirdiğimi hiç hatırlamam, utanırdım. Ama kadın gardiyanlar beni ve iki kızımı çıplak aradı. O ziyarette ben gardiyana cevap verdim diye hemen giriş kartımı elimden aldı. Benimle 1.5 yaşımdaki kızımı bir kabine 8 yaşındaki kızımı diğer kabine soktular. 1,5 yaşındaki kızımı benim yanımda her tarafını soyarak çırıl çıplak ederek aradılar. Küçük kızım ağlamaya başladı. Kadın gardiyana ben de ağlayarak nolursun abla yeter artık dedim. Kadın tamam ablam bitti bitti diyor ararken. Erkek gardiyan bu gardiyana söyleyince bu kadında mecbur aradı. 8 yaşındaki kızımı da diğer kabinde külotuna kadar indiriyorlar özel bölgelerini elliyorlar. Göğüslerini sıkıyorlar. Bunu yapanda bir kadın onun da Allah cezasını versin. Kabinden ağlayarak çıktık hepimiz titriyoruz. (Esma, 32, Lise, Evli)

Esma'nın yaşadıkları cezaevlerinde mahremiyetin ve insan haysiyetinin ihlal edilebildiğini göstermektedir. Güç ve kontrol mekanizmasının yoğun bir şekilde hissettirilmesi sağlanırken en temel insani haklar yok sayılmıştır. Esma ve Gizem'in deneyimleri cezaevi denetim mekanizmasının farklı cezaevi olması, infaz koruma memurlarının bakış açısı, mahkûmun hangi koğuşta olduğuna bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir. Esma için denetim ve kontrol süreci, mahremiyet ihlallerinin olduğu ve kişisel sınırların yok sayılmasıyken, Gizem rutinleşen ve kişisel sınırların daha az ihlal edildiği bir deneyimden bahsetmektedir. Fakat Esma, kendisine utanç verici ve aşağılayıcı gelen bu uygulama sonrasında öfkeli olduğundan bir o kadar da umutsuz hissettiğinden bahsetmiştir. Uygulanan bu muamele sonrası infaz koruma memurundan özür dilese de sonrasında tutulan tutanakla 6 ay ziyaret yasağı[22] alması umutsuzluğunu arttırmıştır. Esma'nın yalnızca eşine olan bağlılığı nedeniyle, infaz koruma memurları tarafından suçla ilişkilendirilmesi bireysel kimliğinin ve haklarının yok sayılmasına neden olmuştur. Yalnızca "mahkûmun eşi" olarak tanımlamak, kadının bireysel bir özne olarak varlığını gölgeler. Toplumun veya cezaevinin gözünde kadını, eşinin suçunun bir yansıması olarak algılanmasına neden olur. Bu algı nedeniyle yapılan "çıplak arama" veya "detaylı arama" kadını birey olmaktan çıkartarak cezaevi sisteminin "denetim nesnesi" haline getirir.

[22] Esma açtığı dava sonrasında, verilen kararın usul ve yasaya uygun olmadığı değerlendirilmekle şikâyet eden ve vekilinin yerinde görülen şikayetlerinin kabulü ile kararın iptaline karar verilmiştir. Yani ziyaretçi yasaklama kararının iptaline karar verilmiştir.

Cezaevi denetim mekanizmalarının katı ve mekanik bir doğaya sahip olması, ziyarete giden kadınları da etkiler. Çalışmalar (Arditti, 2012; Comfort, 2007) cezaevine girişlerdeki güvenlik prosedürlerinden geçerken küçük düşürücü durumlarla karşı karşıya kalınması nedeniyle ziyaretlerin endişeye neden olduğunu ortaya koymuştur. Ziyaretçi kadınlar, cezaevine girdikleri andan itibaren endişe, kaygı, utanç, çaresizlik, korku hisseder. Cezaevinde sağlanması gereken güvenlik prosedürleri, mahkûm eşlerini zorlar. Kimi zamanda küçük düşürücü uygulamalarla damgalanmaya maruz bırakır. Fiziksel olarak artık rahat hareket edemeyip cezaevi rejimine uygun davranmak zorunda kalırlar. İşte tamda bu konum onları mahkumlara yaklaştırır. Bir mahkumla olan kişisel bağlılık yani simbiyotik ilişki, güveni ve dürüstlüğü boşa çıkarır. Kadını suçlunun suçuyla lekeler ve suçlamayı hak eden biri olarak tanımlar. Böylece kimin mahkûm olduğuna dair ayrım bulanıklaşır (Comfort, 2007). Islah edici ve onarıcı kimliğiyle öne çıkması gereken cezaevlerinde, mahkûm eşine verilen bu cezalar, cezaevinin amaçları ve suçun şahsiliği ilkesiyle çelişir. Mahkûm eşleri suçla doğrudan ilişkisi olmayan bireylidir. Ancak cezaevindeki bu uygulamalar, kadınların kendisini bazen mahkûm gibi bazen de çıplak arama nedeniyle daha kötü hissetmesine neden olur.

Çıplak arama kadınların benliğinin ihlal edildiği bir uygulama olmasına rağmen bu utanç duygusunun hızlı bir şekilde dağıldığı ya da dağılmak zorunda olduğu göze çarpmaktadır. Çünkü katılımcının acil bir şekilde ilgilenmesi gereken çocukları vardır. Kendi yaşadığı travmayı bir kenara koyarak çocuklarının maruz kaldığı muameleye odaklanması, annelik kimliğinin ve koruma iç güdüsünün öncelik kazandığını göstermektedir. Ayrıca çıplak aramayı yapanın bir kadın olması Esma'yı daha çok öfkelendirmiştir. Çünkü ona göre kadın gardiyan kadınlıkla ilgili beklentilere uygun davranmamıştır. Kadın olmasından dolayı daha fazla empati, anlayış ve destek beklerken, kadın dayanışması ve empati eksikliğine dair hayal kırıklığı yaşatmıştır. Kadın infaz koruma memurunun daha anlayışlı davranmamasını, "kendi cinsinden birinin ihaneti" olarak algılamasına neden olmuştur. Benzer şekilde kadın infaz koruma memurlarının çocuğuna karşı anlayışlı olmadığını düşünen Gamze şunları anlatmıştır:

> Üstelik cezaevi koşulları bizim için her şeyi yokuş yapıyor. Çocuğumun üzerinde kapüşonlu mont var buraya kapüşonluyla giremezsiniz diyorlar. Ama hava çok soğuk. Çocuk üşüyecek. 4 yaşından sonra herkese kapüşonlu mont yasak. Oradaki

> insanlara anlatamıyorsunuz. Oğluma ben ışıklı bir ayakkabı almıştım o da sorun oldu. Biz cihazdan geçtikten sonra o ayakkabı burada kalacak çocuğu kucağınızda taşıyın dediler. Ben 3 yaşındaki çocuğu nasıl taşıyayım. Erkek çocuğu yerinde durmuyor hareketli, yere bassa yer buz gibi zaten. Kucağımda taşısam kendim zaten 50 kilo bir kadınım. (Gamze, 42, Lise, Evli)

Ziyaretlere girişlerde yapılan aramalarda yanlarında çocuklarının olması, kadınların annelik kimliğinin ön plana geçmesini sağlayarak asıl endişenin çocuklar olmasına neden olmaktadır. Gamze'nin de beklentileri, sistemin mekanikliğiyle çelişmektedir. Çocuk olmasından dolayı dayanışma ve empati beklentisi karşılık bulmamıştır. İnfaz koruma memurlarının sisteme bağlı olarak hareket etmek zorunda kalması, beklentilerini boşa çıkarmıştır. Cezaevi ziyaretlerinde, kapüşonlu montun ve ışıklı ayakkabının yasak olması, mekanik yaklaşımla insani ihtiyaçların da prosedürlere bağlandığını göstermektedir. Örneğin çocuğuyla ziyarete giden kadınlardan olan Başak, "Benim iç çamaşırıma sutyenime bakılması önemli değil, kendimden şey değilim de küçük bebek olması onun altının açılması sorun oluyor. Çünkü çocuk korkuyor. Tabi infaz koruma memurları da işlerini yapmak zorundalar" ifadesiyle özellikle bez kullanan çocuğu için üzüldüğünü anlatmıştır. Çocuğunun korkup ağlamaya başlaması, arama kapılardan içeri girene kadar sakinleşmemesi ve o esnada diğer ziyaretçilerin yakınını görmek için acele ettiriyor olması anneleri zorlamaktadır. Benzer şekilde Burçin de şunları söylemiştir:

> Aramalar beni etkilemiyor ben zaten devlet memuru olduğumu, buraya yasaklı bir şey getirip kendimi de işimi de riske atmam diyordum. Ama çocuklarımı çok etkiliyordu. Mesela kızım o dönem bez kullanıyordu. İnfaz koruma memurları kızımın bezini açıp bakarlarken çok ağlıyordu çok korkuyordu. Kız çocuğu her ne kadar arayan kadın infaz koruma memuru olsa da yine de tedirgin oluyordu altına bakıyorlar diye. O zaman çok üzülüyordum. Ama bunlar olması gereken şeyler. (Burçin, 34, Lise, Memur)

Her iki katılımcı da detaylı arama prosedürünü içselleştirmiş ve "Bunlar olması gereken şeyler" diyebilseler de çocuklarının bu uygulamaya maruz kalması, duygusal yüklerini arttırmaktadır. Çocuğuyla ziyarete giden kadınlar, anne olarak çocuklarının yaşadığı korku ve travmatik deneyim karşısında çaresiz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Burçin'in devlet memuru olması, onu denetim ve kontrol mekanizmasından koruyamamıştır.

Kendisini sisteme güvenen ve sistemle uyumlu bir birey olduğunu vurgulamıştır. Fakat cezaevinin mekanik doğası, genellikle bireyin güvenilirliğine değil, prosedürlere dayanmaktadır.

Burçin ve Başak çocuklarının her ziyarette bezlerinin açılması, ağlaması ve gergin bir ziyaret süreci geçirmelerine rağmen "bu aramalar yeterli değil" demiş ve detaylı aramaları "olması gereken" olarak tanımlamışlardır. Her ne kadar duygusal yük, detaylı arama ve kontrollere ilişkin prosedürler sorgulansa da eşlerine içeride zarar verecek maddelerin içeri alınmaması için, daha titiz davranılması gerektiğini düşünmektedirler. Detaylı aramaların olması gerektiğini, aksi takdirde içeride sevdiklerinin sorun yaşamasından korktuklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar, madde kullanımının cezaevi içinde de olduğunda dair duyumlar aldıklarını anlatmışlardır. Örneğin İpek, gerektiğinde yapılan çıplak aramaların olmasını gerektiğini belirterek "80 yaşındaki teyzenin başörtüsünün altında, saçının içinde oğluna uyuşturucu getirdiğini gördüm. Bu insanlar çıplak aramayıp ne yapsınlar. İçeriye uyuşturucu sokacak haplanıp benim mahkumuma musallat olacak sataşacak. Bu sence normal bir şey mi? orası ıslah evi, ıslah olma yeri" sözleriyle nişanlısının bulunduğu cezaevinde karşılaştığı olayı ve detaylı aramaların olması gerektiğine dair düşüncelerini anlatmıştır. Rukiye ise "Görevini kötüye kullanan memurların sattığı da ziyaretçilerin olmayacak yerlerine saklayarak içeri soktuğu da oluyormuş. Sıkı bir arama var ama bunlarda formalite içeride mahkumlar kendileri söylüyorlar. Bu sebepten dolayı benim nişanlımın kendi koğuşundan on kişi bu hafta içinde geri kapalıya alındı" ifadesiyle böyle bir tutumun tespit edilip cezalandırıldığından bahsetmiştir. Böyle durumlar mahkumların hem kendilerine hem de diğer mahkumlara zarar verme potansiyelini açığa çıkarır. Bu nedenle bazı mahkûm eşleri bu tür durumların önlenebilmesi için detaylı aramaların zorunluluk olduğuna işaret etmiştir. Ancak ziyaretler öncesi yapılacak aramalar söz konusu olduğunda yapılması gereken, cezaevi güvenliği ile bireysel haklar arasındaki hassas dengenin kurulmaya çalışmasıdır.

Kadınlar sadece iletişimlerini devam ettirebilmek için ziyaret etmemektedir. Bazen de artık kendilerinden uzak olmasını istedikleri eşlerinin gerçekten artık dönemeyecek olmasını gözleriyle görmek istemekteler. Bu kadınlardan biri olan Sena, "zaferimi görmek için ziyaret ettim" sözleriyle ziyarete gitme nedenini açıklamıştır:

9 ayda 2 kere gittim. O yakalandığı gün yola gideceğinde kavga etmiştik aslında aramız iyi değildi. Gitme dedim. Gittiğin yol yol değil başına iş alacaksın dedim. Oğlum da şahit bu kavgaya. Bir de burada da değil ben İstanbul'da oturuyorum. O Aydın'da yakalandı. Çocukları koydum arabaya gittim. İlk etapta onları arabadan indirmedim. Sadece gözüne bakarak 'Değdi mi? bana her şeyi yaşattın çektirdin. Bir de beni böyle mi bırakıp gitmek istedin?' dedim. Boynunu eğmiş. Çaresizliğini gördüm. Aslında daha açık konuşayım mı? (diyerek eşine karşı hislerini sansürsüz söylemek istedi. İstediği gibi ifade etmesi gerektiğini söyledim) Hak ettiği yerde. Allah onu benden kurtardı (diyerek ağlamaya başladı). Kesinlikle çıkmasını istemiyorum. Bilerek oraya kadar gidip onu kendim görmek istedim. Gerçekten elinde kelepçe, yanında polisler vardı. Artık benim yanıma gelemeyeceğini gördüm. (sessizlik ve ağlama). Kurtulduğumu görmek için ziyarete gittim. Gerçekten tutukladılar mı? içeri girecek mi? Ceza alacak mı? Bu mahkeme sürecinin devam etmesinden hoşlanmıyorum. Artık karara bağlanmasını istiyorum. Sonuçta taşıdığı şey tehlikeli tam 3 kilo metamfetamin taşıyordu. İnsanlara zarar veren bir şey bu. Neyini savunuyorlar ki o bile saçma geliyor! (kızgın ve sinirli bir ses tonuyla). Benim yüzümü, gözümü, kulaklarımın arkasını, bacaklarımı mosmor eden adam ceza almadı. Böyle bir şeyde insanları zehirleyen bir şeyle yakalandı. Bunda bile hala yargılıyorlar. Gerek yok bence bunda net olmalı. Cezalar net olmalı. (Sena, 36, Lise, Boşanmış)

Sena eşiyle olan ilişkisinden özgürleşmesini ve ilişkinin sonlandırılmış olduğuna emin olmayı hedeflemiştir. Ziyarete giderek eşiyle arasındaki mücadele de eşinin artık güçlü olan taraf olmadığını, demir parmaklıklar arkasında ve kendisine artık zarar veremeyeceğine emin olduğunu görmüştür. Eşinin artık mahkûm olması, doğrudan bir tehdit veya baskı unsuru oluşturamaması, Sena'nın ilişkisiyle hesaplaşmasını kolaylaştırmıştır. Yaptığı bu ziyaret de hesaplaşmanın bir parçası haline gelmiştir. Bu cezaevi ziyareti Sena için yalnızca fiziksel değil, duygusal olarak da eşinden kopuşun önünü açmıştır. Sonuç olarak her kadın için ziyaretin amacı farklıdır. Bazı kadınlar duygusal bağlarını sürdürebilmek için cezaevi sisteminin kendilerine yansıyan olumsuzluklarını göz ardı ederken bazı kadınlar da ziyaretlerin, duygusal kopuşun somut alanı ve geçmişten özgürleşme olabileceğini göstermektedir. Bu durum hapsedilme süreci ve cezaevlerinin yalnızca mahkumlar için

değil, mahkûm eşleri için de bir yüzleşme ve dönüşüm alanı olarak varlığını ortaya koymaktadır.

3.2.2.2. Telefon Görüşü

Telefon görüşmeleri, kadınların eşleriyle iletişim kurabilmesini sağlayan seçeneklerden biridir. Mahkûm için telefon görüşmeleri dış dünyadaki hayatla arasında bağı sağlar. Cezaevi bağlamında iletişim kurmanın bir aracı olmasının ötesinde, eşler arasındaki güç ilişkilerinin ve duygusal bağların yansıdığı bir alandır. Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik'in on birinci bölümü olan hükümlülerin yükümlülükleri, hakları ve çalıştırılmaları, telefonla görüşme başlığı altında bulunan madde 74/g'ye göre; görüntülü telefon görüşmesi yapılmasına imkân sağlayan teknik alt yapının kurulu bulunduğu bakanlıkça belirlenen kurumlarda, haftalık görüşme süresi otuz dakika olarak uygulanmaktadır. Bu sistem oda veya koğuş içine ya da idarece uygun görülen diğer yerlere kurulabilir. Haftalık ziyaret hakkını kullanmayan hükümlülerin bir sonraki haftalık telefonla görüşme süresine ayrıca otuz dakika ilave edilmekte ve bu süre devredilememektedir. Bu görüşmeler görüntülü ve sesli olarak yapılabileceği gibi sadece sesli olarak da yapılabilir. Görüntülü görüşme hapsedilme öncesinde nitelikli bir ilişkisi olan, çocukları olduğu için uzaklıktan dolayı, açık veya kapalı ziyaretlere gitmeye zorlanan kadınlar için avantajlı olabilmektedir. Şeyma, "Kapalı görüşte görüyorsun ama dokunamıyorsun iyi olduğunu yakından görüp dönmek gibi açıkla aynı heyecanı yaşatmıyor. Şimdi görüntülü görüşme çıktı o kapalı görüşten daha iyi en azından oraya gitmekle beklemekle o ortamla uğraşmıyoruz" diyerek yeni sistemin kendisi için sağladığı avantajlardan bahsetmiştir. Şeyma gibi pek çok katılımcı bu avantajı düşünerek kapalı görüşe gitmeyip ilave 30 dakika görüşme hakkı aldığını anlatmıştır. Cezaevindeki iletişim yöntemlerinin iyileştirilmesi ve görüntülü görüşme sisteminin sağladığı kolaylıklar, mahkûm eşleri üzerindeki etkileri azaltmakta ve duygusal rahatlama sağlamaktadır. Bu sayede uzak mesafeler gibi fiziksel zorluklar azalmakta, bekleme süreleri, arama prosedürleri ortadan kalkmakta, çocukların yaşayacağı stres ve travmanın önüne geçilmekte, zamansal ve ekonomik tasarruf sağlanmaktadır. Kadınların ziyaretler için harcadıkları para, zaman ve çaba, kadınların iş ve ev hayatı gibi diğer sorunluluklarını yerine getirmesini zorlaştırırken görüntülü görüşme, kadınların yüklerini azaltarak kendi hayatlarına daha iyi organize olma imkânı verir.

Comfort'un (2007, s. 91) çalışması, erkeklerin taleplerde bulunarak veya eşlerini kontrol ederek otoritelerini ve hakimiyetlerini göstermek için sıklıkla telefon konuşmalarını kullandığını göstermektedir. Bu çalışma kadınların, kendilerini evlerinde hapsedilmiş hissettiklerini, eşlerinin infaz koruma memuru rolünde olduğunu ve sık sık önceden tahmin edilemeyecek zamanlarda kontrol ettiğini ortaya koymuştur. Çalışmalarda "hapsedilmenin acısı" olarak erkeklerin denetimi ele alınsa da benim yaptığım çalışmada erkeğin bu şekilde araması, pek çok kadını mutlu etmektedir. Kadınların, eşlerinden gelen telefonları nasıl anlamlandırdığı, büyük ölçüde ilişkinin hapsedilme öncesi ve sonrasındaki dinamiğine bağlı olarak değişmektedir. Örneğin Gizem, "Arıyor yoldayım annemlere gidiyorum. Eve ne zaman döneceksin diyor. Saat veriyorum mesela o saatte mutlaka arıyor eve gittin mi sıkıntı yok değil mi diye" eşinin görüntülü arayıp kendisini görmesine rağmen defalarca iyi olup olmadığını sorduğunu anlatmıştır. Eşinin kontrol etme amacının olmadığını düşünen Gizem, cezaevinde aklının her an eşinde olması ve kolay telefon edebilir olmasına bağlamıştır. Karakter olarak da eşinin evhamlı bir yapısının olmasının, bu aramaların sıklığını arttırdığını belirtmiştir.

Kolay telefon edilebilir olması, herhangi bir sorun yaşandığında ya da kadınlar eşleriyle görüşmek istediğinde, mahkûm eşleri vasıtasıyla iletişim kurmayı kolaylaştırmaktadır. Çünkü telefon görüşmeleri, mahkûm kadar kadının da eşinin varlığını hissetmek isteyeceği ve bir bağın devam ettiğini görmeyi sağlayan araçtır. Örneğin Beyza, "Eşim beni aramadı bir gün, koğuşta eşi olan bir ablayı aradım. Oğlun seni ararsa eşimin beni aramasını söyler misin dedim. Eşim haber göndermişsin bir şey mi oldu diye ben arıyor. Öylesine arattım derdim*"* ifadesiyle telefon görüşmelerini kontrol aracı olarak görmediğini aksine eşiyle arasındaki bağı rahatlıkla sürdürebildiğini vurgulamıştır. Fiziksel temas, mümkün olmasa da yüz yüze iletişim, duygusal bağı korumak ve güçlendirmek için önemli bir araçtır. Cezaevi ziyaretçileri veya mahkûm yakınları benzer zorluklar yaşadıkları için birbirlerine destek olurlar.

Devlet memuru olan Burçin, "Akşam evde olacağım saatleri soruyor. 17.30-18.00 gibi ararsın dediğimde ya tam binanın önüne geldiğimde aramış oluyor. Ya evdeyken arıyor ya yemek hazırlarken arıyor konuşuyoruz. 5 senedir görüntülü görüşmelerde eşimin bana neredesin orda mısın burada mısın diye baskı yaptığı olmadı" diyerek eşinin, görüntülü görüşmeyi kullanarak kendisini hiç baskı altında bırakmadığını söylemiştir. İlişkilerindeki

karşılıklı güvene dayanması, Burçin'in baskı hissetmemesine ve günlük rutinine uygun bir şekilde iletişimlerini sürdürmesine yardımcı olmaktadır. Fakat Esma, "Görüntülü görüşme her iki eş için de iyi bir şey eşin ne yaptığını nereye gittiğini nasıl olduğunu görüyorlar içleri rahat ediyor. Yaşlılar umursamıyordur karısı nereye giderse gitsin. Genç eşler kıskanıyor" diyerek dışarıya bu yüzden çok çıkmadığını çıkarsa da eşi aradığında yanında kimlerin olduğunu göstererek içini rahatlattığını belirtmiştir. Görüntülü görüşmeler, kadınların hareket alanlarının daha sınırlı olmasına neden olarak hapsedilmenin olumsuz etkilerinin artmasına neden olur. Burçin'in ve Esma'nın bireysel deneyimlerinin farklılaşmasında mahkumların tutumları etkili olmaktadır. Erkekler kadınların nerede veya kimlerle olduğunu sormasa da katılımcıların büyük çoğunluğu eşlerine hayatlarının her ayrıntısını anlattıklarını ve eşinin aklı kalacağı zamanlarda aramamasını sağladıklarını anlatmışlardır. Kadınların, mahkumların arama saatlerinde evde olmaya özen göstermesi, neredelerse ortamı veya yanlarındaki kişileri göstermesi, panoptikon misali kendilerini her daim gözetim altında bıraktıklarını göstermektedir. Bu davranış biçimi, kadınların içselleştirilmiş bir gözetim altında hareket ettiklerini ve eşlerinin uzakta olmasına rağmen onların varsayılan bakışlarına uygun şekilde davranmaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Böylece kadınlar hem eşlerinin zihinsel rahatlığını sağlamakta hem de toplumsal cinsiyet rollerine uygun bir şekilde hareket ederek kendi özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Bu kısıtlanma hapsedilmenin yalnızca mahkumları değil, onların eşlerini de dolaylı bir gözetim ve kontrol mekanizması içine hapsettiğini göstermektedir.

Kadınlar, "Gizli çalıştığım için akşam ara yarın diyorum" veya "Misafir gelecek yarın arama hakkımızı sonraki gün kullanalım" gibi ifadelerle mahkumları yönlendirdiklerini anlatmışlardır. Yani kadınlar, aramalar üzerindeki belirsizliği kontrol ederek sosyal hayatında kendine alan açma çabası içindedirler. Mahkûmu bu şekilde yönlendiren kadınların ortak motivasyonu "Ararsa beni dışarıda öyle görürse üzülür veya aklı kalır" düşüncesidir. Bu düşünce kadınların eşlerinin duygusal durumlarını gözeterek kendi davranışlarını kontrol altına almasına neden olmaktadır. Kadınlar bu davranışları gönüllük veya rızaya dayalı olarak yaptıklarını belirtseler de erkeklerin beklentilerini karşılayacak kendileri kendi hayatları üzerinde bir kontrol mekanizması geliştirmişlerdir. Bundan dolayı, içinde bulundukları durumu baskı olarak değil duygusal bağ veya rahatlama olarak ifade ettiklerinden eşleriyle görüntülü görüşmeni ilişkinin devamı için ne kadar elzem olduğunu vurgulama çabası içindedirler. . Eşinin aramaları bir kontrol ve baskı aracı olarak

kullandığını açıkça dile getiren tek katılımcı Sena'dır. Sena, eşinin cezaevinden telefon görüşleri aracılığıyla kurmaya çalıştığı kontrolü şu şekilde anlatmıştır:

> En son konuşmamız 15-20 gün önce oldu. Aradığı saatlere baktığımda çocuklarla konuşacağı saatlerde aramıyordu. Bütün gün ben işte olduğum saatlerde aradığını, beni denetlediğini fark ettim. Kuryelik yapıyorum. Önemli bir şey diyecek diye hem de cezaevinin psikolojisini düşünerek Allah rızası için durup açıyorum. Motoru kenarı çekip yazın sıcağında kafamda kask üzerimde mont duruyorum. Bir şey isteyecek herhalde diye. Ne yapıyorsun diyor. Ben de denizin kenarında güneşleniyorum dedim. Ondan sonra daha çok tepki göstermeye başladım. Şu saatte arayacaksan ara ve sadece çocuklarla konuşacaksan ara dedim. Aradığında çocukların eline veriyorum hemen. Başlıyor 'annenizi verin' demeye. Her seferinde bana bunu niye yapıyorsun? Neden yapıyorsun? Ben sana ne yaptım? Artık beni suçlayıcı şeyler söylemeye başladı.(Sena, 36, Lise, Boşanmış).

Hapsedilmeden önce de Sena ve çocuklarla güçlü bir iletişime sahip olmayan mahkûm sonrasında da benzer bir iletişim kurmaya çalışmıştır. Sena'nın ifadesine göre eşi sadece çalıştığı saatlerde görüntülü arayarak onun hareketlerini ve nerede olduğunu denetlemeye çalışmaktadır. Sena eşinin denetleyici ve sorgulayıcı tavrından rahatsız olduğu için sınır çizmeye çalışmıştır. Görüşmeleri çocuklar üzerinden sınırlayarak kontrol mekanizmasını kırmak ve kendi özel alanını korumaya çalışmaktadır. Fakat eşi "suçlayıcı sözler" söyleyerek manipüle etmeye çalışmıştır. Mahkûm bunu her zaman bilinçli bir şekilde yapmaz. Cezaevi koşullarının getirdiği stres, mahkûmun tepkilerinin daha sert olmasına ve duygusal yoğunluğunun artmasına yol açabilir. Dış dünyaya erişimin kısıtlı olması ve özgürlük kaybı nedeniyle ilişkileri kontrol etme ihtiyacı da hissedebilir. Fakat nedeni her ne olursa olsun bu durum, karşı tarafta bir baskı ve rahatsızlık oluşturacaktır. Mahkûmun böylesi bir psikoloji nedeniyle oluşturduğu baskı, dışarıda çalışmak ve çocuklarına bakmak zorunda olan kadının hayatını zorlaştırmaktadır. Özellikle çalışan bir kadın olarak sosyal ve duygusal yüke ilaveten büyük bir stres kaynağına dönüşebilmektedir. Dolayısıyla eşinin suçlayıcı ifadeleri, Sena'nın suçluluk hissetmesi ve beklentilerin yerine getirilmesi için yapılan baskının yüz değiştirmesidir.

Belgin ve eşi ise ilişkilerini ve iletişimlerini devam ettirebilmek adına çaba göstermektedir. Mahkûmun resmi olarak eşi olmayan Belginle dilekçe vermeden görüntülü

görüşme yapması, disiplin cezası almasına neden olmuştur. Belgin, "Bize ceza verdiler yaklaşık 3 ay ne sesini duydum ne görüşüne gidebildim. 3 ayın sonunda ablasının bana verdiği hattan ilk aramada birden böyle bir şey yaptık" sözleriyle 12 yıllık eşinin 3 ay boyunca sesini duyamamanın zorluğundan bahsetmiştir. Mahkûmun ablasının verdiği hat üzerinden iletişim kuran Belgin, sevgisini ve özlemini açığa vurmadan konuşmakta zorlandığını ifade ederek mahkumla olan ilişkisinden dolayı kendisi de simbiyotik zarar görmüştür. Belgin yaşadıklarını şu sözlerle anlatmıştır:

> Ben ablasının hattını kullandığım için telefonla konuşurken abla diyor bana. Çok şükür idare hala anlamadı. Biz yaklaşık 4-5 aydan beri bu şekilde görüşüyoruz. Bizi, buna mecbur bıraktılar. Ben de eşimle ablacım nasılsın diye soruyorum. O da bana sen nasılsın ablacım diyor. İyiyim ablacım eniştenin selamı var diyorum. Eniştem dediğim de benim kendi babam. Biz bayadır böyle idare ettik. Aramızda konuşup böyle yapmaya karar vermedik. Bize yasaklar gelince eşim beni aradı 'Abla nasılsın?' dedi. O öyle der demez ben anladım durumu ve hiç bozuntuya vermedim. İyiyim ablacım diye devam ettirdim. Hiç anlaşmadık. Biz birbirimizi konuşmalarımızdan hemen anlarız. Seni seviyorum falan demiyoruz. Ablacım bir şeye ihtiyacın var mı? Allah'a emanet ol diyerek kapatıyoruz. Çatlıyorum aşkım napiyosun nasılsın seni çok özledim diyemediğim için. Kalbim sıkışıyor, stres oluyorum. Karşımdaki 12 yıllık eşim bir anda kardeşim oldu. İnsanları suça teşvik ediyorlar. Ceza içinde cezaya strateji geliştirdik. Bunu kimse de söylemedi bize. Biz hiç konuşmadan anlaşmadan bu yolu bulduk. Türkiye'nin adalet sistemi beni 12 yıllık eşimle abla kardeş yaptı. (Belgin, 52, Lise, Dini nikahlı)

12 yıllık karı koca ilişkisi yaşayan fakat eşinin yakalaması olduğundan dolayı resmi nikah yapamayan eşler cezaevi rejimi tarafından hukuki olarak tanınma eksikliği yaşamaktadır. Fakat eşinin sesini duyup konuşamasa da vasisidir[23]. Vasilik için eşinin

[23] 4721 sayılı Türk Medeni Kanunuyla düzenlenen vesayete ilişkin kurullara göre; bir yıl ve üzeri cezası kesinleşen kişinin hükümlü olmasıyla birlikte haklarını kullanamaz ve hukuki işlem yapamaz. Hükümlüye atanacak vasi, hükümlü adına bu işlemleri yürütür. Vasi atanmadığı takdirde hükümlü, hiçbir hukuki (dava açmak, vekalet vermek vs.) ve ticari (alım/satım yapmak) işlem yapamaz. Vasi, vesayet altındaki küçüğün veya kısıtlının kişiliği ve malvarlığı ile ilgili bütün menfaatlerini korumak ve hukuki işlemlerde onu temsil etmekle yükümlüdür. Aynı kanunun 414 ve 425. Maddelerine göre; Haklı sebepler engel olmadıkça, vesayet makamı, vesayet altına alınacak kişinin öncelikle eşini ve yakın hısımlarından birini, vasilik koşullarına sahip olmaları kaydıyla bu göreve atar. Bu atamada yerleşim yerlerinin yakınlığı ve kişisel ilişkiler göz önünde

mahkemeye yazdığı dilekçeden sonra mahkemeye çağrılan Belgin'in kayınpederi, yaşlı olduğundan dolayı eşinin mahkûma vasi olmasını istemiştir. Hâkimin soy isimlerinin farklı olduğunu sorması üzerine dini nikahlı olarak 12 yıllık eşi olduğunu belirten Belgin, eşinin vasisi olarak tayin edilmiştir. Vasisi olsa da resmi nikahlarının olmaması, Belgin'in eş olarak kabul edilmemesine ve iletişim haklarının sınırlandırılmasına ne olmuştur. Dini nikahlı eş olması, toplumsal ve hukuki sistemin onu tam anlamıyla tanımamasıyla birleşince hem toplumsal normlarla mücadele etmesi hem de cezaevi rejiminin mekanik doğasıyla başa çıkmasını gerektirmiştir. Çünkü bu sistem onun duygusal bağını görmezden gelmektedir. Duygusal bağının sistem tarafından yok sayılması, eşinin sesini duyduğunda hislerini söyleyememesi, mahkûm gibi Belgin'in de duygusal bir cezaya maruz bırakıldığını göstermektedir. Belgin' in kardeşi gibi davranmak zorunda kalması, eş kimliğiyle çatıştığından psikolojik olarak sıkışmışlık hissi de yaratmıştır. Yine de aralarındaki bağın ve iletişimin güçlü olması, önceden planlamadıkları bir stratejiyi kolaylıkla sürdürmelerine, birbirlerini anlamalarına ve hızlı uyum sağlamalarını sağlamıştır. Belgin' in sözleri cezaevinin mekanik doğasının, bireylerin gerçek yaşamını dikkate almadığını göstermektedir. Sonuç olarak cezaevi rejiminin katı kuralları yalnızca mahkumların üzerinde değil, kadınların üzerinde de ciddi etkiler yaratmamaktadır. Genel olarak bakıldığında, kadınların mahkumlarla olan iletişim biçimleri, farklı bireysel dinamikler ve beklentilerle şekillenmektedir. Her kadının cezaevi rejimine, ziyaretlere ve telefon görüşüne verdiği anlam bireysel yaşama ve ilişki dinamiklerine bağlı olarak farklılık göstermektedir.

3.2.3. Cezaevi ödül sistemi

5275 sayılı CGTİHK'ya göre hükümlüler, kurum içindeki veya dışındaki genel durumları, eğitim ve iyileştirme faaliyetlerine etkin katılımları, kurum düzenine karşı tutumları ve kendilerine verilen işlerdeki gayretleri dikkate alınarak teşvik esaslı ödüllerden yararlandırılabilirler.[24] Mahkumların ödüllerden faydalandırılması, bazı ödüllerde dolaylı

tutulur. Haklı sebepler engel olmadıkça, vasiliğe, vesayet altına alınacak kişinin ya da ana veya babasının gösterdiği kimse atanır.

[24] 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Kanunu'nun 51/ 3 maddesine göre hükümlülere verilebilecek ödüller şunlardır:

a) Kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan evli hükümlüler, en geç üç ayda bir kez olmak üzere, üç saatten yirmi dört saate kadar eşleri ile kurum veya eklentilerinde ceza infaz kurumu personelinin yakın nezareti olmaksızın mahrem şekilde görüştürülebilir.
b) Haftalık ziyaret süresi iki saate kadar uzatılabilir.
c) Kapalı ziyaretler yerine açık ziyaretler yapılabilir.

bazı ödüllerde ise doğrudan kadını ilgilendirmektedir. Çünkü ödül sistemi kapsamında sunulan ayrıcalıklar; açık görüşlerin artması, görüşte ilave süre verilmesi, telefon hakkının esnetilmesi veya sosyal olanakların sağlanması mahkumla olan ilişkiyi veya bağı güçlendirme potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel için kadınlar, ödülleri eşinin olumlu yönde gelişmesi ve daha fazla zaman geçirebilmelerini sağlayan fırsat olarak görerek eşlerini desteklemektedir. Katılımcılar, eşlerine "İyi halini bozma" veya "yanlış bir şey yapma dikkatli ol" ikazlarında bulunduklarını anlatmışlardır. Bu ifadeler eşlerinin cezaevindeki süreçlerinin sorumluluğunu bir noktaya kadar üstlendiklerini, bir yandan eşlerini rahatlatmaya çalışırken diğer yandan onların cezaevi rejimine uygun hareket etmelerini sağlama sorumluluğunu aldıklarını göstermektedir. Fakat bu sorumluluk hissi ile eşleri üzerinde kontrol mekanizması haline gelmeleri, kadınlar için yeni bir psikolojik yük alanı veya dolaylı bir baskı unsuru olabileceği de gözden kaçırılmamalıdır.

Cezaevinin ıslah etme amacına dikkat çekerek bazı ceza evlerinde ödül sisteminin, sistematik bir şekilde uygulandığı bilinirken, bazılarında aynı özenle ödül sistemi uygulanmamaktadır. Yasemin eşinin 3 yıldır kaldığı cezaevinde ödül sisteminin ve sosyal faaliyetlerin aktif olarak sağlanması nedeniyle hiçbir sıkıntı yaşamadıklarını belirtmiştir. "Çok şükür hiçbir sıkıntı yaşamadık. Mesela kuran kursunu kazandı oradan ona belge vermişler. Kuran kursuna gidiyor. Bilgisayar kursunu kazandı. Spora gidiyor. Psikoloğun yanına gidiyor derdini anlatıyor. Oranın imkanlarından faydalanıyor. Böyle zamanı geçiyor. Benimle iletişimi de daha iyi oldu" ifadesiyle, eşinin içinde bulunduğu sosyal faaliyetler ve verilen destekle kendisiyle daha iyi iletişim kurduğunu anlatmıştır. Bu farkı gören Yasemin, iyi halli olması veya iyi halini bozmaması için eşine destek olmaktadır. Ona göre eski cezaevinin bu kadar sistematik olmaması ve mahkumlar arasındaki sorunlar eşinin de zarar görmesine neden olmuştur. Eşinin zarar görmeye başlaması üzerine dilekçe vererek eşinin cezaevini değiştiren Yasemin, sosyal imkanların ve ödül sisteminin özenle uygulandığı bu cezaevinden hep övgüyle bahsetmiştir. Ancak diğer kadınların deneyimlerinden bu tür imkanların her cezaevinde olmadığı görülmektedir. Cezaevleri arasındaki uygulama farkları

d) Üst üste kullanılmayan en fazla üç haftalık ziyaret süresi toplu olarak kullandırılabilir.
e) Sosyal, kültürel veya sportif etkinliklerden öncelikli veya daha uzun süreli yararlanmaları sağlanabilir.
f) Haftalık harcama miktarı yarı oranında arttırılabilir.
g) Tek kişilik odalarda televizyon bulundurma imkânı verilebilir.
h) Hediye verilebilir.
i) Takdir belgesi veya tavsiye mektubu verilebilir.

hem mahkumlar hem de kadınları etkilemektedir. Bu nedenle kadınları yakından ilgilendiren cezaevi ödül sistemi, anlatımlar sırasında en çok şikayetçi olunan konulardan biri olmuştur. Örneğin İpek, cezaevi ödül sistemi hakkında şunları söylemiştir:

> Eş görüşü, ekstra telefon görüşü, ekstra açık görüş, açık görüş de ekstra süre hakkı. Bunlar bazı cezaevlerinde uygulanıyor bazı cezaevlerinde uygulanmıyor. Pandemiden sonra özellikle çoğu yer uygulamamaya başladı. Pandemi de bitti ama değişmediler. Islah etmek bir yere kapatıp yemek vermek ıslah etmek değildir. En basitinden eskiden ayda bir açık görüş yapıyorsak iki ayda bir ekstradan açık görüş yapabiliyorduk. Mahkûm iyi halli olmaya özendiriliyordu. Geçen gün eşime 'aman iyi halini bozma' dedim. 'Bir sürü iyi halim var sanki ne ödülümüz oluyor ki' dedi. Ama Kartal cezaevi ziyarete gitmezsen 60 dakika konuşma hakkın var. İyi halin olursa ekstra 30 dakika daha veriyor mesela. Bu içerdeki mahkûm için teşvik edici bir şey. Mahkûm eşlerine ekstra eş görüşü veriyorlar. Bunlar cezaevi müdürü inisiyatifinde olan bir durum. (İpek, 35, Lise, Nişanlı)

Bölgeden bölgeye, şehirden şehre hatta cezaevinden cezaevine yönetime bağlı olarak değişen cezaevi ödül sisteminin uygulanışı değişkenlik göstermektedir. İpek'in eşinin 14 yıldır cezaevinde olmasından dolayı sosyal medyadaki mahkûm sayfalarında var oluşu, diğer cezaevlerindeki ödül sistemi hakkında diğer kadınlarla iletişim halinde olması, zamana ve mekâna göre karşılaştırma yapmasını kolaylaştırmaktadır. İpek'in yukarıdaki ifadeleri ödül sisteminin, ıslah etme ve onarma sürecinde motivasyon kaynağı olabileceğini fakat uygulamadaki aksaklıklar ve inisiyatife bağlı olması nedeniyle etkili bir işleyişin olmadığını göstermektedir. İpek'in de desteğiyle iyi halli olan mahkûm, cezaevinde pandemiyle birlikte görüş ödüllerinin kaldırılması ve pandemi sonrasında cezaevi inisiyatifine bağlı olarak verilmemesi nedeniyle artık iyi hal sergileme ve faaliyetlere katılma isteğini kaybetmiştir. Saliha'nın eşi de benzer şekilde "Puan iyi hal önemli değil ne yapayım ne için uğraşayım anlamsız" olduğunu söylemişlerdir. İpek gibi Saliha da eşlerinin böyle düşünmesi konusunda "O da haklı ödül alamayınca uğraşası gelmiyor" sözleriyle eşine hak verdiğini ama yine de iyi halli olmaya devam etmesi gerektiğini anlatmıştır. Saliha'nın eşi bir önceki cezaevinde iyi halli olduğu için verilen ödüllerden ve işçi koğuşunda olmaktan memnunken, yeni cezaevinde ödül sisteminin uygulanmıyor oluşu mahkûmu umutsuzluğa sürüklemiştir. Önceki cezaevinde iyi halli davranışları nedeniyle ödül sisteminden yararlanarak daha iyi

koşullarda kalma imkanına sahip olmuş ve bu durum onun cezaevi yaşamına dair motivasyonunu arttırmıştır. Cezaevi değişikliğinden sonra mahkûmun yaşadığı motivasyon kaybı, cezaevinin rehabilite etme veya ıslah etme işlevini tam anlamıyla yerine getirmediğini ve bireyin iyi halli olma çabalarının karşılıksız kalmasının önemli bir sorun olduğunu göstermektedir. Bir mahkûm ödül kazanıp eşiyle daha uzun görüş yapabiliyorken başka bir cezaevinde görmezden gelinmesi, cezaevi adalet algısını sarsmıştır. Ayrıca eşine maddi olarak para göndermekte zorlanan Saliha, eşinin işçi koğuşunda olmasından dolayı kazanacağı düşük yevmiyeye[25] dahi ihtiyaçları olmasından dolayı eşinin işçi koğuşunda olmasını istemektedir. Eşinin işçi koğuşuna geçememesi nedeniyle duyduğu hayal kırıklığı ve bu durumun çözümü için "araya birini koymaya çalışması" cezaevi rejiminin dolaylı olarak yüklediği sorumluluklardandır. Saliha, sosyal sermayesi olmayan bireylerin cezaevi sistemindeki ödüllerden yararlanma noktasında dezavantajlı olduğunu "Araya da biri koyamadım daha o kadar çevremiz olmayınca" sözleriyle ifade etmiştir. Bu durum toplumdaki eşitsizliklerin cezaevine yansıdığını göstermektedir. Cezaevi sistemi sadece mahkumların değil, onların ailelerinin de sosyoekonomik eşitsizliklerle mücadele etmek zorunda kaldığını ortaya koyar. Sosyal sermayeye dayalı bir sistem, cezaevlerinin rehabilitasyon amacına ters düşmekte ve toplumdaki adaletsizlikleri pekiştirmektedir. Gizem, "Çalışmayan bir mahkûm ne yapacak yat yat kafasında kuracak düşünüp duracak. Ailem ne yapıyor? Şu an neredeler acaba? İyiler mi? Yemek yiyorlar mı? Faturasını ödeyebildi mi acaba? Kirasını ödeyebildiler mi acaba? Bana para yatırabilecek mi acaba?" sözleriyle mahkumların 'dirençlilik' açısından çalışmalarının onlar için iyi bir şey olduğundan bahsetmiştir. Çalışmayan mahkumlar hem kendileri hem de eşlerini daha fazla yıpratabilmektedir. Gizem, "Eşim mesela işçi koğuşuna geçmeden önce şeker hastalığına yakalandı, yüksek tansiyona yakalandı. Daha önce hiçbir hastalığı yoktu. Eşim aradığı on dakika içinde hiç sormuyorsa en az 5 defa 'sıkıntı var mı' diye soruyor. Aslında en zor şey mahkûmun psikolojisi" ifadesiyle, cezaevi koşullarının hem fiziksel hem de psikolojik sağlık üzerindeki yıkıcı etkilerine dikkat çekmiştir. Eşinin işçi koğuşunda çalışmasının olumlu etkilerini "Her şeyi düşüneceğine çalışıyor kafası dağılıyor" sözleriyle anlatmıştır. Mahkûmun fiziksel olarak çalışması, Gizem'e göre zihinsel ve duygusal bir rahatlama

[25] 2022 Aralık ayında, mahkumların aldığı yevmiyeler; usta statüsünde çalışan mahkumlar için 65 TL, kalfa statüsünde çalıştırılan mahkumlar için 60 TL, çırak statüsünde çalıştırılan mahkumlar için 55 TL, stajyer mahkumlar için ise 50 TL, fazla mesai ücreti ise 3 TL olarak belirlenmiştir. https://cisst.org.tr/raporlar/hapishaneler-raporu-2022/ Erişim Tarihi: 11.09.2024

sağlamaktadır. Fakat Saliha'nın ve Gizem'in tam tersi olarak bazı kadınlar, kapalı cezaevinden sonra eşlerinin açık cezaevinde cezalarını tamamlamasını istememektedir. Zaten mahkûma bakmaya elverişli olan kadınlar, eşlerinin düşük yevmiyelerle çalıştırılmasını, kendi söylemleriyle "bedava işçiye" dönüştürülme olarak görmektedirler. Belgin de eşinin açık cezaevine geçmesini en önemlisi de işçi koğuşuna geçmesini istemeyen katılımcılardandır. Belgin, Saliha'dan ve Gizem' den farklı olarak kimsenin açık cezaevine geçmek istemediğini ama mecbur bırakıldıklarını çünkü cezaevi sisteminin bedava işçi aradığını söyleyerek şunları anlatmıştır:

> Şimdi benim eşime 6 yıl verdiler. 6 yıl cezasından düşme olacak bir iki yılı kalıyor. O iki yılı da açık cezaevinde geçirecek. Orası daha rahat gibi görünüyor ama açık cezaevinde çok çalıştırıyorlar. Oraya geçmeyi eşim de istemiyor. Herkes şikayetçi. Bedava işçi dedikleri açık cezaevinde yatan mahkumlar. Gökyüzünü bile zehrediyorlar açıkta olanlara. Sürekli çalıştırıyorlar. Hem çok düşük ücrete çalıştırıyorlar hem de ürettikleri malları çok pahalıya onlara satıyorlar. (Belgin, 52, Lise, Dini nikahlı)

Belgin'in bedava işçi vurgusu, cezaevi sisteminin ıslah ve topluma kazandırma işlevinin yerine ekonomik faydaya öncelik vermesine dair bir eleştiridir. Mahkumların ürettikleri malların, kendilerine yüksek fiyatlarla satılması, süreci daha da adaletsiz hale getirmekte ve sistemin mahkumlar üzerindeki ekonomik baskısını arttırmaktadır. Çalışma karşılığının düşük ücretle sınırlandırılması ve bu emeğin karşılığında adil bir ödül veya fayda sağlanmaması, mahkumlarla birlikte kadınları da olumsuz yönde etkilemektedir. Cezaevi sistemi içindeki bu ekonomik döngü, mahkumların ve eşlerinin maddi/manevi daha fazla sömürülmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Belgin, işçi koğuşu konusunda "Herkes şikayetçi", "Gördükleri gökyüzü zehrediliyor" veya "İt gibi çalıştırıyorlar" sözlerini sarfetmiştir. Cezaevlerinin rehabilitasyon amacının, ekonomik faydaya odaklanarak mahkumlar için yeni bir ceza mekanizmasına dönüşmesi adalet algısı üzerinde de etkili olur. Ekonomik açıdan dezavantajlı kesimlerin mahkumlar arasında yoğunlukla bulunması, bu sistemin onları daha da derin bir sömürüye maruz bıraktığına işaret eder. Bu durum, cezaevi politikalarının yeniden ele alınmasını ve insan haklarını önceleyen bir yaklaşımla yeniden düzenlenmesini gerektirir. Mahkumların emeği adaletli bir şekilde değerlendirilmediği sürece, ceza adalet sisteminin toplumsal yapıya ve adalete olumlu bir katkı sağlaması zordur.

3.3.3.1. Eş görüşü: Geneleve gidiyormuş hissi

Eş görüşü mahkûma verilen ödüllerden biridir. HTÖHY[26]'ye göre eş görüşmesi ödülünü kazanabilmesi için mahkûmun disiplin cezası almamış veya kaldırılmış olması bazı tutum ve davranışların bir veya birkaçını sergileyenler, diğer davranış türlerine de açıkça aykırı davranmamaları halinde ödüllendirilecekleri belirtilmiştir. Cezaevi ödül sisteminin başında gelen eş görüşü, mahkûmun mahremiyetini koruyarak eşleriyle olan ilişkilerinin devamlılığını sağlar. 5275 sayılı CGTİHK 51/3-a ya göre ise evli hükümlüler kapalı ceza infaz kurumlarında bulundukları süre boyunca, üç saatten yirmi dört saate kadar olan sürelerde eşleriyle, ceza infaz kurumu personelinin yakın nezareti olmaksızın mahrem bir şekilde görüşebilirler. Simbiyotik ilişkiden kaynaklı olarak mahkumla birlikte, mahkûm eşinin de cinsel birliktelik kurma hakkının elinden alınması simbiyotik zarara maruz bırakıldıklarını göstermektedir. Kadınlar hapsedilmenin yol açtığı bu zarardan hiç söz etmemektedir. Kendi haklarının da ellerinden alındığı veya bu nedenle zorlandıklarına dair bir anlatımları olmamıştır. Görüşme yapılan 20 katılımcıdan sadece 2 kadın eş görüşü yapabilmiştir. Bu kadınlar cezaevinin fiziksel şartlarından yakınırken, herhangi bir söz duyduğunu veya yargılayıcı bir bakışla karşılaştığını söylememiştir. Fakat yine de infaz koruma görevlilerini kastederek "ne için geldiğimizin farkındalar" demişlerdir. 18 katılımcı sosyal hayatta karşılaştığı diğer mahkûm eşlerinin anlatımı ve zihinsel ön kabullerine dayanarak açıklamalar yapmış ve eş görüşünden uzak durmayı daha ahlaki olarak vurgulamışlardır. Örneğin pek çok katılımcı kulaktan dolma bilgilerle infaz koruma

[26] Hükümlü ve Tutukluların Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmeliğin 8. maddesi (Değişik: RG-14/9/2021-31598) uyarınca ödüllendirilebilecek tutum ve davranışlar;

a) Tutum ve davranışları ile diğer hükümlü ve tutuklulara iyi örnek olmak.
b) İyileştirme faaliyetlerine geçerli mazeret dışında sürekli ve etkin bir şekilde katılarak kişisel gelişim göstermek.
c) İş, eğitim ve öğretim faaliyetlerine geçerli mazeret dışında sürekli katılarak üstün başarı göstermek.
d) Kurumdaki kişisel ve ortak kullanım alanları ile bu yerlerde bulunan eşyaların temizlik, düzen ve korunmasına azami özen göstermek
e) Kurum içi ya da dışındaki sosyal, kültürel veya sportif faaliyetlere sürekli ve etkin bir şekilde katılarak kişisel gelişim göstermek.
f) Kurum işleyişini sürdürmek için gerekli olan kurum iç hizmetlerinin yerine getirilmesinde istekli olmak ve üstün gayret göstermek.
g) Uyuşturucu, alkol veya sigara bağımlısı olup da bu bağımlılıktan kurtulmak için kurumca yürütülen eğitim veya tedavi programlarına katılarak bu konuda gelişim göstermek.
h) Kurum asayiş ve düzenini tehlikeye düşürebilecek hukuka aykırı bir eylemin ortaya çıkmasını sağlamak.
i) Düzenli olarak kütüphaneden yararlanmak suretiyle kendi kişisel gelişimi için çaba göstermek.

memurunun kapıda beklediğini söylemiştir, deneyimi olan Yasemin bu söylentinin yalandan ibaret olduğunu gittiği iki eş görüşünde de böyle bir şey görmediğini söylemiştir. Yasemin halk dilinde pembe oda olarak tanımlanan bu odayı ve görüşü "Uzun bir koridor düşün herkesin kapıları bölümleri ayrı ayrı, onlar orta kısımda kimsenin olmadığı bir yerde sohbet ediyorlar. Kimse kimseyi duymuyor. Ayrıca oda gerçekten pembe değil. Yatağı, elbise dolabı, buzdolabı olan normal bir oda gibi ama hiç iyi bir yer değil" sözleriyle anlatmıştır. Cezaevinin kapalı yapısı, söylentilerin ve yanlış algıların yayılmasını kolaylaştırmaktadır. "Pembe oda" tanımı, eş görüşünün yapıldığı odalarla ilgili abartılı ya da yanlış algının başlıcalarındandır. Oda, mahremiyetin sağlandığı bir alan olarak tanımlansa da, kadınların bu alanda bile kamusal bir bakışın nesnesi olmaktan kaçamadıkları ve eşleriyle yaşanabilecek cinsel ilişkinin toplumsal olarak kadınlar açısından utanç verici bir durum olarak algılandığı görülmektedir.

Kadınlara, mahrem bir şekilde görüşme izni verilse de aslında bu görüşme, mahrem olan yani özel alanda değil, kamusal alanda gerçekleşmektedir. Kişisel deneyimi yerine toplumsal ön kabulleriyle açıklamalar yapan 18 kadının, "Ben oraya gittiğimde tüm gardiyanlar ne iş yapmaya geldiğimi bilecek belli yani" sözleri "mahremiyet" adı altında tanımlanmasına rağmen kamusal bir alanda gerçekleşecek olduğunu gözden kaçırmadıklarını göstermektedir. Çünkü mahrem ilişki, eşlerin özel yaşamını dış dünyadan uzak bir şekilde sürdürmesidir. Cezaevi koşullarında bu kavram, kamusal alandaki denetim mekanizmalarıyla çatışır. Yani eş görüşlerinin, infaz koruma memurlarının yakın nezaretinde olmadan gerçekleşse de bu görüşlerin hala cezaevi sınırları içerisinde, kontrol edilebilir bir ortamda yapıldığı bilinir. Halk dilinde pembe oda olarak bilinen eş görüşleri hakkında kadınlara deneyimlerini sorduğumda, aile görüşü mü? ya da özel görüş mü? diyerek cevap vermişlerdir. Bunun nedenini sorduğumda kadınlar "Öbür türlü diyemiyoruz özel görüş diyoruz" diye söylemeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Cinsellik içeren uygulamanın, denetim ve kontrol mekanizmasının hakimiyeti altındaki bir atmosferde gerçekleşmesi, kadınların bu deneyime dair ifadelerde seçici olmasına neden olmuştur. Kadınlar pembe oda veya eş görüşü kelimesini kullanmak yerine 'özel görüş' tanımlamasıyla kendilerini toplumsal eleştirilerden koruma refleksiyle hareket etmektedirler. Toplumun denetleyici ve yargılayıcı bakışlarından kaçmaya çalışma amacı taşıyan bu dilsel seçimler, deneyimi açıkça adlandırmanın önüne geçmeye ve makbul görünmeye yardımcı olmaktadır. Halk dilindeki pembe oda tanımlaması ve bu tanımlamanın

zihinlerde yarattığı algı nedeniyle kadınlar eş görüşünde, "geneleve gidiyormuş hissi" yaşayacağı için bu görüşe gitmek istememektedir. Kır ve kentsel hayat fark etmeksizin böylesi bir toplumsal ön kabulün etkisi altında olan 18 katılımcı, cezaevindeki eş görüşünü makul görmemektedir. Erva utandığı için eş görüşüne gitmediğini ve gitmeyeceğini şu sözlerle anlatmıştır:

> Kadın için oraya gitmek çok zor. Erkek için hiçbir şey yok. Gardiyan kesin 'Aa bak kocasının altına yatmaya geldi' diyordur. Sonra çıkıyorsun 'Aa bak yaptırdı gidiyor' diyorlardır. Ümraniye' de Kartal'da her yerde var. Sadece Maltepe'de yok burada tüm erkekler istiyor tabi ki. Bizim cezaevinin müdürü biraz muhafazakâr biri izin vermiyor. Neyse boş ver daha iyi olmasın. (Erva, 37, Lise, Evli)

Erva'nın ifadesi cezaevlerindeki eş görüşü uygulamasının fiziksel koşullarından çok mahkûm eşlerinin karşı karşıya kaldığı toplumsal ön kabulleri ortaya koymaktadır. Katılımcıların anlatıları kadınların cinsel ve ahlaki davranışlarının sıkı bir şekilde denetlenirken, erkekler için aynı türde bir denetimin genellikle uygulanmadığını göstermektedir. Erkek mahkûmun eş görüşüne katılması gayet "doğal", "hak" veya "ödül" olarak tanımlarken, kadın resmi evli olduğu kocasıyla birlikte olsa da toplumsal eleştirilere açık haldedir. Başak bu hissi "Çünkü arkadaşımdan duyduğum kadarıyla bir mal gibi gidiyorsun oraya" ifadesiyle anlatmıştır. Toplumsal hayatta kadının cinselliği ve özel hayatının ön planda olması, onun eş görüşlerine bakış açısını şekillendirmektedir. Kadınların bu görüşte kamusal alanda oldukları için nesneleştikleri ve onurlarıyla çatışan bir durumla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Erva'nın karşılaşmayı beklediği tepkiler, toplumsal eleştirilerin öncelikle kadınların zihinsel algılarında yerleşik olan normlardan veya toplumsal ön kabullerden kaynaklandığını göstermektedir. Yine bir başka ortak anlatıma göre muhafazakâr bir cezaevi müdürü, eş görüşüne hiç izin vermemektedir. Cezaevi müdürünün yasal çerçeve içinde karar alma ve uygulama sorumluluğu yerine, kişisel hayatında benimsediği tavrın veya inançların, mahkumlar için belirlenen kurallarda veya uygulamalarda doğrudan etkili olduğu kadınlar tarafından düşünülmektedir. Bu nokta eş görüşünü bir rehabilitasyon hakkı olmaktan çıkarıp cinsellik ve ahlak üzerinden denetime açık hale getirmektedir. Yani sosyal kontrol aracı olarak muhafazakâr kimlik, eş görüşünün yalnızca ahlaki bir mesele olarak görebilir ve bu hakkı toplumsal normlarla uyumlu olmadığı gerekçesiyle engelleyebilir. Böylesi bir engelleme hem mahkumlar hem de mahkumların

eşleri olan kadınlar üzerinde bir tür ahlaki kontrol ve cezalandırma mekanizmasının oluşmasını sağlar. Tüm bu karmaşa içerisinde kadınların pek çoğu "Neyse boş ver, olmaması daha iyi" noktasına gelmektedir. Toplumsal yargılardan kaçınmak adına eş görüşünden faydalanmaktan vazgeçilmektedir. Bu vazgeçiş ise aile bağlarının zayıflaması ve kadınların daha fazla yalnızlaşmasının önünü açabilmektedir.

Canan, tek hayalinin anne olmak olduğunu anlatarak kadın kimliğinin merkezine "anneliği" yerleştirdiğini ve anne olamadığı için hem kendisini yetersiz hissettiğini hem de eltilerinin "çocuğun bile yok" dediklerinden bahsetmiştir. Canan'ın çocuk konusunda hislerinden haberdar olan eşi Canan' a eş görüşünü ve cezaevinde çocuk yapmayı teklif etmiştir. Canan, eş görüşünün nasıl olduğuna dair herhangi bir fikri olmamasına karşın "kendimi rezil gibi hissederim" sözleriyle hiç gitmediğini ve gitmeyi de düşünmediğini söylemiştir. Eş görüşü deneyimi olmamasına rağmen "kendimi rezil gibi hissederim" ifadesi, toplumun cezaevindeki eş görüşmeleriyle ilgili olumsuz algılarının etkisini ve bu algının Canan üzerinde yarattığı utanç duygusunu göstermektedir. Eşi ise Canan'ın çocuk özlemini bildiği için 47 yıl ceza almasına rağmen çocuk konusunda ısrarcıdır. Bu ısrarı hem ebeveyn olmak istemesi hem de dışarıyla olan bağını güçlendirmek istemesiyle de açıklanabilir. Ancak hapsedilmeden önce doktora gitmeyen eşinin, çocuk için kendisini cezaevine çağırmasına sinirlenen Canan, "Zaten eşime de sinirliyim. Yanımdayken çocuğumuz olsun diye çabalamadı. Doktora gitmedi. Şimdi çocuk için oraya çağırıyor. Genel eve gider gibi cezaevi kapısında yaparsam kötü hissederim" demiştir. Cezaevinde "ayıp" ve "utanç verici" olarak görülen bir mekânda çocuk yapmaya çağrılmayı "zoruma gider" diyerek reddettiğini anlatmıştır. Geleneksel toplumsal normlar, evlilik içi dinamikler ve cezaevinin yarattığı sosyal dışlanma ve damgalanma bağlamında şekillenen bir çatışma söz konusudur.

Yasemin'in eşi, kız çocuğu olsun istediği için yeni nakil olduğu cezaevine eş görüşüne Yasemin'i çağırmıştır. Yasemin eşiyle birlikte olma isteğinin baskın olmasından dolayı kabul ettiğini fakat Erva gibi, cezaevi müdürünün muhafazakâr olmasından dolayı eş görüşü verilmediğini anlatmıştır. Bu durumu cezaevi rejimine bağlayan Yasemin, eski cezaevinde eşinin iyi halli olmasının da etkisiyle ödüllerden ve eş görüşü hakkından faydalanırken şu an dilekçe vererek yasalarla kendisine tanınan hakkı kullanmaya çalıştığını "Ümraniye'de aile görüşü hakkımız olmasına rağmen vermiyorlar. F tipinde var eşim iyi hali olduğu halde dilekçe de verdi ama yine de vermiyorlar" sözleriyle ifade etmiştir. İpek'e

yazdırdığı dilekçelerin sonuçsuz kalması, kadınların haklara erişiminin kolay olmadığını göstermektedir. Türkiye'de cezaevi rejimleri arasındaki uygulama farklılıkları, mahkumlar kadar mahkumların eşleri olan kadınların da haklara eşit erişim sağlayamamasına neden olmaktadır. Eşinin eskiden kaldığı cezaevlerinde yaptığı eş görüşünden bahseden Yasemin, aramalardan etkilendiğini ve kötü hissettirdiğini söylemiştir. Çünkü kadınlar, bu görüşler için hem toplumsal cinsiyet rollerinin hem de cezaevi koşullarının getirdiği ekstra sorumluluklar ve detaylı aramalara katlanmak zorundadır. Toplumsal baskılar ve kurumsal beklentiler arasında bir denge kurmaya çalışan kadınlardan olan Yasemin, eş görüşü için yapılan aramalardan şöyle bahsetmiştir:

> Öncesinde de detaylı arama yapıyorlar onda çok rahatsız oldum çok kötüydü rahatsız olunmayacak gibi değildi. Daha önce birileri o şekilde içeriye bir şey sokmuş demek ki**.** Onun cezasını da bize kesiyorlar. Bu aramalar açık görüş araması gibi değil daha farklı aramalar. Özel bölgeler aranıyor. İstemiyorsun ama elinden gelen bir şey yok. Çaremiz yok başka, eşimizi de görmek istiyoruz. Bir şey söylemeye kalksan görüş yasağı verirler. Yine onlar haklı olurlar. Beni kadın infaz koruma memuru aradı sonra odaya götürdüler eşimi de arayıp getirmişler. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Bu aramalar esnasında kadınlar zorlansa da istemeseler de ellerinden gelen bir şey yoktur. Cezaevi içine alınması yasak olan maddelerin alınmaya çalışılması arama prosedürlerinin daha katı ve müdahaleci hale gelmesine neden olmuştur. Cezaevi içerisine yasaklı maddeleri sokma girişimleri, tüm mahkûm yakınlarını potansiyel suçlu gibi gören bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Yasemin yine başkalarının cezasını kendisine kesildiğini düşünürken Gamze, "Psikolojik olarak etkileniyorsunuz. Sanki eşinizle görüşmeye değil de ona bir şeyler ulaştırmaya çalışan insan gibi didik didik arıyorlar" sözleriyle kendisinin potansiyel suçlu gibi hissettiğini söylemiştir. Sistemin (kimi zaman mecburiyetten) ziyaretçileri "suçlu" olarak kategorize etmesi, insani beklentilerin ve duygusal ihtiyaçları görmezden gelen baskı ve kontrol mekanizmasına dönüşebildiğini göstermektedir. Bu nedenle simbiyotik zararlardan olan bu aramalar karşısında her iki kadın da "görüş yasağı alma" korkusuyla prosedürler karşısında çaresiz bırakıldıklarını ve bu durumu kabullenmek zorunda hissettiklerini belirtmişlerdir.

Eş görüşü deneyimine sahip olan Gamze ve Yasemin bu görüşe hak kazanabilmek için resmi olarak evli olmanın yeterli olmadığını, mahkûmun psikolojik sağlamlığı ve iyi

halli olması gibi belirleyici etkenlerden bahsetmişlerdir.. Gamze eş görüşü için problemli olmayan mahkumlar arasından da iyi halli olanlarının seçildiğini, eşinin turnuvalar, yarışmalar veya etkinliklerden kazandığı haklar neticesinde 2 defa eş görüşü yapabildiklerini anlatmıştır. Bu görüşler öncesinde cezaevi psikoloğunun kendisini arayarak çok yoğun uyarılar da bulunduğunu, "Eşinizle bir sorununuz var mı? Buraya geldiğinizde sıkıntı olur mu? Sorularıyla evliliğimiz hakkında bilgi alıyorlar. Eşinizle tartışabilirsiniz, size zarar vermeye kalkabilir gibi uyarılar yapıyorlar. Böyle olumsuz bir anda ne yapmamız gerektiğine yönelik bilgi veriliyor" sözleriyle anlatmıştır. Daha önce eş görüşünden yaşanan olumsuzluklardan dolayı sıkı bir şekilde uygulanan prosedürler olduğunu anlatan Gamze ve Yasemin, "benim eşim öyle değil" diyerek bu görüşe rahatlıkla girip çıktıklarını söylemişlerdir. Eş görüşü deneyimine sahip olan Yasemin ve Gizem, bu konuda öncelikle "koşullar çok zayıf" ve "asla hijyenik değil" ifadelerini kullanmışlardır. Gamze deneyiminden şu şekilde bahsetmiştir:

> Duş almanız gerekiyor ama saçınızı kurutacak bir makine koymuyorlar. İçerideki bir kadın, diğeri de bir erkek yani 3 tane ayrı ayrı kadın davet etmişsiniz. Çok özür diliyorum yıkansam mı yıkanmasam mı diye tereddüt ettirecek şekildeydi. Temizlik koşullarından ziyade eksikler çok fazla. Havlunuz kesinlikle yok. Eşime oranın kantininden kâğıt havlu gibi bir şey vermişlerdi. Onunla da ben mi kurulanacağım eşim mi kurulanacak. Normal bir havlunuz yok. Saçlarım uzun kış koşullarında oradan çıksam sıkıntı. Yıkanmadan çıksam o da ayrı bir sıkıntı. Çok fazla eksikleri var. Ya tam yapın ya hiç yapmayın doğru değil mi? Yerler toz içinde paspas çekilmemiş belli. Çarşaflar değiştirilmiş ama biz onları kullanmadık. Eşim tek kullanımlık örtü alıyor. Biz oranın vermiş olduğu şeyi kullanmazdık zaten. Eşim de kullanmaz ben de kullanmam. Ama şöyle bir şey asla hijyenik değil. Yere bir şeyiniz düşse toz içinde kalır. (Gamze, 42, Lise, Evli)

Eş görüşü için sağlanan mekân şartlarının yetersizliği ve temel hijyen ihtiyaçlarının karşılanmaması, katılımcılar tarafından eleştirel bir şekilde değerlendirilmiştir. İnsani koşullardan uzak olan ve temel ihtiyaçların yeterince karşılanmadığı odalar, cezaevlerinin yalnızca birer kontrol ve disiplin aracı olarak işlediğini, mahkumların ve ailelerinin insani ihtiyaçlarına duyarsız kaldığını hatırlatmaktadır. Cezaevinin sıkı prosedürlerinden sonra eş görüşü verilen kadınlar, bu prosedürlerin tam tersi şekilde insan hakları ve saygınlık

açısından eksik kalabilmektedir. Ayrıca sunulan hizmetin kalitesizliği, düşük gelirli veya dezavantajlı durumda olan kadınların daha fazla zarar görmesinin önünü açmaktadır. Benzer şekilde Yasemin de eş görüşüne girdiğinde oldukça pis bir ortamla karşılaştığında infaz koruma memurlarıyla arasında geçen görüşmeyi "Yatağın pis olduğunu infaz koruma memurlarına söyledim. Her gelen kendi değiştirir biz ilgilenmeyiz dediler. Gelen kadınlar kendi değiştiriyor" ifadesiyle anlatmıştır. Cezaevindeki bu eksiklik, kadınlar üzerinde de bir disiplin mekanizması olarak işleve sahip olduğunu ve kadınların omuzlarına yeni bir sorumluluk yüklendiğini göstermektedir. Yasemin eş görüşündeki sorumluluğundan şu şekilde bahsetmiştir:

> İçeriden kantin yaptırıyorlar. Kantinden yiyeceğini, içeceğini alıyorsun ipince çarşaf gibi bir şey veriyorlar sana tabi bunların parası mahkûma gönderdiğim paradan düşüyor. Gittiğin de yatağın üstündeki çarşafı gördüğün zaman miden kaldırmıyor. Mesela gittiğim gün yatağın üstü dağınık berbat durumdaydı. Kadın saçları vardı. Başkasının kullandığı yataktasın senden önce başkası orada yatıp kalkmış belli. Saatin dolduğunda çarşafını komple çıkarıyorsun çöp poşetine koyup atman gerekiyor. Ama bizden öncekiler kullandıklarını atmamışlar yataktan kalkıp çıkıp gitmişler Hiç hijyenik değil. Ama mecburuz. Eşim geldiğinde ben odayı temizlemiş oluyorum. Hatta ondan önce gelip masayı ve yatağı hazırlıyorum. Yiyeceklerini içeceklerini hazırlıyorum. Odaya yaklaşınca eşim kendisi kapıyı açıp giriyor. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Kontrollü bir fiziksel ve duygusal alanın olduğu mahrem alanların tersine, cezaevlerinde kontrol duygusu oldukça zayıftır. Başkalarının izlerinin olduğu bir ortamda eş görüşü gerçekleştirmek zorunda kalmak, mahremiyet duygusunu zedelemektedir. Kendilerinden önce odanın kullanılmış olması, yatağın dağınık ve pis olması kadınlara "paylaşılmış bir alan" içinde olduklarını hatırlatır. Bu alan kadın deneyiminin prosedürlere bağlı olmasına, bu ortamın toplumsal bir alan olduğunu hatırlamasına, yabancılaşma hissinin ortaya çıkmasına ve rahatsızlık hissetmesine neden olur. Yine de Yasemin hijyenik bulmadığı bu ortamda olmaktan mutlu olmasa da eşiyle uzun bir süre beraber olacağını bildiği için mecbur olduğunu söylemiştir. Yasemin "Temizlerken bir daha öyle pis bir yere gitmek istemiyorsun. Ama onun yanında olduğun için mutlu oluyorsun 3 saat sonuçta kısıtlama da yok" diyerek simbiyotik zararlar ve duyguları arasında sıkıştığından

bahsetmiştir. Yasemin gibi Gamze de toplumsal olarak bilinen "pembe oda" algısından ötürü kötü hissetse de kısıtlı görüşlerden sonra eşiyle uzun bir görüşme yapabildiği için mevcut prosedürlere katlandığından bahsetmiştir. Kadınların cezaevinde, eşleriyle aralarında bir dinleyici olmadan rahat rahat konuşabileceği tek an eş görüşüdür. Çünkü telefonlar dinlenmekte, ziyaretlerde yanlarında çocuklar veya başka ziyaretçiler olmakta, mektuplar okunmaktadır. Fakat eş görüşü, hapsedilme sürecinde kadın ve erkeğin yalnız kalabildiği tek zaman aralığıdır. Gamze "pembe oda" olarak bilinen cinsel anlamından ziyade bu görüşlerin eşiyle iletişimi açısında çok önemli olduğunu "Ne telefon görüşmesi yetiyor ne de görüş saati yetiyor. Çocukla zaman geçirince başka bir şey konuşamıyoruz. Konuşsak yanımızda çocuk var. Eşim çocuğunu da ihmal etmek istemiyor. Dolayısıyla pembe odadaki 2.5- 3 saate yakın sürede kafamızdaki sıkıntıları, yapılacakları, geleceğimizi konuşma fırsatımız oluyor" sözleriyle anlatmıştır. Bu görüşün sadece fiziksel bir buluşma olmadığı, günlük hayat sorunları, planlar ve geleceğe dair beklentilerin konuşulabilmesi için fırsat yarattığının altını çizmiştir. Yani Gamze eşiyle arasındaki iletişimin niteliğini arttırmasını, çocuktan ayrı olarak özel bir zaman ve psikolojik olarak destek sağladığını belirtmiştir. Böylelikle eş görüşü ailenin iletişim kurabilmesi, aile olarak var olması, yemeklerden cinsel ilişkiye kadar her şeyi gerçekleştirebilmesini sağladığı için 'ev içi uydu' (Comfort, 2007, s. 99) haline gelmiştir. İşlevsel bir destek mekanizması olsa da bu sistem içinde de sorunlar vardır. Bunlardan en önemlisi temizliktir. Bu ortamın temizlenme sorumluluğunun da kadınlarda olması ev içi sorumluluklarının sınırları aşarak cezaevinin duvarlarının arkasına transfer olması toplumsal cinsiyet rollerinin cezaevi ortamında da devam ettiğini göstermektedir. İnfaz koruma memurlarının tavırları da cezaevi sisteminin bu yükü somut bir şekilde kadınlara devrettiğini göstermektedir. Ayrıca cezaevi rejiminin bu tavrı yalnızca fiziksel koşullara dayalı bir ihmali değil, simbiyotik zararı pekiştiren bir işleve sahip olduğunu da göstermektedir. Kadınların mahkûm olan eşlerine karşı hem duygusal hem de fiziksel anlamda bakım sağlayıcı bir rol üstlenmesini bekleyen toplumsal normlar, cezaevi sistemi içinde de yer bulmuştur ve burada yeniden üretilmektedir. Bu tür uygulamalar kadınları sadece toplumsal hayat içerisinde değil, cezaevi gibi kapalı ve kontrol altındaki bir kurumda bile patriyarkal yükler altında bırakmakta ve sorumluluklarla kuşatmaktadır.

3.2.4. Mahkûmun Sesi/ Sessiz Çığlığı: Dilekçe

Cezaevindeki dilekçe süreçlerinin yavaş işlemesi veya sonuçsuz kalması bürokratik yapının karmaşıklığını ve zorluğunu gösterir. Bürokratik işlemlerin yavaş işlemesinin yanı sıra büyük çoğunluğu dezavantajlı gruplardan olan mahkûm eşlerinin dilekçe yazabilmesi ve bunu gerekli mercilere ulaştırabilmesi de kolay değildir. Örneğin 12 yaşında evlenen ve okuma yazması olmayan Yasemin, dilekçe verebilmek için büyük mücadele verdiğinden bahsetmiştir. Eşinin cezaevi husumetlileriyle aynı koğuşta olması ve darp edildiğini duyduktan sonra dilekçe vererek cezaevini değiştirmek isteyen Yasemin, eşinin hayatından endişe ettiği için bir ay boyunca tek bir dilekçeyi vermek ve işleme alınması için uğraşmıştır. Yasemin bu süreci "İlk dilekçe vereceğimde çok zorlandım. Dengemi kaybettim. Gidip bulamadım dilekçeyi sunamadım. Ya savcıyı ya hâkimi bulamadım. Bide orada soru soruyorsun yanlış anlıyorlar bir şey yazmak istiyorsun kendin yazamıyorsun yazdıracak kimse bulamıyorsun. Ben bir ay bir dilekçe için uğraştım" sözleriyle anlatmıştır. Yaşadığı zorluklar, ceza adalet sisteminde sınırlı deneyim ve bilgi sahibi olan kadınların sisteme bağlı engellerinin arttığını göstermektedir. Sağlanacak olan adalet yalnızca yasalara değil, aynı zamanda sosyoekonomik eşitsizlikler ve sosyal sermayeye bağlı olarak da değişmektedir. Cezaevi içinde yaşanan sorunların dilekçe ile giderilmediğine genel bir görüş hâkim olsa da Yasemin bir aylık bir uğraşı sonucunda dilekçesi işleme alınmış ve eşinin cezaevi değiştirilmiştir. Bu süreçte Yasemin güç dinamiklerinin hâkim olduğu ve yavaş işleyen sistemde "dengesini kaybettiğini" hissetmiştir. Dilekçe konusunda diğer katılımcılar da yaşadıkları gerilimin daha da arttığını vurgulamışlardır. Çünkü dilekçeler sadece fiziksel koşulların iyileştirilmesi gibi talepler için değil, kurum değişikliği, kıyafet alma, çocukların dışarıda yardım alabilmesi, tedaviye erişim, eş görüşü yapabilme vb. çeşitli hak talepleri için kullanılmaktadır. Örneğin dışarıda eşinden gelecek olan dilekçeyle yasal süreci devam ettirecek olan Ayşe yaşadığı süreci şu şekilde anlatmıştır:

> Çocuklarımın babasının mahkûm olduğuna dair belge isteniyor. Diyorlar ki mahkûm içerden dilekçe yazsın. Mahkûm içeriden dilekçe yazıyor. İki-üç hafta sonra gidip ben belgeyi alıyor öyle işlem yapıyorum. Ben o belgeyi neden üç hafta bekliyorum ki sonuçta o adam orada mı orada. Yatıyor mahkûm dışarıya da çıkamıyor. İçeriden mahkûm dilekçe yazsa ne olur yazmasa ne olur. Mahkûmdan habersiz o dilekçeyi verseler ben o dilekçeyi ne yapabilirim ki? Şu kişi şu tarihte tutuklandı kurumumuza

> getirildi şu tarihten itibaren de tutuklu yatıyor denen kağıtla ben ne yapabilirim ki? Ya muhtarlığa vereceğim yardıma yazılacağım ya çocuğumun okuluna vereceğim çocuğum okulun yardımından faydalansın diye ya da kaymakamlığa götürüp kaymakamlıktan yardım başvurusu yapmam içindir. Ne olabilir ki? İçerideki mahkûmu dolandıracak halim yok. İçerideki mahkûmun malını üzerime geçirecek halim de yok o belgeyle. Sistem çok saçma gerçekten çok saçma. (Burçin, 34, Lise, Memur)

Basit bir işlem için mahkûmdan dilekçe gelmesinin zorunlu olduğu işlemlerde sistemin yavaş işlemesi nedeniyle kadınlar dolaylı olarak mağduriyet yaşadıklarını anlatmışlardır. Cezaevi yönetimi tarafından kolayca doğrulanabilecek bir bilgi için uzun bir süre dilekçe beklenmesi sistemin zaman kaybı yaşatan ve rasyonellikten uzak yapısına işaret etmektedir. Yavaş ilerleyen dilekçe sisteminin yaşattığı aksaklıklar, zaten ekonomik olarak sorun yaşayan kadının ekonomik kaynaklara erişimini geciktirir. Bu prosedürler, zaten yük altında olan yaşamları daha da zorlaştırmaktadır. Örneğin eşi telefonla dolandırıcılıktan içeri giren Beyza da "Eşim suçsuz yere içeride yatıyor. Asıl suçlular sonradan yakalandı. Hiçbir kanıt olmadığı halde hala eşim içeride. Eşimi çıkarmak için defalarca dilekçe yazdık ama dilekçelere dönüş alamadık. Dilekçelerin okunmadığını düşünüyorum" diyerek dilekçelerin işlevsiz olduğunu ifade etmiştir. Ceza adalet sisteminin adaletsiz, duyarsız ve formaliteden ibaret olduğunu düşünen Beyza bu süreçte güvensizliğinin arttığından ve yıprandığından bahsetmiştir. Betül de "Dilekçelere mahkûmun sesi diyorlar ama bence mahkûmun sessiz çığlığı" diyerek sonuçsuz kalan dilekçelere vurgu yapmıştır. Benzer şekilde Gülşen de "Resmi nikah kıymak istiyoruz ama ona bile uygun şartları oluşturamadık. Ben en son dilekçe verdim resmi nikah için fakat o dilekçe bile ilgili yerlere ulaşmadı" ifadesiyle dilekçesinden sonuç alamadığını anlatmıştır. Neredeyse görüşme yaptığım kadınlarının tamamının cevap alamadığı dilekçeleri bulunmaktadır. Cevapsız kalan bu dilekçeler sisteme dair güvensizliğin artmasına ve eleştirilerin daha somut örneklerle anlatılmasına yol açmıştır.

Kendisi de devlet memuru olan Burçin, *sumen altı etmek* deyiminin cezaevi idaresine verilen dilekçelerde geçerli olduğundan bahsetmiştir. Dilekçenin sumen altı edilmesine dair sık yaşadıkları sorunlardan biri olarak eşya değişiminden bahsetmiştir. Genellikle cezaevlerinde belirli türde eşyadan ve belirli sayıda olması gerekmektedir. Yıpranan veya

mevsimlere göre değiştirilmek istenen eşyalar için mahkûmun içeriden dilekçe yazması, dışarıya çıkacak olan eşyaların düşümünü yaptırmalıdır. Erkekler bu işlemden sonra eşlerinden yeni eşyalarını isterken dilekçe aşamasındaki işlemlerin yavaş ilerlemesi kadınların aynı eşyaları yanlarında getirip götürmesine neden olmaktadır. Eşinin istediği eşyaları götüren Burçin infaz koruma memurlarının "Olmaz sistem de hala kot pantolonların düşümü yapılmamış" sözleriyle karşılaştığını anlatmıştır. Eşinin dilekçe yazdığı ve içeriye girdiğinde diğer infaz koruma memurunun kendisine o eşyaları vereceğini söylese de sonuç alamamıştır. Burçin, "Eşim dilekçeyi ne zaman yazmış bakar mısınız dedim. Baktılar geçen hafta yazmış. Dilekçelerin içine baktığında eşimin dilekçesini gördü. Biz daha şimdi yapacağız dedi. Bir haftadır niye yapmadınız düşümünü diyorum sıraya koyduk diyorlar" sözleriyle dilekçe sisteminin geç cevaplanmasına ve işlevsizliğine dikkat çekmiştir. Yaşadığı bu olumsuzluklardan dolayı "Cezaevi çok nalet bir yer. Allah düşmanımın düşmanına yaşatmasın öyle bir yer" diyerek ceza adalet sistem karşısında çaresiz kaldığını anlatmıştır. Cezaevleri sadece dilekçe yazan mahkûmun değil, kadınların da kendi süreçlerine itaat etmelerini bekler. Cezaevi bürokrasinin yavaş işleyişi veya dilekçe sisteminin işlevsiz olması kadınların fiziksel ve duygusal yüklerini arttırır. Dilekçelerin işleme alınmaması veya istedikleri vakit cevap alamamaları adeta cezaevi yönetimine boyun eğme zorunluluğunun bir parçası yani dolaylı kontrol mekanizması haline gelmiştir. Bu durum sadece bürokratik bir aksaklık değil, cezaevi sisteminin otoritesini dayatma yollarından da biridir. Hem mahkumlar hem de mahkûm yakınları cezaevi sisteminin hiyerarşik düzenine boyun eğmek zorundadırlar. Dilekçe süreçleri kimi zaman temel ihtiyaçların karşılanmasını geciktirerek hem sabrı ölçer hem de onlara cezaevi sistemi karşısında güçsüz olduklarını hissettirir. Sistemle mücadele edemeyeceğinin farkında olan kadınların pasif kabullenişi, mahkûm ve mahkûm yakınlarının sistem içindeki görünümünü azaltarak cezaevi yönetiminin kontrolünü pekiştirir.

Mahkûm ve mahkûm yakını için en zor anlardan biri de cezaevi öncesinde kullandığı ilaçlardan mahrum bırakılması ve tedavi sürecinin dilekçeye bağlı olmasıdır. Mahkumların tedavilerini tamamlamadan ya da hiç tedavi görmeden hapsedilmiş olması yakınlar için (double penalty) çifte ceza (Braman, 2004, s. 49) olmaktadır. Mahkumların ilaçlarına geç eriştiği bu dönemde yaşayacağı ataklar mahkûm eşi için de önemli bir sorundur. Bu sürecin mahkûmun fiziksel ve ruhsal sağlığını doğrudan etkilemesi, mahkûm eşleri üzerinde de

duygusal bir yük oluşmasına neden olur. Örneğin Burçin bu durumun kendisi için de zor bir süreç olduğundan şöyle bahsetmiştir:

> Mahkûm cezaevine ilk girdiğinde düzenli kullandığı ilaçları yeniden alabilmesi için önce mahkûma dilekçe yazdırıyorlar. Bu sıkıntılı bir süreç çünkü o dilekçenin cevabı ne zaman gelir belirsiz. Bu süreçte mahkûm içeri girmeden önce düzenli kullandığı ilaçları kullanamadığı için uyuyamıyor. İster istemez psikolojisi bozuluyor. Zaten adam oraya yeni düşmüş. İçeride envayi çeşit insan var. Katili, hırsızı, cinsel istismardan yatanı var. Bu adamın psikolojisi zaten ilaçlarını içmediği için bozuk. Bu adam cezaevinde madde kullanamadığı için de kötü. Bir an önce ilaç içmesi lazım ki uyusun. Ama önce mahkûma dilekçe yaz ona göre biz seni revire götüreceğiz diyorlar. Dilekçe kabul görüp sonuçlanacakta, müdür bunu onaylayacak, ondan sonra revire gidecek, doktor görüp muayene edecek eğer doktor bu ilacı içebilir diyecek. Ya da alıp hastaneye götürecekler hastanedeki doktor ilacı yazıp cezaevi bu ilacı temin edecekte mahkûm içecek. Benim eşim bunları yaşadı. Yaklaşık bir ay sonra ilaçlarına ulaşabildi. Ben bu süreçte AMATEM'deki raporlarının hepsinin götürüp cezaevine teslim ettim. Benim eşim bu ilaçları içmek zorunda evden getireyim dedim. Cezaevi bana 'Hayır biz ilaç kabul edemeyiz. İçeriden dilekçe yazacak. Dilekçesi kurum müdürü tarafından onaylanacak. Ondan sonra revirdeki doktorumuz onu görecek ona istinaden doktora götüreceğiz doktor ilaçları yazacak. Biz ilaçları temin edeceğiz öyle kullanacak' dediler. Yaklaşık bir ay sanırım süresini tam hatırlamıyorum beş sene önceyi anlatıyorum şu an size çok zordu bizim için. Eşim beni arıyordu 'Kafayı yiyorum uyuyamıyorum yatamıyorum. Yediğim yemeğin tadı tuzu yok' diyordu. Şimdi çok şükür ilaçlarını düzenli içiyor bir sıkıntısı yok. Bizimle de güzel konuşuyor. Dışarısı için güzel hayaller kuruyor. (Burçin, 34, Lise, Memur)

Burçin'in ifadeleri, mahkumların cezaevi sistemi içinde ilaçlara erişim politikasının, mahkûm ve aileleri üzerinde açık bir etkiye yol açtığını ortaya koymaktadır. Dilekçe yazılması, dilekçeye olumlu yanıt gelmesi, revir ziyareti ve gereklilik halinde ilaç temini gibi uzun ve karmaşık süreç, sağlık hizmetlerinin mahkumlara ulaştırılmasını geciktirmektedir. Hapsedilmenin ilk sürecinde eşinden ayrılmış olmanın getirdiği huzursuzluk, tedavinin yarım kalması, mahkûmun içeride maddi ve manevi sorun yaşadığını bilmekle daha da artar. Çünkü cezaevine yeni giren bireyin düzenli kullandığı ilaçlarla

erişiminin engellenmesi, mekânsal sınırlara adapte olmaya çalıştığı bu süreçte adaptasyon sürecini zorlaştırır. Burçin'in ifadesine göre eşinin yaşadığı zorluklar kendisinin de cezaevi adalet sistemi karşısında güçsüzlüğünü artmış, güvensizlik ve çaresizlik duygusunu perçinlemiştir. Bu süreçte mahkûmun birincil destek kaynağı olan Burçin, "Mahkûmun sağlığı hiç düşünülmedi" sözleriyle aslında cezaevi sisteminin güvenliği temel hedef olarak gören anlayışla işlediğini, ıslah etme amacından uzaklaştığını göstermektedir.

Çalışmada 5 kişiye Aziz aracılığıyla ulaşılmıştır. Aziz hapsedilme sürecinde ve hapsedilme sonrasında yasal sürece dair bilgisini arttıran eski bir mahkumdur. Sosyal medya platformunda mahkûm yakınlarına güncel haberler ve bilgiler paylaşan Aziz'in ciddi bir takipçisi bulunmaktadır. Yöneticisi olduğu sosyal medya platformundaki grup üyeleri ve mahkûm yakınlarına yazdığı dilekçeler sayesinde tanınmaktadır. Aziz'e dilekçe yazdıran 5 kadın da dilekçelerin işe yaradığını Aziz'in yazdığı dilekçeden sonra anladığını belirtmiştir. Örneğin Esma "Aziz Bey'e de bana dilekçe yazar mısın demiştim. Benden 2000 TL istemişti. Avukat değil ama avukattan daha bilgili. Zamanında içerde yatmış adam yaralama ve nitelikli dolandırıcılıktan sanırım" sözleriyle Aziz'i ve dilekçelerini anlatmıştır. Aziz'e dilekçe yazdıran kadınların ortak ifadesi "İçeri giren çıkanlar avukatlardan daha bilgili" şeklinde olmuştur. Ceza adalet sistemine ve bürokratik süreçler hakkında yetersiz bilgiye sahip olmaları dilekçe yazma gibi prosedürlerde yol alamamalarına neden olmaktadır. Aziz gibi eski mahkumlar sosyal medyada mahkûm yakınlarını yönlendirmektedir. Ceza adalet sistemine dair bilgiye kolay erişmek, daha ucuz hizmet almak ve hukuki boşlukların eski mahkumlar tarafından bilinmesi mahkûm yakınlarını bu yola itmektedir. Aziz'den aldığı hizmetten memnun kalan bir mahkûm eşi hislerini şöyle ifade etmiştir:

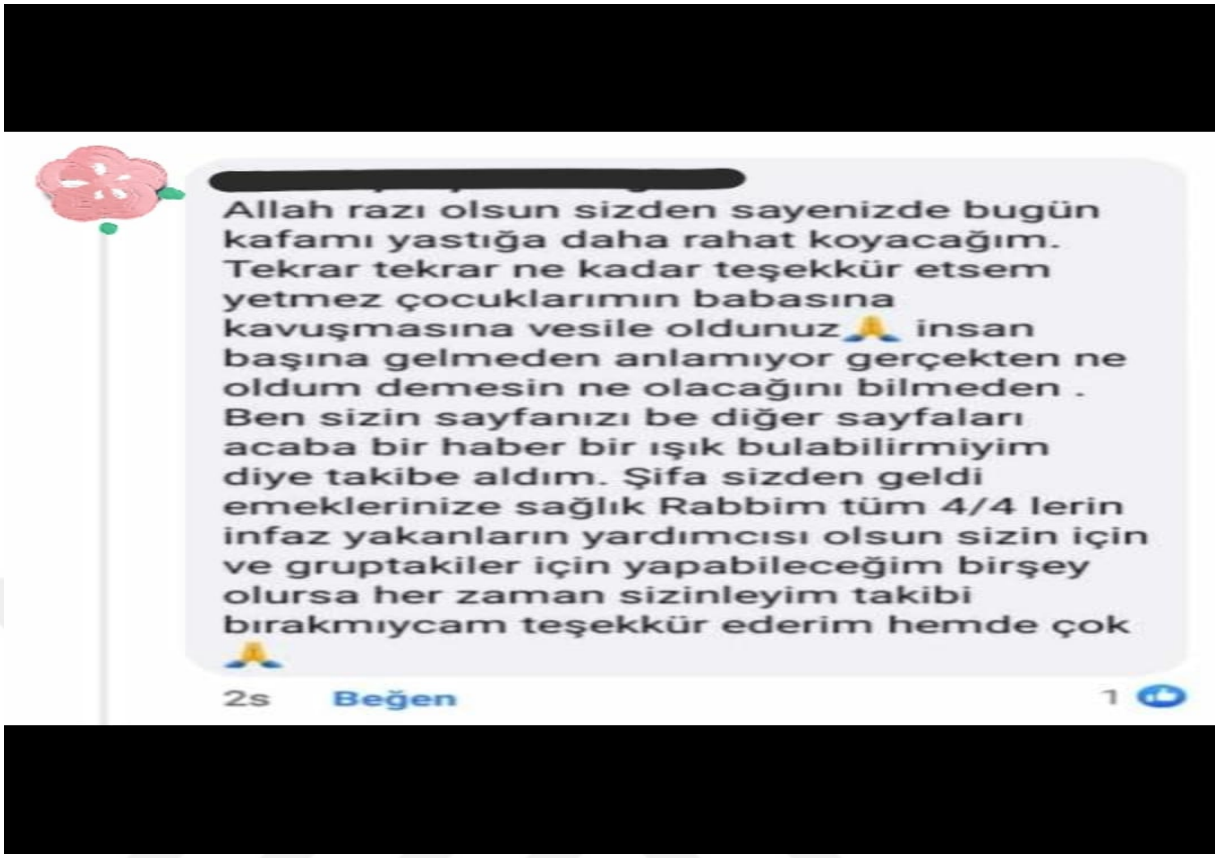

Resim 2: Sosyal medya platformunda Aziz'e gönderilen mesajlar

Ceza adalet sistemi hakkındaki bilgi eksikliği, hukuk dilinin karmaşıklığı, bürokratik süreçlerin uzunluğu ve ekonomik eşitsizlik pek çok dezavantajlı durumda olan mahkûm eşini, sistemi yakından takip eden eski mahkumlara mecbur kılmaktadır. Bu örnekte olduğu gibi eski mahkumların veya benzer deneyime sahip kişilerin bilgi paylaşımı veya rehberliği, resmi yollardan elde edilecek hizmetlerden daha hızlı ve etkili bir çözüm olabilmektedir. Aziz'in de sosyal medya platformunda takipçilerine sağladığı bilgiler ve dilekçe yazma hizmeti, mahkûm eşlerinin resmi kanallarla bu kadar çabuk ulaşamayacağı bir hizmettir. Bu hizmetin, avukatların teorik bilgisine kıyasla eski mahkumların pratikteki deneyimlerden yola çıkarak hukuki boşlukları göstermesi çekici gelmektedir. Ceza adalet sisteminin her kesim için adil, erişebilir ve hızlı bir şekilde işlemediği kabul edilmekle birlikte, gayri resmi mekanizmaların seçimi her zaman toplumsal eşitsizlikle açıklanamaz. Örneğin Aziz'in mahkûm yakınları üzerindeki etkisi, toplumsal eşitsizliğin bir yansıması olarak okunmaya elverişli olsa da Gamze'nin söylemleri, toplumsal eşitsizliğin değil kadınların "hızlı çözüm isteğinin" daha da ön planda olduğunu göstermektedir. Avukatlarla ilerleme kaydedemeyen

ve dilekçelerin işe yaradığını Aziz ile tanışınca fark ettiğini söyleyen Gamze "Dilekçelerin işe yaradığını Aziz Bey ile tanışıncaya kadar düşünmüyordum. Aziz Beyle tanışınca mahkûm yakınları sayfasında gördüm" demiştir. Aslında maddi olarak en iyi avukatla çalışabilecek biriyken sosyal medya sayfasında yayınlanan infazın bozulduğuna dair yukarıdaki gibi yorumları ve karar dosyalarını görmek ona yeni bir umut kapısı olmuştur. Aziz'e dosyalarını inceletip dilekçe yazdıran kadınlar ortak bir dille "Çekimser kaldım ona başvurma noktasında sonra ne kaybedeceğim ki eşim sonuçta içeride" diye düşündüklerini söylemişlerdir. Zaten başlarına gelebilecek en kötü şeyin geldiğini ve eşinin cezaevinde olduğunu düşünen çaresiz kadınlar, son bir umut düşüncesiyle dosyalarını Aziz'e incelettiklerini anlatmışlardır. Avukatlarla çalışabilecek maddi güce sahip olmasına rağmen benzer başarıya ulaşma amacıyla Aziz'in sunduğu hizmeti tercih eden Gamze de Aziz'e ulaşmıştır. Eşinin dosyalarını ilettiğinden, "Eşimin yargılama ve karar aşamalarında dosyalarda bariz hatalar olduğunu hemen gördü ve iki dilekçe yazdı" diyerek yargılanmanın yenilenmesi ve infaz durdurma dilekçesi yazdırdığından bahsetmiştir. 20 gündür dilekçelerine cevap alamamış olsa da Gamze, umutla dilekçesinin sonuçlanmasını beklemektedir.

Aziz aracılığıyla konuştuğum kadınlar, hukuk bilgisi arttıkça yasalardaki "arka sokakların" ve "kestirme yolların" bilgisinin de arttığına işaret etmişlerdir. 5 kadında Aziz sayesinde büyük bir yanlışın ya da boşluğun fark edildiğini anlatmıştır. Aziz de sık sık yaptığı yayınlarda, paylaştığı yazılarda ve kurucu olduğu sosyal medya platformunda "her karar son karar değildir!" sloganıyla yazdığı dilekçeleri, bozulan emsal niteliğindeki kararları göstermektedir. Aynı zamanda dilekçe yazdığı kişilerden gelen mesajlarda olmaktadır. Örneğin gelen mesajlardan bazıları şunlardır:

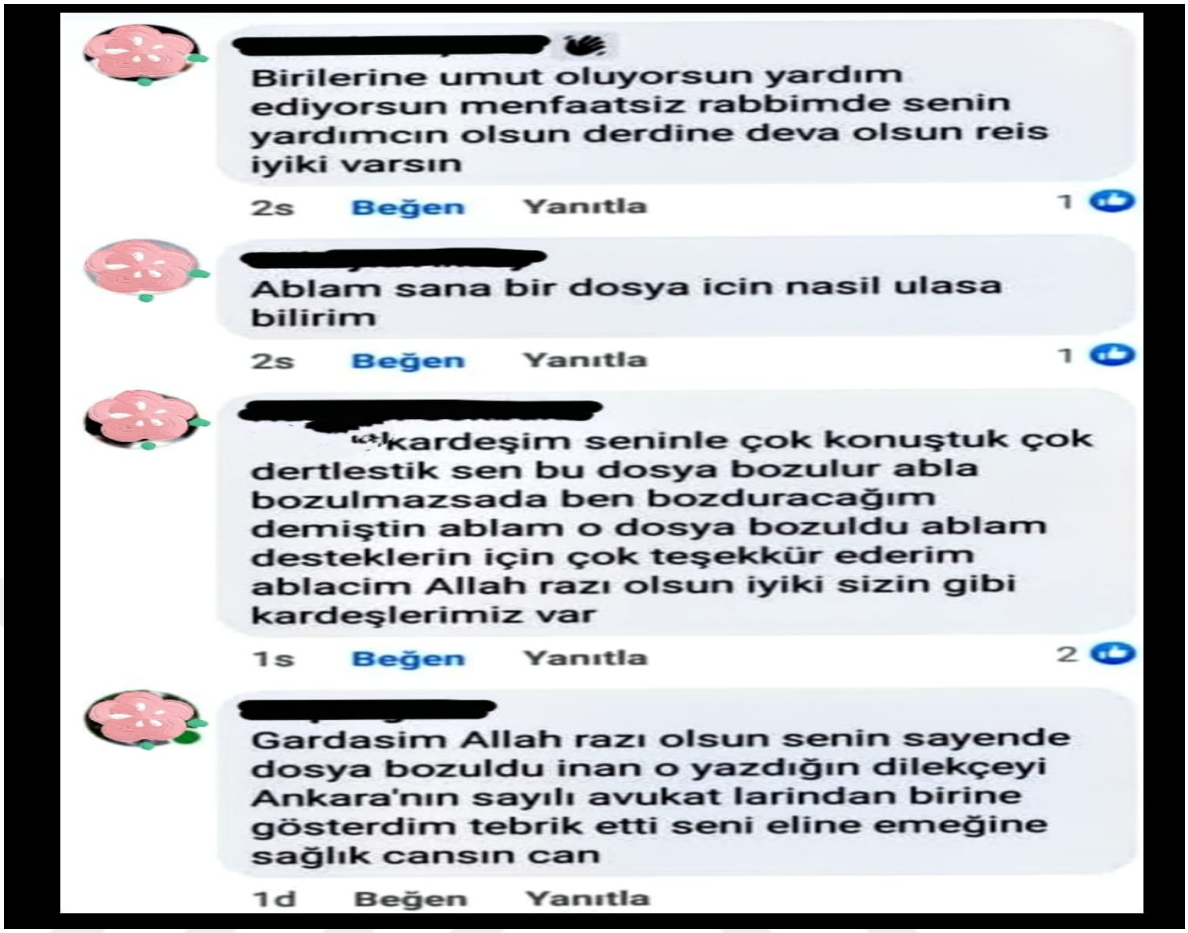

Resim 3: Sosyal Medya Platformunda Aziz'e Gelen Teşekkür Mesajları[27]

Yukarıdaki kadınların Aziz'e dilekçe yazdırmasındaki en önemli unsur, resmi adalet sürecinin oldukça ağır işlemesi ve çoğu zaman kişisel çözümler sunamamasıdır. Bu nedenle maddi durumuna bakılmaksızın hızlı çözüm elde etmek isteyen yukarıdaki mahkûm yakınlarının yorumları, gayri resmi mekanizmaların cazip bir alternatif haline geldiğini göstermektedir. Hukuki sisteme uzak olan kadınların, eşlerinin hapsedilmesiyle tanıştığı bu alanın karmaşık, teknik yapısı, sürecin belirsizlikleri ve sonuçların garanti edilemezliği hukuki olarak kendilerini temsil edenlere tam olarak güvenmemeye yol açabilir. Fakat gayri resmi sistemin ucuz, hızlı ve kolay bir çözüm sunması ve başarı hikayelerinin bu kadar görünür olması "ne kaybedeceğim ki" düşüncesiyle hareket edilmesine neden olmaktadır. Gayri resmi sistem, resmi yolların aksine, kişiselleştirilmiş bir destek sunarak kadınların duygusal olarak iyi hissetmesini sağlar. Örneğin Aziz'e dilekçe yazdıran kadınlar, diğer

[27] '2025 İnfaz Yasası Türkiye Yüzyılı' sosyal medya platformu.

kadınlara göre daha motive ve eşinin dışarıya çıkabileceğine dair daha umutlu açıklamalar yapmışlardır. Çünkü Aziz'in sunduğu hizmet kadınlara hukuki süreçlerin teknik dilinden ve karmaşıklığından uzak, anlaşılabilir, ucuz ve hızlı bir destek sunmaktadır. Eski bir mahkûmun yazdığı dilekçe üzerinden kadınların umutsuzluklarını aşması, resmi sistemin sağlayamadığı güveni ve çözüm inancı sunması, kadınların umut ve çözüm arayışı tercihiyle de ilişkilidir. Aziz, resmi sistemin karşılayamadığı duygusal ve toplumsal desteği sağlayarak yalnızca hukuki süreçte değil, psikolojik anlamda da güçlenmelerine katkıda bulunmaktadır. Kadınların dilekçe yazdırmak için bu yönelişi ceza adalet sisteminin birey odaklı yaklaşımdaki eksikliklerini ve gayri resmi mekanizmalara yönelme nedenlerini de açıkça ortaya koymaktadır.

3.2.5. Adli Mahkûm Eşinin Af Arayışı

Ceza adalet sisteminin adaletsiz olarak tanımlanması erkeklerin suçsuzluğunu anlatmak için kullanılan en yaygın açıklamalardandır. Mahkûm yakınlarının yaptığı mitingler, sohbet odalarındaki tartışmalarda bu kaynaktan beslenmektedir. Saha çalışması 2023 genel seçimlerinden önce yapıldığından, kadınlar bu sıcak gündemde hem genel seçimler hem de Cumhuriyetin 100. Yılına özel verilmesi beklenen af için fiziksel olarak mitinglere, online olarak da sohbet odalarında ve sosyal medya gruplarında aktif rol almaktadır. Dijital aktivizmin de güçlü olduğu bu dönemde kadınların söylemleri kendilerini nasıl konumlandıkları ve bu süreci nasıl anlamlandırdıklarını görebilmek açısından önemlidir.

Kadınların af söylemlerinde dikkat çeken ilk nokta kendilerini tanımlama ve ayrıcalık elde etmek için seçtikleri yol olmuştur. Çünkü sosyal medya platformundaki konuşmalar ve çalışmaya doğrudan katılan katılımcılar, söylemlerini inşa ederken öteki olarak gördüğü siyasi mahkumların karşısında kendilerini adli mahkûm eşleri olarak konumlandırmaktadır. Kadınların kendilerini "öteki" olarak atfettikleri "siyasi mahkumlar" üzerinden inşa etmesi, hem bireylerin kendi kimliklerini belirleyebilmek için kim olmadıklarını ortaya koyma isteği hem de günümüzdeki toplumsal dinamiklerle ilgilidir. Toplumun "eksik", "yanlış" veya "aşağı" olarak gördüğü kesim karşısında, mahkûm eşleri kendilerini daha meşru veya üstün hissedebilmektedir. Bu nedenle mahkûm eşlerinin de kimlik, meşruiyet ve anlam arayışında bu tanımlama yolundan yararlandığı görülmüştür. Örneğin 18 Aralık 2022 tarihinde Mahkûm yakınlarının af istemek için Ankara Ulus

meydanında yaptıkları miting de *"15 Temmuz 2016 tarihinden önceki yargılamaların FETÖ mensubu yargı üyelerince yargılandıkları bu sebeple adil yargılanmada hak ihlali oranının %77 olduğu"* öne sürülerek af isteğinde bulunmuşlardır. Adaletsiz yargılanmaya atıfla erkeklerin suçsuzluğunu anlatmaya çalışan bu açıklamaya ek olarak *"siyasi suçlu olmadıklarını"* ısrarla belirten adli mahkûm eşleri, kendilerini siyasi suçlardan içeride olan mahkûm yakınlarından ayrıştırmıştır. Öteden beri üretilen kadın, emekçi ve yabancı ötekilerinden biri olan kadınlar günümüz şartlarında kendi ötekisini üretebilmiştir.

Resim 4: Ankara Ulus Mitingi (Yeni ötekiye atıfla duruş sergileyen mahkûm eşleri)[28]

Mitingde yapılan konuşmalarda mahkûm yakınları platformu yöneticileri kendilerini yargılayan hakimlerin şu an görevlerinden alınan kimseler olduğuna ve güvenilmezliğine vurgu yaparak aslında adli mahkumların ciddi bir hak ihlali yaşadığını belirtmişlerdir. Benzer şekilde Facebook mahkûm yakınları sohbetlerinde ve Twitter sohbet odalarında adaletli bir yargılamanın olmadığı söylenerek af için çalışmalar yapılmaktadır. Af için çalışmalara katılan kadınlar da "Onların güvenmediği adaletsiz gördüğü hakimler ve savcılar eşlerimizi yargıladı biz ne kadar güvenebiliriz ki" sözleriyle öteki söylemlerinin yaslandığı

[28] Miting sonrasında sosyal medya platformu yöneticileri tarafından paylaşılan fotoğraf.

alanı açıklamaya çalışmışlardır. Bu söylem hem adalet mekanizmasının meşruiyetine karşı bir eleştiri hem de kadınların kendi hak arayışlarını haklı çıkarma çabası olarak görülebilir. Yargılamayı yapan kişilerin güvenirliliğine karşı sorgulamalar, mahkumlara verilen cezaların adil olmadığı algısını güçlendirirken af talebinin de meşruiyet zeminini sağlamlaştırmaktadır. Böylelikle sistemin hatalı işleyişine vurgu yapan af talepleri, bireysel mağduriyeti bir kenara bırakarak toplumsal mağduriyetin bir parçası olduklarını anlatmaktadır.

Ortak mağduriyet algısı, taleplerin daha geniş bir çerçeve de görünür olmasını hedeflemektedir. Ortak mağduriyet söyleminden yola çıkarak istenen af, her katılımcının anlayabildiği, hak verdiği veya kullandığı bir söylem değildir. 2024 yılının sonlarına doğru ise benzer vurgu devam etse de yumuşadığı görülmektedir. Örneğin mahkûm eşlerinin "Vakit tamam: 101. Yıl affı" başlığıyla sosyal medya sıkça paylaştığı yazıda "Cezaevlerindeki yoğunluk, adli mahkumların yaşadığı mağduriyetler ve ailelerin umut dolu bekleyişi, bir genel af ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu çağrı, yalnızca adli mahkumlara ve ailelerine değil, toplumun tamamına yöneliktir. Çerçevesi net bir şekilde belirlenmiş, toplumsal vicdana uygun bir af birlik ve beraberliğimizi güçlendirecektir" ifadeleriyle toplumsal barışı sağlamak adına genel affın verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Yapılan açıklamalarda, affın yalnızca adli mahkumlar ve aileleri için değil, toplumun geneli için talep edilmesi, ötekileştirme söyleminden uzaklaşıldığını ve affa yönelik talep biçiminin değiştiğini göstermektedir.

Ötekileştirme söyleminin azalması ve kapsayıcı bir dil kullanılması da af talebinin toplumun genel menfaatine yönelik olduğuna yapılan vurguyla yakından ilgilidir. Bir sene öncesinde öteki figürü üzerinden adalet sisteminin yanlışları vurgulanırken, bu açıklamada sistemin bir unsuru ya da eksikliği değil toplumsal fayda öne çıkarılmıştır. Yine kadınlar adalet eleştirisi yaparak genel af istenmeye başlanmıştır. 2024 ayının Kasım ayında yayınlanan cezaevi istatistikleri mahkûm eşlerinin ceza adalet sistemine yönelik eleştirileri ve af talebinin yeni bir argüman olan istatistiklerle desteklendiğini göstermektedir. Eşlerinin cezaevinde olmasını hak ihlali olarak gören kadınlara göre mevcut sistem, gerçek suçluları cezaevine alamamaktadır. Bazı kadınlara göre ise gerçek suçlulara sağlanan esneklik mükerrer suçlardan içeride olan mahkumlara uygulanmamaktadır.

Resim 5: Mahkûm eşlerinin af çalışmalarında sık kullandığı açıklama ve hashtag[29]

Yukarıda kadınlar tarafından paylaşılan resimde de görüldüğü üzere af çalışmalarında kullanılan diğer söylemde mükerrer suçluya atıfla yapılan açıklamadır. Aynı kişi tarafından suçun tekrarlanması yani mükerrer suçlular cezalarının tamamını yatmaktadır. Mahkûm eşleri bunu "4 e 4 den yatıyor" sözleriyle anlatarak cezasının uzun olduğundan bahsetmişlerdir. Fakat şu an terör suçu da olsa mükerrer bir suç olmadığı için terör suçundan verilen cezalarda mahkûm, ceza infazında 4/3 ü uygulanmaktadır. Toplumda mevcut terör suçunun oldukça ciddi bir mesele olmasına karşın kadınlara göre 'basit suçların' birleşmesinden ceza infazı yapılırken bunun görmezden gelinmesi haksızlıktır. Yani kadınlar, mükerrer suçlu olan eşlerinin cezasının hepsini çekmek zorunda kalmasını ve af gündeminde mükerrer suçlulara yer verilmemesini doğru bulmamaktadır. Bu kadınlardan biri olan Gamze, eşinin yüz kızartıcı bir suçu olmadığını defalarca vurgulayarak "Yüz kızartıcı suçu olanları, tecavüzcüleri, hapçıları hatta insan öldürenleri bile bu yasadan yararlanma hakkı tanıdılar, dışarı çıkarttılar. Sırf mükerrer diye uslanmaz arlanmaz sıfatı takıp da eşim gibi basit suçlardan içeride yatan insanlara da çok özür dilerim ama gangster

[29] X isimli sosyal medya uygulamasından alınmıştır.

gözüyle bakıyorlar" demiştir. "Yüz kızartıcı suçlar" ve "basit suçlar" ayrımı yaparak eşinin durumunu savunması, suçun niteliğine göre toplumsal algının değişebileceğini göstermektedir. Mükerrer suçluların "uslanmaz arlanmaz" olarak nitelendirilmesi ve damgalanması mahkûm eşi olan kadınların eleştirdiği bir noktadır. Çünkü kadınlar eşlerinin neden içeride olduğunu ve neden tekrar suç işlediğini bilmektedir. Bu nedenler eşlerinin, gangster veya terör suçundan daha kötü olarak değerlendirilmesini gerektirmez. Hatta bu kişiler kimi zaman kadınlar için kader mahkumudur. Başak, eşinin suçlarını anlatırken "Eskiden alkollüyken kahvenin camına taş atmışlar, arkadaş ortamında kavga, alkollü araç kullanmış ehliyetini almışlar ve sonra da ehliyetsiz araç kullanmış" diyerek 4 basit suçun birleşiminden 22 sene ceza aldığını anlatmıştır. Eşinin aldığı cezayı ve suçları anlatırken "Ben eşimin suçsuz olduğunu söylemiyorum ama bu da adalet değil" demiştir. Eşlerinin suçları ve cezalarını sınıflandıran kadınlar arasında toplumsal adalet algısı farklılaşmıştır. Bu farklılaşma bazı katılımcıların "ülkede inanın adalet yok" demesine yol açmaktadır. Mükerrer suçlarda ceza infazının tamamının uygulanması, diğer suç türüyle kıyaslandığında "orantısız bir ceza" olarak değerlendirilir. Terör suçları gibi toplumda daha ağır görülen suçlarda bile esnek infaz uygulamaları bulunurken sayılan suçlar düşünüldüğünde orantısız bir ceza verildiğinin düşünülmesi, kadınların af arayışında ön plana çıkarttıkları konulardan biridir.

Af arayışında bazen de kadınlar kendilerini diğer kadınlardan ayrıştırarak af sürecinde daha etkin olduklarını anlatmaktadır. Yani mahkûm eşleri kendi aralarında da öteki oluşturabilmektedir. Bu kadınlardan biri de Esma'dır. Twitter da yaklaşık 12 bin tweeti bulunan Esma, bu tweetlerin neredeyse hepsinde artık af gelmesi gerektiğine dair paylaşımlar yapmaktadır. Kendisini "Çok emek verdim. Ben embesil mahkûm eşleri gibi oturup Facebook dan haber beklemedim" ifadesiyle sosyal medyadan basit bilgiler edinmeye çalışan daha dezavantajlı kadın gruplarıyla karşılaştırmaktadır. Esma, "Her gün tag açılıyor, sabahlara kadar tweet atıyorum. Evde oturup da boş boş beklemiyorum. Sabahlara kadar tweet atıyorum. Tweet desen o ne diyecek kadınlar var. Bu kadınların çoğu tweet atmayı bile bilmiyor. En basit şeylerin cevabını Facebook da arıyorlar" sözleriyle af arayışında bireysel çabaları da ayrıştırmıştır. Kendi emeğini ve çabalarını öne çıkaran Esma, sosyal medya platformlarını etkin kullanamayan ya da pasif bir şekilde temel bilgileri arayan kadınları eleştirmektedir. Esma aktif mücadelesinde, kendisini diğer kadınlardan farklı bir noktada görerek "Belediye başkanına vekillere, meclise her yere çıktım. Şu an hangi vekili istiyorsam

gider yanına görüşürüm. Gazetecilerle sürekli konuşuyorum" sözleriyle af mücadelesinde ne kadar aktif olduğunu anlatmıştır. Bu ifadeleriyle Esma, af talebini kolektif dayanışma çabasından çok bireysel başarı üzerinden tanımlamıştır.

Comfort'un alan araştırmasına dayanan çalışmasında birçok kadın siyasi dilekçeleri, protestoları ve gösterileri boşuna çaba olarak (Comfort, 2007, s. 192) görmektedir. Bu veriye paralel olarak bu çalışmada da bazı kadınlar (özellikle eşleri yeni hapsedilmiş olanlar ve çocuk sahibi olmayan kadınlar) af gündemiyle çok fazla ilgilenmekteyken diğer kadınlar boşuna çaba olarak görmektedir. Örneğin Canan "24 saat twitterdan yasayı takip ediyorum. Gece 12 ye kadar gözüm orda. Sabah da 5 de kalkıp ilk iş bakarım yeni bir şey var mı diye" ifadesiyle sosyal medyada af gündemini yakından takip ettiğini fakat maddi imkansızlıklardan yapılan eylemlere katılamadığını belirtmiştir. Toplumsal mücadelelerde sınıfsal eşitsizlik Canan'ın fiziksel olarak etkinliklere katılmasının önüne geçmiştir. Çünkü fiziksel protestolara katılmak, genellikle ulaşım, zaman ve maddi kaynak gerektirmektedir. Zaten kendisini ve mahkûmu geçindirmekte zorlanan Canan, dijital aktivizm yolunu seçerek mücadelesine devam ettiğini anlatmıştır.

Eşleri için mücadele eden kadınların yanı sıra duygusal olarak eşinden kopmaya başlayan kadınlar, zamanla değiştiklerini "Af çıkarsa çıkar hiç peşinden koşamam artık" sözleriyle mücadele etmenin anlamsız olduğunu anladıklarını ifade etmişlerdir. Zamanında af gündemi oluşturmak için çok çabalayan fakat işe yaramadığını gören Erva, "Bak kaç senedir arkadaşlarım Twitter'da af af diye bağırıyorlar. Onları gördükçe üzülüyorum. Bu kadar çabaya değecek insanlar değiller. Erkeklerin içerde zamanı geçerken kadınların da böyle dışarda adalet sisteminin peşinde zamanı geçiyor" sözleriyle hem mahkûm eşi olma deneyimin dinamikliğine hem de kadınların bu mücadele ve adalet peşinde zamanlarının geçtiğine işaret etmiştir. Kadınların bazıları mücadelenin anlamsız olduğuna bazılarının mücadele için yeterli enerjilerinin olmamasını bazıları da eşlerinden duygusal kopuşu öne sürerek mücadeleden vazgeçtiklerini anlatmışlardır. Bu süreçte eşinden duygusal olarak kopmaya başladıktan sonra Erva, Twitter da yapılan eylemlerin anlamsızlığını da fark etmiştir. Erva, "Sürekli aklamaya çalıştığımız için zamanla kendimizde inanıyoruz yalanlarımıza, eşlerimize. Aslında suçları olmadığını düşünüyoruz. Kendimize yaptığımız en büyük kötülük bu olsa gerek. Artık bu ayrımı yapmaya başladım. Artık ben her şeyin farkındayım" sözleriyle hapsedilme sürecine artık daha gerçekçi bakabildiğini

vurgulamıştır. Erva af haberleri için Twitter da etkin olduğu dönemlerde af isteyen kadınların artık birbirini yakından tanımaya başladığını, hatta kendisinin de bu şekilde tanıştığı bir mahkûm eşi olduğundan bahsetmiştir. Daha sonra Erva aracılığıyla görüştüğüm Zehra af sürecine ilişkin deneyiminden şöyle bahsetmiştir:

> Eşim yeni içeri girmişti twitterdan af çıksın diye bir mücadele platformu vardı, beni sana yönlendiren arkadaşımla orada tanıştık. O kadar mücadele ettim ki iki yıl boyunca, *o iki* yıl nasıl geçti hiçbir fikrim yok. Ben onun için mücadele ederken kendimi unuttum, çocuklarımın acıktığını unuttum. Diyorum ya çaydanlık yandı gitti belki ev yanacak ben fark etmesem o kadar kopmuştum dünyadan. Şu an bana da öyle kesinlikle çok saçma geliyor şu an. Başka bir umut olmadığı için ilk zamanlar sosyal platformlarda af arıyorduk oraya saldırıyorduk. Ama baktık iki yıl geçti, altı yıl geçti, on yıl geçecek hiçbir şey değişmiyor. Sürekli olarak üç aya çıkacak, beş aya çıkacak bu süreç zaten zor. Çünkü Şubat'ta çıkacak diyorlar Şubat'ı bekliyorsun bütün yıl sonra gelip Haziranda kesin çıkacak diyorlar. Yine şartlanıyorsun çünkü içerideki sana sürekli bunu söylüyor. İçeriden arayıp biz haber aldık kesin Haziran' da yasa çıkacak. Bekliyorsun Haziranda da yok. Sonra diyor şöyle oldu meclise taşınıyormuş. Ben de 'haberlerde hiç görmedim öyle bir şey' diyorum. Eşim de 'Sen görmezsin biz buradan duyarız' diyordu. Ben de anlamıyorum bizim dışardan duyamadığımızı onların içerden nasıl duyduğunu. Ben kime inanacağım diye düşünüyorsun. Ne için beni bu kadar oyalıyor? Ne için bana yalan söylüyor? (Zehra, 37, Lise, İşletmeci)

Erkeklerin hapsedildiği ilk süreçte kadınlar af süreçlerini yakından takip etmeye başlamaktadır. Af bekleyişindeki belirsizlik ve gündemdeki af haberleri, kadınları gerçeklikten koparır. Af mücadelesinde Zehra'nın kendisini unutması, çocuklarını unutması ve çaydanlıkları yaktığına dair söylemleri bu süreçte yoğun fedakarlıklar yaptığını ve eşiyle ilgili en ufak umuda muhtaç olduğunu göstermektedir. Mahkûm eşlerinin maddi ve manevi yetersizlikler içinde kaldığı ve yasın hâkim olduğu bu süreçte, en işlevsel mücadele biçimi dijital araçların kullanılması olmaktadır. Kadınların eşleri için verdikleri bu mücadele, onları kendi ihtiyaçları, çocuklarına karşı sorumlulukları veya sosyal sorumluluklarını bile ihmal edecek düzeye getirebilmektedir. Fakat tüm mücadeleye rağmen afla ilgili sürekli değişen tarihler, ortaya atılan spekülatif haberler umut ve hayal kırıklığı döngüsü içinde bir yaşama

neden olur. Sürekli olarak "üç ay, altı ay" gibi tarihlerle beklenti içine girilmesi ve tekrar hayal kırıklığı yaşanması stres ve çaresizlik duygularını arttırır. Zehra'nın da mücadele sürecinde "dünyadan koptuğunu" söylemesi bu tür bir çabanın sadece duygusal değil, fiziksel olarak da tükenmişliğe yol açabileceğini göstermektedir. Af sürecinin en çok mahkûmu ilgilendirdiği düşünülse de bu sürece ilişkin mücadeleyi veren genellikle kadınlar olmaktadır. Yapılan mitinglerde de ön saflarda kadınlar bulunmaktadır. Çünkü hapsedilen erkeklerin en büyük destekçileri eşleridir. Bu durum hapsetme pratiğinin bireysel bir ceza olmaktan çıkarmaktadır. Çünkü kadınlar eşlerinin cezaevinde olması nedeniyle maddi ve manevi sorumlulukları üstlenmekle kalmaz, aynı zamanda af mücadelesinde görünür yüzler haline gelirler. Sosyal medya ve diğer platformlar aracılığıyla kolektif bir mücadele ağı karan kadınlar, af talepleri ve hukuki eşitsizliklere dikkat çekmek için mücadele etmektedir. Af mücadelesinde kadınların maddi ve manevi yıpranması, hapsedilmenin simbiyotik zararlarından biri olarak görülebilir. Af mücadelesinde yıpranan kadınlar, ceza adalet sistemi, yasalara güven duygusu ve adalet algılarının değiştiğinden bahsetmiştir.

3.2.6. Yasalara güven, Adalete inanç

Eşlerinin hapsedilme sürecinde kadınlar, ceza adalet sistemiyle tanışmak zorunda kalırlar. Ceza adalet sistemiyle tanışan kadınlar cezaların ağır olması, yargılama ve hapsedilme sürecinde yaşadıkları problemlerden ötürü adalete olan inançlarının bittiğini ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılan kadınlar ortak olarak "Başına gelmeyince adaletin olup olmadığını anlamak zor" veya "Başıma bu olay geldikten sonra adaletin olmadığını çok iyi anladım" sözleriyle ceza adalet sistemine karşı düşüncelerinin bu süreçte değiştiğinden bahsetmişlerdir. Ceza adalet sistemiyle temasa geçen kadınların adalete olan inançlarını yitirmesi, adalet kavramının kadınların bireysel deneyimleriyle şekillendiğini ve yaşadıkları mağduriyetlerle derinden sarsıldığını göstermektedir. 20 kadından 19 u ceza adalet sistemiyle teması sonrasında adalete olan inancını yitirdiğini belirtirken adliyede çalışan 1 katılımcı adaletin olduğunu ama sürecin yavaş işlemesinden dolayı mağduriyetlere yol açtığından bahsetmiştir. Adaletin olmadığını düşünen kadınlardan bazıları eşinin suçsuz olmasına rağmen ceza almasıyla bu düşüncesini açıklamıştır. Örneğin Beyza, "Düşünsene hiç alakası olmayan bir insanın telefon numarasını kullanarak suçu üzerine atabilirsiniz. Benim eşim neden orada hiçbir kanıt yok arasınlar kanıt bulsunlar tamam ama yok yere bu olamaz" sözleriyle suçun kesinlik kazanmamasına rağmen eşinin, kendisinin ve çocuğunun

mağdur edilmesinin adalete olan inancını yok ettiğini söylemiştir. Yaşadığı mağduriyetten sonra adalet algısının değişmesi, ceza adalet sistemine güvenin yalnızca hukuki olanla bağlı olmadığını bu sürecin nasıl deneyimlendiğiyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Beyza'nın deneyiminde olduğu gibi eşinin suçsuz olduğunu savunurken sistemin suçun kesinliğini yeterince ortaya koymadan, kendisini mağdur edebilmesi hem hayal kırıklığı yaşatmış hem de adaletin meşruiyetini sorgulatmıştır. Masumiyet karinesi ilkesine aykırı gelişen bu süreç hem bireysel hem de toplumsal bağlara zarar vermiştir. Çünkü hukuki normlar sadece adaleti sağlamaz, toplumsal bir bağ ve güven mekanizmasının istikrarlı işleyişini de yardımcı olur. Ayrıca Beyza'nın hapsedilme sürecinde kendisine hak arama, hukuk ve yasa işlerinde yol gösteren avukatlarla aralarında yaşananlar, ceza adalet sistemine olan eleştirileri arttırmıştır. Beyza, "Avukat eşinin hiçbir alakası yok sen hesabıma 15 bin lira yatır hafta sonuna kalmadan eşini yanında bil dedi. Bu sözü duyunca yatırdım hemen ikiletmedim. Hafta sonu oldu yok 'şundan yok bundan olmadı' demeye başladı" diyerek avukatının yasalara bakarak net konuşmasına rağmen çözüm alamadığını anlatmıştır. Avukatın, eşinin suçsuz olduğuna dair kesin ifadelerle konuşması ve vaat ettiği sonucu sağlayamaması, Beyza'nın hayal kırıklığını arttırmıştır. Sonrasında başka avukatlara danışan ve "Başka bir avukatla konuştum o da eşinin alakası yok çıkartırız hemen dedi. 20 bin lirada ona gönderdim yine sonuç alamadım" diyerek üç ayrı avukata yaklaşık 60 bin lirasını verdiğini söyleyen Beyza, artık adalete olan inancını, hukuki aktörlere ve yasalara olan güvenini kaybettiğini söylemiştir. Aynı zamanda ciddi bir hastalığından dolayı tedavi sürecinde olan Beyza, kısıtlı birikimini bu yolda kaybetmiştir. Bu nedenle maddi ve manevi olarak zorlu bir süreç yaşadığını anlatsa da adalet arayışı sonuçsuz kalmıştır. Benzer şekilde Canan da eşinin kendisinin işlemediği bir suçtan dolayı önce 2 yıl 3 ay ceza yattıktan sonra beraat aldığını, sonrasında da davanın kamu davasına dönüşmesi yani tekrar açılmasıyla eşine 47 yıl ceza verildiğini ifade etmiştir. Eşinin cezası kesinleşince adalet arayışı sonuçsuz kalan Canan hislerinden "6 ay önce ceza kesinleşince yeniden tutuklandı. Artık kendimi yaşayan bir ölü gibi hissediyorum. Kaç kez kendimi arabaların önüne attım. Kaç kez ölmek istedim. Her seferinde kurtuldum ya da birileri kurtardı. Bunca eziyet çektikten sonra adalete asla güvenmiyorum artık" sözleriyle bahsetmiştir. Canan, eşinin önce suçsuz bulunması sonra da çok yüksek bir ceza almasını, adaletin tutarlılığına karşı gelişen güvensizliğinin nedeni olarak göstermiştir. Süreçte yaşanan çelişkiler ve sonuçların öngörülemez olması hem adalete olan hem de hayata olan inancını zedelemiştir. Kendisini artık "yaşayan bir ölü"

gibi gören Canan, çaresizlik içindedir. Eşinin cezaevine girmesi, uzun yıllar kalacak olması yalnızca eşini kaybetme hissi yaratmamış, kendi yaşamına dair de umutlarının tükenmesine neden olmuştur Adalet sisteminin belirsizliği ve çelişkili süreçler hukuki sonuçlarla sınırlı kalmayıp Canan'ın hayatının merkezine yerleşen bir travma kaynağı olmuştur.

Adalete inancı olmadığını söyleyen gruplardan biri de eşi uyuşturucu suçundan cezaevinde olan kadınlardır. Uyuşturucudan cezaevine girenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu artış son yıllarda uyuşturucu dağıtımının, bulundurmanın ve kullanımının suç sayılmasından kaynaklıdır. Braman (2004) çalışmasında uyuşturucu suçlarının yüksek olmasını "victimless" yani "kurbansız suçlar" olarak değerlendirmiştir. Eşinin uyuşturucu satıcısı olmadığını sadece içici olduğunu söyleyen Burçin de adil bir yargılama süreci geçirmediğine dair şunları söylemiştir:

> Aslında benim eşim içici ama polisler satıcıya soktular. Hatta eski bir avukat baktı güldü 'senin eşin bu dosyadan mı 15 sene aldı' diye. O zamanlar bizim olayın şokuyla çok araştırmamamız çok ilgilenmememiz nedeniyle boş yere yatıyor şu an eşim. Dosyasında hiçbir şey yok benim evime baskına gelindi hiçbir şey çıkmadı. Ben, eşimin bağımlı olduğuna dair kağıtları, hastane belgelerini, askerliğini bile bu madde yüzden yapamadığına dair her şeyi sundum. Kaygı bozukluğu ve kişisel bozukluk raporu verdiler askeriyeden bunları da sundum ama hiçbir şekilde savcıyı inandıramadık. Öyle yani adalete de güvenmiyorum. Adalet sistemi yok. Parası olan bir ayda da üç günde de çıkıyor. Parası olmayan böyle yatıyor işte. (Burçin, 34, Lise, Memur)

Burçin'in tüm mücadelesi eşinin uyuşturucu kullanmasının bireysel tercih veya bağımlılık sorunu olduğunu anlatmak üzerinedir. Eşinin yalnızca içici olduğunu anlatmaya çalışsa da bu suça ağır cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. Ceza adalet sistemi uyuşturucu suçlarına karşı sert bir tutum sergileyebilmektedir. Örneğin Esma da "Eşimin kanında yok, paketlerde parmak izi yok diye önce beraat aldı. Sonra savcı 'hayır aynı ortamda olmak aynı suçu işlemek demek benim kanaatimce diğeriyle aynı cezayı 18 yıl alması gerekiyor' dedi hâkim de onayladı" diyerek eşinin sadece içici olmasına rağmen uyuşturucu kullanılan ortamda 4 kişi oldukları için 18 yıl ceza aldığını, "Adalet sistemimiz böyleymiş başımıza gelince öğrendik" ifadesiyle anlatmıştır. Burçin de Esma da fiziksel veya maddi olarak zarar görmüş bir bireyin bulunmamasına rağmen çok ağır cezaların verilmesine dikkat

çekmişlerdir. Yani eşlerinin sadece kullanıcı olduğunu söyleyen kadınların ifadelerine göre işlenen fiilin ağırlığıyla orantısız cezalar verilmektedir. Esma eşine verilen cezanın orantısızlığını ve işlevsizliğini "18 yıl ıslah edecek bir ceza değil ki. Ölüme mahkûm etmek. Bari idam et. İnsanlara ölüm cezası veriyorlar. Ama benim yaşadığım olay ortada hiçbir şey yokken yaşadığım haksızlık adalete olan inancımı tamamen bitirdi" ifadesiyle dile getirmiştir. Görüşme esnasında da yaşlı annesini gösteren Esma, 'eşim dışarı çıktığında annem gibi olacak' diyerek hayatının cezaevi uydusunda bir hayata mahkûm edilmiş olduğuna işaret etmiştir. Bu nedenle adalete olan inancının bittiğini söyleyen Esma'nın anlatımına göre delillerin yetersiz olması ve kanaate dayalı hüküm verilmesi daha geniş bir adalet eleştirisi yapmasını sağlamıştır. Fakat yine de eşini de eleştiren Esma, "Ne işin vardı yani uyuşturucu içen satan adamların yanındaysan su testi su yolunda kırılır. Gitmeseydi. Neden beni değil de eşimi götürdüler uyuşturucu ticaretinden. Sen alkol içip içip, gittiğin yeri bilmezsen karga da oto boka götürür" sözleriyle eşinin zaten alkolik olduğunu ve bilinçli hareket etmeyen bir insanın sonunun böyle olmasının da normal olduğunu söylemiştir. Esma'nın hem adalet sistemine olan eleştirileri hem de eşine karşı 'su testi su yolunda kırılır' söylemi aslında mahkûm eşi olma deneyimi içindeki çaresizliğini yansıtmaktadır. Hapsedilme sürecinde hem adalet sistemi hem de eşinin bilinçsiz davranışları onun tek başına hamileliği geçirmesine, doğum yapmasına, çocuklarına maddi ve manevi yetememesine neden olmuştur. Eşinden duygusal olarak kopmuş ve 4 yıldır eşi cezaevinde olan Erva, "Ben uyuşturucu cezalarının, kadına yönelik şiddet cezalarının çok çok yüksekten verilmesini istiyorum. Kendim, çocuklarım şu anda mağduriyet yaşıyorum ama dış dünya baktığımda bunların çok yüksek cezalar alması gerektiğini düşünüyorum" ifadeleriyle aslında çok daha rasyonel baktığını anlatmıştır. Uyuşturucu ve kadına yönelik şiddet suçlarına verilen cezaların yüksek olmasını istemesi ve desteklemesi ceza adalet sistemine karşı objektif olabildiğini göstermektedir. Bu konudaki düşüncelerini "Tamam o eşim ama kendi açımdan düşündüğümde 2 tane erkek evladım var. Böyle insanları bazen hakimler sürüncemede kalıp bırakıyorlar. Ama bu yarın öbür gün benim çocuklarıma bulaşıyor. Evet içerideki benim eşim ama onun da hatası var" ifadeleriyle açıklamıştır. Erva yaşadığı çok yönlü mağduriyete rağmen uyuşturucu suçunun toplumsal etkilerini gözden kaçırmamaktadır. Toplumsal düzenin devamlılığı için caydırıcılık açısından uyuşturucu suçlarına ağır cezaların verilmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Adliyede zabıt kâtibi olarak çalışan Rukiye ise adalet var diyen tek kişidir. Yine de ona göre adalet yavaş işlediği için hak kayıpları oluşmaktadır. Kendi yaşadığı hak kaybını, "Adalete inancımda sarsılma olmadı ama adaletin çok çok ağır işlediğini gördüm. Bir sonuç almadık henüz. İstemediğim bir sonucu alsam haksız bir sonuç alsam adalet yok bu ülkede derim. İllaki var ama çok çok ağır işliyor" sözleriyle anlatmıştır. Adalet sistemine yaşanan yavaşlık yalnızca suçsuz bireylerin ceza almasına neden olmaz. Sürecin belirsiz ve yavaş işleyişi nedeniyle mahkumla simbiyotik ilişki içinde olan kadınlar da etkilenir. Rukiye ceza adalet sistemindeki belirsiz sürecin ve yapısal sorunların bireysel olana nasıl yansıdığından şöyle bahsetmiştir:

> Çünkü nişanlımın şu an içerde kalmaması gerekiyor. Çünkü bir yasa verildiyse şartlar da tutuyorsa nasıl içerde tutulabilir? Ama şu an biz var olan yasayı onlara kanıtlamaya çalıyoruz. Ya siz çıkardınız bunu böyle böyle maddeleri var diye dilekçe yazıyoruz. O dilekçeyi bir ana binaya verdik. Bir buçuk ay boyunca bütün evraklarımızı topladı. Cezaevinden başka bir yerden evraklar istedi. Bütün evrakları istedikten sonra yetkisizlik kararı verdi. Ve dosyayı gönderdi. Benim bildiğim sen yetkisizsen bakmayacaksan o dosyaya ilk haftadan belli olur dosyayı gönderirsin. Ama bunların yaptığı tamamen oyalama politikası. Muhtemelen yasanın uygulanıp uygulanmayacağını bilemiyorlar. Anayasa mahkemesine taşınmış zaten. Bu yüzden o ona, o ana atıyor. Ya netleştirmeden yasa yapmayacaksın ya da bir yasa yaptıysan uygularsın. Bu yasaya göre nişanlımın içerde olmaması gerekiyor. Ama bu yeni yasa çok aceleye gelip yapıldığı için Kovid iznindekileri kurtarma amaçlı çoğu kişi de mağdur oldu bu yasadan dolayı. Dediğim gibi adalet bilmiyorum belki vardır ama çok yavaş işliyor ve çok hak kaybı oluyor bu süreçte. Bunu birebir yaşıyorum. (Rukiye, 29, Üniversite, Nişanlı)

Ceza adalet sistemine içeriden bir bakış sunan Rukiye'nin deneyimi sürecin işleyişine dair önemli bir eleştiri sunmaktadır. Ceza adalet sisteminin teoride var olan idealleri, uygulamadaki pratiklerle çelişmektedir. Rukiye, "adalet belki vardır" sözleriyle ceza adalet sisteminin ideal bir yapıya sahip olduğunu, işleyişteki sorunların adaleti işlevsiz hale getirdiğini ifade etmiştir. Eğer bir yasa çıkarılmışsa ve bireylerin bu yasadan yararlanma hakkı varsa, bu sürecin açık, hızlı ve etkin bir şekilde işletilmesi gerekmektedir. Fakat yasa yapma ve uygulama süreçlerindeki belirsizlikler ve bu sürecin ağır işleyişi bireysel

mağduriyetlere yol açmaktadır. Hatta mağduriyetler sadece mahkumla da kalmamakta simbiyotik ilişkiyle mahkûmun çevresine yayılmaktadır. Bu nedenle adaletin olduğunu kabul eden tek katılımcı da sürecin yavaşlığı ve yaşanan hak kaybının yaşamına olumsuz etkilerini vurgulamıştır. Rukiye ceza adalet sistemine içeriden bakan biri olarak bürokrasinin yükünü hissetmiştir. Bu süreçte nişanlısının dosyasının farklı birimlere gönderilmesi ve yetkisizlik kararıyla sürecin uzaması adaletin önündeki engellerdendir. "Oyalama politikası" olarak değerlendirdiği bu durum sadece hukuki süreçleri yavaşlatmakla kalmamakta, Rukiye'nin yaşadığı duygusal ve psikolojik yükü de arttırmaktadır. Sonuç olarak tüm kadınlar adaleti soyut bir kavram olmaktan çok, somut sonuçlarla değerlendirmektedir. Hapsedilme sürecinde eşlerinin suçsuz olduğuna inanmaları, orantısız bir ceza verilmesi veya sistemin yavaş işlemesi nedeniyle yaşadıkları mağduriyetler adaletin varlığının sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu sorgulayış sürecin sadece hukuki bir mesele olmadığını, toplumsal güven ve bireyin devlete olan inancıyla da ilgili olduğunu göstermektedir.

3.3. Sosyal Dışlanma ve Damga Bağlamında Mahkûm Eşi Olma Deneyimi

Mahkûm eşi deneyimi düşünüldüğünde akla ilk gelen sosyal dışlanma ve damgalanma olmaktadır. Morris (1965) İngiliz mahkûm eşlerine ilişkin çalışmasında, zorunlu ayrılığın meydana getirdiği utanç duygusunun ilk kez suç işleyen erkeklerin eşlerinde daha fazla olduğunu, mükerrer suçlu erkeklerin eşlerinin ise daha az utanç hissettiğini belirtir. Yani sosyal dışlanma ve damga hapsedilmenin ayrılmaz bir parçası gibi görülse de suçla olan ilişki düzeyi ve bireyin simbiyotik ilişki içinde olduğu çevreye göre hapsedilmenin etkisi değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin Ayşe'ye mahkûm eşi olma deneyimini damga bağlamında sorduğumda şu şekilde yanıtladı; "Kıskanılan bir insanım. Yaptığım her şeyle işimle, yemeğimle, giyimimle ve çocuklarıma bakışımla her şeyimle beni kıskanan var. Bütün köy helal olsun seni nasıl bir ana doğurmuş diyor" sözleriyle sosyal dışlanma ve damganın aksine çevresi tarafından kıskanılan bir kişiliğe sahip olduğunu anlatmıştır. Hapsedilme alt gelir grubu ya da işçi sınıfı için olağanüstü bir durum değildir. Ekonomik yetersizlikler, eğitim eksiklikleri, yaşam koşulları vb. faktörler, bu grupların ceza adalet sistemine daha fazla maruz kalmasına yol açmaktadır. Ceza adalet sistemiyle ilk kez karşılaştığını söyleyen Ayşe, ilk görüşmelerde yoğun bir şok yaşadığından ve çaresizliğinden bahsetse de ilerleyen süreçte "Babam ve kardeşlerim de cezaevinde ama

onlar başka suçtan" diyerek bu konuyu konuşmak istemediğini söylemiştir. Pek çok kadında görüşmenin başında cezaevi gerçekliğiyle ilk kez karşılaşmışçasına bir görüntü çizse de çevresinde hapsedilme deneyimine sahip kişiler bulunduğunu veya eşinin daha öncesinde de cezaevine girdiğini anlatmıştır. Eşleri dışında da eş, dost, akraba veya çevrelerinde cezaeviyle ilişkide olan kişilerin olması yani alt kültür grubunun parçası olmaları, hapsedilmenin olağanlaştığını ve cezaevinin hayatlarının bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Alt kültür gruplarına mensup kadınlar, cezaeviyle olan bu dolaylı veya doğrudan temasları nedeniyle ceza adalet sistemine aşinalık geliştirmiştir. İlk etapta bu kadınlar gibi Ayşe de sosyal dışlanma ve damgalanma yaşamadığını, aksine kıskanılan bir karaktere sahip olduğunu söylemiştir.

Katılımcıların kendi alt kültür grubu içinde dışlanma hissetmemeleri mahkumların işledikleri suçların türüyle de ilişkilidir. Mahkumlar arasında uyuşturucu suçundan hüküm giyenlerin oranın yüksek olması, uyuşturucu kullanıcılarının denetimli serbestlik uygulamalarına tabi tutulması, uyuşturucuyla ilgili toplumsal algılar kadınların dışlanmayı nasıl anlamlandırdıklarını etkileyebilmektedir. Hatta bazı topluluklarda mahkûm eşi olarak etiketlenmek o kadar yaygındır ki bu kişisel olarak önemsiz hale geldiğinden kadınlar da damgadan bir sorun olarak bahsetmemektedir. Dolayısıyla çalışmanın verileri, suça aşina topluluklarda yaşayan kadınların sosyal dışlanma ve damgalanmayla karşılaşmadıklarını ortaya koyan daha önceki araştırmaları (Fishman, 1988; Comfort, 2007) desteklemektedir. Örneğin Başak, "Benim eşim cinsel istismardan, tacizden, yüz kızartıcı bir suçtan yatmadığı için alnım açık, her yerde bunu çok rahat söyleyebiliyorum. Zaten çevrem biliyor da atıyorum bir yerde bir şey oldu orada da diyorum eşim cezaevinde diye" çekinmeden eşinin cezaevinde olduğunu açıkladığını söylemiştir. Cinsel istismar, taciz veya yüz kızartıcı suçlar toplumda daha fazla ahlaki kınamaya maruz kalınan suçlar olduğundan, suçlu ve yakınının damgalanmasına sebep olabilmektedir. Başak'ın suçun niteliğine yaptığı atıf, uyuşturucu suçlarının kabul edilebilir ve normalleşmiş olarak görülmesiyle alakalıdır. "Alnım açık" ifadesi, suçun niteliği üzerinden toplumsal onayın ve algının nasıl işlediğine dair önemli bir noktaya işaret eder. Çünkü toplum, belirli suçlara karşı daha sert yaptırımlara sahipken, diğer suçları daha az ahlaki bir sorun olarak değerlendirme eğilimindedir. Suçun türüne bağlı olarak damgalamanın şiddeti ve birey üzerindeki etkisi farklılaşabilmektedir. Örneğin Başak, hapsedilmenin sosyal çevresinde sıradanlaşmış bir durum olarak algılandığı için gizleme ve savunma mekanizmasını geliştirme ihtiyacı duymadığını ifade etmiştir. Erva da

eşinin cezaevinde olmasından dolayı sosyal çevresinin değişmediğinden, sosyal dışlanma ve damgalanmaya maruz kalmadığından "Akrabalarımdan çok ses çıkmadı. Arada bir soruyorlar ne oldu ne bitti bekliyoruz diyorum. Akrabalarım beni her zaman takdir ederler. Her zaman benim arkamdalar kararlarıma da saygı duyarlar. Şu anda benim eşimle devam etmemede boşanmama da saygı duyacaklarını düşünüyorum" sözleriyle bahsetmiştir. Selanik göçmeni olduğunu söyleyen Erva, sosyal çevresinin de yakın ve uzak akrabalarından oluştuğu için çevresinin hayatını kolaylaştırmaya çalıştığını söylemiştir. Bu durum, topluluğun bireysel yargılardan ziyade kolektif değerleri ön planda tuttuğunu ve Erva'yı yalnız bırakmadığını göstermektedir. "Akrabalarım beni her zaman takdir eder" ve "Hayatımı kolaylaştırmaya çalışıyorlar" ifadeleri çevresinin desteğinin, pratikte de var olduğunu göstermektedir. Pratikte destek olan bir sosyal çevre içinde olmak Erva'nın yaşadığı zorluklarla baş edebilmesini kolaylaştırmış, sosyal dışlanma ve damgalanmaya maruz kalmasına izin vermemiştir. Özlem de toplumda var olan önyargıları hissettiği için eşinin nerede olduğu ve neden görünmediğine dair sorular karşısında endişeye kapılmıştır. Fakat Özlem'in deneyiminde de suçun niteliği ve eşinin yaşadığı yerdeki itibarı sayesinde sosyal dışlanma ve damgalanmaya maruz kalmadığı ifade edilmiştir. Özlem, bu deneyiminden şöyle bahsetmiştir:

> Mahallede sordular 'eşin hiç görünmüyor nerede' dediklerinde biz çalışmaya gittik demeye karar verdik. Oturduğum bina da bir ben varım bir de alt kattaki komşum var başka kimse yok. Orta kattakiler evde durmuyor köyde yaşıyorlar. Eşim, çocuklar hastalanır ya da sen hastalanırsın bir şey olur en azından alttakine söyle ki bilsinler dedi. Ben de ne olur ne olmaz diye alt kattaki komşumla paylaştım. O da 'abi hiç böyle birisi değildi. Nasıl böyle oldu? Nasıl bu noktaya geldiniz? Niye araştırmadınız? Çok üzüldük böyle bir şey nasıl sizin başınıza gelir' diye çok üzüldüler. Ben de olacağı varmış oldu. Yine haberiniz olsun biz evde yalnızız ne olur ne olmaz bir şey olduğunda bağırtı çağırtı olduğunda bir zilimize basın dedim. Tamam dediler. Sonradan karşıda bir komşum vardı onunla da samimiydik. O da eşim için görünmüyor nerede dedi. ilk başta çalışmaya gitti dedim. Sonra eşime herkes seni soruyor ne diyeceğimi bilmiyorum dedim. Eşim de doğruyu söyle bunda utanacak bir şey yok sonuçta herkes beni tanıyor biliyor dedi. onlara demem de böyle oldu şimdi onlarda dua ediyor inşallah en kısa zamanda çıkar diye. (Özlem, 32, Ön lisans, Ev hanımı)

Mahkûm eşi olmanın yarattığı sosyal gerilimler, güvenlik endişeleri ve toplumsal kabul arasındaki denge arayışı hapsedilme sürecini gizleme veya farklı anlatılar oluşturmanın yolunu açar. Ancak bu anlatılar, hapsedilme algısının suçun niteliğine ve kişinin toplumdaki bilinirliğine göre değişebileceğini göstermektedir. Zira toplum her zaman genelleştirilmiş önyargılarla hareket etmemekte, kimi zaman da bireysel algılar ve ilişkisel bağlar (komşuluk vs.) öne çıkabilmektedir. Sonuç olarak hapsedilme, sıkı sosyal bağlar ve tanınırlık sayesinde empati ve destekle karşılanabilmektedir. Olumsuzluklarla karşılaşmadığını ifade eden bu kadınların hayatları, toplumsal dayanışmanın mahkûm eşlerinin damgalanma riskini azaltabileceğini ve hayatlarını kolaylaştırabileceğini ortaya koymaktadır.

Kadınlar damgalanmayı hissetmediklerini söyleseler de pratiklerine baktığımızda damgayla karşılaşırız. Bu çalışmada bilinçli veya bilinçdışı olarak bu olasılıktan kaçınmak için çeşitli taktikler geliştirdikleri görülmüştür. Gizleme, otosansür uygulama, diğer kişilerle olan ilişkileri sınırlandırma, dedikoduya fırsat verecek davranışlardan kaçınma, dikkat çekmeme gibi taktikler ile damgayla baş etmeye çalışırlar. Mahallesinde veya ailesi içinde destek gören kadınlar, daha geniş sosyal çevrede aynı korumayı hissedemez. Örneğin Özlem, "çocuklarımın okulunda kimse bilmiyor sakladık" ifadesiyle babalarının hapsedilmesinden dolayı çocuklarının zarar görmesini engellemeye çalışmaktadır. Dayanışma mekanizması güçlü olan Özlem, damgalanmayı daha az hissetmesine rağmen, bunu tamamen ortadan kaldıramamıştır. Benzer şekilde kendi aile ve sosyal çevresinde kabul gören Erva, "çocuğumu okuldan almaya gittiğimde kiminle konuştuğuma dikkat ediyorum" veya "yağmurda bile kimsenin arabasına binmem" sözleri aslında toplumsal yargılara maruz kalmamak ve olası dedikoduları engellemek adına kendi davranışlarını kısıtladığını göstermektedir. Yine eşinin uyuşturucudan dolayı hapsedildiği gün ev sahibinin evden çıkardığı Ayşe, kayınvalidesi ve kayınpederinin evinde 2.5 ve 3.5 yaşlarındaki çocuklarıyla yaşamaya başlamıştır. Anlaşamasa da burada yaşamak zorunda olduğunu ve kıskanıldığını ifade eden Ayşe'nin "mahkûm eşi olduğum için evden çıkarıldım" sözleri damgalanmadan kaçamadığına işaret etmektedir.

3.3.1. Cezaevi Uydusunda Bir Hayat: Sosyal izolasyon

Toplumsal açıdan cezaevinde bir eşe sahip olmanın uygun olmaması, kadınların yaşadıkları stres, üzüntü, kaygı ve korku gibi duyguları sosyal çevresiyle paylaşmasını

zorlaştırmaktadır (Fishman, 1990). Çünkü belirsizliğin hâkim olduğu bu süreçte önyargılara sahip birine açıklama yapmak veya eşinin aslında iyi biri olduğunu anlatmak zordur. Daha da önemlisi kadınlar yakın çevreleri tarafından sosyal dışlanma ve damgalamaya maruz kalacakları için değil, açıklama yapmak istemedikleri için kendilerini sosyal hayattan geri çekmektedir. Kadınların sosyal izolasyonu hem toplumsal ön yargılardan korunma hem de kendi duygusal yükleriyle başa çıkma stratejisinin bir parçası olabilmektedir. Eşi mahkûm olan bir kadınla önyargılı bir ilişki kurulacağı düşüncesinden ötürü kadınlar, mahkûm eşi olduklarını gizleyerek sosyal dışlanma ve damgalanmadan sıyrılmaya çalışırlar. Çalışmaya katılan kadınlarda "Bu süreçte yavaş yavaş sosyal hayattan kendimi çektim. Zaten herkesten uzaklaşıyor insan. Psikolojim zaten kötü insanlar bana bir şey sormasın istiyorum", "Çıktı mı? Ne zaman çıkacak? Ee nasıl olmuş? Suçu eski mi yeni mi? şöyle böyle…" veya nişanlı olan kadınlar "kimileri de diyor ki nişanlıyken olduğu iyi oldu. Yol yakınken ayrıl demeye getiriyorlar. Sanki ben böyle olunca ayrılacağım" sözlerini çevrelerinden duydukları için sosyal hayattan çekildiklerini anlatmışlardır. Bu nedenle kadınlar çevrelerindeki insanların 'neden?, nasıl?, nerede?, niçin?' sorularını cevaplandırmamak için kendisini sosyal alandan soyutlamaktadır. Henüz şoku atlatamayan veya yas sürecinde olan kadınlar, çevresinin önyargılarını gidermeye çalışmak ve onları bilgilendirme yükümlülüğünden kaçmak istemektedir.

Kadınların kendilerini sosyal hayattan çekmeleri, yalnızca damgalama korkusuna dayalı değildir. Bu tür açıklamaların tekrar tekrar yapılmasının getirdiği yorgunluk da hapsedilmenin ilk sürecinde sosyal izolasyonun yolunu açabilmektedir. Kadınların kendini izole etmesi, cezaevi uydusunda bir hayatın önünü açmaktadır. Örneğin Şeyma, eşi cezaevine girdikten sonra sosyal çevresine açıklama yapmamak adına çocuklarıyla birlikte evine kapanmış, cezaevi iletişim ve ziyaret saatlerine uygun bir yaşam sürmeye başlamıştır. Şeyma, "Sosyal hayatım hiç yok diyebilirim. Yakın akrabalarım dışında kimseyle görüşmüyorum. Eskiden komşularla arkadaşlarla konuşurdum ama şimdi hayatımda kimseyi istemiyorum. Zaten başka bir yere gitsek telefon doğru düzgün çekmiyor eşim aradığında rahatça konuşabilmek için genelde çocuklarımla eşimin arama saatlerini bekliyoruz" diyerek bilinçli bir geri çekilmeden bahsetmiştir. Bilinçli bir şekilde sosyal çevresinden uzaklaşması, yalnızca duygusal bir yalıtım isteğini değil, aynı zamanda pratik bir zorunluluğu da yansıtmaktadır. Gönüllü bir yalnızlık gibi dursa da aslında sorulardan kaçmak veya çaresiz hissetmemek için kendisini geri çekmiştir. Toplumsal dışlanma tehdidini önleme amacı

“koruyucu izolasyonu” devreye sokarak sosyal durumları, kendi kontrollerine almalarını gerektirir. Bu başkalarının damgalayıcı sorularına veya bakışlarına maruz kalmaktansa, kendi kontrol ettikleri bir yalnızlık alanı yaratmaktır.

Cezaevi ile dış dünya arasında kurulan bu sınırlı iletişimi hayatının merkezine koyan Şeyma, eşinin arama saatlerini kaçırmamak ve sağlıklı bir iletişim kurabilmek için sosyal alandan izole bir yaşam sürmektedir. “Hayatımda kimseyi istemiyorum” ifadesi, toplumsal damgalanmanın ötesinde Şeyma’nın dışsal yargılardan korunmak, cezaevindeki eşine odaklanmak ve tek ebeveyn olmanın getirdiği sorumluluklarla baş etme çabasından kaynaklanır. Benzer şekilde Beyza da “Eşim cezaevinde girdikten sonra hayatım eşim ve cezaevi odaklı oldu. Sosyal hayatım hiç yok diyebilirim. Ziyaret günleri ve eşimin arama saatlerini bekleyerek zaman geçiyor” demiştir. Beyza, Şeyma gibi ziyaret günleri, telefon aramaları ve cezaevine özgü ritüelleri hayatının merkezi haline getirmiştir. Şeyma ve Beyza’nın eşlerinin cezaevi süreçlerine yoğun bir şekilde odaklanması, zaten sınırlı olan sosyal alanlarını daha da daraltmıştır. Bu durum cezaevi ve dış dünya arasındaki bağların yalnızca mahkumla sınırlı kalmadığını, mahkûm eşi olan kadınların yaşamlarını da şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Rukiye ise sosyal alandan geri çekilme sebebi olarak nişanlısının hapsedilmesini ve çözüm sağlanıp sağlanamayacağının üzerine çok düşünmesini göstermiştir. Bu süreci Rukiye, şu şekilde anlatmıştır:

> Son iki ayda kendime istesem vakit ayırırım. Ama içimden sosyalleşmek gelmiyor, kafamda hep bu konu var. Nereye gitsem aklımda bu konuyu da taşıyorum. Yasadan faydalandıracaklar mı faydalandırmayacaklar mı? Aklımda hep bu sorular olduğu için gittiğim ortamı da çok neşelendiremiyorum. Sadece beni anlayan bir arkadaşım var. Adliyede öğle aralarında onunla konuşuyorum. Onun dışında zaten sayılı arkadaşım vardı. Nişanlandıktan sonra arkadaş çevremi azaltmıştım. İçimden gelmiyor yani sosyalleşmek. Sormasınlar bana, kimseye bir şey anlatmayayım istiyorum. (Rukiye, 29, Üniversite, Nişanlı)

Sosyal alandan çekilen kadınların pek çoğu artan sorumlulukları ve bu sorumluluklar karşısında maddi dezavantajlara işaret etmiştir. Rukiye, maddi kaygısı olan bir kadın değildir. Nişanlısının durumu onun gündelik hayatını ve zihinsel durumunu doğrudan etkilemiş, kişisel ilgi alanlarını ve sosyal ilişkilerini geri plana itmesine neden olmuştur. Bu nedenle Rukiye, hayatındaki önemli bir meseleye odaklanırken dış dünya ile ilişkisinde bir

tür kopuş yaşamıştır. Ayrıca Rukiye "Sormasınlar bana, kimseye bir şey anlatmayayım istiyorum" diyerek çevresindeki insanlarla paylaşımda bulunmak yerine yalnız kalmayı tercih ettiğini vurgulamıştır. Zaten belirsiz olan bir süreçte ne olacağını veya nişanlısının cezasının hepsini yatıp yatmayacağını kendisi bile bilmiyorken dışarıdan gelen soruların yalnızca stresini arttıracağını düşünmektedir. Burada önemli bir noktada Rukiye'nin en az nişanlısı kadar, ceza adalet sistemine yönelik kaygılar ve hukuki belirsizlikle baş etmeye çalışmasıdır. Ceza adalet sistemiyle ilişki mahkûm kadar mahkûm eşini de derinden etkileyebilmektedir.

Esma ise artık cezaevi ziyareti dışında dışarıya çıkmayan ve sosyal hayatı olmayan bir kadındır. Rukiye ile ortak noktası Esma'nın "Eşim cezaevindeyken sosyalleşmeme vicdanım izin vermiyor" sözleridir. Hapsedilmeden önce aktif bir sosyal hayatı olan Esma, Rukiye gibi kendisini izole etmiştir. Hapsedilmeden önceki hayatı için "Gezerdik eskiden arkadaşlarımızla otururduk şimdi hiçbir şey kalmadı" diyerek eşinin hapsedilmesiyle birlikte hayatının değiştiğinden bahsetmiştir. Esma, "Hem vicdanen kendim yapamıyorum ararsa beni dışarda görürse üzülür diye diğer yandan da vakit olmuyor. Eskiden eşimle paylaştığımız sorumlulukların hepsi benim üstümde şimdi iki kat ilgilenmek zorundayım. Gezen tozan mahkûm eşleri var ama olmuyor ben yapamıyorum" sözleriyle sorumluluklarının ikiye katlandığından, maddi ve manevi yükünün arttığından bahsetmiştir. Vicdan içsel kontrol mekanizması olarak Esma'nın hayatını yönettiği gibi diğer mahkûm eşlerinden kendisini ayrıştırmasını da sağlamaktadır. Kendisini toplumsal hayattan izole etmesinin gerekçesi olarak vicdanın vurgulanması, yaşanan zorlukların normal karşılanmasını da beraberinde getirmektedir. Benzer şekilde Yasemin, "Sosyal hayat bize haram. Bize sadece çaba göstermek, mücadele etmek, eşinin işlerini halletmek, psikolojisini iyi tutmak, çocuğun masraflarını karşılamak, evini geçindirmek, elektriğini suyunu ödemek benim sosyal hayatım bunlar. Bunlara bile yetişemiyorum" ifadesiyle toplumsal roller ve sorumlulukların sosyal izolasyonu zorunlu kıldığını söylemiştir. Esma ve Yasemin ortak olarak toplumun kendilerine yüklediği sorumlulukların ağırlığı altında olduklarını söylemişlerdir. Yalnızca bireysel tercihler değil, toplumsal beklentiler ve roller tarafından şekillendirilen bir izolasyon süreci yaşanmaktadır. Katılımcıların anlatıları mahkûm eşlerinin yaşamlarının sıradan bireylerden farklılaştığını göstermektedir. Çünkü toplumun mahkûm eşlerinden beklentisi, eşlerinin yokluğunda hem onların manevi destekçisi hem de ailelerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayan "her şeyin yükünü sırtlanan kadınlar"

olmasıdır. Mahkûm eşi olan kadınlar çalışmak, ev işlerini yürütmek, tek ebeveyn olmanın getirdiği sorumlulukları taşımak, mahkûma bakmak ve duygusal dayanıklılık sergilemek zorundadırlar. Ancak bu roller ve sorumluluklar, mahkûm eşi olan kadınların bireysel ihtiyaçlarını, isteklerini ve sosyal hayata katılımlarını ikinci plana iterek ciddi bir sosyal izolasyona neden olur. Böylesi bir sosyal izolasyon mahkûm eşlerinin toplumda görünmezliğine katkıda bulanabilir ve onları sosyal destekten mahrum bırakabilir. Bu nedenle katılımcılar, eşlerinin hapsedilmesiyle birlikte girdikleri sosyal izolasyonu anlatmak için "Mahkûm cezaevinde özgürlüğünü kaybediyorsa biz de dışarıda kaybediyoruz", "Erkek içerde biz dışarıda hapis hayatı yaşıyoruz" veya "Bizim hayatımız mahkûmdan daha kötü" demişlerdir. Bu ifadeler cezaevi deneyiminin mahkumlarla sınırlı kalmadığını, mahkûm eşi olmanın kadınların yaşamlarını ciddi bir şekilde etkilediğini ve onları bir tür *görünmez cezaevi* içine çektiğini göstermektedir. Günlük yaşamı, cezaevi odaklı bir düzene göre organize etme, görünürde özgür olmalarına rağmen bir tür hapis hayatı yaşamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle sosyal izolasyon, hapsedilme sürecinde kadınları etkileyen simbiyotik zararlardan biri olarak gösterilebilir.

3.3.2. Simbiyotik Damga

Damgayı taşıyanlar sadece suçlular olmamakta, yasaların korumayı hedeflediği bireyler de simbiyotik ilişkiden kaynaklı olarak suçlunun damgalanmasını paylaşabilmektedir. Cezaeviyle var olmaya başlayan ve kendisini sosyal hayattan tamamen uzaklaştıran kadınların yaşadığı stres, kaygı ve üzüntü gibi olumsuz duyguları daha da artabilmektedir. Kadınların azalan sosyal hayattan çekilmesi, dışlanması ve damgalanmasını bütünsel olarak inceleyen ve yaygın olduğunu ortaya koyan farklı ülkelerdeki çalışmalarda (Condry, 2007; Ricciardelli ve McKendy, 2021) olduğu gibi bu çalışmada da kadınlar, yaşadıkları yas, kaygı ve üzüntü duygularının yanı sıra sosyal dışlanma ve damgalanmaya maruz kalabilmektedir. Bu nedenle hapsedilmenin, sosyal dışlanma ve damgalanmaya yol açma olasılığının fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Kadınlara karşı olumsuz bakışlar yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal algılarla da derinden bağlantılıdır. Sena, "Ben ilk savaşımı verdim. İlk başlarken şöyle bir cümle kurmuştum. O şahıs cezaevinde ama ben de çocuklarımla cezaevinde gibiyim diye. Bunu insanlar böyle istiyor. Ben istemiyorum. İnsanlar beni öyle görmek istiyor. Bir kadının kocası cezaevindeyse kadında öyle yaşamalı!" sözleriyle toplumsal algının kendisini,

mahkûmun damgasıyla damgaladığını söylemiştir. Hapsedilme, o kadar güçlü bir damgalama taşır ki kadınların bundan kaçınması genellikle zordur. Bu nedenle erkekler hapsedildiğinde, kadınlar da toplumsal saygı kaybı, artan sosyal dışlanma ve damgalamayla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durumu *simbiyotik damga* yani ortak yaşam bağıyla gelen damga olarak tanımlanabilir. Simbiyotik damga, ortak yaşamla gelen etkileşimden kaynağını alan damgadır. Kadınlar kendi topluluklarının tepkilerinden veya içselleştirilmiş normların ihlalinden ziyade, simbiyotik ilişkileri nedeniyle damgalanırlar. "Mahkûm eşi olma" damgası kadınları çeşitli güçlüklerle baş başa bırakır. Hapsedilme gibi kriz durumlarında simbiyotik ilişki içindeki kişiler arasında damgalanmanın yaygın olduğunu belirten çalışmalara (Mhamba ve Ndemole, 2021; Murray ve Farrington, 2008) benzer şekilde çalışmama katılan bazı kadınlar da "mahkûm eşi olma" damgasıyla mücadele deneyimlerinden bahsetmişlerdir. Sena da eşi hapsedildikten sonra bu damgayı kabul etmeme savaşı verdiğini belirtmiştir. Toplum tarafından "Bir kadının kocası cezaevindeyse kadında öyle yaşamalı!" gibi anlayışlarla karşılaştığını anlatan Sena, bu anlayışa karşı direndiğini dile getirmiştir. Kadının eşiyle özdeşleşmesini ve onun toplumsal statüsünü aynen benimsemesi gerektiğini vurgulayan bu söylem, bireysel kimlikleri yok sayarak kadınları mahkumların koşulları ve statüleriyle sınırlandırır. Bu nedenle katılımcılar, eşleri cezaevinde olduğu için yalnız olarak görülmelerinden dolayı "Özellikle erkekler kötü gözle bakıyor" ve "Mahkûm eşiyiz ya yanıyoruz sanıyorlar" ifadeleriyle çevrelerindeki bireylerin olumsuz bakışları ve önyargılarıyla da mücadele etmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Mahkûm eşlerinin yalnızlıkları, genellikle yanlış anlaşılmaya veya kötü niyetli yorumlara açıktır. Erva da mahkûm eşi olma damgasıyla ilgili şunları söylemiştir:

> Eşimin kardeşi beni gecenin on ikisinde arıyor. Ben reddediyorum. O gün mesaj attım bir şey mi oldu abi dedim. Yo çocukları merak ettim diyor. Gecenin on ikisinde ne çocuğu merak edilecek. Böyle şeyler de yaşadım. Daha önce de gereksiz aramaları olmuştu ben söyledim eşimin abisine. Saçma sapan ilişkiler işte. Abisine söylediğimde gitmiş kardeşini dövmüş bu sefer daha çok bana kinleniyor. İntikamla belki daha tehlikeli olacak. Ben bir şey yapmadım etmedim yengem beni yanlış anladı diyor. Kötü niyetli olan ben oluyorum. Niyetini ben ispatlayamam ama bir kadın olarak hissediyorum. Ama olay şeye dönüyor saatin farkında değildim? Çocukları merak etmiştim. Benim niyetim bozuk değil insan yengesine o gözle bakar mı meselesine döndü. Sonra kayınvalidem sen nasıl böyle düşünürsün diye bana

> konuşuyor. Ben de kayınvalideme 'Çok büyük bir olay olmadan kaynım beni arayamaz. Ben arkadaşı değilim bir şey değilim çocukları merak ediyorsa sana sorar. Çocuklar nasıl anne arada görüşelim demesi gerek' dedim. Mahkûm eşiyiz ya göz önündeyiz zannediyorlar, biz yanıyoruz aranıyoruz sanki. Her gelene açığız zannediyorlar. Böyle olması bizi daha çok baskılıyor. Zor olan hayatımızı daha da zorlaştırıyor. Şimdi her hareketime daha çok dikkat ediyorum. (Erva, 37, Lise, Evli)

Erva'nın yukarıdaki ifadeleri toplumun ön yargılarından kaynaklanan bakış açısının, hayatına etkisini ortaya koymaktadır. Bu bakış açısına göre eşleri mahkûm olan kadınlar, ulaşılabilir cinsel nesne olarak görülmektedir. Cinsel nesne olarak görülme, mahkûm eşi olma deneyiminin simbiyotik zararlarındandır. Kadınları, mahkûm eşi olmaları nedeniyle toplumda daha savunmasız bir konuma iterek, sürekli olarak ahlaki sorgulamaya ve yargılanmaya açık hale getirir. Aynı zamanda bu cinsiyetçi normların da sürekliliğini sağlar. Benzer şekilde Gamze, "En yakınların bile kötü gözle baktığını hissediyorsun. Erkekler özellikle. Sahipsizsin erkeğin yok başında" sözleriyle benzer bir gözetim altında olduğundan bahsetmiştir. Erva "Böyle olması bizi daha çok baskılıyor. Zor olan hayatımızı daha da zorlaştırıyor. Şimdi her hareketime daha çok dikkat ediyorum" diyerek sürekli savunma yapmak zorunda hissetmesinin kendisini zorladığını söylemiştir. Mevcut toplumsal yargılar, kadınların bireysel özgürlükleri üzerinde baskı yaratabilmektedir. Gizem de iş aradığı süreçte "mahkûm eşiyim dediğim zaman insanlar bel altı vurmaya çalışıyor" diyerek cinsel nesne olarak görüldüğünü dile getirmiştir. Bu ifade, mahkûm eşi olmaya karşı toplumsal yargıların kadınların sadece sosyal hayatında değil, ekonomik yaşama katılım süreçlerinde de ciddi bir engel oluşturduğunu göstermektedir. Gizem eşinin cezaevine girdiği ilk dönem iş aramaya başladığında karşılaştıklarını şöyle anlatmıştır:

> Mecbur iş bulmak zorundaydım. Fabrikalarda yaşım gereği iş bulamayacağım için lokantalarda restoranlarda günlük bulaşık yıkıyordum. Eşimin haftalığını çıkartmak için. Ben mahkûm eşi olduğumu söylediğimde nasıl elde ederiz diye bakmaya başladıkları zaman ya işi bıraktım ya da ilk görüşmede böyle bir his oluştuysa işe başlamadım. Açlıktan nefesim koksa da başlamıyordum. Yani çok şükür şimdi bir fabrika da çalışıyorum ama o ilk süreci çok kötü atlattım. (Gizem, 44, Lise, Evli)

"Mahkûm eşi olma" kimliği üzerinden kadınların cinsel bir nesne olarak görülmesi, iş hayatında güvensiz hissettirmekte ve istismara açık hale getirmektedir. Cinsel yaşamı

yarıda kalmış bir kadının eşi de artık olmayacağı için "nasıl elde ederiz?" bakışlarına maruz kalması, ekonomik bağımsızlığı kazanmanın önüne geçer. Çünkü ataerkil sistemde kadınları koruyacak olan erkekleri cezaevindedir. Koruma kalkanı olan bu erkekler olmadığında kadınlar hem cinsel ilişkiye açık hem de ulaşılabilir görülmektedir. Ataerkil sistemin dayattığı cinsiyetçi algılarla kadınlar, ahlaki olarak sorgulanan, zayıf ve korunmasız bireyler olarak algılanmaktadır. Bu bakış açısı, kadınların iş arama süreçlerinde tehdit ve tacizle karşı karşıya kalabildiğini göstermektedir. Gizem de böyle bir durumla karşılaştığında yaşadığı ekonomik zorluklara rağmen, toplumsal damgalanma ve istismar korkusuyla çalışma fırsatlarını geri çevirmiş veya zorunlu olarak işten ayrılmıştır.

Diğer bir zorluk da bu baskı nedeniyle sosyal çevrelerinde güvenli bir alan oluşturmaya çalışmalarıdır. Sosyal çevresinde kendisini güvende hissetmemesi ve sürekli olarak yargılanma korkusu içinde yaşaması, toplumun mahkûm eşlerine yönelik algısının ne denli yıkıcı olabileceğine işaret etmektedir. Güvenli bir alan bulmaya çalışan kadınlar yalnızlaşmaya ve daha izole bir yaşam sürmeye itilmektedir. Kendini güvende hissetmek isteyen kadınlar, farklı stratejiler kullanmaktadır. Bunlar giyimlerine dikkat etmek, makyaj yapmamak/ göze çarpmayan makyajlar yapmak, erkek gibi yaşamak, sosyal alanlarını daraltmak ve mahkûm eşi olduklarını saklamaktır.

Toplumsal önyargıların günlük yaşamda kontrol mekanizması haline gelmesi nedeniyle bazı kadınlar, bu kontrolü azaltmak için giyim tarzları üzerinde kontrol uygulayarak bedenlerini diğerlerin bakışlarından uzak tutma gayreti içindirler. Örneğin Yasemin, "Kendimi giyimimle koruyorum. Sağımı solumu kapatıyorum, açık giyinmemeye çalışıyorum. Edepli giyinmeye çalışıyorum. Ben kendim edepsiz giyersem, sağımı solumu açarsam o insanların bana bakacağını biliyorum. Ama edepli giyinirsem, erkek gördüğün zaman kafan yerde olur ona bakmazsan kendini korumuş olursun" sözleriyle toplumsal önyargılara karşı savunma stratejisi geliştirdiğini ifade etmiştir. Kendisini koruma çabası bireysel bir tercih gibi görünse de aslında asıl etkili olan toplumsal önyargılardır. Mahkûm eşi oldukları için özellikle erkekler tarafından farklı değerlendirildiklerini söyleyen kadınlar, yalnızca toplumsal statüleri üzerinden değil, dış görünüşleri ve statüleri üzerinden de değerlendirilmektedir. Bu toplumsal kontrolün kadınlar tarafından içselleştirilmesi nedeniyle Yasemin maruz kalabileceği yargılayıcı bakışlar ve potansiyel yanlış anlamaları dış görünüşünü kontrol altına alarak ekarte edebileceğini düşünmektedir. Giyimle ve göze

batmayacak makyajlarla kendisini korumaya çalıştığını söyleyen kadınlar, dış görünüşü bir güvenlik unsuru olarak algılamakta ve toplumsal bakışlardan korunmanın yollarından biri olarak görmektedir. Giyim ve makyaj tercihleri gibi dış görünüşe dair stratejiler, kadının kendini toplumdan gelecek olumsuz yargılara karşı korumasına yardımcı olurken, hayatlarını toplumsal önyargıların dayattığı sınırlar içerisinde yaşamak zorunda bırakır. Bu sınırlamalar kadınların kendi yaşamları ve bedenleri üzerinde daha fazla kontrol kurmasına yol açar. Zehra da "Biz çok geç saatlerde çıkıyoruz iş yerinden. Ben daha kendi köyümde bir kafede oturup bir arkadaşımla çay içtiğimi bilmiyorum. Burada oturuyor derler hemen. Kahvehane var çok küçük orada oturan erkekler kadınlardan daha beter dedikodu yapıyorlar" ifadesiyle kamusal alandaki varlığının sınırladığından bahsetmiştir. Özellikle küçük topluluklarda "dedikodu" veya "ayıplama" gibi mekanizmalar kadınların sosyal alanlarda görünür olmalarını engeller. "Burada oturuyor derler hemen" ifadesi, topluluğun gözündeki yargılayıcı bakışların her an denetime açık olduğuna ve kamusal alandaki varlığının sorgulandığına işaret etmektedir. Bu nedenle Zehra bu bilginin farkında olarak görünür olmaktan kaçındığını anlatmıştır. Zehra bu süreçteki deneyiminden şu şekilde bahsetmiştir:

> Ya tabi ki yani mesela sokağa çok fazla çıkmıyordum zaten de gözüne bir sürme dahi çekmeni istemiyorlar. Çekemiyorsun da zaten çevre ne der diye. Giyimin kuşamın asla göze batmayacak ama çok düzgün olursa da 'bak bak içeri girdi de kendini toparladı' sözleri gelir. Çevrenin aşırı baskısı oldu. Ben çalıştım kendimi toparladım eşim cezaevine girdikten sonra hem çocuklara baktım hem kendime o dönem biraz para biriktirmiştim ama bir şey alamıyordum. Şöyle bir tepkiyle karşılaşıyorduk bizim hayatımız gerçekten çok sefildi, çok kötüydü anlatamam sana. O evden nasıl çıktı? Bak kocası girdi içeriye kendini nasıl toparladı? Nereden geliyor bu kazanç? Yaftasında bulunmasınlar diye inan çoğu şeyi yapmadık, sadece çocuklarıma odaklandım. Kadın olarak kendine asla özen gösteremiyorsun. Çünkü çevre seni damgalamaya hazır bekliyor. Çünkü eşin cezaevinde. Birileriyle oturamazsın, kimseyle selamlaşamazsın. Bir de benim yaşadığım kasaba çok küçük biriyle selamlaşsam dahi acaba aranıyor mu diye yaftalar gelirdi. O (bu şekilde eşinden bahsediyor) girdikten sonra çok çirkin şeyler yaşadım. Kiminle konuştuğuma dikkat ediyorum. Ben kendi kuzenime selam veremez oldum bir ara. Sırf erkek yanlış anlaşılmasın diye. Bilen bilir ama bilmeyen yanlış anlar. (Zehra, 37, Lise, İşletmeci)

Kapalı toplumlarda toplumsal baskı ve bu baskının yarattığı psikolojik yük fazladır. Yoğun sosyal kontrol altında olduğundan bahseden Zehra, yaşadığı köyde hayatının her yönünün kontrol edilip yargılandığını ve davranışlarının sürekli olarak gözetim altında olduğundan bahsetmiştir. Böylesi toplumlarda bireylerin davranışları, toplumun kolektif normlarına uyup uymadığı üzerinden değerlendirilir. Zehra'nın da fiziksel görünüşü ve yaşamı kolektivite tarafından denetlenmektedir. Zehra, eşi ilk cezaevine girdiği süreci "gerçekten çok sefil durumdaydık" diye anlatırken kolektivite maddi olarak destek olmuştur. Kapalı toplumlarda kriz anlarında dayanışma ve yardımlaşma ön plandayken, aynı kolektivite ekonomik bağımsızlıklar ve bireysel güçlenmeler karşısında çelişkili sosyal tepkiler verir. Yani kolektif destek, bireyin toplumsal normlara uyması şartıyla sürer. Ekonomik zorlukların üstesinden gelmiş olan Zehra'nın önceliği kendisi değil çocukları olduğu sürece kabul görecektir. Çünkü annelik rolü ve sorumluluklarına uygun davranmak daha makbuldür. Zehra kocasının yokluğunda İngilizce ve Japoncasını kullanarak kendi çabasıyla güçlenmiştir. Eşleri cezaevinde olan kadınların bireysel çabalarıyla başarılı olma ihtimalleri diğerlerinin gözünde az olduğundan, kadınlar ahlaki olarak sorgulanma riskinin farkındadırlar. Buna karşı kendilerini kadın olarak ikinci plana atıp Zehra'nın anlatısında olduğu gibi annelik rolünü ön plana çıkarak hayatlarını çocukları etrafında düzenlerler. Böylelikle "makbul anneler" olarak varlık gösterirler. Ahlaki sorgulamaya maruz kalmamak için erkeklerle olan ilişkiler en alt düzeye indirilerek kadınlar cinsel olarak "ulaşılabilir" olmadıkları mesajını çevrelerindekilere vermiş olurlar.

Kent hayatında yaşayan Sena, benzer bir toplumsal baskı altında olduğunu ve komşuları tarafından gözetlendiğini anlatırken "İyi be kadın madem kocamın cezaevinde olduğunu biliyorsun. Bir gün bize ekmek getirdin mi? bu kadının bir şeye ihtiyacı vardır diye kapımı çaldın mı? Yok! Ama azıcık gezmekle çocuklarımı bir yere götürmekle yarış, kıyaslama veya damgalama başlıyor" sözleriyle kocasının olmadığını bildikleri halde dayanışma yerine yargılamaya tabi tutulduğundan yakınmıştır. Zehra'nın kırsal alandaki, Sena'nın da şehir hayatındaki mahkûm eşi deneyimi bu noktada farklılaşmaktadır. Zehra'nın yaşadığı kırsal alanda kolektif dayanışma kültürü güçlüdür. Küçük ve birbirine bağlı olan bu topluluklarda, zor durumda olan bireylere destek olmak sosyal bir görev olarak görülür. Mahkûm eşlerine yönelik bu yardımlar, genellikle maddi destek, komşuluk dayanışması veya duygusal destek şeklindedir. Topluluk içindeki her birey bir diğerini yakından tanıdığı için sorunlar karşısında ortak bir sorumluluk duygusu hakimdir. Ancak bu dayanışma, çoğu

zaman yoğun gözetime dayalı bir kontrol mekanizmasını da beraberinde getirir. Mahkûm eşi toplumsal beklentilere uygun davranmadığında ise hem destek kesilir hem de toplumsal dışlanma gerçekleşir. Sena'nın yaşadığı kent hayatında ise bireyselleşme ön plandadır. Bireyler arasındaki ilişkinin yüzeysel kaldığı büyük şehirlerde, sosyal dayanışma ağları da zayıftır. Bu durum mahkûm eşlerinin yalnızlaşmasına, destek yerine yargılanma ve damgalanmaya maruz neden olur. Özellikle kent hayatında ekonomik olarak bağımsızlığını kazanmaya çalışan kadınlar, bu süreçte daha çok zorlandıklarından bahsetmiştir. Kırsal alanda topluluk dayanışması sayesinde Zehra maddi ve manevi destekle beraber gözetim altında da olmuştur. Sena da dayanışmanın zayıf ve bireyselliğin güçlü olduğu kentte, yoğunlukla toplumsal baskı ve damgalanmayla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Sena, "Desinler ne derse desinler, kimse için yaşamıyorum. 3 aydır bunun savaşını veriyorum. Bakış açımı değiştirmeye çalışıyorum. Evimin kirasını ben ödediğim, çocuklara ben baktığım sürece hiç kimsenin bana hesap sormaya hakkı yok. Hayatta benim, beden de benim" ifadesiyle dayanışmanın olmadığı toplumda sorumluluklarını üstlenen bir kadın olarak kimsenin, kendisine hesap sorma hakkı olmadığını ifade etmiştir.

Toplumsal baskılar kadınların varoluşuna müdahale ederek bireysel özgürlüklerini sınırlandırır. Bireysel özgürlükleri sınırlandırılan ve toplumsal rollere sıkıştırılan kadınlar daha izole yaşamaya başlar. Ancak Zehra gibi diğer kadınların da kendine güvenli bir alan oluşturmak için sosyal alanını daraltması, toplumsal önyargıların varlığını ve etkisini dolaylı yoldan pekiştirmektedir. Diğer yandan kadınların pek çok sorunla (eşinin cezaevinde olması, ekonomik sorumluluklar, çocuk bakımı, toplumsal damgalanma gibi) mücadele etmek zorunda kalması, toplumsal baskılara uyum sağlayarak hayatlarını kolaylaştırmak istemelerine neden olmaktadır. Bu nedenle katılımcılar "Erkek gibiyim. O gözle bakanlara tavrım net olduğu için yanıma gelemezler" sözleriyle simbiyotik damga söz konusu olduğunda geleneksel olarak kadınlardan beklenen uyumlu, nazik ve pasif rollerine aksine "erkek gibi" davranmak zorunda kalmaktadırlar. "Önemli olan namusuna sahip çıkacaksın erkek gibi yaşayacaksın" diyen Yasemin, toplumsal baskılar ve önyargılar karşısında simbiyotik damgaya maruz kalmamak adına, erkeklere atfedilen güçlü, kararlı ve mesafeli davranış modelini benimsemiştir. Özlem de benzer şekilde "Artık yürüyüşüm bile değişti. Hatta bir komşumuz öyle bir yürüyorsun ki erkek gibi. Kimse kolay kolay yaklaşamaz demişti" sözleriyle kendisini koruma amacıyla fiziksel duruşunu dahi değiştirdiğinden bahsetmiştir. Özlem'in ve Yasemin'in ifadeleri, toplumsal baskıların ve önyargıların

kadınların davranışları üzerinde ne denli etkili olabileceğini göstermektedir. Kadınlar, "Kocası yok erkeğe ihtiyacı vardır" veya "Bu kadın yanıyordur' gibi söylemlere maruz kalmamak adına fiziksel varlığını savunma mekanizması olarak kullanmaktadır. Ekonomik sorunlar, ev sorumlulukları, çocuk bakımı ve mahkûma karşı sorumluluklar söz konusu olduğunda kadınlardan duygusal eş ve fedakâr anne rollerine uygun olarak davranması beklenirken, simbiyotik damgadan kaçabilmeleri için ise "erkek gibi" olmaları makbul olan haline gelmiştir. Bu durum kadınların iki çelişkili toplumsal beklenti arasında sıkıştığını göstermektedir. Kadınlardan bir yandan "iyi bir eş" ve "iyi bir anne" olarak geleneksel rollerini yerine getirmeleri istenirken, diğer yandan namuslarını ve itibarlarını korumak adına güç, mesafe veya otorite gibi kavramlarla tanımlanan "erkek gibi" bir duruş sergilemeleri beklenmektedir. Erkek gibi olma, erkeklik imgelerini içselleştirme yani değişen strateji, bir anlamda güvende kalabilmenin yoludur. Kadınlar giyimleri, makyajları, fiziksel duruşları, davranışları ve konuşmalarını yeniden inşa ederek simbiyotik damgayla mücadele eder. Yasemin, "Gördüğüm zaman öyle bir hareket ediyorum ki hemen mesafemi koyuyorum. O insandan uzak durmaya çalışıyorum. Kolay kolayda öyle bir insan karşıma çıkamaz. Çünkü kaç senedir ben buradayım Allah'ın izniyle namusuma leke getirmeden bekledim. Allah'ın izniyle" sözleriyle aldığı tedbirlerin işe yaradığından bahsetmiştir. Namusuma leke getirmedim düşüncesi, alınan tedbirler ve uygulanan stratejiler toplumsal baskı ve önyargıların nüfuzuna da işaret etmektedir.

Kadınlar damgalanma korkusuyla baş edebilmek için stratejiler geliştirmektedir. Örneğin çalışan kadınların önemli bir kısmı, eşlerinin cezaevinde olması nedeniyle karşılaşabilecekleri damgalanmadan kaynaklı sosyal dışlanmanın, iş arkadaşları arasındaki itibarın azalmasına neden olacağını düşünmektedir. İtibarsızlaşma korkusu, kadınların eşlerinin cezaevinde olduğuna dair bilgiyi paylaşma isteğini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü kadınlar simbiyotik ilişkinin olumsuz etkilerinden olan fakat resmileşmeyen damgayı (Goffman, 2019) yaşamasa bile toplumda var olduğunu bilir. Dolayısıyla toplumsal baskılardan kendisini ve varsa çocuklarını korumak isteyen kadınlar, eşlerinin cezaevinde olduğunu saklamayı tercih etmektedir. Özlem de iş arkadaşlarından eşinin cezaevinde olduğunu sakladığını "İş ortamını bilirsin hani. Onun başına bu geldi şöyle olmuş böyle olmuş denilmesini istemedim açıkçası. Hep içimde sakladım. İçime ağladım, gizli ağladım derken panik atağım çok arttı" ifadesiyle anlatmıştır. Eşin cezaevinde olması toplumdaki statüyü zedeler. Kadınlar, eşlerinin nerede olduğu, hapsedilmelerine ilişkin ayrıntıları aile

ve sosyal çevrelerindeki kişilerle paylaşmaktan kaçınarak onaylanmayı veya yargılanmayı önlemek için düzenli bir aile hayatı hikayesi anlatırlar (Bekiroğlu vd., 2022, s. 252). Kadınlar, dedikoduları engellemek için kendileri hakkındaki bilgileri yalnızca yakın çevresiyle paylaşır. Yapılan çalışmaların (Braman, 2004; Breen, 2008) bulgularına benzer olarak Özlem ve bazı katılımcılar eşlerinin nerede olduğunun sorulmasının önüne geçmek ya da bu bilginin öğrenilmesini engellemek için sosyal alandan kendini soyutlamıştır. Çünkü cezaevinde bir eşe sahip olmak yani simbiyotik ilişki, suçun dolaylı olarak kadına da atfedilmesine ve kadınların hem suçluyla hem de suçla bağlantılı algılanmasına neden olur. Özellikle iş yerindeki çalışma arkadaşlarının dışarıdakiler olarak konumlandığı bir ortamda kadınlar dışlayıcı bakışlara maruz kalmamak için eşlerinin cezaevinde olduğu bilgisini saklarlar. Örneğin Burçin eşinin cezaevinde olduğunu neden sakladığını ve bu süreci nasıl yönettiğini şu şekilde anlatmıştır:

> Biz bir saat kararlaştırdık. Mesela beni iş yerimde aradığında konuşmamızı kısa tutuyoruz. Memurum, devlet dairesinde öyle bir konuşma imkânın olmuyor. Zaten iş yerinde birkaç samimi olduğum arkadaşım biliyor herkes bilmiyor, söylemedim. Ben mesela gizli bir odaya gidip orada kısa bir görüşme yapıyorum. Ya evdeyken arıyor ya yemek hazırlarken arıyor konuşuyoruz. İşte konuşmuyorum. Saklama ihtiyacı hissediyorum. Çünkü ben devlet memuruyum. Yani yadırgasınlar istemiyorum. İster istemez o bir şey söyleyecek diğeri bir şey söyleyecek. Dairede kendi aralarında konuşacaklar bu kulağıma kötü olarak gelir. Ya da kimisi iyi olarak konuşsa da beni rahatsız edebilir. Beni etkileyebilir. İş yerimi çok seviyorum. Ortamım çok güzel. Müdürlerimiz çok iyiler. Eşimin durumu beni etkilemesin istediğim için çok samimi olduğum yakın arkadaşlarım dışında kimseye söylemedim. Bölünmüş bir hayatım var. Bazen garip hissediyorum. (Burçin, 34, Lise, Memur)

Burçin'in ifadelerine göre eşinin cezaevinde olması hayatında bir bölünmüşlük yaratmaktadır. Toplumsal önyargılar, iş ortamında potansiyel dedikodular ve Burçin'in "yadırgasınlar istemiyorum" düşüncesiyle olumsuz yargılamalardan kaçınması, simbiyotik damgalanmanın yaratacağı duygusal etkilerden korunma çabasıdır. Kadınların hem iş yerinde profesyonel bir kimlik sürdürme hem de eşinin cezaevi sürecini yönetme çabası kimlik çatışması yaratmaktadır. Bu çaba Burçin'in, eşinin cezaevinde olduğunu bilmeyen iş hayatı ve bu bilgiye sahip olan yakın çevresi arasında "bölünmüş bir hayat" yaşamasına

neden olmuştur. Kadınlar iş yerlerinde inşa ettikleri kimlikleriyle, mahkûm eşi kimliği arasında sınır koymak için iş yerlerinde oldukça tedbirli davranmak zorunda kalmaktadırlar. İş yerlerinde, mahkûm eşi kimliğinin baskın bir statü olarak diğer kimliklerini baskılamasını istemediklerinden, bu bölünmüş hayatı devam ettirebilmek için eşleriyle görüşmelerini özel hayatlarında yapmaya özen gösterirler. Bu nedenle Burçin ve bazı katılımcılar, önyargı ve ayrımcılığın damgalanmış kimliğe sahip kişiye zarar vermenin yanı sıra çevresine de yayılan bir damga (Goffman, 2019) olduğunu doğrulamışlardır.

Hapsedilmenin damgalayıcı etkisinden bahseden kadınlar, ceza alan kişiler olmasalar da yakın çevreleri tarafından cezaevindeymiş gibi yaşamaya zorlandıklarını anlatmışlardır. Eşlerinin hapsedilmesinden sonra dışarıda olsalar da cezaevindeymiş gibi hissettirilmeye çalışıldığı ve çevrelerindeki insanların kendilerine "senin kocan cezaevinde" uyarıları olduğundan bahsetmişlerdir. Eşinin annesiyle yaşayan Banu, kayınvalidesi tarafından sıklıkla "senin kocan cezaevinde" hatırlatması yaptığını şöyle anlatmıştır:

> Kıyafet olarak zaten ben dikkatli olan birisiydim. Bana bir şey söyleyen yoktu ama yine de annesi oğlunun cezaevinde olduğunu söyleyerek baskı kuruyordu. Mahkûm eşi olarak dışarıda bir erkekle görüşme ihtimalin yok mesela bu ilişkisel anlamda değil erkek arkadaş olarak söylüyorum. Ya kız arkadaşınla bile görüştüğünde farklı yansıtılıyor. Ya da ben dışarı çıktım diyelim bir saat geç geldim. Kadın kısmınla senin dışarıda ne işin var? Senin kocan ceza evinde diyordu. (Banu, 32, Lise, Memur)

Eşi hapsedildikten sonra kayınvalidesi ve çocuğuyla beraber yaşayan Banu, evin ve mahkûmun maddi ve manevi tüm sorumluluklarını üstlenmiştir. Kendisini bekleyen sorumlulukları halledebilmek için zorunlu olarak evin dışında olan Banu, tahmin edilen zamandan biraz daha fazla dışarıda kaldığında ise aile üyelerinin yargılayıcı bakışlarına ve sözlerine maruz kalabilmektedir. Mahkûm eşi olarak bu yaşam döngüsünün dışında bir saat geçirmek, kadınların kontrol mekanizmalarına maruz kaldığını ve bu kontrolün, bireysel alanını daralttığını göstermektedir. Toplum, mahkûm eşlerinden belirli bir yaşam biçimini sürdürmelerini, fedakarlıkla ve sessizlikle hatta bir tür hapsedilme yaşayarak bu sürece uyum sağlamalarını bekler. Bu nedenle kadınlar, yaşadıkları deneyimleri cezaevinde olmakla paralel gördüklerini anlatmışlardır.

Bazı kadınlar ise mahkûm eşi olmaktan doğan damgalanmayı ve hayatlarını neden sınırlamak zorunda olduklarını sorgulamaktadırlar. Bu kadınlardan biri olan Sena, mahkûm eşi olma damgasını sırtına yükleyenler için "Laf söyleyen insanlarda çok net biliyor. Ne yaptığımızı da biliyorlar. Benim için değil kendi yaptı. Ben defalarca uyardım. Yanlışını söylediğimde uyardığımda buna rağmen gidip hayatını yok ediyorsa geride kalanlar kimse kusura bakmasın yükünü taşıyamaz" diyerek mahkûm eşi olma damgasını içselleştirmeyi reddettiğini ve hapsedilmenin sorumluluğunu tamamen eşinin bireysel kararıyla ilişkili gördüğünü anlatmıştır. Sena, "Ben defalarca uyardım, yanlışını söyledim" sözleriyle kendisini hapsedilmenin olumsuz etkilerinden korumaya, suçun ve sorumluluğun sınırlarını çizmeye çalıştığını belirtmiştir. Simbiyotik damga yani suçlunun davranışlarından dolaylı kendisinin neden sorumlu tutulduğunu sorgulayan Sena, kendisini eşinden bağımsız bir birey olarak konumlandırma çabasındadır. Yani suçun bireyselliğini anlatır fakat kadınlar genellikle eşlerinin suçlarıyla özdeşleştirilir, kimlikleri silikleşir ve "mahkûm eşi" kimliğiyle tanınırlar. "Laf söyleyen insanlarda çok net biliyor" sözleriyle çevresinin gerçeklerin farkında olmasına rağmen yargılayıcı tutum sergilemesine tepki göstermiştir. Ayrıca Sena, "Bu kazadan olan bir ceza değil. Kader mahkûmu değil ki ben onu bekleyeyim. O zaman konuşmama, oturmama, gittiğim yerlere dikkat ederim. Ama bu öyle bir durum değil" sözleriyle eşinin kader mahkûmu olmadığına dikkat çekerek, suçun bilinçli bir tercih olduğuna işaret etmiş ve toplumsal baskıların kendisine yöneltilmesini "adaletsizlik" olarak nitelendirmiştir. Suçlunun sorumluluğunu ve bu sorumluluktan kaynaklanan damgalanmayı reddetmeye yöneliktir. Fakat kadınların "sabırlı eş" veya "fedakâr kadın/anne" rollerini içselleştirmeleri beklenirken, bu yükü taşımayı reddetmeleri kolay olmamaktadır. Çünkü toplum, mahkûm eşlerinden kendi çizdiği makbul bir çizgi de yürümesini isteyerek sosyal alanını kısıtlar. Sena da "Çocukları denize götüremezmişim. Komşularımın bana verdiği tepki o. Üstüm başım açık olmamalıymış. Kıyafetime bile karışıyorlar. Açık giyiniyormuşum. Benim anlam veremediğim şu neden biz de böyle yaşayalım*"* diyerek çevresinin kendisinden beklemeye devam ettiği davranış kalıpları olduğunu anlatmış ve eleştirmiştir. Bu kısıtlamalara boyun eğmeyi reddetmeye çalışan Sena, eşinin hatalarının kendi hayatı üzerinde kontrol mekanizması oluşturmasına izin vermemeye çalıştığını ifade etmiştir. Damganın oluşmasına izin vermeyen ve hayatını cezaevi üzerine inşa eden İpek ise nişanlısına 14 yıldır destek olan bir kadın olarak farklı bir duruşu olduğu için kimsenin söz söyleyemediğini söylemiştir. İpek, "Çalıştığımın firmanın Türkiye müdürü aşırı varlıklı biri

ama ben ziyarete giderken selam söyle eşine diyor. Benim her şeyimi herkes bilir, yaşadığım şey için ezilip büzülmem. Çevremdeki herkes benim duruşuma alıştı. Ben saklamıyorum çat çat neyse o. Cezaevini hayatımla bütünleştirdim" diyerek simbiyotik damganın oluşmasına izin vermemiş, diğer mahkûm eşlerini de kendisinden ayrıştırmıştır. Açık bir tavır takınan İpek, cezaevi deneyimini saklamadan hayatının bir parçası haline getirdiği için damgalanmaya açık bir zemin bırakmadığından bahsetmiştir. İş hayatındaki ve çevresindeki insanların hayatına olan saygısını anlatan İpek hem damgayı reddetmiş hem de cezaevindeki nişanlısına verdiği desteği görünür ve kabul edilir bir hale getirmiştir. İpek, nişanlısına verdiği bu desteği meşrulaştırırken "Ben sana göğsümü gere gere suçu hırsızlık dedim 9 yaşında çocuk mahkemesine çıkmış dedim. Ben bunu göğsümü gere gere söylüyorum. 8 yaşında döve döve tuvalete kilitleyen, yemeğini tuvalette yediren ve sokakta çare arayan çocuk makine mühendisi mi olacaktı. Ben utanmıyorum babası utansın" demiştir. İpek'in bu ifadeleri, nişanlısının hapsedilmesini meşrulaştırma ve damgayı tersine çevirme çabasıdır. Bu anlatıdaki vurgu benzer bir yaşam deneyimine sahip olan herhangi birinin de bu şartlar altında suç işleme ihtimalinin yüksek olduğudur. Kişinin kendisi değil, içinde bulunduğu şartlar onu suça sürüklemiş ve sonunda ceza almıştır. Toplumsal eşitsizliğin, yoksulluğun ve çaresizliğin bireyleri suça sürükleyebileceğine işaret etmiştir. Fakat o da farkındadır ki bu açıklamalar ve tutumun tüm mahkûm eşleri için geçerli olması mümkün değildir. İpek, "Ama şimdi saklayana da bir şey diyemem çocukları varsa hele. Çünkü çocuklar çok acımasız çoğunun çocuğu var" diyerek simbiyotik damgalanmadan korkarak eşinin hapsedildiğini saklayan kadınlara da hak verdiğini de söylemiştir. Çocuğu olan katılımcılarda "Kendim olsaydım böyleyken böyle diye çekinmeden anlatırdım. Ama çocuğum var onu korumak için saklıyorum" sözleriyle kendilerini sosyal hayattan geri çekmek zorunda olduklarını anlatmışlardır. Eşinin Amerika'da olduğunu söyleyen Erva'nın, "Ben sadece kendim olsa herkese eşim burada şurada derim yani ben şu an sadece çocuklarımın psikolojisini düşündüğüm için onları çevrelerinin lafından sözünden korumak için yalan söylüyorum. Yalnız olsam her neyse söylerdim" sözleri, annelik rolü ve toplumsal baskılar arasında sıkışmışlık duygusunu yansıtmaktadır. Çocuklarını koruma iç güdüsü, özgürce hareket etmesinin önüne geçmiştir. Toplumsal yargılar ve simbiyotik damga korkusu, kadınların bireysel hayatlarını etkileyerek kontrollü bir iletişim kurma ve gerçeği saklamalarını zorunlu hale getirmektedir.

Bu noktada çalışma ayrıca erkek mahkumların damgalanmasının kadınlara kadar uzanan yollarını ve kadınların kendilerini utanç duygusuna karşı savunmasız hale geldiğini göstermektedir. Kadınlar kendilerini eşlerinin suçları yüzünden statüsü düşük ya da kirlenmiş olarak tanımlamaktadır. Mahkûm yakınlarının damgalanmasının yarattığı toplumsal sessizlik (Braman, 2004, s. 8) yakın ilişkilerden kamusal alana kadar uzanıp kadınların yaşadıkları sorunlara çözüm aramalarını veya görünür olmalarının önüne geçmektedir. Örneğin mahkûm eşi olma deneyimini sorduğum kadınlar, ağırlıklı olarak bu deneyimi "utanç" ile tanımlamışlardır. Erva, "Mahkûm eşi olmak benim için utanç demek. Çünkü kendi içimde hep onu aklama çabası içindeyim. Çevreme karşı hep onun için yalanlar söylüyorum" diyerek toplumsal damganın üzerindeki etkisini dile getirmiştir. Eşiyle olan bağı sadece bireysel değil, toplumsal düzeyde de yargılanmasına ve "utanç" duygusuna neden olmuştur. Benzer şekilde Özlem de mahkûm eşi olmayı "Kötü hissettiriyor tabi ki. Her şeyini herkese söyleyemiyorsun. Sonuçta mahkûm eşinin kocası çok" sözleriyle anlatmıştır. Çünkü hem kocalarının yokluğuyla hem de bu yokluğun yarattığı ahlaki sorgulamalarla baş başalardır. Özlem ahlaki sorgulamaların artmasını şu şekilde anlatmıştır:

> …Mesela ben bir yere gittiğim zaman komşular hemen 'bugün evde değildin neredeydin? Işığın yanmadı geç geldin herhalde' diyorlar. Eşim cezaevine girmeden önce biz eve geç gelsek kimse umursamaz sormazdı. Gelmişim ışığım yanmış yemek yemişim ya da yememişim aç ya da tok yat yatmışım kimseyi ilgilendirmezdi. Ama şimdi ben bir yere gideyim. 'bugün yoktun evde kapın kapalıydı, biliyorum yoktun ışığın geç yandı, gördüm evde yoktun geç mi geldin?' diyorlar. Eşim varken ben hiç böyle şeylerle karşılaşmıyordum. Eşime de affedersin ama 'benim burada kocam çok' diyorum. Herkes beni takip ediyor. Gittin, geldin, neredeydin? ne yaptıydın? diyorlar dedim. Eşim de 'Boş ver takip etsinler sen gittiğin yeri de geldiğin yeri de biliyorsun' diyor. (Özlem, 32, Ön lisans, Ev hanımı)

Toplum kadınları, suçlu olan kişiyle ilişkilendirme eğilimindedir. Mahkumla olan simbiyotik ilişki, kadınların gözetim ve denetim altında kalmasına neden olur. Özlem maruz kaldığı gözetim, denetim ve toplumsal baskının üzerindeki etkisini anlatmaya çalışmıştır. Eşi cezaevine girmeden önce bu tür sorgulamalara maruz kalmayan Özlem, eşinin yokluğunda bireysel davranışlarının daha fazla dikkat çektiğini ve gözetlendiğini ifade etmiştir. Gözetleyenler, mahkûm eşlerini makbul sınırda tutabilmeyi ve davranışları

üzerindeki otoritelerinin izlerini görmeyi hedeflerler. Komşular, mahkûm eşlerinin geliş gidiş saatlerini kontrol ederek sürekli bir denetim ve gözetim aracı olarak işlev görürler. Yani mahkûm eşleri üzerinde çifte gözetim söz konusudur. Otorite karşısında sürekli izlenen ve hakkında bilgiler toplanıp yönetilmeye çalışan kadınlar "Aslında bir yerde mahkûm eşi olmayı statü düşüklüğü olarak görüyorum. Mahkûm eşiyseniz hemen önyargı ve damgalama başlıyor" sözleriyle aslında simbiyotik damgaya açık olduklarını ifade etmişlerdir. Mahkûm eşi olmaktan kaynaklanan statü kaybı, kadınların hapsedilme sürecinde kimliklerini yeniden inşa etmenin önünde engeldir. Çünkü simbiyotik damga kadınları ekonomik ve sosyal anlamda baskı altına alarak hareket alanını kısıtlar. Zehra dul olan annesiyle kendisini karşılaştırarak "Kötü bir şey olmasın, kötü bir söz gelmesin kocası zaten hapiste kötü bir şey söylemesinler diye düşünüyor. Çünkü annem boşanmış bir kadın. Boşandığında bu küçük kasabada kendi duyduğu şeylerden ötürü bana da aynı sözler söylenmesin diye korumacı bir tavrı var" demiştir. Boşandığı için benzer bir gözetimi yaşamış olan Zehra'nın annesi, toplumsal otoritenin her an kontrolünde kalmış ve bu bilinçle pasif özneye dönüşmüştür. Toplumsal otorite tarafından doğrudan bir zorlamaya maruz kalmasa da simbiyotik damganın var oluşu, dolaylı yollarla gözetimin içselleştirilmesine neden olmuştur. Sosyal kontrol araçlarından olan gözetimin içselleşmesi, "Mesela kızım bak dikkat et, acaba onu giymese miydin? Askılı bir şey giydiğimde ya da sıfır kollu giydiğimde kızım bir hırka mı alsan. Aman laf söz olmasın, bak eşinin kulağına kötü bir şey giderse senin kalbin kırılır diye uyarıda bulunurdu" sözleriyle somutlaşmaktadır. Bu ifadeler, toplumsal normların kadınların bireysel seçimlerine ne derece müdahale ettiğini ve bu müdahalenin nesillere aktarıldığını da göstermektedir.

Goffman (1963) hapishanenin "derin itibarsızlaştırılmış" ve "lekelenmiş bir kurum" olarak damgalandığından bahseder. Fakat burada hapsedilme, sapkın kategoriyi tanımlayan damgalama gibi görünse de aslında toplumdaki güç ilişkilerini öne çıkarmaktadır. Çünkü damgalanma altında yatan güdüler ve çıkarlar nedeniyle sıklıkla tercih edilen güç mekanizmasıdır. Bu güç mekanizması kadınlara zayıf ve ahlaki sorgulamalara açık olduğunu hatırlatır. Bu nedenle gözetim altına alınan dul kadınlar gibi eşi cezaevinde olan kadınlar da yalnızlıkları üzerinden damgalanarak güç sistemindeki yerlerini almışlardır. Örneğin katılımcılar, başta damgalama olmak üzere pek çok nedenden ötürü izole bir hayat yaşasalar da cezaevi ziyaretleri esnasında dahi bakışlarla kendilerine "mahkûm eşi" etiketi yapıştırıldığını ifade etmişlerdir. Simbiyotik damga kaynaklı ortaya çıkan güç ilişkisi,

cezaevi ortamındaki otorite figürleri ve mahkûm aileleri arasındaki güç dinamiklerine kadar uzanmaktadır. Kadınların mahkumla olan simbiyotik bağlantılarından dolayı pasif ve sessiz kalmaya zorlanmaktadırlar. Dolayısıyla cezaevindeki güç ilişkileri mahkumlar kadar ailelerini de etkiler. İnfaz koruma memurlarının veya diğer otorite figürlerinin davranışları ve tavırları, mahkûm eşlerinin kendi yaşamlarında daha fazla sessizliğe, izolasyona ve damgalanmaya neden olabilir. Bu güç ilişkileri, kadınları "ikincil pozisyonda" tutmakta ve toplumsal statü kaybına neden olarak marjinalleştirmektedir.

3.4. Kimin suçu? Kimin cezası?

Şekil 13: Kimin suçu? Kimin cezası? Teması ve alt kategorileri[30]

Bir suç işlendiğinde sadece suçlu mu cezasını çeker? Suçun bedelini ödemek sadece yargılanan ve mahkûm edilen kişinin kaderi midir? Yoksa suçun gölgesi başkalarının üzerine de düşebilir mi? Bu tarz sorular adaletin ve cezanın doğasını sorgulamamıza neden olur.

[30] Araştırma kapsamında yöneltilen sorulara verilen cevaplar incelenmiş, ortaya çıkan kodlar ve kategorilere bağlı olarak kadının hapsedilme sürecindeki deneyiminde kendi öznelliğine dair sonuçlar kimin suçu? kimin cezası? temasında birleştirilmiştir.

Gözden kaçan bir gerçek vardır ki o da mahkûm eşi olan kadınların bu suçun ve cezasının ağırlığını mahkumla beraber paylaştığıdır.

Cezaevinde olan bir adamla ilişkiye devam etmek evlilik ve romantik ilişkinin temel bileşenlerine aykırıdır. Evli olan bireyler aynı evi ve hayatı paylaşmakla tanımlanırken, mahkûm eşi olan kadınlar bu tanımın dışında kalır. Fakat mahkumların resmi eşi, dini nikahlı eşi, nişanlısı veya kız arkadaşı olan kadınlar cezaevi sürecine katlanmaktan fazlasını yaparlar. Bu süreci zihinlerinde, kalplerinde, bedenlerinde ve yaşamlarında mahkumla paylaşırlar. Erkeğin mahkûm edilmesiyle birlikte kadınlar artık seçtikleri ortak yaşamda yapayalnız kalmıştır.

Simbiyotik ilişki içinde oldukları erkekleri cezaevinde yalnız bırakmayan kadınlar, sosyal dışlanma, damgalanma, mahremiyet ihlali, günlük hayatın düzenlenmesi, mekânsal sınırlanma ve cinselliğin sınırlanmasıyla karşı karşıya kalır. Hapsedilmiş bir erkeği eşi olarak gören 20 kadınla yapılan görüşmeler neticesinde resmi olarak evli olup olmadığı fark etmeksizin kadınların, mahkumların ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarının önüne koyduğuna ve mahkûmun bakım sorumluluklarını üstlendiklerine dair güçlü bir anlatı vardır. Bu kadınlar için bakım sorumluluğu yalnızca fiziksel ihtiyaçların karşılanmasıyla sınırlı kalmamakta, duygusal bağın korunmasını da içermektedir. Görüşmelerde, kadınların eşlerine duydukları sevgiyi ve bağlılığı güçlü bir şekilde ifade ettikleri, cezaevi sınırlarına rağmen devam ettirildiği görülmüştür. Kadınlar, eşlerinin içinde bulunduğu koşulların yükünü hafifletmek için yoğun bir çaba sarf ederken kendi yaşamlarını da cezaevi ve eşleri etrafında şekillendirmektedir. Mahkûmun ve cezaevinin zaman akışı, kadınların da günlük hayatının merkezini oluşturur. Böyle bir hayatı olan İpek deneyimini şu şekilde anlatmıştır:

> Ben diğer mahkûm eşleri gibi değilim Dilek. Şu an cezaevinde olduğu için tüm hayatım eşime endeksli olarak planlıyorum. İzin günüm konuştuğum kişiler ve konular hepsi cezaevine dair oldu. Ben cezaevinde büyüm de diyebilirim. Tam 14 yıldır her hafta gidip geliyorum. Kadınlar nikahlı kocalarını çocuklarının babalarını 3-4 ayda bir görmeye gidiyor. Aynı ildeler düşün ayda bir geliyorlar. Ben kesinlikle öyle biri değilim. 14 senedir ben daha açık-kapalı fark etmez tek bir görüşünü kaçırmadım. Nişanlımın vasisiyim. Benden habersiz nişanlım kuş uçuramaz nefes alamaz. (İpek, 35, Lise, Nişanlı)

Kadınların eşleriyle aralarındaki bağın kopmaması için gösterdikleri kararlılık ve duygusal bağ, cezaevini yaşamlarında öncelikli hale getirir. Kendini tıpkı İpek gibi ikinci plana atan kadınlardan biri de Banu'dur. 5 yıldır evli olduğu eşinin ve çocuğunun maddi manevi tüm ihtiyaçlarına yetişebilmek için kendini ve isteklerini geri plana atan Banu, "Hayatım cezaevinden ibaret olmuştu onun ziyaret günleri, onun ihtiyaçları, çocuğun ihtiyaçları ve kayınvalidem derken kendi hayatım kaybolmuştu. Ben sadece ruh gibi işe ve cezaevine gidip geliyordum" demiştir. Hapsedilmiş bir eşe sahip olma özel günlerin dahi yok sayıldığı dışarıda cezaevi hayatının yaşandığı bir sürece evrilebilmektedir. Kadınlar için hapsedilme süreci kendi mahremiyetlerini kaybettikleri, kıt kaynaklar tüketmek zorunda kaldıkları, duygusal refahın azaldığı bir dönemdir (Arditti, 2003). Örneğin Gizem, "Bayramda annem dışında hiçbir yere gitmiyorum. İlk bayramımız oğlumla zor geçmişti. Ağlayarak geçmişti. Mahkûm yakınının bayramı, doğum günü, evlilik yıl dönümü hiçbir özel günü kalmıyor. Mahkûm yakını gülemiyor açıkçası bu bütün mahkumlar için geçerli olan bir şey" olduğunu söylemiştir. Ailenin önemli bir parçasının eksik olduğu özel günlerde, kadınların kayıp ve izolasyon duyguları yoğunlaşır (Kotova, 2019). Yaşanan tüm bu sıkıntılara rağmen kadınlar, "yoksunlukları" hafifletme görevlerine güçlü bir şekilde bağlıdır. Mahkumla ilişkisinde bu görevler; mektup yazmak, iletişim kurmaya her an hazır olarak telefon aramalarını beklemek, açık ve kapalı ziyaretlere gitmek, aile görüşüne katılmak, mahkûm olan erkeğin kıyafet ihtiyacını gidermek, maddi ihtiyaçları için finans sağlamak ve mahkûmun psikolojisi için destek olmaktır. Bu konuda Comfort, mahkûmun birincil hapsedilmesinin türevi ve ikincil hapsedilme olarak gördüğü mahkûm eşi olma deneyimini, her iki şekilde de olmak yani hem mahkûm hem de özgür olmak olarak tanımlar (Comfort, 2007, s. 15). Yani kadın suç işlememiş olsa da eşiyle birlikte hapsedilme sürecinin zorluklarını paylaşır. Cezaevinde cezasını çeken mahkûm için cezaevi ne kadar belirsizse, parmaklıklar ardında uzun saatler harcayanlar da benzer belirsizlikler içindedir. Sürecin, kadınların kendilerini nerede konumlandıracağını bilememesine neden olur.

'Dul desen dul değilim, evli desen evli değilim'

Büyük oğlum ana sınıfındaydı. Küçük de 4 yaşında onunla bir gün okul çıkışına gittik abisini almaya. Ama nasıl yağmur var anlatamam. Dönüşte arkadaşımın kayınpederine denk geldik. Yaşlı tatlı bir amca o beni, ben de onu çok severim. Bana şey derdi 'Kızım valla seni tebrik ediyorum' derdi. Arabayla torunlarını almaya

gelmişti. Bana dedi ki 'Kızım bin arabaya bu yağmurda çocuklarla yürüme' dedi. Yok amca çocuklarla biz başka tarafa gideceğiz dedim. 'Oraya bırakayım o zaman' dedi. Yok yok amca görüşürüz dedim cevap vermesini beklemeden hemen hızlıca oradan ayrıldım. Neden binmedim arabaya binerken inerken görecekler hemen dedikodu yapılacak "Aa ne işi var ne oluyor hayırdır" diyecekler. Her şeyi düşünmek zorunda kalıyorum psikolojimi yerle bir ediyor bu şekilde düşünmeye çalışmak. Çünkü neden biliyor musun? Dul desen dul değilsin, evli desen evli değilsin böyle arada bocalıyorsun. (Erva, 37, Lise, Evli)

Hapsedilme sürecinde kadınlar, her şeyi düşünmek zorunda kalır. Bir evin geçimi, faturalar, gündelik işlerin düzeni, çocukların ihtiyaçları ve duygusal yüklerle kadın tek başınadır. Bunlar sadece fiziksel olarak yorucu değil, aynı zamanda ruhsal olarak da yıpratıcıdır. Eşinin eksikliğini hissetmek, diğer yandan toplumun ona biçtiği "mahkûm eşi" rolünü taşımak veya deneyimlemek, kadının benliğini parçalar. Kadının duygusal olarak yıpranması, parçalanmanın ve travmanın ne kadar derin olduğunu ortaya koyar. Mahkûm eşlerinin sıkça yaşadığı yalnızlık, dışlanma ve anlaşılmama duyguları, bu travmanın en belirgin unsurlarındandır.

Ne dul ne de evli gibi hissedemeyen kadınlar, iki farklı kimlik arasında sıkışmıştır. Bu sıkışmışlık hissi büyük bir psikolojik yüktür. Çünkü mahkûm eşi olmak, dışarıdaki hayatta tek başına yürümek zorunda kalmak anlamına gelir. Kadınlar, fiziksel olarak eşlerini yanında hissedememekte, sosyal hayatta ve özel alanı olan evinde eşinin varlığından mahrum yaşamaktadır. Artık eşinin varlığı sadece anılarda ve cezaevi yönetiminin iznine bağlı olarak verilen kısıtlı zamanlarda hissedilir. Kadının yaşadığı bu ikili kimlik hali (ne evli ne de dul hissetme) ve belirsizlik kadınların bocalamasına neden olur. Kendini bir kimliğe, bir yere ait hissedemeyebilir ve kendilerini dair net bir tanımlama yapamayabilirler. Bir yandan eşinin varlığına tutunmak isterken, diğer yandan bu varlığın sadece bir anıdan ibaret olduğunu bilmek, kadınların içsel bir çatışma yaşamasına neden olur. Bu içsel çatışma, bir kimlik krizi olarak derinleşir.

Hapsedilmiş bir eşe sahip olmanın getirdiği duygusal gerilimi ve krizi Yasemin ise şu şekilde aktarmıştır,

> Diğer insanları görüyorum eşleriyle beraberler sarılıyorlar, fotoğraf paylaşıyorlar ve mutlular. Görüyorsun çok canın yanıyor. Onlarda aynı insanlar, görüyorsun niye benim yüzüm gülmüyor diye düşünüyorsun. Niye ben mutlu olamıyorum. İnsanın yapmak istediği bir şeyi tek başına yapması, sevdiğiyle yapamaması da çok zor. Sürekli insanların mutluluğunu izliyorsun. Ben niye mutlu olamıyorum diye sorguluyorum. Eşimi çok seviyorum. Keşke şu anda eve gittiğimde eşim evde olmuş olsa beni beklese onunla bir kahve içsek, güzel anlar yaşasak ama bunlar olmayacak. Yatağa yattığımda yanımda olmasını istediğimde olmayacak. Başıma bir şey olsa mesela ben ameliyat geçirdim belimden ameliyat oldum. O anda yanımda olmadı. Tek başıma girdim. Ne yaşadığımı kimse bilemez ben sabahlara kadar yatamıyorum. Eşimle dinlediğim müzikleri açıyorum, ağlayabildiğim kadar ağlıyorum. Ağlamaktan artık gözlerim mahvoluyor. Ben yemekten kesildim. Şu an sabah kahvaltısından beri hiçbir şey yemedim (Görüşme gece yarısı yapıldı). Artık benim psikolojim bozuldu. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Evliliğe karşı bakış açısı bireylerin içinde bulundukları toplumsal ortama ve toplumsal çevrenin kültürel normlarına göre değişkenlik göstermektedir. Modern zamanda evlilik, bir sevgi ve bağlılık ifadesi olarak "aşk evliliği" olarak idealize edilir. En güzel anların paylaşıldığı, karşılıklı destek ve sevginin daim olduğu düşünülür. Toplumun genel algısında da eşlerin bir arada "mutlu olduğu", "birbirlerine sarıldıkları" ve "fotoğraflar paylaştığı" hayatın zorluklarını el ele aştığı vardır. Mahkûm eşi olan kadınlar için çizilen bu kusursuz tablo bir hayalden ibarettir. Aşk evliliği hayalleriyle adım attıkları bu yolda bir anda kendilerini, yalnızlığın, belirsizliğin ve toplumun yargılayıcı bakışlarının altında ezilmiş bir şekilde bulurlar. Örneğin 13 yaşında kaçarak evlenen 14 yaşında anne olan Yasemin, 17 yıllık evliliğin yaklaşık 16 yılını eşi cezaevinde geçirmiştir. Evlilik hayatının pek çok kısmında, eşi yanında ol(a)mamıştır. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğuna benzer şekilde Yasemin de yoğun bir şekilde hissettiği yalnızlık duygusundan dolayı çevresinde mutlu çiftleri gördüğünde üzülmekte ve çok basit gibi gelen pek çok anı eşiyle birlikte yaşamak istediğini söylemiştir. Fakat mahkûm eşi olarak modern evliliğin sunduğu mutluluk ve huzurdan mahrumdur. Eşiyle yan yana oturup kahve içmek, beraber gezmek, fotoğraf paylaşmak veya birlikte hayaller kurmak gibi basit ama anlamlı anlar, artık mahkûm eşi olan kadının hayatının bir parçası değildir. Yasemin'in "Eşimi düşünmekten, hayal etmekten, onun videolarını izlemekten, fotoğraflarına bakmaktan, ses kayıtlarımızı dinlemekten

yoruldum. Canlısını istiyorum bulamıyorum" sözleri eşiyle paylaştığı o anların yerini, cezaevi ziyaretlerinde geçen sınırlı zamanlardan elde edilen anıların aldığını ama yetmediğini gösterir. Ayrıca burada mahkûm eşi olmak Yasemin'in ifadesine göre onu sadece eşinden ayırmamış, aynı zamanda hayallerinden, umutlarından ve geleceğe dair planlarından da koparmıştır. Evlilikteki "birlikte olma" hissini, "uzakta olma" durumuna dönüştüren hapsedilme sürecinde, içindeki sevgi ve bağlılık sınanmıştır.

Yasemin ifadesine göre mahkûm eşi olmak, aynı zamanda toplumun dayattığı "ideal evlilik" algısının dışında kalmanın getirdiği bir tür utanç ve yalnızlık duygusunu temsil etmektedir. Eşinin hapsedilmiş olması Yasemin'in de hayatına zincir vurmuştur. Bir yandan eltilerine karşı güçlü görünmeye çalışırken, diğer yandan içinde fırtınalar koptuğunu anlatmıştır. Eşinin sadece uzakta olmasından dolayı değil de hapsedilmesinden dolayı mutlu olma isteğini açığa vurmamakta ve saklamaktadır. Sessiz bir çığlık olarak kalan bu hisler, toplumsal hayatta daha da kırılganlaşmaktadır. Sevdiğini belirttiği eşinden kopmuş olmanın acısını taşırken, aynı zamanda toplumsal yargılar ve sorumluluklarla baş başa kalmıştır. Mahkûm eşi olmanın getirdiği ikili kimlik, Erva gibi Yasemin'in de kendi varlığını tanımlamasını zorlaştırmakta ve onu sürekli içsel çatışmanın içine sürüklemektedir. Sorunların ataerkil toplum yapısıyla daha da arttığını belirten Zehra,

> Aslında bir yerde mahkûm eşi olmayı statü düşüklüğü olarak görüyorum. Mahkûm eşiysen hemen önyargı başlıyor. Bana dışarıdan kimsenin bir şey söylemesine gerek kalmadan annem en yakınım bunu hep hatırlatır bana. Annem, hep korumacı davranır. Sürdüğüm rujun rengine bile dikkat etmemi söylerdi. Yani gözünüze çektiğiniz sürmeden, dudağınızdaki ruja, giydiğiniz pantolondan tırnağınızdaki ojeye, ojenin rengine kadar karışıyorlar. (Zehra, 37, Lise, Evli)

Ataerkil toplumun baskıcı yapısı içinde, bir kadının mahkûm eşi olma deneyimi zorludur. Toplumun kadınlardan uymasını beklediği veya dışına çıkmasını istemediği sınırlar arasında sıkışıp kalırken, kendi kimliklerini özgürce ifade edemezler. Bu noktada, ataerkil sistemin kadınlar üzerindeki baskısı ve toplumsal cinsiyet rollerinin kuşaklar boyunca aktarılmış olması, üzerlerindeki baskıyı arttırabilir. Annesinin "kızım bak dikkat et, acaba onu giymese miydin?", "sürme çekme", "daha kapalı giyin", "rujunun rengini değiştir" vb. uyarıları benzer yargılar veya dışlanmaya maruz kalmaması için savunma mekanizması oluşturmak istemesinden de kaynaklanma ihtimali olmakla birlikte, Zehra'nın

anlatımları bedeninin ve kimliğinin, ataerkil sistem tarafından sürekli denetlendiğinin ve kontrol edildiğine işaret etmektedir. Bu tarz uyarılar kadınların kendi bedenleri, giyim tarzları, tavır ve tutumları üzerinde sürekli olarak toplumun yargılayıcı gözlerinin üzerinde olduğunu ve bu gözlerin ne kadar baskıcı olabileceğini göstermektedir. Fakat Zehra'nın annesi ataerkil yapının temsilcisi bir gardiyan gibi görülse de aslında o da eski bir kurbandır.

Cezaevinde infaz koruma memuru eşini nasıl denetim altında tutuyorsa, Zehra'nın annesi de toplumsal yargıların bir temsilcisi olarak bu denetleyici rolü üstlenmiştir. Bu rol, kadının özgürlüğünü kısıtlayan ataerkil normların ne kadar derinlerde yer aldığını gösterir. Ataerkil toplumlarda kadınların nasıl birbirlerini bu sistemin kurallarına göre kontrol ve disipline ettiğine örnektir. Ataerkil sistemin temel unsurlarından "ahlak" ve "namus" kavramları da kontrol mekanizmasıdır. Toplumdaki kadın varlığının erkek üzerinden tanımlanması, mahkûm eşlerinin daha dikkatli olmasını gerektirir. Eşinin cezaevinde olması, toplumun gözünde kadının kendi kimliğinin yeniden tanımlanmasına neden olur. Toplumda bu kadın artık sadece "bir adamın eşi" olarak değil, "mahkûmun eşi" olarak görülür. Bir başka deyişle bu toplumda kadın, "erkeğin namusunun bir uzantısı" olarak görülür. Kadınlar hem toplumun hem de ailelerinin yargıları arasında sıkışırken, kendi kimliklerini ve özgürlüklerini ifade etmek ister fakat toplumun ve ailelerinin beklentilerine uygun hareket etmeye zorlanırlar. Katılımcıların yaşadığı ikilem, ataerkil toplumun kadınları nasıl şekillendirdiğinin ve onların kimliklerinin nasıl sınırlandırıldığını göstermektedir. Yapılan bazı çalışmaların (Yeboaa, Mhamba ve Ndemole, 2022) sonuçlarına benzer olarak kadınlar cezaevinde gibi hissettiklerini ve zor bir deneyim olduğundan bahsetmişlerdir. Bir mahkumla ilişkiyi sürdürmenin getirdiği birtakım zorluklar vardır. Kadınlar da bu zorluklara atıfta bulunarak asıl cezayı kendilerinin çektiğini belirtmişlerdir.

'Asıl cezayı biz çekiyoruz'

> Benim de psikolojim dışarda çok iyi değil ki. Ben eşime hep bunu dedim sen Sincan kapalı cezaevindeysen ben ev tipi kapalı cezaevindeyim dedim. Hiçbir farkımız yok o cezaevinde 40 kişinin içinde ben evdeyim tek farkımız bu ben de hiçbir yere gitmiyorum hep evdeyim. Bunu söylediğim de eşim 'e sen evdesin keşke ben de evde olsam' diyor. Benim daha iyi şartlarda olduğumu düşünüyor ama benim de yüküm çok ağır. (Esma, 32, Lise, Evli)

Kadının hayatının cezaevi ziyaretleri ve telefon görüşmeleriyle yeniden düzenlenmesi yaşamların askıya alınmasına neden olmaktadır. Hayatları askıya alındığı için kadınlar, evde olsa da mahkûm hayatı yaşadıklarını ve bu süreçte sıkışıp kaldıklarını aktarmışlardır. Eşi kendisinin iyi durumda olduğunu düşünmektedir fakat Esma, dışarıda kadının ilave sorumluluklar (tek ebeveyn olma, maddi dezavantajlar, mahkûma maddi ve manevi destek olma vb.) nedeniyle yükünün bir mahkûmdan daha ağır olduğunu anlatmıştır. Çünkü Esma'ya göre mahkûm cezaevinde cezasını çekerken kadında hapsedilmenin etkileriyle evinde yaşamak zorunda kalır. Benzer anlatıyı vurgulayan kadınlara göre önemli olan dışarıda yaşanan hayattır ve erkek bundan habersizdir. Cezaevinde dört duvar arasında zaman geçirmek zor olsa da asıl mahkumiyetin dışarıda yaşandığına işaret etmişlerdir.

> Kadınlar bir ev geçindirme, çoluk çocuk aile derdi. Dışarıda biz bir sürü şey yaşıyoruz. Adam içeride diye her şeyi anlatamıyoruz, söyleyemiyoruz. Mesela benim bebeğim ilk doğduğu zamanlar çok hasta oluyordu. Gece ben buradan taksi tutuyordum, acile gidiyordum. İnanır mısın yeri geliyordu ilaçlarını alamıyordum. Çünkü taksi parası vermem gerekiyordu. Hastanede serum takıyorlardı ya da ateş düşürücü ilaç veriyorlardı. Benim o şekilde eve geldiğimi çok oldu. Ya da para yönünden değil o saatte dışarda yalnız olmak bile zor oluyor. Geçen hafta çocuğumu çocuk köyüne götürdüm. Bazı çocuklar baba diye bağırıyorlardı. Benim kızım da ister istemez baba diye tepki vermeye başladı. Ya da telefon çaldığı zaman görüntülü konuşuyoruz sürekli baba diyor o arıyormuş gibi. Ben de videoya ya alıyorum. Videoları izleterek zaman geçiriyorum. İçerideki arıyor nasılsın iyi misin sıkıntı var mı dediğinde yok diyorum. Bu şekilde bir şey olsa bile söylemiyorsun üzülmesin diye. Çocuk hasta demek kolay. Ama o hastalık sürecinde ateşi oluyor, huysuz oluyor, uyumuyor, durmuyor tüm gece başında bekliyorsun. Her şeyi çocuğumla yapıyorum. Gündüz hiç uyumuyor belki 5-10 dakika sürekli onunlayım. Bir bakkala pazara gidecek oluyorum. Emanet edecek kimsem yok. Annem çok nadir geliyor. Geldiğinde birkaç gün durup gidiyor. (Başak, 33, Lise, Evli).

Başak'a göre önemli olan dışarıdaki hayattır. Dört duvar arasında zaman geçirmek zor olsa da mahkûm içeride bir şekilde hayatını idame ettirebilecekken kadın olarak tüm sorumluluklarla yaşamanın, mücadele etmenin daha zor olduğunu ifade etmiştir. Başak ve diğer kadınlar kendi hayatlarını ev, aile ve çevrelerinden ibaret görürken ceza adalet sistemi

tartışmalarında tam tersi olarak radikal bireyci anlayış ön plana çıkar (Braman, 2004; Garland, 2001). Bireyleri kavramsal olarak tüm sosyal ilişkilerden arındırıp suça karşılık, ceza verilir. Fakat toplumsal gerçeklik böyle değildir. Suç bireysel olsa da hapsedilme sürecinden aile ve sosyal çevreyi izole etmek mümkün değildir. Suçlu bir ailenin parçasıdır ve kolay kolay da onlardan kopamaz. Elbette bu gerçeklik, bireyin içinde bulunduğu topluluğu göz önünde bulundurarak ceza verilmesi gerektiği anlamını da taşımamaktadır.

> Açık cezaevinden çıktığında doktora gittim ben de miyom çıkmıştı. Eşim geçen sefer tutuklandığında ben 7 katlı bulgur fabrikasını temizliyordum. Orada bütün iltihap topladı daha da kötü oldum ameliyat oldum. 6 ay çocuk yasak dedi. Her gün postacı kapımızda cezayla ilgili posta veriyordu. Bu stres altında olmuyordu sonradan oldu tabi. Geçen sene ramazanda hamileydim. 2 aylıktı. Eşim tutuklandı eşimin ailesi bana kendimi öyle kötü hissettirdi ki sanki her şey bu şehirde benimle yaşadığı için olmuş gibi davrandılar. Eşimin yokluğu, cezaevine atılması ve kaynanamın tavrı beni çok yordu. Yemek yemiyordum genel de açtım. Bu stres altında bebek de durmadı düştü zaten. Düşük yaptım yine eşim yanımda yoktu. O zaman eşim Kapalı cezaevinde kalıyordu. Açık görüşe gidince bebek nasıl dedi ağladım düştü dedim, o da ağladı. Evliliğimiz süresince eşim toplasan 1 yıl kalmadı yanımda 2 aylık evliyken kaynanam beni başka şehre işe götürdü. Ben işte olunca da doğru düzgün birliktelik yaşayamadık. Ceza evinde yıllarımız bitti. Ben evlenirken böyle hayal etmemiştim. Çocuklarım olsun onlara güzel isimler vereyim diye hayal ederdim. Ama Allah hakkımı onlara bırakmasın bunu da çok gördüler bana. O annesi cennet yüzü görmesin inşallah bu yaşadığımı kızları da yaşasın. Geçen görüşte eşimle bu konuyu konuştuk. Ona, bu saatten sonra benden çocuk bekleme çıkarsan bile kendin evlenir misin çocuk mu yaparsın artık sen bilirsin dedim. O da ‘senden olmazsa ben de çocuk istemiyorum artık. Bunca yükümü derdimi çektin, çıksam da asla evlenmem artık. Allahtan korkarım, bunca zaman sorumluluğum omuzlarında ben de o kadar vicdansız değilim’ dedi. (Canan, 30, İlkokul, Evli).

Kadınlardan beklenen “fedakârlık” ve “direnç rolü” bulunmaktadır. Bu beklenti, hissedilen duyguların sınırlandırılmasına neden olur. Mahkûma karşı sürekli olarak moral kaynağı olma ve güçlü kalma görevi, kadınların duygusal baskısını arttırır. Kadınlar, eşlerinin acısını hafifletmeye çalışırken, kendi acısını geri plana atar. Çünkü mahkûm eşleri

hem eşlerine destek olmaları gereken hem de dış dünyada mahkumiyeti "temsil eden" kişilerdir. Canan da ifadesine göre toplumun ona yüklediği fedakâr ve güçlü olma rolünü benimsemiş bir kadın olarak kendi duygularını veya acılarını bastırmıştır. Duygularını bastıramadığı tek konunun veya en zayıf noktasının çocuk olması, "anne" olmanın kendi iç dünyasındaki yoğun anlamından kaynaklandığını söylemiştir. Evlenmeyle kurulan evlilik birlikteliği içinde çocuk sahibi olma isteği, normal ve makuldür. Bireyler kaç çocuğu olacağına ve bunun zamanlamasında bizzat söz sahibidir. Üreme hakkı olarak tanımlanan bu hak, temel insan haklarındandır. Bu hak kişisel ve mahrem olsa da hapsedilme süreci, kadının da bu haktan mahrum kalmasına neden olur. Ancak eşinin sürekli cezaevinde olması ve bu sürecin getirdiği yalnızlık, onun hem eş hem de anne olma arzularının önüne geçmiştir. Bakıldığında Canan'ın yaşadığı üreme hakkından mahrumiyetten daha fazlasıdır. Çünkü evlilik kurumunda çocuk sahibi olmanın önemli bir yer teşkil ettiği ataerkil toplumda, kadının anne olma rolü merkezdedir. Bauman'a göre de cinsellik, toplumsal olarak inşa edilmektedir (Bauman, 2005, s. 267-270). Yani kadının içinde bulunduğu bu toplumda çocuk sahibi olmak üreme hakkından çok daha fazlasına karşılık geldiğinden yaşanan mahrumiyet, üreme hakkından daha fazlasıdır. Tam olarak aile olmanın tamamlanmanın yolu ataerkil toplumda çocuk sahibi olmaktan geçmektedir. Çocuksuz bir aile eksik bir ailedir. Dolayısıyla kadını da eşine, hayata ve kadınlığa bağlayan şey çocuktur. Canan eşinin hapsedilmesi sürecinde bireysel ihtiyaçlarını sürekli geri plana atarak "asıl cezayı biz çekiyoruz" diyen kadınlardandır. Benzer şekilde Yasemin de mükerrer suçlu olan eşinin uzun bir süredir hapsedilmesinden dolayı asıl cezayı kendisinin çektiğini, bu durumun "kadınlığını gölgelediğini" belirtmiştir.

Kadınlığın yeniden inşası

> Kadınlığımı yaşayamadım. Ama hayat bana kadın olmanın ne demek olduğunu yüzüme vura vura gösterdi. Kadın olmak hem anne hem baba olma, zor günde tutunacak bir dal bulamadığın zaman kendinden cesaret almak, kadın olmak önce kendine güvenmek demek. Bir şeyi yapmaya karar vereceksin, çaba göstereceksin. Pes etmemeye çalışacaksın. Önemli olan namusuna sahip çıkacaksın erkek gibi yaşayacaksın. Çoluğunu çocuğunu kimseye muhtaç etmeyeceksin. Aileni kimseye muhtaç etmeyeceksin. Aç kalsan da açlığını senden başka kimse bilmeyecek. Düşsen de düştüğünü göstermeyeceksin. Ayakta dimdik duracaksın. Kendini acındırıp da

başkalarının sana acımasını beklemeyeceksin. Çaba göstereceksin kendini kolay teslim etmeyeceksin. Ayakta durmak zorundasın eşin çocuğun var. Bide güvenecek bir dalın olsa kadın olmak zor bir şey değil. Zorluk bu yalnızken verdiğin mücadele de. İnanırsan kendine ayakta durabiliyorsun. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli).

Comfort'un (2008), "her iki şekilde olmak" olarak tanımladığı bu süreçte Yasemin, zorluklara karşı mücadelesi dışında var olamadığını ve kadınlığının yeniden inşa edildiğini ifade etmiştir. Simone de Beauvoir'in "Kadın doğulmaz, kadın olunur" sözleriyle kültürel ve tarihsel olarak edinilen kadınlığa dikkat çekerken mahkûm eşleri, simbiyotik ilişki kaynaklı toplumsalın onların kadınlığını yeniden inşa ettiğini aktarmaktadır. Yasemin'in yukarıdaki sözleri, kadın olmanın zorluğunu ve toplumsal beklentilerle kişisel deneyimler arasındaki çelişkiyi güçlü bir şekilde ortaya koyar. Kadınlık artık toplumsal baskılarla şekillenen bir performanstır. Bir başka deyişle toplumsal cinsiyet kimliği sabit bir özden çok, toplum içinde yeniden üretilmektedir. Bu toplum da mahkûm eşi olan kadından hem bakım veren hem de güçlü/dayanıklı bir kadın olması beklenmektedir. Yasemin de sadece anne olmadığını, gerektiğinde sert ve güçlü bir baba gibi olması gerektiğini öğrendiğini anlatmıştır. Yaşanan zorlukları kimseye belli etmeden tek başına halletmesi gerektiğine dair toplumsal beklenti "erkek gibi yaşamak" zorunda bırakır. Peki erkek gibi yaşamaktan kasıt nedir? Bir kadın neden erkek gibi yaşar? Bu, toplumun erkek ve kadın rollerini nasıl kutuplaştırdığını ve kadının, güç cesaret, dirençli olma gibi özellikleri erkeklerle ilişkilendirdiğini göstermektedir. Kadınların başarılı, güçlü ya da bağımsız olduklarında "erkek gibi" görüldükleri düşüncesi de benzer kalıp yargılardan beslenmektedir. Bu kadınlar eşlerinin hapsedilmesinden sonra kadınlığını yaşayamamakta ya da mevcut şartlara uygun yeni bir kadınlıkla karşılaşmaktadır. Derin belirsizlikler içeren bu hapsedilme sürecinde kadınlar her iki şekilde de olurlar. Yani hem mahkûm gibidirler hem de özgür. Mahkûm gibi olduğunu düşünen kadınların yaptıkları vurgulardan biri de cinsel hayata yöneliktir.

Kadınlığımı hatırlamıyorum. Geçen gün arkadaşımla konuştum diyete başladı göbeğim çok çıktı erimiyor falan dedi. Hı hı ileri geri çok fazla hareketin yoksa canım olmuyor benim de olmadığı için göbeğim çıktı. Gerçekten yani kadın olduğunu unutuyorsun. Bazen televizyonda bir şey görüyorsun Allah Allah nasıl oluyordu acaba diyorsun. Eşim şu an gelse ona karşı çok rahat olamam. Sanki

yabancı gibi hissedip kendimi hemen açamam diye hissediyorum. (Erva, 37, Lise, Evli).

Boşanıp hayatına devam eden, cinsel hayatına devam edenler var. Ama ben onu da unuttum kadın olduğumu cinsiyetimi unuttum. Ben artık sadece anneyim. Cinsellik yok kadınlık yok bakım yok. Ben eskiden makyajsız asla gezmezdim. Saçlarımı sürekli düzleştirirdim bu yüzden eşim varken saçlarım yanmıştı. Şimdi çok uzun şekil vermiyorum. Yanmıyor yanmadığı için de kolay uzuyor. Oradan bile belli kendime bakmadığım. Bakım makyaj sıfır sadece af istemek için meclise gideceksem kendime çeki düzen veriyorum. Onun dışında kadınlığımı cinsiyetimi unuttum. (Esma, 32, Lise, Evli).

Katılımcılar kadınlıklarını unuttuklarını, sadece anne olarak var olduklarını anlatmışlardır. Her iki kadın da kadınlık deneyimlerini yitirdiklerini ve cinsiyet kimliklerinin sadece annelikle sınırlı hale geldiğini ifade etmiştir. Kadınların bu anlatımları annelik ve eş olma arasında sıkıştıklarını ve bu sıkışıklığın kadın kimliklerini nasıl etkilediğini göstermektedir. Kadınlar, bireysel kimliğini arka plana iterek yalnızca annelik rolü üzerinden tanımlanmakta ve toplumsal yapı içinde bu kimlikle varlık göstermektedirler. Bunun nedeni olarak da Erva "vicdanıyla hareket etmesine" işaret etmiştir. Esma ise "Cinsellik yok, kadınlık yok, bakım yok. Ben artık sadece anneyim" sözleriyle bu deneyimi daha da ileri taşıyarak kadınlık ve cinsellik gibi önemli kimlik unsurlarını tamamen kaybettiğini söylemiştir. Bu anlatılar anneliğin kadınların cinsellik ve kadınlık algıları üzerinde nasıl etkiler yarattığını ve bu rollerin çoğunlukla birbiriyle uyumsuzluğunu yansıtmaktadır. Anneliğin kutsal ve özverili niteliklerinin öne çıktığı veya yüceltildiği toplumda, kadınların cinsel kimliklerini sürdürmeleri güçtür. Farklı ülkelerde yapılan literatürdeki çalışmaların (Comfort vd., 2005; Harman vd., 2007) verileriyle tutarlı bir şekilde benim çalışmamda da kadınlar kendi sadakatlerini öne çıkararak kadınlıklarını unuttuklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle yaptığım görüşmelerde kadınlar eşlerinden ayrı oldukları hapsedilme sürecinde cinselliği üzerine nadiren konuşmuşlardır. Katılımcıların bir kısmı kadınlıkları ve cinselliklerini tamamen unuttuklarını sadece anne olarak var olduğunu anlatırken, hapsedilme sürecinde daha dezavantajlı olan kadınlar anneliklerinin bile elinden alındığını anlatmıştır. 2.5 ve 3.5 yaşımda 2 çocuğu olan fakat anneliğinin bile elinden alındığını söyleyen Ayşe'ye "bu nasıl olabilir çocuklarınla yaşamaya devam ediyorsun" diye

sorduğumda, “Sana benim yaşadığım bir günü anlatırsam anlarsın” dedi ve şu sözlerle bir gününü aktardı;

> Nene dede yanında annenin bir önemi olmuyor. Bu duygu bile bana harammış. Sana bir günümü anlatayım anlarsın… Geç yatar geç kalkarım kızım uyur ama oğlum uyumaz 3-4 defa süt ısıtmaya kalkarım. Oğlum sabaha karşı uyusa da yine erken kalkar. Neyse dedesi nenesi uyanık olur, onlarla olur oğlum. Sonra ben kalkarım hemen çay koyarım çay olana kadar iş varsa iş yaparım ki her zaman iş vardır! Eşimin ailesinin inekleri olduğu için kaymak yapıyorlar. Kaymak bulaşıkları hep beni bekler, benden önce yapılan kahvaltının bulaşıkları da tabi ki. Ayrıca tereyağı yapıyoruz. Bir gün durup bir gün yapıyorum. Yani makinaya aktar, bekle çevir, çıkar, yıka ve tuzla kalıplara bas. Sonra kahvaltı denmese de bir parça zeytin ekmek yerim. Çocuklar açsa onları doyururum. Yemekten sonra ortalık toplanır, bulaşık ve çamaşırlar yıkanır, sobanın işleri halledilir. Öğlen kayınpederimle kayınvalideme yemek hazırlarım. Bir gelen olursa çay kahve neyse. Evin önünü süpür, çocukların üstü başı istekleri böyle akşam oluyor. Akşam olunca da kaymak makinesini kurarım, süt gelir süt pişiririm. Onların bulaşığı olur onları yıkarım kaldırırım öyle uyurum. Anlayacağın evin her işine dönerim. Bunca işin içinde çocuklarıma ne kadar anneyim bilmiyorum. Bu işler çok zoruma gitse de ne yapabilirim. Elim kolum bağlı çocuklarım küçük ben onları bırakıp bir yere de gidemem ki. (Ayşe, 28, Üniversite, Evli).

Toplumumuzda ev ve ev işleri, kadının öznelliğinin nasıl inşa edildiğini anlamak için önemlidir. Annelik, eş olma ve ev içi işlerin baskısı, toplumun annelikten beklentileri ve bireysel ihtiyaçları arasındaki gerilimi açıkça ortaya koymaktadır. İdeal annelik imgesi kadından kendini çocuklarına ve ailesine adayan, özverili, fedakâr, zorluklara karşı göğüs geren, ailesinin duygusal ihtiyaçlarını ve mutluluğunu önemsemesini ister. Bu imge anneliği yüce ve kutsal bir rol olarak görür ve toplumun kadınları bu role sokma eğilimi baskındır. Ancak bu idealize edilmiş imge ve Ayşe’nin gündelik hayattaki deneyimi duygusal bağ kuramamasına ve uyumsuzluğa neden olmaktadır. Ev işleri (temizlik, yemek, bulaşık çamaşır), aile içi üretim işlerine (tereyağı ve kaymak yapma) katılım, kayınpeder ve kayınvalideye hizmet sorumlulukları kutsal annelik imgesine alan tanımamaktadır. Anneliğini sorgulayan Ayşe, ideal annelik imgesine uygun davranışlar sergileyemediği için

kendisini yetersiz ve çaresiz hissetmektedir. Çalışmayan katılımcılar, ev içi işlerinin tamamından sorumlu tutulduğundan kadınlık, cinsellik ve annelikten uzaklaşabilmekte ve görünmezlikleri artmaktadır. Benzer şekilde annesi vefat ettikten sonra geride kalan büyüklerinin rızası olmadan evlenen Erva, daha ilk çocuğu 8 aylıkken eşi cezaevine girmiş kendisi de kayınvalidesinin yanında yaşamaya devam etmiştir. Anneannesiyle barıştıktan sonra onun evinde yaşamaya başlayan Erva, kayınvalidesiyle yaşamaya devam etmesi durumunda kendisinin de anneliğini kaybedeceğini şu sözlerle anlatmıştır:

> Eğer ailemle görüşmemiş, barışmamış ve kayınvalidemin yanında kalmış olsaydım şu an sana çok farklı hikayeler anlatıyor olurdum. Düşünsene kayınpeder var, sapık bir kayınbirader var, iki çocukla ne hale gelirdim. Kendi ailemle barışmadan önce eşim bir kere içeri girdiğinde orada kalmıştım. O zaman kayınvalidem 'ben çocukları şuraya götürürüm sen şu işe yap' der giderdi. Anne değil de temizlikçi gibiydim. Ben de çocuklarımı parka götürmek, onlarla vakit geçirmek istiyordum. Ama sadece evi temizlemek benim görevim gibi görülüyordu. (Erva, 37, Lise, Evli)

Kadınların sadece ev işiyle özdeşleştirilmeleri, anneliklerini olumsuz etkiler. Kadına yüklenen ve sıradanlaşan ev içi işlerinin tek karşılığı, kadının aile üyelerinden gördüğü sevgi, saygı ve takdirdir. Fakat görüşülen kadınlar, eşleri cezaevinde olduğundan sevgi, saygı ve takdir görmeden yaptığı yoğun ev içi işlerden dolayı çocuklarından da uzak kaldıklarını anlatmışlardır. Emeklerinin görünmemesine ilave olarak anneliklerinin bile ellerinden alındığını, kendilerini temizlikçi gibi hissettiklerini anlatan kadınlar, eşlerinden sonra bu hayata mecbur kaldıklarını kimi zaman ise kendilerine ceza içinde ceza verdiklerini ifade etmişlerdir.

Ceza içinde ceza

Erkeklerle kadınlar arasındaki hapsedilme öncesindeki ve hapsedilme sürecindeki ilişki, kadının mahkûm eşi olma deneyiminde önemlidir. Eşleriyle güçlü bir ilişkiye sahip olan kadınlar, bu süreci daha travmatik deneyimlemekte, deyim yerindeyse kendilerine ceza içinde ceza vermektedirler. Mahkûm eşleri genellikle eşlerinin cezaevindeki zor koşullarını düşünerek onların eksikliklerini ve özlemlerini içselleştirirler. Bu içselleştirme, yoğun empati veya mahkumları kendi benliklerinin bir parçası haline getirme, sadece duygusal olarak değil, fiziksel bir boyutta da tezahür edebilmektedir.

> Mahkûm eşi olmak demek, hayat zor demek. İçeride yatana da zor dışarıda onu bekleyene de bakana da zor. Dışarıda da içeride gibiyiz. Beni görüntülü aradığında yemek yapıyorum. Mesela et yemeği diyorum. Eşim biz et yemeği yiyemiyoruz, çok özledim diyor. Eşim salata yemeyi çok sever. Gece vakti kalkıp kendisine salata yapıp yiyen bir insandı. Aradığında salata yemeyi, et yemeyi çok özledim derdi. O gün mesela ben o et yemeğini yemiyordum. Boğazımdan geçmiyordu yiyesim gelmiyordu. Ertesi gün yemiyor muydum yiyordum tabi ama o lafın üstüne o yenmiyor. Eşim ben yemeyeyim diye demiyordu, sadece özlediğini söylüyordu. Tabi ki et yemeği çıkıyordur ama evinde yediğin gibi olmaz ben de o lafın üzerine yiyemiyordum. (Burçin, 34, Lise, Dini nikahlı).

Burçin'in mahkûm eşi olarak yaşadığı deneyim, eşine duyduğu derin empatiyle şekillenmektedir. Burçin eşinin sevdiği yemekleri yemekte zorlanmakta ve eşinin yaşamadığı/yemediği şeylere karşı uzak durma ihtiyacı hissetmektedir. Katılımcıların pek çoğu benzer söylemleri anlatırken dışarıda ama içeride gibi yaşıyoruz diyerek değişen yaşamlarından bahsetmişlerdir. Sosyal hayattan kendini soyutlama ve eşlerin sevdiği gıdaları tüketememe boşanan ve boşanma sürecinde olan kadınlar dışındaki tüm kadınların ortak söylemidir. Bu tavır ve tutumda ileriye giden katılımcılardan biri de Gizemdir. Gizem, cezaevi yoğunluğundan ötürü koğuşta yerde yattığını duyduktan sonra tam 4 yıldır kendisinin de sert zemin üzerinde yattığını anlatmıştır.

> Oğlum babasına eşim yerde yattığı için benim de yer de yattığımı söyledi. Açık görüşe gittiğimizde baba dedi annemi tanıyamayacaksın dedi. Eşim neden dedi. O tanıdığın annem var ya iyi saldı dedi o tanıdığın annem var ya her gün ev temizleyen cam kapı silen annem yok artık dedi. Neden dedi. Şimdi bizim eve gelsen ev mi burası diyerek şaşırırsın dedi. Yerde yatıyor artık dedi. Köşe koltuğum vardı mutfakta eşim cezaevine girdikten sonra biz oğlumla doğalgazımız kesilince elektrikli sobayla mutfakta yatardık. Köşem koltuğa oğlum yatardı kendim yerde yatardım. Ondan sonra oğlum sen biliyor musun baba biz bu şartlarda yaşıyoruz diye durumumu anlattı. Sen yoksun biz gezemiyoruz şunları bunları yapamıyoruz alamıyoruz diye ergenlik psikolojisiyle konuştu. Oğlum benim durumumu anlatınca eşim bir süre üzüldü. Neden böyle yapıyorsun dedi. Ona da söyledim senin yaşamadığın bir şeyi ben yaşamak istemiyorum dedim. Artık hiçbir şey gözümde

değil dedim. Ben bu şekilde olmasını istiyorum. Sen orda yerde yatarken ben burada yatakta kurulup yatamam dedim. (Gizem, 44, Lise, Evli).

Gizem neden yerde yattığını sorduğum da şu şekilde cevaplamıştır;

Onun için üzülüyorum. O orda özgür değil. O hayata özgür bakmadığı gibi ben de özgür bakmıyorum. Eşim ilk cezaevine girdiğinde aralık ayının ilk haftasıydı ve hava çok soğuktu. Eşimi görmeye açık görüşe gittiğimde elleri demir gibiydi, buz gibiydi. Her defasında soruyordum. Sen yerde mi yatıyorsun diye hayır yerde yatmıyorum diyordu. Ama dudaklarının morluğunu hissediyordum. Ve sonra öğrendim ki eşim yerde yatıyormuş. Beraber gelip gittiğimiz aynı koğuşta eşi olan bir kadın sayesinde öğrendim. O kadınla arkadaş oldum. Ona dedim eşine laf arasında sorar mısın diye. Kadın laf arasında sormuş adam anlatmış. Meğer eşim bir kış boyunca yerde yatmış. Ben normalde kendim bir battaniye ve yorganla sobalı odada üşüyen biriyim. Ayaklarım hep buz gibidir. Eşimin yerde yattığını öğrendikten sonra incecik battaniyeyle yetinmeye başladım. Ve 4 yıldır da yerde yatıyorum. Benim sosyal hayatın da yok. Bütün arkadaşlarımla ilişkimi kestim. Hiçbir arkadaş eş dostla görüşmüyorum. Hayatımda şu an sadece annem, babam, erkek kardeşim ve oğlum var. Başka hiçbir sosyal hayatım yok. İşten eve evden işe. Eşimin alışverişi varsa onun için dışarı çıkarım. Oğlum geldiyse onunla dışarı çıkarım. Onun dışında sokağa çıkmam. Benim ailem mesela Didim de yaşıyor onların yanına gittiğim de ne denize giriyorum ne de deniz kıyısına gidiyorum. 4 yıldır parmağımı denize sokmadım. O orda nasıl yapamıyorsa bir şey ben de yapmıyorum. İnşallah en kısa zamanda çıkarsa beraber yaşamak, yapmak istiyorum.

Bu şekilde yaşayarak kendinize ceza verdiğinizi düşünüyor musunuz? Soruma ise,

Kendime ceza vermek. Ama ne bileyim yani onun yaşayamadığı şeyi ya da yapamadığı şeyi yaptığım zaman zoruma gidiyor. Bilmiyorum diğer mahkûm yakınları nasıl ama ben bu düşüncedeyim. (Gizem, 44, Lise, Evli)

Gizem eşiyle kendisini yoğun bir şekilde özdeşleştirmiş ve kendi benliğinin bir parçası haline getirmiştir. Cezaevinde olan eşine duyduğu derin bağlılık, kendi yaşamını mahkûmun cezaevi deneyimlerine paralel olarak şekillendirmiştir. Mahkûm edilen eş,

cezaevinde zorluklar yaşarken Gizem bu zorlukları, kendi hayatında sembolik olarak deneyimlemeye çalışmaktadır. Bu sembolik deneyim bir tür "duygusal dayanışma" ve "mahkûmun çektiği acıları da paylaşma arzusu" dur. Bunun bilinçli bir tercih olduğunu belirten Gizem, aynı koşullarda yaşamayı "adalet" olarak gördüğünü ifade etmiştir. Eşinin yaşadığı zorluklara karşı duyduğu suçluluk ve onun dışındaki hayatı yaşama hakkı olmadığını hissetmesi yaşadığı üzüntüyü pekiştirmektedir. Cezaevinde eşinin yaşadığı zorlukları öğrendikçe kendi yaşamını da cezaevi yaşamına paralel olarak daha konforsuz hale getirdiğinden bahsetmiştir. Kadınlar aslında suçları olmamasına rağmen, kendilerine ceza vermekte fakat bu çoğu zaman bilinçli bir eylem olarak gerçekleşmemektedir.

Yapılan çalışmalarda (Braman, 2004; Comfort, 2007) kadınların, eşlerinin onurunu koruması ve cezaevi hayatının şiddetine yenik düşmemesi için mahkûma gerekli olan ihtiyaçları karşıladığı görülmektedir. Kadınların, eşlerinin kendilerine olan yükümlülüğünü hatırlatmak için lüks mallar kozunu kullanması, aynı zamanda cezaevi sistemine yapılan bir katkıdır. Kadınların uyguladığı ve sorunsuz davranışı teşvik eden "ödül sistemi" içinde sayılabilecek mahkûmun maddi manevi ihtiyaçlarının giderilmesi, içeri ve dışarı arasında düzenli iletişim kurmak ve ziyaretler gerçekleştirmek cezaevi rejiminin ıslah etme amacına destek olarak okunabilir. Bu destek aynı zamanda istemsiz bir şekilde kadınların cezaevi uydusunda yaşamasına neden olur. Dolayısıyla kadınların dışarıda kendilerine yarattıkları cezaevi şartları, bazen de sürecin zorunlu bir sonucu haline gelebilmektedir.

> Zaten ben kendime hiçbir şey alamıyorum 6 aydır. Eşim girmeden önce çalışırken alıyordum. Ama eşim cezaevine girdi gireli ben bir tane çorap dahi almadım, alamıyorum da. Mesela kış geldi çocukların kışlık ihtiyaçları var. Çoraptır içliktir şudur budur ama alamıyorum. İdare edelim patik giyin iki tane giyin diyorum. Bu şekilde geçiştirmeye çalışıyorum süreci. Yiyecek konusunda da öyle bir anne olarak önce onların karnı doysun ona bakıyorum bir anne olarak. (Özlem, 32, Ön lisans, Evli).

> Ben 28 yaşındayım. Eşim 7 senedir cezaevinde. 1 tane oğlum var 15 yaşına girdi. Okuyor kendisi. Cezaevi ortamı çok zor ama dışarda kalana daha zor. Mücadele etmen gerekiyor çocuğun için ayakta kalman gerekiyor. Çoğu şeyde yenilmemek için mücadele etmek gerekiyor. Çok zor günler yaşadım. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli).

Özlem ve Yasemin'in deneyimleri, mahkûm eşlerinin yalnızca eşlerinin yokluğuyla başa çıkmaya çalışmadığını aynı zamanda aileyi ayakta tutmak, ekonomik zorluklarla mücadele etmek ve çocuklarına hem anne hem baba olmak zorunda kaldıklarını göstermektedir. Çocukların temel ihtiyaçlarını karşılayamama, suçluluk duygusuna ve çaresizlik hissine yol açabilmektedir. Bu his, duygusal ve fiziksel olarak güçlü kalmak için yoğun mücadele vermeyi gerektirir. Kendilerini feda eden, ailelerini ayakta tutmaya çalışan kadınlar, toplumun gözünde "sadık eş" ve "fedakâr anne" rolünü üstlenirken, bu rollerin getirdiği yükler altında ezilmektedirler. Hem maddi hem de duygusal olarak çocuklarını daha fazla ön planda tutan kadınlar, kendilerine yönelik bakım ve ihtiyaçları geri plana atmak zorunda kalır.

Cezaevi kıskacında eş olma ve aile hayatını sürdürmeye devam etmek zordur. Fakat erkek, hapsedilmeden önce eşiyle nitelikli bir birliktelik içindeyse kadın, bu anlamlı birlikteliği sürdürebilmek için uyum sağlama yolunu seçmektedir. Uyum sağlama sürecinde mahkûm eşleri, erkeğin işlediği suç türünden de ciddi bir şekilde etkilenir ve bunu önleyemez. Örneğin Özlem, eşinin kardeşini öldüren tarafla aralarındaki husumetten dolayı yaşadığı güçlüklerden şu şekilde bahsetmiştir:

> Eşimin kardeşini öldürmüşlerdi karşı tarafla husumetliydik. Eşim onlarla kavgadan dolayı cezaevine girdi. Her seferinde ben çok mücadele ettim. Bulaşma sen onlara bırak, Allah'ından bulsunlar diyordum ama eşim onlarla karşılaşınca kendine hâkim olamadı. O taraftan birini bıçakladı, 3 yıl 9 ay ceza aldı. Ben dışarıdayım ama düşmanlarla mücadele ediyorum, geceleyin çocuklar hastalandığında dışarıya çıkamıyorum tek başıma. Hastane yakın ama tek başıma çocuklarla yürüme şansım yok. Korkarak yaşıyorum. Okul bana çok yakın normalde ama husumetlilerimize de yakın olduğu için ben çocuklarımı o okula veremedim. Uzakta bir okula verdim çocuklarım servisle gidip geliyor. Hem servis parası hem diğer giderler derken ben çok yıprandım. Ama karşı taraf tetikte gibi küçücük çocukları bile gelip çocuklarımı korkutmuşlardı. Bir keresinde çocuğum hastalandı, hastaneye gittik onların da çocuklarından biri hastalanmış hastaneye getirmişler. Ben görmedim eşim kendine hâkim olamadı kavga etti onlarla, o anda çocuklarda korkuttular. O zaman çocuğum bezi yeni bırakmıştı. O korkuyla altına yaptı. İfademizin alınması gece saat ikiyi buldu. O saate kadar ben çocuğumun üzerini değiştiremediğim için çocuğum astıma

yakalandı. Çocuğum öksürükten boğuluyordu dermanı bulmak için hastanelerde süründüm. Bu yıl çocuğum kendini toparladı. Yani bana çok zararları oldu. Öldüren kendileri ama biz öldürmüşüz de onlar bizi korkutmaya çalışıyormuş gibi böyle sıkıntılar içindeyim. Hem maddi hem manevi gerçekten zor durumdayım. (Özlem, 32, Ön lisans, Evli).

Özlem'in dışarı çıkmakta, çocuklarını okula gönderme konusunda yaşadığı zorluklar ve hastane ziyaretlerinde bile kendisini tehlikede hissetmesi, sosyal alandaki hareket özgürlüğünün ne denli kısıtlanabildiğine ve etkinin düzeyine işaret etmektedir. Yaşanan ekonomik zorluklar, sağlık hizmetlerine ulaşamama, güvenli bir çevrede yaşayamama gibi sorunlar aslında toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Özellikle husumetlilerin olması, yaşam pratiklerinin doğrudan etkilenmesini ve geniş bir yelpazede tehditti beraberinde getirmiştir. Bu noktada, patriyarkal toplumsal yapı yalnızca kadınları savunmasız bırakmakla kalmamakta, çocukların da bu süreçten doğrudan etkilenmesine neden olmaktadır. Bireysel bir mücadelenin ötesinde, çocukların yaşadıkları zorluklar da kadınların çaresizlik hissini derinleştirmektedir.

İlişkide güç değişimi: Kadının bireysel kimliğinin yeniden inşası

Kadınlar tarafından genel olarak kadınlıklarının, anneliklerinin unutulduğu, istemsiz olarak kendilerine ceza verdikleri ve suç türünün yaşamlarına yoğun etkisinden bahsedilse de tam tersi bir şekilde erkeğin hapsedilme süreci kadına alan da açabilmektedir. Mahkûmiyet, geleneksel aile yapılarında eşler arasındaki ilişkinin güç dinamiklerini etkiler. İlişkinin dinamiği değişmeye başladığında, ilişkideki güç de değişir. Erkeğin hapsedilmesiyle birlikte kadının çekeceği hiçbir şey kalmaz. Bu kadınların zamanla farkına varmaya başladığı bir şeydir (Fang vd., 2021, s. 243). Geleneksel cinsiyet rollerinde erkek, genellikle aile içinde otorite ve ekonomik güç sahibi olarak görülür. Ancak erkeğin yokluğunda hem aileyi ayakta tutmak hem de karar mekanizmalarında daha fazla yer almak zorunda kalır. Hapsedilmeyle birlikte erkeğin otoritesinin zayıflaması, kadın için yeni bir alanın doğmasına neden olabilir. Hapsedilmenin erkekle uzun bir ayrılığa yol açması ilişkinin ve böylece de bireysel yaşamın yeniden inşa edilmesini sağlar. Yani bu yeni durum kadın için daha önce farkında olmadığı yeteneklerini keşfetme ve bireysel bir kimlik inşa etme fırsatı yaratabilir. Bu süreçte kadınlar, yalnızca eş ve anne rollerinin ötesinde birey olma fırsatını keşfederlerken hem ilişki dinamikleri hem de kendilik algısı açısından önemli

bir dönüşüm içindedirler. Hapsedilen erkeğin problemli ve cezaevine girmeden önce kadına fiziksel ya da psikolojik şiddet uygulayan biri olması durumunda cezaevinin, geride kalan kadına nefes aldırabileceği konusunda yapılan çalışmalarda da (Lopoo ve Western, 2005; Murray ve Farrington, 2008; Nesmith ve Ruhland, 2008;) artan fikir birliği söz konusudur. Benzer şekilde benim çalışmamda da görüşme yaptığım kadınlardan 4'ü eşinin cezaevine girmesinin kendi hayatlarında olumlu etkileri olduğunu belirtmişlerdir.

> Kendime geldikten sonra yani eşim cezaevine girdikten yaklaşık 4 yıl sonra o süreç yıprattığı için manik depresyon dönemi geçirdim. O arada tesettürü bıraktım ve açıldım. Bu şekilde daha mutluyum. Evlenmeden önce ben zaten açıktım. Evlendiğimde eşimin isteğiyle kapandım ama o da aşırı bir baskı yaratıyordu. Sonradan bir zehirlendim bu zehirlendiğimde de suçlu ben oldum o ayrı mevzu da. Sütten zehirlendim. Ben bu şekilde yapamayacağım zaten her şey çok ağır geliyor bari kendimi iyi hissedeyim diye düşündüm. Aynaya baktığımda mutlu güçlü birini görmüş olayım diyerek tesettürü bırakma kararı verdim. Eşim buna çok fazla tepki vermedi. 'Sen nasıl mutluysan öyle ol' demişti. Bir sıkıntı olmamıştı. Sadece kendi annem 'eşin cezaevinde millet laf söz eder' diye kısıtlama getirmeye çalışmıştı. (Zehra, 37, Lise, Evli)

Kadınlar, eşlerinin hapsedilmesiyle başlayan bu süreçte, yalnızca maddi ve manevi açıdan değil kimliksel açıdan da derin değişimler yaşadıkları gözlemlenmektedir. Zehra'nın anlatımı erkeğin yokluğunda, bireysel yaşamını yeniden yapılandırma şansı yakaladığına ve artık kendi varlığını düşündüğünü göstermektedir. Zehra eşinin cezaevine girmesinden sonra "kendine geldiğini" ve "farkındalık" yaşadığını ifade etmiştir. Zehra'nın tesettürü bırakma kararı dönüşümünün ve yeniden inşa edilen bireysel kimliğin somut bir göstergesidir. Tesettürü zorunluluk ve baskı olarak algılayan Zehra'nın yaşadığı zorlu hapsedilme süreci onun bu baskıları daha fazla sorgulamasına neden olmuştur. Psikolojik olarak zorlandığı bir dönemde kimlik krizi daha belirgin hale gelmiş ve sonunda kişisel bir özgürlük arayışına dönüşmüştür. Zehra'nın anlatısında toplumsal normlar ve baskılardan sıyrılıp kendi bireysel kimliğini yeniden inşa etme arzusu baskındır. Erva ise,

> Benim için mahkûm eşi olmak, utanç demek. Çünkü kendi içimde hep onu aklama çabası içindeyim. Çevreme karşı hep onun için yalanlar söylüyorum. Sürekli aklamaya çalıştığımız için zamanla kendimizde inanıyoruz yalanlarımıza, eşlerimize.

> Aslında suçları olmadığını düşünüyoruz. Kendimize yaptığımız en büyük kötülük bu olsa gerek. Artık bu ayrımı yapmaya başladım. Artık ben her şeyin farkındayım. Önemli olan artık ben ve çocuklarım. (Erva, 37, Lise, Evli)

Mahkûm eşi olmayı "utanç" olarak tanımlamış suçun yalnızca bireye değil, suçlunun ailesine de yayılan bir tür "damga" olduğunu vurgulamıştır. Bu damgadan kaçmak ve toplumun makbul vatandaşlarından biri olmaya devam edebilmek için eşini aklama çabasında olduğunu anlatmıştır. Mahkûm eşleri, toplumun eşlerini suçlu olarak damgalanmasının önüne geçmek için hikâye oluşturur. Bu hikâye zamanla gerçeğin yerini alır ve zamanla kadının kendi inandığı bir gerçeklik haline gelebilir. Ancak Erva zamanla bu yanılsamayı aşmaya başlamış ve gerçeklerle yüzleşmiştir. Suçluluk ve utanç duygularından sıyrılıp kendi içsel yaşamını düşünmeye başlaması, onun bireysel dönüşümünün bir parçasıdır. Fakat yine de Erva kendilik algısını yeniden inşa ettiği bu süreçte farkındalığı artsa da çocukları için inşa ettiği (Eşim Amerika'da diyerek cezaevi gerçekliğini gizlediği) hikâyeyi sürdürmeye devam ettiğini belirtmiştir. Nihayetinde kendilerine alan bulan daha da özgürleşen kadınlar da dahil olmak üzere görüşme yapılan tüm kadınlar, mahkûm eşi olma deneyiminde ağırlıklı olarak olumsuz deneyimlerden bahsetmişlerdir.

> Mahkûm eşi olmak çok kötü bir duygu aslında. Hamile olmasam belki bu kadar zorlamazdı. Ama hamilelik sürecinde yalnız kalmam. Evde yalnız kalmak. Tek taraflı kendi ihtiyaçlarım için de düşünmüyorum. Eşim henüz bebeğimizi hiç göremedi. Çok düşkündü kız çocuklarına hep kız çocuğu hayali vardı. Kız çocuğumuz oldu hamdolsun. Ama hiçbir şekilde göremedi aradığında sesini duyabiliyor şu an. Geri gönderme merkezine gönderildiği için üç günde bir iki üç dakika konuşabiliyoruz. Görüntülü konuşma da yok. Konuşturacağız diyorlar kandırıyorlar ama konuşturmuyorlar. (Gülşen, 18, Lise, Dini nikahlı)

> Mahkûm eşi olmak güzel bir duygu değil çok kötü de demek istemiyorum. Ama güzel bir duygu değil neyin ne olacağı belli değil. Hiçbir şekilde netlik yok. Çünkü bu ülkede bir şeyler çok çabuk değişebiliyor. Dediğim gibi yasa var ama uygulama ya da uygulamama konusunda kararsız gibiler. Değişik bir şekilde uyguluyorlar. Var olan bir yasayı yokmuş gibi uyguluyorlar. Mahkûm eşi olmak dediğim gibi kimsenin başına gelmesini istemeyeceğim bir şey. İnsanın başına çok farklı şeyler de gelebilir ama bu durum psikolojik olarak çok yıpratıcı. (Rukiye, 26, Üniversite, Nişanlı)

Mahkûm eşi olma deneyimi genellikle olumsuz bir deneyimdir. Hapsedilme sürecindeki yalnızlık, belirsizlik, tek ebeveyn olarak kalma, evlilikte ortaya çıkan sorunlar, teori ve pratik arası cezaların uygulanışında ortaya çıkan sorunlar, eşin ani kaybıyla ortaya çıkan yas durumu vb. pek çok olumsuzlukla kadın tek başına kaldığından kötü bir deneyim olarak anlatılmıştır. Banu ise eşinin karakterine bağlı olarak "Cezaevine görüşlerine gittiğimde sanki benim arkadaşım gibiydi. Ben çocuğumla birlikte her hafta ziyarete gidiyordum. Hiçbir duygusal bir şey yok normal rutin oturup konuşuyoruz. Hiçbir şey yok. Dışarıda duygusal olarak bir şey hissettirmiyordu. İçeride de hissettirmiyor. Karakteriyle ilgili bir durumdu ve evliliğim gibi mahkûm eşi olmakta kötüydü" sözleriyle deneyiminden bahsetmiştir. Tüm fedakarlıklara rağmen takdir ve sevgi göremeyen katılımcının mahkûm eşi olma deneyimi, kendi deyimiyle kötü bir evliliğin kötü bir parçasıdır.

Katılımcılardan bazıları kendi ailesinden veya yakınlarının cezaevinde olduğunu ve bu deneyime uzak olmadığını söylemiştir. Bazı katılımcılar da eşleriyle ilişkileri başladıktan sonra ceza adalet sistemiyle tanıştıklarını ifade etmişlerdir. Suçla ilişkisi olmayan ailelerden olan kadınlar, mahkûm eşi olma durumuna olan bakış açılarının zamanla değiştiğini vurgulamıştır. Katılımcıların ifadeleri, toplumda mahkûm eşlerine ve mahkûm ailelerine yönelik mevcut önyargıların, ceza adalet sistemine bir şekilde dahil olan kişilerin bakış açılarıyla nasıl kırıldığını ve yeniden inşa edildiğini de ortaya koymaktadır. Örneğin Beyza, "Benim eşimin daha önce hiçbir suçla ilişkisi yoktu. Benim ailemde de böyle bir şeyle karşılaşmamıştım. İnsanın başına aniden her şey gelebilirmiş. Mahkûm eşlerini şimdi çok daha iyi anlıyorum" diyerek zihnindeki "mahkûm eşi" karşılığının değiştiğinden bahsetmiştir. "Bir gün mahkûm eşi olacağım cezaevi yollarında olacağım hiç aklıma gelmezdi" sözleri, suçla ilişkili olmamanın getirdiği rahatlık ve uzaklık hissine vurgudur. Fakat Beyza eşinin cezaeviyle bağlantısı sayesinde bu konudaki bakış açısının tamamen değiştiğinden bahsetmiştir. Benzer şekilde Özlem:

> 3 yıl 9 ay ceza aldı. 6 ay oldu içeri gireli. Ama gerçekten ben duyuyordum mesela falanca cezaevine girmiş dendiğinde önyargılı davranıyordum. Eşim girdikten sonra önyargım kalktı. Eşim çıksın kendimizi toparlayalım durumumu düzelteyim ilk önce mahkûm ailelerine yardımcı olacağım. Gerçekten onların ne kadar zor bir süreçten geçtiğini anlayabildim. (Özlem, 32, Ön Lisans, Evli)

Kadınların cezaevleriyle karmaşık ve değişken ilişkileri vardır. Mahkûm eşi olmaya dair anlatılar da cezaevinde bir eşe sahip olma deneyiminin cezaevi sistemine uygun bir şekilde yeniden toplumsallaşmaya yol açtığını göstermektedir. Çünkü kadınlar yalnızca yeni koşullara uyum sağlamakla kalmaz, aynı zamanda rolleri, sorumlulukları, ilişkileri, mevcut konumları ve geleceğe ilişkin adımlarını dönüştürür. Codd (2008), bu dönüşümü "hapishane gölgesi" metaforuyla anlatır. Bir metafor olarak gölge fikrinin birçok yönü ve anlamı vardır. Gölgenin var olabilmesi için bir ışık kaynağının ve bir engelin olması gerekir. Yani ceza adalet sistemi açısından mahkûm eşlerinin yaşamları ve günlük hayat pratikleri üzerinde etkili olan politikalar ve ceza infaz kurumları mevcuttur. Bir gölgeyi tespit etmek imkansızdır, dinamiktir ve yer değiştirir. Kadınlar bu gölgeyi kendi isteklerine göre hareket ettiremezler. Benzer şekilde hapsedilmenin tüm etkilerini ve etkilenen tüm kadınların deneyimlerini belirlemek mümkün değildir. (Codd, 2008, s. 5-6). Yine de kimin suçu? kimin cezası? teması altında kadınların en fazla dile getirdiği, mahkumla olan simbiyotik ilişkisinden kaynaklı kişisel deneyimleri ele alınacaktır.

3.4.1. "Sudan çıkmış balığa döndüm"

Ceza adalet sistemiyle eşi vasıtasıyla tanışan kadınların, hapsedilmenin ilk günlerini nasıl deneyimledikleri hakkındaki yanıtları dikkat çekmektedir. Kadınların, eşlerinin hapsedilmesine verdikleri tepkiler farklılık göstermektedir. Fakat diğer çalışmalarla (Kolay Çepni ve Özbesler, 2020; McDermott ve King, 1991) tutarlı olarak eşlerinin cezaevine girdiğini duyan kadınlar "şaşkınlık", "şok olma", "üzüntü" hislerinden ve günlerce ağladıklarından bahsetmektedirler. Kimin suçu kimin cezası teması altındaki kodlamaların %8 ini kadınların belirtilen hisleri oluşturmaktadır.

> Eşimin ilk yakalandığı dönem çok kötüydü. O gün sabah olmamıştı. Eve gelmeden önce aramıştı bir şey lazım mı diye. Yakalanması vardı belki yasa çıkar diye teslim olmamıştı. Otopark boyuyorlardı. Aradı iş bitti geliyoruz bir şey lazım mı dedi. Ondan sonra bende ona birkaç bir şey al demiştim. Aradan on dakika geçmedi aradı tekrar siren sesleri geliyordu. Yakalandım dedi. O gün direkt ben şimdi ne yapacağım dedim. Ama Allah bir şekilde kolaylığını veriyor. (Başak, 33, Lise, Evli)

Resmi evli, boşanmış veya nişanlı olması fark etmeksizin erkeklerin cezaevine alındığı ilk gün, kadınlar için travmatiktir. Erkeklerin cezaevine girmesiyle yaşadıkları

travmatik deneyim, beklenmedik bir şekilde var olan düzenlerinin bozulmasıyla derin bir kimlik ve yaşam krizine dönüşebilmektedir. Artık ne yapacağını düşünen kadınlar, hazır olmadığı veya tanıdık olmadığı bir dünyayla karşılaşır. Görüşme yapılan katılımcılar "tek başıma ne yapacağım korkusu", "sudan çıkmış balığa dönme hissi", "dünyam başıma yıkıldı" ve "bir günde hayatımız değişti" sözleriyle ilk günlerini anlatmışlardır. Bu ifadeler, yaşamlarının bir anda altüst olduğunu, alışık oldukları, güvenli ve tanıdık dünyalarını ansızın kaybettiklerini göstermektedir. Var olan düzenlerini kaybetmeleri ve belirsiz bir sürece geçiş kadınlar için sadece maddi değil, aynı zamanda duygusal, sosyal ve psikolojik anlamda da bir kırılma anıdır. Çünkü beklenmedik hapsedilme, değer yüklü olan gündelik hayat rutinlerinin bir gün aniden değişmesine neden olur. Canan "Eşim ilk tutuklandığı gün sabaha kadar yerde yatıyorum olmuyor, kanepeye geçiyorum. O gün o kadar çok ağladım ki sabah uyandığımda rüya sandım. İnan hafızamı kaybetmiş gibiydim. O evden çıkıp başka yere taşınana kadar her sabah uyandığımda ağladım. Evi değiştirince daha iyiyim şu an" diyerek eşiyle anlam bulan evinden ayrıldıktan sonra daha iyi olduğunu anlatmıştır. Simbiyotik ilişkinin hâkim olduğu evin eşle anlamlı ve değer yüklü olması, Canan'ın hapsedilme sürecinde kendisini yeniden inşa etmesinin önüne geçmiştir. Başka bir eve taşınana kadar, aniden kaybettiği eşinin yasını tutmuştur. Burada vurgulanabilecek diğer bir nokta da yakını ilk kez cezaevine giren kadınlar için daha da zor bir deneyim olduğudur. Örneğin Saliha, eşinin hangi suçtan cezaevine girdiğini sorduğumda "TCK'nın 58.[31] maddesinden içeride. Parti binasını taşlama, hırsızlık gibi suçları birleşti" dedi. Yani eşi mükerrer suçludur. Farklı suçlardan cezaları kesinleştikten sonra 7 yıldır evli olduğu eşi, 15 yıl ceza almıştır. Eşinin hangi maddeden içeride olduğunu süreç içerisinde öğrense de hapsedilmenin ilk günlerini "Tüm hayatımı etkiledi. Ben eşimi çok severek evlendim. Eşimin kendi işi vardı. Arabası vardı. Evde eksiğimiz olmazdı. Bir anda cezaevine girince dünyam başıma yıkıldı, ne yapacağımı bilemedim" diyerek ilk kez cezaevi sistemiyle karşılaştığı için o zamanki çaresizliğini ifade etmeye çalışmıştır. Belgin ise eşinin yakalandığını ve cezaevine girdiğini duyduğu andaki hislerini şu şekilde anlatmıştır:

> Bana telefon geldi. Ben zaten Bandırma'da annesinin babasının yanındaydım. Ben yakalandım deyince ben düşüp bayılmışım. Eşim İzmir'de yakalanmış. Ondan sonra

[31] 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun suçta tekerrür ve özel tehlikeli suçlular başlığı altındaki madde 58/1'de önceden işlenen suçtan dolayı verilen hüküm kesinleştikten sonra yeni bir suçun işlenmesi halinde, tekerrür hükümleri uygulanır. Bunun için cezanın infaz edilmiş olması gerekmez.

aradı beni, önce şeye götürmüşler karakola emniyete götürüyorlar. Ben de yakın değilim ki hemen geleyim. Emniyette ifadesini alıyorlar aranması olduğu ortaya çıkıyor. Ondan sonra nezarethanede kalıyor sabah savcı karşısına çıkıyor cezası kesiliyor ve on sene iki ay ceza alıyor. Şimdi 2 yıldır içeride. Tabi böyle olunca insanın hayatı birden değişiyor. Evini kaybediyorsun eşini kaybediyorsun. İşini kaybediyorsun. Yaşadığın hayattan gidemiyorsun. Ne diyeyim sana sudan çıkmış balığa dönmüştüm ilk zamanlar. (Belgin, 52, Lise, Dini nikahlı)

"Sudan çıkmış balığa döndüm" ifadesi, yaşanan şokun boyutunu göstermektedir. Eşinin hapsedilmesi, hayatındaki tüm dengeleri alt üst etmiş, evini, işini ve eşini kaybetme duygularıyla yalnız kalmıştır. Bu tür bir yıkım, alışık olduğu yaşam düzeninin yok olması anlamına gelmektedir. Belgin de bir anda kendisini, tamamen yeni ve tanıdık olmayan bir dünyayla yüz yüze bulmuştur. Eşin sağladığı maddi ve manevi desteğin yokluğunda kadınlar, yalnız ve savunmasız hissetmektedir.

Çaresizlik hissinin kaynağı, maddi güvenliğinde bu süreçte sarsılmasıdır. Bunu açıkça ifade eden Esma "Eşim hapishaneye girmeden önce çok rahattım. Eşim esnaftı maddi durumumuz çok iyiydi. Öyle olunca gezerdik. Eşimle de mutluyduk rahattık" sözleriyle hayatının bir günde değiştiğini ifade etmiştir. Eşinin tutuklanmasından sonraki belirsizlik ve çaresizlikle yüzleşen Esma, maddi anlamda zorlansa da asıl zorluğun, duygusal yükün maddi yükle birleştiği zamanlar olduğunu söylemiştir. Esma ve Özlem hazırlıksız yakalandıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

Bu dosyası çok eski 2015 de açılmış. Sistem böyle, başına gelmeyen bilmiyor. Evlendikten önceki suçu bu anlattı bana. Biz avukata da gidip sormuştuk. 'Bu dosyadan ceza gelmez kapanmış bir olay' demişti. Beraat de almıştı. Dosya kapandı diye biliyorduk. 2021 de birden narkotikler kapımıza dayandı. O akşam yemek hazırladık yemek yiyecektik. Bir anda onu alıp götürdüler. Meğer dosya tekrar açılmış. Bizim ne mahkeme olduğundan haberimiz vardı ne hükümden. 18 yıl hüküm yemiş. Eşim tutuklandığında ben 2 aylık hamileydim kızıma. Eşim şimdi 2 yıldır içeride. Bir günde hayatımız değişti. (Esma, 32, Lise, Evli)

Eve bir çağrı kâğıdı gelmedi. Tutuklama emrine dair bir şey görmedik.. Ya da geldi muhtarlığa mı götürdüler biz evde değildik hiç bilmiyorum ama hiçbir şekilde kâğıt

gelmedi. Düşünsene iştesin çalışıyorsun. Aniden eşin arıyor. Bir de eşim günlük arıyor ne yaptın ne ettin diye o aramasa ben arardım ne yapıyorsun diye. O gün aradı benim hiçbir şeyden haberim yok. Eve bir kâğıt gelse de deseler haftaya tutuklanacak ya da iki gün sonra tutuklanacak deseler kendimi ona biraz hazırlardım. Ben işteyken eşim birden arayıp beni tutukladılar haberin olsun dedikten sonra ona ulaşamayınca o kadar kötü oldum ki. Baygınlık geçirdim, kendimi kaybettim hiçbir şey hatırlamıyorum. İş arkadaşlarım sordu ne oldu sana diye. Kendimi hiç iyi hissetmiyorum beni eve götürseniz olmaz mı bugün kendimi iyi hissetmiyorum dedim. Sonra işte orada bir abla vardı. Getirdi beni annemlere bıraktı. Anneme 'ben çok kötüyüm anne duramıyorum' dedim. (Özlem, 32, Ön lisans, Ev hanımı)

Kadınlar "şaşkınlık", "hazırsızlık" ve "beklenmedik" hapsedilme vurgusuyla ani ve travmatik değişimi anlatmaya çalışmışlardır. Her iki katılımcının da anlatımları, bir anda karşı karşıya kaldıkları beklenmedik olayların onları duygusal olarak sarstığına dairdir. Hatta cezaevine giriş sürecine dair sorulara, eşiyle iletişim kuramadığı ve yoğun stres yaşadığı o döneme dair anılarının "belirsiz" kaldığına yönelik anlatılar dikkat çekmektedir. Yeni bir düzenle yüzleşmek zorunda kalırken, bu durumun kendileri ve çocukları üzerindeki etkilerinin nasıl olacağı ve ne yapacakları da belirsizdir. Böylesi bir dönüşüm, kadınların alışık oldukları sosyal rollerin dışına çıkmalarını, yeni beceriler ve stratejiler geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır.

Kadınlar eşlerinin cezaevine girmesini, toplumsal roller, aile dinamikleri ekonomik ve duygusal bağlılık gibi faktörlere bağlı olarak yorumlamaktadır. "Belki ıslah olur" umuduyla eski güzel günlere dönme isteği cezaevinin "değişim alanı" olarak görülmesine neden olmaktadır. Ancak bu umut, eşlerinin suçlarıyla başa çıkmak hem de gelecekteki belirsizliğe karşı mücadele etmelerini gerektirdiğinden zorlayıcı bir yoldur. Yine de kadınlar eşlerinin değişeceği ve ıslah olacağı umuduyla bu zor süreci anlamlandırırlar. Örneğin Ayşe, eşinin cezaevine gireceğini duyduğunda belki ıslah olur umuduyla sevindiğini söylemiştir. Eşiyle olan iyi anılar, aralarında varlığına inandığı sevgi ve bağlılık eşini affetmeye ve ıslah olmasını beklemeye yöneltmiştir. Çünkü eşinin ıslah olması demek, aile birliğinin yeniden sağlanması demektir.

İlk hapishaneye gireceğini duyduğumda çok sevinmiştim. Biraz yatar bırakır bu illeti diye düşünüyordum. Ama 18 yıl 9 ay gibi uzun bir süreyi duyduğumda yıkıldım.

> Kendimden de geçtim çocuklarımın babasız büyümesine dayanamıyorum. Yaşları çok küçük ama çocuklarımda bu süreçten çok kötü etkilendi. Oğlum babasını hiç bilmiyor, kızımsa unuttu unutacak. (Ayşe, 28, Lise, Evli)

Kapsamlı uyuşturucu tedavi sistemi, yoksullukla mücadele ve istihdam politikaları yetersizliğinden dolayı cezaevleri çoğalmaya ve gelişmeye devam etmektedir. Bir başka deyişle daha yapıcı çabaların yokluğunun bıraktığı boşlukta, cezaevi sistemi güçlü bir şekilde yer bulmaktadır. Görüşülen kadınlarda uyuşturucu kullanan eşleri için cezaevini, uyuşturucuyla baş edecek bir kurum olarak görmekte ve ona güvenmektedir. Benzer şekilde başlarına daha büyük olaylar gelmeden mükerrer suçlu olan erkeklerin hapsedilmesi de katılımcıların gözünde erkeklerin kontrol altına alınması anlamında gelmektedir. İpek ise cezaevine girdikten sonra, bir şey yapamayacağını anladığı için cezaevi ortamını eşine güzelleştirmeye çalıştığını belirtmiştir. Bu stratejisini İpek şu şekilde açıklamıştır:

> Şimdi şöyle bir şey yapıyorum Dilek. Belki haklı görürsün belki görmezsin ama orası cezaevi ortamı kimseyle hırlaşılmaz. Benim de hayatım boyunca bir tavrım oldu. Zengin bir insan değilim ama çok akıllı bir insanım. Mesela ben her zaman eşime şunu söylüyorum. İnsanları her zaman kendine mecbur bırak. Emre'nin ne yarası var öğren, Ahmet'in ne zaafı var öğren. Herkesin her şeyini öğren. Cezaevinde güçlü olursan hayatta kalırsın, ayakta kalırsın. Yoksa vuranın çok olur. Yattığın yatağı bile sana parayla satarlar. Aylık yattığın devletin yatağına para ödersin. Bu yüzden herkesin neye zaafı var öğrensin istiyorum. Emre'nin çocuklarına zaafı var. Ahmet'in siyaset zaafı var. Atıyorum filancanın geleni gideni yok hepsinin yarasına bir merhem sür. Emre'nin çocuklarının resmi götürelim. Anne babası yaşlı kılık kıyafetini biz alalım. Onu öyle bunu şöyle yapalım diye stratejiler geliştiriyoruz. Böyle böyle bütün cezaevi koğuşunu, eşime gebe bıraktırdım. Hayatta kalabilmesi dik durabilmesi için bunları yapmak zorundayız yapacak bir şey yok. Dışarıdan gelen kimseleri yok benim de bağlantım çok anladın mı. O yüzden böyle (diyerek güldü). (İpek, 35, Lise, Nişanlı)

Foucault (2002), iktidarın tek bir merkezde veya etmende toplanmadığına dinamik işleyişine dikkat çeker. Cezaevleri iktidarın en belirgin şekilde görüldüğü kurumlardan biridir. Fakat bu iktidar salt hiyerarşik değil, yatay bir yapıya da sahiptir. Cezaevindeki mahkumlar arasındaki güç ilişkileri de daha mikro ölçekte iktidar ilişkilerini ortaya çıkarır.

İpek tam da bu iktidar ilişkilerini kullanarak diğer kadınlara göre çok daha rasyonel adımlar atan bir kadındır. Koğuşun diğer sakinlerinin duygusal ve güdüsel ihtiyaçlarına karşılık, İpek'in rasyonel tavrı onun "hanım ağa" veya "hanım abla" olarak hegemonik pozisyonunu pekiştirmektedir. İçeride mahkûmun alışverişi de İpek'in güç ilişkisini ortaya koymaktadır. Örneğin, "Yenge sana 3.000 yatırmasında 2.000 yatırsın sana aldığı tişörtten bana da alsın ben senin kantinini yapayım diyor. Yani eşimle birlikte içerdekileri de ben giydiriyorum. Ücretini eşim içerde kendi aralarında hallediyorlar" ifadesi gönüllü çıkar ilişkisini göstermektedir. Eşine cezaevini güzelleştirme sözü veren İpek'e göre de koğuştaki diğer kişileri idare etmenin yolu, bu muhatapların önceliklerinin görülmesi ve onları motive eden sebeplere başvurulmasıdır. Bu hedef doğrultusunda İpek, eşi ve koğuş arkadaşları arasında bireylerin farkında olmadan sembolik şiddete dayalı hiyerarşik bir ilişki kurmuştur. "Hepsinin yarasına bir merhem sürme" stratejisiyle aslında onlar üzerinde sembolik bir iktidar ilişkisi kurgulamaktadır. Eşinin, cezaevi ortamından sağlıklı bir şekilde çıkartabilmenin yolunun, koğuşun diğer sakinlerini "kendilerine gebe bırakmak" olduğunu ve bu düşünceyle adımlar atması sembolik şiddetle iktidarını güçlendirdiğini göstermektedir. Yine de tüm katılımcılar erkekler hapsedildiğinde, günlük hayatlarındaki sorunları nasıl çözeceklerini ve yeni durumdan en iyi şekilde nasıl çıkacaklarını düşündükleri hayatlarını yeniden inşa sürecine girmektedirler.

3.4.2. Cezaevinde evlenme ve boşanma: Ben böyle hayal etmemiştim!

> Ruhlar ve hayatlar birbirine karışır, şeyler ve insanların kendi alanından çıkar birbiriyle bütünleşir. Bu tam anlamıyla anlaşmayı karşılıklı değişimi gösterir.
>
> -Marcel Mauss

Eş seçimi insan yaşamındaki önemli kararlardan biridir. Bugünü ve gelecek yaşamı etkileyen eş seçimi pek çok araştırmanın (Doughesty ve Shuker, 2015; Guo vd., 2017) konusu olmuştur. Eş seçimiyle birlikte ayrı ayrı olan bireylerin hayatları bütünleşir. Böylece bu bütünleşmenin kiminle olacağına ve nasıl bir yaşam sürüleceğine de karar verilmiş olur. Fakat kadınlar veya erkekler eş seçimi yaparken gelecek hayatlarında yollarının cezaeviyle kesişeceğini düşünmezler. Mahkûm eşi olma deneyimi eş seçimiyle birbirine karışan hayatlar üzerinde ciddi şekilde etkili olur. Bu beklenmedik durum, eş seçimi sürecinde hiç hesaba katılmayan bir gerçeği ortaya çıkarır, "mahkûm eşi olma deneyimi". Mahkûm eşi

olma deneyimi, genellikle zorluklarla dolu, sabır ve fedakârlık gerektiren bir deneyimdir. Yani sadece mahkûmun değil, mahkumla simbiyotik ilişki içindeki kişilerin özellikle de birlikte hayatı paylaşan kadınların da yaşamlarını yeniden inşa eder. Örneğin adliyede kâtip olarak çalışan Rukiye, resmi evliliğinin yapılmasına 10 gün kala nişanlısının cezaevine girdiğini ve resmi evlilik tarihini ertelenmesine neden olduğunu şu şekilde anlatmıştır:

> Tanıştığımızda madde kullanımından dolayı dosyası olduğunu biliyordum. Benimle tanıştıktan sonra madde kullanmayı bıraktı. Hiç kullandığına şahit olmadım. 9 ay boyunca ne kullandığını duydum ne de şüphe duydum. Benimle tanıştıktan sonra o çevresini de arkadaşlarını da ki muhtemelen arkadaşlarından kaynaklıydı hepsini bıraktı, bıraktığını söyledi. Dediğim gibi ben de katibim az çok anlıyorum insanları. Hiçbir şekilde kötü bir şeye rastlamadım, ne de olumsuz hal ve tavrı vardı. Ben tamamen ikna oldum o 9 aylık süreçte ama işte kendisi bu süreçte Kovid iznindeydi. Tam sürecimiz güzel ilerlerken birbirimizi tanıma aşaması nişanlandık hatta nikah günümüzü aldık Eylül ayına ama Ağustos'ta Kovid izni bitti ve yeni yasa eski dosyasını kapsamadı. Ceza tarihi eskiydi ama yeni yasa kapsamadığı için eski dosyasından kaynaklı cezaevine girdi. (Rukiye, 29, Üniversite, Nişanlı)

Hiçbir zaman yakın bir ilişki içinde olamayacağını bilerek evlenmek çok zordur. Aynı zamanda ayrılmayı düşünmeyen kadınlar için cezaevinde olan bir erkekle beraberliği sürdürmek, aile görüşü yapamamak ve eş olarak ziyaret edememek de güçtür. Çünkü resmi nikahı olmayan kadınlar, arkadaş listesinden ziyarete katılabilirler. Bunu istemeyen kadınlar cezaevinde de olsa resmi nikah yapmak istemektedir. Yasemin, hem kendi yaşının küçük olması hem de eşinin küçük yaştan beri yoğun suç geçmişinin olmasından dolayı resmi nikah yapamadığından bahsetmiştir. Sonrasında eş olarak ziyaret etmek ve ödüllerdeki aile görüşünden faydalanabilmek için cezaevinde evlenmek zorunda kalmıştır. Cezaevinde evlenmek, geleneksel evlilik ritüellerinden uzak, alışılmamış bir evliliktir. Genellikle toplumda evlilik önemli bir dönüm noktası olarak tanımlandığından ritüelleri çoktur. Söz, nişan, kına, düğün, kutlamalar, toplumsal onay, ailelerin ve çevrenin katılımı evlilikle ilgili baskın imgelerdendir. Gelinlik, damatlık, müzik, yemek vs. ritüellerle evliliğin sembolik anlamı pekiştirilir. Ancak cezaevinde gerçekleştirilen evliliklerde, bu imgelerin çoğu ya hiç var olamaz ya da oldukça sınırlı bir biçimde alan bulur. Cezaevinde evlilik sınırlı imkanlar içinde prosedürel bir anlam taşır. Burada yapılan, toplumsal onay ve kutlamalardan ziyade,

yasal birlikteliğin cezaevi rejimine uygun bir şekilde kurulmasıdır. Düğününe 10 gün kala eşi cezaevine giren Rukiye, bu şekilde başlamadığı evlilik ritüellerinin sonu olan düğününü cezaevinde yapmak istemediği için "cezaevinde evlenmek istemediğini" belirtmiştir. Yasemin ise eşinin ceza süresinden dolayı mecbur kalarak baskın evlilik imgesinin dışında, cezaevinde gerçekleştirdiği evliliğini şöyle anlatmaktadır:

> Ben ziyarete giremedim, bir süre. Arkadaş listesi var ona yazdırdı beni. Benim yaşım dolduktan sonra cezaevinde nikah yaptık düzenli gitmeye başladım…O güzel anında kimse yanında değil. Genç kızların hayalidir gelinlik giymek. Sevdiklerinin yanındayken evlenmek ama ben gelinlik giymedim. Ben bu hayalimi yaşayamadım. Ne ben onu damatlıkla görebildim ne de o beni gelinlikle görebildi. Biz bunları yaşayamadık. Herkes düğün yapar bir anısı hatırası olur benim hiç anım hatıram yok. Eşimin yanımda olması yeterli ama bazı şeyler üzüyor. Tabi bu da kader yapacak bir şey yok ama geldi geçti işte. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Yasemin, cezaevinde evlenmiş olsa bile olağanın dışında gerçekleşen resmi evliliğinden "Cezaevinde evlenmek çok kötü bir şey ben hiç böyle hayal etmemiştim" sözleriyle hissettiği eksikliği ve hüznü anlatmaya çalışmıştır. Geleneksel evliliğin toplumsal kutlama ve sembolik anlamları yerini, cezaevi rejimine uygun prosedürlere bırakmıştır. Bu prosedür Yasemin'in hayallerini karşılamadığı için hafızasında evliliğine ilişkin bir şey olmadığını ifade etmektedir. Ailelerin, arkadaşların ve toplumsal onayın yokluğu, fiziksel ve duygusal sınırlandırmalar cezaevinde yapılan resmi evlilikleri daha bireysel veya soyut bir hale getirdiğinden buradaki evlilik Yasemin'in üzüntüyle hatırladığı bir anı olarak kalmasına neden olmuştur. Yine de cezaevinde olan bir erkekle beraberliği daha nitelikli sürdürmek, aile görüşü ve eş olarak ziyaret edebilmek için mahkûm eşleri, cezaevinde de olsa resmi nikah yapmak istemektedirler. Cezaevinde evlenen kadınların çoğunluğu evliliklerini acı bir duyguyla hatırlar (Comfort, 2007). Mahkûm bir erkeğin cezaevinde de yanında olmak, sadık bir eş olmak gibi görünse de hiçbir zaman yakın bir ilişki içinde olamayacağını bilerek evlenmek zordur. Ancak bazen cezaevinde evlilik bile mümkün olamamaktadır. Örneğin devlet memuru olan Burçin'in eşinin, tıpkı Yasemin'in eşi gibi yoğun suç geçmişi bulunduğundan resmi nikah yapamamışlardır. Sonrasında cezaevinde resmi nikah yapmak istese de uygun şartların sağlanamaması nedeniyle mümkün olmamıştır. Burçin bu süreci şöyle anlatmıştır:

> Hayır aile görüşü hiç yapmadık. Bizim resmi nikahımız olmadığı için bizim öyle bir şansımız yok. Biz çok fazla nikah tarihi aldık ama eşimin çocukluktan beri işlediği suçlar, sabıkaları, dosyaları vs. hep böyle nikah tarihi alıyorduk. Sonra bir bakıyorduk eşimi karakola götürmüşler falanca ifadesi var. Sonra da tutuklanıyordu açık cezaevine götürüyorlardı. İşte 7 ay 15 gün hapis cezası alıyordu. Hep tarihleri kaçırıyorduk. Bir ara Bilecik açık cezaevinde yattı. Hep biz erteledik, erteledik… En sonunda yüklü bir ceza alınca öyle kaldı. Ama Maltepe cezaevinde de çok denedik nikah yapmayı pandemi dönemi olduğu için eşimin kimliği yoktu cezaevine girdiğinde. Kimliği kayıptı. Biz kimliğini çok çok sonra bulduk. Sonra cezası kesinleşti babasını vasi olarak atadılar. Babasının dışarıda nikah için evrak işleriyle uğraşması gerekiyormuş halletmek için. Kayınpederim de ona yanaşmadı zaten yaşlı. Biz de çıkınca kıyarız dedik. Ama 11 yıldır evliyiz 3 çocuğumuz var. Arkadaş listesinden ziyarete giriyorum. Hatta benim küçük kızım da arkadaş listesinden giriyor. Ben kızıma doğum yaptığımda eşim Bilecik cezaevinde yatıyordu. Sonra bu tarafa geldi. Ama o dönem pandemi de kızımı doğurdum. Eşim kimliğini çıkartamadığı için ben kimliğini çıkarttım. Eşim tahliye olduğunda nüfusa giderek tanıma yapacak babası benim diyerek. (Burçin, 34, Lise, Memur)

Eşiyle resmi bir nikah gerçekleştirememiş olması, bürokratik engelleri arttırmakta, kişisel ve ailevi hayatları zorlamaktadır. Aslında Burçin'in bu deneyimi sadece mahkûm eşinin değil, çocuklarının da derinden etkilendiğini göstermektedir. Nikahlarını gerçekleştirememeleri, toplumsal anlamda tanınmayan bir birlikteliğin yanı sıra çocuğun da tanınmamasına, kardeşleriyle farklı soy isimlere sahip olmasına ve arkadaş statüsünden babasını ziyaret etmesine neden olmaktadır. Katılımcılardan bazılarıysa gerek ailelerinin isteği gerek kendi düşüncelerinden dolayı cezaevi içinde evlenmekten kaçınmaktadır. Fakat yine de ilişkiyi yıllarca sürdürmekte ısrarcı davranmaktadır. Kadınların bekledikleri süreye bakıldığında Braman'ın (2004) vurguladığı "cezaevinin bütünleştirici işlevinin" öne çıktığı görülür. Aile ve akrabalık ilişkilerinin temelinde karşılıklılık normu vardır. Hapsedilme ailenin kaynaklarını tüketerek ve bu normu işlevsiz kılarak parçalayıcı işlevleri ortaya çıkardığı gibi bütünleştirici işlevleri de ortaya çıkabilir. Bütünleştirici işlevden kasıt simbiyotik ilişkinin hapsedilmeyle birlikte itibar kazanmasıdır. İpek ve Belgin bütünleştirici işlevin farklı şekillerde de olsa hâkim olduğu örneklerdir. Her iki katılımcıda yine seçim hakkı olsa eşlerini seçeceklerini söylemişlerdir. Fakat İpek cezaevinde resmi nikah yapmayı

artık göze alsa da Belgin her ne olursa olsun cezaevinde evlenmeyi düşünmemektedir. İpek ve Belgin deneyimlerini şu şekilde anlatmıştır:

> Bizim resmi nikahımız olmadığı için arkadaş listesinden giriyorum. 14 yıldır İstanbul Maltepe cezaevinde yatıyor. Daha şu ana kadar 14 yıldır tek bir görüşünü dahi kaçırmadım. Annem cezaevinde evlenmemize izin vermiyor. Şöyle anlatayım kardeşim nişanlımın cezası çok uzun bana kalsa ben yine evlenirdim. Ailemin ilk çocuğuyum benden küçük bir kız kardeşim var, o evli. Yıllar önce anneme bir söz verdik cezaevi şartlarında evlenmeyeceğiz diye. Annem şu an cezaevinde olmasına bir şey demiyor ama o kadar yıl dayanamam ayrılırım, ayrılacaksam da evlenmiş olmayayım diye düşünüyor. Tabi anne gözüyle bakıyor. Ama artık bu sözümüzü yiyeceğiz gibi duruyor. Çünkü biraz da 2023 seçimlerini bekledik belki af çıkar diye. Ama baktık o da olmuyor. Belki bu sene cezaevinde evlenebiliriz. Yeni çıkan yasayla eşimin soyadını almadan evlenebiliyormuşum. Kendi soyadımla kalarak gizli bir şekilde evlenmeyi düşünüyoruz. En azından bir nikah yaparız. (İpek, 35, Lise, Nişanlı)

> Cezaevindeki benim ikinci eşim. 12 yıldan beri evliliğimiz var. Kendisinin aranması vardı o yüzden resmi nikah yapamadık. Ama 12 sene dini nikahla birlikte yaşadık. Suçu da dolandırıcılık. Ben biliyordum her şeyi yani eşim bana asla yalan söylemez biliyordum. Ben bile bile lades dedim. Yine olsa yine eşimi seçerim yine beklerim. 12 yıldan beri beraberliğimiz var. Ve gün geçtikçe ben eşime daha çok âşık oluyorum. Çıktıktan sonra resmi nikah yapmayı düşünüyoruz. Biz zaten nikah yapacaktık da araması vardı. İçeri girmesini istemedik. İçeride nikah kıymayı da istemiyoruz. Benim ailem cezaevinde nikahı kabul etmiyor. (Belgin, 52, Lise, Dini nikahlı)

İpek ve Belgin'in bilinçli bir şekilde ilişkiye devam etmeleri ve eşlerine olan bağlılıkları benzerdir. Cezaevinin bütünleştirici işlevi eşlerine olan bağlılığın daha da artmasına ve kendi anlatımlarına göre ilişkilerinin daha istikrarlı bir dönemindedirler. Ancak cezaevinde resmi nikah yapmaya bakışları farklıdır. İpek, genç yaşta tanıştığı ve uzun yıllardır beklediği eşiyle artık evlenmek isterken, annesi bu evliliğin belirsizlikler ve toplumsal kabul açısından sakıncalı olduğunu düşünmektedir. Belgin ise daha önce evlenip boşanmış olmasına rağmen, dini nikahlı eşini toplumsal açıdan meşru kılmak için resmi

evlilik yapmak istemektedir. İpek için evlilik, uzun bekleyişin bir sonucu ve kişisel bir kararken Belgin için daha çok toplumsal olanla ilişkilidir. Çünkü cezaevi atmosferi veya cezaevi psikolojisi içinde resmi nikah yapmak toplumun baskın evlilik imgesinin ve hayal edilenin dışında bir deneyimdir. Evlilik ritüelinin zihinlerindeki anlamı, cezaevi atmosferinde kıyılacak nikahla benzer anlamı taşımamaktadır.

İnsanların diğer insanlarla ilişkisi diğer bir deyişle simbiyotik ilişki, toplumsalın devamı için önemlidir. Mahkûm ve eşi arasındaki ilişki de bireyler için önem taşıdığından genellikle ilişkilerini zorlu cezaevi şartlarına rağmen sürdürmeye çalışırlar. Ancak bu ilişkilerin dezenformasyonu sadece maddi olarak değil toplumsal olarak da sorunların öne çıkmasına neden olur. Hatta zaman zaman güçlü bir sosyal sermaye olarak görülen simbiyotik ilişkiler faydadan ziyade yük haline gelebilmektedir. Örneğin mahkûm bir eşe sahip olmak toplumsal alanda hoş karşılanmaz. Fakat sosyal sermayeyi ele alan çalışmalar mahkûm eşi olma gibi deneyimlerden meydana gelen sonuçların etkisini göz ardı etmiştir. Kadınlar mahkumla olan simbiyotik ilişkileri nedeniyle yayılan zarardan dolayı (zararı azaltabilmek adına) bu ilişkiden çekilebilmektedir. Bu çekilme bazı kadınların ifadelerine göre ziyaretlere daha az gidip gelmekle başlamaktadır. Eşinin cezaevine girmesinden 7 yıl sonra mahkûm olan eşiyle evliliğini sonlandırma kararı alan Zehra bu süreçten şu şekilde bahsetmiştir:

> Ben çok netim. Ama boşanmayı iki yıldır düşünüyordum iki yıl boyunca ben söylüyordum o (eşi), sürekli benden zaman istiyor. 3 ay daha 6 ay daha diyor. Tamam diyorum belki düzelir. Bakıyorsun 3 ay geçmiş değişen yok 6 ay geçmiş değişen yok. İçeriyi görmüşken tavırlarının değişmesini istiyordum. Ben bu kadar kendimden fedakârlık etmişken onun da olumlu yönde değişimini görmek istiyorum. Onu da göremeyince insan iyice soğuyor… Valla işte bir süre sonra o sevgiyi de bitiriyorlar. Biz buradayız aman lafımıza sözümüze dikkat edelim dışarıdaki direğimiz, elimiz kolumuz, desteğimiz, bu kadın bizim için çocuklar için çabalıyor düşüncesini göremediğimde kendimi geri çekmeye başladım. Yani biz son iki yıldır doğru düzgün iletişim kuramıyoruz, ben kendimi ifade etmeye çalışırken o çok farklı yerlere çekip farklı tepkiler veriyor. Bu süreçte biraz zor geçtiği için açıkçası çok fazla gidip gelmiyorum bu aralar. (Zehra, 37, Lise, İşletmeci)

Kadınların maddi ve manevi yalnız olduklarını hissetmeleri, sorumlulukları ve yüklerinin görmezden gelinmesi önce yavaş yavaş çekilmeye yine karşılık bulamadığında boşanmaya gitmektedir. Zehra da eşinden duygusal olarak ümidini kestikten sonra boşanma konusunda daha net adım atabilmiştir. Tam da bu nokta da Braman'ın (2004) "hapsedilmenin parçalayıcı etkisini" mahkumla kurulan simbiyotik ilişkinin, hapsedilme sürecinde itibarını kaybetmesiyle karşılaşırız. Bekleyen kadınlar yaptıkları büyük fedakarlıklara işaret ederek aslında sayılarının az olduğunu belirtmişlerdir. Bu sebeple katılımcıların da belirttiği üzere cezaevi boşanmaları daha görünür olmaktadır. Eşi uyuşturucu satıcılığından içeri giren Esma "Bekleyen eşler olarak biz çok az sayıdayız. Eşler genelde hep boşanıyor. Özellikle uyuşturucudan verilen suç cezaları çok uzun olduğu için genelde uyuşturucudan yatanların eşleri hep boşanıyor. 18 yıl alıp da bekleyen kişi sayısı çok azdır" diyerek boşanmayan kadın olarak azınlıkta olduklarını vurgulamıştır. Esma'nın ifadeleriyle mahkûm eşleri toplumda görünmezdir. Toplumsal destek sistemi içinde de yer edinemeyen kadınlar, yaşadıkları yalnızlık ve çaresizliği aşmak için boşanmayı çıkış yolu olarak görebilmektedir. Fakat çalışmama katılan 20 katılımcıdan 2 kişi boşanmış ve 2 kişi de boşanma aşamasındadır. Bu kadınlar boşanma gerekçesi olarak mahkûma verilen ceza süresini değil de hapsedilme öncesi yaşamları ve evliliklerinin niteliğini düşünerek boşandıklarını/boşanmak istediklerini ifade etmişlerdir. Bu kadınlardan biri olan Banu, "Cezaevi öncesinde de problemler yaşıyorduk. İçeride olmasından ötürü değil de öncesinde yaşanan problemlerden ötürü boşanmak istedim. Aldatma, dayak, alkol ve uyuşturucu vardı. Ama 4 yıl bekledim" sözleriyle boşanma nedeni olarak ceza süresini değil de eşiyle olan ilişkisinin niteliğini boşanma sebebi olarak anlatmıştır. Yine de belki değişir umuduyla 4 yıl bekleyen Banu, eşinin ilgisizliğinin devam etmesi nedeniyle boşanmıştır. Banu kendisini boşanmaya götüren süreci şu şekilde açıklamıştır:

> Babası cezaevine girdiğinde çocuğum küçüktü 3 yaşındaydı. Ben çalışmak zorunda kalmıştım. Oğluma babaannesi bakıyordu. Çocuktan önce çalışıyordum. Ama çocukla ara vermiştim çocuğuma bakmak önceliğimdi. O zaman çocuğuma bakacak kimse de yoktu. Eşim cezaevine girince çalışmak zorunda kaldım. Sonra oturduğumuz ortam diyeyim, sonrasında yaşananlar, çocuğun düzeni, ona vakit ayıramamam özelde çalışıyordum o zaman şimdi memurum. Çocuğumla belki bir iki saat vakit geçiriyordum. Onu büyütmenin zorlukları. Tek başıma verdiğim mücadele. Hastalandığında hastaneye tek başıma götürmek. Gece olduğunda hastaneye

> gidememek gibi boşanma nedenlerim var. Şey olarak bakıyorsun ben zaten tek başımayım. 6 yıl oldu içeriye gireli. Ondan öncesi de tektim varlığıyla yokluğu birdi. E ben zaten tek başıma bir mücadele içindeyim. Çocuğumla ilgileniyorum. Çocuğumun sorumluluğu ben de. Okuluydu şuyuydu buyuydu oraya götür et. Kendime bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Ama kendime vaktim yok. Sürekli onun hayatıyla ilgili planlar içerisinde olmam ve tek başıma olmam aslında hem duygusal anlamda hem de öfke anlamında çok fazla etkisi olduğu için bir yerde pes ediyorsunuz. Zaten yok karşı taraf. Cezaevine girmeden öncesinde de duygusal anlamda yoktu. Diğer ihtiyaçları geçtim. İnsan uzak bir yerde olur ama varlığını her zaman hissettirir. Varken yoktu. E sonrasında da yok. Zaten yok diye bir şekilde hayatıma devam edip güçlü olmaya çalıştığım için bir süre sonra pes ettim. (Banu, 32, Lise, Memur)

Tek ebeveyn olan kadınlar, eşlerinin hapsedilmesinden dolayı sıkıntı yaşamaktadır. Erkekten gelmesi beklenen desteğin gelmemesi veya kaybedilmesi maddi ve manevi zorlukların önünü açar. Bu durum kadınları daha bağımsız olmaya ve rollerini eşlerinden ayrı olarak tanımlamaya iter. Tek ebeveyn olan kadınlardan ilgili eşlere sahip olan kadınlar boşanmayı düşünmezken benzer ilgiyi göremeyen katılımcıların boşanmaya karar verdiği görülmüştür. Tek ebeveyn olan katılımcıların, tek başına verdikleri mücadelenin eşleri tarafından görülmemesi ve takdir edilmemesi, boşanma sürecinde belirleyici olabilmektedir. Bununla birlikte yine de cezaevinde olan mahkûmdan boşanmak kolay değildir. Kadınlar için başlı başına yıpratıcı olan boşanma, mahkumla anlaşmalı bir boşanma davası sağlanamaması halinde daha sıkıntılı bir sürece yola açabilmektedir. Zehra da boşanma isteği karşısında eşinden beklemediği tepkiyle karşılaşmıştır. "Boşanmak istediğim için çok tepkili. Ben boşanmayı iki yıldır dile getiriyordum. O da olmazsa değişmezsem, yapalım diyordu. Olmadı şimdi ben de adım atınca yine büyük bir tepki verdi. Bana bunu burada yapmayacaktın" sözleriyle tepki gösterdiğini anlatmıştır. Bu tepkiler korkutsa da artık eşi olmadan daha mutlu ve huzurlu olacağını düşündüğü için boşanma konusunda ısrarcı davranmıştır. Zehra eşine boşanmak istediğini söyledikten sonra aldığı tepkileri ve tedirginliğini şöyle anlatmıştır:

> Biz ziyarette bir tartışma yaşamıştık. Bu anlattığım olay bir buçuk yıl önce oldu. Ben iki yıldır aynı şeyleri söylüyordum. Eşime dedim ki 'Bak bu şekilde olmayacak

> medeni bir şekilde bitirelim. Birbirimize saygı çerçevesinde, çocuğumuz var, birbirimizin yüzüne bakacağız, aynı köyde yaşıyoruz. Birbirimizi illaki göreceğiz kötülük olmasın' dedim. Sadece kafasını sallamıştı. Mahkumların vakti doldu zil çaldı yani ziyaret bitti çıkarken de bana sımsıkı sarıldı ben kemiklerim kırılacak sanmıştım o an 'Ben o kadar medeni bir insan değilim' demişti. Halbuki dışarıda görseniz karıncayı incitmeyecek bir insandır. Orada çok korkmuştum gerçek manada. Çıkınca sorun olur mu boşanmamız bilmiyorum. Benim davaya sunmadığım şeyler var. Mesela yine bir tartışma yaşamıştık. Bundan bir buçuk ay önce işten de yeni gelmiştim evdeydim. Bir şeyler söyledi benim de zoruma gitti ben gerçekten geç saatlere kadar çalışıyorum. Ertesi gün eşim beni aradı 'Çıktığım ilk gün seni ortadan yok edeceğim. Şu an sesini duyan, yüzünü gören hiç kimse seni göremeyecek' dedi. O zaman daha çok korkmuştum. Nasıl yani dedim. O da lafı çevirdi 'ben seni alıp götüreceğim şu an annen, erkek kardeşin, kız kardeşinden uzaklaştırıp seni başka bir memlekette yaşayacağım' diye çevirdi. Bu cümleler üst üste kurulduğunda biraz korkutucu olmuyor değil. İnsan korkuyor evet. (Zehra, 37, Lise, İşletmeci)

15 yıllık eşinden ölüm tehdidi içiren bir cevap alması Zehra'yı korkutmuştur. Her ne kadar 3 çocuğunun babası ve uzun süredir tanıdığı biri olsa da 7 yıllık cezaevi hayatında değişmiş olabileceğini düşünmektedir. "Şu anda 7 yıldır cinayetten içeride ve çevresindeki insanların suçlu olmasından nasıl etkilendiğini bilemem. 7 yıldır yanında değilim ama ister istemez korkuyorum. Cezaevinde olması ve orada cinayetten yatan biri olarak var olması ona farklı bir güç vermiş olabilir bundan korkuyorum" sözleriyle korkusunu ve tedirginliğini ifade etmiştir. Eşinin cezaevinde kaldığı süre zarfında cezaevi alt kültürüyle temasının artması, cinayetten suçlu olması nedeniyle kişiliğine tam olarak güvenememesi ve kurduğu zayıf ilişkiler Zehra'nın bu ölüm tehditleri karşısında tedirginliğini arttırmaktadır. Fakat Zehra ailesi, arkadaşları veya hukuki destek alabileceği hiç kimseyle bu durumu paylaşamamıştır.

Boşanma sürecinde, mahkumla ortak çocuk sahibi olan kadınlar daha çok yıpranabilmektedir. Mahkumla olan bağının kop(a)mayacak olması, kadınların boşanma kararı verirken zorlanmasına ve süreci daha ayrıntılı düşünmesine neden olur. Boşanma aşamasında olan veya boşanan toplamda 4 katılımcıda bu süreçte mahkumlar tarafından

"çocukları ellerinden alınmakla" tehdit etmiştir. Çocukların zaten mahkûm bir ebeveyne sahip olmasından dolayı yaşadıkları sorunları minimuma indirmeye çalışan anneler, çocuklarına yeni bir sorun yaşatmamak adına boşanmayı ya ertelemekte ya da ortak velayet konusunda (mahkûmiyet süresinin uzunluğunu göz önünde bulundurarak) mahkumla anlaşmaktadır. Örneğin çocukları reşit olduktan sonra mahkûm cezaevinden çıkacaksa kadınlar, velayet konusunda mahkumla anlaşma yolunu seçmektedir. Banu da eşi cezaevine girmeden öncesinde bile boşanmak istediğinde çocuğuyla tehdit edilen katılımcılardan biridir. Bu süreçte "Çocuğu sana vermem. Sen çalışmıyorsun annen yok baban yok devlet sana mı verecek derdi. Beni hep çocuğumla tehdit etti boşanmak istediğimde. Ama o cezaevine girip çocukta bana kalınca onun da etkisi oldu boşanma kararını vermemde" sözleriyle kendisinin artık boşanma kararını rahat bir şekilde alabilmesinde eşinin cezaevinde uzun bir süre kalacak olması etkili olduğunu söylemiştir. Boşanma sürecini Banu şu şekilde anlatmıştır:

> Artık çocuk benimle onun eli kolu bana bağlı. Hala bana uğraştıracağım seni, vermeyeceğim çocuğu çekişmeli dava olacak dedi. Ben de inat ettim. Çocuk her hâlükârda ben de kalacak. 5-6 yıldır ben bakıyorum bu çocuğa sen var mısın? Yoksun! Her şeyiyle ben ilgileniyorum. Ben de dava açtım. Çocuğu kaçırırım göstermem dedi. Ortak velayete karar verdim. Ama ben onun için değil kendi çocuğuma yaşatmam böyle bir psikolojiyi. Ben her zaman görüştürüyorum. Görüşlerine gönderiyorum. Telefonda görüştürüyorum. (Banu, 32, Lise, Memur)

Banu'nun deneyimi, cezaevinde olan bir eşle yaşanan zorlukların ve özellikle çocuk üzerinden süren çatışmaları göstermektedir. Mahkûm fiziksel olarak çocuğuyla daha kısıtlı bir bağ kurabilse de çocuğu bir güç unsuru olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bu tür tehditler mahkumların cezaevinde de olsa nüfuz alanını oluşturma veya korumaya yönelik çabalarıdır. Özgürlüğü elinden alınan mahkumlarla boşanmak isteyen kadınlar arasındaki tek bağ, çocuklarıdır. Bu nedenle çocuklar boşanma aşamasında erkeklerin elinde kalan tek kontrol aracıdır. Fakat Banu eşini değil de çocuğunun psikolojisini düşündüğü için babasıyla görüştürmeye özen gösterdiğini anlatmıştır. Bir anne olarak çocuğunun psikolojisini etkileyecek kötü bir durum yaşatmamak için görüşlerine düzenli olarak götürmekte ve telefonla iletişim kurmalarını sağlamaktadır. Boşanma aşamasında olan Zahide de eşiyle boşanma aşamasına gelmeden önce ziyaret günleri eşinin "çocukları getirme çok ses

yapıyorlar" dediğini fakat boşanma sürecinde çocukların telefona çıkmamasını, kısa veya net konuşmasını bile eşinin kendisini suçlamasına neden olduğundan bahsetmiştir. Mahkumlar, cezaevine girdikten sonra boşanma davası açan eşlerine karşı çaresizliğinde çocukları kullanmaktadır. Kadınların bu konuda pragmatik çözümü "ortak velayet" fikridir. Cezaevindeki babanın çocuğa fiziksel erişimin sınırlı olacağı, velayet çatışmasında çocuğun etkilenme ihtimali ve mahkûmun çıktıktan sonra cezaevinde edindiği alt kültürle nasıl bir insan olarak çıkacağını bilmedikleri için boşanma sürecinde olan kadınlar, bu orta yolu seçmekten yana olmaktadır. Bu konuda Banu'nun kayınvalidesinin "Ortak velayet yap zaten içeride dışarı çıkamaz. Çıktığında çocuğun kaç yaşında olacağı da belli değil. Oğlunun seni bırakıp babasına gitmesi de mümkün değil. Ortak yap ki çıkınca seninle uğraşmasın. En azından oğlumun sizde aklı kalmasın" sözleri kendi oğlunun yanlış bir şey yapmasından korktuğunu göstermektedir. Mahkûm her ne kadar "çocuğu kaçırırım göstermem" gibi manipülasyon odaklı konuşmaları olsa da Banu çocuğunu koruma içgüdüsüyle hareket etmeye devam ettiğini söylemiştir.

Eş seçimiyle birlikte hayatlar birbirine karışmakta simbiyotik ilişkiyle beraber bütünleşme yaşanmaktadır. Fakat hapsedilmenin de bütünleştirici ve parçalayıcı etkisi bulunmaktadır. Eş seçimiyle birlikte kendi alanlarından çıkıp birbirine karışan hayatlar için cezaevi, bu bütünleşmenin sürekliliğini etkilemektedir. Çalışmalarda (Kolay Çepni ve Özbesler, 2020) evde bir erkeğin var görünmesi nedeniyle toplumsal korunmanın sağlandığı ifade edilse de bazı çalışmaların (Payza, 2019) sonuçlarına benzer olarak benim çalışmamda da erkeklerin hapsedilmesiyle birlikte yaşamlarında maddi ve manevi olarak olumlu değişimler yaşayan kadınların, daha öncesinde hiç düşünmediği boşanmayı düşünmeye başladığı görülmektedir. Toplumsal alanda evde bir erkeğin var olmasının getirdiği avantajın ortadan kalkması ve dışarıdaki mücadelenin erkeksiz de başarılı olması boşanmak için adımlar atılmasını sağlamaktadır.

3.4.3. "Cezaevinin derdi ayrıdır ama kaynana, elti, görümce şiddetine maruz kalmak daha kötüdür!"

Akraba ve aile fertleri birbirlerinin ilgisine, sevgisine, desteğine ve varlığına her daim muhtaçtır. Özellikle hapsedilme sürecinde akrabalık ve aile ilişkisi maddi, manevi ve sosyal sıkıntıları atlatabilmek için önemlidir. Simbiyotik ilişki biçimlerinden biri olan aile ve akrabalık ilişkisi, karşılıklılık ilkesini öne çıkarır. Öngörülebilir ve güvene dayalı

karşılıklı ilişki, hapsedilme sürecinde hissedilen zararı azaltır. Karşılıklılık, benliğin ve diğerleriyle olan karşıtlığı bütünleştirmenin önemli bir yoludur. Bu nedenle her kültürde, akrabalıkla ilişkili güçlü normlar (Braman, 2004, s. 38) bulunmaktadır. Bireyin hayatını maddi, manevi ve sosyo-kültürel açıdan yapılandıran akrabalık ilişkisi, hapsedilme ve yeni maddi koşullar bu ilişkiyi derinden sarsabilir. Katılımcılardan sadece 5 kişi, eşinin ailesinden destek görmektedir. Bu aileler çocuklarından dolayı mağduriyet yaşayan kadınlara maddi ve manevi sahip çıkmaya çalışmaktadır. Örneğin Rukiye "Nişanlımın babası öğretmenmiş, vefat etmiş. Annesi de emekli hemşire. Ailesiyle aram iyi onlar zaten düğün ertelendiği için bana karşı kötü hissediyorlar. En azından maddi şekilde destek olarak açığı o yönden kapatmaya çalışıyorlar. O yönden sıkıntım yok" diyerek eşinin ailesinin sorumluluk duygusuyla yanında olduklarını belirtmiştir. Benzer şekilde 7 senedir eşi cezaevinde olan Yasemin, eşinin ailesinin kendisine sahip çıktığını, "Bu insanlar beni kendi kızlarından ayırmadı. Bana sahip çıkmasalardı böyle mücadele edemezdim" sözleriyle aktarmıştır. Kadınların ansızın desteksiz kaldığı hapsedilme sürecinde ailelerin desteğinin kadınlar için önemini göstermektedir.

Katılımcılardan 15 kişi ise eşinin hapsedilmesinden sonra akrabaları ve ailesiyle olan ilişkilerinin kötüye gittiğini anlatmıştır. Bu nedenle çalışmaya katılan kadınların büyük bir kısmı aile ve akrabalık ilişkilerinin yeniden düzenlendiğini belirtmiştir. Aslında babanın yokluğu nedeniyle tek ebeveyn olma değişen aile ilişkisi içinde ilk akla gelen problemdir. Fakat tek ebeveyn olma sürece yayılan bir etkiyken aile ve akrabalık ilişkilerine bağlı sorunlar, cezaeviyle tanışılan ilk aşamada ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada yakın aile ilişkileri içinde hapsedilme hem yıpratıcı hem sosyal ilişkileri yıkıcı olabilmektedir. Maddi çıkarların çatışması nedeniyle akrabalık bağlarının/ilişkilerinin bozulmasına binaen yeniden düzenlenmesi, kadınlar için önemli sorun alanlarından biridir. Hapsedilmenin ilk sürecinde kadınlar, eşlerinin ailesiyle sorunlar yaşadıklarını anlatmışlardır. Örneğin Zehra ilk şoku kendi ailesinin desteğiyle atlattığını eşinin ailesinden maddi manevi destek görmediğini "Benim hem dışarıda çalışmama istemiyor baskı yapıyorlardı hem de yardım etmiyorlardı" sözleriyle ifade etmiştir. Zehra hapsedilmenin ilk sürecinde eşinin ailesiyle yaşadığı durumu şu şekilde anlatmıştır:

> Tabi destek olmadıkları gibi dedikodular aile içinden de çıkabiliyor biz çok sürtüşme yaşadık bu yüzden eşimin ailesiyle. Ben çalışmaya başladıktan sonra hem destek

> olmuyorlardı hem de çalışmama laf ediyorlardı. Mesela 'otur çocuklara bak' diyorlardı. Ben zaten çocuklarımla gidip geliyordum. Çocuklarım çalıştığım kafede babamın yanında büyüdüler. Benimle sağda solda uyuyorlardı çok zor zamanlardı. Ama destek olan da yoktu. Bazen eşimin ailesine çocukları alsanız birkaç gün destek olsanız dediğimde bile istemediler. Bunu bile yapmadılar. (Zehra, 37, Lise, İşletmeci)

Nüfus yoğunluğunun düşük olduğu kırsal bölgelerde, dar sosyal çevre kadınların hayatlarında belirleyicidir. Zehra'nın eşinin ailesi de kırsal bölgedeki toplumsal yargı ve oluşabilecek dedikoduları engellemek adına çalışma hayatına girmesini istememiştir. Fakat çalışmadığı durumda maddi bir yardımda sağlamaktan da yakınlarının kaçındıklarını ifade etmiştir. Zehra gibi bazı kadınlar da hapsedilmenin yarattığı ilk şok ve çaresizlik duygusunun ardından, eşinin ailesiyle olan bağlarını kopardığından bahsetmişlerdir. İlk süreçte yardım ihtiyacı olan ama ihtiyacı karşılanmayan kadınların yanı sıra, mecburen eşinin ailesinin yanında yaşamak zorunda kalan kadınlar da bulunmaktadır. Kendisine sahip çıkacak ya da yanında çocuklarıyla yaşayacak bir ailesi olmadığı için Ayşe de mecburen kayınvalidesiyle birlikte yaşadığını söylemiştir. Aralarında hiçbir bağ ve paylaşım olmadığını söyleyen Ayşe, mecbur olduğunu "sadece kalıyorum yanlarında iyi kötü. Ama bu insanları sevmiyorum en ufacık hareketlerine dayanamıyorum mecbur kalıyorum" sözleriyle anlatmıştır. Çalışmama katılan ve eşinin ailesiyle yaşamak zorunda olan diğer kadınlar gibi Ayşe de cezaevinin zorluğu kadar eşinin ailesiyle yaşamak zorunda kalmasının da büyük bir zorluk olduğundan bahsetmiştir. Bu kadınlardan biri olan Erva kendi ailesiyle barışmadan önce eşinin cezaevinde olması nedeniyle kayınvalidesiyle yaşamak zorunda kalmıştır. Bu süreçte doğum yapan Erva yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

> Ailemle barışmadan önce kayınvalidemle yaşıyordum. Ne istesem yok diyorlardı. Büyük oğlumu doğurdum kanımda pıhtılaşma vardı. 10 gün boyunca bir ilaç kullanmam gerekiyordu. Kayınvalidem, kayınpederim, kayınbiraderlerim para yok dediler. Sonra ben arkadaşıma söyledim. Sağ olsun o arkadaşım aldı ilacımı. Arkadaşımın kocası bana ne dedi biliyor musun? 'Ben senin kayınpederinin yerinde olsam ne yapar eder o ilacı alırdım' dedi. Bu kadar olamazdı gerçekten. Ben onların cezaevindeki oğullarının çocuğunu doğuruyorum tek başıma ama onlar 'yok alamam para yok' diyerek kesip atıyorlardı. (Erva, 37, Lise, Evli)

Eşleri cezaevine giren kadınların, desteğe duydukları ihtiyaca rağmen genellikle maddi ve manevi destekten yoksun kaldığı tespit edilmiştir. Peki erkekler cezaevine girdiğinde aileleri neden onların eşlerine yardım etmeyi tercih etmemektedir? Ataerkil ilişkilerin hâkim olduğu Türk toplumunda kadın yakın çevrenin de "namusu" olarak görülmesine karşın cezaevi sürecinde 15 kadın neden yalnız bırakılmıştır? Buna verilecek cevaplardan ilki; tüm ailenin kadından sorumlu olduğu bu toplumsal yapıda aile ve akrabalar genelde kadına yardımcı olurken, evliliklerinin başından itibaren kabul görmeyen kadınlar hapsedilme sonrasında da destek bulmakta zorlanmaktadır. Eşinin ailesiyle sorun yaşadığını anlatan katılımcılar zaten evlilikleri boyunca bahsettikleri kişilerden destek görmemişlerdir. Örneğin Erva, "Evlendiğimizin ilk günü bile sabah 9 da kayınvalidem ev süpürmeye başladı. Süpürgeyi bizim kapıya zank zank vuruyordu. Onun için eve hizmetçi gelmişti" diyerek aslında eşinin ailesi tarafından sevgi ve saygıyla kabul görmediğini anlatmıştır. Yani bireyler arasındaki kişisel ilişkiler, hapsedilme öncesindeki akrabalarla olan ilişkilerin niteliği ve kadının aileye ne kadar kabul edildiği hapsedilme sonrasında kadına destek olma noktasında etkili olabilmektedir. Çünkü bu kadınlar, evlilikle yakın akrabalık ilişkisi oluşturmuş olsa da aileye sonradan katılmış kişiler, "el kızları" dır. Ataerkil sistemde sonradan oluşan bu akrabalık ilişkisi içinde güç mücadelesi her zaman olagelmiştir. Evlilik yoluyla oluşan bu akrabalıkta kadınların muteberliği yine erkeklere bağlı olsa da gelin genellikle ikincil konumdadır. Eşinin ailesi tarafından destek görmeyen Canan'a bunun nedenini sorduğumda, "Kaynanamın diğer oğlu da uyuşturucudan cezaevine girdi. O gelininin bakmayacağını bildiği için çocukları da var diye hem onların kirasını ödedi hem de mahkûma para gönderdi. Oğluyla gelini onları banka gibi kullandı" diyerek kendisinin çalışıp hem evinin giderlerini hem de eşinin ihtiyaçlarını karşılayacağına emin olunduğu için destek olunmadığını ifade etmiştir. Eşinin ailesiyle çok problemli bir ilişkisi olan Canan, eşi hapsedildikten sonra "Kaynanam ise gece yarısı yabancı bir şehirde beni evden kovmuştu. Cezaevinin derdi ayrıdır ama kaynana, elti, görümce şiddetine maruz kalmak daha kötüdür" diyerek bu ilişkinin kendisini hapsedilme sürecinde çok fazla zorladığından bahsetmiştir. Desteğe ihtiyacı olan Canan, kayınvalidesi, eltisi ve görümceleri tarafından ötekileştirildiğini, hapsedilme durumundan dolayı suçlandığını ve yalnız bırakıldığını söylemiştir. Tüm görüşmelerde kendisinin dışında gelişen ve evlenmeden önce kendisinin haberi bile olmadığı ceza durumdan dolayı bu kadar sorumluluk altına girmek zorunda kaldığından ve yalnız

olmanın zorluğundan bahsetmiştir. Canan'a göre eşinin ailesi tarafından yaşatılanlar, cezaevi derdinden daha kötüdür.

Kadınların içinde bulunduğu aile yapıları içinde hapsedilmeye kadar pasif ve bağımlı bir ilişkileri vardır. Cezaevinde olan mahkûmun ailesi, mevcut patriyarkal düzeni sürdürmeye çalışabilir ve kadının bağımsızlaşmasını istemez. Yardım etmek, kadının artık bu düzenden çıkmasını sağlayacağı için de aileler yardımdan kaçınabilmektedir. Örneğin Zehra'nın ailesi ve çevresi, zor durumda olduğunda yardım etmesine karşın güçlü ve bağımsız hale geldiğinde onu sorgulamış ve namus eksenli yargılara maruz bırakmıştır. Bu durum mahkûm eşlerinin, yalnızca eşlerinin hapsedilmesiyle değil, aynı zamanda toplumun namus algısıyla da mücadele etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Kadınların ekonomik durumlarındaki değişim, dış görünümlerindeki farklılık ya da yaşadıkları zorluklara rağmen ayakta kalmaları, çevreleri tarafından şüpheyle karşılanabilmekte ve ahlaki yargılamalara maruz kalmalarına neden olabilmektedir.

Konuyla ilgili literatürde ise kadınların ve mahkumların aileleri tarafından yalnız bırakılmaları "karşılıklık" ilkesiyle açıklanmıştır. Kadınlar dışarıda mahkumlar ise cezaevinde, yakın çevrelerinin maddi ve manevi desteğine ihtiyaç duymaktadır. Fakat aile ve akrabalık ilişkisi için önemli olan karşılıklılık ilkesinin hapsedilmeyle devre dışı kalması mahkûm ve mahkûm eşinin yalnız kalmasının önünü açmaktadır. Braman'a göre (2008) birçok mahkûm yakınının hapsedilme sırasında uğraştığı sorunlardan biri de başkalarının kendisiyle ne kadar ilgilendiği olmuştur. Hapsedilme sürecinde hem mahkumlar hem de mahkûm yakınları yakın ve uzak çevreden yakınlarının kendilerine ne ölçüde önem verdiğini sorguladığı bir süreç olmuştur. Bu süreçte hapsedilmenin maddi/marjinal maliyeti aile ve akrabalık ilişkilerindeki kopuşun önünü açmıştır. Kadınların el kızı olarak görülmeleri ve ikincil konumları, kendi çocukları da olsa mahkûm erkekler için de geçerli olmuştur. Örneğin gurbete gelin giden Saliha, eşi hapsedildikten sonra çalışmaya başlamış, çocuğuna da eşinin ailesi bakmadığı için bakıcı tutmuştur. Bakıcının çocuğuna kötü davrandığını öğrendikten sonra memleketine ailesinin yanına taşınmış, eşini de memleketindeki cezaevine aldırarak hayatını ailesinin yanında yeniden inşa etmiştir. "Eşimi de buraya aldırdık. Zaten ailesi eşime maddi/manevi destek olmuyordu. Ziyaretlerine bile hiç gitmediler" ifadesiyle ailenin mahkûmu da gözden çıkardığını anlatmıştır. Gamze ise eşinin ailesi tarafından yalnız bırakıldığını şu şekilde anlatmıştır:

> Hayır cezaevi ziyaretine eşimin ailesi gitmiyor. Onlar ya araba bulamaz ya para bulamaz. Yani varken olmaz. Harcamak istemezler yani. Çünkü eşim onları almaya alıştırdı. Vermeye alıştırmadı. Hep kendilerine almaya alışmışlar. Tamam ben eşimi parasız bırakmıyorum ama sizin de önemsemeniz onu mutlu eder. Ama bir kuruş veren olmadı. İçerideki mahkûmun psikolojisi için önemli şeyler bunlar. Eğer ben olmamış olsaydım herhalde kimse aklına gelip de bakmazdı. (Gamze, 42, Lise, Evli)

Hem karşılıklılık ilkesi hem de ailelerin çocuklarıyla sağlam/nitelikli bir ilişkisinin olmaması sadece kadının değil, mahkûmun da maddi manevi desteksiz yaşamlarını idame ettirmesini gerektirmektedir.15 katılımcının muhatap olduğu aileler, mahkûmiyet kesinleştiğinde sorumluluk kabul etmemek veya maddi bir kayıp yaşamamak adına manevi olarak da destek sağlamaktan kaçınmaktadırlar. Örneğin 6 yıllık evliliğinin 5 yılını cezaevinde geçiren eşine maddi manevi destek olan Canan, "6 yıldır evliyim bir kuruş bile istemedim ne kendim ne de eşim için o gün kasıtlı olarak istedim ve madem para gönderemeyeceksin bırak o zaman oğlumu cevabını aldım" demiştir. Gelini Canan'a ve öz oğluna maddi olarak destek sağlamak istemeyen kayınvalide manevi olarak bir paylaşım sağlamaktan da doğal olarak kaçınmaktadır.

Konuyla ilgili çalışmalarda (Kolay Çepni ve Özbesler, 2020; Akgün ve Tezel, 2017) kadınlar, hapsedilmenin şokunu ve yoğun etkisini çocuklarından destek alarak atlatmaktadır. Çocuklarından sonra kadınların yanlarında, kendi aileleri olmaktadır. Çalışmaya katılan birçok kadın, ilk süreçte aile üyesiyle temasını azaltsa da genellikle bağların kopmadığı ve en büyük destekçilerinin kendi ailelerinin olduğunu anlatmışlardır. Erva da yaşadığı bu sıkıntılardan sonra anneannesiyle barışmıştır. Kayınvalidesinde yaşadığı süreçteki halini "Anneannem, bana ölün gelmişti der. Dayım da bu kız nasıl iyi olacak iskelet gibi demiş. Anneannem ben onu iyi ederim demiş. Çünkü 37 kiloya düşmüştüm onların elinde" sözleriyle anlatmıştır. İkincil konumlarının mahkûmun anne ve babası tarafından hatırlatılan kadınlar, hapsedilme sürecinde çareyi kendi ailelerinde aramaktadır. Benzer şekilde eşiyle yaşadığı süreçte kendi ailesinden uzaklaşan Zehra, hapsedilme sonrasında ise kendi ailesinin desteğiyle ayağa kalkmış ve ilişkilerini tekrardan düzenlemiştir.

> Oradakiyle (eşiyle) her konuştuğunda daha fazla dibe çöküyorsun ve hiç kimseye verimli olamıyorsun. Mesela psikolojimin bozuk olduğu dönemler, benim annemle ilişkim bozulmuştu. Kız kardeşimle de konuşmuyordum. Sadece işe gidip

> geliyordum. Çocuklar, ev ve iş arasında mekik dokuyordum. Ama şimdi boşanma kararından sonra annemle, kız kardeşimle hatta çevremle de muhabbetim daha iyi hale geldi. (Zehra, 37, Lise, İşletmeci)

Boşanma kararı sorunlardan bir kurtuluş ve yeniden başlama fırsatı sunar. Kadının üzerindeki boşanmayla azalırken toplumsal ve duygusal olarak yeni bir yaşam kurma imkânı ortaya çıkar. Zehra da bu süreçte hayatını yeniden inşa ettiğinden bahsetmiştir. Kendi ailesiyle yeniden oluşturduğu ilişki, bu süreçte hem duygusal hem de pratik anlamda ayakta kalmasına yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Kadın, eşinin ailesi tarafından suçlandığı, desteklenmediği ya da görmezden gelindiğinde kendi ailesiyle olan ilişkilerini güçlendirmesi toplumsal statüsünü yeniden inşa etme noktasında kritik önemdedir. Zehra'nın da ailesinin ona destek olması yalnız bırakmaması maddi ve manevi destek olması, hayatını yeniden düzenlemesini kolaylaştırmıştır.

3.4.4. Kadın Gözüyle Mahkûm

Kadınların eşleriyle tanışmaları ve hapsedilme öncesindeki evliliklerinin niteliği hapsedilme sürecinde mahkûma bakışlarında etkilidir. Katılımcılardan neredeyse hepsi eşiyle arkadaş ortamında ya da sosyal çevrelerinde bizzat kendileri tanışmıştır. Eşiyle kendisi tanışıp evlenmeye karar veren bu kadınların çoğunun ailesi ilk başta bu eş seçimini onaylamamışlardır. 4 kadın ise görücü usulüyle evlenmiştir. Katılımcılara evliliklerinin niteliği sorulduğunda, ikisi boşanmış ikisi de boşanma aşamasında olan toplamda 4 katılımcı dışında, kadınlar evliliklerinde "mutlu" olduklarını ifade etmişlerdir. Hapsedilme öncesinde evliliklerinin niteliği hakkında sorulan sorulara tekdüze yanıtlar vererek evliliklerini, kısaca "iyi" veya "güzel" olarak tanımlayan 16 kadınla yapılan görüşmenin sonlarına doğru aslında kadınların, mahkumla olan ilişkilerindeki ciddi problemleri evlilikle bağdaştırmadıkları görülmüştür. Katılımcıların neredeyse hepsi evliliklerinin "iyi" olduğunu söylemesine rağmen "Ben aslında çok sorun yaşadım. Bugünlere kolay gelmedik" diyerek alkol ve uyuşturucu kullanımı, psikolojik ve fiziksel şiddet, eşin sorumluluktan kaçması, aldatma ve eşin ailesi kaynaklı sorunlardan bahsetmişlerdir. Sena ise boşandıktan sonra ilişkisinin devam ettiği ve resmi evlilik dışı çocuk sahibi olduğu 15 yıllık eşinin şiddet, aldatma, alkol ve uyuşturucu kullandığından şu şekilde bahsetmiştir:

> Ben daha önce eşim hakkında şiddet, tehdit ve dayak yüzünden şikâyette bulunmuştum. Baktığında 15 yıldır birlikteyiz. Ama 15 yıl dolu dolu bir ilişki değil. Takıntılı hasta ruhlu gitmeyen bir insandı. Öncesinde ben birçok defa aldatıldım. 3 yıl önce bir kadınla görüşüyordu. Ben onu kalbimden kafamdan bütün dünyamdan attıktan sonra farkına vardım. İşin bittiğini yani bende biterse bittiğini o zaman fark ettim. Tabi o süreçte şey de başlıyor. Tekrar gelmeleri gitmeleri başladı. Ocak 2023 den önceki iki yıl düzelmeler başlamıştı. Doktora kendi isteğiyle gidiyordu. Çocuklarıyla ilgileniyordu. Sonra bu para hırsı sanırım yaptığı bu yanlış şeyler huyundan vazgeçmesini engelledi. Sonra da 3 kg metamfetaminle[32] yakalanıp cezaevine girdi. Ben daha önce bunu değil de buna benzer bir madde kullandığını duymuştum. Bu süreçte onu hastaneye götürüp tedavi etmeye çalıştım. Ama her seferinde reddetti. Dengesiz hareketlerini görüyordum. Hasta olan bir insan bu şekilde davranır diye gözlemledim. Ama kabul etmemişti. Sonra en son bunu taşıdığını duydum. Bu ikinci kez taşıdığıydı. O gün taşıyıcılık yapacağında onunla gelmem için beni de ikna etmeye çalıştı. Ben de gelmeyeceğim sen eski davranışlarına geri dönüyorsun dedim. O gün yakalandı ve bir daha eve gelemedi. (Sena, 36, Lise, Boşanmış).

Sena 19 yaşında tanıştığı eşiyle değişken ve dalgalı bir ilişki dinamiği içinde olduğu gözlenmiştir. Eşinin düzeleceğine dair umudu olan Sena, yasaklı madde taşıyıcılığı yapmadan önceki iki sene için, "daha normal bir ilişkimiz olmaya başlamıştı ama bağımlılıkları ve para hırsı izin vermedi" diyerek eşine karşı ümidinin olduğunun fakat en son hapsedilme olayından sonra hayatından çıkarmaya karar verdiğini söylemiştir. 15 yıllık ilişkisinde yaşadığı şiddet, tehdit ve aldatmalar fiziksel ve duygusal şiddet döngüsünün sürdüğünü göstermektedir. Bu döngüde, Sena'ya karşı uygulanan şiddet çeşitleri aralıklarla tekrarlanırken bazı dönemler "geçici düzelmeler" yaşanmıştır. Benimle yaptığı görüşme boyunca eşi için "o şahıs" diyerek anlatmayı tercih etmiştir (O şahıs diye bahsettiği eşinden

[32] Metamfetamin, bağımlılık oluşturma potansiyeli yüksek olan captagon, amfetamin ve ecstasynin de yer aldığı ATS sınıfında yer alan sentetik bir uyarıcıdır. Yasa dışı uyuşturucu pazarlarında metamfetamin toz, kristal, sıvı ve tablet formunda bulunmaktadır. https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1nlar/2023_TURKIYE_UYUSTURUCU_RAPORU.pdf Erişim Tarihi: 30.07.2024.

en büyüğü 16 en küçüğü 4 yaşında olmak üzere 4 çocuk sahibidir). Hapsedilmeden öncesine kadar değişeceğine düzeleceğine dair umudu olan Sena, eşinin cezaevine girmesinden sonra çocuklarının soy ismini bile değiştirmek istediğini ve eşinin izini bulamayacağı bir yere taşınıp hayatını artık ondan tamamen bağımsızlaştırmak istediğini ağlayarak anlatmıştır. Duygusal olarak eşinden tamamen kopan fakat sorgulamaları devam eden Sena, görüşmeler esnasında eşinden öfkeyle bahsederken aslında onunla hesaplaşmaydı. Çünkü eşi Sena'yı anne ve babası olmadan kurumda büyüyen bir kadın olduğu için çoğunlukla "Sen bir hiçsin, benim parama muhtaç bir kadınsın, annen gibisin" sözleriyle aşağılamış ve yok saymıştır. Eşinin tüm bu yok saymalarına, yetersiz hissettirmesine ve manipülatif tavırlarına karşın cezaevine girdikten sonra farklı farklı işlerde çalışarak 4 çocuğuna yetebildiğini, araba ve motor kullanmaya başladığını söylemiştir. Yani Sena, eşinin hapsedilmesinden sonra kendini gerçekleştirme alanı bulabilmiştir. Eşinin "takıntılı ve hasta ruhlu" olduğunu ifade ederek patolojik davranışlarının artık farkında olduğunu belirtse de bu durumdan kurtulması zaman almıştır. Şiddet içeren ilişkilerden ve bu döngüden çıkabilmek için ciddi bir farkındalık geliştirebilmek ve duygusal bağımsız hale gelebilmek önemlidir. Sena'nın eşine bakışındaki dönüşüm kendi ifadesiyle, hapsedilme sonrasında, ilişkideki dengesizliği fark ettikten, duygusal ve fiziksel olarak kopabildikten sonra olmuştur. Yasemin de benzer şiddet ve aldatma sürecinden geçse de eşinin hapsedilmesi onda aynı etkiyi yaratmamıştır. Yasemin eşi hakkında şunları söylemiştir:

> Ben öyle bir insanın yolunu bekliyorum ki anlatsam değmez dersin… Eşim beni çok aldattı, şiddet uyguladı…. Dost hayatı çok yaşadı. O zamanlar çok pes ettiğim günler oldu. Aradığı şeyi ben de değil de diğer kadında buldu diye çok düşündüm. Fotoğraflar videolar gördüm, onlar çok ağır geldi bana. Hiçbir zaman unutmadım o fotoğrafları videoları gördüğüm anı. En yakın arkadaşımla dost hayatı yaşadı. Evim de gülüp eğlendiğim yediğim içtiğim insan, arkamı döndüğümde eşimle birlikte oluyormuş, benim haberim yok. Onu öğrendiğimde yıkıldım. Eve ocağa gelmiyordu. İster istemez insanın aklında soru işareti kalıyordu. Eve gelmediği zaman direk aklımdan o kadının yanında onunla zaman geçiriyor, aynı yatakta yatıyor düşünceleri beni yiyip bitiriyordu. Ama hiçbir şey yapamıyordum elim kolum bağlıydı. Telefonunu karıştırırken gördüğüm videolar, ses kayıtları, birbirine şarkı söylemeler bunları yaşadım. Belki ölüm olsa, bunlar kadar canımı yakmazdı. Yaptığı diğer hataları değil de bunu hiç unutamıyorum. En iyi arkadaşımın olması onunla bir hayat

yaşaması aklımdan çıkmıyor. Ama sevgi her şeyi unutturuyor. Bunu yaşayalı 9-10 sene oldu. Cezaevine girip çıktığı senelerdi. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Sena ve Yasemin'in hikayeleri, benzer temalardan oluşsa da farklı deneyimler ve tepkilerle şekillenmiştir. Her iki kadın da şiddet, ihanet ve travmatik olaylar yaşarken, bu olaylarla baş etme süreçleri ve ilişkilerindeki kırılma noktaları farklılık göstermektedir. Her iki kadının hikayesinde de aldatma ya da ihanet evliliklerinde gerileme yol açan temel sorun olarak görülmektedir. Sena eşinin kendisini defalarca aldattığını fark ettikten sonra, onu hayatından çıkarma kararı almış ve bu duygusal kopuş ilişkilerinin sona ermesine giden yolu açmıştır. Yasemin "Her şeyi unutabiliyorum ama bunu değil, bu elimde değil. Mesela görüşe gittiğim de o konu açılırsa bir anda sinirleniyorum. Ne söylediğimi bilemeyecek hale geliyorum. Çünkü adını duymak istemiyorum. Eşim sadece yere bakıyor yaptığım bir hataydı diyor" ifadesiyle seneler geçse de eşinin sadakatsizliğiyle baş etmede zorlandığını söylemiştir. Fakat Yasemin en yakın arkadaşıyla aldatıldığını unutamadığı halde eşinin ziyaretlerini kaçırmamaya hatta aile görüşü için dilekçeyi gerekli yere ulaştırabilmek adına türlü zorluklara katlanmaktadır. Yaseminin tüm yaşadıklarına rağmen "sadık eş" rolünde ısrarcı olmasında kendi annesinin ve içinde bulunduğu toplumun da etkisi bulunmaktadır. Annesinin de benzer şeyler yaşadığını söyleyen Yasemin, kendisini verilen "yuvanı bozma" mesajlarının evliliğini devam ettirmesinde önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Yeni bir düzen kurma konusunda destek göremediğinden, "fedakâr eş" kimliğiyle hareket ederek eşinin hatalarını, "yuvasını bozmamak" için görmezden gelmek zorunda kalmıştır. Bu durumu içselleştiren Yasemin, "O evden çıkmıştım zaten iyi günde kötü günde ailem burası olmuştu" sözleriyle bağımsız bir adım atmasının önüne geçen toplumsal ön kabule dikkat çekmiştir. Çünkü toplumsal beklentiler kadınların sorunlu ilişkilerde kalmasını, eşlerini düzeltmeye çalışmalarını ve evlilikleri için mücadele etmelerini gerektirir. Yasemin de eşinin ihanetine rağmen sevgisinin her şeyi unutturduğunu ifade ederek toplumsal beklentilere uygun bir şekilde yaşamını devam ettirmektedir. Sena ise cezaevi öncesi ve cezaevi sonrasındaki eşini karşılaştırarak fark ettiği eşinde fark ettiği değişikliği ve yaşadığı duygusal kopuşu şöyle anlatmıştır:

2 hafta önce konuştuğumuzda kitap okuduğunu söyledi. Çok farklı konuştu. O dışarıdaki bağıran öfkelenen adam değildi sanki. Hayatında biri de olabilir anlıyorum seni dedi. Bu sefer kelimeleri değiştirmeye başladı. O baskıcı, yakıştıran insan

değildi. Bana 'haklısın seni bu duruma ben bıraktım. Çocuklarımı bu şekilde ben bıraktım' dedi. Kitap okuduğunu söyledi o kitaptan kendine bir şeyler çıkartmış. Okuduğum kitapta kendimi gördüm. Sizi nasıl böyle bıraktım derken ağlıyor. Nasıl yaptım? Nasıl ettim? Cümlelerini kurmaya başladı. Demek ki oraya girmeden görmeyecektin dedim. Dışarıdayken lütfen kitap oku derdim. Kelime haznesi o kadar az ki sadece aşağılama ve bize küfretmeye yönelikti. Kelimeyi seçmez. Karşısındaki insanı o hakaretlerle, küfürlerle yok ederdi. Ama şu anki konuşmalarında hayatımda biri olsa da saygı duyacağını dışarı çıktığında da bana destek olacağını söylüyor. Bu sefer bu da beni korkutuyor. Benimle konuşabilmek için ılımlı olursa benim bu telefonu açacağımı düşünerek hareket edeceğimi düşünüyor olabilir. Ben yıllar önce de psikoloğa gittiğimde onu tanımlamamı istemişti. Ben hep "Aslında o özünde iyi bir insan". Gerçekten iyi bir insan tedavi olsa ortaya çıkacak. Yetişme tarzı gördüğü şeyler o yüzden böyle davranıyor' demiştim. Doktor hanımda 'Hayır o kötü biri, sen öyle görmek istiyorsun. Sen onun iyisini görmeye çalışıyorsun' demişti. Şimdi düşünüyorum gerçekten de kötü bir insan, 15 yılda hiç düzelmez mi? (Sena, 36, Lise, Boşanmış)

Sena'nın eşinin yaptığı hataları kabul etmesi, çocuklarına ve eşine karşı mahcubiyet hissedip pişmanlığını ifade etmesi önemlidir. Bu durum mahkûmda içsel bir dönüşümün yaşandığını ve cezaevinin ıslah işlevini yerine getirdiğini düşündürmektedir. Ancak Sena'nın da ifade ettiği gibi bu değişimin kalıcı olup olmayacağı şüphelidir. Eşinin değişen bu tavırları tekrar ilişkiye çekilme, kontrol edilme ve eski sorunlu ilişkinin tekrar başa sarma korkusunu beraberinde getirmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu uzun bir konuşmadan sonra eşiyle yaşadığı ilişkideki sorunları anlatsa da yine de mahkûm eşlerinden "hataları var ama özünde iyi bir insan" sözleriyle bahsetmektedir. Hatta öyle ki yaptığım görüşmeler kısa ve tek seferlik olsaydı hapsedilmenin, eşlerin sorunsuz ilişkilerini kesen niteliğinden bahsedebilirdik. Örneğin Özlem, ilk görüşmede eşinin husumetli oldukları taraftan birini yaraladığı için cezaevine girdiğini söylemiştir. Eşiyle her an konuşan, paylaşıma açık ve çok güzel iletişimi olan bir aile tablosu çizmiş ve yaşadığı şoktan bahsetmiştir. Özlem, tekrar eden görüşmeler neticesinde aslında eşinin son işlediği suçtan sonra mükerrer suçlu olduğunu söylemiştir. Özlem gibi kadınların pek çoğunun gözünde erkekler bir suç işlemişti ve suçun karşılığındaki cezayı çekiyordu. Ama aslında "iyi bir insandı" ve sadece kendisine zararı vardı. Başkalarının böyle bir ayrım yapamayacağını düşünen kadınlar, birliktelik

yaşadıkları erkeklerin cezaevinde olduğunu çevrelerinden gizlemektedir. Kadınların, eşlerini "özünde iyi bir insan" olarak tanımlamaları sadece eşlerine duydukları sevgi ve sadakatle sınırlı değildir. Bu tutum aynı zamanda kadınların kendi kimliklerini ve toplumsal algılarını şekillendirme çabalarının da bir parçasıdır. Eşlerinin toplum tarafından damgalanması kadınların kendi itibarları ve kişisel değerlerini de tehdit edebilir. Bu nedenle "eşim aslında kötü bir insan değil" ifadesi, kendi kimliklerini de korumak olarak okunabilir. Eşlerinin kötü biri olarak görülebileceği ve kadınların da bu olumsuz algıdan pay alacağına dair endişe bulunmaktadır. Burçin de iyi bir baba imgesiyle anlattığı fakat çevresinden gizlediği eşini şöyle anlatmaktadır:

> Ben eşimin uyuşturucu kullandığını biliyordum. O yüzden kızmadım. Ben onu tedavi ettirmeye çalıştım. AMATEM'de ve özel hastanelerde yattı ama bırakamadı olmadı. Bana da bir zararı yoktu. Kendine içiyordu. Köpek gibi çalışıyordu köpek gibi para kazanıyordu ama köpek gibi de içiyordu sonuçta bağımlı bir türlü bırakamadı. Bana olsun çocuklarıma olsun hiçbir zaman zararı olmadı. Çocuklarına çok düşkün bir babaydı. Hala da öyle. Mesela benim büyük oğlum ilk evliliğimden onun bir doğum gününü bile atlamış değil. Cezaevinde olmasına rağmen yarın doğum günü şu hediyeyi al benim adımı yaz diye arar. Hiçbirimiz doğum gününü bile atlamadı. Aile bağlarımız çok kuvvetli öyle söyleyeyim size. Hatta eşim bana 15 sene ceza aldığında 'Al çocukları kendine hayat kur. Evi de babam üzerine yapsın o ev senin ve çocukların. Benim yarınım meçhul 15 seneni benimle harcama bekleme' dedi. Ama ben çocuklarım için onu yapmadım. Zaten Allah vurmuş ona bir de ben vurmayayım düşüncesiyle fedakârlık yapıyorum aslında. (Burçin, 34, Lise, Dini nikahlı).

Burçin, çalıştığı ortamdaki kişilerden kötü bir söz duymamak ve çevresinden de çocuklarının korumak adına aslında "çocuklarına çok düşkün olan baba" profilini baskın bir imge olarak sunmaktadır. Eşinin uyuşturucu bağımlılığına karşı toplum nezdinde oluşması muhtemel olumsuz bakışlar yerine Burçin, eşinin çocuklarına olan sevgisini ve doğum günlerini atlamayacak kadar hassas olduğuna dair bilgiyi ön plana çıkarmaktadır. İnşa edilen bu imajla sosyal itibar/statü korunmakta ve çocuklar olumsuz algılardan korunmaktadır. Bu durum toplumsal beklentilere karşı verilen bir mücadele ve toplumsal baskılara karşı geliştirilen bir stratejidir. Aile içindeki dinamikler, toplumsal roller ve bireysel sorumluluklar bir araya gelerek kadının cezaevi sonrasındaki hayatının yeniden inşasında

etkili olur ve bu süreçte bireysel ihtiyaçlar çoğu zaman göz ardı edilir. Örneğin toplumun kadınlara yüklediği fedakârlık rolü gereği Burçin, her şartta eşinin yanında olmaya ve aileyi ayakta tutmaya çalışmıştır. Eşinin kendisine ve çocuklarına zarar vermemesini, ailesine düşkün olmasını gerekçe göstererek bağımlığına göz yummuş ve tedavi sürecine destek olmuştur. Burçin'in "Allah vurmuş ona bir de ben vurmayayım" şeklindeki ifadesi toplumsalın kadınlara yüklediği "fedakâr" ve "affedici olma" rolünün bir yansımasıdır. Bu nedenle Burçin eşinin suçları, hataları ve bağımlığı karşısında sabırlı, fedakâr ve affedici bir duruşla ailesini ayakta tutmaya devam etmektedir. Toplumun eleştiri (sosyal dışlanma ve damga) ve beklentilerini (sabırlı, fedakâr ve affedici) yönetme gayesiyle eşinin suç davranışını meşrulaştıran sebepleri önceleyerek mahkûma bakışını anlatan Yasemin ise hislerini şu şekilde ifade etmiştir:

> Psikiyatriye gitsem bile onların başı ağrır benim derdimden, çare de bulamazlar. Benim tek çarem eşim. Şu an çıkıp gelse o çektiğim bütün dertler unutulacak. Huzur mutluluk yeniden başlayacak. Allah bekleyen bütün herkese sonra da bana versin. İnsan sevdiğiyle bir arada yaşamaktan başka bir şey istemiyor ki gerisi bir şekilde hallediliyor. Allah kimseye yaşatmasın. Ben yanlış seçim yaptığım için bu haldeyim. Ona çok bağlıyım her şeyim onda…Eşim de öksüz büyümüş, zor biriymiş evde durmamış kaçmış sürekli. Babası da annesi gittikten sonra evlenmiş. Kaynanam üvey ama öz olsa ancak bu kadar bize sahip çıkabilirdi. Üvey olduğu hiç belli değil. Annemden daha üstün bana. Hiç aratmıyor annemi. Öz kayınvalidemi bir kere gördüm ben. Demek istediğim eşim zaten yetim, düşüne bir tekme daha vurmak adalet değil ki. Yani ben onun hayatından şimdi çıkıp gitsem ilk işi kendine zarar vermek olur. Eski hayatına dönse ona da şükür ama biliyorum kendini öldürmeye kalkar. Çünkü tedavi olmadan önce ziyarette tartıştığımızda elini ya da boğazını kesiyordu. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli).

Yasemin ve Burçin'in deneyimlerinin ortak noktası, toplumsal cinsiyet rollerinin belirlediği "fedakâr ve iyi eş" ve "fedakâr ve iyi anne" beklentilerinin ön planda olmasıdır. Eşleri cezaevine girdikten sonra ailenin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayıp koruma rolünü üstlenen bu kadınların, bireysel ihtiyaçları ve özgürlükleri arka planda kalmıştır. Fakat Burçin'in fedakarlığı ailesini bir arada tutma motivasyonuyla eşinin sorunlarını kabullendiği, daha rasyonel ve dışsal nedenlerle (çocuklarının iyi olması ve eşinin

bağımlılığı) şekillenirken, Yasemin'in daha duygusal ve içsel bir bağımlılık üzerinden fedakarlığını inşa etmiştir. 12 yaşında kaçarak evlenen Yasemin'in hayatında yalnızca eşi olmuş sevgiyi de sadece eşinden görmüştür. Deneyimini etkileyen bu etkenler içinde eşini "tek çarem" ve "dermanım" olarak tanımlaması doğaldır. Ayrıca eşinin şiddet eğilimleri ve intihar tehditleri, Yasemin'in terk etmesini de engellemektedir. Yasemin de duygusal olarak bağımlı olduğu eşini kaybetme korkusuyla onun yanında kalmayı sürdürmektedir. "Bana ne yaparsa yapsın elim kolum bağlı sevgisine muhtaç yaşıyorum. Ondan gelen acı da tatlı da beni ona bağlıyor" sözleriyle her şartta ilişkide kalacağını, bağlılığını ve kararlığını ifade etmiştir.

Kadınlar mahkûm olan erkeklerin suç teşkil eden davranışın sebeplerini değil, onlara atılan tipik açıklamalar yani nedenler üzerinde durmaya meyillidirler. Ortak bir yaşamı paylaştığı erkeğin kendisini ya da başkalarının suçlamasından koru(n)mak için suç davranışına yönelten nedenler üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Yasemin'in ifadelerine göre eşini suç davranışına yönelten yetim büyümesidir. Suça sürüklenmesini annesiz büyümesiyle ilişkilendirmiştir. Böylece görünürde istenmeyen ilişkide kendisini, romantik ilişki ve sosyal iyilik çerçevesinde konumlandırarak eş seçimlerini meşrulaştırmıştır. Elbette bu anlatının meşru görülmesini sağlayan, anlatının sunulduğu sosyal çevre de önemlidir (Comfort, 2007). Çünkü toplumun belirli normlara ya da ahlaki değerlere sahip olduğu bir çevrede, anlatılan hikâyenin bu değerlere aykırı düşmesi halinde anlatı meşruiyet kazanmakta zorlanabilir ve birey sosyal dışlanma ve damgayla karşılaşabilir. Çoğunlukla suçla ilişkisi olan çevrelerde kadınların meşrulaştırmaları, sosyal çevreleriyle bağlantılıdır. Örneğin İpek de (önceden planlamadığımız görüşmede) eşinin yaşam sürecinden bahsederek eşini suça yönelten şartlardan sonra farklı bir hikâyenin oluşmasının imkansızlığına dikkat çekmiştir.

> Ben sana göğsümü gere gere suçu hırsızlık dedim 9 yaşında çocuk mahkemesine çıkmış dedim. Ben bunu göğsümü gere gere söylüyorum. 8 yaşında döve döve tuvalete kilitleyen, yemeğini tuvalette yediren sokakta çare arayan çocuk makine mühendisi mi olacaktı. Ben utanmıyorum babası utansın. Sokakta ve aç çalmaktan başka çaresi yoksa çalacak. Evin yok barkın yok. Burada haksızlık yapmayacağım çok iyi ailesi olan çocukların da cezaevinde olduklarını biliyorum. Ama yüz kişiden biridir. Geni bozuktur. Genin de psikopatlık vardır. Genin de bir yerlerde asilik

vardır. Yüz kişinden birindedir. Geriye kalanın çocukluklarında gençlik dönemlerinde yaşadığı travmalar vardır. Dediğim gibi 8 yaşında sokakta yaşamaya başlayan bir çocuk hiçbir şeyi yok. Aç açıkta ne yapacak mecbur suç işleyecek. Salih' in elinden tutacak bir insan yok. Bir gayesi yok ee sonra kolay para da güzel geliyor. Yaş büyüdükçe sabıkaya da bulaşıyorsun artık. Ondan sonra bu saatten sonra eyvallahın olmuyor bir süre sonra madde de giriyor işin içine. Sonrasını dinliyorlar işte yani onun yürüdüğü yoldan yürüse de kendi de aynı şeyi yaşardı büyük bir ihtimal. (İpek, 35, Lise, Evli).

İşlenen suçlardansa suça götüren sebeplerin vurgulanması, suça sürüklenmede daha önce yaşanan mağduriyetlerin önemini öncelemektedir. Eşini suça sürükleyen toplumsal ve psikolojik nedenlere vurgu aslında suçun bireysel bir tercih değil, zorunlu bir çıkış yolu olarak ortaya çıktığınadır. Eşinin çocukluğundan beri yaşadığı ihmaller ve fiziksel şiddeti, toplumun dezavantajlı kesimlerinin yaşadığı eşitsizlik bağlamında anlatır. Yani İpek, travmatik geçmişe ve marjinalleştirici koşullara işaret etmektedir. Yapılan araştırmalara (Doğan, 2021; Merçil, 2020) benzer şekilde yakınlar için suçun sebebi, işlenen suça bakış açısını etkilemektedir. Suça götüren makul sebepler, eşlerini makbul bir vatandaş olmaktan uzaklaştırmamaktadır. Bazı kadınlar, eşlerinin suç işleme nedenlerini arka plana atarak onları "kader mahkûmu" olarak tanımlamakta ve esas olarak cezaevinde olmalarından kaynaklanan risklere odaklanmaktadır. Eşlerinin diğer mahkumlarla aynı koşulları paylaşmasının yarattığı endişe, onların suçtan bağımsız ve haksız yere cezalandırılmış kişiler olduğu inancını pekiştirmektedir. Kadınlar için asıl mesele suçun kendisinden ziyade, cezaevinde karşılaşabilecekleri tehditler ve güvende olup olmadıklarıdır. Rukiye de nişanlısının "Yatağıma dolabıma bir şey atan olur yaklaştıran olur. Belli mi olur diye korkuyorum dikkat ediyorum" sözlerinden sonra aklının onda olduğunu başına içeride kötü bir şey gelmeden çıkması için çabaladığını söylemiştir. Özlem ise eşiyle kusursuz giden hayatının cezaeviyle bölündüğünü şu şekilde anlatmıştır:

Normalde eşim öyle bir kişiliğe sahip birisi değildi zaten. Beni de asıl üzen o. Gerçekten dışarıya bağımlı olan birisi olsa beklerdim. Bir gün başımıza böyle bir şey gelecek korkusuyla yaşardım. Ama eşim sabah işe gidiyordu akşam eve geliyordu. Nereye gidersek çocuklarımızla benimle giderdi. Onun dışında arkadaşlarımla takılayım, şunu yapayım, evime geç saatte gideyim geleyim ya da çocuklarımı

bırakıp işten sonra arkadaşlarımla buluşayım diyen birisi değildi. Sabah gidiyordu işe işe gittiğinde de 4-5 kez arıyordu bizi gittiniz mi geldiniz mi diye. Ya da çocuklar geldi mi gitti mi diye. Akşam eve gelince yemek yedikten sonra istiratına geçiyordu. Sonra çocuklarla ilgileniyordu. Birimiz birini, birimiz diğerinin derslerini yaptırıyorduk. Yatarken bile hep beraber yatıyorduk. Yatmamız bile birimiz önce birimiz sonra değil hep beraber uyuyorduk. Çocuklar odalarına geçiyordu yatıyordu biz de kendi odamıza geçiyorduk. Sabahleyin ben onlardan önce kalkıp kahvaltı hazırlıyordum. Sonra babaları çocukları uyandırıyordu hep beraber kahvaltı yapıp o işe, çocuklar da okullarına gidiyordu. Ben de bir yere gidilecekse gidiyordum gidilmeyecekse evin işleriyle uğraşıyordum. Çalıştığım dönem beraber çıkıp beraber geliyorduk. Hatta ben işe gittiğim süreçte eşim bazen erken geliyordu. Yapabileceği tarzdaki yemekleri menemen olsun makarna olsun ben gelmeden yapıyordu. Çay yapıyordu mesela hep beraber oturup hep beraber kalkıyorduk. Bu yüzden başımıza birden böyle bir şey gelmesi hem çocukları hem beni çok yıprattı. Evdeki bütün eşyalar bile insanın üstüne gelir mi? Her yer benim üstüme üstüme geliyordu. (Özlem, 32, Ön lisans, Evli).

Erkeklerin suçu ne olursa olsun onların eşleridir. Görüşmeler sonrasında fark ettim ki suçu ne olursa olsun "Özlem'in kocası" olması suçun veya suçlarının önüne geçmekteydi. Bahsettiği anılarda eşi ona yardımcı olan, ilgili, sadık ve şefkatli bir adamdı. Eşini ailesiyle zaman geçiren, çocuklarının derslerine yardım eden, hatta yemek ve çay hazırlığında eşine yardımcı olan adeta "ideal bir aile babası" olarak hayatındadır. Neden mükerrer suçlu olduğunu sorduğumda suç geçmişini kısa ve yüzeysel cümlelerle vardı eskiden bir şeyleri (suçların neler olduğunu bile söylemeden) diyerek geçiştirirken, eşinin evde sergilediği "mükemmel aile babası" imgesini ayrıntılarıyla anlatmayı tercih etmiştir. Eşiyle paylaştığı gündelik hayatı detaylıca aktarması, eşini sosyal normlara göre suçlu olarak değil de kendisinin yüklediği ailesine bağlı sorumlu birey rolüyle anlamlandırmasıyla ilişkilidir. Çünkü Özlem eşinin suç geçmişine dair bilgiyi bastırarak onun, kişisel olarak iyi bir insan olduğu düşüncesine sarılmıştır. Yani bir erkeğin suçlu olması hatta tekrar eden suç geçmişine sahip olması eşini anlamlandırmasında etkili değildir. Özlem için de eşinin "iyi bir eş ve baba" olması, onun "suçlu" kimliğini konuşmaktan veya anlamlandırmaktan daha önemlidir. Bu nedenle eşini toplumun atfettiği mükerrer suçlu kimliğiyle değil, kendi gözündeki sadık, şefkatli ve ilgili aile bireyi kimliğiyle değerlendirmektedir. Sena'nın eşini

anlamlandırışı, Özlem'in tam tersidir. Sena'nın "Dediğim gibi hastalıklı bir insan olduğu için tekrar deneyelim bak göreceksin değiştiğimi, doktora gideceğim onu da yapacağım bunu da yapacağım derdi ama karakteri izin vermezdi" sözleri yaşadığı deneyimi anlatırken eşini karıştığı suçlardan ayrıştırmadığını göstermektedir. Özlemle arasındaki en büyük fark Sena'nın eşinden duygusal olarak kopmuş olmasıdır. Sena, eşini nasıl anlamlandırdığını söyle açıklamıştır:

> Onun dengesiz geçişlerini gözlemledim. Bir bakıyorum pamuk gibi bir adam geliyor sonra birden öfke, ne istediğini bilmeyen dokunmayan biriydi. Biz çok düzenliyiz akşam saat 10 da çocuklarım yatağına girer. Sabah okula gidecekleri için yatış saatimiz var. O gece 1 de gelirdi. Gider çocukları öperek uyandırırdı. Bunun kavgasını yapardık. Eğer dışarı çıkmamışsa akşam uyuyacağımızda 10 da uykum yok derdi. Ya da ben ona sonradan yatağa geleceksen gelme benim uykumu bölüyorsun derdim. Ben ufak bir sese ya da yatağın oynamasına uyanıyorum. Ben rahatsız olduğum şeyi söylüyorum, bu benim hakkım. O da benimle yatağa geliyordu. Uyumaya çalışıyor saatlerce dönüp duruyor. Oynuyor yani yatakta ve kilolu bir adam o her hareket ettiğinde benim vücudum farklı bir yere gidiyor. En sonunda kalkıp içeri gidiyordu. Meğer uyuşturucu kullanmadığında bu hareketler onda oluyormuş. O da sonradan itiraf etti. İçerken saf kendinden geçmiş pamuk gibi dediğim insan. İçmediğinde öfkelenen, uykusu kaçan, ne istediğini bilmeyen ve gece yemeği yiyen biriydi. Bu anlattıklarım 3-4 yıl öncesiydi. Son 2 yıldır yüksek miktarda maddeleri bir yerden bir yere taşıyordu. Ama içtiğini görmedim. Benim yanımda içmiyordu. Ama ben hareketlerinden bir şey mi içiyorsun diye sorardım yok derdi. Sonra bir kere arkadaşıyla mesajında gördüm. Bana işe gidiyorum dedi. Mesajda arkadaşına gel ot içelim demiş. (Sena, 36, Lise, Boşanmış).

Sena'nın eşinin "hastalıklı" bir kişiliğe sahip olduğunu vurgulaması ve sorunlu davranışlarını ayrıntılarıyla anlatması dikkat çekicidir. Bu durum eşinin olumsuz davranışlarını ve suça eğilimini kişiliğinden bağımsız görmediğini göstermektedir. Ona göre eşinin kişilik bozuklukları, öfke nöbetleri ve dengesiz davranışları onun sadece suça bulaşmasının değil, aynı zamanda sağlıklı ve sürdürülebilir bir ilişki yürütememesinin de temel nedenidir. Bu da Sena'nın eşine karşı derin bir duygusal kopuş yaşadığını ve onu artık kendi içinde düzelemez bir karakter olarak tanımladığını göstermektedir. Dolayısıyla

Özlem'in tam tersi bir şekilde Sena için suç "eşinin farklı bir yüzü" değil, karakterinin ayrılmaz bir parçasıdır. Yani Sena madalyonun her iki yüzünü de görerek eşini anlamlandırmaktadır. Sena'nın eşinden duygusal kopuşu, onu suçundan bağımsız olarak tanımlama ihtiyacı duymamasına neden olmaktadır. Yani suç ve suçlu kimliği, eşinin dengesiz kişiliğiyle örtüşmektedir.

Suçluların büyük bir kısmının uyuşturucuya bağlı suçlardan hüküm giymesi nedeniyle, pek çok kadın hapsedilmeyi, kişinin artan uyuşturucu kullanımı ve buna bağlı sorunların sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Uyuşturucudan eşi cezaevinde olan kadınlardan hiçbiri uyuşturucunun yasallaştırılmasını veya uyuşturucu ticaretinin gelir elde etmenin meşru bir yolu olarak görülmesi gerektiğini söylememiştir. Kadınlar, suçları meşrulaştırmaya çalışmadıkları gibi eşlerinin suç davranışlarını da istisnalar dışında gerekçelerle anlatmamışlardır. Örneğin Esma eşine verilen cezanın adil olmadığını "İçici de olsan uyuşturucu ticaretinden 18 yıl veriliyor. 18 yıl ıslah edecek bir ceza değil ki. Ölüme mahkûm etmek. Bari idam et. İnsanlara ölüm cezası veriyorlar" sözleriyle ifade etmektedir. Bu ifadesiyle Esma ne eşinin suça eğilimli karakterinden ne de onu suça götüren sebepleri öne çıkarmamaktadır. Onun için temel sorun eşinin eylemi karşısında orantısız bir ceza alması sorundur. Fakat benzer durumda olan ve yine içici olmasına rağmen satıcı olarak ceza verildiğini söyleyen Erva'nın, eşinin cezasına bakışı farklıdır. Erva'nın ifadesine göre eşi, arkadaşlarıyla birlikte içinde bulunduğu arabada bulunan uyuşturucu nedeniyle cezaevine girmiştir. Arabadaki uyuşturucunun kime ait olduğunu söylemedikleri için arabada bulunan 3 kişi de 18 yıl ceza almasına rağmen Erva, eşinin içici de olsa 18 yıl ceza almasını, "Aslında bu güzel bir ceza. (Nasıl yani) Tamam o eşim ama kendi açımdan düşündüğümde 2 tane erkek evladım var. Böyle insanları bazen hakimler sürüncemede kalıp bırakıyorlar. Ama bu yarın öbür gün benim çocuklarıma bulaşıyor" sözleriyle doğru bulduğunu söylemiştir. Erva eşinden boşanmak üzere olan bir kadındır. Kendisinin de anlatımlarına göre hapsedilme sürecinde zamanla eşinden duygusal olarak kopmaya başlaması, onun diğer katılımcılara göre daha rasyonel değerlendirmeler yapmasına neden olmaktadır. Esma ise henüz hapsedilmenin acısının hissedildiği bu süreçte eşinin böylesi bir cezayı hak etmediğini söyleyerek çocuklarının babasız olmasını adaletsizlik olarak anlatmaktadır. Bakıldığında eşlerinin masumiyetini öne sürmek etkili bir başa çıkma stratejisi gibi görünebilir. Böylelikle suçlamanın dayanak noktasını inkâr ederek potansiyel dışlanma veya damgalanmanın önüne de geçilmek istenmektedir. Kimi zaman ise bunların yerine kadınlar eşlerine duydukları

sevgiyi öne çıkarmışlardır. Örneğin Gizem'e eşiyle olan ilişkisinin hapsedilmeden önce de aynı yoğunlukta olup olmadığını sorduğumda şu şekilde yanıtlamıştır:

> Evet cezaevine girmeden önce de eşime bu kadar bağlıydım. Benim bir oğlum bir eşim onun dışında hiçbir şeyin önemi yok. Eşim ve oğlum dışında gözüm kimseyi görmez bu hep böyle oldu. Girdikten sonra eşime daha çok yoğunlaşmış olabilirim. Çünkü oğlum dışarda yanımda ama eşim özgür değil ve içerde bana daha çok ihtiyacı var. Yani nasıl anlatayım onu görene kadar yüreğim ağzımda gidiyorum. Acaba nasıl göreceğim? Acaba morali bozuk mu? Eşim ilk cezaevine girdiğinde elimde telefon beklerdim hıçkırarak ağlardım. Ağlamaktan nefesim kesilirdi aradığında kendimi kaybederdim. Eşim bana 'böyle ağlarsan bir daha seni aramayacağım' dedi. O sözden sonra hiç ağlamadım. Onun bana bir sözü var sen dışarda iyi olacaksın ki ben burada iyi olayım der. Sen dışarıda iyi olmaz hasta olursan ben burada daha çok hasta olurum. O yüzden ben ağlamayı kestim. (Gizem, 44, Lise, Evli).

Gizem'in güçlü kalmasının, cezaevinde mahkûmun moralini yüksek tutmaya yarayacak olması, duygusal destek görevinin daha da öne çıkmasını sağlamaktadır. Gizem adeta eşinin duygusal sağlamlığının ve dengesinin koruyucusu haline gelmiştir. Yanı sıra Gizem'in duygusal dünyasının yalnızca eşinden ibarettir. Sosyal çevresi, ailesi ve oğluyla paylaşmaktansa cezaevindeki mahkûma erişince paylaşımda bulunması, eşine olan bağımlılık düzeyinde bağlılıkla anlam atfettiğine de işaret etmektedir. Gizem'in bireysel kimliği ve benliği, eşinin durumuna göre şekillenmekte, dış dünyayla ilişkilerini ise zayıflatmaktadır. Peki bu kadınlar neden mahkûm eşlerine bu düzeyde bağlılık hissetmeye devam etmektedir? Comfort'un (2007) çalışmasına katılan kadınlar, genel olarak dışarıdaki özgür erkeklerde bulamadıklarını mahkûm olan eşlerinde bulduklarını söylemişlerdir. Mahkûm erkeklerin duygusal yoğunluğu hissettirme noktasında daha başarılı olması, kadınlara cinsel bir obje olarak gör(e)memeleri ve belki de en önemlisi arada cezaevi olduğu için güvenli bir ilişki kurmalarını desteklediğine vurgu yapmışlardır. Bu çalışmada da bazı katılımcılar eşlerinin kendilerine oldukça özenli davrandığından bahsetmiştir. Örneğin İpek, "Benim eşim ziyaret bittiğinde beni kucağına alır kapıya kadar kucağında götürür" demiştir. Eşinin kendisine çok özenli davrandığını söyleyen İpek, "Ben başka bir erkekle yemek yediğimi hayal edebiliyorum evet, hayalimde o erkekle sahilde yürüyebilirim, sinemaya da gidebiliyorum hayalimde ama başka bir insanın elini tuttuğumu ona dokunduğumu asla

hayal edemiyorum" ifadesiyle mahkûm olan eşinden başka birine dokunmayı dahi hayal edemediğini anlatmıştır. Derin ve anlamlı ilişkinin önemine dikkat çeken kadınlar özgür erkeklerle ciddi ilişkilerden kaçarak, cinsel açıdan sadakatsiz erkeklerden gelebilecek tehlikelerden de korunduklarını düşünmektedir. Fakat mahkûm erkeklerin de bir gün özgür erkekler olduğunda kadınları mutlu etmeye devam edip etmeyeceği konusu belirsizdir. 14 yıldır nişanlısını bekleyen İpek'e cezaevi sonrasında umduğu insanı karşısında göremezse ne yapacağımı sorduğumda şöyle cevap vermiştir:

> Yıllar önce biz tanışmış olsaydık bugün eşim cezaevinde olmazdı aslında ehlileştirildiğinde o kadar ele gelecek söze gelecek biri ki.. Tabi onda da var kimseye bu fırsatı vermemiş. Verseydi olurdu. Belki de böyle bir insan çıkmadı karşısına. Ben şimdi tek kaşımla kaldırır tek kaşımla oturttururum. Ama şu yok mesela bana şunu diyebilirsin**.** Abla cezaevi şartlarında senden başka seçeneği olmadığı için, normal böyle olması diyebilirsin. Öyle bir adam değil eşim hiçbir şeye eyvallahı yoktur. Sırf cezaevi ortamındayım gelenim gidenim bakanım olsun diye her dediğine eyvallah diyeyim diyecek biri asla değil. Bana zerre hissiyatı olmasa ya da sevgisinden şüphe etse 'İpek gelme bir daha benden sana yar olmaz yavrum yakma kendini git' der. Bunu da gönül rahatlığıyla söyleyecek karakterde bir adamdır. Yani ben ona inanıyorum ona güveniyorum. Ben onu görüyorum yani anladın mı. Zaten o da şunun farkında. Ben de ailemde ona ikinci baharını çok güzel yaşatırız. Ben ona söyledim ben seni buradan çıkaramam ama burayı sana güzelleştiririm. (İpek, 35, Lise, Evli)

Nişanlısının "Başka seçeneği olmadığı için değil, gerçek bir bağlılıkla sadık kaldığını" düşündüğünü belirtmesi, İpek'in nişanlısına duyduğu güvenin inşasında önemlidir. İpek de nişanlısının alternatif bir destekten yoksun olmasından dolayı kendisine bağlı kalmadığını, sadakatinin gönülden geldiğine inanıp güvendiğini belirtmiştir. Aynı zamanda İpek nişanlısını her ne şartta olursa olsun bağımsız olduğunu ve güçlü bir karaktere sahip biri olarak görmektedir. Böylesi bir adamın yanında İpek hapsedilme sürecinde "iyileştirici" rolüne, hapsedilme sonrasında ise eşinin "yeni hayatının kurtarıcısı" olacağına dikkat çekmektedir. Eşinin de bu durumun farkında olduğunu ve cezaevinden çıktıktan sonra kendisinden vazgeçmeyeceğine emin olduğunu söylemiştir. Cezaevi sonrası yaşanacak potansiyel hayal kırıklıkları için kendi beklentilerini koruyarak, nişanlısını "güçlendirme"

misyonuyla var olmayı ve idealize ettiği ilişkisini sürdürebileceğini düşünmektedir. İpek'in söylemine benzer şekilde diğer anlatımlarda da benzer bulgular ortaya çıkmıştır. Örneğin Yasemin "benim tek çarem eşim, çıkınca her şey düzelecek" diyerek Özlem ise "Eşim çıkınca yine o eski mutlu günlere döneceğiz inşallah" sözleriyle hapsedilme sonrasında onları bekleyen güzel bir yaşam olduğuna inandıklarını ifade etmişlerdir. Pek çok kadın mahkumla mutluluk fantezisini sürdürür ancak gerçek genellikle farklıdır (Harman vd., 2007). Fakat kadınlar kimi zaman görmek istedikleri gerçekte ısrarcı olabilmektedir. Katılımcılardan bazıları, mahkûm olan eşin, içinde bulunduğu hapsedilme durumundan memnun olmasa da eşlerini yalnız bırakmayı düşünmediklerini anlatmışlardır. Örneğin Başak, "Boşansam da başka bir evlilik zaten düşünmem. Eşim yanımda olsa da olmasa da bu şekilde devam ederim. Yani çocuğum için ayrılmayı düşünmem" ifadesi katılımcıların kendileri ya da eşleri için değil de çocukları için ayrılmayı düşünmediklerini göstermektedir. Rukiye ise eşinin kendisini suçlamasına rağmen eşiyle ayrılma konusunda hiç konuşmadığını "Ben hiç ayrılmayı düşünmedim. Eşimi seviyorum" diyerek neden ayrılmadığını söylemiştir. Yasemin ise eşini yalnız bırakmak istemediğini şu sözlerle açıklamıştır:

> Maltepe de kalırken devam ediyordu. Ümraniye de üç senedir böyle bir şey yaşamadık. Kendini kesti haber gönderdi. Cezaevinden arkadaşları eşlerine söylemiş onlarda telefonla arayıp bana söylediler. Gelmezse daha beterini yaparım demiş. Git görüşüne günahtır dediler. Gittim boynu sarılı nasıl insan boynunu keser. Gelmediğin her gün canıma kıyarım diyor. Gidip gördüm nasıl yaptın diye bağırdım. Sen gelmesen daha beterini yaparım dedi. Psikoloğa gidip ağlıyormuş. Ben bu adamı nasıl bırakayım, bu adama nasıl değer vermeyeyim, nasıl peşinden gezmeyeyim? Kimsesi olmayan bir insanın anne baba var ama ailen gibi kimse sahip çıkmaz ki. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli).

Katılımcıların eşlerini anlamlandırmaları çeşitlilik göstermektedir. Kadınların çoğunluğunda eşini suçla ayrıştırma, suça götüren nedenlere odaklanma, ortak çocuk düşünüldüğü söylenerek ve eşin olumlu özellikleri ön plana çıkarılarak eşle ilgili daha pozitif bir anlatı hakimdir. Fakat eşiyle duygusal olarak kopan, boşanan veya boşanma aşamasında olan kadınlar eşlerini daha rasyonel değerlendirmelerle anlatmaktadır. Örneğin Erva, eşinin hapsedildiği ilk süreçte af gündemiyle yakından ilgiliyken eşine olan ilginin zamanla

azalmasıyla birlikte yaşadığı tüm olumsuzlukların asıl sebebi olarak eşini görmeye başlamıştır. Zamanla değişen ilgi neticesinde aslında erkeklerin, kadınlara davranışlarında politik olduğunu anladığını belirtmiştir. Erva'nın bahsettiği politik seçimden kasıt kadınların hayat akışına uygun meşrulaştırmalar veya temellendirmelerle deneyimini ifade etmesidir. Buna karşın Erva, erkeklerin de kadınlara karşı politik seçimlerde bulunduğunu şu şekilde anlatmıştır:

> Şöyle söylüyor ben senin hakkını ödeyemem iki tane çocuğumu büyüttün diyor. Ama ben adım kadar eminim orada olduğu için bana bunu yapıyor. Bana muhtaç çünkü şu an benim ilgime, sevgime, çocukların ilgisine muhtaç, çaresi yok. Eşim dışarıda olsa beni bu kadar tolere etmez bence. Hiç kimsenin kocası dışardayken bu kadar anlayışlı değildir. Orada onların ihtiyacı var diye bu kadar mülayimler. (Erva, 37, Lise, Evli)

Kadınlar nasıl ki hapsedilme süreciyle başa çıkmak için stratejiler geliştiriyorsa Erva'ya göre erkeklerde maddi ve manevi yalnızlık çekmemek için stratejiler geliştirmekte ve "hayalet kimliklere" bürünmektedir. Erkeklerin cezaevi sürecinde öne çıkardıkları "anlayışlı ve şefkatli" tavır, aslında zorunluluktan doğan stratejik bir davranış biçimidir. Mahkumların bu davranışını, dış dünyadaki bağlarını koruma isteği ve özgürlüğünden yoksun olduğu için ailesine duyduğu bağımlılığı besler. Diğer kadınlar açısından bakıldığında bir mahkumla sürdürülen bağ, onları farklı stratejiler sürdürmeye ve dayanma yöntemleri geliştirmeye iterken, erkekler de benzer şekilde dış dünyayla olan bağın sürekliliği, maddi ve manevi destekten mahrum kalmamak adına kadınlara karşı daha yumuşak, daha anlayışlı bir tutum sergilemektedirler. Erva eşinden kendisini ayrıştırdığı için erkeklerin, cezaevinde daha edilgen ve empatik bir yaklaşım içinde olduklarına dikkat çekmektedir. Erkeklerin stratejik davranışlarının geçici olduğuna dair inancı Erva'nın eşinin dışarı çıkacağı zamana dair beklentilerini sınırlandırmakta ve ilişkiye olan bağlılığını azaltmaktadır. Erva'nın ifadesine göre dışarıdaki evlilik süresiyle kıyasladığında hapsedilme süresinin daha uzun olması da duygusal bağlılığı üzerinde etkili olmuştur. Onun bu rasyonelleşmesi, ilişkisinde daha nesnel ve soğukkanlı değerlendirmeler yapmasını ve hapsedilmenin etkilerinin yeniden gözden geçirmesini sağlamıştır. Erva'ya göre dışarıda farklı bir karaktere sahip olan erkeklerin cezaevinde büründükleri hayalet kimlik, mecburi şartlar altında oluşturdukları geçici bir rol veya maske gibidir. Daha önce eşinin cezaevinden

çıktığı zamanlardaki tepkisini de örnek göstererek Erva şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

> Ben adım gibi eminim şu anda karısına ilgi gösteren seviyormuş gibi davranan erkekler için kadınlar çok yanılıyor, çıkınca böyle olmayacaklar. Çıkınca ne olacak biliyor musun kadınlar da erkeklere diyecek ee hani para hani eş hani gezmek diyecekler. Çıkınca onlara bir yerlerde müdürlük vermeyecek neticede eski mahkûm iş bulması para kazanması çok zor. Çıkınca üzülmeyecek mi yani? Evet. Kazanmaları çok zor. Bu sefer aile içinde çatışmaya başlayacaklar. Bunlardan en çok da çocuklar etkilenecek kadınlar 'keşke beklemeseydim' diyecek erkeler de 'beklemeseydin' diyecek. Daha önce eşim girip çıktığında 'bu kadar bekledim bu mu değerim' dediğimde bana tek kelime söyledi 'beklemeseydin!'. İnsanın verdiği onca emeği bir çırpıda siliyorlar. (Erva, 37, Lise, Evli)

Erva, yaşadıklarından yola çıkarak mahkumların sergilediği "geçici tutkunun" devam etmeyeceğine ve zorunlu koşullara bağlı olduğunu düşündüğünü açıklamıştır. Eşinin "beklemeseydin" ifadesi, erkeklerin dışarı çıktıklarında kadınların yaptığı fedakarlıkları takdir eden ve hayal edilen mutlu geleceğin olmayacağı öngörüsünü beslemektedir. Bu nedenle mahkûm erkeklerin dışarıdaki kadınlara gösterdikleri ilginin bir tutunma davranışı olduğunu ve dışarı çıktıktan sonra bu ilginin yitirilebileceğini anlatmaya çalışır. Kadınlar "beklemenin" karşılığını almak isterken erkeklerin "beklemeseydin" yaklaşımıyla karşılaşmaları muhtemeldir. Fakat kadınların mahkumlara bakışı yine kadınların kişisel deneyimlerinin bir ürünüdür. Bu deneyimde kadınların mahkûma bakış açısında; tanışma biçimi, evliliğin süresi, evliliğin niteliği, çocukların olup olmaması, eşin ailesiyle olan iletişimin niteliği, eşin suç türü, hapsedilme sürecinde eşle devam eden ilişkinin niteliği ve mahkûmun cezaevinde kalacağı süre gibi sayısız etmen etkilidir. Tüm bu unsurların kadının öznelliğiyle kesişiminden kadının mahkûma olan bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Yine de büyük oranda kadınların eşlerine bağlılık gösterdiğini ve ciddi sorunlar yaşanmadığı sürece kadınların mahkumlara olan bağlılığını devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Kadınların özellikle bağımlı bir bağlılık gösterdiği nokta da ise hapsedilme kaynaklı belirsiz kayıplarının acısını ve yasını tutmaya başladıkları görülmektedir.

3.4.5. Belirsiz Kayıpla Gelen Yas

Hapsedilme nedeniyle ayrılma, simbiyotik ilişki içindeki kadınlar için zorlu bir deneyimdir. Mahkumla olan ilişkinin niteliğine bağlı olarak değişkenlik göstermekle birlikte genellikle ilişkiye zarar verir veya sonlandırır (Petersilia, 2003). Pek çok kadın hapsedilmenin ilişkilerine verdiği zarar kaynaklı, birliktelik yaşadığı erkeğin cezaevine girmesiyle birlikte sevdiği insanın desteğini kaybetme, sosyal hayattan izole olma ve artan depresyonla baş başa kalmaktadır. Elde ettikleri gelirin temel ihtiyaçları giderme ve çocuklarını geçindirmeye zor yettiği durumlarda, sevdikleri kişiyi ziyaret etmek için uzun mesafeleri maddi açıdan göze alma olasılıkları da olmamaktadır. Yalnızlığın daha da körüklendiği bu durumda kadınlar daha da yalnızlaşmakta, kendilerini ne olarak tanımlayacağını bilememektedirler. Yalnız bırakılmayla başa çıkmakta zorlanan kadınların ilk süreçte yaşadığı yas, bir ölünün arkasından tutulan yasa benzer. Ölüm sonrası yaşanan yas sürecinde şok, inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme ortaya çıkıyorsa eşin hapsedilme sürecinde de kadınlar benzer süreçlerden geçmektedir. Fakat mahkûm eşi olan kadın deneyimin kesiştiği alanın (yaşı, eğitim düzeyi, eşiyle hapsedilme öncesi ve sonrası ilişkisinin niteliği, çocuklarının olup olmaması, aileyle ilişkisi vs.) etkisiyle bu süreçler aynı sırada ve aynı şekilde yaşanmamaktadır.

Kadınların omuzlarına yüklenen maddi ve manevi yüklerin yanı sıra eşin sosyal ölümü, depresyon ve kaygının artmasını sağlamaktadır. Çalışmamda elde ettiğim verilere göre 20 katılımcıdan sadece boşanmış olan 2 kadın depresyon ve yas süreci yaşamadığını söylemiştir. Görüşme yapılan 18 kadın ise yaşadıkları yas, kaygı ve depresyonu sevdikleri erkeğin cezaevine girmesiyle ilişkilendirmiştir. Arditti'nin (2003) "kimsenin katılmadığı bir cenaze" veya "bedensiz bir ölüm" olarak anlattığı durum, görüşme yaptığım kadınlar için "evden ölü çıkmış gibiydi" ifadelerine benzerdir. Simbiyotik ilişkinin katılımcılarından birinin (eşlerden birinin hapsedilmesi) sosyal ölümü, bir süre sonra yerini yas sürecine bırakır. Bu sosyal ölüm, Boss'a göre (2004, s. 237) belirsiz bir kayıptır. Çünkü eşin, fiziksel olarak kadının yanında olmaması (Arditti, 2003; Boss, 1999) belirsiz kayıpla gelen yasın önünü açar. Büyük bir kayıp sonrası yaşanan yasta acı, üzüntü, boşluk, keder gibi duygular hakimdir. Kadınlar da mahkûm olan eşlerinin varlığının oluşturduğu olumlu duyguların yok olmasıyla yoğun bir yalnızlık ve anlamsızlık duygusuyla baş başa kalır. Aslında gerçek anlamda bir ölüm yaşanmasa da kadınlar benzer bir yalnızlık ve anlamsızlıkla yaşadıklarını

anlamlandırmaya çalışır. Eşleri ölmemiş olsa da artık yoktur. Cezaeviyle her temas (açık görüş, kapalı görüş veya telefon görüşmeleri) sonrası mahkûmun varlığı hatırlansa da sosyal alanda ölümü yas tutan kişiyi içsel bir çatışmaya sürükler. Çünkü ölümde yaşanan kayıp kadar keskin ve ani bir değişim yaşanmıştır ve bu kadınlar artık ne duldur ne de evli.

> En kötüsü de böyle bayramlarda düğünlerde iki tane çocukla oralara gitmek. En nefret ettiğim şey düğüne ve bayrama gitmek (sesi titremeye başladı). Herkes kocasıyla kol kola gider gelir. Düğünlerde el ele, kol kola dans ederler ben orada öyle sanki kocam ölmüş, hala o halin içinde biri gibi hissediyorum. Ölmedi yaşıyor ama ölmüş gibi hiç faydası da yok. (Erva, 37, Lise, Evli)

Yukarıdaki ifadeler bir kayıp yaşanmış gibi hissedilmesine rağmen gerçek anlamda bir ölüm olmaksızın yas tutmanın ne kadar karmaşık ve içsel bir çatışmaya yol açtığını göstermektedir. Erva'nın yaşadığı, kendini hayatta bir yere konumlandıramama durumu içinde bulunduğu ortamla ve ruhsal olarak çatışma içinde olmasına neden olmaktadır. Bu çatışma duygusu Erva'nın çevresinde gördüğü çiftlerin yan yana, kol kola olması ve dans etmesiyle artmaktadır. Aslında kendisinin bir eşi vardır ölmemiştir ama aynı zamanda ölmüş gibidir. Sosyal ortamda, "eş" olarak eşlik edememesi ona kendi yalnızlığını daha da derinden hissettirir. Modern toplumlarda eşlerin sosyal olarak göründükleri düğün, bayram, doğum günü gibi kutlamalarda beraber olmalarıyla güçlü bir sembolik anlam taşır. Dolayısıyla modern çekirdek ailenin sosyal alandaki varlığı ve bir arada olmasını gerektiren bilgi, yalnız olan mahkûm eşlerine eksikliklerini hatırlatır. Eşin olması bağlılık, tamamlayıcılık ve beraber görünür olmayı sergilerken, Erva gibi mahkûm eşi olan kadınlar bu sosyal yapının dışında kalırlar. Toplum içinde yalnız kalmaları, onları evli, dul ya da bekar gibi bilinen kategorilerden birine dahil edilemeyen boşlukta kalmış kişiler olarak hissettirir. Bir başka deyişle toplumdaki belirli normlar, kadınlar ve mahkumlar arasındaki mesafeyi daha da görünür hale getirmektedir. Yasemin, "17 yıldır ben yalnız çaresiz ve sevdiğine hasret yaşıyorum. Bu sürecin hepsi zordu. Ben eltimle aynı binadayım onları görüyorum çok mutlular. Her yere gidiyorlar. Sevdiği yanında. Mesela fotoğraf paylaşıyorlar" sözleriyle hissettiği mesafeden rahatsız olduğunu anlatmıştır. Sosyal normların "eş" olmanın yan yana olmak olduğunu dair öngörüsü, kadının yalnız başına varoluşunu "eksiklik" olarak algılanmasına neden olmaktadır. Eşlerin dans etmesi, kol kola gezmesi, ritüellerde bedensel olarak yakın olmaları, mahkûm eşleri için yaralayıcıdır. Kadınların bahsettikleri yalnızlık ve

belirsizlik duyguları, derin bir duygusal boşluğa yol açar. Zira farklı ülkelerde yapılan çalışmaların (Barlett vd., 2018; Boss, 2004; Boswell ve Wedge, 2007; Comfort, 2007) sonuçlarına paralel olarak katılımcılarımın neredeyse tamamı hapsedilmenin travmatik bir deneyime neden olduğunu belirtmiştir. Bu süreci tam olarak ifade etmekte zorlanan kadınlar "evden ölü çıkmış gibi hissediyordum" ortak temasında buluşmaktadır. "Evden ölü çıkma hissi", geride kalan kadınların mahkûm eşlerinin yaşadığı yasa da işaret eder. Bu durum Arditti'nin (2016) hapis cezasından etkilenen yakın çevrenin korku, öfke, kaygı, yalnızlık ve suçluluk gibi çeşitli karmaşık duygularla yas yaşayabileceğini dair bulgularıyla örtüşmektedir. Karmaşık duyguları nedeniyle kadınlar, eşlerinden ayrı oluşunu tanımlamakta zorlanmakta ve "evden ölü çıkması" benzetmesiyle eşlerinin ardından tuttuğu yası anlatmaya çalışmaktadır.

> Diğer yandan çocuklarıma çok üzülüyorum. Doğumum da zor oldu yalnızdım da. Kendimi kaça böleceğimi şaşırdım. Kendime mi üzülsem, kaderime mi, adalet sistemine mi, çocuklara mı üzülsem yoksa cezaevindeki adama mı üzülsem bilemedim. Her şey çok kötü herkes çok acımasız hala nasıl olacak diye düşünüyorum. Bu süreç çok zor. Evden ölü çıkmış gibi hissediyordum. Hem kendime üzülüyordum hem de eşime, bebeği göremedi kucağına alamadı. İlk 6 ay pandemi nedeniyle açık görüş yapılmadı eşim 6 ay sonra ilk defa bebeğimizi kucağına aldı. Arıyor sadece ekrandan görebiliyordu. (Esma, 32, Lise, Evli).

> Eşim ilk tutuklandığında 3 ay çalışamadım hastaydım. Cebimde beş kuruş para hatta yiyeceğim yemeğim yoktu. Akrabalarım yardım etti. Evden ölü çıkmış gibiydi. Eşim ilk tutuklandığı gün sabaha kadar yerde yatıyorum, olmuyor kanepeye geçiyorum. O gün o kadar çok ağladım ki sabah uyandığımda rüya sandım. İnan hafızamı kaybetmiş gibiydim. O evden çıkıp başka yere taşınana kadar her sabah uyandığımda ağladım. Evi değiştirince daha iyiyim şu an. (Canan, 30, İlkokul, Evli)

Esma ve Canan'ın deneyimledikleri yas, bir yakının ölümünden sonra yaşanan yas süreciyle benzerlik göstermektedir. Toplumsal hafızada ölüm, fiziksel ayrılıkla beraber bir yoksunluk hissi doğurur. Aynı şekilde eşin hapsedilmesi de kadınlar için fiziksel bir kayıpla eş değerdir bir deneyim olarak yoksunluk hissi oluşturur. Bu nedenle eşlerini kaybetmeseler bile, hapsedilmenin ilk sürecinde yaşadıkları yas, kabullenememe ve adaleti sorgulamayı beraberinde getirir. Esma'nın belirttiği üzere doğum gibi özel bir anda eşinin yanında

olmaması ve babanın bebeği kucağına almaması ölümde yaşanan kesin ayrılığa benzeyen ayrılığı anımsatır. Bu ayrılık tıpkı ölümle gelen ayrılıkta olduğu gibi, duygusal olarak kabul edilmesi zor bir travmaya karşılık gelir. Eşi ölmemesine rağmen en özel anında yanlarında değildir. Çocuklarına, kendisine, mahkûma, çocuğuna ve adalet sistemine üzüntüsünde hangisine öncelik vereceğini bilememesi, yasın getirdiği duygusal karmaşa ve çatışmayı açığa vurur.

Canan'ın eşinin tutuklanmasıyla yaşadığı yas süreci, bir kayıp karşısında hissedilen derin duygusal çöküşle benzerlik göstermektedir. Fiziksel ve duygusal ayrılık, onun için sürekli hatırlanan bir acıya dönüşerek ölüm sonrası hissedilen yoğun acının yankısı gibidir. Ölen birinin eşyalarının kaldırılması gibi Canan'ın da eşiyle yaşadığı evi değiştirmesi ona içsel bir rahatlık vermiştir. Esma'nın ve Canan'ın yaşadığı kaybın, yas sürecindeki duygularla örtüşmesi, ölümün somut bir ayrılık olarak yaşattığı duyguların, cezaevindeki bir eşin yokluğunda da benzer etkileri yarattığını göstermektedir. Mahkûm eşi olan bu kadınlar eşlerinin yokluğunda dışarıdaki hayatına devam etmeye çalışırken, bir yandan da kayıplarının acısını sessizce çekerler (Arditti, 2003). Bu süreçte cezaevinde eşe sahip olmanın getirdiği duygusal gerilim, kadınların fiziksel veya duygusal sorun yaşamalarına da neden olabilmektedir. Örneğin Özlem'in var olan panik atağının, eşinin cezaevine girdiğine dair bilgiyi aldığı ilk telefondan sonra çok fazla artması yasın fiziksel boyutuna karşılık gelir. Yasın fiziksel boyutunu Özlem şu şekilde anlatmıştır:

> İlk zamanlar çok kötü zamanlar geçirdim bu süreçte psikiyatriye de gittim destek almak için. Kendini büyük bir boşluğa düşürmüşsün dedi. Cezaevi öncesinde de panik atağım vardı ama bu süreçte hastalığım daha çok ilerledi. Aniden bir şey yaşayacakmışım gibi hissediyordum. Telefonum çalıp kötü haberler alacakmışım gibiydi. Çoğu zaman telefonumu sessize alıyordum. Kim ararsa arasın sonradan kendim dönüyordum. (Özlem, 32, Ön lisans, Ev hanımı)

Özlem kendisini aniden büyük bir boşluğun içinde bulmuştur. Panik atağının tetiklenmesi ve kötü haber alma korkusu içinde yaşaması, ölüm sonrası bireylerin, yaşadığı dünyaya karşı güven duygusunun zedelenmesine benzerdir. Ölüm ya da ani ayrılıklarda "geride kalan" konumunda olan kişiye benzer şekilde, "mahkûm eşi" olan Özlem, yalnızca sevdiğini kaybetmemiş, güven, destek ve huzur duygusunu da yitirmiştir. Yoğun kaygı yaşayan Özlem, kendisini bu duygu yükünden korumaya çalıştığından bahsetmiştir.

Ölüm sonrası yas sürecinde, kaybın ardında kalan kişinin uyku, yemek gibi rutin davranışlarında bozulmalar ve sosyal hayattan çekilmesine dair davranışsal boyutta sıkıntılar yaşanır. Özlem'in de eşini kaybettiği günlere dair benzer anlatıları, ölüm sonrasında yas kaynaklı yaşanan davranışsal boyuttaki problemlere benzer bir süreçten geçtiğini göstermektedir. Yeme, içme ve uyku düzeninin bozulması, ne yaptığını bilememesi ve gündelik aktivitelerine devam etmekte zorlanması mahkûm eşinin yaşadığı belirsiz kayıpla gelen yasın sonucudur. Mahkûm eşlerinin yasının, ölüm sonrası tutulan yasa benzer olduğunu gösteren bir başka örneği de Yasemin şu şekilde anlatmıştır:

> Eşim bazen yıkamam için kıyafet gönderiyor. Biz yıkamadan bir süre onları giyiyoruz. O kıyafeti yastığıma yüz yapıyorum. Ona sarılıp yatıyorum. Onun kokusunu içime çekiyorum. Atletini 6-7 senedir hiç yıkamadım onu saklıyorum. Özledikçe kokusunu çekiyorum. Ama o kokuda dağıldı gitti artık. Mesela bu hafta görüşte kıyafet verdi, şort. Yıkamadım daha. Akşamları onu giyiyorum, onunla yatıyorum, sarılıyorum. Kokusunu içime çekiyorum sanki yanımda gibi. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Ölümü kabullenmek için ölen kişinin eşyaları çoğu zaman ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Fakat ölümü kabullenmenin zor olduğu yas dönemlerinde ölen kişinin varlığı, kokusu veya kişisel eşyaları aracılığıyla hissedilmeye çalışılır. Benzer şekilde belirsiz bir kaybın yaşandığı bu dönemde Yasemin, mahkûm olan eşinin yıkaması için ona gönderdiği kıyafetleri araçsallaştırarak fiziksel varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır. Mahkûmun kıyafetlerine sarılıp uyuması ve kıyafetlerinde kalan kokuyu içine çekmesi, eşinden artakalan duygusal boşluğu doldurma çabasıdır. Yani Yasemin, kıyafetler aracılığıyla "yerine koyma" ve "bağlantıyı sürdürme" eğilimindedir. Ölüm sonrası yas sürecinde olduğu gibi, burada da bireyin fiziksel temastan yoksun oluşu, kokusuyla veya kişisel ihtiyaçlarıyla somut varlığını hissetme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Mahkumlar cezaevi duvarları arasında olsa da kadınlarla aralarındaki simbiyotik ilişki yok edilemez. Katılımcıların ifadeleri, hapsedilmenin maliyetinin bireye verilen cezanın çok ötesine geçtiğini, ölüm sonrası yas deneyimine benzer bir yas yaşadıklarını göstermektedir. Kadınlar, eşlerinin fiziksel kaybını yaşarken aynı zamanda sembolik bir kayıp da yaşamaktadır. Bu çok önemli bir noktadır. Birinin bedeninin olmaması, kadının onu kalbinden de çıkaracağı anlamına gelmez. Kadın en nihayetinde belirsiz yasla

yüzleşmek zorunda kalır. Bu yüzleşme ağırlıklı olarak kadın tarafından görünürdür. Artık hiçbir şey kadınlar için bu yas sürecinden önceki gibi olmaz. Sonrası mevcut duruma stratejiler geliştirme sürecidir. Kaybettikleri eşlerinin yasını tutan kadınlar, bu kayıpla başa çıkabilmek için çeşitli yöntemler kullanır. Bu stratejilerdeki temel hedef hem yas sürecini daha kolay atlatabilmek hem de somut hatırlatıcılar kullanarak eşin somut varlığını hissedebilmektir.

3.4.5.1. Kayıp duygusunu azaltma stratejisi: Yanımda gibi hissedeyim!

Hapsedilmenin, yakın ilişkiler üzerinde önemli bir etkisi olmasına rağmen kadınların bu ayrılıkla nasıl başa çıktıkları hakkında çok az şey bilinmektedir. Kadınlar depresyon, kaygı ve yas süreciyle başa çıkma yöntemi olarak aileleriyle veya arkadaşlarıyla ilişkilerini kesme veya azaltmayı içeren stratejiler kullandığı gibi, eşinin kaybını hafifletmeye ve zorluklarla başa çıkmaya yönelik stratejiler de geliştirir. Bu stratejilerle kadınlar, yanlarında olmayan eşlerini hayatlarına dahil edebilmek ve yanlarında gibi hissedebilmek için "duvarları aşma" çabasındadırlar. Kaybı yönetmek için kadınlar, eşlerinin hapsedilmesine karşı bakış açılarını yeniden şekillendirirler. Bu kimi zaman hapsedilmeyi eşlerin daha önce evden uzakta çalıştığı zamanlara benzer şekilde görerek (Codd, 2000), kimi zaman ilişkiyi sürdürmenin bir yolu olarak mahkûmun suçunu ve hayatını anlamlandırmaya çalışarak (De Claire vd., 2020) kimi zaman da ilişkiyi daha romantik bir çizgiye kaydırarak sağlanmaktadır. Simbiyotik ilişkinin hapsedilme öncesi zamana kıyasla daha da romantikleştirilmesi, kadınların somut hatırlatıcılar kullanmasını arttırmaktadır. Resimler, mektuplar, hediyeler ve ekran kaydına aldıkları görüntülü görüşmelerle cezaevi ayrım çizgisini bulanıklaştırarak uzakta olanı hayatlarına yeniden entegre etmeye çalışmaktadırlar. Resimler, mektuplar, görüntülü görüşmeler, mahkûmun dışarıya gönderdiği kıyafetler ve hediyeler simbiyotik ilişkinin henüz bitmediğini hatırlatan somut hatırlatıcılar veya bağlantı nesneleridir. Kadınlar bu somut hatırlatıcıları/ bağlantı nesnelerini kullanarak kişisel mücadelelerini sürdürürler.

> Oğlum 'babam çıktığı ilk gün babamla yalnız uyumak istiyorum. Ona sarılıp bir gün uyumak istiyorum. Bana bir gün izin ver. Babamın kollarında uyuyayım kokusunu çekeyim, onun sıcaklığı hissedeyim bir de tamamdır' dedi. Tamam oğlum istediğin gibi yaparız sen mutlu ol yeter ki dedim. Ben mutluyum anne 'Babam yok ama babamın gönderdiği eşyalarla mutluyum' diyor. Oğlum artık babasının tişörtlerini

giymeye başladı. Annem kirli yıkayacağım diyorum. 'Babamın kokusu var anne yıkama üzerimdeyken kokusunu içime çekip yanımda gibi hissedeyim' diyor. Bunu yaşamak çok ağır. Oğlumdan bunları duymak çok zor. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Kokunun hafızası vardır. Koku alma sistemi hafızanın olduğu kadar duyguların da merkezindedir. Yani koku da hatıraları canlandırdığı için somut hatırlatıcılar arasındadır. Yasemin, eşiyle olan yaşamlarını dejavu olmuş gibi canlandırmaya çalışırken bu duyudan faydalanmaktadır. Yasemin "Eşimin yıkamam için gönderdiği eşyaları yıkamadan önce bir süre giyiyorum. O kıyafeti yastığıma yüz yapıyorum. Ona sarılıp yatıyorum. Onun kokusunu içime çekiyorum" sözleriyle cezaevinden yıkamak için aldığı kirli kıyafetlerde eşine ait olan o kokuyu hissettiğinde, eşini yanındaymış gibi hissettiğini söylemiştir.. Yasemin'in çocuğunun babasına olan özlemi ve babasıyla kurduğu bağ, hapsedilmenin eşin yanı sıra çocuk üzerindeki derin etkilerini de ortaya koymaktadır. Babasına duyduğu özlemi hafifletmek için somut hatırlatıcı olarak kıyafetini kullanması çocuğun başa çıkmaya yönelik bir stratejisidir. Çocuğu, babasının fiziksel yokluğunun yarattığı boşluğu, sembolik bir varlık hissiyle doldurmaya çalışmaktadır. Bu semboller, çocukların babalarının yokluğunu anlamlandırmalarına ve babalarıyla bağlarını korumalarına yardımcı olur. Çocuk için somut hatırlatıcılar, babasının bir gün eve geri döneceğine dair inancını canlı tutmasını sağlar. Babanın hapsedilme süresinin uzaması, "bağlantı nesneleri" veya "somut hatırlatıcıların" çocuk üzerindeki etkisini arttırır. Yasemin de bu etkiden söz ederek bir anne olarak bu süreçte oğlundan duyduğu bu sözlerin, kendisi için zorlayıcı olduğundan bahsetmiştir. Gizem ise eşinin hapsedilmesinden sonra hayatını nasıl yeniden inşa ettiğini ve bunu yaparken seçtiği somut hatırlatıcılardan nasıl yararlandığından şu şekilde bahsetmiştir:

Ben de simetri hastalığı vardı ve aşırı titiz biriydim. Ben eve bir tane kıl düşse 3+1 evde halıları kaldırır her yeri süpürür silerdim. Koltukları temizlerdim. Eşim cezaevine girdikten sonra bu alışkanlıklarım bitti. Hastalıklarım yok oldu. Yani şu anda hiçbir şey umurumda değil son zamanlarda çok saldım. Niye saldın dersen? Değmiyor ablacım. Mesela eşime diyordum ki nolursun şuraya girme kirlenmesin olur mu diyordum. Misafir gelirse temiz kalsın derdim. Ona eziyet ediyormuşum ben keşke yapmasaymışım. Şu anda hiç bu kadar titiz değilim. Eskiden eve asla canlı hayvan almazdım. Şu an evde 2 tane kedim var. Eşim cezaevine girdikten sonra evde

tek olunca onun yokluğunu kedilerimle kapatmaya çalışıyorum. (Gizem, 44, Lise, Evli).

Gizem'in yukarıdaki ifadelerinde, titizliğini ve simetri takıntısını eşinin hapsedilmesinden sonra bir kenara bıraktığını söylemesi, hayatının artık eski düzeninde ol(a)mayacağını kabullendiğini göstermektedir. Eşinin cezaevine girmesiyle temizlik konusundaki özenini kaybetmesi, aslında içsel bir değişimin ve yeniden inşa edilen benliğin bir ifadesidir. Gizem, eskiden titizliğini koruyarak kontrol edebildiği yaşamını, eşinin yokluğuyla birlikte yeniden tanımlamak zorunda kalmış ve hayatında duygusal bir boşluk oluşmuştur. Bu değişimin ve boşluğun yansıması olarak da kedileri hayatına dahil etmiştir. Kediler eve bir canlılık ve hareketlilik getirirken, eşinden kaynaklı oluşan boşluğu da bir nebze olsun doldurabilmektedirler. Antropomorfizm[33] olarak tanımlanan bu durum, Gizem'in kedilerle sadece yalnızlığı değil, ilgi, sevgi ve bakım noktasında da kedileri ve eşi arasında analoji kurmasını sağladığını göstermektedir. Bu analoji, eşinin yokluğu ve kediler arasındaki ilişkiyi, Gizem'in duygusal olarak yeniden yapılanma sürecinin bir göstergesi olarak ortaya koymaktadır. Benzer şekilde kadınların, eşlerinin kirli kıyafetlerindeki koku gidene kadar kullanmaları da antropomorfizm örneklerindendir.

Başak ve çocuğu ise mahkumla olan bağlantılarını görüntülü görüşmelerden aldıkları kayıtla devam ettirmektedirler. Somut hatırlatıcı olarak nitelendirebileceğimiz görüntülü görüşme kayıtlarını Başak şu şekilde anlatmıştır:

> Geçen hafta çocuğumu çocuk köyüne götürdüm. Bazı çocuklar baba diye bağırıyorlardı. Benim kızım da ister istemez baba diye tepki vermeye başladı. Ya da telefon çaldığı zaman görüntülü konuşuyoruz sürekli baba diyor o arıyormuş gibi. Ben de videoya ya alıyorum. Eşimin videolarını izleterek zaman geçiriyorum. (Başak, 33, Lise, Evli)

Mahkûm yakınları, mahkûmu "yanında gibi hissedebilmek" için çeşitli stratejiler kullanır. En yaygın olanlardan biri de görüntülü görüşme sisteminin, ekran kaydının alınmasıdır. Kadınlar, zor zamanlarında bu görüntülere başvurmaktadır. Aynı zamanda bu

[33] Antropomorfizm, insan özelliklerinin, duygularının veya niyetlerinin insan olmayan varlıklara atfedilmesidir. https://en.wikipedia.org/wiki/Anthropomorphism Erişim Tarihi: 08.10.2024.

kayıtlar, fiziksel olarak çocuklarının yanında olamayan babaların, gündelik hayata dahil edilmesine yardımcı olur. Çocuklar için önemli olan, bu videoların baba figürünü soyut bir varlıktan somut bir varlığa dönüştürmesidir. Anneleri tarafından baba yokken bile çocuğun varlığını hissetmesi ve "baba" eksikliğini hissetmemesi istenir. Başak'ın çocuğunun diğer çocukların "baba" seslenişlerini duyduğunda benzer bir tepki verdiğini söylemiştir. Çünkü çocuğun "baba" diyerek sosyal çevresine uyum sağlama ve babasıyla olan bağını kurma veya koruma çabası vardır. Görüntü kaydını kullanarak Başak, kızının babasıyla zaman geçirmesini sağlayarak bu ihtiyacını karşılamak ve babanın fiziksel yokluğunu, bu yokluktan ortaya çıkan sıkıntıları en aza indirgemek istediğini ifade etmiştir. Somut hatırlatıcı olan görüntü kayıtları sayesinde çocuk, babasını daha sık hatırlayabilmekte ve babasına duyduğu özlemi bir ölçüde giderebilmektedir. Görüntülü görüşme kayıtlarının hem kadınlar hem çocuklar için bir "hatırlatıcı" olarak kullanılması, mahkûmun yokluğunu daha katlanabilir bir hale getirmekte ve manevi boşluğu doldurmaktadır. Bu nedenle katılımcılardan pek çoğu görüntü kaydı aldığını uyumadan önce bu kayıtları izlediğini belirtmiştir. Örneğin Yasemin, "Eşim beni görüntülü aradığında da kısada konuşsak o konuşmanın ekran görüntüsünü alıyorum. O videoları akşam uyuyamadığımda izlerim. Eşimi yakınlaştırırım. Gülmesini her saniyesini defalarca izlerim. O zaman daha çok mutlu oluyorum" demiştir. Yasemin'in yakınlaştırma ve tekrar tekrar izleme eylemi, eşini "yanında hissetme" çabası olarak görülebilir. Bu tür kayıtların tekrar tekrar izlenmesi, özlemin ruhsal boyutuna ve eşinin görüntüsünü zihninde canlı tutma arzusuna karşılık gelir. Fiziksel boşluğun yanı sıra kadınların hissettiği duygusal boşluk bu görüntü kayıtları aracılığıyla kapatılmaya çalışılır. Kayıttaki her ayrıntıya odaklanılması , eşinin varlığını neredeyse fiziksel bir deneyim gibi yeniden yaşama isteğidir. Dolayısıyla mahkûm ailesinin görüntülü görüşme kayıtlarını tekrar tekrar izlemesi, kaybın yokluğuna dayanma gücü, özlemi yatıştırma ve hatıralarla duygusal bir bağ kurma aracı haline gelmiştir. Yaptığım yüz yüze görüşmeler sırasında eşine yoğun sevgisini anlatan kadınlardan biri de kayıt altına aldığı videoları ve eşinden gelen mektupları göstermiştir. Eş ile yaşanan rahatsız edici hatıraları bırakıp bu somut hatırlatıcılara sarılmak; kadınların olumlu düşünmesini, yaşadıkları duygusal boşluğu doldurmasını, kayıp duygusuyla ve yaşanan zorluklarla baş etmesini sağladığı görülmektedir.

Görüştüğüm kadınlar çeşitli sosyal medya araçlarını kullanarak aldıkları ekran görüntülerini sosyal çevreleriyle düzenli olarak paylaşmaktadır. Böylece kadınların sosyal

medya aracılığıyla paylaştığı görüntü kayıtları, cezaevinde çektirdikleri fotoğraflar, mahkûmun gönderdiği hediyeler, mektuplar ve sesli aramalar aracılığıyla mahkûmun sosyal hayattan fiziksel kopuşu engellenmeye çalışılmaktadır. Ve bu somut hatırlatıcılar veya bağlantı nesneleri kullanılarak mahkûmun sosyal ölümünün önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Mahkûmun sosyal ölümünün engellenme çabası, eşinin cezaevindeki fiziki uzaklığına rağmen, onun sosyal alanda var olmaya devam ettiğini gösterme isteğini yansıtır. Kadınlar; sosyal medya paylaşımları, fotoğraflar, mektuplar, hediyeler ve görüntülü görüşme kayıtlarıyla mahkûmun 'sosyal hafızada' kalmasını sağlarlar. Bu somut hatırlatıcılar, mahkûmun sosyal yaşamın aktif bir parçası olduğunu ve unutulmadığını çevresine gösterir. Dolayısıyla kadınlar, toplumsal bağların devam ettirilmesi ve mahkûmun sosyal çevrede yaşamaya devam etmesi noktasında köprü görevi üstlenirler. Mahkûmun yokluğunda bile onun adına "sosyal alanda olmaya devam eden bir varlık alanı' yaratılır ve bu varlığın sürekliliği sağlanarak sosyal ölümü engellenir.

3.4.5.2. Zorunlu yas: 'Sanki bizim kocamız içeride'

Hapsedilme nedeniyle eşini kaybeden kadınlar, sosyal alanda genellikle sempati ve destek görmez. Üstüne üstlük kadınlar, *vekaleten erkeklerin* yani onu göz hapsinde tutan yakın çevresinin gözetimi altındadırlar. "Vekaleten erkeklik" kavramı, bir kadının hapsedilen eşinin boşluğunu, toplumdaki kadın/erkek akrabaların veya yakın çevrenin doldurmaya çalışması olarak tanımlanabilir. Bu durumda, erkeğin yokluğunda, kadının bağımsız bir birey olarak algılanması engellenir ve onun üzerindeki sosyal kontrolün çeşitli şekillerle yeniden sağlanması gündeme gelir. Toplumun teamüllerine uygun yaşam tarzı isteğiyle kadının sosyal ve ahlaki davranışları üzerinde bir otorite kurmaya çalışarak adeta eşlerin vekâletini alırlar. Bu vekiller, mahkûm eşinin nerede ve nasıl davranacağına, kiminle görüşeceğine dair fikir beyan edebilir. Hatta onun özel hayatına müdahale edebilirler. Bu süreç, mahkûm eşinin hareket alanını kısıtlayarak onun mahremiyetini ihlal eder. Hapsedilme durumlarında sosyal çevreden gelen baskının yaygın olduğunu ortaya koyan önceki çalışmalara benzer olarak (Mhamba ve Ndemole, 2021; Murray ve Farrington, 2008) benim çalışmamda da kadınların mahkûm eşi olma durumuna uygun yaşamaya yani zorunlu yasa çevreleri tarafından itilmekte olduğu görülmüştür. Katılımcılar ailelerinin, arkadaşlarının ve topluluklarının sürekli gözetimi altındaymış gibi ve yoğun baskı altında hissettiğini anlatmışlardır. Çalışmama katılan kadınlar biraz da bu sebeple sosyalleşmekten

veya yakın çevreden destek istemekten çekindiklerini, korktuklarını belirtmişlerdir. Banu ise mahkûm eşi olmaya uygun davranmaya zorlandığını şu ifadelerle açıklamıştır:

> Dışarı çıktığımda annesi, hemen nereye gidiyorsun ne yapıyorsun derdi. Eve döndüğümde suratı asık "benim oğlum cezaevinde sen dışarılarda geziyorsun" diye söylenirdi. Eşin cezaevindeyse sen de "dışarıda cezaevini yaşamak zorundasın" mutlu olmaya hakkın yok gibi davranıyordu. "Sen onun yasını tutacaksın!" Bir de kadınsın ya hani koruyacaksın kendini. Kimseye laf ettirmeyeceksin laf gelmeyecek sana. Mahalledekiler bir şey demeyecek, bunun için giyimine kuşamına dikkat edeceksin. Halbuki ben oğlumu haftada bir dışarı çıkarmakla hükümlüyüm. Bu şekilde 4 yıl boyunca annesiyle birlikte yaşadım. Kendimi çok baskı altında hissediyordum. Evimi ilk ayırdığımda özgür olduğumu hissettim. (Banu, 32, Lise, Memur)

Banu'nun ifadesi, toplumdaki ataerkil normların, kadınları "sosyal bir denetim nesnesi" olarak gördüğünü göstermektedir. Bu sistemde kadın, yalnızca eşine ya da babasına değil, ataerkilliğin temsilcisi konumunda olan diğer aile üyelerine, hatta topluma karşı sorumlu olarak görülür. Erkeklerin yokluğunda özellikle eşinin ailesiyle problemli ilişkisi olan katılımcılar, eşlerinin anneleri tarafından daha fazla baskı altında olduklarını belirtmişlerdir. Erkek hapsedildikten sonra kayınvalideler, ataerkilliğin temsilcisi olarak sahnededirler. Bu süreçte kayınvalideler genelde gücünü, erkek çocukları tarafından kendilerine verilen tahakküm yetkisinden almaktadır.

Mahkûm eşleri özellikle de sadakatlerine dair ortaya çıkan söylentilere karşı mücadele etme noktasında zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Çünkü Banu'nun ifade ettiği gibi, kadının sosyal yaşamı, giyim kuşamı, günlük hareketleri ve hatta yüz ifadesi bile ataerkilliğin temsilcileri tarafından yakından izlenir ve yargılanır. Böylece kadının, kendi hayatını dilediği gibi yaşama hakkı kısıtlanır. Kadın artık toplumun "dışarıdaki mahkûmu" olarak sürekli gözetim altındadır ve yasa zorlanır. Özlem'in kayınvalidesi ise beraber gittikleri ziyarette mahkûma "Kimseye bir şey olmadı olan sana oldu sen ye iç kendine bak. Herkes keyfinde gezeceğini de geziyor tozacağını da tozuyor. Olan sana oldu" sözleriyle Özlem'in yas tutmadığı ve hayatına kaldığı yerden devam ettiğini söylemiştir. Özlem ziyaret esnasında duymamazlıktan gelse de daha sonrasında kayınvalidesinin evine geldiğinde de "oğlum cezaevine girince sevindin, rahat rahat geziyorsun" sözünden sonra bu sözlere

dayanamadığını belirterek kayınvalidesiyle ilişkisini tamamen sonlandırdığını söylemiştir. 2 çocuğu olan Özlem, eşi cezaevine girdikten sonra çocuklarına okul alışverişi yapmak, kişisel ihtiyaçlarını karşılamak, faturalarını ödemek, çocuklarını okula götürmek için çarşıya çıkmak zorunda kaldığını anlatmıştır. Özlem, "Ben süreç içerisinde dışarıda olmak zorundayım. Eve kapanıp kapımı kapatırsam benim işlerim de öylece kalır. Bir gün gazımı bir gün suyumu keserler. Ben nasıl evde oturup bekleyeyim?" sözleriyle bu süreçte mecburi durumlarda dışarı çıkmasının bile eleştirildiğini söylemiştir. Kayınvalidesi oğlumun yasını tutmuyorsun demek yerine, Özlem'in sosyal hayatına devam etmesini ve dışarıda eskisi gibi var olmasını yadırgamıştır. Çünkü ataerkilliğin temsilcisi olan kayınvalideye göre erkek cezaevine girdiyse kadında sosyal alanda tuttuğu yasla var olmalıdır. Özlem zorunlu olarak dışarıya çıktığını ve eşi için üzüldüğünü belirtse de o üzüntünün görünmemesi yadırganmasına ve baskı görmesine neden olmuştur. Benzer şekilde Sena komşusu olan bir kadınla aralarında geçen diyaloğu ve hissettiklerini şu şekilde anlatmıştır:

> Buradaki komşum, eşimi tanıyan biriydi. Yaz ayıydı, çocuklarını denize götürecektim. Bana "nereye gidiyorsun" diye sordu. Denize gidiyoruz abla dedim. "Seni de tanıyanlar diyor ki gören de bizim kocamız cezaevinde sanacak. Onun kocası cezaevindeyken yaptığını, biz kocamız dışardayken yapamıyoruz" dedi. Ben de dedim ki "sen o kadınlara deki o bilerek ihbar etti eşini rahat rahat dolaşabilmek için" dedim. O kadar zoruma gidiyor ki bu sözler ben de böyle cevap veriyorum. Belki sen de beni yanlış anlıyorsun bilmiyorum. Ama "Bilerek ihbar etmiş adam dışardayken gezip dolaşamıyormuş. Şimdi rahat rahat geziyor diye söyle aynen böyle söyle" dedim. Görmüyor ki ben burada 4 tane çocuğun kafasını rahatlatmaya çalışıyorum. Onlara bir aktivite yapmaya çalışıyorum. Evde hazırlıyorum bütün her şeyimi harcadığımız sadece arabaya verdiğimiz yakıt. Çocuklarımı denize götürüyorum. Toplum ve etraftaki baskı size şunu yapmaya çalışıyor, Cezaevinde kocan varsa sen de cezaevinde gibi davranacaksın gezmeyeceksin, konuşmayacaksın ve dışarı bile çıkmayacaksın. Ben o suçu işlemedim. Neden kendime bir ceza vereyim. O yakalandığında ilk yaptığım işe girmek oldu. Faturalarım ve kartlarıma borcu vardı. Borcu da o şahıs yapmıştı ve evim kira. Bunları ödemem lazımdı. 4 tane yiyen içen çocuğum var. Bir şekilde kendimi kapatmadım. Onun öncesi de öyle motor kullanabiliyorum. Araba sürebiliyorum. Elimden her iş geliyor. 4 çocuğa o benim başımdayken de kendim bakıyordum. Baba olarak benden aldığı bir yük

yoktu. İçeri girmeden 2 yıl önce baba gibi davranmaya çalışıyordu. Gördüm çabasını ama 13 yıl boyunca tehdit eden, döven, hakaret eden bir adamdı. Ama ben o gittiğinden beri ilk önce işe başladım. O ilk iş olumsuz oldu, bu sefer motorun tepesine çıktım. Kaldığım yerden devam ettim. Çocuklarımı okula bıraktım. Tekrar geldim izin günümde onları denize getirdim. Normalde o gittiğinden beri hiçbir şey gerilemedi. Tam tersine daha da ileri bakmaya başladım. Onun orada olmasının sebebi ben değilim. Bizim bu duruma düşmemizin sebebi o ama. Bizim bu kadar mağdur olmamızın sebebi o, ama ben hiçbir zaman kendimi geride görmek istemedim. Zaten dediğim gibi ailem dediğim insanlar yok. Kendi ayaklarımın üzerinde durmaya çalışıyorum. Hep ileri bakacağım, hep de bakacağım. Normalde geriye bakarmışım, nedenlere hep takılmışım. Niye söylüyor? Neden böyle yapıyor? Niye anlamıyorlar? Ama fark ettim ki çocuğumu bile denize götürürken 'sanki bizim kocamız ceza evinde' deniliyor. Algıyı bakış açısını hiçbir zaman değiştiremeyeceğimi fark ettim. Kimse için yaşamıyorum. Onlarda benim için yaşamıyor. Bu dünyaya bir kere geliyoruz. Allahtan başka kimseye hesap vermeyeceğim buna inanıyorum ve bu şekilde davranacağım. Benim de o hapishane hayatını sürdürmem, eşimin yasını tutmam için etraftan çok baskı geliyor. Ama artık umursamıyorum. (Sena, 36, Lise, Boşanmış)

Toplumun, kadının kendi hayatını yaşamasını "ayıp" veya "saygısızlık" olarak görmesi, ataerkil normların kadını "erkeğin uzantısı" olarak tanımlamasından kaynaklanır. Bu durumda, eşi cezaevinde olan kadın simbiyotik ilişkisinden dolayı "zorunlu yas" yaşamak zorundaymış gibi görünmektedir. Bu kadınlar dışarıya çıkmamalı, gülmemeli ve özgürlüğünü yaşamamalıdır. Çünkü mahkûm eşlerine yönelik ataerkil beklentiler, Sena'nın eşinin yasını tutmasını ve hayatını askıya almasını istemektedir. Sena'nın bu beklentilere rağmen çocuklarını denize götürmesi, onları gezdirmesi, çalışmaya devam etmesi, yalnızca kendi bağımsızlığını değil, ataerkilliğin teamülleri dışında bir mahkûm eşi profili oluşturduğunu göstermektedir. Kendisi ve çocukları için "normal bir hayat sürme" hakkını savunarak "yas tutan mahkûm eşi" rolünü reddetmiştir. Yani Sena yaşadığı olumsuzlukların sebebinin kendisi olmadığını söyleyerek "toplumsal gözaltına" karşı çıkmıştır. Sena'nın bu şekilde yaşaması komşusu olan kadınlar için neredeyse bir tehdit olarak algılandığından *"*Sanki bizim kocamız cezaevinde" sözlerine maruz kalmıştır.

Erkeklerin vekaleti sadece kadınlarda değildir. Sena'nın kaynı da "Sen arabada müzik dinlemiş bir kadınsın kocan cezaevinde" diyerek ataerkil sistemin kadının yas içinde kalması ve mutluluğunu sınırlaması gerektiğine dair algıyı ortaya koymuştur. Bu uyarıların kimi zaman kadının "korunması" ve "desteklenmesi" amacıyla yapıldığı söylense de aslında çoğu zaman kadının üstünde tahakküm kurma eğilimindedir. Çünkü kadının tek başına ayakta kalma gücünü ve iradesini gölgeler. Bu tür denetim, kadının kendi ayakları üzerinde durmasını zorlaştırarak bir nevi kadının sosyal baskı sonucu "sosyal ölümüne" bile sebep olabilmektedir. Yani bu vekalet, kadının toplumsal rolleri ve bağımsız bir özne olarak kendini gerçekleştirmesini, anlamlandırmasını ve hayatını yeniden inşa etmesinin önünde ciddi bir engel teşkil eder. Kadının, toplumda bağımsız bir özne olarak var olmasına engel teşkil eden bu denetim, aslında toplumdaki ataerkil sistemin de kendisini devam ettirilmesine zemin hazırlar. Sistemin bu sürekliliğine karşı çıkan Sena, "Dışarıdayken o adamın bana yaptığı eziyeti kimse suçlamamıştı. Hiç kimse kızmamıştı. Ama o içerideyken benim arabamda müzik dinlemem ayıp, suç! Kusura bakmayın ben yasımı yıllardır tuttum. Onun orada olmasından mutluyum. Artık bu benim zaferim" sözleriyle aslında eşi hapsedildikten sonra mutlu olduğunu söylemiştir. Hayatını kendi elleriyle yeniden inşa etmek için çabalayan bir kadın olarak geçmişte eşinden gördüğü eziyet, fiziksel ve psikolojik şiddet döngüsünde, toplumun sessiz kalmasını hatırlatarak kendisine dayatılan bu yeni rolü ve yası reddetmektedir. Eşini ziyarete gittiğinde de "gerçekten girdi mi diye zaferimi görmeye gittim" diyerek niyetini ifade etmesi Sena'nın mahkûm eşi olma deneyimini ortaya koymaktadır. Yıllardır yasını tuttuğu hayatta artık hapsedilme süreci onun için zafere dönüşmüş ve arabada müzik dinlemek bile Sena için özgürlüğün ve hayata yeniden başlamanın simgesi haline gelmiştir.

Sonuç olarak Sena o suçu işlemedi neden kendisine ceza versin? Yas mutlaka her şartta tutulmalı mıdır? Neden kendisine şiddet uygulayan kocasının yasını tutsun? Neden dayak yerken yanında olmayanların kurallarına uygun yaşasın? Eşi cezaevine girdikten sonra 4 çocukla ortada kaldıktan sonra çalışmak zorunda olan kadına neden müzik dinlemek ya da çocuklarını denize götürmek yasak olsun? Bu engeller kimin yararına? Sorularına cevap verebilmek mahkûm eşi olma deneyimini anlayabilmek ve kadınların vekaleten erkeklere "kusura bakmayın" diyebilmesi için önemlidir.

3.4.6. Mahkûm eşinin Bağlılığı/ Dayanıklılığı Üzerine

Eşin cezaevinde olmasından dolayı maddi, manevi ve sosyal zorluklarla karşı karşıya kalınsa da çalışmalar (Arditti vd. 2003; Chui, 2009; Comfort, 2007) birçok kadının ilişkisini sürdürmeye devam ettiğini göstermektedir. Uzak mesafe ilişkisindeki eşler, birbirlerini nadiren görseler de ilişkilerine zaman ve para harcamaya devam ederler. Hapsedilen nüfusun büyük bir bölümünün yakın bir ilişki içinde olmaya devam etmesi, ilişkinin istikrarının nasıl sağlandığı? Kadınların tüm zorluğa rağmen ilişkiye dayanmaya ve bağlı kalmaya neden devam ettikleri? Kadınların bağlılıklarını anlatırken hangi motivasyondan hareket ettikleri? sorularını öne çıkarmıştır. Bu konuyla ilgili ülkemizde yapılan spesifik çalışmalar olmadığından kadınların, cezaevindeki bir kişiye bağlı kalmaya neden ve nasıl karar verdiklerine dair sorular cevapsız kalmaktadır. Çalışma, kadınların devam eden ilişkiyi sürdürme motivasyonlarının çeşitli olduğunu göstermiştir. Bu çeşitlilikte eşlerin cezaevi öncesi ilişkilerinin niteliği, cezaevi sürecindeki ilişkileri, ebeveynlik durumu, sosyal çevreleri ve hayatlarına yön veren değerler gibi faktörler etkilidir. Katılımcılardan elde edilen veriler ışığında kadınların; inanç bağlılığı, sevgiye bağlılık, ebeveyn rollerine bağlılık, vicdan ve aidiyet duygularının eşle anlam bulması onların zamanlarını boşa harcadıklarına dair söylemleri ekarte edecek faktörler olabilmektedir.

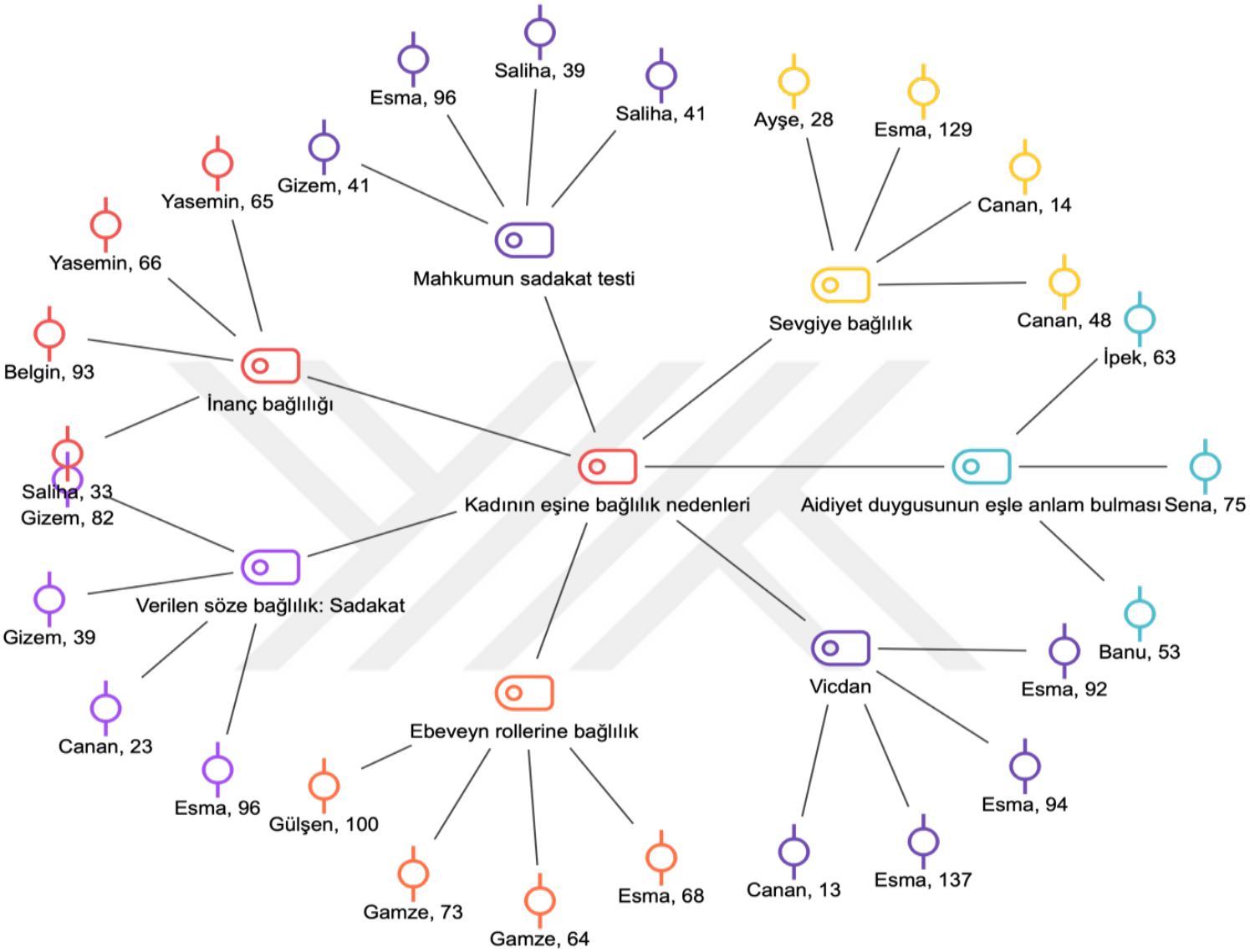

Şekil 14: Kadının eşine bağlılık nedenleri kod-alt kod-bölümler modeli

Bağlılığı sağlayan faktörlerden ilki inançtır. Birçok kadının özellikle de dezavantajlı kesimlerden olanların yaşadığı stres, damgalanma ve maddi/manevi zorluklar göz önüne alındığında inançlarını, başa çıkma stratejisi olarak görmelerini algılamak zor değildir. Çünkü tüm stratejiler başarısız olduğunda geriye kalan tek strateji olan inanç, mahkûm eşleri arasında en yaygın bağlılığı sürdürme nedeni olabilmektedir (Braman, 2004, s. 214). Türkiye'de mahkûm eşleriyle yapılan bir çalışmada da (Bekiroğlu vd., 2022) kadınların kadere inandığı, sık sık dua edip Allah'a şükrettiği ve kötü günlerin bir an önce biteceğine

dair umutlu oldukları aktarılmıştır. Daha yakından bakıldığında sadece inanç perspektifinden değil, kültürel boyutun inançla iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Çünkü bahsedilen umut bireylerin sıkıntılar karşısında ruhsal bir direnç göstermesine hem de toplumsal olarak makbul hale gelebilmelerine yardımcı olur. Örneğin Belgin, "Elimden geldiğince arkasında olacağım. Elbet bu günler geçecek, bitecek. Sabır. Rabbim sınıyor bizi bu bizim imtihanımız" Şeyma ise "Allah' tan geldi sonuçta bu da bizim imtihanımız. İsyan etmek olmaz" diyerek kadere ve inanca olan bağlılığa atıfta bulunmaktadırlar. Eşi 16 yıl boyunca değişik zamanlarda hapishaneye cezası alan Yasemin bu durumu "yine de çok şükür" diye ifade etmiştir. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, inanç ve kadere bağlılık zorlu yaşam koşulları ve hapsedilme gibi deneyimleri anlamlandırmada önemli bir rol oynar. İnanca dayalı bu yaklaşım, kültürel olarak güçlü bir şekilde içselleştirilmiş olan sabır, fedakârlık, şükretme ve tevekkül değerleriyle iç içe geçmiştir. Toplumsal yapıda, zorlukların bir imtihan olduğu ve bu imtihanın sabırla karşılanması gerektiğine dair derin bir inanç vardır. Bu inanç, bireylerin yaşadıkları sıkıntıları baş edilebilir hale gelmesine yardımcı olur.

Dayanıklılık nedenlerinde inancı öne çıkaran katılımcılar evlilikleri süresince eşlerinin çoğunlukla cezaevinde olduğunu ifade ederken bile yaşadıkları sıkıntılara sabrettiklerini ve şükrettiklerini söylemişlerdir. Katılımcıların sözleri, inançla iç içe geçen kültürel değerlerin ne kadar derinleştiğini ve zorlukları kabullenme sürecinde nasıl bir anlam bulduğunu göstermektedir. Kadınların bu kabullenişinin toplumsal ve kültürel değerlerle örtüşen bir boyutu vardır. Kadere teslimiyet ve şükür toplumda pek çok birey için hem dini bir sorumluluk hem de toplumun onayladığı bir erdemdir. Kadere inanç ve imtihan anlayışı, bireylerin yaşadıkları zorlukları hem toplumsal normlarla hem de inanç gereklerine uygun hale getiren anlamlandırma biçimidir. Sabır, tevekkül ve şükretme bireylerin, manevi olarak güç bulmalarına ve toplumsal normlara uyum sağlamalarına yardımcı olur. Bu nedenle kültürel yapıda, sıkıntılar karşısında "sabretmek", "şükretmek" ve "tevekkül etmek" bireyin kendine olan güvenini tazelediği gibi toplumda da saygı duyulan bir konum sağlar. Benzer bir noktadan hareketle mahkûm eşi olma deneyimini açıklayan Yasemin, tüm sıkıntılara rağmen eşiyle olan ilişkisini sürdürme nedenini şöyle açıklamıştır:

> Ben telefon ve görüş dışında hiç mutluluk yaşamadım. Mutluluk ne bilmiyorum. Yaşatmadılar bana o mutluluğu. Biz 13 yaşında evlendik eşim 4 ay durdu yanımda ben o zaman 3 aylık hamileydim ilk defa cezaevine girdiğinde. 4 aylık evliliğimizde

> çok iyiydik ağzından çıkarıp ağzıma sokacak kadar güzel davranırdı. Biz gerçekten birbirimizi çok seviyoruz aramızda bu sevgi olmasa belki gerçekten beklemek çok zor olurdu. Ama kader işte. Rabbim bana dedi ki 'sen kendini çok fazla yıpratıyorsun ben sana böyle bir imtihan vereyim sen biraz kendini toparla. Sen kimde ne kadarsın bir bak gör' dedi bana. Ben gerçekten bunu gördüm. Ben de vah vah benim başıma bu geldi diye düşünmüyorum. Bu benim imtihanımmış bu imtihandan en kısa sürede kurtulup rabbime yalvarmak istiyorum. Başka bir şey demiyorum. Yani yok ben yiyeceksiz kaldım yok içeceksiz kaldım diyerek rabbime asi olmak istemiyorum. Sabredip bekliyorum süreç nasıl işler nasıl gider bilmiyorum. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Çalışmaya katılan bazı katılımcılar gibi Yasemin de hapsedilme sonrası yaşadığı zorlukları "kader" ve "imtihan" ile açıklamıştır. Yasemin'in kader ve imtihan kavramlarına sık sık vurgu yapması, toplumsal ve kültürel olarak derin kökleri olan dini değerlerin, bireylerin hayatındaki acılara katlanmasını da kolaylaştırmaktadır. Yasemin'in yaşadığı kültürel yapı onun yaşadığı güçlüklere karşı direnç oluşturmasını ve dayanıklılığını arttırmasını sağlamıştır. Bu nedenle erken yaşta evlenmesi, eşinin uzun süreli cezaevi hayatı, yalnızlık ve yoksunluk içinde geçen yılları ve mutluluğunun sadece ziyaret ve görüşlerle kısıtlı kalmasını imtihan ve kaderin bir parçası olarak gördüğünü anlatmıştır. Kültürel bir değer olarak "imtihan" kavramı ise Yasemin'in yaşamını anlamlandırmasını, açıklamasını ve bu zorluklarla başa çıkmasını kolaylaştırmaktadır.

Yasemin, yaşadığı yalnızlık ve zorluğu tabii tutulduğu bir imtihan olarak değerlendirdiği için kültürel olarak anlamlandırılmış olan "sabır" ve "şükretmeyi" direnç aracı olarak kullanmaktadır. Kültürel olarak da anlamlandırılmış veya desteklenmiş bir hayatta, toplumsal normlarla örtüşen bir duruşu göstermektedir. Yasemin'in bu duruşu sıkıntılı süreçlerde dahi direnç göstererek toplumsal beklentilere uygun davranabilmesini ve kültürel olarak kabul gören bir dayanıklılık biçimi geliştirmesini sağlamıştır.

Bağlılığı devam ettiren faktörlerden bir diğeri de "sevgi" ve ardından gelen "vicdan" duygularıdır. Dışarıdan daha fazla olumsuz sonuçları görünen hapsedilme, çiftlerin birbirine yeniden ilgili olmaya başladığı ve romantizmin arttığı bir sürece dönüşebilmektedir. Hapsedilme sürecinde çiftler, ilişkilerindeki romantik bağlılığı ve özlemi vurgulayan ve arttıran bir alışveriş içindedirler. Bu nedenle Fishman'a (1990) göre bu süreç yeniden flört

dönemine dönüşebilmektedir. Örneğin Esma, her görüşmesinde ve ziyaretinde eşinin ona küfrederek ağır konuştuğunu mektuplarında ise daha düşünerek sevgisini gösterdiğini söylemiştir. Esma, "Eşim mektuplarda yaptığım onca şeyi görüyor çok kahrımı çekiyorsun diyor. Bak bir tane mektubunu[34] göstereyim içerde sakince oturup düşündüğünde içten içe bana hak verdiğine adım kadar eminim zaten. Aslında beni düşündüğünden sevdiğinden emin olduğum için hala sabrediyorum" diyerek pratikte göstermese de sevgisinden emin olduğu için beklediğini anlatmıştır. İletişim kurduklarında daha agresif davranışlar sergilemesine rağmen eşinin mektuplarındaki "sevgi dili", Esma'nın eşine bağlılığını ve dayanıklılığını arttıran güçlü bir kaynaktır. Canan da eşine olan bağlılığında sevgisinin ön planda olduğu şu şekilde anlatmıştır:

> Cezası eski cezasıydı. Annesi geldi istedi görücü usulü evlendim. 2 aylık evliyken eşim cezaevine girdi ve ben eşimi sevdiğim için ona sahip çıktım. Çünkü şerefim namusum olmuştu bırakamadım vicdanım onun dört duvar arasında bırakmaya izin vermedi. Eşim cezaevine girdikten sonra kaynanamda beni kovdu. Ne bana ne de oğluna sahip çıkmadı. Bense vicdanımla düşündüm. Ne olursa olsun bu insanı yarı yolda bırakamazdım. Çünkü ben eşimi bırakırsam biliyorum kendine zarar verir. Benim sevgimle orada dört duvar arasında yaşayabiliyor. Müebbet olsa da müebbet değildir diyorum. Allah'tan umudumu asla kesmiyorum. Müebbet diye onu bırakmayı asla düşünmedim. Bir kadın olarak beni çok seven ve güvenen bir erkek olsun anne olayım istedim. Beni çok seven güvenen bir eşe sahip oldum çok şükür ama anne olamadım. Eşim de aynı şekilde beni sever çok da güveniyor. Ben de ona çok ama çok sadık bir eş oldum. Bir şey söyleyeyim mi çaresizlikten kimse bir mahkûmu beklemez. Sevdiği için bekler. Zaten mahkumdur sana ne gibi bir çaresi, faydası olur ki. Ama seversen her şeyi göze alırsın. Ben eşimin bir gülüşünü dünyaya

[34] Gösterilen mektupta mahkûm 'Sevgili eşim, yol arkadaşım, bu yaşadıklarımız içinde bulunduğumuz durum inan beni çok rahatsız ediyor. Çekmiş olduğun sıkıntılar, yaşadığın sorunlar ve çileler ta buradan benim zoruma gidiyor. Ben eşimin böyle sıkıntılar çekmesine alışkın değilim aklım sizde. Ama senin çok güçlü bir kadın olduğunu biliyorum içim biraz rahatlıyor. Sen çok akıllı ve çok güçlü bir kadınsın o yüzden benim kadınımsın. Bebeğim beni düşünme, bana üzülme sadece ve sadece evin ve çocuklarınla ilgilen yapıyorsun da zaten ben senden başka bir şey istemiyorum. İyi ki sen hayatımdasın iyi ki sen çocuklarımızın anasısın, iyi ki sen hayatımızdasın, iyi ki sen bizimlesin, iyi ki benim karımsın, iyi ki annemizsin, iyi ki seni tanımışım, iyi ki bu veletleri doğurmuşsun, iyi ki sevmişim… Seni çok seviyorum, karıcım, yol arkadaşım…' sözleriyle ziyaretlerden veya telefon görüşmelerinden farklı olarak sadece sevgisinden bahsetmiştir.

değişmem ve üzgün olunca da o gün gözüme uyku girmez, yemek boğazımdan geçmez yemin billah geçmez. (Canan, 30, İlkokul, Evli)

Canan'ın ifadesi, mahkûm olan eşine karşı duyduğu derin sevgi, sadakat ve bağlılığı ortaya koymaktadır. Eşi cezaevine girdikten sonra kayınvalidesi evden kovduğu ve yalnız bıraktığı için Canan, tek başına bir dayanıklılık geliştirmek zorunda kalmıştır. Canan'a neredeyse müebbet sürede bir ceza alan birine bağlılığını nasıl devam ettirdiğini, "inanca" atıfta bulunarak bu inancın ona güç verirken, bağlılığını devam ettirmeye dair umudunu korumasını sağladığını söylemiştir. Bu bağlılık, kültürel değerler ve toplumsal normlarla sıkı sıkıya bağlıdır.

Canan'ın sadakat ve sevgiye atfettiği değer, içinde bulunduğu kültürel yapıda öne çıkarılan "kadınlık görevleri" ve "namus" gibi kavramlarla da örtüşmektedir. Canan'ın eşini şerefi ve namusuyla ilişkilendirmesi kendi değerleri ve toplumun beklentileri arasındaki paralelliği göstermektedir. Bu bağlamda Canan'ın eşine duyduğu sevgi, sadece bireysel bir tercih değil aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk ve toplumsal normlara uygun bir davranış olarak görünmektedir. Çünkü cezaevindeki mahkûmun yaşama tutunmasında tek dayanağın kendisi olduğunu "vicdanının" da eşini bırakmasına engel olduğundan bahsetmiştir. Mahkûma olan sevgisinin hayati önemine işaret ederek eşine karşı duyduğu koruyucu ve kurtarıcı rolü güçlü bir şekilde ifade etmiştir. Sevgi olarak bahsedilen yalnızca bağlılık nedeni değil, aynı zamanda Canan'a eşini koruma sorumluluğu veren ve yaşam amacı kazandıran bir güçtür. Çünkü Canan, eşinin dört duvar arasında ayakta durabilmesinin yolunu kendi varlığına ve desteğine bağlamaktadır. Kendisi açısından ise Canan, toplumun beklediği kadınlık rollerini (eş ve anne olmak) gerçekleştirme arzusunu vurgularken, aynı zamanda anne olamamayı bir eksiklik olarak algılamaktadır. Çünkü hapsedilme Canan'ın anne olmasının ve toplumun teamüllerini gerçekleştirmesinin önüne geçmiştir. Yine de eşini çok sevdiğini söyleyen Canan için mahkumla arasındaki derin bağ anneliğini askıya aldırmıştır. Fedakâr seviyede yaşadığı sevgi bağını ve mahkûmun ona herhangi bir fayda sağlayamayacağını belirterek çaresizlikten değil gerçekten sevdiğini vurgulamıştır. Canan'a göre mahkûma karşı hissettiği sevgi, süreç içerisinde karşılaşılan sorunlara dayanma gücü vermektedir.

Canan'a benzer şekilde Burçin de eşine olan bağlılığını sevgi temelinde anlatarak "kurtarıcı rolü" üstlenmiştir. Burçin'e göre mahkûma olan sevgisi ve onu beklemeye devam

etmesi yaşadıklarını kader olarak görmesinden değil, kendi seçimi ve tercihidir. Eşiyle tanıştığında eşinin suç geçmişi hakkında bilgisi olan Burçin, "Ben hep onu kurtarırım gözüyle bakıyordum. Ailesi baş edememiş başı boş bırakmış. Bu çocuk bu yolu seçmiş ben onu kurtarırım gözüyle bakıyordum ama olmadı. Denedim çabaladım olmadı. Tuttuğum eli de bırakmak istemedim" sözleriyle eşine olan sadakatini ve onun için verdiği mücadeledeki kararlığını anlatmıştır. Mücadelesindeki kararlılığını "Kendim de yetim büyüdüğüm için. Bir pişmanlığım da yok eşimi ve çocuklarımı seviyorum. Eşim de bizi seviyor. Hem eşime olan sevgim hem de çocuklarıma bağlılığım dayanmamı sağlıyor" sözleriyle tamamlaması, Burçin'in kendi geçmişindeki yoksunlukları, zor şartlar altında yetişmesinin, eşine duyduğu bağlılık, sevgi ve seçtiği kurtarıcı rolü üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Yetim olarak büyüdüğü için bağlılık ve aidiyet duygusunun kendisi için çok değerli olduğu, bu yüzden de eşini ve ailesini terk etmek yerine onlara sıkı sıkıya bağlandığı anlaşılmaktadır. Sevgi ve sadakatin ön planda tutulduğu kurtarıcı rolü benimsenerek hem Burçin bireysel direnç noktası bulmakta hem de hayatını hapsedilme ekseninde inşa ederken anlam kaynağı edinmektedir. Bu anlam Burçin'in tuttuğu eli bırakan, terk eden, yarım bırakan veya sadakatsiz olan olmasının önüne geçmektedir.

Hapsedilme sürecinde artan tutku, Simmel'in (2009) sosyal olarak sınırlarını tanımladığı yabancı, yani fiziksel olarak yakın ama sosyal olarak uzak olanın tersine bir örneğini sunar. Hapishane öncesinde çiftler arasındaki yaşam daha çok geçinmeye yönelik iş ve ev arasında geçmektedir. Bireylerin birbirine özel bir vakit ayırması çok mümkün olmamaktadır. Engelsiz ve sık etkileşimde bulunma tarafların birbirine alışmasını sağlayarak duyguların zamanla gölgelenmesine neden olur. Fakat eşler, hapsedilmeyle birlikte iletişim kurabildikleri her vakitte, dışarıda veya cezaevinde yaşanan sorunları arka planda tutarak birbirlerine duygusal olarak destek olmaya çalışmaktadırlar. Kadınlar duygusal destekte bulunmak için mektup yazmakta, cezaevi ziyaretlerinde sevgilerini ve bağlılıklarını fiziksel olarak göstermekte, telefon görüşmelerinde kısa ama anlamlı anlar geçirme, eşlerinin ihtiyaçlarını karşılarken sevgilerini somut olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Mevcut koşullar nedeniyle artan tutkuları, cezaevi yaşamının daha duygu yoğunluklu sürmesini sağlamaktadır. Bu nedenle görüşme yapılan pek çok kadın sevgiye bağlılığını ısrarla vurguladığında, ilişkilerinin hapsedilme öncesinde de bu seviyede olup olmadığı sorgulanmıştır. Katılımcıların pek çoğu için hapsedilme sonrası hayatta aralarındaki sevgi ve tutkunun daha da belirginleştiği görülmektedir.

Katılımcıların hapsedilme sürecinde yaşadıkları zorluklara dayanma sebeplerinden biri de "çocukları"dır. Çocukları olan kadınlar, tek ebeveyn oldukları bu süreçte sadece kendileri için değil, çocukları için de ciddi bir mücadele yürütmektedir. Çünkü çocuklar pratik bir sorumluluğun ötesinde, kadınların kimliklerinin bir parçasıdırlar. Anne olmak, yalnızca çocuğa bakım sağlamakla değil, çocuğun gelişimi, güvenliği ve duygusal ihtiyaçları için sürekli bir güç ve dayanıklılık kaynağı olmayı gerektirmektedir. Hapsedilme sürecinde kadınların bu sorumluluğu, çocuklara hem fiziksel hem de duygusal destek gerekliliği nedeniyle ağırlaşırken, diğer yandan güç veren bir motivasyona dönüşmektedir. Çocuk sahibi olan katılımcılar da eşlerinin hapsedilme deneyimini anlatırken önceliklerinin her zaman için çocukları olduğunu vurgulamışlardır. Dayanak kaynağının çocuğu olduğunu söyleyen Gamze bu kaynağı şu şekilde açıklamıştır:

> Küçük bir kayık düşünün okyanusun ortasında büyük dalgalarla mücadele ediyor. Batıp çıkmakla suyun üstünde kalmak arasında mücadele veriyorum. O mücadeleden sonra sakin bir koya yanaştığınızı düşünün. Benim ihtiyacım olan tek şey bu sakinlik. Bütün amacım eşim çıksın işini gücünü devralsın benden, ben şöyle bir kafamı dinleyeyim. Telefonlardan çağrılardan insanların sıkıntılarla aradığı görüşmelerden uzak bir şekilde dinleneyim, kendime geleyim istiyorum. Durup ya bu kadar sıkıntıyı niye göğüslüyorum ki dediğim zamanlar da oluyor. Bu kesinlikle şeyle alakalı bir durum. Eğer sorumluluk duygunuz yüksekse asla havlu atmıyorsunuz. Atamıyorsunuz. Hayatınız pahasına olsa da atmıyorsunuz. Ama sorumsuz gamsız bir insan olmuş olsaydı benim yerimde çok çok önce gitmiş olurdu. Çocuk için kendimizden ziyade onu düşünüyoruz. Çocuğun varlığı daha çok dayanak oluyor. Belki o, olmamış olsaydı nasıl olurdu bilmiyorum. O neşem oluyor. Hayata bağlıyor bir şekilde. Tek başıma olmuş olsaydım belki ailemin yanına giderdim. Bunca sıkıntıya göğüs germek için fazla bir neden bulamayabilirdim. (Gamze, 42, Lise, Evli)

Gamze'nin "küçük bir kayık" metaforuyla ifade ettiği hayatının bu döneminde, sıkıntılarla dolu süreçte küçük bir umutla ve çocuğun varlığına dayanarak ayakta kaldığı görülmektedir. Kadın olmaktan öte, annelik rolü Gamze için hem bir sorumluluk hem de güçlü bir motivasyon kaynağı haline gelmiştir. Annelik misyonu, sorumluluk duygusu ve fedakârlık Gamze'nin deyimiyle "havlu atamamasını" ve "hayatı pahasına" katlandığı

sorumlulukları yerine getirmek için , mücadele etmesini sağlamıştır. Çocuğu olmadan bu mücadeleye devam etmesi için güçlü bir neden bulamayacağını ifade etmesi, anneliğin onun hayatında kadınlığından bile önce gelen, merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Gamze'nin kimliğinin belirleyici unsuru olan annelik, çocuğu için ayakta kalmayı gerektirir. Çocuğu ise onun için bir dayanak, neşe kaynağı ve hayatta kalma sebebidir. Gamze'nin anneliği, birey olarak sahip olduğu özgürlükleri şekillendirmektedir. Kendisinin sadece "bir kadın" olarak değil, aynı zamanda "bir anne" olarak var olduğu gerçeği, Gamze'nin başka bir hayat seçeneğini ortadan kaldırmıştır. Ancak çocuğu ve anneliği sayesinde hem ayakta kalma hem de dayanma gücü bulmaktadır. Benzer şekilde Gülşen de tüm sıkıntılara direnme gücünü çocuğundan aldığını, çocuğunun kendisini hayata bağladığını şu şekilde anlatmıştır:

> Bu evde yaşamaya devam etmek için arkadaşımda çıkacağı için kiranın tamamını ödemem gerekiyor. Doğal gaz da var artık. Çalışmadan bebekle tek başıma yaşayamam. Doğalgazı geçenlerde gece çok soğukta bir gün açtık sabaha kadar durdu sonra geri kapattık. 90 lira fatura geldi. Bu ay mecburen açacağız bebekle olmuyor. Çocuğun banyosunu yaptıramıyorum soyar soymaz hemen üşüyor. Dudakları morarıyor. Üşümesin hasta olmasın diye bir haftadır banyo yaptırmadım. Bu çocuğun gelişimi için duş alması lazım ama ev soğuk hasta olmasın diye yıkayamıyorum. Çamlıca tepesine yakın oturuyoruz. Bu kadar yüksek bir yer olması da buranın daha soğuk olmasına neden oluyor. Binamız da eski bir bina camları soğuğu direk içeri alıyor. Yaşadığım her şeye bebeğim için dayanıyorum. Bebeğim olmasaydı hiç kimseye bu kadar katlanmazdım. (Gülşen, 18, Lise, Memur)

Gamze'ye benzer şekilde Gülşen de anneliğinin adeta bir yaşam amacı ve direniş kaynağı olduğunu anlatmıştır. Gülşen, çocuğuna daha iyi bir hayat sunabilmek için kendi ihtiyaçlarını ve rahatını geri plana atarken, bu çaba ona bir anlam ve motivasyon kazandırmaktadır. Bebeğinin varlığı, Gülşen'e sadece fedakârlık yapma gücü değil, aynı zamanda zorluklara karşı direnme isteği de vermektedir. Gülşen'in bebeğiyle yaşadığı bu deneyim, çocuğun annesi için bir hayat kaynağı, bir yaşam nedeni ve hatta soğuk bir evi katlanır kılan bir motivasyon olmuştur. Bu bağlamda çocuklar anneleri için adeta "hayata bağlanma sembolü" dür. Bu sembol sayesinde kadınların yaşamları anlam kazanır ve en zor koşullarda dahi ayakta tutan bir dayanak olurlar.

Hapsedilme sürecinde kadınlar, çocukları için daha büyük bir özveriyle başa çıkmaya çalışırlar. Çünkü annelik, kimliklerinin ve hayat amaçlarının merkezindedir. Çocuk merkezli hayatta, çocuğun babasıyla ilişki kurması ve mevcut ilişkinin çocuğun psikolojisi düşünülerek devam ettirilmesi söz konusudur. Benzer şekilde Bekiroğlu'nun çalışmasına (2022) göre de kadınlar, çocuklarının etkileneceğini ve babalarının korumasına ihtiyaç duyacaklarını düşündükleri için eşlerinden boşanmayı düşünmemekte bağlılıklarını devam ettirmektedirler. Örneğin Başak 15 aydır cezaevinde olan kocasıyla ilişkisinden bahsederken "Boşanmak çok kolay tek mahkemede boşanırsın o bir şey değil. Ama benim bir çocuğum var. Belki eşim çıktığı zaman çocuğum, babasını çok sevecek. Ya da onu haklı bulacak beni haksız görecek o da var" sözleriyle çocuğu için boşanmayı düşünmediğini anlatmıştır. Çocuğunun gelecekte babasıyla iyi bir ilişkiye sahip olma ihtimali, mahkumla olan ilişkiyi sürdürmeye yetmektedir. Başak'ın boşandığı için gelecekte çocuğunun "Onu haklı bulacak, beni haksız görecek" yani babasını beklememesi nedeniyle kendisine tepki verecek olma ihtimalini bile düşünmektedir. Bu kadınların "kadın" kimliğinin ne kadar geride kaldığını gösteren önemli bir göstergedir. Erva ise boşanma kararı almadan önceki süreçte "Çocuklarımın babasının kahrını çekmiyorsun başka bir adamın kahrını hiç çekmek istemem" yeniden evlenmeyi düşünmediği için de boşanmayı düşünmediğini söylemiştir. Toplumda var olan "sonuçta çocuklarımın babası" düşüncesi, kadının eşine dair her türlü olumsuz deneyimine rağmen boşanmaktan çekinmesine yol açan önemli bir baskı unsurudur.

Kadınların eşlerinden boşanmama, bağlılığını devam ettirme ve sorunlara dayanma nedenlerinden bir diğeri ise "verilen söze bağlılık" tır. Görüşülen kadınların büyük çoğunluğu erkekler tarafından ilk ziyarette sadakat testine tabi tutulmuştur. Sadakat testinden kasıt, ilk görüşmede mahkumların kadınlara "İstersen beklemeyebilirsin, boşanabilirsin" diyerek bu sorumluluğu da kadınların omuzlarına yüklemesi olarak ifade edebiliriz. Sadece 5 kadın ilk görüşte bunu eşinden duymadığını söylemiştir. Bunlardan biri olan Erva, "Eşim hiç öyle bir şey söyler mi benim hemen kabul edeceğimi biliyor. Konusunu asla açmaz" demiştir. Benzer şekilde Banu da "Öyle bir bencil insan ki asla boşanalım demez. Ben olsam karşımdaki kişiye 'Benim hayatım artık bitti. Sen de gençsin evlenmen gerekmez ama boşanabiliriz. Sen kendi yoluna ben kendi yoluma' derdim. Onda asla böyle bir şey yoktu. Boşanmak istediğimde de karşı çıktı" sözleriyle zaten boşanma teklifini kabul edeceğini bildiği için hiç teklif bile edilmediğini söylemiştir. Hatta Erva ve Banu boşanma

konusunda kararlı davrandıklarında eşlerinden, çocukların velayetini vermeme konusunda tehditler aldıklarını belirtmişlerdir. Gamze ve Rukiye'nin eşleriyse aralarındaki ilişkinin çok iyi olduğunu böyle bir konuyu hiç düşünmediklerini ve dillendirmediklerini belirtmişlerdir. Saliha'nın eşi ise hapsedilme öncesinde aralarındaki ilişki iyi olsa da boşanmak isteyebileceği dair korkusundan dolayı mahkûmun yaşadığı korkuyu şu şekilde anlatmıştır:

> Bakıcı çocuğuma yemek vermemiş, tüm gün kızım ağlamıştı. Cezaevine gittiğimde eşime bu durumu anlatarak ağladım. Eşim de bırak işi artık çalışmanı istemiyorum. Açlıktan öleceksek de beraber ölürüz. Çocuğa ne olacaksa senin yanında olsun dedi. Ben de ona ailemin yanına gitmek istediğime dair bir şeyler söyledim. Tam konuşamadan görüş bitti. Eşim normal hayatta çok sessiz biridir. Kolay duygularını belli etmez. Sonrasında sessizleşti zayıflamaya başladı. Eşimle aynı koğuşta eşi olan bir kadınla konuşurken bir gün bana dedi ki. Abi sen gideceksin diye çok üzülüyormuş. Ne yemek yiyormuş ne de konuşuyormuş dedi. Şaşırdım ben ona onu terk edeceğimi söylememiştim. Onu terk etmek hiç aklımdan geçmemişti. Ben şaşırınca bir daha ki görüşte abiyle konuş o da anlasın dediler. Diğer görüşte eşime söyledim Elâzığ'a gitmek istediğimi Manisa'da zorlandığımı anlattım. Sen nerede mutlu olacaksan orada ol dedi. Benim ailemin yanında Elâzığ'da mutlu olacağımı biliyordu. Sonra aramızda konuştuk onu da Elâzığ'a nakil aldırmayı onu bırakmayı hiç düşünmediğimi anlattım. Mutlu oldu. Bizim eşimle aramızdaki sevgi saygı çok güçlüdür. İkimizde birbirimize çok bağlıyız. Cezaevinde eşimin böyle bir psikolojiye girmesini anlıyorum. Anlattığına göre koğuşta boşanan sayısı çok fazlaymış. Artık kadın beklemez algısı yerleşmiş orada. Ama ben öyle değilim ki. (Saliha, 38, İlkokul, Evli)

Cezaevinde, kadınların eşlerini terk etmesi veya boşanmaların artması gibi durumların gözlemlenmesi ve konuşulması "kadın beklemez" algısını ortaya çıkarmıştır. Saliha'nın eşi de bu algı, uzaklık ve iletişim kısıtlılığı nedeniyle sevdiği insanla olan bağını kaybetme korkusunu içeren psikolojik bir mücadele vermiştir. Eşinin kendisini ifade etme noktasında yaşadığı zorluklar ve ziyaretlerin hızlı biten görüşmeler olması, eşlerin ilişkisini zorlayan bir faktör olabilmektedir. Bu noktada koğuşun diğer ziyaretçileri olan kadınlar devreye girerek eşler arasındaki sorunların giderilmesini sağlamıştır. Saliha ise çocuğuyla yaşadığı tüm zorluklara rağmen sevgi, saygı ve sadakatle eşinin içinde bulunduğu durumu

anlayarak ona destek vermeye devam etmekte ve bağlılığını sürdürmektedir. Saliha böylece "kadın beklemez" algısına karşı bir direnişle, eşine duyduğu sadakati göstermiş, "iyi günde kötü günde" sözünü içselleştirdiği bir duruş sergilemiştir.

Erkeklerin sadakat testindeki kadınlardan hiçbiri boşanmak istememekte ve eşinin bu soruyu boşanmak için değil, düşüncesini öğrenmek için sorduğunun farkındadır. Sadakat faktörünü vurgulayan kadınların neredeyse tamamı, eşinin uyguladığı sadakat testine cevap olarak nikah ahdindeki "iyi günde, kötü günde, hastalıkta ve sağlıkta eşiniz olarak kabul ediyor musunuz?" cümlesiyle cevap vermişlerdir. 20 yıldır evli, son 3.5 senesi cezaevinde ve eşi mükerrir olan Gizem ve eşi müebbet sayılacak kadar uzun bir ceza alan Canan da bu ahde işaret eden kadınlardan olarak şu sözleri söylemişlerdir;

> 15 yıl uzun bir süre ama bırakmayı düşünmedim. Evlenirken iyi günde kötü günde diye söz veriyoruz. Aynı olay benim de başıma gelebilirdi. İyi günde yanında olup kötü günde bırakmak olmazdı. Ben de trafik de kaza yapabilirdim ya da Allah göstermesin ama yanlışlıkla trafik de birini öldürüp cezaevine girebilirdim. Bunu kimse bilemez. Her özgür birey aslında bir mahkûm adayıdır. Dışardayken beraber yedik, içtik, gezdik, tozduk, beraber bir yastığa baş koyduk o zaman iyiydi de cezaevine girince mi kötü oldu. Ben bırakmayı bu nedenle hiç düşünmedim. Hala arkasındayım ve mücadele ediyorum. (Gizem, 44, Lise, Evli)

> Evlilik iyi günde kötü günde güven üstüne kuruluyor. İyi günde yanındaysa onu sever sayarsın ama kötü günde onu bırakacağım dememek lazım. Zaten kötü günde eşler birbirine ihtiyaç duyar. Bir insan zor duruma girdiğinde önce annesine sonra eşine güvenir sırtını dayar. Ee benim eşimi annesi bıraktı, eşi olarak ben de mi bıraksaydım? Ben onu asla bırakmam. Kadınlığım, cinsel hayatım yemin billah aklıma bile gelmedi. (Canan, 30, İlkokul, Evli)

Gizem ve Canan'ın ifadeleri, eşlerinin cezaevinde olmasına rağmen onlara duydukları derin bağlılığı ve sadakati öne çıkarmaktadır. İkisi de eşlerinin zor durumda yanlarında olmayı, evliliklerinin verdiği bir sorumluluk ve ahde vefa olarak tanımlamaktadır. "İyi günde ve kötü günde" verdikleri söze bağlı kalmanın önemini ifade ederek, evliliğin sadece güzel anlarda değil, zor zamanlarda da eşlerinin birbirine destek olması gerektiğini düşündükleri bir dayanışma olduğunu vurgulamışlardır. Gizem için "Her

özgür birey aslında bir mahkûm adayıdır" yani hapsedilme herkesin başına gelebilecek bir olay olarak görmektedir. Eşine de bu empatiyle bakan Gizem, eşinin arkasında ve koşulsuz destektir. Canan ise evliliğin güven üzerine kurulduğunu ve zor günlerde de beraber olmanın önemine dikkat çekmiştir. "Benim eşimi annesi bıraktı, eşi olarak ben de mi bıraksaydım?" sözleri Canan'ın annelik figürünün eksik kaldığı durumda yalnız eş değil, eşinin annesinin bıraktığı boşluğu doldurmak üzere koruyucu ve şefkatli bir sığınak olma rolünü üstlenmesini de sağlamıştır. Bununla birlikte bu rol Canan'ın "kadın kimliğini" geri plana atarak güven ve destek temelinde ilişkisini sürdürmesine neden olmuştur. Nihayetinde bazı kadınlar cinsiyet kimliğini ön planda tutmamakta, eşini bir cinsel partner olarak değil, zor zamanlarında destek sağladığı ve sadakatini korumaya çalıştığı biri olarak görmektedir.

Sosyal hizmet kurumunda büyüyen 5 kadından 2 kişi boşanmış, 1 kişi evli ve 2 kişi de dini nikahla birlikteliğini sürdürmeye devam etmektedir. Kendilerinin de belirttiği şekilde erken yaşta evlenen bu kadınların ortak özelliği, "aidiyet duygularının eşle anlam bulması" olmuştur. Ebeveyn sevgisinden yoksun büyüyen bu kadınlar, kendilerine sahip çıktığını düşündükleri erkeklere karşı sonsuz aidiyet hissetmektedir. Örneğin Banu, "Ben anne baba sevgisi almadan hep birilerinin sevgisine muhtaç yaşadım. Hep birilerinden değer göreyim sevgi göreyim diye yaşadım. Belki bu yüzden eşime karşı çıkamadım. Belki bu yüzden her yaptığına boyun eğdim. Belki bu yüzden korktum bir şey yapamadım" demiştir. Banu korkmakta çünkü eşi onun için aidiyet, koruma, sahiplenilme ve bağlılık hissettiği ilk kişidir. Bu kişinin sevgisinden ve şefkatinden mahrum kalma korkusu korkutmaktadır. Benzer şekilde Sena da hayatındaki tek erkek olan eşine, yoğun aidiyet duygusundan bahsetmiştir. Fakat Sena artık ilişkisine objektif olarak baktığını belirterek 13 yıllık eşine bir daha dönmeyi düşünmediğini şu şekilde açıklamıştır:

> 19 yaşındaydım. Zaten annem babam 11 yaşındayken ayrıldılar. Beni çok sağa sola göndermeye başladılar. Ondan sonra tanımadığım annemin kuzenlerinde kalırken bana bir travma yaşattılar. O kadının annesi hiçbir şey yokken benim boğazımı sıktı. O gün ben karakola gidip annemle babam beni istemiyor. Tanımadığım kişilerin yanına bırakıyor dedim. O gün benim yetiştirme yurdu hikayem başladı. Öyle yurtta kalmaya başladım. Sonra kaçarak yine ailemin yanına geldim. Ama annem yine isteksiz ve kabullenmemiş. Rahatsız olan bir kadındı ve hissettiriyordu. Sonra bu şahısla tanıştım. Sen benim karımsın artık dedi. O kullandığı kelimeler sen artık

benimsin demesi beni böyle kimse sahiplenmemişti. Anne babam bile sahiplenmemişti. Ama şimdi biliyorum ki bu çocukları da beni de hiç hak etmiyor. Kendime daha çok kızıyorum. Böyle bir adamla niye yıllarca cebelleştim, uğraştım. Hep düzeleceğini düşünmek olmuyor. Ama arkama baktığım zaman arkamda kimsenin olmaması. Hep ona tutunmama yol açmış. (Sena, 36, Lise, Boşanmış)

Sena'nın ifadelerine göre geçmişte yaşadığı terk edilme ve kabul görmeme deneyimleri, onun yaşadığı zor ilişkilerde bile bir bağ kurma ihtiyacını doğurmuştur. Ataerkil toplumda kadınların çoğu zaman kendilerini bir erkek figürü üzerinden tanımlamaları gerektiği öğretilir. Babası veya eşi gibi erkekler tarafından korunma ve sahiplenilme fikri, Sena gibi kadınların kendisini bağımsız bireyler olarak görmelerini zorlaştırabilmektedir. Bu nedenle eşiyle tanıştığında "Sen artık benimsin" gibi sahiplenici sözler hiç sahiplenilmeyen, sevilmeyen veya sevildiğini hissetmeyen Sena için çok büyük anlam taşımıştır. Fakat Sena, aldığı psikolojik destek sonrasında travmaları nedeniyle sağlıksız bir ilişkiye ve kişiye tutunduğunu bu durumun da kendisini yıprattığını fark ettiğinde bakış açısının değiştiğini söylemiştir. Aidiyet ve güven ihtiyacını yanlış yerlerde arama nedenini "arkamda kimsenin olmaması" olarak tanımlamıştır. Arkasında onu sahiplenecek veya destek olacak kimsenin olmaması, tüm olumsuzluklara rağmen ilişkide ısrarcı olmasına neden olmuştur. Zamanla bu ilişkiye ve mahkûma olan bağı sürdürmenin sadece kendisine değil, çocuklarına da zarar verdiğini düşünmeye başladığını söylemiştir. Sena'nın yaşadığı bu değişim, hapsedilme sonrasında aldığı psikolojik destek, çalışmaya başlaması, kendisine ve çocuklarına yetebilmesinden sonra daha görünür hale gelmiştir.

Tıpkı kurumda büyüyen bu kadınlar gibi Erva da "Annem öleli bir sene olmuştu onun psikolojisini atlatamamıştım o travmayla ailemin rızası olmadığı, suç potansiyeli olan biriyle böyle bir evlilik yaptım" sözleriyle mahkûm eşi olma deneyimine sürükleyen nedenler olarak boşlukta olmasından ve yalnızlığından bahsetmiştir. "Eşimle karşılaştık şöyle yaparım böyle yaparım, seni hiç bırakmayacağım derdi. Annem yok evde tek başıma yalnız yaşıyordum. O evde yalnız yaşamak zordu. Tutunacak biri arıyordum" sözleriyle Erva, kurumda büyümese de aynı hislerle eşini "tutunacak bir dal" olarak görmüştür. Toplumsal yapıda kadınların, bağımsız bireyler olmaktan ziyade aileye ve erkeğe bağlı tanımlanması, duygusal desteğe muhtaç ve travma yaşadıkları dönemlerde, kendilerini "tamamlayacak" veya "sahip çıkacak" bir erkek arayışına çıkarır. Erva da annesini kaybettiği süreçte kendi

başına güçlü ve yeterli olmaya çalışmak yerine aile, evlilik ve ilişki üzerinden kendisine "tutunacak bir dal" aramıştır. Bu arayış görüldüğü üzere genellikle sağlıksız veya tehlikeli ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Fakat hapsedilme bu kadınlar için önemli bir kırılma noktasıdır. Sena ve Erva hapsedilme sonrasında kendine yetebildiklerini gördükçe mahkumla olan ilişkilerini ve evliliklerini gözde geçirip ilişkilerini bitirmişlerdir.

Sena ve Erva'ya benzer motivasyonla İpek de 14 yıldır yolunu beklediği nişanlısının kendisine "her şeyden önce baba ve abi olduğu" sözleriyle ilişkiye başladığını anlatsa da İpek, mahkûm olan eşine bağlılığını çok güçlü bir şekilde devam ettirmektedir. Mahkûma olan bağlılığının koğuşun diğer ziyaretçileri olan kadınlar tarafından şaşkınlıkla takip edilen İpek, her şeye rağmen aralarındaki ilişkinin diğer ilişkilerden farklı olduğunu, eşiyle olan ilişkisinin de sağlıklı bir ilişki olduğunu şu sözlerle açıklamıştır:

> Biz tanıştık benim sevgim ona onun sevgisi bana iyi geldi. Benim annem babam 5 yaşında ayrıldılar. Üvey babamla büyüdüm ben. Üvey babamı da seviyorum. Ailenin değerini bu yaşlarda anlamaya başlıyorsun. Daha gençken insan hoyrat oluyor. Ben de abinden önce günde 3 paket sigara içen, alkol alan, mahalleyi bulsa evin kapısını bulamayan bir kadındım. Şimdi sigara bile içmiyorum. İkimizde birbirimize iyi geldik. Birbirimizin yaralarını gördük, yaralarımızı sevdik. Yara açmadık, yaralarımızdan öptük birbirimizi. Ben ona anne, baba, eş, arkadaş, kadın her şey oldum. O bana her şeyden önce baba oldu abi oldu. (İpek, 35, Lise, Nişanlı)

İpek'in eşine olan bağlılığı yalnızca romantik bir ilişkiyi değil, desteklenme, aidiyet hissetme ve tamamlanma gibi karmaşık bir bağı da ifade eder. Sena ve Erva'dan farklı olarak İpek geçmişini anlatarak zaten eşiyle kendisini yeniden inşa ettiğini söylemiştir. Yaşadığı zor geçmiş, ailesel eksiklikler ve zararlı alışkanlıkları İpek'in kendi kimliğini oluşturma yolunda eşi sayesiyle atlatılmıştır. Mahkûm İpek'in yaralarına dokunan, onu kabul ederek iyileşmesine katkı sağlayan biri olarak hayatında "tamamlayıcı" rolü üstlenmiştir. İpek'in "Birbirimizin yaralarını gördük, yaralarımızı sevdik. Yara açmadık, yaralarımızdan öptük birbirimizi" ifadesi bu simbiyotik ilişkinin taraflarının karşılıklı tamamlayıcılıklarını göstermektedir. Bu tamamlayıcılık Sena ve Erva için sağlıksız bir ilişkiye işaret ederken, İpek hatalarla dolu olan hayatında bu tamamlayıcılıkla olumlu yönde bir gidişatta olduğunu söylemiştir. İpek'in mahkûma bağlılığını sürdürmesi sonucu sigara, alkol gibi alışkanlıklarını bırakması, eşine olan bağımlılığının ona yaşamı yeni bir gözle görmesi için

bir fırsat sunduğunu ve İpek'i olumlu yönde değiştirdiğini göstermektedir. Bu simbiyotik ilişkinin oluşturduğu bağ hayatına yeniden yön verirken, kendisine olan saygısı artmış, hatalarıyla yüzleşmiş ve güçlenmiş olarak hayatına devam etmesini sağlamıştır.

Mahkûm eşi olma deneyimi maddi ve manevi güçlüklere, sosyal dışlanma ve damgalanmaya ve tek ebeveyn olma yüküne katlanmayı gerektirir. Bu süreçte kadınlar görüldüğü üzere birçok zorluğa göğüs gererek kendilerini, çocuklarını ve mahkûmu ayakta tutabilmek için çeşitli dayanıklılık stratejileri geliştirirler. Kadınların yaşadığı maddi, manevi ve sosyal hayattaki tüm zorluklara rağmen cezaevindeki bir adamla ilişkiyi sürdürme istekleri ciddi bir dayanıklılık ve bağımsızlık göstergesidir. Yani mahkûm bir eşe sahip olmaya devam etmek, hangi faktöre bağlı olursa olsun kadınlar için mücadelelerle dolu bir yaşamı seçmektir. Bu mücadele içinde bazı kadınlar kendi ihtiyaçlarını bazıları da çocukların ihtiyaçlarını ilk sıraya koyarak da olsa mahkûma olan bağlılığını sürdürmektedir. Dolayısıyla cezaevindeki eşlerine olan bağlılıklarını sürdüren kadınların tutumları, yüzeyde bağımlı bir ilişki gibi görünse de derinlerde bir güçlenme ve dayanıklılık sembolü olabilmektedir. Mahkûm olan eşle ilişkiyi sürdürmeye devam etmek, kadınların hapsedilme sürecinde kendi hayatlarını ve kimliklerini yeniden tanımlamalarına yol açan geleneksel rol biçimlerinin dışında bir dayanıklılığa karşılık gelir. Toplumun var olan "eşsiz kalmama", "erkeksiz yaşamama" ve "tutunacak bir dal" olarak erkeklere sarılma bakış açılarını gözetmeden mahkûm eşleri hayatına devam etmeyi seçebilmektedir. Kadınlar ise mahkûm bir eşe bağlı kalmakla kendi öz yeterliliklerini kanıtlama yoluna girebilmektedirler. Ayşe'nin "kıskanılan biriyim", İpek'in "kendime de mahkûma da yeten biriyim. Hatta koğuşun bile hanımı oldum", Banu'nun "Hem kendimi hem oğlumu iyileştirmeye çalıştım. O kadar zor bir süreçten geçtim ki şu an her anlamda iyiyim" sözleri bu kadınların yalnızca "mahkûm eşi" olmaktan çıkarak güçlü bireyler olarak kendilerini var ettiklerini göstermektedir. Kadınların ekonomik, sosyal, psikolojik açıdan her türlü güçlüğe karşı tek başına mücadele etmesi yani mahkûma olan bağlılığı, onların bağımsızlıklarını kazanma sürecine dönüşebilmektedir. Bu süreçte bazı kadınlar kendi ihtiyaçlarını ilk sıraya koyarak içsel bir dayanıklılık kazanırken, çocuk sahibi olan kadınlar anneliklerinin ön plana geçmesiyle çocuklarının refahını merkeze almaktadır. Ancak her iki durumda da kadınlar, mahkûma olan bağlılığını sürdürerek geleneksel rollerin dışında yaşamlarını yeniden inşa etme gücünü göstermektedir. Mahkûma olan sadakatini ve bağlılığını korumak, çocuklarının tek ebeveyn olarak maddi manevi tüm ihtiyaçlarını karşılamak kadınların,

bağımsızlıklarını geliştirmelerine ve kendilerini güçlü, dayanıklı bireyler olarak yeniden inşa etmelerini sağlar. Yani simbiyotik ilişkiye olan bağlılık kaynaklı öngörülen olumsuzluklar kadının güçlenme sembolü olabilmektedir. Bu güçlenme, yalnızca mahkûm eşi olma deneyimine bağlı bir güçlenme değildir. Kendi yaşam mücadelesini sürdüren bağımsız bir birey olma yolundaki güçlenmeye de karşılık gelir. Kültürel kalıpların dışında kendi mücadelelerine ve değerlerine bağlılık sürdüren bu kadınlar, mahkumla ilişkiyi sürdürmeye yeni bir anlam kazandırmışlardır. Dolayısıyla kadınların mahkumlara olan bu bağlılığı, zorluklara rağmen hayatta kalmanın, mücadele etmenin ve kendini bir birey olarak yeniden inşa etmenin göstergesidir.

3.4.7. Tek ebeveyn olma: "Tüm yük benim omuzlarıma kaldı!"

Ross D. Parke ve K. Alison Clarke-Stewart'ın (2001) ebeveyn hapsedilmesinin çocuklar üzerindeki etkilerini ele alırken hapsedilmeyi "tek ve münferit bir olay değil, zaman içinde dönüşen dinamik bir süreç" olarak değerlendirmiştir. Bu dinamik süreçte tüm yük genellikle kadınların üzerindedir. Mahkûm eşi olma deneyimi söz konusu olduğunda kadınlar, hayatlarının en zorlayıcı etkenlerden biri olarak "tek ebeveyn olarak hayata devam etmek" zorunda olmalarını anlatmışlardır. Çalışmaya katılan 20 katılımcıdan 16'sının çocuğu bulunmaktadır. Tek ebeveyn olan bu kadınların hepsi, hapsedilme sürecinde en zorlandığı noktanın çocuk konusu olduğunu belirtmiştir. Burçin "4 çocukla 5 yıldır dışarıda yalnızım. Tek ebeveyn olmak zor bir şey. Hem anne hem de baba olmaya çalışmak çok zor" diyerek yaşadığı zorluklardan bahsetmiştir. Çünkü kadınlar, eşlerinin yokluğuna uyum sağlamakla kalmayıp aynı zamanda tek ebeveyn olarak ailelerinin maddi, manevi, sosyal ve duygusal destek sisteminde oluşan boşluğu da (Shlafer ve Poehlmann, 2010) doldurmak zorunda hissetmektedir. Tek ebeveyn olan Sena ise eşinden duygusal olarak kopmuş olmasına rağmen, cezaevinde mahkûm olan babaya sahip çocuklar üzerinde oluşan boşluğu tamamlamaya çalışmanın zorluğundan şu şekilde bahsetmiştir:

> 4 yaşındaki kızım çok akıllı bir kız. Geçenlerde onu kahvaltıya götürdüm. Bize yakın bir yer var. Orada babalar çocuklarıyla oynuyor 'ben babamı istiyorum' dedi. kızım biz sana anlattık baban yok yaramazlık yaptığı için devletin yanında ve ne zaman geleceğini bilmiyorum. O yüzden ben sana babanı getiremem dedim. Bana 'kendine yeni bir koca al, bana da baba al' dedi. Kızım yeni bir kocayı biliyor ve ondan kendine baba yapabileceğini düşünüyor (sesi titremeye ve ağlamaya başladı). Çok akıllı bir

kız babaya ihtiyacı olduğunu söylüyor. Yeni koca kelimesine bu cümleye şaşkınlıkla baktım. 2 gün önce de babam neden yaramazlık yaptı diye sorgulamaya başladı. Belli bir zaman geçiriyor yeni bir şeyi sorguluyor. Yaramazlık derken bakıyor. Peçeteleri ziyan ettiğinde ben ona ceza veriyorum. Kendi kafasında bunu sorguluyor babam nasıl bir yaramazlık yaptı da o cezayı aldı diye. Kendi yaramazlıklarla babasının yaramazlığını karşılaştırıyor. O şahıs orada, bizim hepimizin özgür olduğumuzu düşünüyor. Ama kesinlikle değiliz. 4 tane çocuk var burada ve boynu bükük. Ne kadar o baba kötü olsa da ben bunu iliklerime kadar hissetsem de ama 4 çocuk onu baba olarak bildiği için özlüyorlar. Baba duygusu çok farklı bir şey. İlk zamanlar babalarının tişörtleriyle yattıklarını biliyorum. Ama yok. Hepimizde bıraktığı bir travma var. Ben de bıraktığı bir yük var hatta. (Sena, 36, Lise, Boşanmış)

Sena cezaevindeki eşin varlığı ve yokluğu arasındaki sorunlar arasında sıkışıp kalmıştır. Hapsedilme sürecinde, çocuklar için simbiyotik ilişkiye bağlı olarak babanın yokluğunun bıraktığı derin boşluğu ve baba figürüne olan ihtiyaç onu zorlamaktadır. Örneğin Sena'nın 4 yaşındaki kızı "Kendine yeni bir koca al, bana da baba al" sözleriyle soyut düşünce becerisinin henüz gelişmediği bu süreçte, babasının hapsedilmesiyle oluşan boşlukları basit çözümlerle doldurmaya çalışmaktadır. Babanın yokluğunu sorgulayan çocuklar, suç ve ceza kavramını zihinlerinde somutlaştırmaya çalışır. Sena'nın kızı da bu çocuklardan biridir. Kızı, babasının yokluğuna alışmaya çalışırken, aynı zamanda alışık olmadığı bu durum karşısında babasına ne olduğu ve nasıl bir yaramazlığın bu cezayı ortaya çıkardığını anlamaya çalışmaktadır. Yani tıpkı anneleri gibi çocuklar da hem yaşadığı şoku atlatma hem de yeni hayatlarına adapte olmaya çalışırlar. Çocukların psikolojisi için endişeli olan anneler, bazen ne yapsa da bu durumun önüne geçememektedir. Sena'nın çocuklarının babalarının yokluğunu derinden hissetmesi ve babalarının tişörtleriyle uyumaları tüm çabalara rağmen babanın yerini dolduramadığını, tüm çabalarına rağmen babanın yerine geçmenin imkânsız olduğunu göstermektedir. Burada belki de şunu sorgulamalıyız kadın neden babanın yerini doldurmaya çalışmakla görevlidir? Çünkü ataerkil sistem sınırsız fedakârlık göstermesi beklenen anneden, hapsedilmeyle parçalanan aile birliğinin yeniden tesis etmesini ister. Annenin "eksiklikleri giderme" görevi içinde çocukların psikolojisini koruması da vardır. Fakat babanın yokluğunda annenin hem kendi rolünü hem de babanın rolünü üstlenmesi hem gerçekçi olmayan hem de yorucu bir beklentidir.

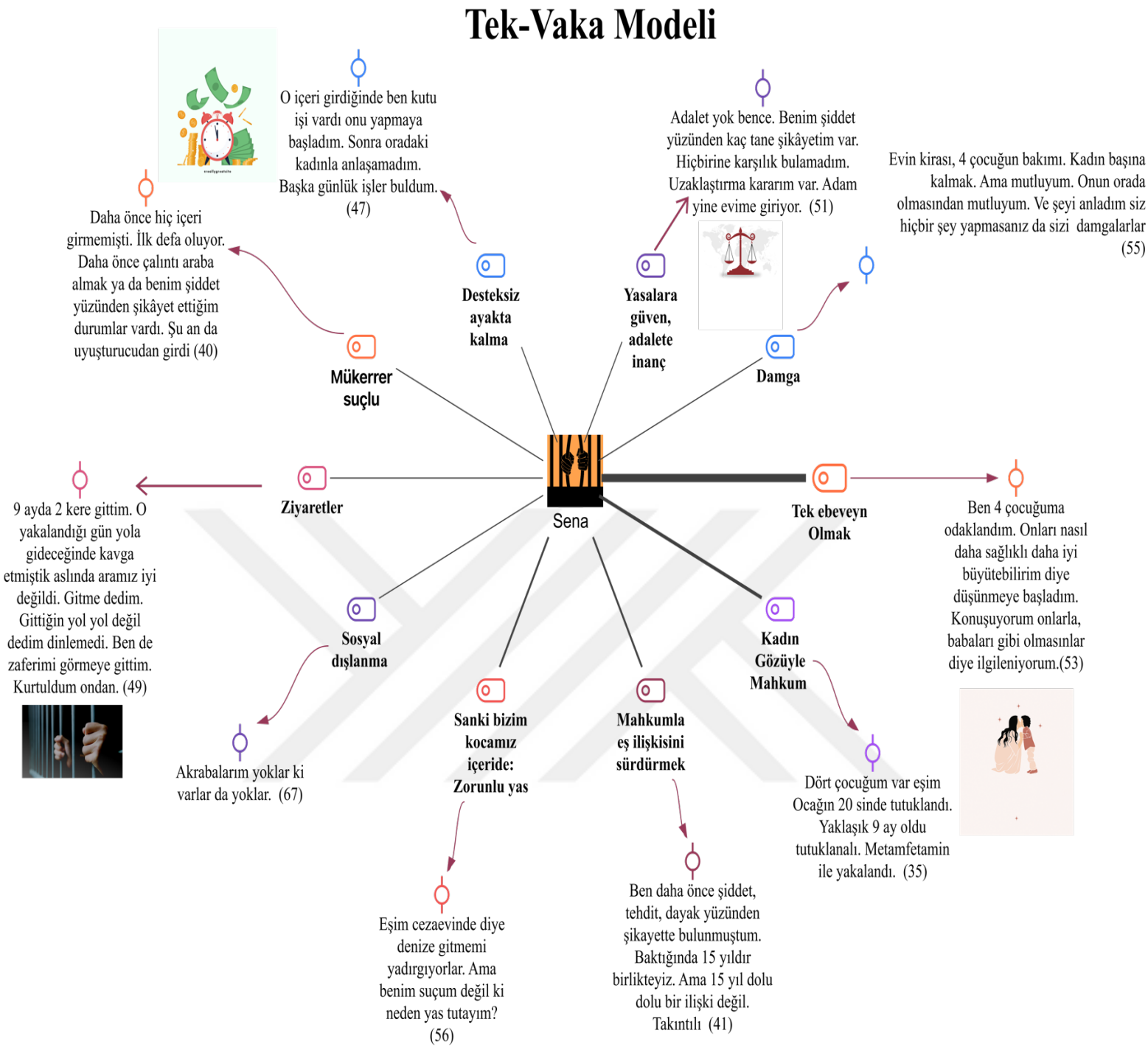

Şekil 15: Tek-Vaka Modeli

Sena ve diğer tek ebeveyn olan kadınlar da en çok tek ebeveyn olma konusunda anlatımlarını gerçekleştirmişlerdir. Yukarıdaki şekildeki çizgi genişliği de tek ebeveyn olma kodundaki sıklığı göstermektedir. Sena hapsedilme sürecinde çocuğunu merkeze alarak yaşayan bir annedir. Diğer kadınlar gibi Sena da çocuğunun babasız kalmasının

doğurabileceği olumsuz sonuçları azaltmaya çalışırken maddi ve manevi olarak ağır bir yük altında olduğundan bahsetmiştir.

Çocuklar için baba, anneden farklı bir güven ve aidiyet kaynağıdır. Annenin ve babanın rollerinin ve çocuğa katacaklarının farklı olması baba figürünün boşluğunun tam anlamıyla doldurulmasını imkânsız kılar. Örneğin Saliha, Sena gibi babanın bıraktığı boşluk karşısında çocuğunun yaşadığı sorunlar karşısında çaresiz kaldığını anlatmıştır. Saliha, "Belki de en çok etki kızımda oldu. Sonuçta çok küçüktü. Bir gün kendini odaya kapattı babasının fotoğraflarına bakarak kendine zarar vermeye başlamış. O gün çok üzülmüştüm, çaresiz hissetmiştim. Eşimden sonra tüm yük benim omuzlarıma kaldı ama ben yetemiyormuşum gibi hissettim" diyerek mahkûm eşi olma durumunun zor bir deneyim olduğundan, yetememe duygusunun baskınlığından ve hissettiği çaresizlikten bahsetmiştir. Çocuk sahibi olan diğer katılımcılarda çocukları olduğu için diğer mahkûm eşlerine göre çok daha zor bir mahkûm eşi olma deneyimi yaşadıklarını anlatmışlardır. Tek ebeveyn olmanın yüklerini ve bu zor deneyimin getirdiği çaresizlikten bahseden Gizem, "Eşimle yaşadığım hayatım güzeldi, şimdi yaşadığım hayat işkence dolu, zulüm dolu bir hayat. Hem maddi açıdan hem de psikolojik açıdan böyle hissediyorum" demiştir. Eşinin hapsedilmesi onda sadece duygusal bir yara açmamıştır. Aynı zamanda maddi, manevi ve sosyal zorluklarla baş etmesini gerektirmiştir. Gizem'in bir yandan oğlunu okutmaya çalışması, mahkûma bakmak zorunda olması ve kendi geçimini sağlaması beklenmektedir. Birden fazla rol ve sorumluluk üstlenmek zorunda kalması yaşadığı hayatı işkence dolu ve zulüm dolu bir hayat olarak nitelendirmesine neden olmuştur. Hapsedilme öncesindeki düzenli ve mutlu yaşamı, "tüm yükün omuzlarına kaldığı" ağır bir yük ve zorluklarla dolu bir mücadeleye dönüşmüştür. Çünkü üzerine aniden yüklenen tüm bu sorumluluk ve roller yetersizlik hissettirmektedir. Bu şekilde görülmeyen bir mücadele içinde olmak, mahkûm eşi olma deneyiminin önemli zorluklarından biridir. Bu zorlukları yaşayan ve tek ebeveyn olarak çocuklarının duygusal yükünü karşılayamadığı için yorulan Erva ve Yasemin deneyimini şu şekilde açıklamıştır.

> Eşim cezaevine girdiğinde ben oğlumun yanında sinir krizi geçirdim. Benim oğlum birden konuşmamaya başladı. Tam bir yıl boyunca hiç konuşmadı. Onun yanında kontrolsüzce sinir krizi geçirdim diye oldu. Her zaman yaşadıklarımızın sebebi olarak eşimi görüyorum o yüzden sevgim bitti. Benim çocuğum bunu hak etmedi.

> Çocuk bir sene boyunca her şeyi içine attı şimdi 7 yaşında hala bir şey hissetse bile konuşmaz, sıkıntısını içeri atar. Belki de yanında yine ben öyle olmayayım diye anlatmıyor. (Erva, 37, Lise, Evli)

> Oğlum çok zor günler yaşıyor, artık babasının yanında olmasını istiyor. Bu hafta çıkanlar oldu. Oğlum soruyor "Anne babam neden çıkmıyor? Neden yanımda değil? Yoruldum artık babasız yaşamaktan. Ben de istiyorum arkamda hep babamın olmasını, sırtımı dayayacak babam olmasını. Ben hiç babamı yanımda görmedim" diyor. Oğlum duasında bile "Allah'ım senden tek bir şey istiyorum beni babama kavuştur" diyor. Çok özledim babasız yaşamaktan yoruldum gücüne gitmesin ama ben de herkes gibi babam yanımda olsun, maça gideyim, sinemaya gideyim. Babama sarılıp yatayım. Bir şey olduğu zaman babama anlatayım derdimi. Babamdan para isteyeyim. Her cümlesinde baba var. Benim telefonumda babasıyla konuşma ses kayıtlarının hepsi duruyor. Ağlaması, her telefonda baba ne zaman çıkacaksın demesi hepsi duruyor. Ve ben bunları dinlemekten yoruldum. Ben yaşamak istemiyorum bazen gerçekten canıma kıymak ölmek istiyorum. Ama çocuğum var oğlum için dayanmak zorundayım diyorum.(Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Mahkûm eşleri yalnızca kendi duygusal yüklerini taşımakla kalmaz, aynı zamanda babanın yokluğunun ortaya çıkardığı travmalarla (Örneğin Erva'nın çocuğun konuşmaması ve Yasemin'in çocuğunun baba figürüne olan ihtiyacı) başa çıkmak zorunda kalır. Yani çocukların hapsedilme sürecinde yaşadığı maddi ve manevi sorunları anneleri minimuma indirmeye çalışırlar. Bu durum, tek başlarına ebeveynlik yaparken hem çocuklarının hem de kendi psikolojik dayanıklılıklarını yıpratan bir deneyime dönüşebilmektedir. Fakat bazı çalışmaların (Bekiroğlu vd., 2022; Kotova, 2019) bulgularına benzer şekilde kadınların tek başına ebeveynlik yapmaya çalışması sadece sorumluluklarını değil, yorgunluklarını ve stres düzeylerini de arttırır. Yasemin'in "Ben bunları dinlemekten yoruldum. Ben yaşamak istemiyorum bazen gerçekten canıma kıymak ölmek istiyorum. Ama çocuğum var oğlum için dayanmak zorundayım diyorum" ifadesi bir yandan çocukları için yaşama tutunmanın zorunluluğunu, diğer yandan sürekli olarak kendisini tüketen, yıpratan ve yaşamdan vazgeçirten yükle başa çıkma çabasını göstermektedir. Mahkûm eşlerinin bu deneyimleri, toplumun onlara yüklediği beklentilerle birleştiğinde daha da karmaşıklaşmaktadır. Toplum, babanın yokluğunda annenin çocukları için her şeyi yapmasını ve onların tüm ihtiyaçlarını

karşılamasını beklerken, bu rolün tam olarak yerine getirilmesinin mümkün olmaması, kadınların zorunlu olarak yetersiz, çaresiz ve suçlu hissetmesine yol açmaktadır.

Kadınların toplumdan gelen beklentilerin altında, verdikleri zorlu mücadelenin en önemli basamaklarından biri de küçük yaştaki çocuklara babalarının nerede olduğunu anlatmaktır. Çocuklar sürekli olarak babalarının nerede olduğunu, neden geri dönmediğini ya da bir gün geri gelip gelmeyeceğini sorduklarında, anneler hem bu sorulara tatmin edici bir cevap bulmakta zorlanmakta hem de çocuklarının yaşadığı travmanın etkisini azaltmaya çalışırken derin bir duygusal yük altına girmektedirler. Babanın yokluğunun çocuk üzerinde yaratacağı duygusal boşluğun kalıcı etkiler bırakabilecek olması, yapılan açıklamayı daha önemli hale getirmektedir. Fakat çocuğun gelişim seviyesine uygun ve babanın yanında olamayacağı gerçeğini kabul edebileceği bir açıkla yapmak anne için zorlayıcıdır. Annelik rolü altında çocuklarına hem güven veren bir ebeveyn olmaya çalışma hem de kendi duygusal yaralarını sarma çabası, kadınları görünmez bir mücadeleye iter. Böylesi bir mücadele içinde olan Gamze, küçük yaştaki çocuğuna henüz uygun bir açıklama yapamadığından ve bu süreçte yaşadığı bir olaydan şöyle bahsetmiştir:

> Oğlum "ziyarete gittiğimizde babasına sen de gel burada kalma" dedi. babası da "gelemem ki babacım göndermiyorlar" dedi. Oğlum "o zaman sen oradaki evine git bir daha gelme" dedi. Biraz gücenmiş bir ses tonuyla söyledi. Yani çocuklara bazı şeyleri anlatmak zor. Bir de amcası açık cezaevindeydi. Babasıyla ikisi aynı yerde kalıyordu. Ziyarete gittiğimizde ikisiyle defalarca görüştük. Amca açığa izne geldi. Onunla bir hafta on güne yakın burada görüştükten sonra babasının yanına gittiğinde 'amcam geldi sen niye gelmedin' dedi. (Gamze, 42, Lise, Evli)

Küçük çocuklar, cezaevi kavramını ve cezaevi rejiminin getirdiği kısıtlamaları anlamakta zorlanırlar. Bu da ebeveynlerinin neden onlarla olmadığını, neden evlerine dönemediğini veya neden sevdiklerinden ayrı kaldığını kavrayamamalarına neden olur. Gamze'nin oğlu, babasıyla neden beraber yaşamadığını veya amcasının gelmesine rağmen babasının orada kalmaya devam etmesini zihninde anlamlandıramamıştır. Çocuğun dünyasında, hapsedilme sürecine dair bir anlam yaratmaya çalışmak kolay olmamaktadır. Henüz bu anlamı zihninde oturtamayan ve babasının onunla olmayı bilinçli olarak tercih etmediğini düşünen çocuk kırıldığını ve üzüldüğünü ifade etmektedir. Çocuğun yaşadığı bu

karışıklık, babasına karşı oluşan hayal kırıklığı ve oğlunun duygusal ihtiyaçlarına cevap verememek Gamze'nin yaşadığı duygusal zorluğu arttırmıştır.

Konuyla ilişki çalışmalarda (Chui, 2009) ve benim çalışmamda da ortaya çıkan bir diğer nokta ise kadınların, çocukların babalarının cezaevinde olması nedeniyle akranlarından ve genel olarak insanlardan ayrımcılığa uğrama korkusu taşımalarıdır. Babalarının cezaevinde olması nedeniyle çocukların akran zorbalığına, ayrımcılığa, ötekileştirmeye ve damgalanmaya maruz kalma olasılığı, annelerin en büyük korkularından biridir. Bu korku, çocukların hem ruhsal sağlığı için hem de toplumsal uyumu için endişeyi barındırır. Beyza "çocuğumu korumak ve olası sıkıntıların önüne geçmek için anasınıfındaki öğretmenine babasının cezaevinde olduğunu söyledim" diyerek akran zorbalığı, ayrımcılık, ötekileştirme ve damgalanma gibi yaşanacak muhtemel sorunların önüne geçmeye çalışmıştır. Her an bu koruma refleksi içinde olmak ve çocuğunu toplumsal beklentilere göre şekillendirmek, annenin "sosyal bir kalkan" oluşturma çabasına da karşılık gelir. Bu çaba anne olan kadınların yüklerini arttırmaktadır. Erva, bu durumu verdiği örnekle şöyle açıklamıştır.

> Çoğu zaman tamam ya istemiyorum boşanacağım diyorum. Hayatımı mahvettin diye bağrışlarım arttı. Gerçekten de öyle oldu. 7-8 senedir bir yere gidip tek başıma kahve içmedim. Sürekli çocuklar, çocuklar… çocukları düşünmeliyim, onların babası yok. Çocukların yemekleri, okulları, psikolojilerini düzgün tutmam lazım. Bir de okullarda baba-çocuk etkinlikleri oluyor. Buna o kadar sinirlenip kafama takıyordum ki anlatamam. Mesela büyük oğlumun okulunda uçurtma etkinliği vardı. Babalar ve çocukları gidecekti. O gün mecburen okula gitmedik. Sonra öğretmenimize söyledik siz biliyorsunuz bizim babamız yurt dışında ya da babaları olmayan çocuklar da var neden böyle bir etkinlik yapıyorsunuz dedik. Sonradan pişman oldum ama geri çeviremedim dedi. Ertesi gün bir gün önce babalarıyla nasıl uçurtma yaptıklarını anlatmış çocuklar. Benim çocuğumun psikolojisi bu ortamda nasıl düzelebilir ki? (Erva, 37, Lise, Evli)

Modern çekirdek aile imgesi, bireylerin bağımsız ve özerk aile yapısı içinde yaşadığı, çocukların eğitim ve gelişiminin ön planda tutulduğu aile yapısıdır. Geleneksel toplumda cinsiyet rollerinin belirgin şekilde hâkim olduğu aile yapısı artık daha eşit, paylaşımcı ve işbirlikçi olmaya başlamıştır. Modern çekirdek ailede, ideal olan iki ebeveynin varlığı ve özellikle babanın çocuk gelişiminde aktif bir rol oynamasıdır. Bu imge çocukların psikolojik,

sosyal ve duygusal gelişimi için en ideal olan olarak işaret edilmektedir. Böylesi bir ideal yapı babanın hapsedildiği aile yapısının "eksik" veya "tam olmayan" bir yapıda görünmesine ve algılanmasına neden olabilmektedir. Erva'nın duygusal olarak yıpranması, toplumun modern aile imgesine ve babanın olmazsa olmaz bir figür olarak tanıtılmasına bağlanabilir. Erva babasız büyüyen çocuklarının ideal aile yapısına uymadığı için eksik hissetmelerinden endişelenmektedir. Örneğin baba-çocuk etkinliğinde "babasının yerine ben geldim" diyerek etkinliğe katılmak yerine, çocuğunu etkinliğe göndermemeyi seçmektedir. Bu seçim, babanın yokluğunda eksik görülen bir aile yapısını kendi zihninde de içselleştirildiğini göstermektedir. Bu tarz etkinlikler olduğunda gerilmesi, modern çekirdek aile imgesinin Erva'nın zihnine nasıl nüfuz ettiğini ve bu imgeyle nasıl zorlandığını gözler önüne sermektedir. Baba ile tam görünen aile yapısında annelik ise sosyolojik olarak çocukları her koşulda koruma ve güvenliğini sağlama sorumluluğuna karşılık gelmektedir. Toplumda anneler çocuklarının refahını, sağlığını ve duygusal gelişimini kendi bireysel ihtiyaçlarının bile önünde tutarak birincil öncelikleri olarak görmeye teşvik edilirler. Bu durum hapsedilme gibi dezavantajlı durumlarda daha belirginleşir. Mahkûm eşleri kendi duygusal dünyasındaki yıkıma rağmen çocuklarının hem annesi hem babası olmaya çalışırlar. Kadın eş olarak yas tutsa da anne rolünün ihtiyaçları nedeniyle çocuklarının refahı onlar için önceliklidir (Codd, 2000). Çünkü modern çekirdek aile imgesinde aile üyelerinin duygusal ihtiyaçları karşılamak ve destek olmak ön plandadır. Annelik rolleri ön planda olan bu kadınlar da çocukları konusunda duygusal zorluklarla baş etmek için çabalamaktadır. Örneğin cezaevinde görüşler sırasında çocukların deneyimleyeceği duygusal karmaşıklık, bu anneleri, çocukları için "koruyucu bir kalkan" olmaya iter. Çocukların cezaevinde babalarını, diğer suçluları görmeleri, aramalara şahit olmaları yani cezaevi ortamının yarattığı psikolojik stresi hissetmeleri anneler için risk olarak algılanır. Konuyla ilgili yapılan çalışmaların (Aaron ve Dallaire, 2010; Chui, 2009) bulgularına benzer şekilde anne olan mahkûm eşleri, cezaevi ortamını çocuklar için uygun bulmamaktadır. Çocukların cezaevi ziyaretleri sırasında yaşayacakları karmaşık duyguların, onlara nasıl bir etkisi olacağını bilemeyen kadınlar koruma iç güdüsüyle bu karmaşadan uzak tutmayı tercih etmektedir. Bu koruyucu tutum, annelik iç güdüsünün bir sonucu olarak ortaya çıkar ve kadınlar bu süreçte kendi duygusal emeklerini çocuklarının duygusal dengesini sağlamak için harcarlar. Her koşulda çocuklarını korumaya çalışan Sena, tek ebeveyn olarak ne kadar zorlandığından ve duygusal emeğinden şu şekilde bahsetmiştir:

> Özellikle erkek çocuklarımı götürmedim. Arabada yerde vardı ama ben erkek çocuklarımın cezaevi ortamını görmesini istemedim. Yani o kötü yerleri görmelerini istemedim. Aslında kızlarında görmesini istemedim ama en küçük kızım çok küçüktü. Devletin evi dediğimiz yeri anlattık. Askerler onu dışarıda koruyor. Babanın çıkmasına izin vermiyor dedik. Onun etrafı gözlemlemesini sağladık. Hatta arkadaşı çok şaşırdı ben çocuğun ağlayacağını düşündüm dedi. Kızım, gayet normal gülümsedi. Babasını öptü. Bir daha yaramazlık yapma baba, cezan bitince eve geri gel dedi. Vedalaştı ve geldi. Çünkü ben hep onunla konuşuyorum alt zeminini hazırlıyorum. Ama son 2-3 haftadır ağlamaları, ben babamı özledim demeleri başladı. Büyük ihtimal kreşte babalar alıyor götürüyor. Eksikliğini daha çok görüyor sanırım. (Sena, 36, Lise, Boşanmış).

Tek ebeveyn olmak, babanın yokluğunun oluşturduğu duygusal boşluğu kapatmaya ve çocukların duygularını düzenlemeye çalışmayı gerektirmektedir. Çocuklarını cezaevi ortamının etkilerinden uzak tutmak ve bu durumu anlayabilecekleri bir dille anlatmak, Sena' nın çocukları için üstlendiği duygusal emek görevlerinden biridir. Sena'nın süreç içinde çocuklarını her şarta zihinsel olarak hazırlaması, annelik rolünde çocuklarının duygusal dünyalarını korumak ve babalarının yokluğunu anlamlandırmalarına yardımcı olmak için sarf ettiği emeğin göstergesidir. Kadınların çocuklarına "devletin evi" sözleriyle açıklama yapması, cezaevini daha kabul edilebilir, güvenli bir yer olarak algılatmak için yumuşak bir dille açıklamaya yapmaya çalışmaktadırlar. Bakıldığında tüm bu süreci yönetebilmek annelerin yoğun zihinsel ve duygusal çaba göstermesini gerektirir. Bu çaba esnasında kadınlar, kendi hislerini göz ardı etmek, çocuklarının psikolojisini ve mutluluğunu ön planda tutmak için her seferinde yeni bir açıklama yapar. Örneğin Yasemin çocuğuna anlamlı cevaplar verebilmek için verdiği çabayı şu şekilde açıklamıştır:

> İlk gittiğimizde anne nereye geldik burası nasıl bir yer diye sordu. Önce baban asker diye söyledik. İlerleyen zaman da infaz koruma memurlarına durumu anlattım. Çocuğum bana soruyor bana yardımcı olur musun dedim. Psikoloğa götür dedi. Korktum çocuğumu elimden alırlar diye psikoloğa götürmedim. Sonra eve geldim babası aradı. Söyledim ben artık kendim anlatacağım dedim. O da oğlum ben askerde kavga ettim beni cezaevine aldılar dedi. Sonra öyle devam etti büyüdükten sonra da anlattık durumu. Babası kendi anlattı oğlum ben böyle bir hata yaptım. Arkadaş

kurbanı oldum. Sen de böyle bir hataya düşme diye anlattı. Sonra alıştı oğlum. Babası üzülmesin diye hiç tepki göstermedi. Alışmaktan başka yapacak bir şeyi yok. Şimdi evin erkeği oldu. (Yasemin, 28, Okur yazar değil, Evli)

Yasemin'in deneyimi, çocuğunu koruyarak babasına dair bilgi vermek için gösterdiği zihinsel ve duygusal emeğin somut bir örneğidir. "Baban askerde" açıklamasının zamanla yeni bir açıklama gerektirmesi ve babanın cezaevinde olduğu gerçeğiyle yüzleşmesinin yaratıcığı travmadan endişe eden Yasemin, çaresiz ve yalnız hissettiği için infaz koruma memurlarından yardım istemiştir. Bu yardım isteği Yasemin'in yaşadığı ikilemi ve bir anne olarak bu süreçten çocuğunu hasarsız çıkarma endişesini göstermektedir. Dilek bence burada babanın hapishanede olduğu gerçeğini bir hata ve arkadaş kurbanı olarak açıklamasını vurguladığın bir cümle yeter. Çocuğun gerçeği kabul etmesini biraz daha hafifletiyorlar gibi. Çocuğunun arkadaşlarına karşı temkinli olması vurgusunu yaparak baba uzaktan da olsa bir baba olarak öğüt verme doğruyu gösterme çabası içindedir. Böyle bir vurgu yapsan yeterli olur.

Pek çok kriminoloğun belirttiği gibi ceza adalet sistemine dahil olmanın yollarından biri de ebeveyn hapsedilmesidir (Arditti, 2003; Braman, 2008). Çocuğun ebeveynini örnek alması, ebeveyniyle aynı sosyal ortamdan gelmesi, babasının aldığı uzun cezalar sırasında yaşanan "adaletsizlikler", geride kalan aile bireylerinin yaşadığı sıkıntılar (simbiyotik ilişkiyle gelen eşitsiz yaşam şartları) ve bu süreçle nasıl başa çıkacağını bilememe çocukların ceza adalet sistemine katılmasının önünü açan faktörler olabilmektedir. Çocuk sahibi olan katılımcıların neredeyse hepsi çocuğunun babası gibi olmasından korktuğunu belirtmiştir. Bu korkuyu yüksek düzeyde yaşayan Banu psikiyatrlardan destek aldığını belirtmiştir.

Babası cezaevine girdi aradan biraz zaman geçtikten sonra psikiyatriye götürdüm. İlaç tedavisine başlamamız gerektiğini söylediler. İlaca başladık. Sonra benim içim rahat etmedi. Ekstra başka doktorlara da gittim. Bir kere bana başka bir psikiyatrist 'Eğer oğlunuzun da ileride babası gibi bir birey olmasını istemiyorsanız. Bir şekilde destek almak zorundasınız' dedi. Ben o zaman dedim ki bir şekilde çocuğumun yanında olmak zorundayım dedim. (Banu, 32, Lise, Boşanmış)

Hiper aktiviteyle babası gibi suçlu olma arasında nasıl bir bağlantı olduğunu sorduğumda ise,

> Şöyle babası da hiper aktivite ve dikkat dağınıklığı olan hareketli bir çocukmuş. Bu çocuklar kendilerini çok kontrol edebilen çocuklar olmuyorlar dış etkenlerden çok fazla etkilenen, suça meyilli olan, yanlış yapmaya meyilli olan ve kendi kararlarını zor veren çocuklar tedavi görmezse büyüdüklerinde de böyle bireyler oluyorlar. Babası ve babaannesi ilaç kullanmasına karşı çıkıyorlardı. Babası cezaevinden aradığında 'Benim çocuğum deli mi neden ilaç kullanıyor' diyordu. Ben asla vazgeçmedim tabi ki. Çünkü çocuğum ilaçla daha kontrol edilebilirdi. İlaç kullanmadan okula başladı. Arkadaşlarını dövüyordu. Öğretmenini zorluyordu. Sınıfta durmuyordu. Dersleri kötüydü. Yani her anlamda zor bir çocuktu. Ama şimdi ilacını kullanıyor derslerinde ilerlemeler var. Benimle, arkadaşlarıyla ve öğretmeniyle diyalogu daha iyi. (Banu, 32, Lise, Boşanmış)

Kadınlar sadece evin geçimini sağlamakla sorumlu değildir, çocuklarını babalarının suç geçmişinden de koruma sorumluluğunu üstlenmiştir. Çünkü kadınlar çocuklarını babalarının durumundan ve hapsedilmenin etkilerinden korumaya çalışır (Kotova, 2019). Evin maddi geçimini sağlayan bir kadın için bu, zaman, para ve enerji kaybına yol açan zahmetli bir görevdir. Boşanma konusunda çocuklar üzerindeki etkiyi düşündüğü gibi çocuğunu babasının suçundan koruma konusunda da kendisini sorumlu hissetmektedir. Annelerin tek ebeveyn olarak çocukların hayatlarını yönetme ve şekillendirme sorumluluğunu başarıyla yönetememesi durumunda, çocuğun suç teşkil eden davranışa yöneleceğine dair var olan toplumsal inançla ilişkilidir. Banu yine aynı korkudan, oğlunu sadece psikiyatra götürmekle kalmamış çocuğunun çevresini de değiştirerek daha kaliteli bir yaşam sunmak için büyük bir çaba gösterdiğini anlatmıştır. Çocuğunun babası gibi olmasından duyduğu endişe, Banu'nun oğlunun geleceğini koruma adına önemli kararları tek başına almaya itmiştir. Bu kararlar Banu'ya göre hem çocuğunun sağlığı hem de çocuğun sosyal çevresiyle uyum içinde yaşayabilmesi için önemlidir. Yani çocuğun fiziksel, duygusal veya sosyal ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra çocuk için önemli kararlar alabilmeyi de gerektirmektedir. Eşinin yokluğunda çocuğunun sağlığı ve geleceği için yaptığı seçimler, onun yalnızca anne olarak değil, aynı zamanda çocuğun yaşamını doğrudan etkileyecek karar verici olmasını sağlamıştır. Babası ve babaannesinin çocuğun ilaç kullanmasına karşı çıkarken Banu, güçlü bir annelik sorumluluğuyla karar vermiştir.

> Oğlumun babası gibi olmasından korkuyorum. Oğlumun da kendini kurtarmasını istiyorum. Bunun için evimi taşıdım çocuğumu da bulundum yerin uzağında daha iyi bir okula gönderiyorum. Daha iyi bir yerde okusun onları kendine örnek alsın diye kendimi zorlayarak oraya gönderiyorum. Yakın olsa servis masrafı olmayacak ama uzakta bir okula gönderdiğimde servis parası ve yemek parası oluyor. Maddi anlamda kendimi zorluyorum. Bir şekilde babası gibi olmasın diye çaba sarf ediyorum. Karakter olarak da. Babası karakter olarak da düzgün bir insan değildi. Kavgacı, küfreden, aldatan, döven ve sevgisel anlamda karşısındakine sevgisini hissettirmeyen biriydi. (Banu, 32, Lise, Boşanmış).

Sosyolojik olarak mahkûm çocuğu olmak, pek çok zorluk, sosyal dışlanma ve damgalanmaya hazır olmak demektir. Ebeveynlerden birinin hapsedilmesi, sosyal dışlanmaya, ayrımcılığa, damgalanmaya ve tüm bunların yol açtığı zihinsel yüklerle baş etmeyi gerektirmektedir. Doğal olarak bu durum çocukların sosyal gelişimini, duygusal gelişimini, eğitim sürecini ve gelecek beklentilerini etkilemektedir. Braman'a göre (2008) yoksul aileler yalnızca hapsedilmeye daha sık maruz kalmaz, aynı zamanda bundan dolayı aile içi kopma olasılığı da artar. Hapsedilme nedeniyle babasız kalan çocukların; dışlanma, damga, istismara uğrama, yoksulluk içinde yaşama ve ceza adalet sistemine dahil olma ihtimalleri de yüksektir. Yani hapsedilmenin maliyeti ve toplumsal cinsiyet normları üzerindeki etkisi, ailenin kırılganlığına katkıda bulunur. Bu nedenle kadınlar, ellerinde bulunan imkanları zorlayarak da olsa çocukları için ellerinden geleni yapmaya çalışmaktadır.

Banu'nun anne olarak çocuğunu koruma içgüdüsü, babası gibi olmasından korkması ve geleceği için endişeleri maddi ve manevi çaba göstermesini gerektirmiştir. Bunun için oğlunun sağlıklı bir çevrede yaşamasını ve daha iyi bir okulda eğitim almasını sağlamıştır. Bu karar uzaktaki okulun servis ve yemek masraflarını karşılamak gibi maddi zorlukları göze alması, annelik görevine olan bağlılığını ve çocuğunun karakter ve kimliğinin inşasına verdiği önemi göstermektedir. Banu "Babası gibi olmasın diye çaba sarf ediyorum" sözleriyle yaşayabileceği tüm olumsuzluk için çaba sarf ettiğini belirtmiştir. Banu'nun bu çabalarını *duygusal emek* kavramıyla açıklanabilir. Hochschild'in (1983) ortaya koyduğu duygusal emek kavramı, bireyin yalnızca fiziksel ya da bilişsel çaba harcamakla kalmayıp, duygularını denetlemesi ve diğerlerinin duygusal durumlarını yöneterek etkileşim sürecini sürdürmesini ifade eder. Bu bağlamda, Banu'nun eşinin hapsedilmesi sürecinde hem

kendisini hem de çocuğu için gösterdiği çaba, duygusal emek kavramına karşılık gelir. Çünkü Banu'nun hapsedilme sürecinde anne olarak çocuğunun toplumsal uyumu ve ahlaki gelişimini korumak için ekstra emek vermesi gerekir.

Tek ebeveyn olan mahkûm eşleri çocuklarının gelişimini koruma ve onları toplumda kabul görecek, sağlıklı birey olarak yetiştirme çabaları hem annelik hem toplumsal sorumluluk bilincine karşılık gelir. Kadınlar çocuklarının suç, şiddet veya suça meyilli davranışlar göstermemesi yani babasıyla aynı kaderi paylaşmaması için yoğun duygusal emek harcamak zorundadırlar. Fakat kadınlar ne kadar çaba gösterse de tek ebeveyn olarak çocuk üzerinde beklediği etkiyi göremediği zamanlar olmaktadır. Örneğin Zehra, yaptığımız telefon görüşmesi esnasında çocuğuyla aralarında geçen ufak bir sürtüşme sonrası kendisi için en sıkıntılı olan durumun çocukları büyütme konusu olduğunu söylemiştir. Çocuğunun kendisine o an ters konuşması canını sıkarak "İşte böyle hırçın çocuklar yetişiyor ondan sonra. Çünkü bir yerde çocuğum eksiklik hissetmesin diye sürekli verici bir hale geliyorsun. Her istedikleri olsun yeter ki mutsuz olmasınlar diye. Sonrasında anne olarak otoriteni kaybediyorsun saygısızlık başlıyor. Bu daha çok yoruyor" sözlerini sarfetmiştir. Zehra tek ebeveyn olmanın hem annelik hem de babalık rollerini üstlenmeye çalışmanın çok yorduğunu ve zaman zaman çocuklarının disiplinsiz hareketlerinin kendisini yetersiz hissettirdiğini vurgulamıştır. Çocuğunun herhangi bir şeyden mahrum kalmaması, mutsuz olmaması için sürekli bir çaba içinde olması, annelik rolünü fazla zorlayarak yalnızca verici bir figür haline getirmiştir. Bu durum, tek ebeveynin sınırsız bir özveriyle çocukları için yaptığı fedakarlıklara rağmen beklentisinin tam olarak karşılık bulmadığını göstermektedir. Zehra gibi birçok mahkûm eşi, çocuklarını hem duygusal hem de maddi olarak desteklemeye çalışırken kimi zaman çocuklarının ve mahkûmun çabalarının kendi çabalarına yeterince saygı göstermediğini veya bu çabanın beklediği olumlu etkiyi yaratmadığını deneyimlemektedir. Tam da bu nokta da tek ebeveyn olan anneler hayal kırıklığı ve yetersizlik hislerini paylaşmıştır. Örneğin Zehra eşinin kendisini takdir etmediği gibi "Vakit ayırmıyorsun, bana ters konuşuyorsun, gelmiyorsun, gitmiyorsun, bana ters cevap veriyorsun" sözlerinden sonra büyük hayal kırıklığı yaşadığını ve eşinden boşanmaya karar verdiğini anlatmıştır. Zehra'nın yaşadığı hayal kırıklığı, sadece çocuğuna karşı çabalamanın yeterli görülmemesiyle değil, aynı zamanda eşinin kendisini takdir etmemesiyle de derinleşmiştir. Tek başına çocuk yetiştirmenin yükünü omuzlarında taşıyan bir kadın olarak maddi manevi özveriyle, ailesini bir arada tutmaya çalışmasına . rağmen eleştiriler onun

yetersiz hissetmesine ve yaptığı fedakarlıkların boşuna olduğunu düşündürtmeye başlamıştır. Esasında toplumun kadına ve annelik rolüne yüklediği sorumluluklarla başa çıkması gerekliliği, kadınların çaresizlik, yetersizlik ve tükenmişlik hislerini pekiştirmektedir. Tam da bu noktada toplumsal sistemlerin kadınlar için ne kadar önemli olduğu açığa çıkmaktadır.

3.4.7.1. Çocuklardan Saklanması ve Çocukların Saklaması: 'Anne burası Amerika mı?'

Kadınların ilk yaşadıkları sorun babanın neden artık hayatlarında olmadığı ve nerede olduğunun çocuklara açıklanmasıdır. Çocuk sahibi olan 16 katılımcıdan elde edilen bulgulara göre kadınlar, çocuklarının psikolojilerini düşünerek genelde babalarının cezaevinde olduğunu söylememeyi tercih etmektedirler. Burçin, Kovid döneminde çocuklarının babalarını ziyaret edememeleri üzerine "Sorduklarında baban askerde ama şimdi Kovid var gidip göremiyoruz. Sonra görüşler açıldı görüşe gitmeye başladık küçük kızım, neden babam da bizimle gelmiyor? Neden burada kalıyor" diye sorduğunda "Baban gardiyan ya da asker olarak çalışıyor para kazanıp gelecek" dediğini söylemiştir. Genelde çocuklarıyla ziyarete giden kadınlar oranın askeriye olduğunu babalarının da askerde olduğunu söylemektedir. Banu ise "Baban burada çalışıyor yemek yapıyor. Askerleri güçlendiriyor ki devletimizi korusun" diye bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamaya 3 yıl boyunca devam ettiren anne, sonrasında çocuğu 6 yaşındayken psikolog eşliğinde çocuğuna gerçeği anlatmıştır. Çocuklara gerçeğin bütün açıklığıyla açıklanacağı zamana kadar kadınlar, oluşturdukları hikâyenin sürdürülebilirliği için gerekli duygusal ve zihinsel emeği harcamaktadır. Çocuğuna benzer bir "uydurulmuş gerçeklik" oluşturan Şeyma şunları anlatmıştır;

> Biz çiftçilikle uğraşıyorduk. Eşim daha önce 14 sene 6 ay almıştı. O zaman ilk çocuğum 2.5 yaşındaydı eşim içeri girdiğinde. Oğlum 8 yaşına gelene kadar köyden 2 saat uzaklıktaki cezaevine ziyaretlere gittik. Oğlum babasını sorduğunda askerde diyordum. Ziyarete gittiğimizde de orayı askeriye olarak tanıttım. İnfaz koruma memurlarını askerler, komutanlar zannediyordu. Oğlum 10 yaşına geldiğinde eşim cezaevinden çıktı. Eşim koşullu salıverilmişti. Alkolle araç kullandığı için infazı

yandı geri içeri girdi. Bu seferde ikinci çocuğum 4.5 yaşındaydı. İkinci çocuğum sanırım babaannesinden duymuş benim babam cezaevinde diyor. (Şeyma, 35, Ortaokul, Evli)

Neden artık orada yaşıyor? Neden artık yok? Neden orada kalıyor? Ne zaman gelecek? gibi sorular çocukların, annelerine sorduğu sorulardan bazılarıdır. Örneğin Banu'nun çocuğunun "Şu an 9 yaşında hala babam keşke gelse, gelip beni okuldan alsa, neden beni okuldan almıyor? ne zaman bitecek? Neden çıkmıyor? Sürekli sorgular" bu sorgulamalarına cevap vermekte zorlandığını ve sorular karşısında çaresizliğinin arttığını söylemiştir. Bu nokta da mahkûm eşleri koruyucu olma rolünü üstlenerek çocuklara "koruyucu hikayeler" de anlatmaktadır. Cezaevindeki görevlilerin askere benzemesinden yararlanarak çocuklarının dünyasında güçlü baba rolü devam ettirilmeye çalışılır. Ancak çocukların beklenmedik bir durumda başkalarından babaları hakkında gerçeği öğrenmeleri ise kadınların çocuklarını korumak için geliştirdikleri stratejilerinin zarar görmesine neden olur. Annelerin çocuklarına yapacağı açıklamayı ve zamanı özenle planladığının bilinmesine rağmen, diğerlerinin gerçeği açıklaması annenin emeğini görünmez hale getirir. Yine benzer sorgulamalar içinde olan Banu, çocuğu için "Oyun terapisinden, psikiyatristinden tutun onu nasıl hayata kazandırabilirim diye sürekli bir çaba içindeyim. Spora yönlendiriyorum. Başka aktivitelere yönlendiriyorum ki sürekli babasını düşünmesin psikolojik olarak etkilenmesin diye. Kendi psikolojimi de geçtim. Maddi manevi her şeyi geçtim çocuk çok bambaşka bir şey" demiştir. Modern çekirdek ailedeki annelik rolü gereği kendi psikolojisini geri plana atan Banu, çocuğunun iyiliğini merkeze alarak çocuğunun profesyonel yardım alması ve sosyal aktiviteler ile meşgul olması için çaba göstermiştir. Çünkü babasının nerede olduğu ve neden onu okuldan almadığını sorgulayan oğlunun babasına duyduğu öfkesini "Arkadaşından çıkarıyor. Benden ya da dışarıdakilerden çıkarıyor. Bir şekilde çıkarıyor. Farklı yönde hatalar yapıyor" diyerek dışarıya yansıttığını anlatmıştır. Banu, çocuğunun öfkesiyle karşı karşıya kaldığından çabalamaya, korumaya ve rehberlik etmeye devam etmektedir.

Çocuklar her zaman babalarının yokluğunda benzer tavır sergilememektedir. Örneğin bazı katılımcıların çocukları, hapsedilme durumunu kabullenip sahnenin önünde nasıl bir rol sergilemesi gerektiğine kendisi karar vermiştir. Yani sadece anneler değil, çocuklarda kendi dünyalarında kimi zaman ebeveynlerini korumak kimi zamanda akran

zorbalığına maruz kalmamak adına hikayeler oluşturabilmektedir. Örneğin Özlem'in oğlu, husumetlilerle karşılaşmamak için okul değiştirdiğinde okulun ilk günü annesinden habersiz olarak babasının yurt dışında olduğuna dair kendi "koruyucu hikayesi" ile yeni ortama adım atmıştır. Özlem "böyle söyle" demeyi aklına bile getirmediğini, çocuğun kendisinin buna karar verdiğini şaşkınlıkla anlatmıştır. "Okulun ilk günü herkes annesinin babasının ne yaptığını söylüyordu herkes bir şey söyledi ben de babam burada değil yurt dışında dedim" sözlerine "iyi yapmışsın oğlum" diyerek karşılık verdiğini söylemiştir. Oğluna bu cevabı verme nedeni olarak iki şeyi düşündüğünü belirtmiştir. Bunlardan ilki çocuğunun dışlanmaya maruz kalmasından korktuğu için çocuğunun bunun önüne geçmesine sevinmiştir. İkincisi ise "Herkes bilmiyor neyin ne olduğunu" yani herkes babana bizim gözümüzle bakmaz, bizi anlamaz demektir. Bu faktörden kadınların büyük çoğunluğu farklı temalar içinde bahsetmiştir. "Kimse suçsuz yere cezaevine girmez diye bakıyorlar", "Su testi su yolunda kırılırmış diyorlar" ve "Cezaevine boşuna girmemiştir" sözlerini duymamak adına kadınlar ve çocukları cezaevinde mahkumlarının olduğunu saklamaktadır. Esma "Bak bana da dava açtılar ben suçlu muyum hayır ama bana dava açtılar. Başına haksızlık geldiğinde anlıyorsun" diyerek hapsedilmenin, kimseden uzak olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Fakat kimsenin başına gelmeden anlamayacağına da emindir. Bu nedenle mahkûm eşleri ve çocuklar bir başkasına "ama böyle olduğu için böyle oldu" veya "aslında o iyi bir insan" dediklerinde anlatamayacaklarını/ anlamayacaklarını düşündükleri için gizlemeyi ve yalan söylemeyi tercih etmektedirler. Erva ise yakın çevresine çok açık bir şekilde şeffaf olurken okul çevresine yalan söylemek zorunda kaldığından bahsederken "Herkes aynı şeyi düşünmeyebilir. Herkes başına bir şey gelmiş olabilir demiyor. Bazı insanlar çocuklarını bile çocuklardan ayırıyor onun babası şöyle böyle diye. Bu yüzden çocuklarımı küçük yaştan itibaren alıştırdım çocuklarım çevresine babamız yurt dışında" dediklerini söylemiştir. Erva'nın yalan söylemek zorunda kalması ve çocuklarına da bu yalanı öğretmesi çocuklarının "suçlu bir babanın çocukları" olarak damgalanmasından doğacak sosyal dışlanmadan koruma isteğidir.

> Aslında ben şanslı olan kesimdenim bence. Çünkü benim ailem arkamda benim yaşadığım en önemli sorun çocuklarımın okul çevresine sürekli yalan söylemek. Herkese yurt dışında olduğunu söyledim. Çocuklarımın biri 7 yaşında diğeri 5 buçuk yaşında. Hapishanede olduğunu elbette biliyorlar her şeyin farkındalar. 'Bunu söylersek babanızı suçlu görürler, kimsenin babanızı suçlu görmesini istemeyiz.

> Bunu bu şekilde söylesek bence daha güzel olacak' dedim. Tabi sorguladılar. Bir arkadaşı sadece kötü bir suç attı babanız bu suçtan kurtulmak için çabalıyor. 'Emin olun bu suçtan kurtulacak ama bu süreçte bizim babanızın yanında olmamız gerektiği için bazen bazı yerlerde pembe yalan söylememiz gerekiyor. Kimse babanı suçlu görsün istemeyiz' dedim. Onlarda bunu kabul ettiler. Herkese babalarının Amerika' da olduğunu söyledik. En abartılı pembe yalanı atmışım farkında değilim. Nerden bileyim doların böyle olacağını herkes beni milyarder zannediyor. Keşke Suriye falan deseydim. Neyse bir keresinde görüşe gidiyorduk girdik kuruma küçük oğlum bana dedi ki 'Anne burası Amerika mı?' dedi. (Erva, 37, Lise, Evli)

Goffman (2016) benlik sunumunu tiyatro metaforuyla anlatmıştır. Ona göre bireyler sosyal etkileşimlerinde adeta "performans sergileyen oyuncu" gibidirler. Bu yaklaşımda, bireyler kendilerini sosyal çevrelerine sunarken belirli normlar ve beklentiler doğrultusunda şekillendirir ve izleyicilerden bekledikleri tepkileri almaya çalışırlar. Goffman bu tiyatral hali "sahne önü" ve "sahne arkası" kavramlarını kullanarak anlatmıştır. Örneğin Erva ve çocukları "sahne arkasında" yakın çevresine kendilerini rahat ifade ettiklerini, çocuklarının sorguladıklarını ve "Bir arkadaşı sadece kötü bir suç attı babanız bu suçtan kurtulmak için çabalıyor" diye konuştuklarını söylemiştir. Ancak çocuklara sosyal çevreleri tarafından babalarının nerede olduğu sorulduğunda "sahne önünde" olduklarını hatırlayarak Amerika'da olduğunu söylemeleri onların, damgalanmadan kaçınmak için çevrenin beklentilerine uygun bilgi vermeye yani sürekli bir performans sergilemeye iter ve bu performans, çocukların kendi hayatlarında içsel bir çelişki yaşamalarına neden olabilir. Küçük oğlunun "Anne burası Amerika mı?" sözleri sahne önünde sergilenen performansın bir süre sonra "gerçeklik ayrımının bulanıklaşmasını" sağlaması, bu durumun olumsuz sonuçlarındandır. Aslında Erva çocuklarının hapsedilme sürecinden haberdar olduklarını söylese de performansın sürekli sergilenmesi çocuklarının içsel dünyasında karmaşa yaratmıştır. Erva sahne önünde sergilediği performansın sadece çocuklara değil, kendisi için de ağır bir yük olduğundan şu şekilde bahsetmiştir:

> Bir de şey oluyor mesela eşim yurt dışında dediğim kişiler "Hiç mi gelmiyor", "Tatili, izni falan hiç yok mu?" diye sorguluyorlar. Ben de "Vatandaşlık çıkartamadı", "Giriş çıkış pahalı oluyor" vb. yalan üzerine yalan eklemek zorunda kalıyorum. Çok da alışık olmadığım için bazen söylediğim yalanı da unutuyorum o zaman karşımdakiler

hemen “Öyle değil miydi? Şöyle değil miydi?” diye yine sorgulamaya başlıyorlar. Ya evet öyleydi de şöyle oldu diye yine açıklama yapmaya çalışıyorum. (Erva, 37, Lise, Evli)

Toplumun normlarına uygun bir aile profili çizmek için üretilen uydurulmuş gerçeklik, izleyiciler tarafından sorgulanmakta ve her sorgulama sahnenin önünde resmedilen imgeyi korumak için uydurulmuş gerçekliğin tekrar tekrar inşa edilmesini gerektirmesi, zihinsel ve duygusal yorgunluğu da beraberinde getirmektedir. Bu duygusal yük, Erva’nın hapsedilen bir eşe sahip olmanın ağırlığını daha derinden hissetmesine yol açabilmektedir. Duygusal yükler mi yoksa damgadan korunma mı diye karşılaştırıldığından damgadan korunma motivasyonu ağır bastığından performans sürekli tekrarlanır.

Sonuç olarak çocuk sahibi olan kadınların hepsi çocuklarının psikolojik olarak etkilendiğini vurgulamıştır. Annelerine benzer şekilde çocuklar da babalarının resmi olmayan kaybıyla baş etmeye çalışmaktadır. Braman (2008) çalışmasında çocukların, hapsedilmeye ilişkin bilgiye sahip olan kişilerle bile bu hapsedilme sürecini çok fazla konuşmadığını belirtmiştir. Benzer şekilde çalışmamda da bazı çocuklar öğrendikten sonra cezaevi üzerine konuşmamayı tercih etmekte ve çevrelerine karşı da babaları hakkındaki bilgileri dikkatli bir şekilde korumaktadırlar. Bazı çalışmalarda hapsedilmenin “pasif mağdurları” (Yeboaa, Mhamba ve Ndemole, 2022) bazılarında “ölümcül simbiyoz” (Wacquant, 2001) kavramıyla eşlerin ve çocukların gündelik hayatlarında hapsedilmeye alışmak ve bu bilgiyle yaşamak zorunda kalmalarına değinilmiştir. Nihayetinde çocuklarda anneleri gibi simbiyotik bağlantıya bağlı olarak babanın ilgili veya ilgisiz olması fark etmeksizin ciddi bir şekilde etkilenmektedir. Bu etkinin detaylarının ortaya çıkarılması ve çocukların hapsedilmeye tepkisi üzerinde spesifik olarak çalışılması gereken başka bir alandır.

4.Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, kadınların mahkûm eşi olmayı nasıl deneyimlediğini anlamak için yapılmıştır. Bu bağlamda kadının mahkûm eşi olma deneyiminin hapsedilme sürecinde nasıl şekillenmekte olduğu araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Yurt dışında mahkûm eşi olmanın çeşitli kavramlarla ele alındığı erken dönem etnografik çalışmalar bulunmaktadır. Uluslararası literatürde giderek artan bir şekilde yapılan etnografik çalışmalarla hapsedilmenin etkilerinin, parmaklıklar ardındaki bireylerin çok ötesine geçtiğini anlamaya ve kavramsallaştırmaya çalışılmıştır. Fakat Türkiye'de hapsedilmenin aile üzerindeki etkisine dair yapılan sayılı çalışma dışında, mahkûm eşi olma durumunu kadınların nasıl deneyimlediğine dair sosyolojik bir araştırma bulunmamaktadır. Kadının mahkûm eşi olma deneyimini dolaylı olarak ele alan araştırmalar deneyimi yansıtmakta yetersizdir. Ayrıca mahkûm eşi olma deneyiminin kadına etkisi, akademik araştırmalarda, cezaevi istatistiklerinde, kamu politikasında ve medyada neredeyse tamamen ihmal edilmiş bir konudur. Mahkûm eşi olmayı kadınların nasıl deneyimledikleri merak konusudur. Bu bağlamda mahkûm eşlerinin, hapsedilme sürecinde hem bireysel hem de toplumsal düzlemde nasıl bir deneyim yaşadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada teorik bir şemadan ziyade kavram setlerini entegre ederek bilinçli ve aktif bir özne olan kadın deneyimine odaklanılmıştır. Kadınların mahkûm eşi olma deneyimine dair ne yaşandığı, nasıl yaşandığı ve bu deneyimin kadınlar tarafından nasıl anlamlandırıldığını ortaya koymak için nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre dört tema belirlenmiştir. Bunlar; finansal dezavantajlar ve ekonomik maliyetler, cezaevi sistemiyle karşılaşmalar, sosyal dışlanma ve damga bağlamında mahkûm eşi olma ve son olarak kimin suçu? kimin cezası temasıyla bilinçli ve aktif bir özne olan kadının deneyimi ortaya koymaya çalıştım. Kadınların mahkûm eşi olma deneyimini, özel alanlarında yaşadıkları maddi ve manevi zorluklardan, kamusal alanda karşılaştıkları sosyal dışlanma ve damgalanmaya hatta tüm bunlara gösterdikleri dayanıklılıklarına dair veriler deneyimlerin katman katman olduğunu ortaya çıkarmıştır. Maddi ve manevi olarak kadınların büyük bir kısmının erkekten kalan sorumlulukları üstlenmek zorunda kaldığı ve aileyi ayakta tutma konusunda daha fazla çaba gösterdiği tespit edilmiştir. Bu süreçte kadınlar hem eşlerinin ani kaybıyla yaşadıkları yas

hem de bu ayrılığın yarattığı yalnızlık ve kaygı ile başa çıkmaya çalışmaktadır. Yaşadıkları duygusal zorluklara tek ebeveyn olma ve ebeveynlik rollerini sürdürme zorunluluğu da eklenmiştir. Toplumsal önyargılar karşısında aileyi bir arada tutmaya devam etmek için eşine ve çocuğuna sahip çıkma rolü üstlenen kadınlar, 'ideal eş' rolünü sürdürmeye çalıştığı için kadınlıklarını ve anneliklerini unutma noktasındadırlar. Kadınların daha fazla rol üstlenmesi ve hayatlarını yeniden inşa etmek zorunda kalmaları literatürle örtüşen bir bulgudur.

Mahkûmla kurulan yakın ilişki yoluyla her iki tarafa yansıyan geniş etkileri ve bu doğrultudaki deneyimleri anlamaya çalışırken simbiyotik etki kavramından yararlandım. Simbiyotik etki, mahkûm ve kadın arasındaki karşılıklı bağdan meydana gelen etkilere işaret etmektedir. Tüm sosyal deneyimlerde olduğu gibi ceza alanında da belirli olay ve gelişmeler olumlu veya olumsuz olarak görülebilecek etkilerin önünü açabilir. Yani koşulsuz olarak olumsuz bir deneyimden veya mahkûma bakıştan bahsetmek doğru değildir. Kadınların mahkûma bakış açısında tanışma biçimi, evliliğin süresi, evliliğin niteliği, çocukların olup olmaması, eşin ailesiyle olan iletişimin niteliği, eşin suç türü, hapsedilme sürecinde eşle devam eden ilişkinin niteliği ve mahkûmun cezaevinde kalacağı süre etkilidir. Tüm bu unsurların kadının öznelliğiyle kesişiminden kadının deneyimi ortaya çıkmaktadır. Mahkûm eşi olma deneyimine dair elde ettiğim verilerde olumsuz simbiyotik etkilerin (cezaevinde olan bir erkekle beraberliği sürdürme zorluğu, eşini kaybetme hissi, yas, kaygı, endişe, mahkumun ailesiyle yaşanan sıkıntılar, kendi aileleriyle yaşadıkları sıkıntılar, yasal sürece dair bilgi eksikliği, katı normlar, ceza adalet sisteminin mekanik doğası, prosedürler, sistem karşısında güçsüz ve çaresiz hissetme, tek ebeveyn olmanın verdiği sorumluluklar, ekonomik dezavantajlar, 'mahkum eşi' algısı, toplumsal önyargılar, ziyaret gitme, ziyaret süresinin tam olarak verilmemesi, hızlı biten görüşler, ziyaret maliyeti, mahkuma maddi kaynak sağlama zorunluluğu, çocukla mahkumu ziyaret etme, mahkumla iletişim kurma zorluğu, sosyal kaynaklardan yoksunluk, yaşam kaygısı, çocuklara yeni durumu açıklama stresi, sosyal yardım alma sürecinde yaşanan zorluklar, zayıf sosyal dayanışma, görüntülü görüşmelerin kontrol aracı olması, suçun niteliğine bağlı olarak itibarsızlaşma korkusu, güvenli sosyal çevre oluşturma zorluğu, sosyoekonomik eşitsizliklerin artması, yoksulluğun derinleşmesi, kimlik kargaşası yaşamak, modern evlilik algısı dışında kalmak, güvensizlik, çevreyle ilişkilerin zayıflaması, mahkumla acıları paylaşma hissi, söylentilere karşı mücadele etme, resmi evliliği olmayan kadınların eş olarak ziyaret edememesi, aile görüşü

yapamaması vs.) fazla olması, simbiyotik zarar kavramının öne çıkmasına neden olmuştur. Ortak yaşamla ortaya çıkan zararlar, karşılıklı olarak her iki tarafı da etkilediğinden ilişkisel, karşılıklı, doğrusal olmayan, heterojen ve temsil(iyet) gücü olan aktöre (Condry ve Minson, 2020) yaptığı vurguyla çalışma için daha kapsayıcı bir açıklamayı ve tartışmayı mümkün kılmıştır. Yani simbiyotik zarar kavramı, kadınların mahkûm eşlerine duydukları sevgi, sadakat ve bağlılık nedeniyle kendi bireysel sınırlarını aşarak eşlerinin sorunlarını ve ceza adalet sisteminden kaynaklanan sıkıntılara maruz kalmalarını ifade etmektedir. Fakat saha çalışmamda kadınların, hapsedilme sürecinde kendilerini gerçekleştirme fırsatı yakaladıkları, maddi ve manevi olarak kendilerine yetmeyi ve mutlu olmayı öğrendiklerine dair anlatımları da olmuştur. Eşleri hapsedildiğinde karşılaştıkları sorunları nasıl çözeceklerini ve yeni duruma nasıl adapte olacaklarını düşünen kadınların, kendilerini veya hayatlarını yeniden inşa sürecinde güçlenebilmektedir. Bir başka deyişle hapsedilmeyle birlikte birçok kadın, yaşamlarını yeniden düzenleme ve bu süreçte kendi yetkinliklerini keşfetme fırsatı bulmaktadırlar. Bu durum, kadınların toplumsal normlarla tanımlanmış olan "eş" ve "anne" rollerini aşarak bireysel kimliklerini güçlendirme fırsatı bulduklarını göstermektedir. Kadınlar hem maddi hem de manevi açıdan bağımsız olmayı öğrenmekte ve bu süreçte kendilerini gerçekleştirme yolunda önemli adımlar atmaktadır. Örneğin maddi ihtiyaçlarını karşılamak adına iş hayatına katılmak, bazı katılımcılara ekonomik özgürlük kazandırırken aynı zamanda özgüvenlerini de güçlendirmiştir. Bu süreçte yalnız başına üstlenilen sorumluluklar, kadınlarına kendilerine duyduğu inancı arttırmakta ve yaşamlarını yönetme becerilerini geliştirebilmektedir. Ayrıca kadınların karşılaştıkları zorlukları aşabilme ve güçlenebilmeleri toplumsal destek mekanizmalarının gücüyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle eşi cezaevinde olan kadınlara yönelik destek mekanizmalarının arttırılması, zorlukları hafifletmek ve güçlenmeleri desteklemek açısından büyük önem taşımaktadır.

Mahkûm eşi olma deneyimine ilişkin yapılan bu nitel çalışmanın bulguları birçok açıdan uluslararası literatürde yapılan çalışmalarla (Braman, 2004; Comfort, 2007) örtüşmektedir. Bu ortak bulgulardan en önemlisi mahkûm eşlerinin hayatlarına, cezaevinden ayrı olarak bakılamayacağıdır. Görüştüğüm kadınların çoğu zor yaşam koşullarında, yoksullukla mücadele eden ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çok fazla çalışan kadınlardır. Elbette bunlar sadece mahkûm ailelerinin karşılaştığı sorunlar olmamakla birlikte, hapsedilme süreci nedeniyle orantısız yaşandığını söylemek

mümkündür. Yani hapsedilme kesinlikle bu sorunlara yol açmasa da yaşamları daha karmaşık bir hale getirmektedir. Bu tür sorunları olan aileler için hapsedilme hem çok yaygın hem de maddi, manevi ve sosyal açıdan daha yıpratıcı olabilmektedir. Görüştüğüm kadınların büyük çoğunluğu için eşlerinden sonra kendilerine kalan maddi ve sosyal kaynaklar sınırlıydı. Kadınlar "Kim yakınım cezaevine girecek diye birikim yapar ki?" sözleriyle maddi / manevi açıdan ani ve beklenmedik bir durum olduğuna işaret etmişlerdir. Ceza adalet sistemine ani ve hazırlıksız giriş, kadınların hem mevcut kaynaklarının hızla tükenmesine hem de sosyoekonomik açıdan yoksunluklarının artmasına neden olmaktadır. Çünkü eşin hapsedilmesi, genellikle ailenin gelir kaynaklarının azalmasına veya tamamen kaybolmasına yol açmaktadır. Kadınlar, hem aileyi geçindirme yükünü tek başına omuzlamak zorunda kalmakta hem de cezaevi sürecinin getirdiği ilave maliyetlerle başa çıkmaya çalışmaktadır. Avukat giderleri, cezaevi ziyaret masrafları, yol masrafları, telefon görüşme ücreti, mahkûmun cezaevi masrafları (mahkûmun kıyafetleri, kantin parası, koğuşun faturaları, meydancı parası, temizlik ürünleri) kadınların ekonomik durumunu daha da zorlaştırmaktadır.

Bu araştırmaya ilk başladığımda beni şaşırtan şeylerin başında mahkumların ilk ziyarette eşlerine "istersen boşanabiliriz" sözleriyle sadakat testi yapmaları oldu. Kadınlardan elde ettiğim verilere göre cezaevindeki genel kanı kadınların, erkekleri beklemek istemediği ve boşanmanın fazla olduğu yönündedir. Cezaevinde bu bilgiyi duyan veya uzun bir ceza alan mahkumlar, eşlerine "isterlerse boşanabileceklerini" söylemektedir. Cezaevindeki mahkumların düşüncelerinin ve toplumdaki yaygın kanının aksine, yapılan çalışmalara benzer şekilde (Comfort, 2007; Merçil, 2020) cezaevi aile ilişkilerini her zaman bozmamakta ve zayıflatmamaktadır. Cezaevine giren bir erkek özellikle geleneksel toplumlarda aile bütünlüğünü koruyabilmekte hem çocuklarına hem de cezaevindeki eşlerine bakmaktadırlar. Elde edilen verilere göre de Türkiye gibi geleneksel aile değerlerinin baskın olduğu toplumlarda, hapsedilme sürecinde romantik paylaşımın artması, aile bağlarının kopmasını önlemektedir. Yine de kadının mevcut koşulları, sosyo-ekonomik durumu, eşiyle olan iletişimi ve kalitesi bu süreçte belirleyici olmaktadır. Cezaevindeki erkeği "beklemek", toplumsal normlar gereği bir sadakat ve bağlılık göstergesi olarak algılanır. Ancak bu süreç kadınların omzuna maddi, manevi ve toplumsal açıdan ağır yükler bindirmiştir. Çalışmaya katılan kadınlar da diğer çalışmalardaki kadınlar gibi bireysel ihtiyaçlarını ve hayallerini geri plana itmek zorunda kalmışlardır.

Yurt dışı literatürde dolaylı olarak yer verilen, ülkemizde ise rastlamadığım bir konu da hukuk dili ve mahkûm eşlerinin hukuki aktörlere dönüşmesi konusudur. Ülkemizde ceza adalet sistemi giderek daha fazla merkezi bir rol oynamaya başlamakta ve toplumsal düzenin bir parçası olarak toplumu disiplin altına alma ve denetleme işlevi artmaktadır. Refah devletlerinin, cezaevi devletlerine dönüşmesine karşılık, ceza adalet sistemiyle mesafeli yaşam, ceza adalet sistemiyle kurulan ilişkiyi zorlaştırmaktadır. Kadınların, hukuk ve ceza adalet sistemine uzak olması veya mesafeli bir yaklaşım sergilemesi, bu sistemin ne şekilde işlediğine dair bilgi eksikliği ve yabancılaşmayı arttırmıştır. Dolayısıyla cezaevi kurumlarının kapalı yapısı, hapsedilme sürecinde kadınları 'sudan çıkmış bir balık' haline getirmektedir. Çünkü hukuk dili, teknik terimlerle dolu, anlaşılması zor ve uzmanlık gerektirmektedir. Eşin hapsedilmesiyle birlikte aniden sistemle kurulan yakın ilişkide, kadınlar ceza adalet sistemine dair bilgiye sahip olma ihtiyacıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu noktada kadınlar, ceza adalet sistemine daha yakın olabilmek için zaman ve enerji sarf etmeye çalışmaktadır. Zamanla hukuki aktörlere dönüşen kadınlar, sürecin nasıl işlediğini, hangi haklara sahip olduklarını ve eşlerinin durumunu iyileştirebilmek için ne gibi adımlar atabileceklerini öğrenebilmek için sürekli olarak araştırma içindedirler. Eşlerinin hapsedilmesinin, kadınları doğrudan ceza adalet sisteminin içine çekmesi, zamanla kadınların sadece eşlerinin savunucusu değil, sistemin işleyişine dair aktif birer katılımcı haline gelmelerine yol açmaktadır. Hukuki terminoloji hakkında bilgi sahibi olmak, ceza adalet sisteminin işleyişini öğrenmek veya cezaevi sisteminde atılacak adımlar kadınları daha etkin hale getirebilmektedir. Ancak bu süreç aynı zamanda çeşitli sorumluluklar birlikte yürütüldüğünden kadınlar üzerinde ciddi bir yük oluşturmaktadır.

Cezaevleri sadece mahkûmu etkileyen fiziksel bir yerden ibaret değildir. Kadınların da ekonomik, duygusal ve sosyal hayatlarında çok katmanlı etkiler yaratır. Kadınlar, ceza infaz kurumunun rejimine tabidir. Cezaevinin ev içi alanlara ve rollere nüfuz eden yapısı, kadınların yaşamlarının her alanına dolaylı veya doğrudan müdahale eder. Ekonomik kaynaklarını kullanır (mahkûmun yemek parası, kıyafet parası, mahkûmun kaldığı koğuşun elektrik, su faturaları vs.), kadının mahkûm psikolojisiyle baş etmesini ve bazen de aktif katılımını ister. Comfort'un (2008) deyimiyle yardımcı infaz koruma memuruna dönüşmüşlerdir. Özellikle cezaevi ödül sisteminin sağlayacağı ayrıcalıklardan (açık görüşlerin artması, görüşlere ilave süre eklenmesi, telefon hakkının esnetilmesi ve sosyal olanakların sağlanması) eşlerini iyi halli olmaları için destekleyen ve yanlış bir şey

yapmamaları için onları gözetleyen kadınları "yarı infaz koruma memuru" haline getirmiştir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalara benzer şekilde, cezaevi ödül sisteminin sağladığı ayrıcalıklar, kadınların eşlerinin cezaevindeki davranışlarını etkileyen ve düzenleyen bir rol üstlenmelerine neden olmuştur. Mahkûma iyi halli olması haline verilecek ayrıcalıklar, kadınları dolaylı olarak sürece dahil etmiştir. Bu durum, kadınları "yarı infaz koruma memuru" rolüne iterek ceza adalet sisteminin görünmeyen bir parçası haline getirmektedir. Zaten dışarıdaki pek çok sorumluluğun omuzlarına kaldığı kadınlar, ceza infaz sisteminin içine çekilerek zaman, enerji ve duygusal kaynaklarını kullanırlar. Bu süreçte kadınlar hem ceza adalet sisteminin hem de toplumsal normların yükü altında ezilmektedir. Hem içerisine hem de dışarısına dair sorumluluklar çift yönlü bir yük taşımalarına neden olur. Ancak kadınların görünmez emeği ve taşıdıkları yük toplum tarafından fark edilmemekte ve değersizleştirilmektedir. Bu durum, kadınların hem bireysel hem de toplumsal düzeyde maruz kaldıkları eşitsizliklerin derinleşmesini sağlamaktadır.

Çalışmanın sonuçlarından biri de mahkûm eşi olma deneyiminin, ceza infaz kurumuyla olan etkileşim nedeniyle kadınların hayatlarını değiştirmekte olduğudur. Hapsedilme yalnızca mahkûmun hayatında önemli değişikliğe yol açmaz. Yani cezaevinin duvarları, asla tam bir duvar olmamaktadır. Clemmer (1958) "cezaevileşme" kavramıyla mahkumların cezaevi alt kültürüne uyum sağlamasını ve hatta bir parçası haline geldiğini anlatırken, Comfort (2008) ikincil hapsedilme kavramıyla mahkûm yakınlarının da cezaevinin etkilerinin seyreltilmiş halini yaşayarak "yarı mahkûm" olduklarını söylemiştir. Çünkü mahkumlar gibi ceza infaz kurumuyla yoğun etkileşim halinde olan kadınların yaşamlarında da ceza adalet sistemi etkili olmaktadır. Bu çalışmada da simbiyotik etkilerden kaynaklı olarak kadınların cezaevi alt kültürüne uyum sağladıkları ve hatta bir parçası haline geldikleri sonucuna varılmıştır. Çalışma, kadınların hayatları üzerinde ceza adalet sisteminin etkili bir rol oynadığını ortaya çıkarmaktadır. Kadınların bu etkilerle nasıl başa çıktığını, bu etkileşimlerin hayatlarını nasıl dönüştürdüğünü ve cezaevi alt kültürünün onlara nasıl yeni bir sosyal kimlik kazandırdığına ışık tutmaktadır. Sonuç olarak, kadınların cezaeviyle olan bu simbiyotik ilişkisi, kimliklerin ve yaşam şekillerinin, ceza adalet sisteminin etkisi altında şekillendiğini gösteren önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgi, ceza adalet sisteminin kapsamını yeniden tartışmaya açarak mahkûm eşi olmanın bu sistemde neye karşılık geldiğini anlamamıza katkıda bulunmaktadır. "Mahkûm eşi olma" kadınların neredeyse hepsi tarafından olumsuz hislere karşılık geldiği görülmüştür. Kadınların olumsuz

hisleri, yalnızca mevcut durumun yarattığı baskılardan değil, geleceklerine dair belirsizliklerden ve ceza adalet sistemine dair güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Yine bu hisler, kadınların kişisel bağlarını, toplumsal ilişkilerini, kendilerine olan güvenlerini ve hayata dair beklentilerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Kadınların bu süreçte yalnız bırakılması ve destek mekanizmalarının eksikliği duygusal, sosyal ve ekonomik zorlukları derinleştirmektedir. Bu durum, kadınların toplumsal yaşamlarını sınırlayarak onları daha kırılgan hale getirirken, ceza adalet sisteminin aileler üzerindeki uzun vadeli etkilerini daha belirgin şekilde ortaya koymaktadır.

Sevdikleri kişinin haksız yere hapsedildiğini düşünen kadınlar, mahkûm eşleri adına çalışarak daha fazla zaman ve enerji harcamaktadır. Bu ceza adalet sistemi hakkında bilgi sahibi olan herkesin tahmin ettiği üzere oldukça yorucu ve yıpratıcı bir süreçtir. Sevdikleri erkeklerin haksız yere hapsedildiğini düşünen kadınlar duygusal açıdan daha fazla sıkıntı yaşamaktadır. Fakat suçsuzluğuna bağlı olarak çalışmada eşinin masum olduğundan emin olan kadınların daha yoğun mücadele isteği taşıdıkları görülmüştür. Eşlerinin masum olduklarına dair inanç, mücadele motivasyonunu besleyerek sistem karşısında daha dirençli bir tutum sergileme imkânı sağlamaktadır. Bu kadınlar, haksız yere suçlanan eşlerinin serbest kalması için çeşitli yollardan adalet arayarak hukuki süreçte daha aktif bir rol almaktadırlar. Kadınlar bu süreçte hukuki bilgilerini arttırmak, avukatlarla yakın iş birliği yapmak, dilekçeler yazmak, dijital aktivizmle sosyal medyada kamuoyu oluşturmak, mitinglere katılmak, derneklere veya destek gruplarına katılarak sürece aktif bir şekilde dahil olmaktadırlar. Bu durum, kadınların yalnızca pasif birer destekçi değil, sistemin işleyişinde etkin bir aktör haline gelmelerini sağlamaktadır. Kadınların hukuki süreçteki etkinliklerini desteklemek ve mücadelelerini kolaylaştırmak adına hukuki, psikolojik ve sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, dirençli bir şekilde hareket etmelerine ve adalet arayışlarını daha etkili bir şekilde sürdürmelerini sağlayacaktır.

Kadınların mahkûm eşi olma deneyiminde en merak edilen konulardan biri de suç türüne göre deneyiminin farklılaşıp farklılaşmadığıdır. Eşi cinayetten içeride olan bir kadının deneyimi ile evrakta sahtecilikten giren kadın deneyimi birbirinden ayrılmakta mıdır? Öncelikle kadınlar deneyiminden bahsederken suç türünden veya eşinin neden hapsedildiğinden konuşmayı geri plana atmaktadır. Çünkü kadınlar için önemli olan, hapsedilmenin etkileriyle nasıl başa çıkacaklarıdır. Bu etkiler; ekonomik zorluklar, tek

ebeveyn olma, yalnızlık, endişe, kaygı, ceza adalet sisteminden kaynaklı durumlar, sosyal dışlanma ve damgalanma gibi zorluklarla başa çıkma stratejileri geliştirmeye odaklanırken, toplumun kadınlık ve annelik rollerine yüklediği sorumluluk ve beklentileri de karşılamaya çalışır. Tüm bunlar söz konusuyken kadına deneyimi sorulduğunda, artık uzun süredir hapsedilmenin etkileriyle yaşadığı için suç türünün etkisi gündemden çıkmış olmaktadır. Bu noktada kadınlar, suçun türünden bağımsız olarak kendi yaşamlarının devamlılığına ve mevcut deneyime odaklanmaktadır. Bir başka deyişle kadınlar, zorluklar karşısında, mevcut koşullara uyum sağlama ve kendilerine yeni bir yaşam alanı oluşturma çabasına yönelmektedirler.

Suç türünden bahseden kadınlar, öncelikle eşinin haksız yere çok uzun süre hapsedildiğini düşünmektedir. Yine bu kadınlar eşlerinin mükerrer suçtan ve haksız yere içerde olması yani halk dilinde kader mahkûmu olması durumunda ise deneyiminden çok "haksız yere" bu durumu yaşadıklarından hareketle deneyimlerini anlatmışlardır. Fakat eşin mükerrer suçlu olması veya kader mahkûmu olması kadın deneyiminde bariz bir deneyim farklılığı oluşturmamaktadır. Burada kadınların kendi söylemlerini inşa esnasında "Hepsi kamu davası kasten işlenen müştekili olan bir cezamız yok bizim" sözleriyle öne çıkmaktadır. Fakat Gülşen'in istismardan cezaevinde olan eşine ve kendisine karşı bakışın daha olumsuz olması deneyimini zorlaştırmıştır diyebilirim. Benzer şekilde Özlem'in eşinin de husumetli oldukları taraftan birini yaralayarak cezaevine girmesi Özlem'in neredeyse tüm hayatını etkilemiştir. Husumetli olan taraftan çocukların aynı okulda olmaması için Özlem daha fazla çalışmakta, çocuklara servis tutmakta, çocuklar hastalanırsa tek başına hastaneye gitmeye korkmakta ve daima tedbirli olmak zorundadır. Zaten sorumlulukların arttığı bir dönemde tedbirli bir şekilde bu sorumlulukları yerine getirmek, eşinin suç türünün ekstra bir yük yüklemesinden dolayıdır. Suç türünün kadın deneyimi etkisine örnek olacak bir başka deneyim de Zehra'ya aittir. Eşinin cinayet suçundan içeride olması kırsal bir toplumda yaşaması nedeniyle "bilinirlik" veya "tanınırlık" sayesinde olumsuz bir deneyime yol açmamıştır. Eşinin cinayet suçundan cezaevinde olması, benzer işler ve benzer değerlerin hâkim olduğu kırsal bir toplumda toplumsal dayanışmanın devreye girmesine neden olmuştur. Kolektif bilincin güçlü olması Zehra'nın suç türünden dolayı farklı bir deneyim yaşamasına neden olmamıştır. Fakat boşanma aşamasında Zehra'yı korkutmaktadır. Zehra için eşinin uzun bir zamandır cezaevinde suçlularla birlikte ve orada 'cinayetten yatan biri olarak var olması' boşanma sürecinde aldığı tehditlerin ciddi bir endişe kaynağı olmasına

neden olmuştur. Çünkü içinde bulduğu topluluğun güçlü dayanışması maddi dezavantajlar hakimken destek sağlanmasını uygun görürken, toplumsal normların dışında kalan boşanma aşamasında bu destek çekilmiş ve kadın kendisini daha büyük bir baskı altında bulmuştur.

Konuyla ilgili uluslararası literatürde yapılan etnografik çalışmalarda mahkûm yakınlarının yaşadığı olumsuzluklar (maddi dezavantajlar, duygusal zorluklar, sistemsel sorunlar, mahkumla ilişkiyi sürdürme sorunları vs.) üzerinde durulsa da Arditti'nin (2012) çalışmasındaki aile dayanıklılığı dışında, özellikle kadınların neden mahkumlara bağlı kalmaya devam ettiğini "dayanıklılık" nedenlerini ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada kadınların eşleriyle ilişkiyi sürdürme nedenleri yani dayanıklıkları detaylı olarak ele alınmıştır. Kadınların; sevgi, inanç, sadakat, ebeveyn rollerine bağlılık, vicdan ve aidiyet duygusunun eşle anlam bulması gibi faktörlerle mahkûm olan eşlerine bağlı kalmaya devam ettikleri ortaya çıkmıştır. Hapsedilme gibi zorlu bir deneyimi bu tür anlamlandırmalarla açıklamak, kadınların bu süreçte geliştirdikleri bireysel ve toplumsal dayanıklılık stratejilerini anlamak açısından önemlidir. Kadınların eşlerine olan bağlılıklarını sürdürme nedenleri, sadece duygusal bağlarla sınırlı kalmamakta, inanç sistemleri, toplumsal cinsiyet normları, kültürel beklentiler ve aile içindeki sorumluluklar gibi faktörlerle de şekillenmektedir. Hangi nedenle olursa olsun bu süreçte kadınların, dayanıklılık kapasiteleri güçlenmekte, bireysel farkındalıkları artmakta ve toplumsal rollerine yeni anlamlar yüklediği bir deneyim yaşamaktadır. Mahkûm olan eşlerine duydukları sevgi ve sadakat gibi duygusal motivasyonlarla birlikte zorluklarla yüzleşirken geliştirdikleri beceriler ve stratejiler kadınların öznelliklerini yeniden inşa etmelerini, güçlenmelerini ve toplumsal cinsiyet normlarına meydan okumalarını sağlamaktadır. Çalışmam dayanıklılığı bir sonuç değil, kadınların bu süreçte geliştirdikleri veya aktifleştirdikleri stratejiler ve anlamlandırmalar üzerinden bir eylemlilik biçimi olarak ele almasıyla literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Kadınların hapsedilme gibi zorlu bir deneyim karşısında nasıl güçlendiklerini, dirençliliklerini ve toplumsal normlara nasıl meydan okuyabildiklerini anlamak açısından da önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

Kadınların hapsedilmenin sürecinde yaşadığı maddi zorluklar, hapsedilme nedeniyle yaşadıkları sosyal dezavantajları arttırabilmektedir. Bu durum, sosyal dışlanma ve damgalanmanın etkilerini derinleştirir. Mahkûm aileleri arasındaki damgalamanın belki de en önemli sonucu ise sosyal bağların zedelenmesi, azalması veya kopmasıdır. Mahkûm eşleri

bu sorunla karşılaşmamak adına iş ve sosyal çevrelerine eşlerinin cezaevinde olduğu ya da işledikleri suç hakkında bilgi vermekten kaçınmaktadır. Cezaevinde bir eşe sahip olmanın getirdiği sosyal dışlanma ve damgalanmanın yanı sıra sosyal hayatta var olan olumsuz yargılar nedeniyle kadınlar, toplumsal alandaki yerlerini belirlemenin yeni yollarını arar. Bu süreçte bazı kadınlar eşlerinin çalışmaya gittiğini söylerken bazı kadınlar, gönüllü sosyal çekilmeyle hem eşini hem de kendisini sosyal dışlanma ve damgalanmadan korumaya çalışmaktadır. Kadınların çevrelerinden cezaevine dair deneyimlerini saklamasını sosyal sessizlik olarak ele almakta. Bu tür sosyal sessizlik, tabiri caizse sağır edicidir; onların sorunlarını ne kadar az duyarsak yeni bilgileri yerleştirebileceğimiz bir bağlamımız olmadığından duyduklarımızı o kadar az anlayabilir veya anlamlandırabiliriz.

Kadınlar, ilişkilere, kimliklere, toplumdaki değişen rollere ve yeni koşullara uyum sağladıkça yaşamları da buna bağlı olarak değişmektedir. Güç dinamikleri ve değişen yeni rollerle birlikte mahkûm olan eş, çocuk, ailesi ve toplum arasında uyum sağlama ve denge kurmak zorunda kalırlar. Kadınlardan bazıları mahkumla simbiyotik ilişkisini sonlandırmaya çalışmakta, bazı kadınlar aileleri, arkadaşları veya sosyal destek gruplarından (sosyal medyadaki mahkûm grupları da bunlardandır) destek almaktadır. Bazı kadınlar ise mahkûm eşi olma deneyimini daha romantik ve iyimser bir bakışla sürdürmeye çabasındadır. Çünkü uzakta olan mahkumla kurulan ilişki, tıpkı sanal bir ilişki gibi idealize edilmiş bir ilişkidir. Gerçek hayattan uzak kalan bu ilişkilerin inişleri ve çıkışları yoktur. Dışarıdaki kadın mahkûmla, mahkûm da eşiyle genellikle sınırlı iletişime geçebildiği zamanlarda yaşadığı sıkıntıları paylaş(a)mamaktadır. Geleceğe dair mutlu bir son hayali olan bu kadınların, iletişim yollarına sıkı sıkıya bağlı kalarak ilişkilerini titizlikle koruduğu görülmüştür. Nihayetinde mahkûm eşi olmaya dair her deneyim benzersiz olsa da simbiyotik ilişki nedeniyle etkilenen (olumlu veya olumsuz) kadının hayatı, zorunlu olarak yeniden inşa ve sosyalleşme sürecinden geçmektedir. Kadınlar mahkûm eşi olma deneyiminin, ilişkileri üzerindeki etkisinin farkında olarak yeni stratejilerle süreci yönetmeye çalışmaktadırlar.

Sonuç olarak bu çalışma mahkûm eşleriyle daha yakından ilgilenilmesi gerektiğini ortaya koyan verilere ulaşmıştır. Ceza adalet sisteminin mahkûm yakınları özellikle de eşlerine yönelik mevcut hizmetlerinin yeterliliğini ve uygunluğunu gözden geçirmelidir. Hapsedilmenin asıl amacı mahkumların rehabilite edilmesi olduğu unutulmadan, kadınların

ihtiyaçları ve sorunları göz ardı edilmemelidir. Kadınların ceza infaz sistemi içinde üstlendikleri rolün ve istemeden dahil oldukları süreçte büyük bir yük altında olduklarının fark edilmesi gerekmektedir. Mahkûmu suça götüren süreç ve hapsedilme sürecindeki maddi ve manevi yalnızlık kadınları çok fazla yıpratmaktadır. Bu nedenle psiko-sosyal destek sağlanmalıdır. Bu kadınlar büyük çoğunlukla, günlük hayatını zor idame ettiren kadınlar olduğundan psiko-sosyal destek için yeni bir gideri karşılayamazlar. Bu durum da düşünülerek kaymakamlıklarda yapılan görüşmelerde her kadına istediği takdirde ulaşabileceği destek imkânı olduğu hatırlatılmalıdır. Destek programları, ekonomik yardım mekanizmalarının arttırılması, toplumsal farkındalık çalışmaları (kadınların hapsedilme sürecinde yaşadığı güçlükleri görünür kılmak ve toplumsal baskıları azaltmak için farkındalık kampanyaları düzenlemek), kadınların bireysel hayatlarının güçlenmesini sağlamak(eğitim, istihdam ve sosyal hayata katılım gibi alanlarda kadınların desteklenmesi) gibi öneriler kadınların cezaevindeki eşlerini bekleme sürecinde maruz kaldıkları yüklerin hafifletilmesine ve toplumsal normların dönüştürülmesine katkı sağlayabilir.

Toplum genelinde cezaevi sistemiyle ilgili farkındalık ve bilgi yayılımının önü açılmalıdır. Bunun önemli adımlarından biri cezaevlerine dair bilginin edinilmesi için araştırmacılara cezaevlerinin bir şekilde açılmasından geçmektedir. Mahkûmu, mahkûm deneyimini veya cezaevini anlatmak isteyen araştırmacı, araştırmanın niteliğine zarar vermeyecek tedbirlerle mahkumla konuşabilmelidir. Örneğin Megan Comfort (2007) henüz yüksek lisans öğrencisiyken mahkûm eşleri üzerine yaptığı çalışmasını ziyarete gelen kadınları gözlemleyerek başlamıştır. Ziyaret alanına yüksek lisans öğrencisinin uzun bir dönem alınması, gözlem yapması "tüpte beklemek" diye tanımladığı o süreç hakkında verdiği detaylı bilgileri aradan geçen onca yıla rağmen biz hala veremiyoruz. Yurt dışında ise konuyla ilgili yapılan çalışmalar ilerlemiş konunun bu dönemdeki karşılığı değişmiştir. Türkiye'de bu alanda sosyologlara alan açılmaması ve cezaevi sisteminin genişleyen etkilerini anlamamamıza yol açmaktadır. Araştırmacıların bu alanda daha fazla bilgi üretmesinin önünü açmak, daha fazla bilgi üretme ve politikaların bu deneyimleri göz önünde bulundurması hem kadınların hem mahkumların yaşadığı etkileri hafifletmek adına önemlidir. Bu çalışma, hapsedilme sonrasında geride kalan kadının deneyimine odaklandığından, kadınların yeni normalleriyle nasıl başa çıkmaları gerektiği ve sosyal desteğin daha nitelikli bir şekilde nasıl sağlanacağını öğrenmek için daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Bu konuda daha fazla çalışma yapılması, kadınların cezaevi

sürecindeki deneyimlerinin daha iyi anlaşılmasına ve bu süreçte oluşan ihtiyaçlara yönelik etkili desteğin verilmesini ve politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

5.Kaynakça

Akgün, R. ve Tezel, Z. (2017). Sessiz Kurbanlar: Eşi Cezaevinde Olan Kadınların Psikososyal ve Ekonomik Durumlarının Belirlenmesi- Kırıkkale İli Yahşihan İlçesi Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (54),* 786-793.

Aktaş, G. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen bir Toplumda Kadın Olmak. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 30 (1),* 53-72.

Akdaş Mitrani, A. ve Giray Sözen, F. (2017). Bekleyen Çocuk: Anne ya da Babası Cezaevinde Olan Çocuklar Üzerine Bir Proje. Türkiye Çocukları Yeniden Özgürlük Vakfı.

Altan Arslan, Ş. (2017). Kadın Odaklı Politikaların Hükümet Programlarına Yansımaları Üzerine Bir Analiz. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 30 (133),* 411-440.

Altun, N. (2011). Sosyal Sermaye'nin Çocuk ve Genç Suçluluğuna Etkisi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.

Anderson, E. (1999). Code of the Street: Decency, violence, and the moral life of the inner City. New York: W. W. Norton ve Company.

Arditti, J. A., Lambert-Shute, J. ve Joest, K. (2003). Saturday morning at the jail: Implications of incarceration for families and children. *Family Relations*, *52(3),* 195–204.

Arditti, J.A. (2005). Families and Incarceration: An Ecological Approach. *Families in Society, 86 (2),* 251-260.

Arditti, A.T. (2012). *Parental incarceration and the family: Psychological and social effects of imprisonment on children, parents and caregivers.* New York: New York Press.

Ayre, E., Gampell, L. ve Scharff-Smith, P. (2011). Children of İmprisoned Parents, The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of UIster and Bambinisenzasbarre, Denmark.

Bakker, L. J., Morris, B.A ve Janus, L.M. (1978). Hidden Victims of Crime, *Social Work, 23(2),* 143-148.

Basow, S.A. (1992). Gender: Stereotypes and Roles. Belmont: Thomson Brooks / Cole Publishing Co.

Bauman, Z. (2005). Bireyselleşmiş Toplum. (Çev: Yavuz Aloğan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baykara Acar, Y. (2011). İstisnai Öyküler Cinsel Suçtan Hükümlü Olan Çocukların Yaşam Öyküleri. Ankara: Maya Akademi.

Beauvoir, S. (1993). Kadın-İkinci Cins-Bağımsızlığa Doğru. (Çev: Bertan Onaran), İstanbul: Payel Yayıncılık.

Becker, H.S. (2013). Hariciler (Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması. Ankara: Heretik Yayınları.

Bekiroğlu, S., Attepe Özden, S. ve İçağasioğlu Çoban, A. (2022). In the shadow of gender: Wives of prisoners in Turkey. *Asian Journal of Women's Studies, 28 (2),* 249-265. DOI: 10.1080/12259276.2022.2054119

Bentham, J. (2016). Gözün İktidarı. (Çev: Zeynep Özarslan ve Barış Çoban), İstanbul: Su Yayınları.

Berger, J. (2010). Görme Biçimleri. (Çev: Yurdanur Salman), İstanbul: Metis Yayınevi.

Besemer, S. ve Farrington, D.P. (2012). Intergenerational Transmission of Criminal Behaviour: Conviction Trajectories of Fathers and Their Children. *European Journal of Criminology, 9 (2),* 120-141.

Besemer, K.L. & Dennison, S.M. (2018). Social exclusion in families affected by paternal imprisonment. *Australian &New Zealand Journal of Criminology, 51(2),* 221–238.

Bhasin, K. (2003). Toplumsal Cinsiyet 'Bize Yüklenen Roller'. (Çev: Kader Ay), İstanbul: KADAV Yayınları.

Bijleveld, C.C.J.H. ve Wijkman, M. (2009). Intergenerational Continuity in Convictions: A Five Generation Study. *Criminal Behaviour and Mental Health, 19 (2),* 142-155.

Butler, J. (2019). Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi. (Çev: Başak Ertür), İstanbul: Metis Yayınları.

Bülow, W. (2014). The Harms Beyond Imprisonment: Do We Have Special Moral Obligations Toward The Families and Children of Prisoners. *Ethical Theory and Moral Practice, 17 (4),* 775-789.

Bora, A. (2010). Kadınların Sınıfı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (2000). Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste. (Çev: Richard Nice), London: Routledge.

Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2003). Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar (Çev: Nazlı Ökten), İstanbul: İletişim.

Braman, D. (2004). *Doing time on the outside: Incarceration and family life in urban America*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Breen, J. (2008). Prisoners' Families and the Ripple Effects of Imprisonment. *Studies: An Irish Quarterly Review, 97(385),* 59–71.

Brink, J. (2003). You Don't See Us Doin Time. Contemporary Justice Review, pp.393-396.

Bruns, A. (2019). The third shift: Multiple jop holding and the incarceration of women's partners. *Social Science Research, 80,* 202-215.

Choo, H.Y. ve Ferree, M.M. (2010). Practicing intersectionality in sociological Research: A critical analysis of inclusions, interactions and institutions in the study of inequalities. *Sociological Theory, 28 (2),* 129-49.

Chui, W.H. (2009). 'Pains of İmprisonment': narratives of the women partners and children of the incarcerated. *Child and Family Social Work 2010, 15 (2),* 196-205. doi:10.1111/j.1365-2206.2009.00659.x

Cockburn, C. (2009). Buradan Baktığımızda Kadınların Militarizme Karşı Mücadelesi. (Çev: Füsun Özden). İstanbul: Metis Yayınları.

Codd, H. (2008). *In the shadow of prison: Families, imprisonment and criminal Justice*. London and New York: Routledge.

Comfort, M. (2007). Punishment Beyond the Legal Offender. *Annual Review of Law and Social Sciences, 3(1),* 271-296.

Comfort, M. (2009). 'We share everything we can the best way we can' Sustaining romance across prison walls. Transatlantica Revue d'études américaines. *American Studies Journal, 1,* 1-16. *DOI : https://doi.org/10.4000/transatlantica.4281*

Comfort, M. (2007). Doing Time Together: Love and Family in The Shadow of The Prison. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Connell, R.W. (2019). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. (Çev: Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Coundry, R. (2006). Stigmatised Women: Relatives of Serious Offenders and The Broader İmpact of Crime. (Edited by F. Heidensohn) In Gender and Justice: New Concepts and Approaches, Devon: Willan.

Coundry, R. (2007). Families Shamed: The Consequences of Crime for Relatives of Serious Offenders. Collumpton: Willan.

Coundry, R. ve Smith, P.S. (2019). A Holistic Approach to Prisoners Families from Arrest to Release, (Ed. The Palgrave Handbook of Prison and the Family), Palgrave.

Condry, R. ve Minson, S. (2021). Conceptualizing the effects of imprisonment on families: Collateral consequences, secondary punishment or symbiotic harms? *Theoretical Criminology, 25(4),* 540-558.

Coundry, R. (2006). Stigmatised women: Relatives of serious offenders and the broader impact of crime. F. Heidensohn (Ed.), *Gender and Justice: New Concepts and Approaches* içinde (ss.96-120). Devon: Willan.

Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory, and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum, 1989(1),* 139- 167.

Creswell, J.M. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşıma göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Çakmak, D. (2015). Jinekokrasinin Olmadığı Anaerkil Toplum: Mosuo Toplumu. İ.Ü. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 52,* 61-83.

Çınar, E. G. ve Kara, H. Z. (2021). SED Yardımı mı Mahkûm Parası mı? Eşleri Cezaevinde Olan Roman Kadınlar Üzerine Nitel Bir Çalışma. Sosyal Sağlık Dergisi, 1(1), 45-62.

Dallaire, D.H. (2007). Incarcerated Mothers and Fathers: A Comparison of Risk for Children and Families. *Family Relations 56(5),* 440-453.

Davis, K. (2008). Intersectionality as buzzword: A Sociology of Science Perspective on what makes a feminist theory succesful. *Feminist theory, 9(1)*, 67-85.

Deakin, J., Fox, C., ve Matos, R. (2020). Labelled as 'Risky' in an Era of Control: How Young People Experience and Respond to The Stigma of Criminalized İdentities. *European Journal of Criminology, 19(4),* 653-673. https://doi.org/10.1177/1477370820916728

Demirbaşoğlu, C. (2019). Anneleri ile Ceza İnfaz Kurumlarında Kalan 0-6 Yaş Çocukların Gelişiminin ve Annelerinin Gözüyle Yaşam Deneyimlerinin Karma Araştırma Yöntemleriyle Araştırılması. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Dobbie, W., Grönqvist, H., Niknami, S., Palme, M. and Priks, M. (2018). The Intergenerational Effects of Parental Incarceration. *Working Paper.* https://www.nber.org/system/files/working_papers/w24186/w24186.pdf

Doğan, B.K. (2021). Hükümlü Ailelerinin Yaşam Deneyimleri: Niteliksel Bir Araştırma. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Dougherty, L. R., ve Shuker, D.M. (2015). The effect of experimental design on the measurement of mate choice: A meta-analysis. *Behavioral Ecology, 26(2*), 311-319. https://doi.org/10.1093/beheco/aru125

Donovan, J. (2019). Feminist Teori. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dökmen, Z.Y. (2014). Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Dulin, A.M. (2007). A Lesson on Social ole Theory: An Example of Human Behavior in the Social Environment Theory, *Advanced in Social Work, 8(1)*, 104-112.

Edin, K. (2000). Few good men: Why poor mothers don't marry or remarry. *American Prospect, 11*, 26–31.

Elias, N. (2009). Uygarlık Süreci (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.

Eren, M. (2014). Kapatılmanın Patolojisi Osmanlı'dan Günümüze Hapishanelerin Tarihi. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Erez, E., Adelman, M. ve Gregory, C. (2009). Intersections of immigration and domestic violence: Voices of battered immigrant women. *Feminist Criminology, 4 (1)*, 32-56.

Ertuğrul, G. (2009). Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından. İçinde: Hattatoğlu, D. ve Ertuğrul, G. (Editör). Temsilci Epistemolojinin Çıkmazları ve 'Kenar', 1. Baskı. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Fang, X., Liu, D., Kuan, J., & Lee, J. (2021). Communication gatekeepers and moral arbiters: mothers' roles when fathers are incarcerated. *Journal of Offender Rehabilitation, 60(4),* 232-255. https://doi.org/10.1080/10509674.2021.1909197

Field, J. (2008). Sosyal Sermaye. (Çev: Bayram Şen ve Bahar Bilgen). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Fishman, L. T. (1988). Stigmatization and prisoners Wives feelings of shame. *Deviant Behavior, 9(2)*, 169-192.

Fishman, L. (1990). *Women at the wall: A study of prisoners. Wives doing time on the outside,* Albany, NY: State University of New York Press.

Foucault, M. (2000). 'Hakikat Kaygısı', Özne ve İktidar. (Çev: Işık Ergüden ve Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2002). Toplumu Savunmak Gerekir. (Çev: Şehsuvar Aktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M.(2007). Cinselliğin Tarihi. (Çev: Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foster, H. ve Hagan, J. (2007). Incarceration and Intergenerational Social Exclusion. *Social Problems, 54(4)*, 399-433.

Foster, R. G. (2017). Half in/ half out: Exploring The Experiences of The Families of Prisoners in a Scottish Prison Visitors Centre. Phd thesis.

Freire, P. (2006). Ezilenlerin Pedagojisi. (Çev: Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek), İstanbul: Ayrıntı

Geller, A., Cooper, C.E., Garfinkel, I., Schwartz-Soicher, O., ve Mincy, R.B. (2012). Beyond Absenteeism: Father Incarceration and Child Development. *Demography, 49(1)*, 49–76. doi: https://doi.org/10.1007/s13524-011-0081-9

Geller, A. ve Franklin, A.W. (2014). Paternal Incarceration and The Housing Security of Urban Mothers. *Journal of Marriage and The Family, 76(2)*, 411-427.

Guo, Q., Feng, L., ve Wang, M. (2017). Chinese undergraduates' preferences for altruistic traits in mate selection and personal advertisement: Evidence from Q-sort tchnique. *International Journal of Pyschology*, *52(2),* 145-153. doi: 10.1002/ijop.12207

Goffman, E. (2016). Tımarhaneler. (Çev: Ebru Arıcan), Ankara: Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2016). Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. (Çev: Barış Cezar), İstanbul: Metis Yayınları.

Goffman, E. (2019). Damga, Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar. Ankara: Heretik Yayınları.

Grimshaw, R. ve King, J. (2002). Unlocking The Doors to Information: An Assessment of İnformation Resources and Support Materials for Families and Friends of Prisoners and for Professionals Working with Them, in the UK, Europe, USA, and other English-speaking countries. London: Action for Prisoners Families (unpublished).

Hagan, J. ve Dinovitzer, R. (1999). The Collateral Consequences of İmprisonment for Children, Communities, and Prisoners. In (Michael H. Tonry and Joan Petersilia, eds.), Prisons. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Hagan, J. ve Foster, H. (2012). Children of the American Prison Generation: Student and School Spillover Effects of Incarcerating Mothers. *Law & Society Review, 46(1),* 37-69.

Hapishaneler ve Mahpuslar Algı Araştırması, 2021. https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2021/10/IHD_Hapishaneler_Raporu-1.pdf

Harding, D.J., Wyse J.J.B., Dobson C., ve Morenoff, J.D. (2014). Making ends meet after prison. *Journal of Policy Analysis and Management, 33*, 440–470.

Harman, J.J., Smith, V.E. & Egan, L.C. (2007). The impact of incarceration on intimate relationships. *Criminal Justice and Behavior, 34(6),* 794-815. DOI: 10.1177/0093854807299543

Hatzenbuehler, M.L., Phelan, J.C. ve Link, B.G. (2013). Stigma as a Fundamental Cause of Population Health İnequalities. *Am J Public Health, 103,* 813-821.

Hochschild, A.R. (1983). The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling. University of California.

Jordan-Zachery, J. (2007). Am I a black woman or a woman who is black? A few thoughts on the meaning of intersectionality*, Politics ve Gender, 3 (2),* 254-63.

Junger, M., Greene, J., Schipper, R., Hesper, F. ve Estourgie, V. (2013). Parental Criminality, Family Violence and Intergenerational Transmission of Crime Within a Birth Cohort, *European Journal of Criminal Policy and Research, 19 (20)*, 117-133.

İçli, T.G. (2009). Çocuk Suç ve Sokak: Sokakta Yaşayan Suç İşleyen ve Suça Maruz Kalan Çocuklar. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

İçli, T. G., Altay, A., Başpınar, T. ve Bahtiyar, M. (2011). Türkiye'de Hükümlü Profili Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Özellikler. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

İmamoğlu, O.E. (1991). Aile İçinde Kadın-Erkek Rolleri. Türk Aile Ansiklopedisi içinde (s.832-835). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

İnsan Hakları Derneği Raporu, 2021. https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/YabanciMahpuslar_SorunlarIhlaller.pdf

Karabey, H. (2002). Sessiz Ölüm Avrupalı Siyasi Mahkumlar Hücreyi Anlatıyor. İstanbul: Metis Yayınları.

Karaca, Y. ve Papatya, N. (2011). Reklamlardaki Kadın İmgesi: Ulusal Televizyon Reklamlarına İlişkin Bir Değerlendirme. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(3), 479-500.

Keene, D. ve Padilla, M. (2014). Spatial Stigma and Health İnequality. *Critical Public Healthy, 24,* 392-404.

Keene, D. E., Smoyer, A. B., ve Blankenship, K. M. (2018). Stigma, Housing and İdentity after prison. *The Sociological review, 66(4),* 799–815.

Keskin, F. (2014). Politik İletişim Sözlüğü. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

Kolay Çepni, Ş. ve Özbesler, C. (2020). Eşleri cezaevinde olan kadınlar ve sosyal hizmet: Nitel bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13 (75),* 748-764.

Kusow, A.M. (2011). Contesting Stigma: On Goffman's Assumptions of Normative Order. *Symbolic Interaction, 27(2)*, 179-197.

Kümbetoğlu, B. (2005). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Link, BG. ve Phelan, JC (2001). Conceptualizing Stigma. *Annual Review of Sociology, 27(1)*: 363–385.

Luther, K. ve Gregson, J. (2011). Restricted Motherhood: Parenting in a Prison Nursery. *International Journal of the Family, 37(1)*, 85-103.

Lockwood, K. (2021). 'Lockdown's Changed everything': Mothering adult Children in Prison in The UK During The COVID-19 Pandemic. *Probation Journal, 68 (4*), 458-475.

Lopoo, L.M. ve Western, B. (2005). Incarceration and The Formation and Stability of Marital Unions. *Journal of Marriage and Family, 67 (2)*, 721-734.

Love, G. (2021). Abortion stigma, class and embodiment in neoliberal England, Culture, *Healthy ve Sexuality, 23(3),* 317-32. DOI: 10.1080/13691058.2019.1709659

Lowenstein, A. (1986). Temporary Single Parenthood- The Case of Prisoners' Families. *Family Relations,35,* 79-85.

Macit, Z., Özdoğan, K., ve Sözeyataroğlu, A.C. (2019). Ebeveyni/Ebeveynleri Cezaevinde Olan Öğrenciler ve Psikolojik Danışma-Rehberlik Hizmetleri (Psychological Counselling and Guidance Services and Students Whose Parent/ Parents are in Prison). Bildiriler Kitabı, 157.

McBride, A. Hebson, G. ve Holgate, J. (2014). Intersectionality: are we talking Enough notice in the field of work and employment relations? *Work, Employment ve Society, 29 (2),* 331-41.

McDermott, K. & King, R.D. (1991). Prison rule 102: Stand by your man. The impact of penal policy on the families of prsoners. (Ed. In R. Shaw), Prisoners' Children What are issues? New York: Routledge.

Melander, L. A., (2020). Keeping Connected While Living Apart: An Exploration of a Prison Contact Maintenance Program. *Journal of Offender Rehabilitation, 59(5),* 267-284. Doi:10.1080/10509674.2020.1745980.

Merçil, İ. (2018). 'İçerisi' ile 'Dışarısı' Arasında Mahpus Yakınları. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (18),* 374-387.

Merçil, İ. (2020). Bakırköy Kadın Cezaevinde Bulunan Anne Mahpusların Çocuklarıyla İlişkileri. *Turkish Studies,15(4),* 2009-2021.

Merrıam, S.B. (2018). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama için Bir Rehber. (Çev: Prof. Dr. Selahattin Turan). Ankara: Nobel.

Mooney, S. (2016). 'Nimble' intersectionality in employment Research: a way to resolve methodological dilemmas. Work*, Employment ve Society, 30 (4),* 708-18.

Morgan, Amy A., Joyce A. Arditti, Susan Dennison, and Signe Frederiksen. 2021. "Against the Odds: A Structural Equation Analysis of Family Resilience Processes during Paternal Incarceration". *International Journal of Environmental Research and Public Health 18(21),* 11592. https://doi.org/10.3390/ijerph182111592

Morris, P. (1965). Prisoners and Their Families. New York: Hart Publishing.

Mowen, T.J. ve Visher, C.A. (2016). Changing the ties that bind how incarceration impacts family relationships. *Criminology and public policy, 15(2),* 502-528.

Murray, J. (2005). The Effects of İmprisonment on Families and Children of Prisoners. (Ed: in Liebling, A. ve Maruna, S.), The Effects of İmprisonment, Cullompton, Devon: Willan Publishing, 442-462.

Murray, J., ve Farrington, D. P. (2005). Parental İmprisonment: Effects on Boys' Antisocial Behaviour and Delinquency through The Life-Course. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46,* 1269–1278.

Neuman, W. (2014). Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches. USA: Pearson Education Limited.

Özada, A. (2011). Annelerin Gözüyle Tutuklu/Hükümlü Çocukların Suça Yönelme Nedenleri. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Özdemir Ocaklı, B. (2019). Yaşlı Hükümlülerin Sosyal Hizmet İhtiyaçları: Ankara Örneği. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Parke, R. D., & Clarke-Stewart, K. A. (2001). Effects of parental incarceration on young children. Prepared for the From Prison to Home: The Effect of Incarceration and Reen- try on Children, Families and Communities Conference (January 30–31, 2002). U.S.

Parker, R. ve Aggleton, P. (2003). HIV and AIDS-related Stigma and Discrimination: A Conceptual Framework and İmplications for Action. *Social Science and Medicine, 57(1),* 13–24.

Payza, G.E. (2019). *Eşi Cezaevinde Olan Kadınların Yaşadığı Sorunlar Bağlamında Sosyal Hizmet Algısı,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Pettit, B. ve Western, B. (2004). Mass İmprisonment and The Life Course: Race and Class İnequality in U.S. İncarceration. 69, 151-169.

Phoenix, A. (2006). Interrogating Intersectionality: Productive ways of theorising multiple positioning. *Kvinder, Køn ve Forskning, 2 (3),* 21-30.

Prins, B. (2006). Narrative accounts of origins: a blind spot in the intersectional approach? *European Journal of Women's Studies, 13 (3),* 277-90.

Ricciardelli, R ve McKendy, L. (2021). The Pains of Imprisonment and Contemporary Prisoner Culture in Canada. *The Prison Journal, 101(5),* 528-552.

Saruç, S. (2018). Kadının Suç Serüveni Kadın Hükümlüler: Cezaevi Öncesi, Cezaevi Süreci ve Tahliye Sonrası. Eskişehir: Nisan Kitapevi.

Saunders, V. (2018). What does dad do for a living? Children of prisoners and their experiences of stigma, *Children and Youth Service Review, 90,* 21-27.

Savaş, G. (2018). Türkiye'de Yaşayan Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği Algısı. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, 2,* 101-121.

Seyhan, D. ve Zincir, H. (2009). Tutuklu/ Hükümlü Gençlerin Benlik Saygısı Düzeyleri ile Aile Özelliklerinin İncelenmesi ve Aralarındaki Korelasyonun Belirlenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi, 5(1),* 7-24.

Shildrick, T. (2018). Lessons From Grenfell: Poverty Propaganda, Stigma and Class Power. *The Sociological Review, 66(4),* 783-798.

Shields, SA. (2008). Gender: An Intersectionality Perspective. *Sex roles, 59 (5),* 301-11.

Simmel, G. (2009). Yabancı, Bireysellik ve Kültür içinde, (Çev: Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayıncılık.

Solak, Ö. (2021). Suça Sürüklenen Çocuk Olmak Yeni Neslin Suç Deneyimleri. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Solomon, A.L., Dedel Johnson, K., Travis, J., ve McBride, E.C. (2004). From prison to work: The employment dimensions of prisoner reentry. Washington, DC: Urban Institute

Sönmez, H. (2021). Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Cezaevindeki Gündelik Hayat Deneyimleri. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Spivak, G.C. (1988). 'Can the Subaltern Speak?'. (Edit. C. Nelson ve L. Grossberg), Marxism and the Interpretation of Culture, 271-313, Urbana/Chicago: University of Illinois Press.

Stake, R. E. (1995). The Art of Case Study Research. Thousand Oaks, Sage Publication.

Steeves, H.L. (2005). Feminist Teoriler ve Medya Çalışmaları. (Çev: Mehmet Küçük), Medya, İktidar ve İdeoloji, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Sykes, B.L. ve Pettit, B. (2014). Mass Incarceration, Family Complexity and the Reproduction of Childhood Disadvantage. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 654,* 127-149.

Tapia, M. ve Alberti, G. (2019). Unpacking the category of migrant workers in trade union Research: A multi-level approach to migrant intercectionalities. *Work, Employment and Society, 33 (2),* 314-25.

Turney, K., Schnittker, J. ve Wildeman, C. (2012). Those They Leave Behind: Paternal Incarceration and Maternal Instrumental Support. *Journal of Marriage and Family,74(5),* 1149-1165.

TÜİK Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2020. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ceza-Infaz-Kurumu-Istatistikleri-2020-37202

Tyler, I. ve Slater, T (2018). Rethinking The Sociology of stigma. *The Sociological Review 66(4),* 721–743.

Tyler, I. (2018). Resituating Erving Goffman: From Stigma Power to Black Power. *The Sociological Review, 66 (4),* 744-765.

Uggen, C. Manza. J., Thompson, M. (2006). Citizenship, Democracy and The Civic Reintegration of Criminal Offenders. Annals of the American Academy of Political and Social Science, 605(1), 281-310.

Vidales, GT. (2010). Arrested Justice the multifaceted plight of immigrant latinas who faced domestic violence. *Journal of Family Violence, 25 (6),* 533-44.

Visher, C., ve Travis, J. (2011). Life on the outside: Returning home after incarceration. *The Prison Journal, 91(3),* 102–119.

Yavuzer, H. (2013). Çocuk ve Suç. İstanbul: Remzi Yayınevi.

Yeboaa, P.A, Mbamba, C.R. ve Ndemole, I.K. (2022). 'Everything has turned against us': Experiences of left-behind spouses of incarcerated persons', *Journal of social service research, 48 (3),* 345-352. doi: 10.1080/01488376.2022.2042456.

Yıldız, G. (2012). Mahpushane-Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908). İstanbul: Kitapevi Yayınları.

Yıldız, P. (2012). O Hep Aklımda. Ankara: Ayizi Kitap.

Yılmaz, A. (2012). Labirentin Sonu- İçimizdeki Hapishane. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yöndem, Z.D. (1998). Hükümlü Kadınların Stresle Baş Etme Stratejilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Yuval-Davis, N. (1980). The bearers of the collective: Women and Religious Legislation in Israel. *Feminist Review. 4(1)*, 15-27.

Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and feminist politics. *European Journal of Women's Studies, 13 (3),* 193-209.

Yuval-Davis, N. (2010). Cinsiyet ve Milliyet. (Çev: Ayşin Bektaş). İstanbul: İletişim Yayınları.

Wacquant, L. (2008). Urban Outcasts. Cambridge, United Kingdom: Polity Press.

Wedel, H. (2013). Siyaset ve Cinsiyet İstanbul Gecekondularında Kadınların Siyasal Katılımı. İstanbul: Metis Yayınları.

Wildeman, C. ve Western, B. (2010). Incarceration in Fragile Families. *Prınceton University, 20(2),* 157-177.

6. EKLER

EK 1: Görüşme Soruları

Görüşme Soruları

Mahkûm Eş/ Erkekle İlgili Sorular

- Yaşınız?
- Eğitim Durumunuz?
- Mesleğiniz?
- Hapsedilmeden önce eşinizin suça karışma derecesi / suçla ilişki düzeyi nedir?
- Suça sürüklenişte hapsedilmeden önceki yaşantının etkisi oldu mu?
- Hapsedilmede mevcut yaşam şartlarınızın etkisi bulunmakta mıdır?
- İşlenen suç tipi nedir?
- Hapis cezasının uzunluğu ve çekilen süre ne kadar?
- Hapsedilmeden önceki erkek-kadın ve varsa çocuk arasındaki ilişki nasıldı?

Aileyle İlgili Sorular

- Evlilik süresi?
- Çocuğunuz var mı? Varsa kaç tane?
- Çocukların cinsiyet ve yaş dağılımı nasıl?
- Hapsedilme öncesi ailenin yaşamı nasıldı?
- Varsa çocukların yaşı ve babadan ayrıldıkları dönem
- Hapsedilmeden önce evliliğiniz (niteliği/ kalitesi) hakkında ne söylersiniz?

Kadınla İlgili Sorular

- Yaşınız?
- Eğitim Durumunuz?
- Mesleğiniz?
- Eşinizin hapsedilme ve suç davranışına karşı ne düşünüyorsunuz?

- Eşinizin işlediği suç sizin hayatınıza nasıl yansıyor?
- (Çocukları varsa) Hapsedilme sonrasında ev içi roller yani anne-babalık rollerinizde değişim yaşandı mı?
- Hapsedilme sonrasında sosyal çevreyle olan ilişkinizde değişiklik yaşandı mı?
- Mahkûm eşi olmak sizin için ne ifade ediyor?

EK- 2: Etik Kurul Onay Formu

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ (AYBÜ)
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU
PROJE ONAY BELGESİ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji bölümü öğrencilerinden Dilek ALMAS' ın, 'Hükümlü Eşi Olan Kadın Deneyimi'adlı araştırması değerlendirilmiştir.

(Bu kısım başvuru sahibi tarafından doldurulmalıdır)

Proje etik açısından uygun bulunmuştur.	☒
Proje etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir.	☐
Proje etik açısından uygun bulunmamıştır.	☐

AYBÜSOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU KARARI (Etik Kurul tarafından doldurulacaktır)	
Araştırma kodu (Yıl – Araştırma sıra no)	2022- 1102
Başvuru formunun Etik Kurula ulaştığı tarih	30.09.2022
Etik Kurul Karar toplantı tarihi ve karar no	06.10.2022- 15
Yer	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Esenboğa Külliyesi
Katılımcılar	Formda imzası bulunan üyelerimiz toplantıya katılmıştır.

KURUL BAŞKANI VE ÜYELER:

		İMZA
Prof. Dr. Hakkı ODABAŞ	Başkan	
Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK	Üye	
Doç. Dr. Ömer ASLAN	Üye	
Doç. Dr. Özge GÖKBULUT ÖZDEMİR	Üye	
Doç. Dr. Ali POLAT	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Nur Betül ATAKUL	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Recep YORULMAZ	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Semih CEYHAN	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Keziban Büşra KAYNAK EKİCİ	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Gülay YAZICI	Üye	
Öğr. Gör. Dr. İrem Şengül SEFEROĞLU	Üye	

CamScanner ile tarandı